

AZ 1914—18. ÉVI VILÁGHÁBORÚ ÖSSZE- FOGLALÓ TÖRTÉNELME

ÍRTA

CZÉKUS ZOLTÁN

A M. KIR. HONVÉD LUDOVICA AKADEMIA
HADTÖRTÉNELEMTANÁRA

II. KÖTET

A SZERZŐ SAJÁTJA
BUDAPEST, 1926

MINDEN JOG FENNTARTVA

Előszó.

Munkám II. kötetének megírásánál ugyanazokat az irányelveket tartottam szem előtt, mint az I. kötetnél.

Olvasóim közül azonban többen kívánták, hogy az 1914. évi leMBERGI hadjáratot részletesebben dolgozzam ki.

E kívánságot a legnagyobb örömmel teljesítettem, mert e hadjárat egyike a legérdekfeszítőbb és legtanulmányosabb hadműveletek sorozatainak. A magyar nemzet történelmének egyik legdicsőösebb fejezete, melyet apáink, testvéreink, legközelebbi rokonaink és mi saját magunk vérrel és karddal irtunk meg.

E kívánságot teljesítettem továbbá azért is, mert e hadjárat eseményei, ha azokat olvassuk és ha azokat lelkileg átéljük, — önkéntelenül is felébresztik és nagyra-növelik a szívünk mélyén szunnyadó legnemesebb erkölcsi erőket, fogékonnyá teszik elménket a katonai dolgok iránt. Ezek nélkül pedig a mai és a jövőendő kor magyar nemzedéke nem élhet, ha újra olyannak akarjuk látni édes, szép, magyar hazánkat, amilyennek azt őseink ezer év előtt megalkották és ezer éven át meg is tartották.

E kívánság teljesítése miatt azután e hadjárat leírása hosszabb, terjedelmesebb, mint a többié. Ily módon, bizonyos tekintetben ellentétben áll könyvem címével, mert e hadjárat kidolgozása inkább „részletes”, mint „összefoglaló”.

Azok számára azonban, kik e hadjárat leírását is inkább „összefoglaló”-nak kívánják, az eseményeket röviden összefoglaltam.

E hadjárat rövid összefoglaló történelmét is megírtam tehát. Teljesítettem azt, amit a könyv címe kötelességül rótt reám. Hibámul így legfeljebb azt lehet felróni, hogy többet adok, mint amennyit a könyv címe ígér.

A II. kötetben foglalt hadjáratok leírásánál különös gondot fordítottam a *magyarság szerepének kidomborítására*. Ha e tekintetben teljes egészet nyújtani nem tudtam, annak egyik oka az, hogy munkámat bizonyos keretek

közé kellett szorítanom, túl hosszadalmas nem lehettem, részletes harcleírásokba nem kezdhettem bele. Ezek nélkül pedig a magyar katonát teljesen leírni nem lehet.

A másik ok a források elégtelensége. A világháború memoár irodalma fájdalom még idegen. A magasabb rangú magyar katonák, kik a magyarság világháborús szereplésének leghívatottabb tanúi, sajnos, — valószínűleg a nagy anyagi áldozatok miatt, amellyel a könyvkiadás jár, — ma még hallgatnak. Az idegen származásúak pedig, — akár osztrák, akár német, — a saját fajukat igyekeznek előtérbe állítani. A magyart agyon hallgatják, sőt többen ellenségesen is kezelik. Csak ott, ahol már hallgatni nem lehet, írnak a magyarról.

A „méltatás“-okban nem akartam unalmas lenni. Ezért a „méltatás“-ok nem teljeseek. Csak a főbb dolgokra mutatok rá. Gyakran még arra sem, nehogy ismétlésekbe bocsátkozzam. Sok hadművelet ugyanis hasonló másokkal. Ha minden hadműveletet méltattam volna, ismétlések hibájába kellett volna esnem.

A „méltatás“-okban kifejezett nézetek teljesen egyéniék. Azok célja nem az, hogy e nézeteket minden olvasóm a magáénak vallja. Azok célja az, hogy megszokjuk azt, hogy a hadtörténelmi eseményeket gondolkozva olvassuk, hogy a hadműveleti elhatározásokat, terveket és eseményeket mérlegeljük is, — nem azért, hogy azokat kritizáljuk, hanem hogy azokból tanuljunk.

Végül nem mulaszthatom el, hogy ez alkalommal is *hálás köszönetemet ki ne fejezzem Nagylaki vitéz Rátz Jenő m. kir. vkszt. ezredes úrnak, aki a világháború egyik legalaposabb ismerője s a magyar hadtörténelmi írók egyik legkiválóbbika — továbbá Dálnoki Veress Lajos m. kir. vkszt. őrnagy úrnak, a Ludovika Akadémia hadtörténelem tanárának.* Mindketten munkám átolvasásánál értékes tanácsaikkal sokban segítségemre voltak.

Budapest, 1926. évi március hó.

Az 1914. évi lemergi hadjárat.

Általában.

Az 1914. évi lemergi hadjárat egyike a világ-háború legszebb, legérdekesebb és legtanulságosabb hadjáratainak.

A magyar és osztrák haderő e hadjáratban teljesen magára hagyatva vívja titáni küzdelmét az orosz túlerővel. E küzdelem telve van meglepő fordulatokkal, válságos helyzetekkel, melyekből kiutat csak oly lángelme találhatott, amilyen Conrád volt és amelyen dicsőséggel keresztül vágni magukat csak oly hős csapatok tudhatták, mint amilyenek az 1914. évi magyar-osztrák sereg vitéz és önfeláldozó hős csapatai voltak.

A hadjárat eseményeit újból átélve olybá tűnik az fel előttünk, mint valami hősköltemény, de amely hőskölteményt számunkra maga az élet írta meg! És pedig úgy, hogy a legcsapongóbb és az elképzelésben leggazdagabb költői elme sem írhatta volna meg izgatóbban, mint ahogy az élet megírta azt.

Hogy azonban e hadjárat eseményekben gazdag hadművelati között el ne tévedjünk, hogy az összefüggést az egyes események között el ne veszítsük, hogy e hadjárat lefolyásának képe annak is, aki azt a valóságban nem élte át, mélyen és kitörölhetetlenül bevéssék emlékezetében, hogy azt mindnyájan, — kivétel nélkül összefüggően áttekinthessük, szükséges azt előbb csak nagy vonásokban, csupán a főbb eseményeket összefoglalva szemünk elé tárni.

Mielőtt tehát az események részletes leírásához fognék, megkísérlem az 1914. évi lemergi hadjárat eseményeinek rövid összefoglalását.

Az 1914. évi leMBERGI hadjárat eseményeinek rövid összefoglalása.

A közös magyar-osztrák és német hadműveleti terv (lásd 1. sz. vázlatot).

Kiindulási pont a hadműveleti terv.

A magyar-osztrák és német vezérkar tervei szerint ugyanis *fel kellett vonulnia*:

Keletgaliciában: 40 magyar-osztrák hadosztálynak.

Keletporoszországban: 13 német hadosztálynak.

Felsősziléziában: 1 német hadtestnek.

Ez erők *feladata*: az volt, hogy Oroszország haderejét a mozgósítástól számítva legalább is hat hétig magukra vonják és lekössék.

Ezt a feladatot *támadó módon* akarták megoldani.

A támadás tulajdonképpen a Bug és Visztula között gyülekező orosz erők ellen végrehajtandó *kettős oldal-támadás* lett volna.

E célból:

a magyar-osztrák haderő zömének a Bug és Visztula között délről észak felé Cholm-on és Lublinon át.

a Keletporoszországban felvonuló 13 német hadosztálynak pedig északról dél felé a Nareven át Siedlec irányába kellett támadnia.

A Sziléziában felvonuló német hadtest feladata az volt, hogy nyugatról keleti irányba Orosz Lengyelországon át támadólag nyomuljon elő.

A támadás kezdete: még mielőtt az oroszok a mozgósítást és felvonulást befejezték volna, mind magyar-osztrák, mind német részről egyidejűleg a 20. és 24-ik mozgósítási nap közötti időben.

A magyar-osztrák hadműveleti terv (lásd 3. és 4. sz. vázlatot).

E közös hadműveleti terv alapján a 40 magyar és osztrák hadosztálynak a keletgalíciai orosz határon a következőképpen kellett felvonulnia:

21 hadosztály (az 1. és 4. hadsereg) az alsó San és a Bug között arccal északnak; *feladata*: a Bug és Visztula között gyülekező orosz erőkkel szemben mielőbb döntő harcászati eredmény elérése.

19 hadosztály (a 3. és 2. hadsereg) a Bug és az oláh határ között arccal keletnek; *feladata*: a kelet felől előnyomuló oroszokat leküzdeni. E közdelemben esetleg a 4-ik hadseregnek, ha már a maga számára a Bug és Visztula között gyülekező orosz erőkkal szemben a cselekvési szabadságot biztosította, — szintén részt kellett volna vennie olykép, hogy északi irányból kelet felé kanyarodva, a kelet felől előnyomuló oroszokat északi irányból támadja meg.

Ez erőkön kívül még a *Kummer csoportnak* a Visztulától északra a porosz-sziléziai német Woyrsch-féle hadtesttel együtt támadólag kellett előnyomulnia. Feladatuk a belső szárnyaknak biztosítása és az összeköttetés fenntartása volt.

Német részről a közös hadműveleti tervvel ellentétben a Keletporoszországban felvonuló 8. hadsereg *feladatául* nem a Nareven át Siedlec irányába való támadást, hanem elsősorban a német keleti tartományok védelmét, másodsorban pedig a magyar-osztrák támadás támogatását tűzik ki.

A német 8-ik hadseregnek a feladatát *támadólag* kellett megoldania.

E hadműveleti terveket teljes egészében végrehajtani azonban nem lehetett.

Magyar-osztrák részről a trónörököspárnak meggyilkolása után a külpolitika felelős vezetői nem tudják, hogy az esetleg bekövetkezendő Szerbia elleni háborúban ki a barát és ki az ellenség? Ki fog mellénk állni, ki fog ellenünk fordulni? Még Németország támogatásában sem biztosak!

Emiatt azután telik az idő és csak 10 nap múltán, azaz július 7-én határozhatja el a minisztertanács azt, hogy Szerbiát háború árán is rákényszeríti a Monarchiát megcsonkítani akaró ellenséges tevékenységének, azaz a nagyszerb üzelmeknek abbahagyására.

A külpolitika felelős vezetői ezenkívül még tévesen azt is hiszik, hogy Oroszországot a szerb háborúba való beavatkozástól sikerülni fog legalább is addig visszatartaniok, míg a szerb haderő fölött a Monarchia csapatai győzelmet nem aratnak. Külpolitikusakainknak arra irányuló igyekezete miatt, hogy Oroszországot a szerb háborúba való beavatkozástól visszatartsák, újabb két heti késedelem kelelkezik, úgy, hogy Szerbiának az ultimátumot csak július 23-án nyújtják át, a Szerbia elleni 1-ső mozgósítási nap pedig július 28-a, a trónörököspár meggyilkolásának hófordulója. A Monarchia külpolitikusakainak ama hite miatt, hogy Oroszországot sikerülni fog a szerb háborúba való beavatkozástól visszatartani, azonban hadvezetőségünk

A német hadműveleti terv (lásd 5. sz. vázlatot).

A megváltoztatott hadműveleti terv (lásd 4. és 5. sz. vázlatot).

nemcsak egy hónapot veszít el, az oroszok pedig nemcsak egy hónapot nyernek, hanem azonkívül a magyar-osztrák hadvezetőség még a 2-ik hadsereget is Szerbia ellen vonultatja fel, amelynek pedig Oroszország ellen kellett volna felvonulnia. Az Oroszország elleni első hadműveletekből hiányzik tehát a 2-ik hadsereg, úgy, hogy a Monarchia a hadműveleteket nem a tervezett 40 hadosztállal kezdi meg. Berchtold gróf beavatkozása következtében azután Potioreket önállósítják és a Szerbia ellen felvonult erőket is neki rendelik alá, ami miatt azután még később sem lehet az egész 2-ik hadsereget északra szállítani, *úgy, hogy a Monarchia a 40 hadosztály helyett csak 37^{1/2} hadosztállal lép fel az északi hadiszínhelyen.*¹

A külpolitikusok hibája miatt Conrádnak a *felvonulási területet is hátra kellett vonnia*. Olaszország és különösen Oláhország kétes magatartása miatt ugyanis a felvonulást 2—3 menettel hátrább, a San és a Dnyeszter vonal mögé kellett hátra helyezni.

Német részről a még békében közösen megbeszélt hadműveleti tervet szintén nem tartják be.

1. A német 8-ik hadsereg feladatul nem a Siedlec felé való támadást, hanem Keletporoszország védelmét kapja. Ezért a hadsereg parancsnoka Prittwitz vezérezzendes Thorntól a Memelig terjedő széles felállításban vonultatja fel a hadseregét és a Siedlec felé való támadás előkészítése helyett az oroszok támadását várja. *Terve, hogy a Nyemen és a Narev folyók felől előnyomuló orosz hadseregek közül azt támadja meg elsőnek, amelyik korábban kezdi meg előnyomulását.*

2. A német 8-ik hadsereg nem 13 hadosztály, hanem csak 9^{1/2} hadosztály (landwehr dandárokkal együtt 11 hadosztály) erővel vonul fel. Olaszország ugyanis semleges magatartása miatt a megígért 3 hadtestet és 2 lovas hadosztályt a német főerő támogatására nem irányítja a Rajnához. A német legfelsőbb hadvezetőség ezért a nyugaton felvonuló német főerő megerősítésére az elmaradt olasz hadtestek helyett a keletporoszországi 8. hadsereg rovására küld erőket.

Végeredményben tehát mind a német, mind a magyar-osztrák hadműveleti terv a közös megállapodás ellenére megváltozik, mert

1. *mindkét állam hadvezetősége kevesebb e őt küld az orosz hadszínhelyre, mint ahogy azt megbeszélték: Magyarország-Ausztria 40 hadosztály helyett 37^{1/2} hadosztályt,*

¹ Augusztus végéig 33^{1/2} hadosztállal (menetalakulás és népfölkeléssel együtt 42 hadosztály), szeptember 9-től kezdve 37^{1/2} hadosztállal (népfölkelés és menetalakulással együtt 50 hadosztály).

Németország 13 hadosztály helyett $9\frac{1}{2}$ hadosztályt ;
 2. a német 8-ik hadsereg nem támad Siedlec felé,
 hanem ehelyett Keletporoszország védelmét tartja főfeladatának.

3. Magyarország-Ausztria felvonulási területét a határtól 2—3 menetnyire a San—Dnyeszter vonal mögé hátrahelyezi.

Az oroszok a francia-orosz katonai egyezmény és a francia vezérkarral való előzetes tárgyalások alapján dolgozzák ki hadműveleti tervöket.

Oroszok hadműveleti terve (lásd 7. sz. vázlatot).

Két hadműveleti terv készül, az „A” és a „G” terv. Előbbi arra az esetre szól, ha Németország főerejével előbb nem Oroszország, hanem Franciaország ellen támadna. Utóbbi pedig abban az esetben került volna megvalósításra, ha a németek főerejükkel Oroszország ellen vonulnának fel.

A világháborúban az „A” terv szerint viselkedtek az oroszok.

Ez „A” terv szerint az oroszok célja :

1. a magyar-osztrák hadseregeknek megsemmisítése. Felsőmagyarország, Csehország, továbbá
2. Keletporoszország elfoglalása és
3. a Posenen és Boroszlón át Németország belsejébe való előnyomulás.

E sokféle cél elérhetése végett az oroszok támadni akarnak. És pedig az alábbi csoportosításban :

1. Ivanov tábornok parancsnoksága alatt négy hadsereg — az úgynevezett „*dél nyugati arc vonal*” — a Keletgaliciában felvonuló magyar-osztrák főerőt megsemmisíti, ennek visszavonulását úgy Krakkó, mint a Kárpátokon át meg-hiusítja, Galiciát és a Kárpát átjárókat megszállja. E célok megvalósítása végett Ivanov 2 irányból támad. És pedig :

kelet-ól-nyugati irányba a 3. és 8. hadsereg, összesen 24 gyalog, 9 lov. hadosztály a fő támadást hajtja végre és a Dnyeszter, valamint a Kárpátokon át vezető visszavonulási utakat elvágja ;

északról a Bug és Visztula közötti területről déli irányba támad és a Krakkó felé vezető visszavonulási utat elvágja a 4. és 5. hadsereg, összesen $22\frac{1}{2}$ gyalog-, $9\frac{1}{2}$ lovas-hadosztály. E támadó csoportnál azonban az 5. hadseregnek (13 gyal. és 5 lov. hadosztály) félig-meddig tartalék feladata volt, mert úgy kellett előnyomulnia, hogy támogatására siethessen akár a jobb, akár a bal szomszédjának.

2. Keletporoszország ellen Schilinszki tábornok parancsnoksága alatt az „*északnyugati arc vonal*” két hadseregének (1. és 2. hadsereg) kellett támadnia és az ottani német csapatokat visszanyomva, a Visztula alsó folyásáig előnyomulnia.

Ez arcvonal hadseregeinek szintén két irányból kellett támadniok. Az 1. hadseregnek ($15\frac{1}{2}$ gyalog, $5\frac{1}{2}$ lov. hadosztály) a Nyementől nyugati irányba Königsberg felé; a 2-ik hadseregnek ($14\frac{1}{2}$ gyalog, 4 lov. hadosztály) délről a Narevtől északi irányba ugyancsak Königsberg felé.

3. *Posenen és Boroszlón át Németország belsejébe való támadás* a 9. és 10. hadseregek feladata lett volna, amelyek felállítását francia nyomásra augusztus 7-én határozza el az orosz hadvezetőség.

4. Az orosz fővezér *tartalékaul* a 6. és 7. hadsereg (kb. $16\frac{1}{2}$ gyalog, 3 lov. hadosztály), továbbá a később csak a helyzet tisztázódása után felvonuló 5 kaukázusi, turkesztáni és szibériai hadtest szolgált.

Egyelőre a 6-ik hadsereg a Keleti tenger és Finnország partjainak és Szent Pétervár, a 7-ik hadsereg az oláh határ védelmére maradtak vissza.

5. Végül 4 hadtestnek és 4 tartalék hadosztálynak a távol keleten, a Kaukázusban és Turkesztánban kellett visszamaradnia.

A hadműveletek, azaz az előnyomulás kezdete:

1. *A délnyugati arcvonalon:*

8-ik hadsereg: a 19. mozgósítási nap, azaz augusztus 18., határátlépés augusztus 21-én;

3-ik hadsereg: a 20. mozgósítási nap azaz augusztus 19., határátlépés augusztus 22-én;

4-ik és 5-ik hadsereg: a 24. mozgósítási nap, azaz augusztus 23-án.

2. *Az északnyugati arcvonalon:*

1. hadsereg határátlépés a 13. mozgósítási nap, azaz augusztus 17-én.

2. hadsereg a 20. mozgósítási nap, azaz augusztus 19-én.

A mozgósítás és felvonulás lefolyása (lásd 12. sz. vázlatot).

A *mozgósítás és felvonulás* általában az előkészített tervek szerint mindenütt a legnagyobb rendben zajlik le.

A *Monarchiában* az 1. mozgósítási nap Oroszország ellen augusztus 4-ike. A 2-ik hadsereg csapatait kivéve a harcoló csapatok felvonulása augusztus 18-ig tartott. Az 1. és 4. hadsereg augusztus 20-ra, a 3-ik hadsereg és a Kövess-csoport pedig augusztus 23-ra érkezik be Galiciába. A 2-ik hadsereg a szerb hadszínhely eseményei miatt csak augusztus 18-a után kezdheti a felvonulást. Az utolsó felszállított IV. hadtest azonban csak szeptember 8. és 9-én érkezik meg az északi hadszínhelyre.

A *németeknél* az 1. mozgósítási nap augusztus 2-a. a felvonulást augusztus 10-én fejezik be.

Az *oroszoknál* 1. mozgósítási nap július 31. A felvonulást a hadműveletek megkezdésének tervbe vett időpontjáig szintén befejezik.

Magya és osztrák részről még a hadseregek felvonulásának tartama alatt megkezdődik augusztus 13-án a Visztula balpartján a Kummer csoport és a német Woysrch hadtest előnyomulása, azonkívül augusztus 14-én a légi, augusztus 15-én a lovasság távoli felderítése.

Események a felvonulás alatt (lásd 12. és 13. vázlatot).

Kummer és Woysrch csapatai előtt az oroszok mindenütt kiűrik orosz Lengyelországot. Ilymódon a Kummer csoport kisebb harcok árán a Lisa Gora magaslati vonulatot éri el. A távoli felderítés azonban eredménytelen marad és a hadsereg-főparancsnokság az ellenség helyzetéről tiszta képet nem kap.

Keletporoszországban Prittwitz vezérezredes már augusztus 9-én valószínűnek tartja, hogy a Keletporoszország ellen gyülekező orosz hadsereg közül elsőnek a Nyemen hadsereg fog előnyomulni s ezért augusztus 14-ig elhatározza, hogy a hadseregének zömét az Angerap vonal mögött gyülekezteti és azután az orosz Nyemen hadsereget megtámadja. A főerőnek ez a gyülekezése csak augusztus 18-án volt befejezhető. A német 8-ik hadsereg ez újabb felvonulása közben keletkezik az augusztus 17-i *stalupóneni ütközet*. Az orosz 1. hadsereg ugyanis a hadműveleti terv értelmében már augusztus 17-én átlépte a határt. Az Angeraptól keletre álló német I. hadtest azonban Prittwitz parancsa ellenére nem vonul vissza az Angerap mögé, hanem augusztus 17-én megtámadja az orosz Nyemen hadsereget. Ez a támadás a *stalupóneni ütközet*, amelyet azonban az I. hadtest Prittwitz parancsára félbeszakít és visszavonul az Angerap mögé.

Az augusztus 18-ig beérkezett hírek alapján a magyar-osztrák hadsereg főparancsnokság tudta, hogy az orosz felvonulás meglehetősen előrehaladott állapotban van. Tudta továbbá azt is, hogy Prittwitz vezérezredes nem a Nareven át Siedlec irányába, hanem előbb még a Nyemen hadsereg ellen akar támadni.

A magyar-osztrák hadseregek előretolása a határhoz (lásd 17. és 19. vázlatot).

A magyar-osztrák és német közös hadműveleti tervet tehát már nem lehetett betartani, mert a közös hadműveleti terv egyik sarkalatos tétele, hogy addig kell az oroszokra támadni, míg azok a mozgósítást és a felvonulást be nem fejezik, már megdőlt. A másik ép oly fontos része a hadműveleti tervnek, hogy a magyar-osztrák haderő zömének és a német 8-ik hadseregnek egyidejűleg kell támadnia a Bug és Visztula közé a német támadási irány megváltoztatása miatt nem valószínűsíthető meg. A közös hadműveleti tervet nem lehet továbbá betartani azért sem, mert magyar-osztrák részről a 2-ik hadsereg, amelynek szintén az előre megbeszélt terv szerint az oroszok ellen kellett volna felvonulni, még mindig lent van a szerb hadszínhelyen.

E súlyos helyzet ellenére *Conrád mégis kitart eddigi elhatározása: — a támadás — mellett és hogy azt mielőbb megkezdhesse* elhatározza, hogy a hadseregeket a San-Dnyeszter vonalról a határhoz előretolja, továbbá, hogy a szerbek ellen a további támadó hadműveleteket beszünteti és a 2-ik hadsereget Szerbiából is északra hozza.

Conrád tehát a támadás mellett kitart, mert ha a németek a magyar-osztrák haderőt magára is hagyják, ennek *feladata* továbbra is az orosz haderő lekötése és annak megakadályozása, hogy az oroszok a németeket — addig, míg a nyugati hadszínhelyen a döntésért folyik a nehéz véres küzdelem — hátba ne támadhassák. Ezt a feladatot pedig még támadólagos szellemben vezetett védelemmel is nehezebb megoldani, mint támadással. Keletgaliciában a San-Dnyeszter, sőt a San-Kárpátok vonalán a védelmi viszonyok kedvezőtlenek. Az első siker után, ha az oroszok főereje a Monarchia ellen vonult is fel, azokból tetemes részt a Németország elleni támadáshoz el lehet majd vonni. A támadás sikerrel kecsegtet az orosz túlerő és az előrehaladott orosz felvonulás ellenére is, mert a Monarchia ellen támadó orosz erőket a Bug medence és a Pripjet mocsarak két részre osztják. Viszonylagos túlerő e csoportok egyike ellen teremteni és így az oroszokat részletekben megsemmisíteni lehet.

Conrád támadó szándékát tehát meg lehet érteni. És ha ezt megértjük, úgy a 2-ik hadsereg is szükség van a galíciai hadszínhelyen, mert hisz a szerbekkel függőben levő ügyünk az orosz, nem pedig a szerb csatamezőkön dől el.

Conrád elhatározása értelmében még augusztus 18-án intézkedik, hogy a hadseregek nyomuljanak elő és a *támadáshoz helyezkedjenek készenlétbe.*

Az ellenséget részletekben akarja megverni, tehát támadhat északi, de keleti irányba is.

Épp ezért a hadseregeket a támadáshoz úgy csoportosítja, hogy a támadás mindkét irányban megkezdhető legyen.

Ezért az 1., 4. és 3. hadsereg arccal északnak a San és Lemberg közötti területbe és pedig jobbra hátra lépcsőzve csoportosul. A Kövess csoport a Dnyeszter vonalon még állva marad. A 3-ik hadsereg feladata egyenlőre Lemberg tartása.

Az oroszok közben Keletporoszországban tovább folytatják előnyomulásukat és hadművelési tervük értelmében Keletgalícia ellen is megkezdik a támadó előnyomulást.

Keletporoszországban ily módon augusztus 20-án a német 8-ik és az orosz 1. hadsereg a gumbinneri csatát kezdik

Az orosz támadó
hadműveletek
(lásd 13. és 19. sz.
vázlatot).

vívni, amelyet azonban Prittwitz vezérezeredcs félbeszakít és a Visztula vonalra vonul vissza, mert túl sötéten ítéli meg a helyzetet és mert az orosz 2-ik hadsereg délről előnyomulva a német 8-ik hadsereg visszavonulási vonalát veszélyezteti.

Keletgaliciában az orosz 8-ik hadsereg augusztus 21-én, a 3-ik hadsereg pedig augusztus 22-én lépi át a keleti határt, míg az orosz 4. és 5-ik hadseregek augusztus 23-án kezdik meg déli irányban az előnyomulást.

A magyar-osztrák hadsereg főparancsnokság augusztus 22-ig beérkezett hírek alapján nem tudta még, hogy kelet felől a 3. és 8. orosz hadsereg teljes előnyomulásban van, — ezért bár már értesült arról, hogy a német 8-ik hadsereg a gumbinneri csata után visszavonul nyugat felé és bár azt is tudja, hogy a szerb hadszínhely eseményei miatt a 2-ik hadsereg tekintélyes részére — az egész IV. hadtestre — egyelőre nem számíthat, augusztus 22-én elrendeli az északi irányba való támadást.

A magyar-osztrák támadás

E parancs következtében keletkezik az augusztus 23-tól 25-ig tartó *krasznyiki csata* a Dankl és az orosz 4. hadsereg között, mely a mi csapataink győzelmével ér véget.

A krasznyiki csata, 1921. aug. 23-tól aug. 25-ig

Augusztus 24-én a magyar-osztrák főparancsnokság kiegészíti augusztus 22-i támadási intézkedését. E szerint a döntést az 1., 4. és a 3-ik hadsereg egy részének József Ferdinánd főherceg csoportjának a Bug és Visztula között kellett keresnie. Az 1. hadsereg feladata a Lublin felé, a 4-ik hadseregé Cholm irányába, a József Ferdinánd főherceg csoportjáé pedig a Bugtól nyugatra való előnyomulás.

Conrad támadó terve (lásd 18. sz. vázlatot).

A még gyülekezésben levő 3. hadsereg és a 3. hadseregnek alárendelt Kövess csoportnak a Brodyn és Tarnopolon át előnyomuló oroszokra kellett döntő csapást mérnie.

Az augusztus 25-től kezdve a déli hadszínhelyről a Sztaniszlauhoz fokozatosan beérkező 2-ik hadsereg feladata, hogy az egész magyar-osztrák haderő hátát és oldalát védje a Tarnopoltól délre előnyomuló orosz erőkkel szemben.

A Kummer hadseregcsoportnak a Visztula keleti partjára át kellett kelnie és az 1. hadsereg nyugati szárnyához csatlakoznia. A Woyrsch hadtest Ivangorod felé biztosít.

E támadási parancs értelmében az 1. magyar-osztrák hadsereg a krasznyiki győzelem után tovább folytatja Lublin irányába támadását, melyet lublini csatának hívunk. E csatában véres küzdelmek árán szeptember 2-ig sikerül az oroszokat egész Lublinig viasztasorítania és a Cholm—Lublin-i vasutvonalat megszakítania.

A lublini csata (lásd 19. sz. vázlatot)

A komarow—
zamosci csata,
1914 aug. 26-tól
sz. pt. 1-ig.

Auffenberg hadserege augusztus 25-én kezdi az előnyomulást és az augusztus 26-tól szeptember 1-ig tartó komarow—zamosci csatában megveri az észak felől előnyomuló orosz 5-ik hadsereget. Az oroszoknak azonban sikerül a megsemmisítés veszélyéből még idejekorán megmenekülni.

A zlocsovi csata,
1914 aug. 26-27.

Közben a kelet felől előnyomuló orosz 3. és 8-ik hadsereg folytatja előnyomulását. A Brudermann hadsereg a kelet felől előnyomuló oroszok erejét nem ismerve, parancsa értelmében ezeket megtámadja. Az aug. 26. és 27-iki zlocsovi csatában azonban az orosz túlerő miatt a támadás nem sikerül és Brudermann kénytelen a Lemberg-től közvetlen keletre huzódó magaslatokra és a Gnila-Lipa vonalára visszavonulni, hogy a védelmi állásban az oroszokat feltartóztassa, továbbá hogy az észak felé támadó saját főerők oldalát és hátát a 2-ik hadseregnek már beérkezett részeivel együttesen biztosítsa.

A przemisláni
csata, aug. 29-30.

Az így keletkező augusztus 29. és 30-iki przemisláni csatában az orosz túlerőt azonban nem sikerül megállítani. Az oroszok támadása csapatainkat, — bár azok a leghevesebben védekeznek — újból visszavonulásra kényszeríti.

A tannenbergi
csata, aug.
26—31-ig.

Keletporoszországban ez idő alatt szintén igen nagy horderejű események történnek.

Itt a gumbinni csata után a német legfelsőbb hadvezetőség a német 8. hadseregnek új parancsnokot és vezérkari főnököt ad. Az új parancsnok Hindenburg, az új vezérkari főnök Ludendorff tábornok. A német legfelsőbb hadvezetőség ezen kívül, Keletporoszország veszélyes helyzete miatt a nyugati hadszínhelyről elvont 2 hadtesttel és 1 lovashadosztállyal erősíti meg a német 8-ik hadsereget.

Még mielőtt azonban az erősítés beérkezne, Hindenburg támadást kezd a német 8-ik hadsereggel a dél felől előnyomuló orosz Narev hadsereg ellen, hogy azt még elszigetelt helyzetében döntően megverje. A Nyemen hadsereggel szemben Hindenburg mindössze a Königsbergi vártartalékot és a lovasságot hagyja vissza. Hindenburg támadása a Narev hadsereg ellen az augusztus 26-tól 31-ig tartó tannenbergi csatát szüli, melyben a német 8-ik hadsereg két oldalról átkarolja a sokkal erősebb orosz 2-ik hadsereget és ennek visszavonulási útját elvágva az orosz csapatok zömét megsemmisíti. Az orosz Nyemen hadsereg a csata tartama alatt a csata színhelyétől kb. 100 km. távolságra tétlenül áll és várja a Königsberg várának körülzárásához és ostromához szükséges tartalék hadosztályok és nehéz tüzérség megérkezését.

Helyzet szept.
elején, újabb
hadműveleti
tervek (lásd 30.
sz. v. zlatot.)

Szeptember elején a helyzet az eddig lejátszódott hadműveletek következtében mindkét félnél igen válságossá váltott. Lehetne mondani a válság a fordulóponthoz érkezett.

Orosz részen a zlocsovi, — przemisláni csatáknak ellenére a kraszniki, komarow—zamosci és a lublini csaták miatt a Bug és Visztula között működő orosz haderő igen veszélyes helyzetben volt, annál is inkább, mert a tannenbergi diadal a Nareven át az orosz erők hátába vezető utat is megnyitotta. Ha Hindenburg a tannenbergi csata után a Nareven át Siedlec irányában gyorsan előtör, az oroszok a játszmát elvesztették.

Magyar-osztrák részen Dankl és Auffenberg győzelmét a zlocsovi és przemisláni csaták miatt, ha csak valahonnan segítséget nem kapnak nem igen lesz lehetséges kihasználni, mert a magyar-osztrák 4. hadsereg tovább nem üldözhet. Üldözés helyett a hadseregnek a kelet felől előnyomuló orosz 3. és 8-ik hadsereg ellen kell fordulnia. Auffenberg szerepét északon valaki másnak kellene tehát átvennie, mert a magára maradó 1. hadsereg nem igen fogja tudni a lublini csatát győzelmesen befejezni és az esetleg újbóli orosz támadást déli irányba feltartóztatni. Arra gondolni sem lehet, hogy a szerb hadszínről újabb erőket hozzanak, az ország belsejében csapatok rendelkezésre már nem állanak. Más erő tehát nincs, csak a német legfelsőbb hadvezetőség által még augusztus 25-én a német 8-ik hadsereg megerősítésére küldött 2 hadtest, amelyre Tannenberg után Keletporoszországban már szükség nincs. Pótolhatná azonban a 4-ik hadsereg üldözését a német 8-ik hadsereg Siedlec irányába való támadása is.

Német részről azonban a Siedlec felé való támadás veszélyes, mert a Rennenkampf-hadsereg a siedleci támadási iránynak veretlenül a hátában áll.

E nehéz és válságos helyzetben az oroszok elhatározása, hogy

Oroszok
elhatározása.

1. Németország hátba támadásáról,
2. Keletporoszország elfoglalásának tervéről lemondanak;

3. az ilymódon felszabaduló erőkkel is a reájuk nézve legveszedelmesebb, a Bug és Visztula között támadó magyar-osztrák 1. és 4. hadseregre támadnak.

Egyedüli hadműveleti cél tehát a magyar-osztrák haderő megsemmisítése.

E cél elérhetése érdekében:

a Bug és Visztula között délről északi irányban, tehát arcbán támad a 9-ik hadsereggel megerősített 4. és 5. orosz hadsereg;

Orosz hadmű-
veleti terv.

Lembergől északra a Bug és Visztula között támadó magyar-osztrák hadseregek oldalába és hátába támad az orosz 3-ik hadsereg.

A támadást biztosítja:

délen a magyar-osztrák 3. és 2. hadsereggel szemben az orosz 8-ik hadsereg;

északon Hindenburg hadseregével szemben Varsónál a 2-ik és 9-ik hadsereg részeiből alakított varsói csoport. a Narev mentén a 2. és 10. orosz hadsereg;

a Mazuri tavak vonalában az orosz 1. hadsereg.

A németek elhatározása.

Német részről egyrészt túl veszélyesnek tartják az 1. orosz hadsereg közelségét, másrészt Keletporoszországot mielőbb megakarják tisztítani az oroszoktól. Ezért a *Rennenkampf-hadsereg* megtámadását *határozzák* el, hogy azt megsemmisítsék. A Siedlec felé való támadásról tehát egyelőre lemondanak és így a magyar-osztrák hadseregek továbbra is teljesen magukra maradnak, annál is inkább mert Hindenburg még a nyugati hadszínhelyről beérkező két német hadtestet is az orosz *Rennenkampf-hadsereg* megtámadására használja fel. Az oroszok tehát ilymódon megszabadulnak a rájuk nézve igen veszedelmes siedleci támadástól.

Conrad elhatározása.

Annak ellenére, hogy a magyar-osztrák haderő az orosz túlerő elleni harcában továbbra is magára marad, Conrad megmarad eddigi elhatározása: a támadás mellett és nem megy át védelembe addig, míg a németeg segítségül nem jöhetnek.

Conrad hadműveleti terve (31. sz. vázlat).

Conrad azonban most a keleti irányból előnyomuló orosz erők ellen akar a főerővel támadni.

E célból a 3-ik hadseregnek, mint *arccsoportnak* a Veresica vonal mentén a keleti irányból előnyomuló és támadó orosz erőket kell lekötnie.

A 4-ik hadsereg az északi szárnyba való támadást abbahagyja, a Komarownál megvert orosz 5. hadsereget csak a József Ferdinánd főherceg csoportjával üldözteti tovább, maga pedig hátra arcot csinál és Niemirov-Magierov területéből a *kelet felől előnyomuló orosz erők északi oldalára* tör.

A 2-ik hadseregnek feladata a Veresica és a Dnyeszter vonalról a kelet felől előnyomuló oroszoknak délről való átkarolása.

A támadást biztosítja:

északon: az 1. hadsereg, mely a lublini csatát tovább folytatja és a József Ferdinánd főherceg hadseregcsoportja, *délen:* Drohobicsnál a 2-ik hadseregnek egy különítménye és a Kárpátokat biztosító csapatok.

A 2-ik leMBERGI csata, (1914 szeptember 6-tól – szept. 11-ig (33. sz. vázlat).

Conrad e terv értelmében azután a 4-ik hadsereget északról elvonja és a 3-ik és 2-ik hadsereg ellen támadó oroszok megtámadására rendeli.

A 4-ik hadsereg támadása döntő eredményt azonban nem hoz. Nem hoz pedig azért, mert az orosz hadműveleti

terv értelmében az orosz 3-ik hadsereg Lembergől északra a Varez-Lemberg közötti területbe tolódik el. Szeptember 4-én az oroszok már az egész vonalon a Visztulától le egész a Dnyeszterig megkezdik a támadó előnyomulást. Auffenberg hadserege ily módon szeptember 6-án, amikor megkezd a támadást, az orosz 3-ik hadsereget nem oldalba, hanem arcban találja. Ezenkívül az orosz 3-ik hadsereg a mi 4-ik hadseregünket még északon túl is szárnyalja, amiért Auffenberg hadseregének északi szárnyát a fenyegető átkarolás miatt hátrahajlítani kényszerül.

Conrádnak a 4-ik hadsereg döntő támadásához fűzött reményei így szertefoszlanak, de Conrád törhetetlen akaratereje újabb módot talál, hogy az ellenségre akaratának rákényszerítését megkísérelhesse. Ennek megfelelően módosítja azután hadműveleti tervét szeptember 7-én.

Conrád újabb
hadműveleti
terve.

A módosított hadműveleti terv szerint:

a 4. hadsereg tulajdonképpen arccsoporttá válik, míg a 2. és 3. hadsereg feladata ezentúl az átkarolás, olyképpen, hogy a Veresicán és részben a Dnyeszteren át előnyomulva Lemberg felé támad.

A magára hagyott magyar-osztrák hadseregek azonban már nem tudják az orosz túlerővel szemben a Conrád által kitűzött célt megvalósítani.

A 2-ik lemergi
csata további
eseményei. (33.
és 34. sz. vázlat)

A 2-ik és 3-ik hadsereg ugyan szeptember 8-tól egész szeptember 11-ig tartó hősies és önfeláldozó harcok árán az orosz 8-ik hadsereget viaszorítja, de az átkarolás nem érvényesülhet, mert az északi szárnyon az 1. hadseregnek és József Ferdinánd főherceg csoportjának visszavonulása miatt a Lemberg előtt küzdő magyar-osztrák hadseregek helyzete oly veszélyessé válik, hogy a San vonalra való általános visszavonulást kell elrendelni.

Északon ugyanis a 4-ik magyar-osztrák hadseregnek déli irányba való visszavonulása után a Komarownál megvert 5-ik orosz hadsereg új lélekzetvételhez jut, a szenvedett veszteségeket részben pótolja és a szeptember 4-én meginduló általános orosz támadásban már részt vesz. Támadása József Ferdinánd főherceg kicsiny csoportját fokozatosan hátranyomja. A Lublinnál harcoló Dankl hadsereg keleti szárnya és háta ily módon veszélybe kerül s így ez veszélyeztetett szárnyát kénytelen hátra vonni a Pór patakra. Ez új védelmi állásban azután a Dankl hadsereg a legnagyobb szívóssággal tart ki, úgy hogy az orosz hadvezetőség a déli szárnyon a Bruszilov hadsereg válságos helyzete miatt már szeptember 9-én be akarja szüntetni a további támadásokat. E napon azonban a $1\frac{1}{2}$ 5. orosz hadseregnek sikerül az 1. hadsereg keleti szárnyát csaknem megkerülni. Tartaléka pedig Danklnak már nincs, mert már a Woysrsch hadtestet is harcba vetette. Dankl

tehát kénytelen a visszavonulást elrendelni. A visszavonulás láttára azután az oroszok nem szüntetik be a további támadást, sőt ellenkezőleg, azt tovább folytatják.

Az 1. hadseregtől keletre a József Ferdinánd hadsereg csoportjának és az Auffenberg hadseregnek a visszavonulási útját fenyegeti az orosz átkarolás és megkerülés. Emiatt szeptember 11-én Conrád kénytelen elrendelni az általános visszavonulást. Tehette ezt annnyival is inkább, mert bár az oroszokat döntően megverni nem sikerült, de feladatát, azaz hogy az orosz haderő zömét kb. hat hétig azaz a 40-ik mozgósítási napig lekötve tartsa, — fényesen megoldotta.

A 2-ik lembergi csata után már a német 8-ik hadsereg támogatása és Siedlec felé való támadása is lehetőségessé vált volna.

Hindenburg ugyanis amint tudjuk a tannenbergi csata után nem Siedlec felé támad, hanem előbb még az orosz 1. hadsereget akarja döntően megverni. Ez sikerül is neki a szeptember 7-től 13-ig tartó *mazuri tavak melletti csatában*. Harcászatiilag bármilyen szép legyen is ez a csata, hadászatiilag csak mellék epizód, mert csak politikai és erkölcsi sikert jelent Keletporoszország felszabadítása révén. Hadászatiilag e csatának csak előkészítő jellege van, mert csupán a Siedlec irányába minden veszély nélkül való támadást tette lehetségessé.

A Siedlec felé való támadásnak azonban már semmi értelme sem volt a 2. lembergi csata után. A németek ezzel a keletporoszországi fényes győzelmeik ellenére is, — alaposan elkéstek.

Conrád a 2-ik lembergi csata után a hadseregeket a San mögé akarja visszavonni.

A visszavonulás meg is kezdődik az északi szárnyról dél felé fokozatosan.

Az 1. hadsereg a Sant szeptember 13-án, a 4. és 3-ik hadsereg szeptember 15-én érik el. A 2-ik hadsereg Chirovra ment vissza.

Az oroszok hadseregeinket nyomon követik és sikerül nekik szeptember 14-én az alsó Sant és Szandomierzsnél a Viszulát átlépni.

A San-Chirov vonalat tehát csak újabb, — nagy csata árán lehetett volna tartani. Három hétig tartó folytonos harcok (aug. 24.—szept. 12-ig) szinte elképzelhetetlen szenvedések és nélkülözések után azonban a csapatoknak pihenőre volt szükségük, hogy megerősödhesse nek, veszteségeiket emberben és anyagban pótolhassák. A további harcokban ezenkívül szükséges volt a német 8-ik hadsereg közvetlen támogatása is. A német 8-ik hadsereg Krakkón át való beérkezésére azonban idő kellett.

A mazuri tavak melletti csata. Szept. 7-től szept. 13-ig.

Conrád elhalálozása a 2. lembergi csata után. A visszavonulás lefolyása. (Lásd 41. sz. vázlatot).

Conrad ezért elhatározza, hogy a magyar és osztrák hadseregeket visszavonja a Viszloka és a Kárpátok vonalára: Tarnov—Gorlice és a Lupkovi hágó vonalába.

Ez szeptember 20-ig meg is történik.

Az oroszok a Sanon túl nem üldöznek. Az orosz hadseregek „rettenetesen kimerültek és súlyos veszteségeket szenvedtek”. „A csapatoknak pihenniök kellett” írja Daniloff, a legfelsőbb orosz hadvezetőség vezérszállásmestere. Az üldözést ezenkívül az oroszok Przemysl miatt is kockázatosnak tartották. Előbb azt akarják elfoglalni.

Conrad — visszavonulási elhatározásak következtében — csak a Krakkón át Bécs — és a Duklán át Budapest felé vezető irányt fedezi közvetlenül. A Lupkovi hágótól keletre a Kárpátokon át vezető hágókon az út szabad a Nagy Magyar Alföldön át Budapest felé.

A pihenő körletben a magyar osztrák hadseregek azonban csakhamar kipihenik az eddigi fáradalmakat és kezdetét veszi az 1914. évi San és Visztula menti hadjárat.

A leMBERGI hadjáratot átgondolva, abban három fő időszakot különböztethetünk meg.

I-ő időszak: a háború kitörésétől kb. aug. 22-éig tart. Ebben az időben zajlik le a mozgósítás és a felvonulás.

A mozgósítás és a felvonulás azonban nem úgy folyik le, mint ahogy kellene, mert

1. a szerb háború miatt a magyar és osztrák hadseregeknek az északi hadszínhelyre való felvonulása megkésik;

2. az oroszok ellen szánt csapatok egy része a szerb hadszínhelyen marad;

3. a német keletporoszországi hadsereg ebben az időszakban elveszíti a kezdeményezést. Így e hadsereg Conrad támogatására nem siethet, bár már a 10-ik mozgósítási nap befejezi felvonulását és csaknem két heti ideje van arra, hogy az orosz Nyemen hadsereggel leszámoljon, hogy ily módon a Siedlec felé való támadás előfeltételét megteremtse.

E hadsereg elveszíti a kezdeményezést pedig azért, mert főképp Keletporoszország védelmét tekintti főfeladatának és emiatt széles arcvonalban vonul fel, továbbá, mert e hadsereg parancsnoka Prittwitz vezérezredes kishitű s így a gumbinneri csatát nem meri végigküzdeni, hanem azt félbeszakítja és visszavonul.

Az oroszoknál ebben az időszakban a mozgósítás és a felvonulás a legnagyobb rendben és surlódás nélkül zajlik le, minek következtében a felvonulásban elkésztett, a nem teljes erőben felvonult és a németek által teljesen magára hagyott magyar-osztrák haderővel szemben az időszak végén a hadműveletekre kész orosz túlerő áll.

Méltatás és az események alapján a hadjáratnak időszakokra való beosztása.

Az eseményeken kissé elgondolkozva, a háború kezdetének képe önkéntelenül is úgy tűnik fel előttünk, mintha az ellenséges túlerőn kívül még a végzet ellen is harcba kellett volna szállanunk.

Az eseményekből megállapíthatjuk ugyanis, hogy már a háború kezdetén a hadi szerencse ellenünk fordult. Ha csak 2 nappal korábban tör ki az orosz háború, az oroszok ellen szánt egész haderő teljesen Oroszország, nem pedig Szerbia ellen vonult volna fel, és akkor a felvonulással sem késtünk volna el.

Orosz részről viszont az orosz cár először a részleges mozgósítást rendeli el, amely miután előkészítve nem volt, végtelen nagy zavarra és surlódásokra adott volna alkalmat és az általános mozgósítás lefolyását hosszú ideig úgyszólván lehetetlenné tette volna. Ez esetben pedig biztosan bekövetkezett volna az oroszok veresége.

Mielőtt azonban még az orosz részleges mozgósítás megkezdődne, az orosz cárt félrevezetik a német mozgósításról szóló hazug hírekkel, mire a cár elrendeli az általános mozgósítást. És ez volt Oroszország szerencséje!

A 2-ik időszak: aug. 23-tól szeptember 1-éig tart. Ezt az időszakot az 1. lemergi csata időszakának is nevezhetnénk.

Ebben az időben az ellenséges helyzetet nem ismerve a magyar-osztrák 1. és 4. hadsereg, a Bug és Visztula között hatalmas támadást kezd s az itt támadni akaró orosz 4. és 5-ik hadsereget a kraszniki és komarow—zamosci csatában megveri. Ugyanekkor pedig Hinderburg, a német keletporoszországi hadsereg új parancsnoka, a tannenbergi csatában megsemmisíti az orosz 2-ik hadsereget és megnyitja az utat a Narev felé.

E győzelmeket kihasználni azonban nem lehet, mert ugyanekkor a magyar-osztrák 3-ik hadsereg és a szerb hadszínhelyről beérkező 2-ik hadsereg részei a zlocsovi és a przemyslany-i csatában nem tudják feltartóztatni a kelet felől előnyomuló orosz főerőt alkotó 3. és 8. hadsereget.

Emiatt azután a magyar és osztrák hadseregek helyzete is válságossá válik. A hadjárat elérkezett fordulóponthoz.

A 3. időszakban, mely szeptember 11-éig tart, a döntés megéri.

Az oroszok, hogy a Bug és Visztula között visszazorított hadseregeiket megmentse, most teljes erővel a győztes magyar és osztrák haderő ellen fordulnak. Elejtik a Németország elleni támadás gondolatát. A Németország megtámadására szánt 9-ik hadsereggel megerősítik a Bug és Visztula között visszavonuló 4. és 5. hadsereget. A kelet felől előnyomuló 3. és 8-ik hadsereget is északra

tolják és a 3-ik hadseregüket a Bug és Visztula között támadó magyar-osztrák hadseregek hátába irányítják. Majd az átcsoportosítás befejezte után az általános támadást rendelik el.

Conrad ily módon azután hiába hozza le a Bug és Visztula közül a magyar-osztrák 4-ik hadsereget, hogy azzal a kelet felől előnyomuló orosz főerőt északi irányból oldalba támadja, mert a megkezdődő 2-ik leMBERGI csatában a magyar-osztrák 4-ik hadsereg támadása arc-támadássá válik. Conrad újabb terve, azaz, hogy most délről karolja át az orosz — elkésik és a kezdő sikerek ellenére győzelmet már nem arathat, mert közben a Bug és Visztula között a lublini csata a mi hátrányunkra dől el. A magyar és osztrák 1-ső hadsereget az orosz túlerő visszavonulásra kényszeríti s az észak felől előre hÖM-polygó orosz áradat a magyar-osztrák 4-ik hadsereg északi szárnyát is átkarolja. — Conrad tehát a 2-ik leMBERGI csatát félbeszakítja és a visszavonulást elrendeli.

A 2-ik leMBERGI csata időszakában is a magyar-osztrák haderő teljesen magára hagyva, minden német segítség nélkül küzd az orosz túlerővel, mert Hindenburg a tannenbergi győzelem ama nagy előnyét, hogy a Nareven át a Bug és Visztula között küzdő orosz erők hátába az út megnyílt, — nem használja ki. Hindenburg a Nareven át való támadást túl veszélyesnek tartja. Először még az orosz Nyemen hadsereget akarja megsemmisíteni. Az orosz Nyemen hadsereget sikerül is neki az angerburgi csatában megverni. E csata miatt azonban már lekésik a Nareven át való támadástól, mert közben a magyar-osztrák haderő kénytelen visszavonulni.

Érdekes különben, hogy ez időszakban a hadiszemlencse újból, mintegy végzetszerűen az oroszok pártjára áll.

Szeptember 9-én az orosz hadvezetőség már be akarja szüntetni a Bug és Visztula között a további támadást, mert azt sikertelennek látja és mert a déli szárnyon a magyar-osztrák 2. hadsereg sikerei gondolkodóba ejtik. Amint tudjuk, épp e napon rendeli el Dankl hadseregének a visszavonulást, ami miatt azután az oroszok a támadást nem hogy beszüntetnék, hanem még tovább folytatják.

Ha Dankl csak még egy napig kitart, a 2-ik leMBERGI csata magyar-osztrák győzelem!

A magyar-osztrák hadseregek visszavonulása miatt az 1914. évi leMBERGI hadjárat bár úgy tűnik fel előttünk, mintha az a központi hatalmak szempontjából eredménytelenül végződött volna, — a valóságban még sincs így, mert hadseregeink feladatukat fényesen megoldották. Hadseregeinknek az orosz haderő támadását sikerült magukra vonniok és Németországot a hátba támadás veszélyétől

megmenteniök. Tették pedig ezt teljesen a maguk erejére hagyatva, német támogatás nélkül, politikusaink hibás és szerencsétlen háborús kezdése után, amely hibás és szerencsétlen háborús kezdet szinte a méhében hordotta a sikertelenséget.

Az 1914. évi lemergi hadjáratban a magyaroszlák haderő dicső és fényes példát adott a szövetséges állam iránti önfeláldozó hűségéről és áldozatkészségéről, a nagy közös feladat keretébe való beilleszkedési képességéről.

Az 1914. évi lemergi hadjárat részletes leírása.

Hadműveleti tervek.

1. Központi hatalmak.¹

- A) Magyar-osztrák-német közös hadműveleti terv.
(Lásd 1. sz. vázlatot.)

a) Egyidejű orosz és szerb hadüzenet esetén.

A magyar-osztrák és német haditerv értelmében keleten 40 magyar-osztrák gyalog és 11 lovas hadosztálynak² Keletgaliciában, a 13 hadosztály erős 8. német hadseregnek Keletporoszországban, — 1 német hadtestnek pedig Sziléziában felvonulva az a feladat jutott osztályrészül, hogy az oroszok támadását mindaddig feltartóztassák és magukra vonják, míg a nyugati hadszínhelyen a döntés megtörténik és a németek is teljes erővel az oroszok ellen át mehetnek támadásba.

Feladat.

A német keletporoszországi hadsereg megerősítésére még öt tartalék hadosztálynak is fel kellett volna vonulnia.

Röviden: Ausztria-Magyarország feladata az volt, hogy Oroszországgal a háborút úgy viselje, hogy Németország nyugaton a döntést mielőbb kierőszakolhassa, anélkül, hogy az orosz hadseregek Németországot eme döntő hadműveletekben megzavarhatnák.

A német vezérkar a francia hadszínhelyen a döntést a mozgósítás után kb. 3-4 hét múlva remélte. Miután a né-

¹ Conrad I. kötet 367—406., 426—428. II. kötet 53—62., 79—81., 102—110., 363—364. III. kötet 498—501., 511—515., 527—535., 601—613., 669—675., 771—772., 774—777. IV. kötet 193—195., 279—310., 318—321., 655—657.

² A felvonulási terv szerint az „A” és „B” lépcső, összesen 13 hadtest és 11 lovas hadosztály. Lásd I. kötet 58. és 63. lapoldalát.

met csapatoknak a nyugati hadszínhelyről a keleti hadszínhelyre való átszállításához is idő kellett, — a magyar-osztrák hadseregeknek a mozgósítástól számítva legalább is hat hétig kellett az orosz erőket magukra vonniok és azokat lekötve tartaniok.¹

Hadműveleti cél.
A feladat végrehajtásának módja.

A magyar-osztrák és német vezérkari főnök közötti 1908., 1909., 1912., 1913. és 1914. évi többszörös tárgyalások eredményeképp a keleti hadszínhelyen a magyar-osztrák és német hadseregekre háramló feladatot olyképen akarták megoldani, hogy legelőször is a Bug—Visztula és Narev között gyülekező orosz erőket, még mielőtt azok felvonulásukat teljesen befejezték volna és még mielőtt azok túlerőben volnának, — megtámadják és azoknak érzékeny veszteséget okoznak.²

A hadműveleti cél tehát a Bug—Visztula—Narev között gyülekező orosz haderők tekintélyes részének megsemmisítése volt.

A hadműveleti cél elérésének módja. (Lásd I. és 2. sz. vázlatot)

Amint az eddig nyilvánosságra jutott adatokból meg lehet állapítani, Conrád és Moltke a hadműveleti cél elérésére a következőkben egyeztek meg: mihelyt Oroszország mozgósít, — a magyar-osztrák haderő zömével azonnal közvetlenül a keletgalíciai határ mentén fog felvonulni és a Bug s Visztula között gyülekező orosz erőket meg fogja támadni. A magyar-osztrák hadseregek keleti szárnyát a háború kitörésekor azonnal felvonuló oláh hadseregnek kellett biztosítania.

Németországnak a támadásban való szerepére az adatok különbözők. Conrád szerint³ ugyanis Németországnak a támadás közvetlen támogatása végett 13 német hadosztálllyal minden esetre⁴ támadnia kellett Keletporoszországból a Nareven át Siedlec irányába, hogy az osztrák-magyar erőkkal együttesen vívja meg a csatát a Bug és Visztula között.⁵

Azonkívül még egy német hadtestnek kellett Sziléc-

¹ „Tehát legalább is hat hétig kell a hátunkat Oroszországnak tartanunk“ — mondá Conrád Moltkének 1914 májusban, Karlsbadban. Conrád III. kötet 673. lap.

² Reichsarchiv: Der Weltkrieg II. kötet, 12. lap.

³ Conrád IV. 282., 286. és 455. lap.

⁴ Conrád 1914 augusztus 3-iki levele Moltkéhez.

⁵ Conrád 1914 VIII. 13-iki levele Moltkéhez. Conrád IV. kötetében a 286. lapoldalon a következőket írja: „Ehestens mit möglich starken eigenen Kräften den Hauptschlag unter Mitwirkung eines auf Siedlec gerichteten Stosses seitens des Grossteils der in Ostpreussen versammelten deutschen Kräfte zu führen, hatte ich also als nächstes Ziel vor Augen.“

Dieser Gedankengang zieht sich durch alle meine gegen Russland gerichteten Massnahmen hindurch, auch in der Ausführung blieb ich ihm treu.“

ziából, a Visztulától északra támadólag előnyomulnia az Oderberg—Krakko—Tarnov-on át vezető felvonulási vasutvonal biztosítása végett.

Conráddal szemben viszont a németek azt állítják, hogy az osztrák-magyar hadseregnek a Bug és Visztula közötti támadását a Keletporoszországban felvonuló 13 német hadosztálynak csak közvetve kellett támogatnia azáltal, hogy ezek az erők a Narev felé való támadással a Keletporoszország ellen felvonult orosz erőket lekötik és megakadályozzák, hogy ezeket az orosz erőket déli irányban az osztrák-magyar hadseregek ellen alkalmazni lehessen.¹ (Lásd 1. és 2. sz. vázlatot.)

Ami a hadműveletek kezdetét illeti, a két vezérkari főnök abban állapodott meg, hogy az esetben, ha az Oroszország elleni háború a szerb háborúval egy időben törne ki, Ausztria-Magyarország a támadást Keletgaliciából a Bug és Visztula közé, Németország pedig Keletporoszországból „a főttámadást a 2. orosz hadsereg ellen” (Narev) a 20-ik és a 24-ik mozgósítási nap között kezdik meg.²

A hadműveletek kezdete.

b) Ha a szerb hadüzenet megelőzné az orosz hadüzenetet.

Ausztria-Magyarországnak az esetben, ha Oroszország nem Szerbiával egyidőben kezdené meg a háborút, — eleinte csak egy ellensége lett volna: a szerb-montenegrói hadsereg. Ez esetben, — miként azt Conrád háborús előkészületeiben tervezte³ — Szerbia ellen a minimális Balkán

1. Ha oroszország csak a Szerbia elleni mozgósítás 15. napja után avatkozik be a háborúba.

¹ Kriegsarchiw II. kötet 12., 14., 250. lapoldalak.

² Kriegsarchiw II. kötet 8—9. lap. Conrád 1909 III. 8-iki levelében azt írja, hogy az esetben, ha kezdettől fogva Oroszország ellen is bekövetkezik a háború, úgy ő Keletgaliciából a támadást a Bug és Visztula közé a 20. és 24. mozgósítási nap között akarja megkezdeni. „Soll diese jedoch erfolg haben, und soll Russland nicht in die Lage kommen, weitere Kräfte seiner 1. (Niemen) und 2. (Narev) Armee gegen Österreich-Ungarn zu wenden, so müsste auch zum gleichen Zeitpunkt die deutsche Offensive und zwar mit einem Hauptstoss gegen die russische 2. Armee (Narev) einsetzen, derart den Einklang des gemeinsamen Handelns herstellend.“ Moltke Conrád e levelére 1909 III/19-én válaszol: „...werde ich nicht zögern den Angriff zu machen, um die gleichzeitige österreichische Offensive zu unterstützen. Euere Exellenz können sich auf diese Zusage, die reiflich überlegt ist, wohl verlassen. Bedingung dabei ist dass, die Bewegungen der Verbündeten gleichzeitig angesetzt und unbedingt durchgeführt werden.“ „Wenn Russland und Frankreich vorerst zurückhalten und später in Aktion treten, so bleibt für Deutschland die Lage die gleiche. Beabsichtigt Österreich auch in diesem Falle die Offensive gegen die 3. Armee“ (Bug és Visztula között) — „auszuführen, so können Euere Exellenz auf die gleiche Unterstützung der deutschen Armee rechnen“ (Conrád I. kötet 404. lap.)

³ Lásd I. kötet 63. lap

csoport 11 hadosztálya¹ és a különben Oroszország ellen szánt „B lépcső” 11^{1/2} gyalog és 2 lovas hadosztálya,² — összesen tehát az magyar-osztrák haderőnek kb. $\frac{2}{5}$ -öd része vonult volna fel. Az Oroszország elleni hadműveletekre csupán 30 vagy esetleg még ennél is kevesebb hadosztály maradt volna.

A Szerbia ellen felvonult 22^{1/2} gyalog és 2 lovas hadosztálynak arra kellett törekednie, hogy a hadműveleteket Szerbia ellen kb. a 15-ik mozgósítási napon megkezdje és hogy Szerbiát mielőbb térdre kényszerítse. A döntésre azonban — Conrád szerint is — legalább 2 hónap kellett. *E két hónapig tehát az orosz hadszínhelyen csak 30 sőt esetleg még ennél is kevesebb magyar-osztrák hadosztály lépett volna fel az esetben, ha az oroszok csak a szerbek elleni mozgósítás 15-ik napja után kezdik meg a háborút a Monarchia ellen.*

2. Ha Oroszország a Szerbia elleni mozgósítás 5. napja után, — de a 15-ik mozgósítási nap előtt avatkozik be a háborúba.

Ennél azonban kedvezőbb eset lett volna, ha az oroszok még a szerbek elleni mozgósítás 15-ik napja előtt lépnek fel ellenségesen a Monarchia ellen. Mert ez esetben a „B lépcső” hadosztályai még nem kezdték volna meg a hadműveleteket Szerbia ellen, úgy hogy ezeket még vissza lehetett volna rendelni a szerb hadszínhelyről az északi hadszínhelyre. Időveszteség ezáltal azonban nem állott volna elő, mert a „B lépcső”-nek az esetben is, ha az orosz és szerb háború egyszerre kezdődik és a „B lépcső” csapatai még mindig mozgósítási állomásaikon lennének, csak az „A lépcső” után voltak az északi hadszínhelyre szállíthatók.³ A különbség mindössze abban állott, hogy az esetben, ha a „B lépcső” vasuti szállítása a szerb hadszínhelyre már megkezdődött úgy, ha csak a felvonulási vasuti közlekedésben zavarokat nem akartak előidézni, — az egész „B lépcső” felvonulását a szerb hadszínhelyre be kellett előbb fejezni és az északi hadszínhelyre való felvonulás csak ezután vehette kezdetét. Ez esetben tehát a „B lépcső” csapatai nem a mozgósítási állomásokon, hanem a szerb hadszínhelyen a felvonulási körletben várták volna meg, míg az „A lépcső” csapatainak vasuti szállítása befejeződik és amíg a sor reájuk kerül.

¹ A 11 hadosztályba beleszámítottam a 2 önálló hegyi dandárt és a 4 népfőlkelő dandárt is, összesen 3 hadosztálynak számítva.

² 1 népfőlkelő dandár is beleszámítva. A „B lépcső” az esetben, ha az orosz és szerb háború egyidejűleg tör ki, szintén Oroszország ellen vonul fel. (Lásd I. kötet 63. lap).

³ Conrád IV. kötet 270—271. lap.

A legkedvezőbb eset azonban természetesen az lett volna, ha Oroszország részéről „a legelső ellenséges cselekedet” még a Szerbia elleni mozgósítás 5-ik napja előtt következik be, amely napon a „B lépcső”-nek Szerbia elleni felvonulása kezdődött. Az 5-ik mozgósítási napig ugyanis nem kellett volna a „B lépcső”-nek Szerbia ellen fordulnia és azután onnan megint északra az orosz hadszínhelyre mennie. Az igaz, hogy idővesztés — mint előbb láttuk — így sem következett volna be, de zavarok és surlódások mégis könnyen keletkezhettek.¹

3. Ha Oroszország a Szerbia elleni mozgósítás 5. napja előtt avatkozik be a háborúba.

Röviden összefoglalva tehát Conrád és Moltke a következőkben egyeztek meg:

1. Ausztria-Magyarország a mozgósítástól számítva kb. hat hétig lekötve tartja Oroszországot;

2. ezért Ausztria és Magyarország 40 hadosztállyal Galiciában vonul fel és támadást kezd a Bug és Visztula között gyülekező orosz erők ellen,

3. Németország ezt a támadást támogatni fogja és pedig:

közvetlenül azáltal, hogy 1 hadtesttel Sziléziából a Visztulától északra támadólag nyomul elő,

azonkívül 13 hadosztállyal, melyet még 5 tartalék hadosztály erősít meg, Keletporoszországban vonul fel.

A Keletporoszországban felvonult német erők feladata a németek szerint csak az orosz Nyemen és Narev hadseregek löketése volt, míg Conrád szerint ezeknek az osztrák-magyar haderőknek a Bug és Visztula közti támadásával egyidejűleg a Nareven át Siedlecre kellett támadniuk. A feladat tehát a németek szerint csak „közvetett” Conrád szerint „közvetlen” támogatás.²

4. A támadás kezdete a Bug és Visztula közé és a Nareven át a 22—24. mozgósítási napok között.

5. Az esetben, ha Oroszország nem Szerbiával egyidejűleg lép fel ellenségesen a Monarchiával szemben és

¹ Conrád IV. kötet 267. lap.

² Conrád azt állítja, hogy a megegyezés szóbelileg történt és pedig 1913 január havában Bécsben Waldersee gróffal, Moltke helyettesével és 1914 május havában Moltkéval Karlsbadban. Gróf Waldersee tévedésnek minősíti Conrád állítását s azt mondja, hogy ily arányú ígérete a háborúnak egy sokkal későbbi időpontjára vonatkozott. Teljesen lehetetlennek gondolja, hogy ő a háború elejére ezt a támadást megígérte volna. Erre őneki joga sem volt. Általában lehetetlennek tartotta, hogy mielőtt a nyugati hadszínről tetemes erősítések be nem érkeztek, Oroszország belsejébe mélyen támadni lehessen. Ebben a tekintetben közte és Moltke között soha véleménykülönbség nem forgott fenn. (Kriegsarchiw II. 251. lap).

Moltke, a másik tanu, kire Conrád hivatkozik, meghalt.

A németek most utólag a Kriegsarchiw II. kötetében közlik kivonatolva Moltke és Conrád e tárgyban folyt levelezését, amely közle-

Összefoglalás.

ha Oroszország háborúba való beavatkozása csak a 15. mozgósítási nap után következik be, a háború kezdetén kb. 2 hónapig — azaz míg a szerb hadszínhelyen a döntés be nem következik, — Ausztria-Magyarország Keletgaliciában csak 30, esetleg ennél is kevesebb hadosztályt vonultat fel.

B) A magyar-osztrák hadműveleti terv.

Magyarország és Auszria vezérkara a német vezérkarral történt előzetes megállapodásokban magára vállalt kötelezettségeket és feladatokat a következőkép akarta teljesíteni:

1. *hadsereg* (9 gyalog hadosztály) felvonul Niemirov és az alsó San között;

4. *hadsereg* (12 hadosztály) felvonul Lemberg körül Niemirov és Busk között;

3. *hadsereg* (9 hadosztály) zömével felvonul Zloczov környékén, 1 hadosztállyal Tarnopolnál;

2. *hadsereg* (10 hadosztály) zömével a Strypa mentén és a Dnieszttertől délre Jeziarnynál; 1 hadosztállyal a Dnieszter és Pruth között Sniatyn körül.

Ezenkívül egy hadseregcsoporth (3 népfelkelő dandár 1 lovas hadosztály) Krakkónál.

A lovashadosztályok és a riadócsapatok a határtól 1 napi menetire, — csendőrség, pénzügyőrség és népfelkelő karhatalmi alakulatok a határon.

3. *hadseregnek* a Rowno—Dubno—Luck környékéről,

2. *hadseregnek* pedig a Zbruczon át előnyomuló oroszokat kellett leküzdeni.

Az 1. és 4. *hadseregnek* *mielőbb*, — de csak, ha már felvonulásukat teljesen befejezték — a keletporoszországi német hadsereggel összhangban a Bug és Visztula

mények a németeknek adnak igazat. Conrád azonban eddig sem állította azt, hogy a megállapodás írásban történt.

Mindezekből azonban *tényként kell megállapítani, hogy a világháború kezdetén tulajdonképpen két hadműveleti terv szerint dolgoztunk. Más cél lebegett Conrád, más a németek szeme előtt.*

Hogy azonban Conrád mégis igazat állít és a németek most utólag csak szépíteni akarják a kölcsönös megegyezés be nem tartását, kivülágik Moltkénak 1914 szept. 4-én kelt Frigyes főherceghez írott mentegetődző leveléből, ahol a következőket olvashatjuk:

„Im Osten war vom Anfang an das Ziel unserer Operationen möglichst baldige Offensive in Richtung Siedlec, dem k. u. k. Heere entgegen“. (Conrád IV. K. 656. lap).

Ha szóbelileg nem egyezett volna meg a két vezérkari főnök, hogy a német keletporoszországi hadsereg Siedlec irányába fog támadni, — Moltke nem mentegetné magát azzal, hogy kezdettől fogva céljuk volt Siedlec irányába támadni!

¹ Conrád IV. kötet 281. lap.

közötti orosz erőket kellett Lublin—Vlodavára visszavetniök és a maguk számára az északon felvonuló orosz erőekkel szemben cselekvési szabadságot megszerezniök. Ha azután az 1. és 4. *hadseregnek* sikerült döntő eredményt elérni, úgy a 4. *hadseregnek*, amennyi erővel ez csak lehetséges, keleti irányba kanyarodva a 3. és 2. *hadsereg* harcaiba kellett támadólag beavatkoznia és az oroszoknak Baranoviczi—Jarny-i haránt vasuti vonalát elvágnia.

A *krakkói csoport feladata* hasonlóan a porosz sziléziai német landwehrhadtestéhez az volt, hogy az lvangorodtól délre fekvő Visztula szakasz felé mielőbb előretörjön és az 1. *hadsereg* bal szárnyához csatlakozva ennek baloldalát védje.

Az esetben azonban, ha a Visztula és Bug között csak jelentéktelen orosz erők gyülekeznének, úgy, hogy ezirányban a cselekvési szabadságot gyengébb erők is megszerezhetik, akkor az 1. és 4. *hadseregnek* kezdettől fogva az orosz Rovno *hadsereg* ellen, keleti irányba kellett támadniok. Az 1. és 4. *hadseregek* ez okból oly csoportosításban vonulnak fel, hogy támadó előnyomulásukat akár északi-, akár északkeleti irányba is megkezdhessek.

Ez utóbbi esetben, azaz ha az orosz főerők kelet felől támadnának *Conrád hadműveleti tervének* alapon-dolata, *vezérlő eszméje* a következő:

3. és 2. *hadsereg* zöme egyelőre minden nagyobb harc elől kitér és csak a Przemyslany—Martinov vonalon, vagy még tovább nyugatra áll meg, és az ellenség támadását arcbán feltartóztatja;

4. *hadsereg* feladata a döntő támadást végrehajtani oly módon, hogy a Sokal—Grubieszov vonalból délkelet irányba a kelet felől előnyomuló ellenség oldalába támad;

1. *hadsereg* e támadáshoz csatlakozik, azt teljessé teszi, vagy pedig észak felé biztosítja.

Ha azonban az orosz főerő a 4. *hadsereg* ellen fordulna, tehát ha a 4. *hadsereg* támadása arctámadássá válna, akkor a 2. és 3. *hadseregnek* kell délnyugatról északkeleti irányba támadólag előnyomulnia és a döntő támadást az ellenség déli oldalába végrehajtania.¹

Olasz- és Oláhországnak az utóbbi években mind kéteesebbé váló magatartása miatt² nem igen volt biztosí-

A megváltoztatott felvonulási terv

¹ Conrádnak a hadműveleti iroda számára adott és 1914 márc. 9-én kelt utasítása. — Conrád III. k. 605—609. lap.

² Ha ugyanis *Olaszország* a háborúba nem avatkozik be, a franciák ellen Németországnak még több erőt kell felvonultatnia s így keleten az oroszok ellen nem alkalmazhat majd annyi erőt, mint amennyit szándékozott.

tottnak tekinthető a közvetlen az orosz határ mentén való felvonulás. Az a kérdés, hogy a felvonulási területeket az orosz határtól hátrább kellene helyezni, már 1913 nyarán foglalkoztatta Conrád gyalogsági tábornokot, a magyar-osztrák vezérkar főnökét. Egyelőre azonban marad minden a régiiben.

A sarajevói pisztolylövések után azonban, amikor az orosz háború lehetősége mind valószínűbbé válik, Conrád július 11-én elrendeli, hogy a hátra helyezett felvonulás tervét dolgozzák ki.

Az ilymódon átdolgozott felvonulási terv szerinti felvonulást rendeli el azután Conrád, amidőn Oroszországgal a háború kitör.

E hátrahelyezett felvonulás szerint a hadseregeknek a San és Dnieszter vonal mögött a vázlat szerint kell vonulniok. És pedig 1. *hadsereg* a San mentén Sieniaváig, 4. *hadsereg* Przemysl környékén, 3. *hadsereg* Sambor környékén, 1. hadtest Lemberg-nél, 2. *hadsereg* a Dnieszter mentén jobb szárnyal Staniszaunál vonul fel. A felvonulást amint látjuk a hátrahelyezéssel egyidejűleg eltolják balfelé. A 2. *hadsereg* jobbszánya most Staniszaunál az oláh határtól 150 kilométernyire van.

C) Német hadműveleti terv.

A német vezérkar előmunkálatai szerint 1914. évben Keletporoszországban a 8-ik *hadsereg*nek kellett nagy kiterjedésben a főerőkkel Thorn és Tilsit között felvonulnia.

A 8. *hadsereg*nek a német vezérkar által megállapított *feladata* volt:

elsősorban a *német keleti tartományok védelme*,
másodsorban a *magyar-osztrák támadás támogatása*.

A feladatot támadólag kellett megoldani.¹

Különös szükség esetén Poroszországnak a Visztulától keletre fekvő részét fel lehetett adni.

A 8. *hadsereg* parancsnoka feladatát a vasuti hálózat kihasználásával olyképen akarta megoldani, hogy amaz orosz erő ellen támad először, amelyik hamarabb kezdi meg elő-

Ha pedig Oláhország is semleges marad úgy szertefoszlik legelsősorban is Ausztria-Magyarország ama reménye, hogy a Moldvában felvonuló oláh *hadsereg* legalább is le fogja majd kötni a Bessarábiában és Podoliában gyülekező orosz 7. és 8. *hadsereget*. sőt a helyzet változása miatt most a Keletgaliciában felvonuló *osztrák-magyar haderő* keleti szárnya kelet felől erősen veszélyeztetve van. (Conrád IV. kötet 295. lap.)

¹ Moltke még 1914 augusztus 14-én is gróf Walderseenek a következőket írja: „Ha az oroszok jönnek, csak *semmi védelem, hanem támadás, támadás és támadás!*” Lásd Kriegsarchiw II. kötet 45. lap.

nyomulását. Ha az orosz Narev hadsereg támad elsőnek, ez ellen támad először, ha a Nyemen vonalról tör elő az orosz, elsőnek ezt igyekszik megsemmisíteni.

A Nyemen hadsereg elleni támadást azonban Prittwitz vezérezredes csak az esetben tartotta kivihetőnek, ha ezt a támadást erős orosz erőknek déli irányból való előnyomulása nem veszélyezteti

Feladatának ily értelemben megoldhatása végett Prittwitz vezérezredes a 8. hadsereget a következőképp gyülekezteti.

Arccal délnek: 70. landwehr dandár, XVII. és XX. hadtestek.

Lötzen-nél: 3. tartalék hadosztály és a 6. landwehr dandár,

arccal keletnek: 1. tartalék hadtest, 1. hadtest, 1. lovas hadosztály, 2. landwehr dandár.

A német 8. hadseregparancsnokság már augusztus 3-án azt tartotta valószínűnek, hogy elsőnek az orosz Nyemen hadsereg fog Keletporoszországba betörni.

Ez esetben pedig az orosz Nyemen hadsereg ellen akart Prittwitz először támadni. E támadáshoz azonban a keleti arcvonalon álló erökhöz csak a XVII. hadtestet akarta még vasuton eltolni, úgy hogy a kelet felé támadó csoport, — miután még Prittwitz főkép a königsbergi vartartalékból is akart egy gyenge hadosztályt alakítani, — kb. 8 $\frac{1}{2}$ gyalog és 1 lovas hadosztályból állott volna, míg déli irányban a támadást a XX. hadtest, a 70. landwehr dandár, továbbá a thorni főtartalék összesen kb. 3 $\frac{1}{2}$ hadosztály biztosította volna.

A határbiztosítást Posenben és Sziléziában az V. és VI. hadtestek helyén visszamaradó parancsnokságok landwehrcsapatokkal látták el.

Felsősziléziában egy landwehr hadtest vonult fel Woysch parancsnoksága alatt. Feladata volt, hogy a magyar-osztrák haderő balszárnyával közvetlen kapcsolatban „feltartóztathatatlanul” előnyomuljon. E hadtestet a 8. hadsereg parancsnokságnak rendelték alá, amelynek kötelessége volt arról gondoskodni, hogy a hadtest előnyomulása meg ne akadjon.

D) A hadműveleti tervek méltatása.

A kettős szövetség vezérkarai védelmi természetű feladataikat *támadással* akarták megoldani, azaz mind Conrád, mind Moltke *támadni* és nem védeni akart.

A két vezérkari főnök tehát a régi hadászati alapelvet követik: „Legjobb védelem: a támadás!”

A feladat megoldásának módja.
a) A feladat.

Különösen érvényes volt ez alapelv igazsága 1914-ben a keleti hadszínhelyen.¹

De nemcsak az a régi hadászati alapelv, hogy „legjobb védelem: a támadás” szólt a világháború kezdetén a támadás mellett. A támadás mellett szólt még részben a feladat is.

A magyar-osztrák és a Keletporoszországban fel-

¹ Nem katona olvasóim közül bizonyára többen hitetlenül rázzák majd a fejüket e sorok olvasására. Főleg tehát az ő kedvükért egy egyszerű hasonlattal, melyet évekkel ezelőtt, már nem emlékszem hol, — de valahol olvastam — kísérlem meg ez alapelvet megvilágítani.

Egy embert a hegyek közt jártában egy hatalmas és erős állat, — mondjuk egy nagy, vé szomjas medve, — megtámad. Az embernek eszén, ügyességén kívül csak egy rövid — bár éles — tör áll védelmi fegyverül rendelkezésére s nincs rejtékhely, hová gyorsan észrevétlenül elmenekülhetne. Ha ez az ember az óriási erejű medve támadását bevárja és úgy igyekszik védekezni, — avagy futni próbál — menthetetlenül elveszett. Egyetlen módon azért mégis megmentheti talán életét. Ez a mód pedig az, ha bátran, félelem nélkül szembezáll a nálánál sokkal erősebb medvével, bizva eszében és ügyességében. És amidőn a vérszomjas állat hátsó lábaira áll, s első lábának hatalmas mancsát ütésre emeli, úgy hogy 1—2 pillanatra szíve tájéka fedetlen marad, — a megtámadott ember szintén támadásba megy át. Villámgyors szökéssel a medvéhez ugrik, hogy rövid, de éles pengéjét a medve szívébe mártsa. A szúrást ejtő ugrásnak azonban igen gyorsnak kell lennie, mert nem elég a medvéhez odaugrani és szúrni a szív felé, míg a medve ütésre emelt mancsai a levegőben vannak, hanem egy pillanat alatt vissza is kell ugrania, hogy a levegőből lesújtó hatalmas mancsok szét ne locsantsák, le ne skalpirozzák emberünk fejét, avagy pozdorjává ne törjék testének csontjait.

Bármily ügyes is legyen azonban emberünk, a medvét egyetlenegy késszúrással szíven szúrnia nem igen sikerül. Ez bámulatos nagy szerencse lenne, amire számítani nem lehet. Az embernek tehát az első szúrás és a villámgyors visszaugrás után újból támadni kell. Éppúgy, mint előbb. *Emberünk védekezése tehát a támadások sorozatából fog állni.*

De szemléljük tovább a gyenge ember és a hatalmas medve közötti élet-halál harcot. Amint láttuk, az ember amidőn késével a medvének ugrik, mindig azzal a reménnyel támad, hogy szíven fogja találni ellenfelét. Tudjuk azonban azt is, hogy ez a remény nem igen fog valóra válni. A medvét szíven találni igen nehéz. De ha a medve testébe hatoló kés nem is ér a szívig, vagy ha emberünk szurása irányt is téveszt, az éles penge a medve testén mégis csak sebet ejt. És akármilyen kicsi is legyen az a seb, abból bármily lassan, mégis csak szivárogni kezd a vér. Mentől több sebet ejtünk azután a medvéen, a vér mind nagyobb és nagyobb arányokban kezd folyni. A vérvesztés végül is annyira elerőtleníti a medvét, hogy emberünk erősebb lesz, mint a medve és a harc végén mégis csak a medve marad a porondon.

A világháború kezdetén a gyenge magyar-osztrák és német haderőt a hatalmas és aránytalanul erősebb orosz medve támadta meg. A megtámadottak épúgy mint példánkban az embernek, — nem volt szabad a medve előtt megállva védekeznie avagy hátrálnia, hanem feltétlenül támadnia kellett, bár tulajdonképen csak védekezni akart. *A védelem célját ez esetben legjobban csak a támadás szolgálta.* Egyedül csak ez hozhatott sikert.

vonult német haderő feladata ugyanis nemcsak a saját ország területének védelmezése volt, hanem azt is meg kellett akadályozniok, hogy az orosz Németország nyugaton küzdő hadseregeit hátba támadhassa, míg ott a döntés meg nem történik és arra is kellett törekedniök, hogy a Németország, valamint Magyarország-Ausztria ellen felvonult orosz erőket lekössék és azok támadását is magukra vonják, nehogy azok Berlin és a Poroszsziéléziában fekvő német ipari gócpontok ellen vonulhassanak. Már pedig ha a magyar-osztrák és német erők Galicia és Keletporoszország védelmét tekintik csak feladatuknak, úgy feladatukat nem teljesítik, mert ez esetben megtörténhetett volna, hogy az oroszok haderejök egy részével támadnak ugyan Keletgalicia és Keletporoszország ellen, hogy az osztrák-magyar és német haderőt lekössék, de hadseregeik többi részével Berlin és Szilézia ellen támadnak (lásd 6. sz. vázlaton a g. és h. támadási irányt). *Ezt megakadályozni csakis támadással lehetett. A feladat tehát nemcsak megengedte, hanem követelte is a támadást.*

Az igaz, hogy a feladat szerint Magyarország-Ausztria kb. csak hat hétig kellett lekötve tartani az orosz. Állásharcot víva a világháború tanúságai szerint hat hétig, azaz míg a döntés nyugaton meg nem történik és a németek nyugatról főerejüket az orosz hadszínhelyre át nem tolják, ezt a feladatot túlerővel szemben védelemmel is meg lehetett volna oldani. Igen ám, de a világháború előtti időkben és így a világháború kezdetén a védelemről vallott nézeteink egészen mások voltak, mint ma s így sem Conrádnak, sem pedig Moltkének hibájául felróni nem lehet, hogy támadtak. Hibául felróni pedig legkevésbé már azért sem lehet, mert a feladat a világháború tapasztalatai után is támadással jobban és tökéletesebben volt megoldható, mint védelemmel. Az pedig csak dicséretükre válik, hogy a jobb és tökéletesebb megoldást választották.

Ami a *védelmi viszonyokat* földrajzi szempontból illeti (lásd 6. sz. vázlatot) úgy azok határozottan igen kedvezőtlenek. A határ hossza az oláh határtól Memelig 1600 km. (nyugaton a svájci határtól Calais-ig 500 km.), Krakótól Thornig 300 km., Memel—Thorn = 600 km. Oláh határ Krakó 700 km. Visztula—Oláh határ 600 km. Az erők egyenletes elosztásánál az 53 hadosztályt véve, 1 hadosztályra 30,5 km., egy emberre tehát $2\frac{1}{2}$ méter kiterjedés jutna.

A 6. számú vázlaton feltüntetett a) és b) orosz támadási irányok Keletporoszország, a), c), d) és f) támadási irányok pedig Keletgalicia határát védő csapatokat teljesen átkarolják és emellett a határok teljesen nyitak; sem természetes (hegység, folyó) sem mesterséges (várak) aka-

b) Földrajzi viszonyok.

dályok nincsenek. Keletgaliciában a következő természetes védelmi vonalon: a San—Dnyeszter vonalon a védelmi viszonyok ugyan jobbak mint a határon, de ez is átkarolható (lásd e) és f) támadási irányokat), s amellel azzal a nagy hátránnyal jár, hogy Keletgaliciának nagy részét a fővárossal: Lemberggel együtt kardcsapás nélkül engedi át az ellenségnek. Ez pedig erkölcsileg és politikailag hatalmas demoralizáló tényező lett volna, mind a magyar-osztrák hadseregre, mind a hátország lakosságára. A legkedvezőbb védelmi vonal Magyarország-Ausztriában a Kárpátok, Németországban a Visztula vonala lett volna, amely még azzal az előnnyel is jár, hogy a támadást az osztrák-magyar haderő akár keleti, akár északi irányban kedvező viszonyok között kezdheti meg (lásd 6. sz. vázlatot). Igen nagy hátránya azonban az, hogy egész Keletgalícia és Bukovina, valamint Keletporoszország az ellenség hatalmába jut.

c) Erőviszonyok. Ami az erőviszonyokat illeti (lásd 3 sz. mellékletet), Keletgaliciában a 20-ik mozgósítási napig Conrád számítása szerint 35 orosz hadosztállal állott volna szembe a 40 magyar-osztrák hadosztály. Az igaz, hogy az orosz haderő az orosz felvonulás következtében a 30-ik mozgósítási napon már 60 hadosztályra növekedett volna Conrád számítása szerint is. A 22—24. mozgósítási nap, amikor is a magyar-osztrák-német támadásnak meg kellett indulni, az oroszok ereje tehát kb. 40—45 hadosztály lett volna. A magyar-osztrák támadás tehát nehéz, mert feltétlenül túlerőjű ellenség ellen kell támadni. A támadás azonban lehetséges és eredménnyel kecsegtet, ha az ellenséges orosz erőket részletekben egymásután akarjuk megtámadni, ha pl. először északi irányba támadunk túlerővel, s amíg a döntés itt megtörténik, addig keleten alárendelt jelentőségű erőkkel igyekszünk az oroszokat feltartóztatni és csak azután fordulunk a keletről előnyomuló oroszok ellen. Ennek a támadásnak is előfeltétele azonban az, hogy azelőtt meginduljon, mert az orosz csapatokat a vasutak állandóan szállítják az ország belsejéből s azok ereje állandóan növekszik. Így azután a viszonylagos túlerő létesítésének reménye minden nap halványabbá és halványabbá válik. Mindkét irányban, észak és kelet felé egyszerre támadni, túl nagy merészség. Ez könnyen az erők megosztására vezet. Sulypont létesítése igen nehéz.

A németek számítása szerint 13 német gyalog- és 1 lovas hadosztállal szemben, melynek már a 10-ik mozgósítási nap¹ hadműveletekre készen kellett lenniök; orosz részről a 16-ik mozgósítási napon 21 gyalog- és 10 lovas

¹ Kriegsarchiw II. kötet 46. lap.

hadosztály állott volna szemben a Nyemen és Narev vonalon. Az oroszok ellen viszonylagos túlerő létesítése és így a támadás tehát itt is lehetséges.

Röviden összegezve a mondottakat a feladat nemcsak megengedte, de meg is kívánta a támadást. Az erőviszonyok a támadás sikerének lehetőségével biztattak, a földrajzi viszonyok pedig egyenesen a védelem ellen szóltak.

A vezérkarnak az orosz erők felvonulásáról alkotott képét szemlélve (lásd 3. sz. mellékletet), azt találjuk, hogy az orosz erők felvonulását 3 nagy csoportban gondolták: 1-ső csoport: A Bug és Visztula között 14—24 orosz hadosztály.

A Narev vonalon $9\frac{1}{2}$ orosz hadosztály. Összesen $23\frac{1}{2}$ — $33\frac{1}{2}$ hadosztály.

2-ik csoport: Galicia keleti határán a Pruth és a Rovno között, összesen kb. 21—34 orosz hadosztály.

3-ik csoport: A Nyemen vonalon $11\frac{1}{2}$ orosz hadosztály.

Conrád e 3 csoport közül legelőször az 1-ső csoporttal akart végezni, még pedig olyképen, hogy a magyar-osztrák haderő 21 hadosztállyal (1. és 4. hadsereg) a Bug és Visztula között, — a német 8. hadsereg pedig zömével a Nareven át Siedlec felé támad.

Conrád először az 1. orosz csoportot akarja leküzdeni és csak azután a keleti csoportokat, mert az orosz csoportok között az 1. csoport a legveszélyesebb.

Legveszélyesebb pedig azért, mert az esetben ha először a keleti orosz csoportok ellen támadnánk, úgy az 1. orosz csoport déli irányú sikeres támadásával a magyar-osztrák hadseregnek, északi irányú támadásával pedig a német 8. hadseregnek visszavonulási vonalát vágja el (lásd 6. sz. vázlaton a „c” és „b” orosz támadási irányokat.). A keleti orosz csoportok támadási irányai az északi irányban támadó osztrák-magyar és a déli irányban támadó 8. német hadsereg visszavonulási vonalát ugyan szintén veszélyeztetik, de a visszavonulás nyugati irányban mégis lehetséges. *Keleti irányban tehát addig támadni igen veszélyes és túl nagy merészség, míg az 1. orosz csoport ellenünk támadhat.*

A magyar-osztrák haderőnek először északi, a német 8. hadseregnek pedig déli irányban meginduló támadását azonban a kelet felől fenyegető orosz erők támadásával szemben feltétlenül biztosítani kellett.

Conrád ezt olyképen szándékozik megvalósítani, hogy 19 hadosztállyal (2. és 3. hadsereg) keleti irányban az onnan támadó orosz erők is megtámadni és azokat leküzdeni akarja.

Conrád eme támadásán kissé elgondolkozva, a következőket állapíthatjuk meg:

A támadás
keresztülvitelének módja.

1. A 2. és 3. hadseregek *feladata* tisztán védelmi természetű. A feladat ugyanis a 4. és 1. hadseregek keleti oldalának biztosítása. *A feladatból kifolyólag támadni ugyan lehet, de nem kell.*

2. Az erőviszonyok a támadás ellen szólnak: 19 osztrák és magyar hadosztály 21—34 orosz hadosztállyal szemben. Ily nagy orosz túlerővel szemben támadni igen nagy merészség. *Az erőviszonyok tehát inkább a védelemre utasítanak.*

3. A földrajzi viszonyok a védelemre több kedvező védelmi állást nyújtanak. A Zbrucz, Szereth Strypa, Złota- és Gnila-Lippa stb., folytatásukban a Buggal, a védelemre kiválóan alkalmasak.

A földrajzi viszonyok ugyan a támadást is megengedik, de nem követelik.

Conrád azt az elhatározását tehát, hogy a 2. és 3. hadsereggel keleti irányban a Bug és Visztula közti támadással egyidejűleg támadni akart, nagyon merésznek kell találnunk, amely elhatározás márszinte a vakmerőséggel határos.

Különösen merésznek tűnik fel ez az elhatározás akkor, ha a Conrád által tervezett további hadműveleteket vizsgáljuk. Conrád ugyanis a Bug és Visztula között kivívott győzelem után a 4. hadsereggel és esetleg az 1. hadsereg részeivel is kelet felé akart kanyarodni és a döntést tulajdonképpen úgy képzelte, hogy a 4. hadsereg (lásd 3. és 4. sz. vázlatot) észak felől beavatkozik a 2. és 3-ik hadsereg harcába.

Már most nagyon könnyen megtörténhetett, hogy a 2. és 3. hadsereg a támadásban nemcsak hogy megakad, hanem — miként az a valóságban történt — visszavonulni is kénytelen a Galicia keleti határain át előnyomuló orosz túlerővel szemben. Emiatt a 4. hadseregnek még mielőtt a teljes cselekvési szabadságot északon a Bug és Visztula között biztosította volna déli irányba kell támadnia és a 2. és 3. hadseregnek a segítségére sietnie. Ellenben ha a 2. és 3. hadsereg véd és nem támad s azt az időt, amit a támadásra fordít a védelmi állás megerősítésére és berendezésére, szóval a védelem megszervezéséhez használja fel, az orosz túlerővel szemben valószínűleg hosszabb ideig kitarthat s így biztosítani tudja az időt a 4. hadseregnek, hogy ez a feladatát a Bug és a Visztula között megoldhassa s azután kelet felé kanyarodva a kelet felől támadó orosz hadseregek északi oldalába és hátába támadhasson.

Igen szép és érdekes Conrádnak az a hadművelleti terve, mely arra az esetre készült, ha az oroszok főerővel kelet felől támadnának és ha északon a Bug és Visztula között csak gyengébb erők gyülekeznének. Szép

és érdekes pedig elsősorban azért, mert Conrád nagyfokú előrelátásáról — lehetne mondani a jövőendő megsejtéséről és megérzéséről szolgálat tanubizonyyságot.

E terv szerint ugyanis a 2. és 3. hadseregnek arcban fel kellene tartóztatnia az oroszokat míg a 4. hadsereg északról dél felé azt oldalba támadja. Amint majd látni fogjuk ez szóról-szóra a második lemergi csata kezdete.

Conrád azonban még tovább is megy. Számít azzal az eshetőséggel is, hogy az oroszok — miként az a második lemergi csatánál történt, északra tolódnak el és így a 4. magyar-osztrák hadsereg támadása arctámadássá válik. Ez esetben a 4. hadsereg lesz az arccsoport és a 2. és 3. hadseregnek kell délről az átkarolásba kezdenie. Ez viszont a 2. lemergi csata szept. 8-tól kezdve.

Es mindezt Conrád előre látta már 1914 március hó 9-én.¹

Conrád csaknem összes elhatározását a merészség jellemzi. A merészség, mely minden nagy hadvezér egyik fő jellemtulajdonsága.

A megváltoztalt felvonulási terület.

Annál csodálatosabb tehát, hogy ehelyett a jellemében rejlő merészség helyett az óvatosságot választja, amidőn csaknem a legutolsó percben: 1914 júliusában a San és a Dnyeszter mögé helyezi hátra a felvonulási területet.

A hadművelleti terv alapja, vezérlő eszméje az, hogy az oroszokat mielőbb, — még mielőtt azok felvonulásukat teljesen befejezhetnék, meg kell támadni.

Ez pedig a határon vagy legalább is a határhoz minél közelebbi felvonulást követeli meg.

Az alapelvvel tehát Conrád homlokegyenest ellenkezőt cselekszik. Ő nem elől, a határhoz közel, — mint ahogy azt 1914 júliusig tervezte, hanem átlag 2—3 napi menetnyire hátrább, a San és Dnyeszter mögött vonultatja fel hadseregeit. Ez 2—3 napi idővesztéseget jelent legalább is akkor, amidőn a gyorsaságtól függ a siker s a legkisebb késedelem is az egész hadművelleti terv összeomlását okozhatja. A magyar-osztrák vezérkar számítása szerint ugyanis Oroszország a 20-ik mozgósítási napon 35, a 30-ik mozgósítási napon már 60 hadosztállal kezdi meg a hadműveleteket ellenünk. Naponta tehát átlagban kb. 2½ hadosztállal lesz erősebb az orosz. E számítás szerint a 22. mozgósítási napon az orosz már ugyanolyan erős, mint Magyarország-Ausztria. A 23-ik mozgósítási napon már erősebb.

¹ Conrádnek a hadművelleti iroda számára adott és 1914 márc. 9-én kelt utasítása. Conrád III. k. 605—609. lap.

A San-Dnyeszter vonal hatalmas akadály. Tulajdonképp nem más — mint ahogy előbb láttuk — mint Keletgaliciában az első kedvező védelmi vonal.

Amidőn tehát 1914 júliusában Conrád hátrahelyezi a felvonulási területet a San és Dnyeszter mögé, ez olybá tűnik fel előttünk, mintha Conrád nem támadni, hanem védeni akarna.

Nagyon természetes, hogy Conrád teljes tudatában volt annak, hogy mit jelent a felvonulási területnek a San és Dnyeszter mögé való hátrahelyezése és hogy mi a jelentősége annak az idővesztésnek, ami ebből keletkezik.¹

Mik voltak akkor mégis azok a fontos okok, melyek Conrádot arra bírhatták, hogy a felvonulási területet hátrahelyezze és hogy hadműveteti tervének sikerét kockáztassa?

Az okok Conrád szerint:²

Olaszország és Oláhország magatartása, továbbá, hogy az orosz háború kitörésekor Szerbia ellen az osztrák-magyar 2. hadseregnek („B” lépcső) felvonulása teljes folyamatban volt, ámbár a 2. hadseregnek Oroszország ellen kellett felvonulnia.

Olasz- és Oláhország magatartása³ miatt az arány a magyar-osztrák-német — valamint az orosz hadseregek között az oroszok előnyére és a mi hátrányunkra változott. Az előbb kitörő szerb háború pedig amiatt, mert a 2. magyar-osztrák hadsereg felvonulása az orosz háború kitörésekor a déli hadszínhelyre teljes folyamatban volt, Keletgaliciát védő hadseregeink déli szárnyát gyengítette és így azt az oroszok még könnyebben megkerülhették.

Conrád ezeken az okokon kívül a felvonulási területet még azért is hátrább tolta, mert mielőtt a támadást megindította volna az oroszok ellen, hadseregeit előbb teljesen gyülekeztetni akarta s félt attól, hogy a határmenti felvonulás esetén az oroszok azt könnyen megzavarhatják. Ez a félelem — a hatalmas orosz lovas tömegek és a már békében a határon állomásozó orosz csapatok nagy számára való tekintettel — nagyon indokolt.

Röviden összefoglalva tehát Conrád főképp biztonsági és hadműveteti okokból kifolyólag helyezte hátra a felvonulási körletet.

¹ Conrád 1914 márc. 9-én a hadműveteti irodának adott utasításban ezt írja: „A vázlatban” feltüntetett felvonulás (azaz a határmenti felvonulás) mindenestre sokkal nagyobb mérvben van veszélyeztetve és ép ezért nehezebben is biztosítható, de általa a kezdeményezést a háború kezdetén könnyebb megszerezni és emiatt erre a felvonulásra kell törekedni. Conrád III. kötet 609. lap.

² Conrád IV. kötet 295. lap.

³ Lásd előbb a 29. lapoldal 2. lábjegyzetét. (29—30. l.)

Mindezzel szemben azonban a bekövetkezendő támadásnál a határátlépés és így az orosz erők megtámadása késedelmet szenved. A késelem pedig igen nagy hátrány, különösen ebben az esetben, mikor a hadműveletek sikere a gyorsaságtól függ, amikor mindent úgyszólván egyedül arra a kártyalapra tettek fel, sikerül-e az oroszot megelőzni?

Conrád indoklása tehát nem győz meg teljesen. Kissé erőltetett. Olasz- és Oláhország magatartása, az orosz lovasságtól való félelem nem elégséges ok arra, hogy a kezdeményezést veszélyeztessük. Ez — Conrád jellemét ismerve — szinte természetellenes!

Megérteni ezt csak akkor tudnánk, ha 1914 júliusában és azután augusztusban, amidőn a felvonulás megkezdődött Conrád az oroszokkal szemben egyelőre, — míg a szerb hadszínterben a döntés meg nem történik, — védelmi hadműveletekre törekedett volna.

Ezt azonban Conrád határozottan tagadja!

Conrádnak ez az óvatos és csodálatos elhatározása tehát egyelőre rejtély annál is inkább, mert még 1914 március 9-én maga Conrád is a jellemének megfelelő merészebb elhatározás megvalósítását akarja.¹

A német vezérkar a 8. hadseregnek nem azt a feladatot adja, amiben Conrád szerint ő Moltkéval közösen megegyezett.² Ebből kifolyólag összhang Conrád terve és a német terv között nincs. Ennek oka az egységes vezetés hiánya. Az oroszok ellen felvonult összes magyar-osztrák-német erőknek tulajdonképpen egy feladata van: az oroszok támadásának mindaddig való feltartóztatása, míg nyugaton a döntés megtörténik. Az egységes feladat tehát feltétlenül egységes vezetést kíván. A keleten fellépő haderők nagyságát tekintve azt is megállapíthatjuk, hogy jogosan a magyar-osztrák főparancsnok kezében kellett volna a vezetésnek lennie. A németek azonban valószínűleg prestige kérdésből és mert Keletporoszországot az oroszok betörésétől féltették, az egységes vezetésről hallani nem is akartak. Ez a hiba azután a háború folyamán nagyon is megboszulta magát.

A német 8. hadsereg a Moltkétól kapott feladatát támadólag akarta megoldani, még pedig olyképpen, hogy először amaz orosz erő ellen támad, amelyik elsőnek tör be német területre.

A terv végrehajtásához a 8-ik hadsereg nagy kiterjedésben Thorn és Memel között vonul fel. Ezzel ellentétben Schlieffen gróf annak idején³ azt ajánlotta, hogy

¹ Lásd előbb a 38. lapoldalon az ¹ alatti lábjegyzetet.

² Lásd előbb 27. lapoldalon 2. lábjegyzetét. (27—28. l.).

³ Lásd Reichsarchiw II. kötet 41. lap.

az erőket a keletporoszországi tavak mögött összetartva, — mintegy készülségi állásban vonják össze. E készülségi állásból azután, mint az ugrásra kész párdúc, a német 8. hadsereg az előnyomuló orosz hadseregek valamelyikére rávethette volna magát.

Schlieffen felvonulási terve feltétlenül merészebb, eredményesebb lett volna, mint a Prittwitzé. A belső vonalon való működésnél ugyanis a gyorsaság a fő. Az ellenséges csoportokat úgy kell megsemmisíteni, hogy a másik a harcba be ne avatkozhassek. Prittwitz tervénél azonban az erőket még előbb össze kell vonni. Ez pedig idővesztést jelent.

A német 8. hadsereg feladatát azonban másképp is fel lehetett volna fogni, mint azt Prittwitz tette.¹

A 8. hadseregnek ugyanis egyik főfeladata a magyar-osztrák haderők támadásának támogatása volt. E célból *támadnia kellett a 20. és 24. magyar-osztrák mozgósítási nap közötti időben* a Narev vonal ellen. Ezt Moltke levélben is megígérte.²

A 8-ik német hadsereg a felvonulását azonban már a 10. mozgósítási nap be kellett, hogy fejezze. A Narev

¹ A hadseregarancsnokság felfogása leginkább a Waldersee gróf tábornok fogalmazta és a hadtestparancsnokságoknak 1914 augusztus 6-án megküldött utasításából (direktívák) tükröződik vissza.

„A legközelebbi háborús időszakban a következők körül forog minden:

1. *Időt nyerni* addig, míg a döntés nyugaton meg nem történik és amíg erők ott fel nem szabadulnak a keleten majd lejátszódó nagyobb hadműveletekre.

2. *Támogatni a magyar-osztrák támadást* a kellő pillanatban való támadó előnyomulás és erők lekötése által

3. *A hadműveleteink alapjául a Visztulát* kell tekinteni.

Ezek a szempontok kell, hogy mindenki szemei előtt lebegjenek.

A *hadsereg feladata lényegileg tehát védelmi*. Hogy azonban ezt nemcsak oly módon lehet megoldani, hogy helybenállva maradunk; — az világos. Hogy azonban hadseregünk támadó lökemei hová fognak irányulni, azt ez órában, sőt a közeli napokban sem lehet még látni... (Lásd Reichsarchiw II. kötet 49. lap.)

² Moltke erre vonatkozólag a következőket írja Conrádnak: „Bár a megerősített Narev vonalra való támadás esetén a gyenge német erőknek nagy nehézségeket kell leküzdeniök és azonkívül, ellen-támadások is fenyegetik, még pedig jobbról Varsó, — balról pedig Lomza felől, — mégsem vonakodok, hogy az egyidejű osztrák támadás támogatása miatt támadjak. Nagyméltóságod ez ígéretemben, melyet alaposan meggondoltam, — teljesen megbízhat. Feltételem azonban az, hogy hadműveleteink egyidejűleg kezdődjenek és feltétlenül végre is hajtassanak. Ha a szövetségesek bármelyike szándékát keresztülvinni nem tudná, úgy erről egymást kölcsönösen a leggyorsabban kell értesíteni, mert kettőjük összeműködésétől függ teljesen az egyesek biztonsága.” (Lásd Reichsarchiw II. kötet 10. lap.)

Moltke ez ígéretével szemben a felvonulási utasításban a következőket olvashatjuk:

„Az Ausztria által szándékolt támadást különben a leghatáso-

vonallal ellen megindítandó támadásig (a 20—24. magyar-osztrák mozgósítási napig) a 8-ik hadseregnek tehát kb. 2 hét állott rendelkezésére. Ezt a 2 hetet a 8-ik német hadsereg arra használhatta volna ki, hogy a cselekvési szabadságot a Narev vonal elleni támadáshoz a Nyemen vonalon gyülekező orosz erőkkel szemben magának megszerezze és azt biztosítsa. A 8-ik hadsereg azonban e helyett széles kiterjedésben vonul fel s várja az orosz erők támadását. A 2 heti időt nem használja ki, hanem téltlenségre kárkoztatja magát.

2. Az oroszok hadművelleti terve

(Lásd 7. sz. vázlatot.)

A) Francia—orosz megállapodások.

A francia és orosz vezérkar a hármasszövetség ellen viselendő háború esetére a haditervre vonatkozólag csak nagy vonásokban egyezett meg.¹ Tulajdonképpen csak a kezdő hadműveletekre történt megállapodás.

sabban úgy lehet támogatni, ha a 8-ik hadseregnek az északi és a nyugati orosz hadseregcsoportokból minél erősebb erőket sikerül levélve tartania s ezáltal ezeket az osztrák hadseregtől elvonni, úgy, hogy ennek első harcát megkönnyítse. Ha az oroszok Keletporoszország ellen támadnának, úgy talán az oroszok eme támadást már oly nagy erővel hajtják végre, hogy ezáltal is megtörténik az osztrák hadsereg tehermentesítése. Ha azonban az oroszok kezdetben Németországgal szemben várakozó, avagy védelmi magatartást tanúsítanak, úgy a 8-ik hadseregnek Oroszország belsejébe kell támadnia, hogy minél erősebb orosz erőket kössön le és hogy megakadályozza azt, hogy ezekkel az Ausztria ellen fellépő orosz seregeket megerősítsék. *A támadás irányát az általános helyzet szabja meg.* Ha a tovább északon levő orosz erőkre való tekintettel lehetséges délkeleti irányba kb. Varsó mellett keletre támadni, úgy arra kell utalnom, hogy a Narev és ennek erődjai a 8-ik hadsereg számára nem jelentenek leküzdhetetlen akadályt. Hogy mily messzire lehetséges a támadó előnyomulást folytatni, az megint az általános helyzettől függ... A 8-ik hadsereg parancsnokának minden körülmények között arra kell törekednie, hogy a saját főerői és az osztrák hadsereg között az együttműködést fenntartsa."

¹ A megegyezés alapja az 1892. évben kötött katonai egyezmény volt. Eme katonai egyezmény alapvető határozatait a vezérkari főnökök az 1910. óta évenként rendszeressé váló tanácskozásokon azután kiegészítették. Ezeknek a tanácskozásoknak a színhelye váltakozva hol Páris, — hol pedig Szt. Pétervár volt. A tanácskozások a legnagyobb titokban folytak le. Ezeken csak a vezérkari főnökök vettek részt, jegyzőkönyvvezető vagy a francia vagy az orosz katonai attaché volt. E tanácskozások alkalmával alapvető változtatás az 1892. évi katonai egyezményen nem történt. Egységes haditervet nem dolgoztak ki. A hadműveletek egységes vezetése, irányítása szóba sem került. Ennek következménye azután az volt, hogy az egyes entente államok hadseregei teljesen önállóak voltak. (L. bővebben : Daniloff 108—109. l.)

A megállapodások alapja az volt, hogy Németország a háború kezdetén főerejével Franciaország ellen fog fordulni.

Ez alapon azután megállapodtak abban, hogy a fő és a legveszélyesebb ellenség: — a német és hogy ez okból kifolyólag a szövetségesek mindegyike Németország ellen katonailag a lehető legnagyobb erő kifejtésre köteles. Megállapodtak továbbá abban, hogy az 1892. évi katonai egyezmény eme kifejezése „védelmi háború” nem azt jelenti, hogy a szövetségesek tisztán védelmi hadműveletekre szorítkozzanak, sőt ellenkezőleg úgy a francia, mint az orosz hadseregeknek a legerélyesebb és lehetőleg egyidejű támadást kell Németország ellen indítaniok.

Megállapodás történt továbbá arra is, hogy a franciák már a 11. mozgósítási napon hajnalban $1\frac{1}{2}$ milliós haderejével Franciaország északkeleti határain megkezdik a németek ellen a hadműveleteket, míg az oroszoknak Keletporoszlországban kb. 5—6 német hadtestet kellett lekötönniök s e célból Keletporoszlországba — főerővel déli irányból — támadniok és Berlinre előnyomulniok. Az oroszoknak a németek ellen a hadműveleteket a 16-ik mozgósítási nap kellett megkezdeniök.¹

A világháború kezdetén eme békebeli megállapodásokat azután még kiegészítették.

¹ Az 1892. évi katonai egyezmény szerint Franciaországnak 1,200.000—1,300.000, Oroszországnak 7—800.000 embert kellett Németország ellen felvonultatnia.

1913. évi tanácskozáson Jofire tábornok kijelentette, hogy a katonai egyezményben előírt létszámnál a franciák 200.000 fővel többet fognak felvonultatni és hogy a francia hadseregek a 10-ik mozgósítási napon a felvonulást teljesen befejezik és következő nap reggelén a hadműveleteket már meg is kezdik.

Oroszországban eleinte nem voltak tisztában azzal, hogy a katonai egyezményben előírt 700—800.000 főt miképpen kell érteni. Oroszlország ugyanis e számot eleinte úgy tekintette, mint a nyugati határon felvonultatandó erők összegét s tekintettel Magyarország-Ausztria tekintélyes haderejére, az orosz vezérkar feltétlenül il szükségesnek tartotta, hogy mindenekelőlt Magyarország-Ausztriával kell leszámolni s így e haderő nagy részét a magyar-osztrák hadsereg leküzdésére kell felhasználni. Ezzel ellentétben a francia vezérkar makacsul azt vitatta, hogy a főellenség Németország és hogy a főellenség fölötti győzelemre kell törekedni, tehát az orosz haderő legnagyobb részével Németországot kell, hogy támadja. A vitának az 1911. évi tanácskozás vetett végét, amelyen Dubail tábornok, az akkori francia vezérkari főnök kijelentette, hogy teljesen elegendő, ha az oroszok Németország ellen oly nagy erővel támadnak, amely támadás 5—6 német hadtestet leköt.

A hadműveletek kezdetére vonatkozólag még Shilinszki tábornok vezérkari főnök az 1913. évi tanácskozáson nyilatkozta ki, hogy a Németország ellen támadó orosz hadseregek felvonulásukat a 15-ik mozgósítási nap be fogják fejezni úgy, hogy a támadó előnyomulást már a 16-ik mozgósítási nap megkezdhetik. (Bővebben lásd Daniloff 108—120. lap.)

Franciaország ugyanis már augusztus 1-én¹ nyomást kezdett gyakorolni Oroszországra oly értelemben, hogy ez a hadműveleteket mielőbb kezdje meg. Franciaország különösen azt kívánta Oroszországtól, hogy Posen irányába támadjon.

Egyidejűleg Szerbiát is rá kellett venni a Monarchia elleni mielőbbi támadás megindítására.

Nikolajevics Miklós nagyherceg az orosz szárazföldi és tengeri haderők főparancsnoka készségesen beleegyezik a franciák kívánságába és augusztus 5-én Paléologue szentpétervári francia követnek megígéri, hogy Keletporoszország ellen a felvonulás befejezte után valószínűleg a 14-ik mozgósítási nap megkezdje a támadást és hogy a délnyugati arcvonalt Magyarország—Ausztia elleni sikeres hadműveletei után Lengyelországon át Berlinre is megkezdje az előnyomulást.²

B) Az orosz hadműveleti terv.

A francia vezérkarral emez ismertetett közös megállapodások értelmében dolgozta ki azután az orosz vezérkar a maga tervét.

A közös megállapodásnak, — azaz az entente haditervének alapja — miként azt előbb láttuk az volt, hogy a németek főerejükkel a háború kezdetén Franciaországgal szemben fognak döntést keresni.

Az oroszok tehát mindenekelőtt ez alapon dolgozzák ki hadműveleti tervüket.

Ezzel szemben azonban az oroszok azt a lehetőséget is számításba veszik, hogy hátha Németország a háború kezdetén először nem Franciaország ellen fordul, hanem elsőnek Oroszországot igyekszik haderejének zömével leküzdeni. Ez esetben természetesen az oroszok magatartása más kellett, hogy legyen. Kellett tehát, hogy erre az eshetőségre is készítsenek tervet.³

Az oroszoknak ílymódon kétféle hadműveleti tervük volt: az „A” terv (Ausztia) és a „G” terv (Germania). Az „A” terv arra az esetre szólt, ha a németek főerejükkel először Franciaország ellen fordulnak és csak kisebb erőket vonultatnának fel Oroszország ellen. A „G” terv pedig akkor vált volna valóra, ha a német hadsereg zömével Oroszország ellen támad.

A kétféle orosz hadműveleti terv.

¹ Zichovics 31. lap.

² Paléologue 519—20. lapoldal.

³ Ezt a tervet 1912-ben készítették el elsőizben. (Bővebben lásd Daniloff 125. lap.)

a) Az „A” (Ausztia) terv.

Az „A” terv esetén a legfelsőbb orosz hadvezetőség hármast tűzött ki:

Hadműveleti cél.

1. mindenekelőtt a magyar-osztrák hadseregeket akarta leküzdeni;¹ azután az oroszokkal rokon tót és ruthén népek által is lakott Felsőmagyarországot elfoglalni,

2. a magyar-osztrák hadseregek leküzdésével egyidejűleg Keletporoszországot akarta elfoglalni,¹

3. ezeken kívül még mélyen Németország belsejébe Posenen és Boroszlón át a Berlinre való előnyomulását előkészíteni.²

A célok elérése végett Oroszország úgy Magyarország—Ausztia, mint Németország ellen támadni akar.

A támadás végrehajtásának módja.

A támadást az orosz legfelsőbb hadvezetőség mindenekelőtt Keletgalícia és Keletporoszország ellen tervezi. És pedig mindkét tartománnyal szemben *átkarolólag*.

Erőcsoportosítás, az egyes csoportok, hadseregek feladatai

A Magyarország—Ausztia elleni támadásra a „*déli nyugati arcvonal*” volt hivatva.

Parancsnok: Ivanov tábornok.

Ereje: négy hadsereg: a 4. 5. 3. és 8. hadsereg.

Feladata: a Galiciában felvonult magyar-osztrák fegyveres erő megsemmisítése olyképen, hogy jelentékeny ellenséges erők visszavonulását úgy déli irányba a Dnyeszter mögé, valamint nyugati irányba Krakkó felé megghiusítsa. A magyar és osztrák haderő megsemmisítése után Galiciát kellett megszállania és a Nagy Magyar Alföldre vezető kárpáti szorosokat birtokba ejtenie.

A *feladat megoldása végett* a „*dél-nyugati arcvonal*” 2 csoportban vonul fel:

északon a lublini kerületben a 4-ik a cholm-koveli kerületben az 5. hadsereg, összesen 7 hadtest erőben,³

Galícia keleti határán Luck-Lahov-Ocy között a 3-ik, Nikolajev-Dunajevy között a 8-ik hadsereg, összesen 9 hadtest erőben,⁴

A *főtámadást* a 3. és 8. hadseregnek kellett végrehajtania, amiért is e két hadsereg összeállítására és pontosan tervezett időbeni felvonulására nagy gondot fordítottak.

¹ Lásd bővebben Daniloff 126—128. lap.

² Lásd bővebben Daniloff 128. lapon és Zichovics 53—54. lapokon.

³ 4. *hadsereg*: báró Salza tábornok parsága alatt 3 hadtest, 3 tart. ho., 4 és fél lov. ho. összesen 9 gyalog ho. 1 lövész ddr. 4 és fél lov. ho.

5. *hadsereg*: Plehve tábornok parsága alatt 4 hadtest, 5 tart. ho. 5 lov. ho., összesen 13 gyalog és 5 lov. ho.

⁴ 3. *hadsereg*: Russki tábornok parsága alatt 5 hadtest, 4 tart. ho. 4 lov. ho., összesen 14 gyalog ho., 4. lov. ho.

8. *hadsereg*: Brussilov tábornok parancsnoksága alatt: 4 hadtest, 1 tart. ho., 5 lov. ho. összesen 9 gyalog ho., 2 lövész ddr. és 5 lov. ho.

Az 5 ik hadsereg feladata az volt, hogy a Brest-Kobrin kerületeket minden körülmények között megvédelmezze.

A kb. 550. km hosszú délnyugati arcvonalon tehát 16 hadtest, 13 tartalék hadosztály és 18 és fél lovas hadosztálynak (744 zlj. 444 lov. szd. nem számítva a határőrséget és a hadtest lovasságot) kellett felvonulnia.

Németország ellen az „északnyugati arcvonal”-nak kellett támadni.

Parancsnok: Shilinszki tábornok.

Ereje: két hadsereg: az 1. és 2. hadsereg.¹

Feladata: a Keletporoszországban összevont német csapatok leküzdése és azután a Visztula alsó folyásáig való előnyomulás.

A feladat megoldása végett

az 1. hadsereg a Nyemen középső folyás szakaszától nyugatra elterülő vidéken vonul fel és azután a Mazuri tavakat északra megkerüli;

a 2. hadsereg pedig a Grodno—Lomza—Bialosztok közötti területen felvonulva az 1. hadsereggel összhangban a Mazuri tavakat keletre hagyva kellett, hogy előnyomuljon.

A 2. hadsereg feladata azonkívül a 4. és 5. hadseregek hátának biztosítása is volt. Ezért a Grodno—Bialosztoki kerületeket mindenáron tartania kellett.

A kb. 250 km. hosszú északnyugati arcvonalon tehát 9 hadtest, 11 tartalék hadosztály és $9\frac{1}{2}$ lovas hadosztály (azaz 29 gyalog hadosztály, 2 lövész ddr., $9\frac{1}{2}$ lovas hadosztály = 480 zlj., 220 lov. szd., nem számítva a határőrséget és a hadtest lovasságot)² vonult fel.

Az 1. hadsereg kötelékébe még 3 tartalék hadosztály tartozott. E hadosztályoknak feladata az volt, hogy a rigai és sauleni körletekben felvonulva a Tilsit—Riga felé vezető irányt, s így az egész arcvonal északi szárnyát biztosítsák.³

Az orosz nyugati határon felvonult hadseregen kívül még a Keleti tenger partjainak, továbbá Szent Pétervár

¹ 1. hadsereg: Rennenkapf tábornok parsága alatt 4 hadtest, 7 tartalék hadosztály, 5 és fél lovas hadosztály, összesen 15 gyalog hadosztály, 1 lövész dandár 5 és fél lovas hadosztály.

2. hadsereg: Szamszonov tábornok parancsnoksága alatt: 5 hadtest, 4 tartalék hadosztály és 4 lovas hadosztály, összesen: 14 gyalog hadosztály, 1 lövész dandár és 4 lovas hadosztály.

² Feltűnően nagy a tartalék ho.-ok száma. Ennek oka a felvonulási körletekben fekvő sok vár, melyeket helyőrségi csapatokkal kellett ellátni. A tartalék-csapatokat a legfelsőbb hadvezetőség, legalább is a háború kezdetén a Németország elleni támadásra nem akarta alkalmazni.

³ E 3 tartalék ho.-ból a XXVI. hadtestet kellett a háború elején megalakítani.

és Finnország védelmére a 3 hadtestből álló 6. hadsereg¹ maradt vissza. A helyzet tisztázódása és a pótalakulások felállítása után a 6. hadsereg mindhárom hadtestét a nyugati arcvonalra kellett szállítani, ami valóban így is történt. A 6. hadsereg három hadteste tehát tulajdonképpen nem más mint a legfelsőbb hadvezetőség rendelkezésére álló tartalék

Végül Oláhországgal szemben, továbbá a Fekete tenger partjainak megfigyelésére Oláh- és Törökország bizonytalan magatartása miatt kizárólag megfigyelő szolgálatra a 4 tartalék hadosztályból és 1¹/₂ lov. hadosztályból álló 7. hadsereg kellett, hogy visszamaradjon Nikitin tábornok alatt.

E rendelkezésekkel azonban az oroszok az európai csapataikat és a kaukázusi erőiknek harmadát állították csak sorompóba. Alkalmazásra vártak még a kaukázusi csapatok ²/₃-a, továbbá a turkesztáni és szibériai csapatok is. Ezek közül 9 hadtestet és 4 tartalék hadosztályt mozgósítottak, de a helyzet teljes tisztázódásáig 2 hadtestnek és az összes tartalék hadosztályoknak a távol keleten, 1—1 hadtestnek Transkaukázusban és Turkesztánban kellett maradnia. Ennek következtében a nyugati hadszínhelyre Szibériából 3 hadtest és 1 szibériai lövész hadosztály, a Kaukázusból és Turkesztánból csak 1—1 hadtest, összesen 5 hadtest vonulhatott fel fokozatosan, amint a vasutak szabaddá váltak, s így ezek is a legfelsőbb hadvezetőség tartalékát alkották.²

1914 augusztus 7-én az orosz hadvezetőség elhatározta, hogy már most megkezdje Varsónál a 9. és 10. ik orosz hadseregek felállítását, amelyek közül az egyik feladata³ az volt, hogy Thorn—Posen-en át, a második pedig, hogy Posen—Boroszlón át nyomuljon elő Németország belsejébe.⁴

Hadműveletek
kezdetének idő-
pontja.

Az északnyugati arcvonal tábori csapatai⁵ felvonulását a 12. mozgósítási nap este, a délnyugati arcvonalon a 3. és 8. hadsereg⁶ a 19. mozgósítási nap, a 4. és 5. hadsereg pedig a 24. mozgósítási nap kellett, hogy befejezzék. A hátrább gyülekeztetendő hadtestek és hadsereg

¹ 6. hadsereg: Van der Flieth tábornok 3 hadtest, 1 gyalog, 3 tart. 1¹/₂ lov. ho. — összesen 8 gyalog ho., 5 lövész ddr. és 1¹/₂ lov. ho.

² A hadművelési terv eddig leírt részleteit lásd részletesebben Daniloff 108—150. lapoldalain.

³ Zichovics 51—54. lap

⁴ Ennek előzményeit lásd előbb a 42. lapoldalon.

⁵ Kivéve a XIII. hadtest felét és a XX. hadtest két ezredét (lásd Daniloff 136. lap).

⁶ Kivéve a kaukázusi hadtestet és a XXIV. hadtest legnagyobb részét. (Lásd ugyanott.)

részek felvonulása fokozatosan kellett, hogy történjen. Így pl. a 6. és 7. hadsereg csapatait a 2. vonalbeli csapatok alakítására fordítandó idő alatt kellett hogy fokozatosan a hadszínhelyre szállítsák.

Általában az európai és a kaukázusi orosz csapatoknak Dobrorolszki tábornoknak az orosz mozgósítási osztály utolsó főnökének állítása szerint¹ a felvonulást teljesen — a hadtápcsapatokat is beleértve — a 29. mozgósítási napon kellett befejezniök.

b) A „G” (Germania) terv.²

Az esetben, ha Oroszország ellen nem csupán Magyarországra és Ausztriára, hanem Németországra is teljes haderejével támad, az oroszok mindenekelőtt időt akarnak nyerni, míg teljes haderejüket gyülekeztetik és a szibériai, turkesztáni és a transzkaukázusi csapataik is beérkeznek, vagy pedig a francia hadseregnek Németország elleni támadása következtében a helyzet annyira megérlelődik, hogy az ellenség megsemmisítését is célul tűzhetik ki. Ez esetben tehát az oroszok a határterületek védelméről is lemondva az ellenségnek a Szent Pétervár és a Moszkva felé való előnyomulását akarták csak egyelőre megakadályozni.

A cél elérése végett Oroszország eleinte védekezni akart. A cél elérésének módja.

Az orosz haderő zömének és pedig a 6., 4., 1. és 5. hadseregnek összesen 20³ hadtestnek és a tartalék alakítások 70%-ának (több mint 1000 tart. zlj.) a Pripjet mocsaraktól északra kellett felvonulni. Erőcsoportosítás, — feladatok.

E csoportnak, mely az északnyugati arcvonalat alkotta volna, — általában feladata az volt, hogy a két főváros, Szent Pétervár és Moszkva felé vezető legfontosabb és legrövidebb utakat lezárja a Pripjet és a tenger között.

E feladat megoldhatása végett az 1., 2. és 5. hadsereg Kovno—Grodno és Breszt-Litovszk várak vonalában vonulnak fel. A nyílt jobb szárnyon felvonuló 4. hadsereg Novo-Svenzany-ra kellett, hogy támaszkodjék, míg a 6. hadseregnek a Szent Pétervár felé vezető támadási irányt kellett lezárnia s minden partraszállási kísérletet a balti hajóhaddal együttesen megakadályoznia.

A Pripjet mocsaraktól délre a 3. és 8-ik hadsereg, összesen 8 hadtesttel⁴ kellett, hogy felvonuljon. E két had-

¹ Dobrorolski, Stratégische Pläne, Reichsarchiv II. kötet.

² Daniloff 147 – 150. lapoldal.

³ Egy hadtestet a 8-ik hadsereg kötelékéből vontak volna fel.

⁴ Egy hadtestet a 8-ik hadsereg kötelékéből vontak volna el.

sereg *feladata* az lett volna, hogy a Dnyepr-hez vezető utakat zárja el.

Határvonala az északnyugati arcvonal és a délnyugati arcvonal között a Pripjet mocsarak.

Hadműveletek
kezdetek.

A hadműveleti készség elérésének határideje ugyanaz, mint az „A” tervnél.

C) Az északnyugati arcvonal parancsnokság hadműveleti terve.

(Lásd 8. sz. vázlatot.)

Az északnyugati arcvonal parancsnokság a Keletporoszországban visszamaradt erőket 3—4 hadosztályra bcsülte. E német erők zömét a Mazuri tavak mögött gondolta.¹

Shilinszki feladatának megoldhatása végett hadműveleti célul a Keletporoszországban visszamaradó német erők megsemmisítését tűzi ki olyképp, hogy ezeknek Königsberg és a Visztula felé való visszavonulását lehetlenné teszi.

E célból a Wirballen—Suwalki vonalról előnyomulva az 1. hadseregnek a határt augusztus 17-én kellett átlépnie, a Mazuri tavakat északról megkerülve Insterburg—Angerburg vonalra kellett előnyomulnia, hogy az ellenség főerejét magára vonva azt lekösse mindaddig, míg a 2. hadsereg főerővel a Myzyniec—Chorzele vonalról előnyomul és a határt augusztus 19-én átlépve Rastenburg—Seeburg vonalra nyomul elő, hogy a német főerőt délről oldalba, sőt ha lehet hátba támadja.²

A belső szárnyak biztosítása végett az 1. és 2. hadsereg között összeköttetés gyanánt a Bobr felső folyásától Lötzen—Johannisburg vonalra a II-ik hadtestnek kellett, a határt augusztus 18-án átlépve, — előnyomulnia.

Az 1. hadsereg északi szárnyának biztosítása Königsberggel szemben a Nahicsevenszki khán lovas-hadtestének a hivatása volt. Később e szerepet tartalék hadosztályoknak kellett átvenni.

A 2. hadsereg balszárnyának biztosítására a 6., 15. lovas hadosztályt és a novogeorgievszki várőrséget alkotó XXIII. hadtest 2 hadosztályát, továbbá az I. hadtestet rendelték ki.

¹ Az északnyugati arcvonal parancsnokságnak 1914 VIII/13-án kiadott direktívája szerint. Daniloff 201. lap.

² Shilinszki tábornok tulajdonképpen a 1. hadsereggel fokozatosan a 14. és 18. mozgósítási nap (augusztus 13. és 17.) között, míg a 2. hadsereggel a 18. mozgósítási napon (augusztus 17-én) akarta a határt átlépni. Az orosz legfelsőbb hadvezetőség Shilinszki e tervébe nem egyezett bele és azt a fent ismertetett módon megváltoztatta. (Daniloff 195. lap.)

D) A délnyugati arcvonal parancsnokság hadművelleti terve.¹

(Lásd 9. sz. vázlatot.)

A Keletgaliciában felvonuló magyar-osztrák haderő megsemmisítése végett:

a 4. *hadsereg* megszállja a San folyót Lezajsk és a torkolat között, majd a Mielec—Lezajsk vonalra nyomul elő, hogy ily módon a San és Visztula közötti területet biztosan birtokába kerítse és tekintélyes ellenséges erők támadásait feltartóztassa. E *hadsereg* további igen fontos *feladata* volt még a Debica—Rzeszów vonalra való előnyomulás, hogy az ellenség visszavonulását Krakkó felé megghiúsítsa.

Az 5. *hadseregnek* a Cieszanów—Rava—Ruska—Magierov vonalra kellett előnyomulnia. *Feladata* az volt, hogy ott avatkozzék be, ahol azt a körülmények megkövetelik. Vagy a 4-ik *hadsereget* kellett támogatnia, vagy a Lemberg—Przemysl vonalra kellett támadnia, vagy pedig a 3. *hadsereget* kellett Lembergnél megsegítenie.

A „legfontosabb *feladata*” a 3. *hadseregnek* volt. És pedig „a Lemberg elleni kezdő hadműveletek”. E *hadseregnek* kellett „megszállania e katonailag és politikailag igen fontos pontot”.

A 8-ik *hadseregnek* a főfeladat megoldásában a 3-ik *hadsereget* támogatnia kellett olyképp, hogy miután a Strypa vonalát birtokba vette, előnyomulását Brzezany—Rohatyn-on át folytatja. Előnyomulás alatt balszárnyát hátrafelé lépcsőzi, hogy ily módon déli oldalát a Dnyeszter felől fenyegető ellenséges támadással szemben biztosítsa.

Az előnyomulást a 8-ik *hadseregnek* augusztus 18-án (19. mozgósítási nap) a 3-ik *hadseregnek* pedig, mely hátrább állott, augusztus 19-én kellett kezdenie, úgy, hogy a határt e két *hadsereg* augusztus 21. és 22-én átléphesse.

A 4. és 5. *hadseregnek* e tevékenységgel egyidejűleg egy elővédet kellett Wilkolaz—Wladimir—Wolynskiy vonalába előretolnia és azután az általános előnyomulást augusztus 23-án megkezdenie.

E) Méltatás.

Az orosz és francia közös megállapodás szerint Oroszország fő és legveszélyesebb ellensége a német.²

Hadművelleti cél,
Németország
avagy a kettős
Monarchia ellen
kell-e előbb
támadni?

¹ A délnyugati arcvonal parancsnokság vezérkara által kidolgozott végleges hadművelleti terv, mely hosszas vajudás és a legfelsőbb orosz hadvezetőséggel való beható tárgyalás után született meg. Daniloff 221—230. lap.

² Daniloff tbk., az orosz haderők főparancsnoka mellé beosztott vezérszállásmeister (Generalquartiermeister), akinek *feladata* az volt, hogy a hadműveletek tervét és az általában a hadműveletekkel össze-

Ha azonban az orosz „A” tervet, tehát ha a tulajdonképeni orosz hadműveleti tervet vizsgáljuk, úgy azt látjuk, hogy az oroszok hadműveleti céljai a világháború kezdetén a következők:

1. döntő csapás Magyarország-Ausztriára, — ezért mindenekelőtt a magyar-osztrák haderők leküzdése;
2. Magyarország és Ausztria megszállása,
3. Magyarország-Ausztria szláv nemzetiségeinek felszabadítása;
4. a keletporoszországi német hadseregeknek legalább is az alsó Visztuláig való visszaszorítása;
5. Keletporoszország megszállása;
6. Posen és Boroszló majd tovább Berlin irányába való előnyomulás előkészítése;
- e célok elérése után:
7. Posen és Sziléziának, Németország egyik legfontosabb ipari gócpontjának megszállása és végül
8. a Berlin felé való előnyomulás.

A hadműveleti célokat vizsgálva mindenekelőtt az tűnik fel, hogy az oroszok a világháború kezdetén kijelentéseikkel és a francia megállapodással ellentétben Magyarországot és Ausztriát mégis veszélyesebb ellenfélnek tartották, mint a németet és legelső kötelességüknek a Monarchia térdrekenyszerítését tartották.¹

Főoka ennek az volt, hogy az oroszok számítása szerint a világháború kezdetén, az esetben, ha Németország főerejével Franciaország ellen lép fel, Magyarország-Ausztria 12—13 hadtestet, míg Németország

függő összes kérdéseket kidolgozza, akinek véleménye tehát e kérdésben egyike a legmértékesebbnek, a következőket mondja: „Két ellenfelünk: Magyarország-Ausztria és Németország közül mi természetesen az utóbbit tartottuk veszélyesebbnek. Németország volt a spiritus rectora a hármasszövetségnek; — ez okból nekünk Németország ellen kellett a legnagyobb erővel fellépünk”. (Daniloff 126. lap.)

¹ Régi hadászati alapelv az, hogy két ellenfél közül előbb mindig a veszélyesebb ellenféllel kell leszámolni. E hadászati alapelv igazságáról való meggyőződés végett nem katonai olvasóim kedvéért egy példát említek fel, — a katonák ez alapelv igazságát úgy is hiszik.

Ha valamelyikünket egyszerre két kutya támadná meg, mondjuk pl. egy hatalmas véreb és egy kis selyempincsi. Az egyik előlről támad, a másik hátulról. Azt hiszem, hogy a támadó kutyákat látva egyikünk sem habozna egy pillanatig sem, hogy melyikkel kell előbb szembeszállni s melyik ellen kell először a furkósbót használni. Mindnyájan önkénytelenül is először a hatalmas vérebbel szemben fogunk védekezni és mit sem törődünk a selyempincsiel, mely kicsiny, éles fogaival legfeljebb a nadragunkat szakítja el, vagy lábunkon kisebb karcolásokat ejt, de a hatalmas véreb, ha ártalmatlanná nem tesszük, még a földre is teperhet. A két kutya közül tehát először a vérebbel végzünk, mert ez reánk nézve veszélyesebb, mint a selyempincsi.

Másképp áll azonban a dolog ha a két kutya nem egyszerre

csak 3—6 hadtestet küldhet Oroszország ellen harcba. Az igaz ugyan, hogy az orosz vezérkar számvetése szerint a magyar és osztrák haderők csak a 15-ik, míg a német haderők már a 9—10-ik mozgósítási napon kezdenek meg a hadműveleteket az orosz haderők ellen,¹ tehát a németek néhány nappal korábban támadhatnak, de ez a néhány nap nagy szerepet nem játszik a német és magyar-osztrák haderők veszélyességének értékelésénél. Főszempont az, hogy a magyar-osztrák haderő a világháború kezdetén 2—3-szorta nagyobb és erősebb, mint a német.

De nemcsak azért veszélyesebb a világháború kezdetén a magyar-osztrák haderő mint a német, mert az emennél nagyobb és erősebb, hanem azért is, mert az orosz vezérkar elképzelése szerint² a magyar-osztrák hadseregnek Jaroslau—Lemberg vonalból Siedlce—Breszt—Kóbrin vonal elleni támadása az oroszokat cselekvési szabadságától foszthatja meg és így azt kérdéssé teszi. Emiatt azután addig míg a magyar-osztrák hadseregeket az oroszok döntően meg nem verik, az oroszok nem is gondolhatnak a németek elleni döntő támadásra. És ez valóban így is van. Még erős oldalbiztosítással is nagyon veszélyes volna, ha az oroszok a magyar-osztrák hadseregek leküzdése előtt Németország ellen támadnának a főerővel, mert kérdés, hogy a biztosító csapatok ki tudnák-e védeni az orosz főerő oldalába és az orosz fő összeköttetések ellen irányuló magyar-osztrák támadást addig, míg az orosz főerő a franciákkal együtt Német-

támad. Ha pl. a selyempincsi már közvetlen előttünk van, a véreb pedig még 50—100 lépés távolságból rohan dühösen felénk. Ez esetben természetesen a kis pincsit rugjuk előbb fel. Először vele végzünk, mert közelsége miatt most ez ráknézve veszedelmesebb, mint a hatalmas nagy véreb, amely tőlünk azonban távol van és így még nem veszélyes.

¹ Daniloff 122—123. lap.

² Az orosz vezérkar 1913-ban egy tanulmányt dolgozott ki, melyet 1914 márciusban újból átvizsgáltak. E tanulmány szerint Magyarország—Ausztria 16 hadtestéből kb. 12—13 hadtestet. (kb. 650 zlj.) fog Oroszország ellen, 3—4 hadtestet pedig Szerbia ellen felvonultatni. A rendelkezésre álló adatok alapján az oroszok ellen a magyar-osztrák hadsereg Jaroslau—Lemberg—Trembovla vonalból Siedlce—Breszt—Litovszk—Kóbrin vonalra fogja a fő támadást intézni.

A tanulmány szerint Németország az esetben, ha főerejével Franciaország ellen vonul fel Keletporoszország védelmére, mindössze csak 3—6 hadtestet (kb. 200—300 zlj.) hagy vissza. Az esetben azonban, ha a németek Oroszország ellen vonulnának fel a főerővel, a háború kezdetén, akkor az oroszok 18 német hadtest (kb. 800 zlj.) támadására számítottak. A német haderők felvonulására az oroszoknak semmiféle adat nem állott rendelkezésükre s így elméleti alapon a német hadseregek felvonulását az Insterburg—Allenstein—Deutsch-Eylau vonalon várták.

A tanulmány szerint a magyar-osztrák haderő a hadműveleteket

országot térdre kényszeríti. A délről északi irányba történő magyar-osztrák sikeres támadás igen kellemetlen helyzetbe hozhatná a kelet felől nyugati irányba támadó orosz főerőt.

Tehát az igazi oka annak, hogy az oroszok először a magyar-osztrák hadseregeket akarják megsemmisíteni, az, hogy a világháború kezdetén Oroszországnak pillanatnyilag a legveszélyesebb ellenfele Magyarország-Ausztria az esetben, ha Németország főerejével a franciák ellen fordul.

A hadászati alapelvek ezek szerint amellet szólnak, hogy mindenekelőtt a magyar-osztrák haderő megsemmisítésére kell törekedni.

A hadászati okok mellett még politikai okok is Magyarország-Ausztria elleni támadást tanácsoltak az oroszoknak.

Egyik fontos politikai ok volt, hogy Magyarország-Ausztriának szláv lakosságát, miként azt az orosz nacionalisták vallották, — mielőbb felszabadítsák. Azt hitték, hogy a Monarchia felett aratott győzelem esetén a Monarchia szláv népei szabadítóként fogják üdvözölni az orosz s a Monarchia felbomlik.¹

Ezenkívül Oroszország égett a vágytól, hogy a Balkán szláv népei előtt régi politikai tekintélyét visszaállítsa, amely különösen 1908/9-ben a boszniai válság alkalmával meglehetősen nagy csorbát szenvedett. Ezt a csorbát akarták kiküszöbölni azzal, hogy a kettős Monarchiával szemben mielőbb katonai eredményeket mutatnak fel.

A Magyarország-Ausztria elleni támadásra ösztönözték az orosz az alábbi okok is:

Szerbia katonai helyzetének mielőbbi megjavítása; az entente hatalmak tekintélyének a Balkán népei előtt való emelése.

Olaszország és

Oláhország az entente hatalmakhoz való csatlakozásának mielőbb lehetővé tétele.

Az orosz hadművelési célokat vizsgálva azután önkéntelenül feltűnik a sok hadművelési cél.

A hadművelési célok sokfélesége

a 15. mozgósítási nap, a németek pedig, ha Oroszország ellen csak 3—6 hadtestet vonultatnak fel a 9-ik, ha pedig haderejük zömével támadnak, úgy a 18-ik mozgósítási nap kezdhetik meg.

Ez adatok és a katonai politikai helyzet megítélése alapján tanulmányában az orosz vezérkar arra a meggyőződésre jut, hogy a németek valószínűleg előbb Franciaország ellen fognak támadni. Az ez esetre készített „A” terv alapeszméje az előbbieket alapján tehát Magyarország-Ausztria elleni döntő csapás. Ezért keresztek el ezt a felvonulási tervet „A”=„Ausztria”-nak. (Daniloff 122—126. lap.)

¹ Daniloff tábornok a következőket írja: „A kettős Monarchia fölött kivívt katonai győzelem kétségtelenül a Monarchia felbomlását, a háborúból való kiválását és az elnyomott szláv népek felszabadítását vont a maga után”. (Daniloff 127. lap.)

A sok hadműveleti célt látva, önkéntelenül is a közmondásra gondolva kiáltunk fel: „Ennyi légy egy csapásra!”

Ma, mikor már a világháború eseményei leperegtek, könnyű megállapítanunk, hogy az oroszok egyetlenegy hadműveleti céljukat sem tudták valóra váltani. Nagy kérdés azonban, szükséges volt-e ily sok hadműveleti célt kitűzni?

A magyar-osztrák haderők leküzdésére szükség volt, mert a világháború kezdetén Oroszország legveszélyesebb ellenfele, — addig míg Németország is nem támad, — Magyarország és Ausztria hadereje volt. A háborút azonban addig befejezni nem lehetett, míg Németország legyőzve nincs. Ezért a magyar-osztrák haderőket az oroszoknak leküzdenie csak azért kellett hogy cselekvési szabadságukat Németországgal szemben biztosítsák. A háború gyors befejezése tehát először a magyar-osztrák haderők leküzdését, azután pedig a német hadseregek megsemmisítését s Németország belsejébe való előnyomulást követelte.

A kettős Monarchia elleni hadműveletekkel egyidejűleg Keletporoszország elfoglalására és megszállására szükség nem volt. Szükséges csak a hadműveleteknek a keletporoszországi német hadseregekkel szemben való biztosítása volt. Ezt azonban másképp is el lehetett volna érni.

Megállapíthatjuk tehát: *nem volt szükséges, hogy az oroszok ily sok hadműveleti célt tűzzenek ki.*

Oka annak, hogy ily sok hadműveleti célt tűztek ki, elsősorban a saját hadseregeik túleréjére alapított bizalom volt. Az oroszok ugyanis a világháború kezdetén a 24-ik mozgósítási nap már 28 hadtesttel kezdhették meg a hadműveleteket, számításuk szerint az ellenség pedig csak 15—19 hadtesttel. Az oroszok túleréje tehát kezdetben már 9—13 hadtest volt; ez a túlerő pedig még növekedhetett 5 hadtesttel és a tartalék stb. alakulásokkal. Az oroszok azt hitték tehát, hogy ily nagy túlerőnek több feladatot is adhatnak. Azt hitték, hogy e túlerővel nem csak a magyar-osztrák haderőt lehet leküzdeni, hanem el lehet foglalni Keletporoszországot és meg lehet szállni Magyarország-Ausztria északi részeit, fel lehet szabadtani az oroszokkal rokon szláv népeket is.

A túlerőben bizakodva azt hitték és remélték továbbá az oroszok, hogy e túlerőt megerősíteni már nem kell, hogy ez a túlerő magában is meg fogja tudni oldani a feladatát és hogy így a később csak fokozatosan felvonuló erőkből új hadseregeket (9., 10.) lehet alakítani, amelyekkel azután a Németország belsejébe való előnyomulást is meg lehet kezdeni. *A többféle hadműveleti cél kitűzésének legfontosabb oka tehát a saját hadsereg erejében való hit, a feladatok megoldhatóságában való erős remény volt.*

További oka a többféle hadműveleti cél kitűzésének,

a franciákkal kötött katonai egyezmény és az ebből folyó katonai megállapodások. E megállapodások szerint Oroszországnak már a 14-ik orosz mozgósítási nap hadműveleteket kellett kezdenie, hogy 5—6 német hadtestet lekössön; kötelezettséget vállalt továbbá arra is, hogy Berlin felé az előnyomulást mielőbb megkezdi. Oroszország tehát e kötelezettségének eleget akart tenni és talán még akkor is eleget tett volna, ha teljes bizonyossággal nem is hitte, nem is remélte volna, hogy eleget fog tudni tenni.

Az okot ezenkívül még a politikai viszonyokban is megtaláljuk.

Oroszországot a világháborúba a nacionalista célkitűzések, a pánszláv vágyak kergették bele. Ezeket a nacionalista célokat mielőbb elérni, ezeket a pánszláv reményeket mielőbb megvalósítani, az orosz legfelsőbb hadvezetőségnek is forró vágya és elérhetőnek hitt kívánsága volt. Keletporoszországnak, Posennek, Sziléziának, Magyarország-Ausztria északi részeinek megszállását, a szláv népek felszabadítását, Szerbiának a veszélytől mielőbb való megmentését, a Balkánon az entente tekintélyének, Oroszország befolyásának megerősítését, Olasz és Oláhország csatlakozásának előkészítését az orosz hadvezetőség a nacionalistákkal és pánszlávokkal együtt kívánja s miután mindezt megvalósíthatónak hiszi, a hadseregek feladatává is teszi.

Igy keletkezik tehát a sokféle cél kitűzése.

A „G” terv hadműveleti célja.

Amily bizalommal viseltetik az orosz legfelsőbb hadvezetőség saját csapatainak teljesítő képessége iránt az „A” terv esetén, azaz akkor ha Németország a főerejével Franciaország ellen támad, — lehet mondani, hogy talán kissé túl pessimista az esetben, ha Németország a főerővel előbb az oroszok ellen támadna.

Ez esetben ugyanis addig, míg az egész haderejét, azaz mind a 33 hadtestét¹ és a tartalék hadosztályait fel nem vonultatja, részben kitér a harc elől és országát területét is feladja egész a Nyemen-Bug vonalig s azután sem törekszik még döntésre, csak az ellenséges támadás feltartóztatására. Az ellenség megsemmisítését csak akkor tüzi ki célul, ha már teljes erejével felvonult.

Oka ennek, hogy ez esetben Oroszországnak túlereje nem lenne. Az ellenséges erőket ugyanis ez esetben 30—31 hadtestre becsülik.²

Fő ok azonban az orosz felvonulás lassúsága. A magyar-osztrák haderők ugyanis az oroszok szerint

¹ A „G” terv esetében is Oroszország a 9 ázsiai hadtestéből négy hadtestet visszahagyna, mint az „A” terv esetén. Lásd előbb 46. oldalt.

² Az oroszok a németek erejét ez esetben 18 hadtestre becsülik. (Daniloff 149 lap.)

már a 15-ik, a német haderők pedig a 18-ik mozgósítási napon kezdhetik meg már a hadműveleteket;¹ az oroszok pedig a 28 európai hadtesttel csak a 24-től 30-ik mozgósítási napon. Az oroszok tehát nem akarták haderejüket oly helyzetbe hozni, hogy az ellenfél felvonulás közben részletekben megsemmisítse.

A haderőnek — úgy az „A”, mint a „G” terv szerint — 2 nagy csoportba: délnyugati arcvonala és északnyugati arcvonala, külön parancsnokok alatt való megosztása igen célszerű, már a csoportoknak külön és egymástól eltérő feladata miatt is. E tekintetben a központi hatalmak, de különösen a németek is utánozhatták volna az oroszokat.

A két csoport ereje azonban gondolkodásra készítet. Az északnyugati arcvonala ugyanis az „A” terv szerint 29 gyal. ho., 2 lövész ddr., $9\frac{1}{2}$ lov. ho., — 10—12 német hadosztállyal szemben, — a délnyugati arcvonalon pedig 45 gyalogho., 3 lövész ddr. és $18\frac{1}{2}$ lovas ho. — 36—39 magyar-osztrák hadosztállyal szemben.

Amíg tehát az északnyugati arcvonalon 1 német ho.-ra 3 orosz ho. esik, addig a délnyugati arcvonalon 1 magyar-osztrák ho.-ra csak $1\frac{1}{4}$ orosz ho. jut.

A feladat szerint inkább megfordítva kellene lenni. Az oroszok a döntést előbb Magyarországgal és Ausztriával szemben keresik. Az északnyugati arcvonálnak feladata csak a német erők viaszorítása az alsó Visztuláig. Az oroszok túlerőt inkább a németekkel igyekeznek szembe állítani, nem pedig a magyar-osztrák hadsereggel szemben. Pedig régi hadászati alapelv, hogy túlerőt létesíteni ott kell, hol döntésre törekszünk.

A délnyugati és északnyugati arcvonalnál az erőelosztást vizsgálva, a következőket állapíthatjuk meg.

A Keletgalícia ellen felvonult délnyugati arcvonala nagyjában 2 csoportban vonul fel. Egyik csoport, az orosz 3. és 8-ik hadsereg, 23 gylg. és 9 lov. hadosztály erős. A másik csoport, a 4. és 5. hadsereg, 21 gylg. és $7\frac{1}{2}$ lov. hadosztályból áll. A 2. csoport tehát majdnem egyenlő erejű. Ha Daniloff nem mondaná meg, hogy Keletgalícia ellen a fő támadást keletről nyugati irányba tervezték, akkor ezt az erőelosztásból nehéz volna megállapítani.

Ugyanígy vagyunk a Keletporoszország ellen felvonuló orosz északnyugati arcvonallal is. Itt az 1. hadsereg csak 1 gylg. és $1\frac{1}{2}$ lov. hadosztállyal erősebb mint az orosz 2-ik hadsereg. A súlypontot tehát itt is nehéz felfedezni. Az erőelosztásból következtetve azonban úgy látszik, hogy a fő támadó csoport az 1. hadsereg.

Erőcsoportosítás
és feladatok

Fő támadási
irányok.

¹ Lásd 51. lap 2. alatt a lábjegyzetet.

A főtámadást tehát az oroszok úgy Keletgalicia, mint Keletporoszország ellen kelet nyugati irányba tervezték.

Ha most ezekután a támadási irányokat vizsgáljuk, úgy a térképre vetett első pillantás után (lásd 7. sz. vázlatot) meg kell állapítanunk, hogy a Keletgaliciában felvonuló osztrák-magyar hadseregek ellen a legveszedelmesebb orosz támadási irány a Bug és Visztula közül a Dnieszter mögé, tehát északról délre vezet, Keletporoszország ellen pedig a Narevtől Königsberg felé, tehát délről északra. Veszedelmesek ezek a támadási irányok pedig azért, mert az ellenfél visszavonulási útját vágják el. Az oroszok választotta főtámadási irány az ellenfelet inkább visszanyomja, mint megsemmisíti és így döntést nem igen hoz. Az oroszok pedig legalább is Keletgaliciában döntésre törekedtek.

Az orosz lovasság feladata.

Az orosz hadműveleti tervnél feltűnő még, hogy ámbár az oroszoknak kétszer oly erős a lovasságuk, mint ellenfeleiknek, ez a nagyszámú lovasság még sem kap semmiféle különleges feladatot. Ilyen különleges feladatok lehettek volna pl. egy nagyszabású betörés Németország belsejébe, Berlin felé; — az ellenséges felvonulás megzavarása stb., az oroszok maguk is érzik most a háború lezajlása után, hogy e tekintetben mulasztás terheli őket. Daniloff tábornok okul azt hozta fel,¹ hogy már az ellenfél hatásos határbiztosításán megtört volna az ily nagyszabású vállalat. Azonkívül az orosz lovasság az ily vállalathoz szükséges műszaki eszközökkel nem rendelkezett. Kiváló lovasvezérek sem voltak Oroszországban, akikre ily merész feladatot rá lehetett volna bízni. A lovasságot tehát az orosz hadvezetőség nem akarta idő előtt kockáztatni és kijátszani.

Események.

A mozgósítás.

A mozgósítás elrendelése Szerbia ellen

Ezerkilencszáztizennégy június 28-án, e szomorú év nyarának egyik vasárnap délelőttjén, kevéssel 11 óra előtt, talán ép abban az időben, amikor a kettős Monarchia ezer és ezer templomában buzgó imák szálltak az ég felé, az egek Urához az agg uralkodóért és a királyi ház tagjaiért, dördült el a gyilkos pisztolylövés s vált a nagy szerb eszme áldozatává a trónörökös pár.

Ez a pisztolylövés Szerbia részéről Magyarország és Ausztria címére küldött hadüzenet volt.

A katonák a pisztolylövések értelmét rögtön felfogták. A Monarchia békeszerető politikusai azonban nem.

¹ Daniloff 140—141. lap.

Conrád, a magyar és osztrák haderő vezérkari főnöke és Potiorek tábornok, Bosznia és Hercegovina tartományfőnöke, akik legelsősorban voltak hivatva arra, hogy katonailag a nagy szerb kérdést megoldják, — a gyilkosmerénylet után már más kivezető utat nem látnak, csak a háborút.¹

Conrád ezért már június 29-én Berchtold gróf külügyminiszternek a Szerbia elleni azonnali mozgósítás elrendelését — tehát a háborút — ajánlja, mint a kérdés megoldásának egyedüli lehetőségét. A politikusok azonban még nem látnak okot a háborúra. Berchtold, Tisza és Stürgkh valamint az agg uralkodó előbb még ki akarják vizsgáltatni az ügyet. A király, Berchtold és Tisza nem bíznak Németországban sem, ha Oroszország Szerbia védelmére ellenünk kardot ránt. Tisza István azonkívül még Erdélyt is félti az oláhoktól. Berchtold a közvéleményt is elő akarja a háborúra készíteni. Félt, hogy Szerbia elleni háború esetén Csehországban forradalom tör ki. Oláhországot még a hármasszövetséghez jobban hozzá akarja csatolni.²

Úgy látszik azonban, hogy július első napjaiban Tisza István gróf kivételével a vezető és irányító állásban levő politikusok is belátják, hogy a nagy szerb kérdést csak háborúval lehet megoldani. Az elhatározás azonban nem születhetik meg, mert Németországban teljesen nem bíznak.³

¹ Conrád tárgyalása gróf Berchtolddal 1914. VI/29-én az este nyolc órai minisztertanács előtt. (Conrád IV. 33. lap.) Lásd még Potioreknek 1914. VII/29-én d. u. 4 h-kor Res. Nr. 5012. a hadügyminiszterhez érkezett táviratát. (Conrád IV. 33. lap.)

² Mindezeket bővebben lásd Conrád és Berchtold között június 29-én és július 1-én lefolyt tárgyalások leírásánál. (Conrád IV. 33—34. lapoldalak.)

³ 1914. VII/5-én Conrádot az uralkodó kihallgatásra rendelte. E kihallgatáson I. Ferenc József Öfelsége, mikor Conrád Németország támogatásáról kezdett beszélni, *kérdőleg tekintett* Conrádra és mondta: „Bizik ön Németországban?” A király ezután elbeszélte, hogy ő a konopisti látogatás alkalmával a trónörökös, Ferenc Ferdinánd főherceget megbizta azzal, hogy a német császártól követeljen határozott választ arra nézve, vajjon Németországra a jövőben feltétlenül lehet-e számítani. A német császár azonban a kérdés elől kitért és a felelettel adós maradt. Különbösen is e kihallgatás alkalmával Conrádnak az a meggyőződése támadt, hogy a király „Németországgal szemben nem érezte magát biztos talajon és ezért késlekedik az elhatározásában.” A konopisti látogatásra különben érdekes fényt vet Metzger ezredes, Conrád hadművelési irodája vezetője, aki midőn neki Conrád a királynak erre vonatkozó kijelentését elbeszélte, a következőket mondta: „Illdzében (Sarajevó melletti fürdőhely, ahol a trónörökös pár a szomorú végű sarajevói látogatás alkalmából lakott) az utolsó este Ferenc Ferdinánd főherceg azt állította, hogy Vilmos császár erre az esetre vonatkoztatva azt mondotta: „Ha most a háborút nem kezdenénk meg, úgy a helyzet csak még rosszabbodni fog”. — Metzger ezen állításával szemben azonban Conrád még azt is kijelenti, hogy az 1912/13. évi válság alkalmából Ferenc Ferdinándnak a konopisti megbízatáshoz teljesen hasonló megbízatás alkalmával a német császár elutasító választ adott. (Conrád IV. 36., 37. és 38., 39.)

Ezért július 4-én este az uralkodó levélben azzal a kérdéssel fordul II. Vilmos német császárhoz, hogy vajjon Németország orosz—szerb háború esetén a kettős Monarchia mellé áll-e.¹ Vilmos császár és a német kormány a Monarchia mellé állanak. A német kormány ily irányú utasításait július 6-án már szét is küldi. Bécsbe a válasz 7-én érkezik meg.

Július 7-én Bécsben közös minisztertanács, amelyen a közös miniszterek és a két miniszterelnök, a vezérkar főnöke, továbbá haditengerészet parancsnokának helyettese vesznek részt. A résztvevők, — gróf Tisza István magyar miniszterelnök ellenére — elhatározzák, hogy a Szerbiával felmerült érdekellentéteket háborúval oldják meg és hogy a Monarchia ez ellenségével véglegesen leszámolnak. Elhatározzák továbbá, hogy e célból oly követeléseket támasztanak Szerbiával szemben, melyet ez az állam vissza kell, hogy utasítson. Kimondják még azt is, hogy követeléseink visszautasítása után következik azután majd a katonai beavatkozás.

A július 7-iki minisztertanács határozataihoz, Tisza István gróf ellenvetései ellenére, az uralkodó július 9-én járul hozzá.²

Ellenségeink figyelmét azonban elterelendő július 13-án a vezérkar főnöke és a közös hadügyminiszter szabadságot kapnak, hogy a külföld előtt a bekövetke-

¹ Ugyancsak a július 5-iki kihallgatáson közli a király Conráddal, hogy a levelet (Conrád szerint a jegyzéket) Németországnak július 4-én este küldték el.

Ama állításom igazsága, hogy a politikusok is kezdik már belátni, hogy háborúnak kell lenni, de a háborús elhatározás még mindig nem születik meg, a következőkből látható:

A VII/5-iki kihallgatáson Conrád a király előtt kifejti azt a nézetét, hogy a szerb háború elkerülhetetlen.

Ő Felsége: Igen, ez való igaz, de hogyan és mi módon akar ön háborút viselni, ha azután minden oldalról reánk támadnak? Különösen ha Oroszország is támad?

Conrád: Nem biztosítja-e hát Németország a hátunkat?

Ezután már az 57. lapoldal lábjegyzetében 2. és 3. alatt ismertetett Ő Felségének Németország magatartására vonatkozó közlése után, Conrád megkérdi a királyt, hogy az esetben, ha Németország kedvező választ ad, megindítjuk-e a háborút Szerbia ellen?

Ő Felsége: Akkor igen; (rövid ideig tartó gondolkodás után Ő Felsége így folytatja): ha azonban Németország nem ad ily választ, mi lesz akkor?

Conrád: Akkor bizonyára egyedül fogunk állani. Feleletet röviden kapunk kell A nagy elhatározás attól függ.

Ő Felsége: A német császár jelenleg északi úton van. A feleletet mindenesetre meg kell várnunk. (Conrád IV. 36—37. lapoldal.

² Gróf Tisza István legelső ízben július 1-én kelt legfelsőbb előterjesztésében fejti ki Ő Felsége I. Ferenc József előtt, hogy ő a sarajevói gyilkosság alkalmából a Szerbiával való leszámolást „végzetes hibának tartaná és hogy ezért a felelősséget semmi esetre sem vállalhatná”.

zendő eseményeknek azt a színezetet adják, mintha semmi sem készülne.

Julius 11-én azonban Conrád még előbb elrendeli, hogy Oroszország ellen a felvonulási tervet átdolgozzák. Ez átdolgozás szerint lehetővé kellett válni, hogy a 3. és 2. hadseregek hátrább, azaz a San és Dnyeszter vonal mögött vonulhassanak fel szükség esetén.

Julius 14-én Berchtold gróf, a két miniszterelnök és a király személye körüli magyar miniszterrel megbeszéli a Szerbiának küldendő jegyzék tartalmát. E megbeszélésen már Tisza is hozzájárul a Szerbiával való háború gondolatához. Hozzájárulását azonban egy feltételhez fűzi. E feltétel pedig az, hogy még az ultimátum elküldése előtt közös minisztertanácsi határozattal ki kell jelenteni, hogy a Monarchia: „eltekinthet kisebb határkiigazításoktól, Szerbia rovására semmiféle területnyereségre nem törekszik.

Julius 19-én Bécsben közös minisztertanács, amelyen megszövegezik a Szerbiához intézendő jegyzék szövegét és elhatározzák, hogy ezt július 23-án d. u. 5^h adják át; a 48 órás határidő így 25-én d. u. 5^h-kor telik le és a mozgósítási rendeletet 25-ről 26-ra virradó éjjel lehet majd kiadni.

A minisztertanács azonkívül Tisza István gróf magyar miniszterelnök határozott kívánságára határozatilag azt is kimondja, hogy a Monarchia Szerbia rovására semmiféle területnyereségre nem törekszik.¹

A Szerbiának küldendő jegyzék átadásának napjául azért választják június 23-ikát, mert a francia köztársaság elnöke ez időben látogatóban volt Szentpétervárott és főképp udvariassági okokból¹ be akarták várni e látogatás végét.

A szerb háború ellen felsorakoztatott indokait két nagy csoportba lehet osztani:

1. Nincs elég támpont arra, hogy Szerbiát a sarajevói gyilkosságért felelőssé lehetne tenni és így hogy a háborút ellene meg lehetne kezdeni.

2. Az időpont sem kedvező a háborúra, mert előbb azt politikailag elő kell készíteni. (Lásd bővebben: Republik Österreich: Diplomatische Aktenstücke. I. Teil. 16. lapoldalon: Vortrag des ungarischen Ministerpräsidenten Grafen Tisza 1. Juli 1914).

A július 7-iki közös minisztertanács után gróf Tisza a közös minisztertanács határozatával szemben július 8-án emlékiratot készít Ő Felsége számára, melyben ellenvéleményét fejt ki. A közös minisztertanács választotta út helyett azt ajánlja, hogy „Szerbia számára lehetővé kell tenni azt, hogy Szerbia a háború elől kitérhessen, bár mindenestre súlyos diplomáciai vereség árán”. (Lásd bővebben mint előbb: Vortrag des ungarischen Ministerpräsidenten Grafen Tisza 8. Juli 1914).

¹ Republik Österreich. Diplomatische Aktenstücke I. Theil. Ministerrat für gemeinsame Angelegenheiten. (19. Juli 1914) 62. lapoldal; és Conrád IV. kötet, 87. lapoldal.

Az általánosan „ultimátum“-nak nevezett diplomáciai jegyzéket valóban a meghatározott időpontban adja át Giesl báró belgrádi követünk a szerb kormánynak.

Szerbia július 25-én d. u. 4 órakor elrendeli az általános mozgósítást és a szerb kormány a diplomáciai karral együtt Kragujevácsba tette át székhelyét. Este 6 órakor pedig a szerbek átadták belgrádi követünknek a válaszjegyzéket, amelynek ki nem elégítő tartalma miatt Giesl báró a belgrádi magyar-osztrák követ megszakítja a diplomáciai összeköttetést a Monarchia és Szerbia között és elhagyja Belgrádot.

Még ugyanaznap este 9^h 23 perckor Ő Felsége I. Ferenc József is elrendeli Szerbia és Montenegró ellen a mozgósítást. Első riadó nap július 27. Első mozgósítási nap július 28.

A legfelsőbb rendelet 8 hadtestet¹ mozgósított a hozzájuk tartozó honvéd és népfőlkelő alakulatokkal együtt. A mozgósítási parancs 3 gyalog hadosztály és 2 népfőlkelő dandárral többet mozgósít (III. gráci hadtest), — mint ahogy ezt a tisztán „B háború“ esetére a mozgósítási előmunkálatokban előkészítették. Azaz 22 és fél gyalog és 3 lov. hadosztály helyett 26 és fél gyalog és 3 lov. hadosztályt mozgósítanak a kb. 12 szerb és kb. 4 montenegrói hadosztállyal szemben.

A mozgósítás elrendelését július 28-án követi a hadüzenet.

Orosz mozgósítás
elrendelése.

Oroszország nem akarja cserben hagyni Szerbiát. Július 25-én a cár elnöklete alatt koronatanács,² amelyen elhatározzák, a „háborút előkészítő időszak“ életbeléptetését.³ Ezt azonnal el is rendelik, úgy hogy július 26-án már az összes csapatok *riadókészültségben* állanak és a gyakorlótáborokból az állandó helyőrségbe térnek vissza.⁴

A következő napokban arról folyik a vita, hogy csupán részleges mozgósítást rendeljenek-e el Magyarországon és Ausztria ellen olyképp, hogy 4 katonai kerületet: a kiewit, odesszait, a moszkvait és a kazánit mozgósítsák mindössze, — vagy pedig általános mozgósítást rendeljenek.

¹ A mozgósított hadtestek:

A gráci III. hadtest,

a budapesti IV. hadtest,

a temesvári VII. „

a prágai VIII. „

a leitmeritzi IX. „

a zágrábi XIII. „

a bosznia-hercegovinai XV. és XVII. hadtest.

² Daniloff 15. lap.

³ Reichsarchiw II. kötet: Der Russische Aufmarsch 32. lap.

⁴ Daniloff 15. lap.

nek-e el? A politikai helyzet miatt, — mert különösen Németországgal szemben nem akarják a viszonyt feszültté tenni, — a részleges mozgósítást határozzák el. Katonai szempontból viszont az általános mozgósítás elrendelése lett volna kívánatos, mert a részleges mozgósítás nem volt előkészítve és mert ennek következtében mindaddig azután, míg a részleges mozgósítást be nem fejezték, az általános mozgósítást megkezdeni nem lehetett. Befolyásos katonai személyek közbelépésére végül is július 29-én reggel a cár az általános mozgósítást rendeli el,¹ amely rendelet szerint a mozgósítás első napja július 30-a lett volna. Ezt az első általános mozgósításra vonatkozó parancsot azonban még kiadás előtt a cár július 29-én este visszavonja a német császárnak e nap este érkezett békülékeny és barátságos hangú távirata miatt. Az általános mozgósítás helyett csak a részleges mozgósítást rendeli el a cár Magyarország-Ausztria ellen, amelynek kezdete július 29-ről 30-ra virradó éjjeli 12 óra.

Július 30-án az orosz kormány oly híreket kap, hogy Németország az általános mozgósítást már elrendelte. E hírek befolyása következtében azután az orosz cár újra elrendeli az általános mozgósítást, most már végérvényesen. A mozgósítás kezdete 30-ról 31-re virradó éjjeli 12 óra.²

Az orosz mozgósítás elrendelése után Németország még megkísérli, hogy Oroszországot a mozgósítási parancs visszavonására rábírra. Ez a kísérlet azonban sikertelen marad és így a németek július 31-én délután 4 óra 45 perckor az „Oroszország elleni fenyegető háborús állapot”-ot rendelik el, majd pedig augusztus 1-én délután 5 óra 30 perckor, — amikor már semmi remény nincs, hogy Oroszország hadseregének mozgósítását abba hagyják, — az általános mozgósítást is elrendelik. Ugyane nap este 7 órakor Pourtalés gróf német követ Szentpétervárott átadja az orosz kormánynak a német hadüzenetet is.

A németeknél 1. mozgósítási nap augusztus 2-ika.

Az orosz mozgósítás elrendelése természetesen nem csupán a német-orosz háborút, hanem a magyar-osztrák-orosz háborút is kiváltotta.

Az Oroszország elleni katonai ellenrendszabályok foganatosíthatása céljából a magyar és osztrák hadvezetőségnek mindenekelőtt azt kellett tudnia, hogy Oroszország milyen magatartást fog tanúsítani? Tudni kellett pedig ezt azért, mert ha Oroszország azonnal mozgósít és háborút kezd úgy Magyarországnak és Ausztriának az „R” háború (Oroszország elleni háború) esetére előkészített felvonulást

A német mozgósítás elrendelése.

A magyar és osztrák mozgósítás elrendelése Oroszország ellen.

¹ Daniloff 16—22. lap.

² Lásd ugyanott 25—27. lap.

kell végrehajtania, amely esetben Oroszország a főellenség, a szerb hadszínhely pedig csak mellék hadszínhely lesz. Az esetben pedig, ha Oroszország semleges marad, a „B” (Balkán) háborús eset következik be, amikor is Szerbia és Montenegró a fő ellenség.

Conrad erre a kérdésre augusztus hó 1-ig, azaz a mozgósítás 5-ik napjáig várt a külügyminisztertől feleletet,¹ mert különben a „B” eset életbeléptetése már nagy kétséggel járt volna. E napon ugyanis a különben Oroszország ellen alkalmazandó csapatok is megkezdik² már Szerbia ellen a felvonulást.

Már július 29-én hírek érkeznek Bécsbe az orosz részleges mozgósításról.³ Az orosz részleges mozgósításról azonban csak július 30-án kapnak hiteles értesítést.⁴

Arról, hogy az oroszok az általános mozgósítást már július 30-án elrendelték, Bécsben csak augusztus 1-én reggel értesülnek. Így tehát július 30-án és 31-én Bécsben még csak arról tanácskoznak, hogy az oroszok ellen az általános mozgósítást elrendeljék-e vagy nem. Az oroszok ellen való mozgósításnak célja azonban csak egy esetleges orosz támadás elleni védekezés és minden támadási szándék nélküli lenne. A főhadszínhely tehát továbbra is a szerb hadszínhely maradna.⁵

Az oroszok elleni általános mozgósítás elrendelését a király Conrad tanácsára és Berchtold ellenére elvben már július 30-án elhatározta. Az elhatározás szerint az általános mozgósítási nap augusztus 4-ike. Az elhatározás azonban még nem volt végleges, mert afelett még július 31-én is tanácskozni akartak.⁶

Következő nap Moltke kéri, hogy Magyarország és Ausztria azonnal mozgósítson Oroszország ellen s egyben tudtul adja, hogy Németország szintén mozgósítani fog.⁷

E távirat eldönti a további tanácskozások sorsát és július 31-én déli 12 óra 23 perckor Ő Felsége elrendeli az általános mozgósítást.

A legfelsőbb elhatározás szerint a háborút még mindig

¹ Conrad IV. kötet 137. és 139. lap.

² A „B” lépcső: 4 hadtest és 1 lovas hadosztály, lásd I. kötet. 63. lap.

³ Tschirschky értesíti erről Bechtoldot. Conrad IV. kötet 142. lap.

⁴ Július 30-án déli 12 óra 45 perckor érkezik Berlinből az értesítés, hogy az orosz követ a varsói, kievi, odesszai és kazáni kerületek mozgósítását hivatalosan tudtul adta a német kormánynak. Conrad IV. kötet. 275. lap

⁵ Conrad IV. kötet 147. és 275. lapoldalak.

⁶ Lásd Conrad 150. 151. lap.

⁷ Moltkének július 31-én reggel 7 óra 45 perckor érkezett távirata szerint. Lásd Conrad IV. kötet. 152. lap.

csak Szerbia ellen akarták viselni és az oroszok ellen csak a hadsereg fennmaradó részét („A” lépcső) mozgósítják. Első mozgósítási nap augusztus 4.¹

Julius 31-én este érkezik meg Bécsbe Vilmos császár ama távirata I. Ferenc Józsefhez, melyben a német császár értesíti ősz uralkodónkat, hogy Németország mozgósít és háborút indít Oroszország ellen és kéri, hogy a magyar és osztrák főerő Oroszország ellen alkalmaztassék és hogy ezt ne forgácsolják szét a Szerbia elleni támadásra, mert hisz Szerbia ez óriási küzdelemben ugyis csak alárendelt jelentőségű szerepet fog játszani.²

E távirat vétele után azután Conrád még 31-én elhatározta, hogy a magyar és osztrák főerőt Oroszország ellen gyülekezteti.³

A mozgósítás mind Magyarország-Ausztriában, mint Németországban és Oroszországban a legsimábbban folyt le.

A Monarchiában a nem tényleges legénység bevonulása, a lovaknak, járműveknek és egyéb hadiszolgáltatásoknak a lakosság részéről való rendelkezésre bocsátása a legnagyobb készséggel történt. Magyarországon a nagy lelkesedés következtében az emberek már az első mozgósítási nap csaknem mind bevonultak.

Ezek következménye volt azután, hogy a menetkészültségi határidőket a csapatok sokkal korábban érték el, mint ahogy azt a mozgósítási utasítás előírta.⁴

Oroszországban a részleges mozgósítást nem készítették elő. Azonkívül vegyes kiegészítő rendszer volt, azaz mozgósítás esetén az egyes csoportokhoz a nagy kiterjedésű birodalom minden részéből vonultak be emberek. A lovakat, járműveket, fogatolást az ország legkülönbözőbb vidékeiről szolgáltatta a lakosság. Azután a bevonulókat nem név-

¹ Lásd Conrád IV. kötet. 155., 156. lapon Conrád távirata Moltkéhoz és Berchtold távirata a cs. és kir. berlini követnek.

² Lásd ugyanott 156. lap

³ „ „ 276. és 302. lap

⁴ A mozgósítási utasításban előírt menetkészültségi határidők voltak:

<i>Gyalogság</i> :	közös hads. 7. mozg. nap
	honvédség 8—10. „ „
	Landwehr 4—6. „ „
	menetalakulások általában 10. mozg. nap.
<i>Lovasság</i> :	népfölkelések 10., illetőleg 14. mozg. nap.
	közös hads. 3. mozg. nap.
	honvédség 6—10. „ „
	Landwehr 10. „ „
<i>Tábori tüzérség</i> :	népfelkelés 35. „ „
	lovagló tüzérség 5. mozg. nap.
	tábori ágyus üteg 7. „ „
	„ tarack „ 8. „ „
	nehéz „ „ 10. „ „
	honvéd és Landwehr tüzérség 10. mozg. nap.

szerint osztották be a csapatokhoz, hanem mozgósításkor a bevonulók közül számszerint utalták ki a szükséges mennyiségben. Ezek következtében a vasuti szállítmányoknak a mozgósítás alkalmával rendkívül komplikált jellegük volt.

Részleges mozgósítás esetén az általános mozgósítás utólagos végrehajtása ily módon nemcsak igen nehézkessé, hanem csaknem lehetetlenné vált volna a bekövetkezendő surlódások és akadályok következtében.

Az oroszok általános mozgósítása annak ellenére, hogy a cár előbb részleges mozgósítást rendelt el, mégis egész simán bonyolódott le, mert az általános mozgósítás már 24 óra múlva követte a részleges mozgósítás elrendelést. Az orosz mozgósítási utasítás szerint ugyanis az első 24 óra a mozgósítási parancsok kiadására és szétküldésének lebonyolítására volt kiszemelve és csak a második 24 óra alatt kellett a tartalékoknak a gyülekező pontokon jelentkezni és a lovakat, járműveket összegyűjteni, az elosztás munkáját elvégezni, továbbá a szükséges pótlást a rendeltetési helyekre elszállítani.

Az orosz hadvezetőség tehát egyszerűen meghosszabbította az emberek családi ügyeinek elintézésére szánt időt még 24 órával a kiewi, moszkvai, odessai és kazáni kerületekben, azaz azoknál, akiknek már a részleges mozgósítási parancs értelmében egy nappal előbb be kellett volna vonulniok. Ily módon azután tulajdonképpen az egész birodalomban egyszerre kezdődött az emberek bevonulása.

A mozgósítás elrendelésének méltatása.

A magyar és osztrák haderő mozgósításánál mindenekelőtt a következő események készítetnek gondolkozásra:

Junius 28-án gyilkolják meg a trónörökös párt;

julius 7-én Bécsben a Monarchia vezető politikusai és katonái elhatározzák, hogy esetleg háború árán is rákényszerítik Szerbiát, hogy a nagy szerb eszme támogatásával hagyjon fel;

julius 9-én e határozathoz az uralkodó is hozzájárul;

a Monarchia követeléseit tartalmazó diplomáciai jegyzéket Szerbiának azonban csak julius 23-án a késő délutáni órákban adják át;

a részleges mozgósítást Szerbia ellen julius 26-án rendelik el;

1. mozgósítási nap és a hadüzenet napja Szerbia ellen julius 28., holott a szerbek már

julius 25-én mozgósítanak;

az oroszok pedig már julius 25-én elhatározzák a háborút előkészítő időszak életbeléptetését és

julius 26-án már az összes orosz csapatok riadó-készültségben állanak;

julius 29-én az oroszok elrendelik a részleges, majd

julius 30-án az általános mozgósítást;

a németeknél augusztus 1-én rendelik el az általános mozgósítást, — 1. mozgósítási nap aug. 2-ika;

Magyarországon és Ausztriában az általános mozgósítást július 31-én rendeli el az uralkodó,

1. mozgósítási nap augusztus 4.

Az események időpontján eltűnődve, önkéntelenül merül fel a kérdés:

„Miért késlekedünk a mozgósítás elrendelésével?”

A feltűnő késedelemnek több oka van.

Legelső és egyik legfőbb oka, hogy a Monarchia vezetőkörei *tulságosan későn határozzák el, hogy a Szerbiával felmerült és békés úton meg nem oldható ellentétet háború árán is készek most már véglegesen eltüntetni.*

Későn határozzák el pedig azért, *mert ez a háború politikailag nincs előkészítve.* Oláhország és Olaszország magatartása kétes. Bulgária és Törökország támogatása nincs előkészítve. Egyetlenegy szövetségesünkben, még Németországban sem tudnak bízni. Míg e tekintetben tisztázódik a helyzet, addig több mint egy hét telik el. A német császár válasza Bécsbe csak július 7-én érkezik meg.

Fontos oka a késedelemnek továbbá az is, hogy bár a béke és háború eldöntésének kérdése felségjog és így az kizárólag az uralkodó akaratától függ, ez alapján vége még sincs így. Az uralkodó csak a végső fokon dönt. Előbb a miniszterek döntenek e kérdésben, tehát *több embernek is van beleszólása. A miniszterek pedig nincsenek egy véleményen. Gróf Tisza István például a leghatározottabban ellenzi a háborút.* Ellenkezésével csak akkor hagy fel, amikor a német császárral állítják szembe és amikor a németek megígérik Magyarországnak az oroszok ellen való megvédelmezését, továbbá, mikor biztosítékot kap minisztertársaitól, hogy szerb területeket nem fognak annektálni és így a Monarchia különben is áldatlan nemzetiségi viszonyait nem fogják még súlyosabbá tenni. Ez utóbbi kérdésben pedig a minisztertanács csak július 19-én dönt. *Ha tehát csak egy embertől függött volna a háborús elhatározás, úgy ez sokkal hamarabb történik meg. Ez azonban a parlamentáris, illetőleg a demokratikus kormányforma következménye, ami a kormányformának igen nagy hátránya az abszolút kormányformákkal szemben.*

A késedelemnek másik főoka az, hogy a vezetőpolitikusaink — az uralkodó és gróf Tisza István kivételével — *abban a hitben vannak, hogy sikerülni fog Orosz-*

országának és a többi ellenséges államnak a magyar-osztrák-szerb háborúba beavatkozástól való visszatartása. Hogy tehát ez a remény valóban valóra is váljék a merénylet alapos kivizsgálásával bizonyítékokat akarnak gyűjteni a szerb kormány bűnösségéről, hogy ily módon a Szerbia elleni háborúnak jogosságáról meggyőzzük a nagyhatalmakat. A vizsgálat lefolytatásához természetesen idő kell! Ugyancsak *bizonyítékok* kell szolgáltatni Európának arra is, hogy a szerbek elleni háború nem hódítási vágyból történik, azaz hogy Szerbia területéből annektálni semmit sem akarunk, hogy az európai államok a háborúba bele ne avatkoz hassanak. Gróf Tisza István azonban ennek kijelentésére minisztertársait csak július 19-én tudja rávenni.

Hogy az európai államok a háborúba bele ne avatkozzanak, politikusaink kerülni akarnak mindent, amit az entente hatalmak és a hármasszövetség között esetleg a viszonyt elmérgesíthetné. Így az udvariasságnak is eleget akarnak tenni. *Bevárják tehát, amíg a francia köztársaság elnöke szentpétervári látogatását befejezi.* Ez pedig csak július 23-án következik be. Követeléseinket tartalmazó jegyzéket tehát július 23-nál hamarabb Szerbiának nem lehet átadni.

Azonkívül azért sem sietnek nagyon, mert azt hiszik, hogy a szerb háborúba a többi állam nem avatkozik bele.

Ezenkívül még gazdasági, azaz anyagi okok is közrejátszottak a késedelem előidézésében. A Péter Pál napján, azaz június hó 29-én kezdődő aratást Berchtold gróf előbb be akarta fejeztetni az országgal.¹

Oka továbbá a mozgósítás késedelmes elrendelésének az is, hogy Bécsben csak későn értesülnek az orosz általános mozgósítás elrendeléséről.

Németország a mozgósítás elrendelésében szintén késedelmeskedik, azaz az oroszok 2 nappal korábban rendelik el az általános mozgósítást, mint a németek.

Oka ennek Németország túlságos békeszeretete. A háborút minden áron el akarják kerülni és igyekeznek arra, hogy Oroszországgal szemben a helyzetet ki ne élezzék. Ez az oka annak, hogy az orosz általános mozgósítás elrendelésére Németország július 31-én még csak a „fenyegető háborús veszély állapotát” rendeli el és Franciaország magatartásának tisztázására még újabb 24 órát fordít. Emiatt azután Vilmos császár augusztus 1-én már csak a késő délutáni órákban rendelheti el az álta-

¹ Július 6-iki megbeszélésen Berchtold gróf Conráddal szemben hivatkozik arra, hogy „jelenleg aratás van és a Monarchiának 1 évig kell az aratásból élnie.” Conrád IV. kötet 40. lap.

lános mozgósítást, ami miatt a mozgósítás 1. napja csak augusztus 2-a lehet.¹

A magyar-osztrák és német mozgósítás késedelmes elrendelésének következménye azután az, hogy az oroszok időt nyernek. Ez pedig katonailag a központi hatalmakra a lehető legnagyobb hátrány. Hisz az oroszok elleni hadműveleti terv alapja, melyre a sikernek és a győzelemnek a reményét a hadvezetőség felépítette, a gyorsaság. A mozgósítás késedelmes elrendelése tehát a hadműveleti terv sikerét, keresztülvitelét veszélyeztette.

De nem csupán katonai szempontból volt igen nagy hátrány a mozgósítás késedelmes elrendelése, hanem politikailag is. A trónörökös-pár meggyilkolása után az egész világ e borzalmas merénylet hatása alatt állott. Ha közvetlenül e gyilkosság után lépünk fel Szerbiával szemben követelésünkkel, Oroszországnak nehezebb lett volna Szerbia támogatására rászánnia magát. Ha a világháborút el lehetett volna valami módon kerülni, azt valószínűleg csak a Szerbia ellen való gyors fellépésünkkel kerülhették volna el.

A felvonulás.

A magyar-osztrák haderő felvonulása Szerbia ellen július 27-én kezdődik 4 vasuti vonalon és augusztus 16-án fejeződik be.

Magyarország
és Ausztria.
Felvonulás
Szerbia ellen,

A csapatok kirakodása azonban már aug. 11-én befejeződött.²

Az oroszországi események miatt, amint tudjuk,³ Conrád még július 31-én elhatározza, hogy csak az 5-ik 6-ik hadsereget⁴ hagyja Szerbiával és Montenegróval szemben, míg a többi rendelkezésre álló csapatokat Oroszország ellen vonultatja fel.

Miután azonban a 2-ik hadsereg és a VII. hadtest július 31-én már megkezdte a vasuti szállítást, hogy a felvonulási szállítmányokban zavar ne keletkezzék, egyelőre a 2-ik hadseregnek és a VII. hadtestnek szintén Szerbia ellen kellett felvonulnia.⁵

¹ Reichsarchiw II. kötet 31. lap.

² Conrád IV. kötet 303. lap. Szállítottak összesen 2064 száztengeyes vonatot, 3841 gőzmozdonyt, 96.929 vagonot. Egy napra kb. 60—70 száztengeyes vonat esik.

³ Lásd előbb a 85-ik lapoldalon.

⁴ VIII., XIII., XV., XVI. hadtesteket, összesen 10 gyalog hadosztályt, 3 népfőlkelő dandárt, 2 menet dandárt, 4 honvéd menetzredet. Lásd Conrád IV. kötet, 302. lap.

⁵ Július 31-én a 9 gyalog ho (VIII. hadt.), a 29. gyalog ho. (IX. hadt.), a 31. és 32. gyalog ho.-ok (IV. hadt.) élei, a VII. hadt. egy harmada, az 1. és 10. lovas ho. felerészben már vasuton voltak. Conrád IV. k. 303. lap.

A 2-ik hadsereg és a VII. hadtest augusztus hó 12-től augusztus hó 18-ig a Szerémségben és a Bánátban maradtak állva, hogy azután az „A” lépcső után ezek is Galiciába az oroszok ellen vonuljanak fel. A Szerbia elleni hadműveletekre e seregtesteket épen ezért felhasználni nem volt szabad. A hadsereg főparancsnokság ezt határozottan megtiltotta.¹ A 2-ik hadsereg felvonulásának a Dnyesztertől délre azután augusztus hó 18-án kellett volna kezdődnie, amely esetben az augusztus 31-re fejeződhetett volna be.

Felvonulás
Oroszország
ellen.

A csapatok felvonulása különben Oroszország ellen augusztus 6-ára virradó éjjel vette kezdetét 7 vasútvonalon.

A harcoló csapatok felvonulása bezárólag augusztus hó 18-ig tartott.

Az „A” lépcsőből az 1. és 4. hadsereg augusztus 20-ára, a 3-ik hadsereg és a Kövess csoport pedig augusztus 23-ára érkezett be Galiciába.

A felvonulási vasúti szállítások már augusztus 3-án kezdődnek és egész augusztus 31-ig tartanak.

Ez idő alatt 3998 száztengelyes vonat, 7130 gőzmozdonnyal és 177.620 vagonnal futott a Monarchia belsőjéből Galiciába, a minapi 137—138 száztengelyes vonatnyi teljesítménynek felel meg.²

A forgalom a legnagyobb augusztus 11. és 16-ika közötti időben volt, a napi vonatteljesítmény 160—160 vonat.³

A 2. hadsereg
késeedelmes
felvonulása.

Az Oroszország és Szerbia elleni felvonulás az előbb ismertetett események következtében tehát egyszerre folyik. A 2-ik hadsereg felvonulása azonban nem úgy játszódik le, mint ahogy azt Conrád gondolta.

Augusztus 7-én nevezte ki ugyanis Ő Felsége Potiorek tábornagyt a balkáni haderők főparancsnokává és neki a 6. hadseregen kívül az 5. hadsereget is alárendelte.⁴

¹ Lásd Conrád IV. kötet 304. lap.

² Az adatokat Conrád IV. kötet 306—307. lapoldaláról vettem, amelyek bizonyos tekintetben nem egyeznek a hadseregfőparancsnokság vezérkari főnökének 1918 január hó 18-án Op. Geh. Nr. 700. számú kiadványával, ahol a 36. lapoldalon a következőket olvashatjuk: „Az Oroszország elleni első tervszerű felvonulás alkalmával 1914 őszén a Galiciába vezető vasúti vonalak teljesítménye naponta kb. 120 katonai vonat volt. Emellett a polgári vasúti forgalom teljesen szünetelt”.

³ Galiciába aug. 3-tól 31-ig terjedő időbe vasúti szállítás alatt volt összesen

1.204.238 ember,
158.800 ló,
52.844 jármű,
165.793 tonna tartalmu más szállítmány.

⁴ A Potiorek tábornagyt alá rendelt haderők állottak:

6. hadsereg a 40. honv. hadosztállyal,

5. „ (XIII. és VIII. hdt., utóbbi 2 gyal. ho.).

^{1/2} 7. gyal. ho. a Szerémségben,

Potiorek minimális feladata, azaz amit feltétlenül teljesíteni kellett, az volt, hogy a szerbek betörését és Budapest—Bécs felé való előnyomulását megakadályozza. *Kíváncs volt* azonban, hogy Szerbiára eredményes csapást mérjen,¹ amely jelen esetben igen nagy horderejű esemény lett volna, mert ezáltal Bulgáriának a mellénk való szegődését és a háborúba való beavatkozását remélték elérhetni.

Potiorek tábornokszernagy, ez a nagyon is dicsvágyó katona, ez okból már 7-én elhatározza, hogy Szerbia ellen támadni fog. Ez a támadás Conrád legteljesebb egyetértését váltja ki.²

A támadás Szerbia ellen augusztus 12-én meg is indul és súlyos harcok után kudarcba ful. E hadműveletekbe lassanként a hadsereg főparancsnokság engedélyével belesodródik a 2-ik hadsereg egy része is.³

Emiatt azután a 2-ik hadsereget csak késedelemmel lehet Galiciába felszállíttatni.

A 2-ik hadsereg csapatainak késedelmes felvonulását Galiciában még jobban lassítja és így a helyzetet még súlyosbítja az a körülmény, hogy Öfelsége Berchtold gróf külügyminiszternek a katonai ügyekbe való sajnálatos beavatkozása következtében⁴ augusztus 21-én elrendeli,

a 6. vartüzérezred 1. és 3. zlj.

Péterváradot biztosító megszállócsapat.

Dunaflottilla.

107. népf. dandár.

¹ Conrád IV. kötet 337. lap.

² Conrád IV. kötet 340. lap.

³ A IX. hadtestparáság 29. gyal. ho., $\frac{1}{2}$ 7. gyal. ho. a Letowszky csoport és a IV. hadtest. Conrád IV. kötet 413. lap.

⁴ Conrád a sorok között még gróf Tisza István magyar miniszterelnököt is megvádolja a katonai ügyekbe való illetéktelen beavatkozással. (Conrád IV. kötet 467. lap.)

Igaz ugyan, hogy Tisza István gróf Budapestről szóló 1914. évi augusztus 23-i kelezéssel írásban Ő Felségéhez fordul, amelyben bírálatot gyakorol a szerbiai hadműveletek felett és amelyben a többek között szórul-szóra a következőket írja:

„In dieser ernsten Lage wäre es dringend notwendig, dass Euer Majestät einen unserer tüchtigen Heerführer mit ganzer Vollmacht zum Befehlshaber aller im Süden Kämpfenden Truppen allergnädigst ernennen und ihm die Weisung geben geruhen eine möglichst rasche Konzentrierung aller verfügbaren Streitkräfte gegen die serbische Offensive zu verhindern“. (Tisza István összes munkái II. kötet 75. lap 153. levél.) („Ebben a komoly helyzetben sürgősen szükséges, hogy Felséged legkiválóbb hadvezéreink egyikét a délen harcoló összes csapatok teljes hatalmú parancsnokává kinevezni és néki azt az utasítást adni kegyeskednék, hogy a szerb főerő ellen az összes rendelkezésre álló harcserőket lehetőleg a leggyorsabban összpontosítsa és a szerb támadást akadályozza meg“.)

Ez az írás ugyan — amint láttuk — augusztus 23-án kelt Budapesten, Öfelsége pedig már augusztus 21-én, — tehát 2 nappal előbb — nevezi ki Potioreket önálló főparancsnoknak Bécsben. De különben is

hogy Potiorek tábornagy *önállóan* parancsnokoljon az összes Szerbia és Montenegró ellen harcoló seregtestek fölött s egyben Őfelsége azon nézetének ad kifejezést, hogy a Balkánon harcoló csapatok erejének csökkentését nem tartja célszerűnek.

Ilymódon mindazok a csapatok, melyek a szerbiai hadműveletekbe belekeveredtek, de különben az orosz hadszínhelyre voltak szánya és pedig nemcsak a 2-ik hadsereg, hanem még az 5-ik hadsereghez tartozó VIII. hadtest is elveszték az oroszok elleni hadműveletekre.

Ő Felsége azután csak augusztus 24-én Frigyes főherceg távirati kérelmére engedte meg a 2-ik hadsereghez tartozó IV. hadtestnek az északi hadszínhelyre való szállítását. 2 és $\frac{1}{2}$ hadosztály (29. és 7. gyal. ho. 107. népf. dandár) melyek eredetileg a 2-ik hadsereghez tartoznak, azonban a szerbiai hadműveletekre maradtak vissza.

A IV. hadtest északra való szállítása természetesen csak igen későn, azaz augusztus 30-án vehette kezdetét és így csak szeptember 8-án és 9-én érkezhetett meg Sambor környékére.¹

gróf Tisza Istvánnak egy másik — Berchtold grófhhoz augusztus 24-én írott leveléből egész világosan kitűnik, hogy Berchtold volt az, aki ez ügyben fellépett. Ebben a levélben ugyanis Tisza a következőket írja: „Ich höre mit grosser Freude, dass die unangenehme Wendung unsere Offensive in Serbien Deine energische Intervention zur Folge hatte“. („Nagy örömmel hallok, hogy szerbiai támadásunk kellemetlen fordulata a Te erőyes intervenciódat vonta maga után“.) (Tisza István összes munkái II. kötet 84. lap 169. levél)

Még tisztábban látjuk ezt magának Berchtold grófnak Bolfras báróhoz 1914 augusztus hó 22-én intézett soraiból:

„Im Verlaufe der mir heute morgens erteilten Privataudienz hat Seine Majestät die Gewogenheit gehabt, mich von den A. h. Befehlen in Kenntniss zu setzen, welche an das A. O. K. ergangen sind, um die Frage der Kommandogewalt über die gegen Serbien operierenden Streitkräfte einer gedeihlichen Lösung zuzuführen und um zu vermeiden, dass das Armeeoberkommando in Hinkunft die Verfügungen des Generals Potiorek durch gegensätzliche Anordnungen durchkreuzt“. („A ma reggelj magánkihallgatáson Ő Felsége oly jó indulattal volt hozzám, hogy Ő Felsége megismertetett azon legfelsőbb parancsokkal, melyeket a hadsereg főparancsnokságnak a Szerbia ellen működő haderők fölötti parancsnoki kérdés üdvös megoldása céljából kiadott és hogy kiküszöböllessék az, hogy a jövőben a hadsereg főparancsnokság Potiorek tábornok intézkedéseit ellentétes rendeletekkel keresztezze“.) (Conrád IV. kötet 475. lap).

¹ Conrád ama állítása, hogy nem csupán Berchtold gróf, hanem Tisza István gróf is elképeldt, amikor a IV. hadtestnek az orosz hadszínhelyre való elszállításáról tudomást szereznek, ami Tisza István gróf személyét illeti, teljesen téves. (Conrád IV. kötet 501. lap.) Állításának igazolására ugyanis Conrád közli a következő táviratot:

„Ministerpräsident Graf Tisza, Budapest.

Wien, am 24. August 1914. Tele ramm (chiffriert). Nr. 18. Res.

M. K. S. N. Bolfras m. p.

Német részről a 8-ik hadsereg kötelékeinek felvonulása minden nagyobb ellenséges behatás nélkül zajlik le és augusztus 10-én az 1914. évre előkészített terv szerint Thorn és Tilsit között befejeződik.¹

Németország.

Orosz részről augusztus 6-ig² már teljes tiszta képet nyerne arról, hogy Németország a főerejével Franciaország ellen vonul fel és hogy keleten aránylag csak gyenge erők állanak az oroszok előtt. Az első bizonyíték különben erre már Belgium semlegességének megsértése volt.³ Így tehát nem volt semmi akadálya, hogy az „A” (Ausztria) terv szerint hajtsák végre a felvonulást.

Oroszország.

Az a körülmény, hogy Németország főerejével nyugaton lépett föl, nagyon valószínűvé tette, hogy Svédország nem fog Oroszországgal szemben ellenségesen föllépni, annál is inkább, mert ez államban a békevágy kezdett felülkerekedni.⁴ Ugyancsak csakhamar nyilvánvalóvá vált, hogy Oláhország is semleges magatartást fog tanúsítani.⁵ Közben Franciaország már augusztus 1-én megkezdte abbéli tevékenységét, hogy az oroszokat a németek elleni minél előbbi és minél nagyobb erőkkel való támadásra rábírja. A franciák különösen a Posenen át Berlin irányába való támadást szorgalmazták.⁶

Igy történik azután, hogy az oroszok a békében előkészített és a már elrendelt felvonulási tervet⁷ részben megváltoztatják.

A főbb változások a következők:

1. Oláhország békés magatartásának láttára már július 29-én, azaz a Magyarország-Ausztria elleni részleges mozgósítás elrendelésével egyidejűleg elrendelik, hogy a 7-ik

Auf Ihren Vortrag vom 23. d. M. berief ich Minister Hazay, der Ihnen mitteilen wird, in wie weit Ihre Besorgnisse durch die Tatsachen zerstreut erscheinen. Franz Josef m. p.”

(„Gróf Tisza miniszterelnöknek, Budapest.

Bécs, 1914 augusztus 24. Távirat (sifrizott). 18. szám. Titkos.

Őfelsége katonai irodája. Bolfras s. k.

Folyó hó 23-iki előterjesztésére Hazay minisztert hívtam, aki Önt majd tájékoztatja, hogy aggodalmait a tények mennyiben indokolják. Ferenc József s. k.”

Amint ugyanis világosan olvasható, Ő Felsége e távirata Tisza grófnak augusztus 23-án kelt előterjesztésére vonatkozik. Tisza István gróf augusztus 23-iki előterjesztésében (Tisza István összes munkái II. kötet 76. lap 153. levél) egy árva szó sincs arról, amit Conrád ez előterjesztés szövegét és tartalmát valószínűleg nem is ismerve — tulajdonít.

¹ Lásd előbb a 30. lapoldalt.

² Strategischer Überblick 270. oldal (A. táblázat).

³ Daniloff 190. lap.

⁴ Daniloff 197. lap.

⁵ Zichovics 37. lap.

⁶ Ehhez lásd még előbb a 41. lapoldalon mondottakat.

⁷ Lásd előbb a 44—47. lapoldalon ismertetett „A” (Ausztria) tervet.

hadseregnek tulajdonképpen egyedüli hadteste (a VIII. hadtest) ne Oláhország ellen, hanem Magyarország és Ausztria ellen vonuljon fel s a 8-ik hadsereg kötelékébe lépjen.¹

2. A svédországi helyzet és a franciák kívánságára már augusztus 7-én kezdik eltolni a Visztula balpartján tervezett támadó hadműveletekre a 6-ik hadsereghez tartozó hadtesteket Varsóhoz és pedig egyelőre a Gárda és a XVIII. hadtestet, úgyhogy Finnországban mindössze csak egy hadtest marad vissza. Ezenkívül, hogy a németek ellen a Visztula balpartján minél nagyobb erővel lehessen a támadó hadműveleteket megindítani még az 1. hadseregtől is az I. hadtestet Varsóhoz irányítják. E három hadtestből azután az oroszok Lecsizki tábornok parancsnoksága alatt a 9. hadsereget alakítják.²

3. Hogy a Németország elleni támadást a Visztula balpartján minél nagyobb erővel és lendülettel hajthassák végre, ugyancsak Varsóhoz szándékozták még a közeljövőben irányítani a Finnországban maradt XXII. hadtestet, továbbá a birodalom többi részéből az I., II. és III. szibériai, továbbá az I. turkesztáni és II. kaukázusi hadtesteket is, hogy azokból új hadsereget (10.) lehessen felállítani.³

4. Az orosz vezérkar a magyar-osztrák hadsereg támadását a Bug és Visztula között várta. Ezt a támadást a 3. és 8. orosz hadseregek keleti irányból mielőbb megindítandó erélyes támadásával akarta ellensúlyozni. E célból a 4-ik hadsereget a III. kaukázusi, a 8-ik hadsereget pedig a XXIV. hadtesttel erősíti meg.⁴

Az orosz hadsereg felvonulása különben minden nagyobb zavar nélkül egészen simán bonyolódott le, úgy, hogy a felvonulási körletekből a délnyugati arcvonal a 8-ik hadsereggel augusztus 18-án, a 3-ik hadsereggel augusztus 19-én, a 4. és 5-ik hadseregekkel pedig augusztus 23-án, az északnyugati arcvonal az 1. hadsereggel augusztus 17-én, a 2-ik hadsereggel pedig augusztus 19-én megkezdhet⁵ az előnyomulást. A délnyugati arcvonalhoz beosztott III. kaukázusi és a XXIV. hadtestek azonban még hiányoztak.⁶

¹ Reichsarchiw II. kötet 34. lap.

² Daniloff 197. és 198. lap.

³ Daniloff 198—199. és Zichovics 51—54. lap.

⁴ Daniloff 225., 228. és 238. és 230. lap.

⁵ Daniloff tábornok az orosz hadvezetőség vezérszállás mestere szerint azonban a 2-ik hadsereg ez időpontban még nem volt teljesen menetkész állapotban. (Daniloff 195. lap.)

⁶ Daniloff 226. lap.

Események a felvonulás közben.

A hadseregeknek Galiciában való vasuti szállítása közben Kummer tábornok hadseregcsaportja (lásd 10. sz. vázlat) augusztus 13-án¹ a határt átlépi és megkezdí előnyomulását a Visztula balpartján Orosz-Lengyelországban. A Kummer csoporttól északra a Woyrsch parancsnoksága alatt álló német landwer hadtest nyomult elő.

A Kummer csoport és a Woyrsch hadtest előnyomulása.

Miután az oroszok a Visztula balpartját a felvonulási tervök értelmében kiürítették, a szövetséges csapatok előnyomulása minden nagyobb nehézség nélkül megy végbe. Az előnyomulás késleltetését egy megerősített orosz lovas hadosztály kísérelte meg csupán. Így bár többszörös, de csak kisebb harc árán a Kummer csoport csakhamar elérí és birtokába ejti a Lisa Gora magaslati vonulatot.

A legnagyobb elismeréssel kell adóznunk e csoportnak teljesítményeért, mely jórésztben teljesen új alakulatokból állott és amely csoportban a *pozsonyi magyar hadtest magyar népfőkelőinek nagy része* is (a 100. népfőkelő dandár) ott volt. Ez a csoport alig két héttel az első mozgósítási nap után már fárasztó és megerősített meneteleket hajtott végre az ellenség országában.

A lovas hadosztályok a távoli felderítést augusztus 15-én kezdik meg. A felderítés célja az volt, hogy megállapítsák azt, hol tartózkodnak nagy ellenséges gyalogtestek s e célból a lovas hadosztályoknak lehetőleg Lublin — Cholm — Kovel — Luck — Dubnó — Ostrog — Starokonstantinov — Bar — Mogilev vonaláig kellett előre menniök.¹

A távoli felderítés. a) Lovassági felderítés.

Augusztus 17-én azonban a hadsereg főparancsnokság megparancsolja, hogy a lovasság zöme ne menjen túl Kameniec — Podolski — Radzivilov — Poryck — Zamosc — Krasnik — Jozefov vonalán. A további felderítést csak járőrök kellett, hogy eszközöljék.²

A nagyobb lovastestek távoli felderítése nem volt eredményes, mert az oroszok a lovasharcot kerülték, lóról szálltak és a terepet kihasználva gyalog, tüzharccl megakadályozták, hogy lovasságunk az orosz gyalogság zömeig előrejusson.³

Lovasságunknak a távoli földéítés érdekében vívott nagyobb harcai a következők:

augusztus 15-én a 6. lovas hadosztály Tomaszov környékén vívott harca,

augusztus 16-án a 4. lov. ho.-nak Radzivilov-nál és a 24. honv. lov. dandár.nak Stojanov-nál kivívott győzelme,

¹ Conrád IV. kötet 368. lap.

² Conrád IV. kötet 419. lap.

³ Schwarte V. kötet 26. lap.

augusztus 17-én a 7. lov. ho.-nak Kielce környékén vívott harcai és az 5. honvéd lov. ho.-nak Gorodoknál vívott ütközete és satanovi pánikja.

b) Légi felderítés

A légi felderítés augusztus 14-én kezdődött.¹ A légi felderítést csak néhány repülő végezte hiányos állomány-nyal és elégtelen anyaggal. A repülők munkáját egy német léghajó egészítette ki, amely egy alkalommal szállt fel.

A légi felderítés eredménye általában jónak mondható, azonban a veszteségek is meglehetősen tetemesek.²

A felderítés eredménye.

Augusztus hó 18-ig a magyar-osztrák hadsereg-főparancsnokság az eddig beérkezett hírek alapján a következő általános képet nyerhette az ellenséges helyzetről:

az oroszok a Visztulától nyugatra fekvő területeket kiűritették; nagy lovasömegek gyülekeznek a Visztulától keletre félkörben, Keletgalícia körül egész a Dnyeszterig; azonkívül igen tekintélyes orosz erők gyülekeztek már Varsó—Ivangorod—Lublin—Breszt-Litovszk között.³

Az oroszok felvonulását Conrád augusztus 15-én kb. a 11. sz. vázlat szerint képzelte.

Események Keletporoszországban.

Már augusztus hó első napjaiban számos kisebb harc zajlik le a német határbiztosító csapatok és az orosz lovasság között. Az oroszok azonban sehol sem tudják a német mozgósítást és felvonulást komolyabban megzavarni.

Prittitz vezérezredes már augusztus 9-én valószínűnek tartotta, hogy a Keletporoszország ellen felvonuló orosz hadseregek közül először a Nyemen hadsereg fog támadni. Prittitz ezért mindenekelőtt ez ellen akar fordulni, bár e hadművelet előfeltételének azt tartotta, hogy az oroszoknak a Narev vonalról való támadása „kizárt” legyen.⁴

¹ Conrád IV. kötet 368. lap.

² Schwarte V. kötet 27. lap.

³ Conrád már augusztus 15-én reggel 4 órakor kapott Götz jassy-i konzultól jelentést, hogy Podoliában két hadsereg, összesen 8 hadtest s azonkívül még egy tartalék hadsereg 5 hadtest erőben Kievnél vonul fel a Monarchia ellen és pedig:

jobbszárny hadsereg: IX., X., XI., XII. hadtestek. (A valóságban a XII. hadtest helyett a XXI. hadtest vonult fel a jobbszárny hadsereget képező 3. (Ruski) hadseregnél);

balszárny hadsereg: VII., VIII., XVI. és XXIV hadtest. (A valóságban a XVI. hadtest helyett a XII. hadtest vonult fel a 8-ik (Brussilov) hadseregnél);

tartalék hadsereg: Plehve tábornok alatt a gránátos, az V. XIII., XVII. és XXV. hadtestek (a valóságban az 5-ik hadsereghez a XIII. hadtest helyett a XX. hadtest tartozott, a gránátos hadtest pedig nem az 5-ik, hanem a 4-ik hadseregnél volt, Conrád IX. kötet 394. lap);

Ha Götz konzul e jelentését összehasonlítjuk az 5-ik mellékletben feltüntetett valódi orosz hadrenddel, úgy az első pillanatban is feltűnő Götz jelentésének nagy értéke.

⁴ Reichsarchiw II. kötet 54. lap.

Augusztus 14-ig beérkezett hírek Prittvitzen e feltevésben megerősítik s így ez időpontig elhatározza és augusztus 14-én d. e. 9 h 15-kor elrendeli, hogy a 8-ik hadseregből a déli határon a Narev vonallal szemben a XX-ik hadtestet, továbbá landwehr és népfölkelő alakulásokat hagyja csak vissza¹ míg a hadsereg többi részét (I. tartalék, XVII. hadtestet a königsbergi vár főtartalékát és az 1. lovas hadosztályt) az Angerapp vonalon gyülekezteti a támadáshoz. A 2-ik landwehr dandár továbbra is a Memel fedezésére maradt.

A főerőnek az Angerapp vonal mögötti gyülekezése legkorábban csak augusztus 18-án fejeződhetett be. Közben az orosz 1. hadsereg augusztus 17-én átlépi a határt, míg a 2-ik hadsereg azt a hadművelleti terv értelmében csak augusztus 19-én lépi át.

Prittwitz terve értelmében tehát az Angerapp és a tavak vonalától keletre fekvő területet ki kellett volna üríteni és az eredetileg itt felvonult I. hadtestnek is az Angerapp vonalra kellett volna visszamennie.

Az I. német hadtest parancsnok: François tábornok azonban nem teljesíti Prittwitz parancsát, nem megy vissza az Angerapp vonalra, hanem tovább is elől a határ közelében marad és az előnyomuló orosz 1. hadsereget megtámadja.

Igy keletkezik azután augusztus 17-én, a staluppöneri ütközet. (Lásd a 13. és 14. sz. vázlatot.)

Ebben az ütközetben a német I. hadtest nem egész 3 gyalog dandára 3 orosz gyalog hadosztállyal harcolt. (1., 2. és 4. német gyalog dandár a 29., 25. és 27. orosz gyalog hadosztállyal szemben). Ezek közül az orosz 27. gyalog hadosztály, mely a németek déli szárnyát átkarolólag támadta és azt Dopenenről egész Görittenig szorította vissza, a német 2. gyalog hadosztály parancsnokának Falk tábornoknak öntevékenységből eredő elhatározásából kifolyólag teljes vereséget szenved. Falk ugyanis annak ellenére, hogy hadosztályával szemben szintén nyomult elő ellenség, az északi irányból hallatszó harci zajra hadosztálya egyik dandarával (a 4.) Göritten irányába támadott. Ez a támadás az orosz 27. gyalog hadosztályt estig a határon túlra veti vissza. A németek kb. 1000 fog-

¹ Strassburg—Lautenburg-nál a thorni és graudenzi várak őrségéből alakított vegyes osztag; — Soldau—Vlava-nál a 70-ik landwehr ddr. Danzig és Neudenburgot a XVII. hadtestet képviselő vezénylő parancsnokság 2 zlj.-ának kellett megszállani; Artelsburg környékét a XX. hadtest kellett, hogy fedezze és hogy esetleg Johannisburgon át kelet felé támadólag nyomuljon elő, — a 3. tartalék hadosztály a 6. landwehr ddr.-ral a keleti arcvonalon Nikolaiken—Lötzent kellett, hogy tartsa.

lyot ejtettek. A hadosztály különösen a német tüzésésg üldöző tüzében igen nagy veszteséget szenvedett (kb. 6600 főt). A hadosztály egy ezrede, melyet a németek váratlanul oldalba és hátba támadtak teljesen megsemmisült,¹ úgyhogy az orosz 27. hadosztály a következő nap, augusztus 18-án ütközetben már nem igen vehetett volna részt.

A orosz 25. gyalog hadosztály a német 1. gyalog dandárral szemben harcolva Stallupönenától keletre kb. 4 kilométerre jutott előre, jobbszárnya Bilderweitschent foglalta el. A 29. hadosztály pedig az 1. gyalog dandárt északról átkarolólág támadta és azt Degesentől visszavonulásra kényszerítette. A németek északi szárnyán igen veszélyes volt a helyzet. A 25. és 29. orosz hadosztályok az első nagy győzelem biztos érzetében voltak, úgyhogy itt a következő nap: augusztus 18-án bizonyára az orosz átkarolás teljes sikerrel járt volna, annál is inkább, mert itt még az orosz 28. hadosztály és a lovas hadtest is beleavatkozhatott volna a harcba, amelyek 17-én Willuhnen—Pilkallen—Kussen vonalát érték el. A németek oldalát ellenben csak az augusztus 17-én Kattenau környékére visszavonulni kényszerült 1. lovashadosztály fedezte, a győzelmes német déli szárny hátában pedig az orosz IV. hadtesthez tartozó 40. gyalog hadosztály részei vonultak elő, amelyek augusztus 17-én Wikhaweitschent érték el.

Mindezekről François tábornoknak, a német I. hadtest parancsnokának tudomása nem volt s ő bizva a déli szárny látszólagos győzelmében, a harcot következő nap épúgy, mint az oroszok, tovább akarta folytatni. Erre azonban sor már nem került, mert Prittwitz vezérezredes, — aki csak ezekből a harcokból tudta meg azt, hogy az I. hadtest parancsnoka azt a parancsot, hogy az Angerapp vonalra vonuljon vissza — nem teljesítette, — félve attól, hogy az I. hadtest megsemmisül, mielőtt ő még a többi hadtesttel segítségére jöhetne, elrendeli a harc félbeszakítását és az Angerapphoz való visszavonulást.

A parancsot François teljesíti és még augusztus 18-ra virradó éjjel visszavonul és augusztus 18-án eléri a legnagyobb rendben Gumbinnet.

A harctér birtokában így az oroszok maradnak.

A németek vesztesége e harci napon 1200 fő volt.²

Az előbb elmondottakból tudjuk, hogy a német 8. hadsereg felvonulását Keletporoszlországban befejezte.

Helyzet aug.
18-án.

¹ Daniloff 205 lap. és Radus-Senkowitsch a Sbornikban, I. füzet 88. lap

² A legtöbb német katonai író, épúgy mint maga François tábornok is, német győzelem gyanánt könyvelik el a stallupöneri ütközetet, miután az orosz viszonyokat még nem ismerték.

Prittwitz elhatározása, hogy a 8-ik hadsereggel először az orosz Nyemen (1.) hadsereg ellenében keresi a döntést és csak azután vezeti be esetleg majd a hadműveleteket Siedlec irányában.¹

Az oroszok felvonulása a vége felé közeledik, sőt Keletporoszország ellen az 1. hadsereg előnyomulását már meg is kezdte.

A magyar-osztrák hadsereg felvonulása még folyamatban. A 2-ik hadsereg még a szerb hadszínhelyen.

A legszélső balszárnyon a *Kummer hadseregcsoport* és a *Woyrsch német landwehr hadtest* augusztus hó 20-ig Kielce környékét érte el.

A *Kummer hadseregcsoport feladata* az volt, hogy a menetkészség elérése után azonnal, de legkésőbb augusztus 17-én a támadást a határon át általában a Visztula menti Jozefov irányába kezdje meg (Kraszniktól nyugatra). Az előnyomulásnak vállvetve kellett történnie a *német landwehrhadtesttel*, amely a Kummer hadseregcsoportot balra hátrafelé lépcsőben követte.

A helyzet ellenére *Conrád megmarad eddigi elhatározása mellett*, azaz, hogy a Bug és Visztula közé megkezdje a támadást s *ezért a hadseregeket előbbre tolja a határhoz* gyalog menetben és a további előnyomulás előkészítése végett azokat ott *készenlétbe helyezi*.

A magyar-osztrák hadseregek előretolása a határhoz.

Az erre vonatkozó parancsokat augusztus hó 18-án adja ki.²

E parancs szerint *a további előnyomuláshoz készenlétbe helyezkednek*:

Az 1. és 4. hadsereg Niemirov—Tanev—San torkolat vonalába, úgy hogy augusztus 21-én már az 1. hadsereg az északi,

a 4-ik hadsereg pedig akár északi, akár északkeleti vagy keleti irányba való előnyomulásra készen álljon;

a 3-ik hadsereg feladata mostantól kezdve, hogy ellenséges támadás esetén Lemberg környékét tartsa. Ebből a célból a 3-ik hadseregnek előre és pedig a Lemberg-től nyugatra fekvő területben kellett gyülekeznie. Az előcsapatoknak Kulikov—Zolkiev—Magierov vonalában.

A *Kövess hadseregcsoport* továbbra is eddigi helyzetében marad.

¹ Prittwitz elhatározásáról Conrád már augusztus hó 15-én Fleischmann századosnak, a 8-ik német hadsereg parságnál levő m. o. összekötőtisztnek a táviratából értesül. (Conrád IV. kötet 390. lap.)

² Conrád IV. kötet 426. lap.

A felvonulás és a felvonulás alatti események mértatása.

A magyar-
oszlák késedel-
mes felvonulás
oka.

Ha a magyar-oszlák haderő felvonulásán kissé
gondolkodunk, önkéntelenül tolul ajkunkra a kérdés:

Miképen történhetett az, hogy

az 1. és 4. hadsereg csak augusztus 22-én,

a 3-ik hadsereg és a Kövess hadseregcsoport még
ennél is később csak augusztus 25-én,

a 2-ik hadsereg pedig csak szeptember első harma-
dának vége felé volt oly állapotban, hogy a hadművele-
teket velök megkezdeni lehetett?

Hogy és miképen történhetett ez, mikor a sokkal
nagyobb orosz haderőnél az orosz birodalom óriási kiter-
jedésének ellenére

az 1-ső orosz hadsereg augusztus 17-én,

a 8-ik " " " " 18-án,

a 2-ik és 3-ik orosz hadsereg augusztus 19-én,

a 4-ik és 5-ik " " " " pedig augusztus 23-án

már megkezdte a hadműveleteket?

Honnan ered ez a feltűnő késedelem? Holott Conrád
hadművelési terve éppen a gyorsaságon alapult, hisz az
orosz hadseregeket felvonulás közben, még mielőtt az oro-
szok felvonulásukat befejezhették volna, akarta megverni.

*Az eseményeket ismerve, ma utólag megállapíthatjuk,
hogy Conrád hadművelési tervének alapja, azaz az ellen-
ségnek felvonulás közbeni meglepése a késedelmes
magyar-oszlák felvonulás miatt, már a kezdet kezdetén,
még mielőtt annak megvalósítását megkezdhatték volna
— már megdőlt.*

Az ajkunkra tóduló kérdésre keresve a feleletet, azt
találjuk, hogy az eredendő ok az, hogy a szerb háború késed-
elmes megkezdésével az oroszok csaknem egy hónapi
időt nyertek.

Oka továbbá az, hogy annak ellenére, hogy az oro-
szok már július 25-én elhatározzák, a háborút előkészítő
időszak életbe léptetését és július 26-án már az összes
orosz csapatok riadókészültségben állanak, július 29-én
pedig már a Monarchia ellen mozgósítanak, minálunk az
általános mozgósítást csak július 31-én rendelik el, az oro-
szok elleni mozgósítás 1-ső napja csak augusztus 4 és
Oroszország ellen a csapatok felvonulása csak augusztus
6-án, tehát a mozgósítás elrendelése után a 7-ik napon
veszi kezdetét. Az oroszok tehát megint további egy heti
időnyereségre tesznek szert.

További oka a késedelemnek, hogy Conrád hátra-
helyezi a San és Dnyeszter vonalra a felvonulást. Ami
megint 2—3 napi idővesztéséget jelent a hadseregnek,

mert ennyi idő kell, míg a csapatokat a kiindulási helyzetbe a határhoz előre lehet tolni.

Fontos és súlyos oka továbbá a késedelemnek, hogy a 2-ik hadsereg előbb a Szerémségben és a Bánátban vonul fel, a szerbek elleni harcokba belekeveredik, a 2-ik hadseregnek a szerbek ellen harcoló részeit közvetlen Potioreknek rendelik alá, elvonva a hadsereg-főparancsnokság rendelkezése alól s így az e hadsereghez tartozó 23. honvéd hadosztály csak augusztus 27-én, a VII. hadtest augusztus 31-én, a IV. hadtest pedig csak szeptember 8. és 9-én száll ki a vasuti kocsikból a San és Dnyeszter vonalon.¹ *A késedelem tehát annyira megnövekedik, hogy pl. a IV. hadtest már épp csak a végső harcokhoz érkezik meg a 2-ik leMBERGI csatába.*

Oka továbbá a késedelemnek az is, hogy az oroszoknak sikerült a galíciai felvonulási területen hatalmas, messzire szétágazó, gondosan megszervezett hírszerzőszolgálatot berendezniök az oroszbarát lakosság segítségével és hogy az oroszokkal együttérző néhány vasuti hivatalnok árulása, vasuti üzemzavarokat okozott, melyek következtében a vasuti felvonulásban surlódások keletkeztek, amelyek azután viszont a felvonulást néhány nappal késleltették.²

Ami a késedelem első okát illeti tudniük, hogy a szerb háborút miért indítottuk meg későn, annak okát már ismerjük. Ezzel tehát most nem foglalkozunk.³

Ami a késedelemnek azt az okát illeti, hogy az oroszok megelőzték a Monarchiát a mozgósítás elrendelésében és a felvonulásban, amennyiben mi a felvonulást csak a 7-ik orosz mozgósítási nap kezdjük meg, ennek oka az, hogy Conrád csak július 31-én este tudja meg, hogy Oroszország a háborúba be fog avatkozni és így a főerővel Galiciába kell felvonulni. Eddig az időpontig azonban abban a hitben van, hogy csak a szerbek ellen kell háborút viselni, mert a felelős külpolitikusok arról biztosítják, hogy Oroszországot a háborútól vissza fogják tudni tartani, illetőleg, hogy addig huzzák-halasztják a tárgyalásokat Oroszországgal, míg hadseregünk Szerbiára döntő csapást nem mér. Július 31-én este, amikor Conrád a bekövetkezett orosz háborúval áll szemben, a vasuti szállítások a Balkán felé már 2 nap óta (július 30 és 31) teljes folyamatban vannak.

A vasuti kocsikat és mozdonyokat már a déli hadszínhelyre irányították. E miatt egy pár napi késedelemmel

A szerb háború késedelmes megkezdése.

Az oroszok elleni késői mozgósítás elrendelése.

¹ Conrád IV. kötet 16. melléklet.

² Hirl: Der Weltkrieg in Umrissen I. Teil 46. lap.

³ Lásd előbb az 65–66 lapoldalon mondottakat.

lehet csak Galiciába a vasuti szállítást megkezdeni. Ezért tűzik ki a mozgósítás első napjául csak augusztus 4-ét.¹

A felvonulási terület hátrahelyezése.

Ami késedelem a felvonulási területnek a San és Dnyeszter vonalra való hátrahelyezéséből fakadt, azt már előbb láttuk.²

A 2-ik hadsereg késői felvonulása. Tanulságok

Éppúgy ismerjük a 2-ik hadsereg késői felvonulásának okait is.³

Az okon gondolkozva, az első nagy tanulság, amit a 2-ik hadsereg harcbackeveredésének történetéből magunknak levonhatunk az, hogy a *vezetőnek az elhatározása mellett ki kell tartania, attól magát eltéríttetni nem szabad.*

Conrád engedékenysége a 2-ik hadsereg alkalmazását illetően

Conrád az orosz hadszínhelyen kereste a döntést. Ehez a döntéshez a második hadsereget is északra akarta vinni. Emellett az elhatározása mellett azonban nem tart ki, lassanként Potiorek nyomásának enged s beleegyezik, hogy a 2-ik hadsereg is belekeveredjék a Duna—Száva vonaltól délre folyó harcokba, eleinte csak részekkel, majd augusztus 17-én már csaknem teljesen. Délután 2h 30-kor kiadott parancsával ugyanis a IV. hadtestre vonatkozólag a következőket rendeli; „amennyiben a IV. hadtest bevetése Sabácnál a győzelmes fordulathoz szükséges, úgy ezt meg kell tenni”,⁴ annak ellenére, hogy még augusztus 1-én Conrádnak saját szavai a következők: „Wenn wir unten (Serbien) einen Erfolg haben und oben nicht, ist er „für die Katz...“⁵ Ha lent Szerbiában győzünk is, — fent pedig nem, úgy az semmit sem ér!⁶

¹ Conrád IV. kötet 302. lap.

² Lásd előbb a 29—30. és a 37—38. lapoldalakat.

³ Lásd előbb a 68—70. lapoldalakat.

⁴ A hadseregfőparancsnokságnak op. Nr. 818. sz. parancsa a 6. hadseregparancsnoksághoz: „Soferne Einsetzen IV. Korps zur siegreichen Wendung bei Sabac notwendig ist, hat es geschehen!“ (Conrád IV. kötet 414. lap).

⁵ Conrád IV. kötet 312. lap.

⁶ Érdekes az a folyamat, mely Conrád lelkében végbemegy mindaddig, amíg eredeti elhatározásától el nem tér.

Eleinte ugyanis Conrád a 2-ik hadsereget csak azért szállítja le a Szerémségbe és a Bánátba, mert már mást nem tehet. A 2-ik hadseregnek azonban itt állva kellett maradnia és a szerbek elleni háborúba nem volt szabad beleavatkoznia. Miként maga Conrád még augusztus 1-én mondotta: „Es bleibt zwar beim Abrollen der „B“ Staffel gegen Serbien, aber mit der Absicht, sie dort nicht einzuzuziehen sondern gegen Russland heraufzunehmen, und zwar auch das VII., VIII. und IX. Korps“. „Bár a „B“ lépcsőt továbbra is Szerbia felé szállítják, de a szándék az, hogy ezt ott nem vetik harcba, hanem Oroszország ellen vonultatják fel és pedig a VII., VIII. és IX. hadtesteket is.“ (Conrád IV. kötet 313. lap).

Amikor azután Potioreket a balkáni főerők főparancsnokának nevezik ki augusztus 7-én, Potiorek már 7-én, majd ismét 8-án azzal a kéréssel fordul Conrádhoz, hogy a 2-ik hadsereget és az 5-ik hadsereghez tartozó 7. gyalog hadosztályt, melyet Conrád szintén az északi

Egy másik nagy tanulság pedig, hogy a politikusoknak illetéktelenül nem szabad beavatkozniuk a hadműveletek vezetésébe. Berchtold gróf külügyminiszter azonban beleavatkozik és a királynál kieszközli, hogy Potioreket

Berchtold beavatkozása a hadműveletekbe.

hadszínhelyre akart felszállítani, a szerbek ellen meginduló támadó hadműveleteknél tüntetőleg lehessen felhasználni.

Conrad e kérésnek már valamit enged. Válasza ugyanis a következő:

„Auf Op. Nr. 143. 2. Armee wird angewiesen, Anforderungen 6. Armeekommandos zu Demonstration für Unterstützung eventuellen Offensive 5. Armee zu entsprechen.

Darüber hinaus Mitwirkung 2. Armee unmöglich.

Abtransport laut Op. Nr. 273. muss unbedingt verlässlich durchführbar bleiben.

2. Armee im Krieg gegen Russland sogleich notwendig, ihr Vorgehen über Save—Donau daher ganz ausgeschlossen“.

Majd további részében:

„Save-Übergang für 7. J. T. D. hat daher unbedingt zu unterbleiben.“ (Conrad IV. k. 346.)

(Op. Nr. 143. számra. 2-ik hadsereget utasítani fogjuk, hogy a 6. hadseregparancsnokságnak ama tüntető hadműveleteket célzó követeléseit teljesítse, melyek az 5. hadsereg esetleges támadásainak támogatása céljából szükségesek.

A 2-ik hadseregnek ezenfelüli közreműködése lehetetlen.

Elszállítás Op. Nr. 273. szám értelmében föltétlenül pontosan keresztülvihető kell, hogy legyen.

2-ik hadsereg az Oroszország elleni háborúban azonnal szükség van, a Száva—Dunán áti előnyomulása ezért teljesen kizárt.

Száván áti átkelés a 7-ik gyalog hadosztály által föltétlenül elhagyandó.)

A hadseregfőparancsnokság ezenfelül a 2-ik hadseregparancsnokságnak a következő parancsot küldi:

„Anforderungen 6. Armeekommandos zum Demonstrationen und Unterstützung eventuelle Offensive der 5. Armee ist zu entsprechen. Abtransport 2. Armee laut Befehl Op. Nr. 273. muss jedoch unbedingt verlässlich durchführbar bleiben. Save—Donau-Übergang für 2. Armee daher ausgeschlossen.

6. Armeekommando hat Auftrag, Save-Übergang 7. J. T. D. nicht durchführen zu lassen“ (Conrad IV. k. 347. lap.).

(„A 6. hadseregparancsnokságnak tüntetések és az 5. hadsereg esetleges támadásának támogatása iránti felszólításait teljesíteni kell. A 2-ik hadsereg elszállítása Op. Nr. 273. parancs értelmében azonban okvetlenül pontosan végrehajtható maradjon. Száva—Duna átkelés a 2-ik hadsereg részéről emiatt teljesen kizárt.

A 6-ik hadseregparancsnokság azt a rendeletet kapta, hogy a 7-ik hadosztállyal a Száva átkelést ne hajtassa végre.“)

Augusztus 9-én Conrad még egy újabb rendelkezést ad Potioreknek, amelyben hivatkozik az előbb ismertetett parancsra és a következőket mondja:

„Bleiben hierstellige Weisungen Op. Nr. 380. (ez az előbb ismertetett Potioreknek küldött válasz) hinsichtlich begrenzter Mitwirkung 2. Armee und 7. J. T. D. unbedingt aufrecht.

Save—Donau-Übergang für beide unzulässig.“ (Conrad IV. k. 356. l.)

(„Az Op. Nr. 380. számú és a 2-ik hadsereg és a 7. gyalog hadosztály korlátolt közreműködésére innen kiadott útmutatások feltétlenül érvényben maradnak.

önállósítják a hadsereg főparancsnokságtól és ami még nagyobb baj, a király a Szerbia és Montenegró ellen harcoló összes seregtesteket, tehát a 2-ik hadsereg nagyobb részét, is Potiorek parancsnoksága alá helyezi.

Száva—Duna átkelés mindkettő számára meg nem engedhető.“)

E parancsok értelmében, amint látható, a 2-ik hadseregnek addig az ideig, amíg azt az északi hadszínhelyre el nem szállítják, csak tüntetni és a 2. hadseregparancsnokságnak adott parancs szerint az 5-ik hadsereg esetleges támadását támogatnia is kellett.

Augusztus 11-én Conrád, miután a kapott jelentések és hírek következtében a szerbeknek a Száván át való támadásától fél, a 2-ik hadseregparancsnokságnak küldött parancsában a következőket mondja:

„Das Festhalten des Feindes dürfte am besten durch Bekämpfung seiner Artillerie im Raume—Obrenovac—Belgrad—Semendria—Kostolac Vk. Vardiste und durch Überschiffungsvorbereitungen zu erreichen sein.“ (Conrád IV. k. 369.)

„Az ellenség lekötése legjobban az Obrenovac—Belgrad—Semendria—Kostolac vk. Vardiste közötti területben levő tüzérségnek lekötése és azonkívül tüntető áthajózási előkészületek által lenne elérhető.“

E parancsok értelmében augusztus hó 12-én, amidőn Szerbia ellen a magyar-osztrák támadó hadműveletek megkezdődnek, ennek támogatására a 2-ik hadsereg is megkezdte a tüntetéseket s egyes részeivel a Száva déli partján Sabác környékét megszállja.

Augusztus 14. és 15-én az 5-ik hadsereg támadása csak igen nehezen jut előre. Támogatásra a 2-ik hadsereghez tartozó IV és IX. hadtest részei beavatkoznak a harcba, úgyhogy most már Sabác környékén 27 zászlóalj harcol. Conrád felve, hogy a 2-ik hadsereg a a harcokba teljesen belekeveredik a következő parancsot küldi a 2-ik hadseregnek:

„Mit Rücksicht auf Abgangsrücksichten erlauben, wass zur Unterstützung der kämpfendes 5. Armee geschehen kann. Namentlich Gesützfeuer vom Nordufer.“ (Conrád IV. k. 396. lap.)

„Elvonulásra való tekintettel mérlegelni kell, hogy a harcoló 5. hadsereg támogatása érdekében mit lehet tenni. Nevezetesen tüzérségi tűz az északi partról.“

Augusztus 16-án Potiorek újabb kérelmére a 2-ik hadsereget utasítja Conrád, hogy „az ellenség lekötése végett az egész vonalon állandóan erőteljesen tüntessen, amennyire ezt a megparancsolt elszállítási feltétlen betartása lehetővé teszi.“ (Conrád IV. k. 407. lap.)

Conrád tehát e parancsokban most már nemcsak az indirekt tüntetést engedte meg, hanem a közvetlen tüntetést parancsolja meg.

Augusztus 17-én azután amidőn az 5-ik hadsereg kénytelen visszavonulni a 2-ik hadsereg parancsnoka a visszavonuló 5-ik hadsereg támogatására a IV. hadtestet is harcba dobja.

Conrád, hogy még a szerbekkel szemben a döntő győzelem esetleg kivívható legyen, ebbe is beleegyezik és azonkívül megengedi, hogy a IV. hadtest csak később, a Sabácnál meginduló győzelem után szállíttassék az északi hadszínhelyre. (Conrád IV. k. 414. és 418. lap.)

Conrád eredeti elhatározásának megváltoztatásában egyes változatok a következők:

1. 2-ik hadsereg Szerbia ellen semmiben sem vesz részt;
2. a 2-ik hadsereg közvetve, pusztán jelenléte által tüntet;
3. a 2-ik hadsereg egyes részével tüntet és támogatja az 5-ik hadsereget és lekötő a Száva—Duna vonalon álló ellenséget;
4. a IV. hadtest egyelőre visszamarad és ezt csak a döntés után szállítja el északra.

Emiatt azután a 2-ik hadsereg nem érkezik meg idejekorán a galíciai harcokhoz.¹

A felvonulás alatti események méltatására áttérve, legelsősorban is feltűnő a távoli felderítés eredménytelensége.

A felvonulás alatti események méltatása.

Ebben bizonyára nagy szerepet játszott lovasságunknak békebeli kiképzése is, melynek következtében a csak lóháton vívott harccal nem tudta áttörni az ellenséges leppező csapatoknak gyalogtűzharcot vívó csapatait, bár a békebeli kiképzésen kívül súlyosan esik latba az orosz

A felderítés eredménytelensége.

¹ Berchtold a balkáni államok, de különösen Bulgáriának szövetségesül való megnyerése végett, Szerbiával szemben mielőbb sikert akar felmutatni. Ezért kívánja, hogy Szerbia ellen minél nagyobb erővel támadjunk, Potiorek Berchtolddal egy véleményen van, azaz ő Szerbiát szintén minél nagyobb erővel akarja támadni. Berchtold tehát beavatkozásával kieszközli Potiorek önállósítását és a 2-ik hadsereg nagyrésznének visszahagyását a déli hadszínhelyen.

Hogy mennyire illetéktelen volt Berchtold beavatkozása a hadműveletekbe, kitűnik ez gróf Tisza Istvánnak Berchtold grófhhoz 1914 augusztus 24-én írott leveléből is. E levélben Tisza István a többek között a következőket írja:

„... Bitte mit vollem Nachdruck dahin zu wirken, dass wir nun mehr nicht weiter in Süden experimentieren, sondern mit gut konzentrierten, allen Kräften den gut vorbereiteten Hieb auf die russische Armee ausführen, Es wäre der grösste Fehler, den unglücklichen Angriff in Serbien zu wiederholen bevor die Lage sich dort gründlich geändert hat, und wir bessere Bürgschaften für den Erfolg haben.

Es ist der richtige Grundgedanke, dass wir die Entscheidung im Norden suchen, und vorerst mit wenig Truppen im Süden auftreten sollen...“

„... Haben wir die Russen besiegt, so werden die Bulgaren ganz bestimmt bekommen, und mit unserer bishin intakt gehaltenen — Südarmee die Serben zermalmern...“ (Gróf Tisza István összes művei II. k. 84. l. 169. levél.)

(„... Kérlek, hogy a teljes erődből hass oda, hogy délen most már tovább ne kísérletezzenek, hanem az összes erők alapos összpontosításával jól előkészített csapást mérjünk az orosz hadseregére. A legnagyobb hiba az lenne, ha a szerbiai szerencsétlen támadást megismételnénk, mielőtt a helyzet ott alaposan megváltozott és mielőtt biztatóbb kilátásaink nincsenek a sikerre.

Az az igazi alapgondolat, hogy a döntést északon kell keresni és délen pedig eleinte csak kis erőkkel kell fellépni...“

„... Ha az oroszokat légyőztük, úgy a bulgárok egész biztosan mellénk állanak és a után az addig érintetlen állapotban megtartott déli hadseregünkkel a szerbeket szétmorzsoljuk...“ (Gróf Tisza István összes művei II. kötet 84. lap, 1691. levél.)

Egy másik politikusnak, Tisza István grófnak tehát egész más a véleménye, mint Berchtoldnak. És tegyük hozzá mindjárt: Tiszának mindenben igaza van. Gorlice után 1915-ben az orosz hadseregek nagy veresége volt az, mely a bulgárokat a központi hatalmak oldalára állította. De még ha igaza is lett volna Berchtoldnak, nem lett volna szabad neki a hadműveletekbe beleavatkoznia, mert beleavatkozása veszélyeztette a főhadszínt ilyen a sikert és majd mint látni fogjuk, a 2-ik hadsereg lekésése nagyban hozzájárult ahhoz, hogy az oroszok elleni támadásunk 1914 augusztus és szeptember havában nem sikerült.

lovasság óriási számbeli fölénye is (18^{1/2} orosz lov. hadosztály, 11 magyar-osztrák lov. hadosztály!!!).

Igen nagy szerepet játszott a felderítés eredménytelenségében a légi felderítés elégtelensége is, mert légi járművek nem állottak kellő számban rendelkezésre.

A felderítés eredménytelenségében azonban a legnagyobb szerepet a kémiszolgálat szervezatlensége okozta.

A felderítés eredménytelensége ellenére Conrád az oroszok helyzetét, csaknem a valóságnak megfelelően képzelte el. Kitűnik ez különösen akkor, ha a 7-ik és 11. számú vázlatokat összehasonlítjuk. Sőt Conrád arról is tájékozva volt, hogy az orosz haderő mozgósítása és felvonulása meglehetősen előrehaladt és hogy az már közvetlen a befejezés előtt áll, amennyiben úgy értesült, hogy az oroszok Keletporoszország ellen a támadást augusztus hó 14-én megkezdették¹ és azonkívül azt hitte, hogy az oroszok támadása már a legközelebbi napokban Keletgalícia ellen is megindul.²

Mindezekből pedig önkénytelenül következik az, hogy Conrád már augusztus hó 15-én tudhatta azt, hogy az oroszok elleni támadó hadműveleti terv alapja, amelyre az egész támadás felépült, — megrendült. Ez az alap ugyanis az volt, hogy az orosz haderőt a mozgósításban és felvonulásban megelőzve, azt még mozgósítás és felvonulás közben, tehát hadműveletekre nem kész állapotban támadják meg. Ez az alap, pedig megrendült azért, mert az oroszokat a mozgósítás és felvonulás közben megtámadni már nem lehetett, mert hisz tulajdonképpen az oroszok előzték meg a mozgósítás és a felvonulás gyorsabb befejezésével a magyar-osztrák haderőt. Conrád támadása tehát nem a gyülekező, hanem már a felvonult és valószínűleg támadó előnyomulásban levő haderőt találja.

Conrád továbbá tudta még azt is, hogy Prittwitz vezérezredes hadseregével Siedlec felé nem nyomul támadáshoz elő, hanem Conrád tervével ellentétben előbb még keleti irányban támad és majd csak e hadművelet sikeres lezajlása után vezeti be Siedlec felé a támadást.³

Ennek közetkeztében Conrádnak teljesen tisztában kellett lennie azzal, hogy ha nem várja be azt az időt, míg a németek is Siedlec irányában támadhatnak, akkor

¹ Fleischmann szds. távirata augusztus 14-én este 7 h-kor (Conrád IV. k. 390. lap) és Conrád augusztus hó 15-én írott levele Prittwitzhez (Conrád IV. k. 391—92. lap).

² Conrádnak Prittwitzhez augusztus hó 15-én kelt levele szerint. (Conrád IV. k. 392. lap.)

³ Fleischmann szds.-nak Res. Nr. 48. jelzésű, augusztus hó 14-ik. távirata Conrádhoz és Conrád augusztus 15-iki levele Prittwitzhez. (Conrád IV. k. 390—393. lap.)

az ő támadása a Bug és Visztula között a sokkal erősebb orosz haderő ellen, — a délről és északról, tehát két arcvonalból megindított támadás helyett — csak egyszerű arctámadássá válik. Ez pedig túlerő esetén is a legritkábban és csak hosszabb idő múltán hoz sikert.¹

Mindezek ellenére Conrád továbbra is kitart eddigi támadó terve mellett és augusztus hó 18-án kiadja a parancsot, amellyel a felvonulás közben levő magyar-osztrák hadseregeket a San—Dnyeszter vonalról előretolja a további előnyomuláshoz a határhoz.

A viszonyok és körülmények e mélyreható változása folytán jogosan felmerülhet a kérdés: nem lett volna célszerűbb egyelőre védekezni az oroszok esetleges támadásával szemben? Védekezni addig, míg Prittwitz Siedlec irányában nem támadhat?

A kérdésre igennel is lehet felelni.

Igennel lehet felelni pedig azért, mert most már a viszonyok és körülmények változása folytán a *feladat* sem követelte meg a minden áron való támadást. Nem követelte meg, mert hisz az orosz főerő a Monarchia ellen vonult fel, valószínűleg azért, hogy a Monarchia ellen támadjon. Az orosz haderő tehát le van kötve már is. Ha Németországot, míg az nyugaton a francia hadszínhelyen küzd, az oroszok hátba akarnák támadni, erejüket újból kellene csoportosítaniok, ami időbe kerül. Ez alatt az idő alatt, ha nem is dül a háború sorsa nyugaton, de a keletporoszországi 8. német hadsereg már valószínűleg megkezdheti Siedlec irányában a támadó hadműveleteket, szóval akkor már a magyar-osztrák támadás is kedvezőbb előfeltételek mellett indulhatna meg.

Védelmi vonalul önként kínálkozik a San—Dnyeszter vonal, amely mögött a magyar-osztrák hadsereg felvonult, vagy esetleg a San—Kárpátok vonala. Igaz, hogy ennek a védelemnek továbbra is megmaradnak a maga nagy hátrányai,² de sikertelen támadás esetén is elvesz Keletgalícia és Bukovina, azonkívül sok-sok drága emberélet is.

Mindezek alapján, ha Conrádot nem is kárhoztatjuk azért, hogy hű marad támadási szándékához és azért, hogy emiatt augusztus 18-án a hadseregeket a határhoz előretolja, de azt feltétlenül meg kell állapítanunk, hogy elhatározása túl merész.

Érdekes különben a hadseregeknek támadáshoz való készenlétbe helyezése és előretolása a határhoz is. Ha

¹ Hogy ezzel Conrád teljesen tisztában volt, azt láthatjuk Conrádnak Prittwitzhez augusztus hó 15-én írott leveléből. (Conrád IV. k. 392—3. lap.)

² Lásd előbb a 33—34. lapoldalt.

a 12. sz. vázlaton Conrádnak az augusztus 18-án kiadott intézkedése értelmébeni helyzetet vizsgáljuk, feltűnő, hogy ugyyszólván csaknem az egész magyar-osztrák haderő az északi irányba való támadáshoz van csoportosítva. Az 1., 4. és 3. hadsereg arccal északnak áll egy vonalban. A Kövess csoport pedig mintha a 3. hadsereg hátra és jobbra lépcsőzött tartaléka lenne. Az első vonal maga is hátrafelé jobbra lépcsőzött, hogy bármely percben a keleti irányból előnyomuló ellenséggel szembe felléphessen.

Az egész csoportosítás még a helyzet bizonytalanságát mutatja. Még csak az 1. hadseregnek van határozott feladata: augusztus 21-től kezdve valószínűleg északi irányba fog előnyomulni. A 4-ik hadsereggel, hogy mi lesz, még nem lehet tudni. Lehet, hogy augusztus 21-től kezdve északi, lehet, hogy északkeleti, de az is lehet, hogy keleti irányban fog támadni. A 3-ik hadsereg feladata egyelőre Lemberg környékének tartása.

Hogy tehát a főerővel északi vagy keleti irányban indul-e majd meg a támadás, azt még nem lehet tudni.

Események augusztus hó 22-ig Keletporoszországban.

Az augusztus 17-i stallupöneni ütközet után Prittwitz vezérezredes a német I. hadtestet az Angerappnál gyülekező német 8. hadsereg zöméhez vonja vissza. Prittwitz ugyanis elhatározza, hogy mindenekelőtt a keleti irányból előnyomuló 1. hadsereggel szemben keresi¹ a döntést. E célból Keletporoszország déli határán landwehr- és népfölkelő alakulásokon kívül csak a XX-ik hadtestet hagyja vissza déli oldalának biztosítására, míg hadseregének többi részét az Angerappnál gyülekezteti. Ez erőkkkel azután augusztus hó 20-án megtámadja az előnyomuló orosz 1. (Rennenkampff) hadsereget. Így keletkezik az augusztus 20-i *Gawaiten—Gumbinnen-i csata*.

Gawaiten—Gumbinnen-i csata.

A *helyzet* augusztus 19-én a következő volt (lásd 13. és 16. sz. vázlatot).

Az I. német hadtest Gumbinnen-nél, míg az Angerapp mögötti állásban a XVII. és I. tartalék hadtest, ettől délre a 3. tartalék hadosztály és a 6. landwehr dandár.

Az orosz 1. hadsereg augusztus 18-án és 19-én a stallupönen-i ütközet után csak igen lassan nyomul elő és pedig a XX. és III. hadtest, melyek északi szárnyát

¹ Lásd előbb a 75—76. lapoldalakat.

Nachicsewanszki kán lovas hadteste biztosította a gumbinnen-kovnoi vasút mindkét oldalán; a IV. hadtest az 5. lovas dandárral és az 1. lovas hadosztályal együtt a Rominteni pusztaságtól délre Goldapp felé, míg a II. hadtest még ettől is délre Lyck-re nyomult elő.

Augusztus hó 20-án az egész 1. orosz hadsereg Rennenkampff parancsára pihenni akart.

Erre azonban már sor nem kerülhetett.

François tábornok, a német I. hadtest tevékeny parancsnoka, ugyanis abban a hitben, hogy az oroszok az ő északi szárnya ellen támadást készítenek elő, elhatározta, hogy hadtestének egyik hadosztályával (a 2-ik gyalog hadosztállyal) az oroszokat északról oldalba támadja és kérte Prittwitz vezérezredest, hogy e támadást az I. tartalék és a XVII. hadtesttel is támogassa (lásd 15. sz. vázlatot).

Prittwitz vezérezredest, az orosz 1. hadsereg előnyomulásáról kb. a valóságnak megfelelően volt tájékozva, tudta, hogy az orosz 1. hadsereg a Rominteni pusztaságtól északra és délre egymástól elválasztva két külön csoportban nyomul elő, az északi csoport Gumbinnen, a délivel pedig Goldapp felé. Mindössze a déli csoportot becsülte 2 hadtestre, tehát a valóságnál többre (az orosz IV. hadtest és az 5. lövész hadosztály volt). Azonkívül tudta azt is, hogy az orosz Narev hadsereg előlévő részei megkezdtek az előnyomulást Ortelsburg irányába. A Narev hadsereg befejezett felvonulása tehát arra ösztönözte Prittwitz vezérezredest, hogy a döntést a Nyemen hadsereggel szemben *mielőbb* kierőszakolja, mert hisz a Narev hadsereg előnyomulása déli irányból rövid időn belül éreztetni fogja hatását.

*Prittwitz vezérezredest tehát elhatározza, hogy a Nyemen hadsereget augusztus 20-án megtámadja és pedig először az oroszoknak Gumbinnen felé előnyomuló csoportját, mialatt az oroszok goldappi csoportjával szemben déli szárnyát biztosítja. És csak ha a gumbinnyi csoportot megverte, akart a goldappi csoport ellen fordulni.*¹

François tábornok támadási terve szerint az I. hadtest 1. hadosztályának² az I. hadtestnek alárendelt königsbergi vár főtartalékával,³ az Augstapönentől—Pakallnischkenig terjedő állásban kell feltartóztatnia az ellenséget, míg a 2-ik hadosztálynak, augusztus 19-ről 20-ra virradó éjjel északra eltolódva, 20-án reggel négy órakor Smailent-

¹ Reichsarchiw II. kötet 83. lap.

² 1. hadosztály: 1 zászlóalj, 4 lovas század, 16 üteg.

³ A königsbergi vár főtartaléka: 11 zászlóalj, 6 lovas század.

ről Kattenau irányába, az oroszok hátába és oldalába kellett támadnia. Ezt az átkaroló támadást az I. hadtestnek alárendelt 1. lovas hadosztálynak támogatnia, a 2-ik landwehrendárnak pedig az I. hadtest oldalát és hátát biztosítani kellett.

Prittwitz vezérezredes François tervét jóváhagyta és sikerét azáltal akarta elősegíteni, hogy a XVII. hadtestet augusztus 19-én d. u. 4^h 40^l-kor az I. hadtest ellen előnyomuló gumbinni orosz csoportnak Walterkehmen-en át a déli oldalába rendelte támadásra, hogy a döntést előidézze.

Az I. tartalék hadtestnek a XVII. hadtest oldalát és hátát kellett fedeznie az orosz goldapp-i csoporttal szemben. A 3. tartalék hadosztálynak egyelőre Kuten-ig kellett előnyomulnia, míg a 6. landwehr dandár feladata továbbra is a tőszoros védelme maradt.

A csata (lásd 16. sz. vázlatot) tulajdonképpen már augusztus 19-én dél felé kezdődik az északi szárnyon, ahol a 2. landwehr dandár és az orosz lovas hadtest között Kauschen-nél fejlődik ki harc, melyben a landwehr dandár lőszerhiány miatt kénytelen visszavonulni az orosz tulerővel szemben. Visszavonulás közben a landwehr dandár igen súlyos veszteségeket szenved.¹ Közben ugyan az 1. lovas hadosztály segítségére siet, amely tűzérési tűzzel annyira meglepi az orosz lovas hadtestet, hogy ez is súlyos veszteségek között kénytelen visszamenni.²

A kauscheni ütközet eredménye, hogy úgy a német landwehrendár, mint az orosz lovas hadtest, másnap augusztus 20-án a gumbinni csatában az elszenvedett súlyos veszteségek miatt nem vehetett részt.

Az augusztus 20-án vívott gumbinni csatában az északi szárnyon különben az I. német hadtest győzelmesen harcolt.

A 2-ik gyalog hadosztály egész éjjeli menet után eltolódott az északi szárnyra Smailen környékére és reggel 4 óra 30 perckor megindult a támadás. Az orosz ez a támadás váratlanul éri. A legészakibb szárnyon álló 28. orosz hadosztály csaknem teljes oszlásnak indul. Tűzérése 1 ütegre olvad le, a többi a németek zsákmánya. 3 gyalogezrede parancsnokaikkal együtt egész Wirballenig menekül. A veszteség 7000 főn felül volt, úgy, hogy ez orosz hadosztályból alig maradt valami.³

¹ A 4-ik landwehr ezred II. zászlóalja egyedül 13 tisztet és 219 embert veszített. Reichsarchiw II. kötet 85. lap.

² Orosz részről a kauscheni ütközetben tűnt fel először az egyik német ütegre végrehajtott merész és hősi lovas rohamával báró Wrangel százados, aki később a krími fehér hadsereg virághírű vezére lett az orosz szovjet csapataival szemben. (Danik ff 206. lap).

³ Radus—Senkowsch a Sbornikban. Strategischer Überblick 72. oldal, — Knox, 88. oldal.

A 2-ik gyalog hadosztály e napon Mingstimmen-ig jutott el. Itt azonban az éjjeli menettől is nagyon megviselt csapatok teljesítő képességek végső határát érik el és megállanak.

A 2-ik gyaloghadosztály támadásához csatlakozik az 1. hadosztály is, melynek északi szárnya Brakupönen-t éri el. Az orosz 29. hadosztállal szemben. Dél tájban az orosz ellentámadásokat kezd. Egyelőre a német támadás tovább előre jutni nem tud, sőt a königsbergi vár főtartaléka a 25. orosz hadosztállal szemben eredeti állásaiba kénytelen visszamenni.

Délután 4 óra tájban François tábornok a támadást beszünteti, hadtestének harcszünetet rendel el azzal a szándékkal, hogy a támadást másnap, augusztus 21-én tovább folytatja.

Az északi szárnyon az 1. lovas hadosztály, melynek feladata a 2-ik gyalog hadosztály támogatása volt, látva a 2-ik gyalog hadosztály előtt az oroszok visszavonulását, az üldözést megkezdte, hogy az oroszok visszavonulását a menekülőkkal és járművekkel teli Pilkallen felé vezető úton elvágja. Ennek következtében a lovas hadosztály délután 3 óráig el is éri Pilkallent, ahonnan déli irányba fordul. Schilleningkennél egy visszavonuló több fegyvernemből álló orosz osztagot megrohamoz, azt szétszórja, nagy részét foglyul ejti, majd 50 km-es menet és harc után éjjelezés végett visszamegy Pilkallenbe. Az 1. német hadtesttel az összeköttetés természetesen elveszett.

Ily módon az 1. lovas hadosztály, a 2. gyalog hadosztály harcából augusztus 20-án egész nap hiányzott, pedig ott esetleg a döntést idézhette volna elő.

Az 1. hadtesttől délre támadásra rendelt XVII. hadtest még 19-én d. u. megkezdte az előnyomulást s egész éjjeli menet után a parancs értelmében támad az 1. német hadtest előtt álló oroszok déli szárnyára. A támadás eleinte sikeresen is halad előre. Csakhamar kitűnik azonban, hogy a XVII. hadtesttel szemben az orosz III. hadtesthez tartozó 27. és a IV. hadtesthez tartozó 40-ik hadosztály zöme is szemben áll. Az eleinte sikeresen meginduló támadás ekkor nem csak hogy megakad, hanem a XVII. hadtest csapatai a visszavonulást is megkezdik. Mackensen tábornok a XVII. hadtest parancsnoka megállítja ugyan a visszavonulást, de félve, hogy az oroszok támadást kezdenek, este a Rominten folyó mögött ideiglenes védelembe megy át. A XVII. hadtest ezekben a harcokban igen nagy veszteséget szenvedett. A gyalogság kb. 8000 főt, egész állományának egy harmadát veszítette, 200 tiszt esett el vagy sebesült meg. Az oroszok 1000 foglyot és 12 löveget zsákmányoltak. A harc azonban az

orosz csapatokat is igen megviselte. A 27. orosz hadosztály már a stallupōneni ütközetben kb. 7000 főt veszített. A 40-ik gyalog hadosztálynál pedig a hadosztályparancsnok azt jelenti, hogy a teljesen egészséges katonák (főleg zsidók) menekülése állandóan növekedik.¹ Az orosz közép tehát, ha következő nap a németek arctámadását ki is tudja védeni, de maga nem igen támadhatott volna.

A déli szárnyon az I. tartalék hadtest és a 3. tartalék hadosztály ugyancsak éjjeli menetet hajtott végre, hogy Kleszkoven és Kutten környékén a goldappi ellenséggel szemben a Gumbinnen körül harcoló csapatoknak a déli szárnyát biztosítsa.

Az I. tartalék hadtest parancsnoka Below tábornok azonban miután Kleszkoven környékén ellenséget nem talál a XVII. német hadtest támogatására, északkeleti irányba akar előnyomulni. Prittwitz ebbe nem egyezik bele és az I. tartalék hadtestet Gawaitennél, a 3-ik tartalék hadosztályt pedig Benkheim-nál megállítja. E helyzetben az előnyomuló orosz 30. és $\frac{1}{4}$ 40. orosz hadosztály a német I. tartalék hadtestet megtámadja. A támadást az I. tartalék hadtest visszaveri, bár az oroszok összes rendelkezésre álló tartalékait bevetik.

A támadás további folytatása augusztus 20-án itt valószínűleg a németek teljes győzelmével járt volna, annál is inkább, mert az oroszok déli oldalában a 3. tartalék hadosztály Benkheim-nál teljesen érthetetlenül harcrakészen állott. A 3. tartalék hadosztály támadása tehát valószínűleg az oroszok goldappi csoportja egy részének megsemmisítésére vezetett volna.

A délutáni órákban azonban Prittwitz vezérezredes úgy ítéli meg a helyzetet, hogy a Nyemen hadsereggel szemben gyors döntésre nem igen lehet számítani.

Azonkívül a repülők jelentéseiből megállapítja, hogy az orosz Narev hadsereg, melyet legalább is 5 hadtestre és 1 lovas hadosztályra becsült, teljes előnyomulásban van. Hogy tehát az orosz átkarolásból kikerüljön, elhatározza, hogy a csatát félbeszakítja és a legrövidebb úton visszamegy a Viszulához, egész Keletporoszországot átengedve az ellenségnek és még augusztus 21-re virradó éjjel megkezdí a visszavonulást.

A német legfelsőbb hadvezetőség azonban nem értett egyet Prittwitz-el. Ezért helyébe Hindenburgot nevezi ki a 8-ik hadsereg parancsnokául, vezérkari főnökül pedig Waldersee helyett Ludendorff tábornokot adja mellé.

A gumbinneri csata határozottan Prittwitz vezér-

Méltatás.

¹ Reichsarchiw II. k. 100 lap.

ezredes pesszimizmusa révén válik orosz győzelemmé. A németek erősebbek voltak számbelileg is az oroszoknál.¹

De nemcsak számbelileg voltak a németek erősebbek, hanem augusztus 20-án este a harchelyzet az oroszok számára, amint azt a csata leírásából láthatjuk, — meglehetősen kedvezőtlen. A harchelyzet veszélyes voltát súlyosbította még az is, hogy az oroszoknak már tartalékaik sem voltak éppen az átkarolással veszélyeztetett szárnyakon.

Prittwitz pesszimizmusával szemben érdekes Rennenkampff optimizmusa, aki augusztus 21-én még a csatát tovább akarta folytatni, annak ellenére, hogy egész törzse a visszavonulást tanácsolta neki, a súlyos vereség elkerülhetése céljából.

Prittwitz visszavonulási elhatározása azonban Rennenkampfftól ettől megmentette s így ő lett a gumbinneri győző. Különösen nagy volt az oroszok öröme, hogy az I. német hadtest fölött is, amelyet a legkiválóbb német seregtestek egyikének tartottak, — ily módon szintén győzelmet arattak.²

Rennenkampff győzelmének hatása oly nagy volt még az orosz legfelsőbb hadvezetőségre is, hogy győzelem után azzal az eszmével foglalkozott, hogy az egész 1. hadsereget Varsóhoz tolja el a Visztula balpartján megindítandó hadműveletek mielőbbi megkezdhetése céljából.³

Prittwitz vezérezredes elhatározása következtében, hogy a csatát félbeszakítja és visszavonul, ily módon nem csupán a csaknem biztos győzelemről mondott le, hanem egyenlőre arról is végképp lemondott, hogy az egyik orosz hadsereget a másiktól elkülönítetten megverje. A német 8-ik hadsereg ugyanis épp a gumbinneri csatával abba a szerencsés helyzetbe jutott, hogy az orosz hadsereg egyikét: a Nyemen hadsereget elkülönített helyzetében támadhatta meg. Adódik-e később még ily kedvező alkalom? Ez igen valószínűtlen. Neki éppen arra kellett törekednie, hogy az orosz hadseregeket még mielőtt azok egyesülnének, egyenként, egyiket a másik után kényszerítse döntésre. Az igaz, hogy még hátra van a Narev hadsereg, amely összeköttetési vonalának elvágásával fenyegette. A Narev hadsereg összeköttetési vonalai azonban szintén veszélyeztetve vannak és pedig mind nagyobb

¹ A német oldalról a csatában részt vett 105 zászlóalj, 55 lovas század, 204 gp., 508 löveg. Orosz oldalról a csatában részt vett 86 zászlóalj, 130 ¹/₂ lovas század, 252 gp., 408 löveg. (Lásd Reichsarchiv II. k. 9. lap.)

² Daniloff 207. lap.

³ Daniloff 208. lap.

és nagyobb mértékben, aszerint, amint mind mélyebben nyomul elő a német 8. hadsereg hátába.

Prittwitz elhatározása azonkívül még figyelmen kívül hagyja a nagy általános feladatot is, amelynek keretében neki dolgoznia kellett. Ez a nagy általános feladat megkövetelte, hogy a német 8-ik hadsereg mielőbb támadjon a Nareven át Siedlec irányában és így közvetlen részt vegyen a magyar-osztrák hadseregeknek az oroszokkal vívott hatalmas küzdelmében. Prittwitz azonban magára hagyja a Monarchia seregeit, amidőn a gumbinneri csatát félbeszakítja. Ez a nagy általános feladat megkövetelte azt is, hogy amíg a német főerő nyugaton a döntést ki nem erőszakolja, a német 8-ik hadsereg is kövessen el mindent, nehogy az oroszok a németeket hátba támadhassák. Akkor azonban, amidőn Prittwitz elhatározza, hogy a Visztula mögé visszamegy, lehetővé válik, hogy az oroszok az eddig Keletporoszországban alkalmazott erejük nagyrészét Orosz-Lengyelországba eltolják és hogy a Visztula balpartján előnyomulva Prittwitzet délről megkerülve Berlin és a sziléziai ipari gócpontok irányába támadhassanak.

Események augusztus hó 25-ig az orosz délnyugati arcvonalon és Galiciában.

1. Események augusztus hó 20-ig bezárólag.

Orosz délnyugati arcvonal.
1. A 3. és 8. orosz hadsereg előnyomulása.

Az orosz 3-ik és 8-ik hadsereg előnyomulása az előírt időben és pedig a 8-ik hadsereggel augusztus 18-án, a 3-ik hadsereggel pedig augusztus hó 19-én kezdődik (lásd 12. sz. vázlatot). Az előnyomulás megkezdésével egyidejűleg Nikolajevics Miklós nagyherceg kiáltványt intézett Ausztria összes szláv népeihez, amelyben felszólítja őket, hogy fogjanak fegyvert szabadságukért, tekintsék az orosz katonákat felszabadítóiknak az osztrák iga alól és hogy épp ezért minden erejükkel legyenek az orosz hadseregek segítségére.

Az oroszok az előnyomulást Luck és a Dnyeszter közt igen széles arcvonalban kezdik. Az arcvonalnak a további előnyomulás folyamán folyton szűkülnie kellett. A balszárnynak a Dnyeszter hídfők (Zaleszczyki, Nizniow, Halics, Nikolajow stb.) felől való biztosítása végett a 8-ik hadsereg balszárnját hátrafelé lépcsőzte. A Dnyeszter déli partján pedig egy, az oldalbiztosítással különösen megbízott különítmény nyomult elő.

2. Határátlépés. A határt a 8-ik hadsereg augusztus 21-én, a 3-ik hadsereg pedig 22-én lépi át.¹

¹ Daniloff 226. és 232. lap.

A kiadott rendelkezések értelmében a 4. és 5-ik hadseregeknek Vilkolaz—Vladimir—Volinszky vonaláról az előnyomulást augusztus 23-án kellett megkezdeniök.

A hadseregek az augusztus hó 18-án kiadott parancs értelmében előnyomulnak Lemberg és a San torkolat vonalába. (Lásd 12. sz. vázlatot) A felderítés tovább folyt. A lovassági felderítés következtében keletkezett harcok közül jelentősegteljesebb a csaknem teljesen magyar 2-ik lovas hadosztálynak egy kombinált orosz lovas hadosztállyal (2. és 3. lovas dandár) az augusztus hó 21-én vívott *Turinka és Kamionka Strumilova-i* harca, melyben az egyik orosz lovas dandár csaknem teljesen megsemmisült, a hadosztály parancsnoka pedig Vannovszki tábornok halálos sebesüléssel foglyul esett;¹ továbbá az ugyancsak augusztus hó 21-én *Jaroslavice-nél* vívott harc a 4-ik magyar és osztrák, valamint a 10. orosz lovas hadosztályok között.

Magyar és osztrák hadseregek előnyomulása.

Lovasságunk harcai: *Turinka, Kamionka-Strumilova, Jaroslavice.*

Lovasságunk tevékenysége Oroszország belsejében, sőt az orosz csapatoknál is nagy izgalmat váltott ki és azt a hitet ébresztette fel, hogy az orosz hadvezetőség a legnagyobb mérvű tétlenségbe merült el. A közhangulat nyomása alatt azután Szuhomlinov hadügyminiszter az orosz legfelsőbb hadvezetőségtől a legnagyobb izgatottságot eláruló levélben követeli az orosz hadseregek előnyomulásának megkezdését.²

Conrad a magyar-osztrák haderő vezérkari főnöke az augusztus hó 18-ig beérkezett hírek alapján egyelőre csak némi gyalogsággal megerősített lovastesteknek betörését várja és az orosz haderő felvonulását még hátul folyamatban gondolja.³

A felderítés eredménye aug. 20-ig.

Augusztus 20-ig mind több és több hír érkezik arról, hogy az orosz főerők Varsó—Breszt—Ivangorod között gyülekeznek. Emellett egyetlen jel sem mutatta, mintha az oroszok kelet felől Lemberg irányába támadni szándékoznának.⁴

E hírek alapján azután Conrad előtt mind valószínűbbé válik, hogy az orosz főerők északi irányból fognak támadni, míg keleti irányból az oroszoknak erősebb támadásával nem kell számolni.

¹ A volt orosz hadügyminiszter fia. Vannovszky volt különben az első az orosz tábornokok közül, aki a harctéren hősi halált halt. (Daniloff 176. lap.)

² Daniloff 176. lap.

³ Conrad IV. k. 428. lap.

⁴ Conrad IV. k. 443. lap.

Conrad aug. 20-iki
szándéka és
intézkedése.

Ezért Conrad most már *mind a 4 hadsereggel északi irányba* szándékozik támadásba átmenni.¹

Hogy tehát a Kövess hadseregcsoporthoz is — mely az augusztus 18-iki intézkedés értelmében² még a kelet felől fenyegető veszéllyel szemben a Dnyeszter vonalon maradt vissza, — az északi irányba való támadásra készenlétben álljon, Conrad augusztus hó 20-iki intézkedése szerint³ e hadseregcsoporthoz két hadtestét, a III-ikat és a XII-iket, a 3-ik hadsereghez vonja északra és pedig a III. hadtestet Lemberg-től közvetlen keletre Winniki környékére, a XII. hadtestet pedig Przemyslany-hoz.

A kelet felől való biztosításra a 11. és 43. gyalog hadosztály és a 35. népfölkelő dandár továbbra is eddigi helyén maradt. (Lásd 12. sz. vázlatot).

Méltatás.

Conrad augusztus 20-iki elhatározása és intézkedése igen sok érdekes tanulság levezetésére ad alkalmat.

1. A felderítés.

Az első igen fontos tanulság a felderítés nagy jelentősége. Conrad az ellenséges helyzetet teljesen tévesen ítéli meg. Abban a hitben van, hogy az orosz főerők északon a Visztula és a Bug között gyülekeznek támadáshoz és azt hiszi, hogy kelet felől legfeljebb csak alárendelt jelentőségű erők előnyomulása várható. Pedig az orosz 3-ik hadsereg 10 gyalog- és 5 lovas hadosztályával már augusztus 18-án, a 3-ik hadsereg 12 gyalog és 4 lovas hadosztállyal pedig augusztus hó 19-én kezdte meg Galicia keleti határai felé az előnyomulást. Az oroszoknak keleti irányból előnyomuló 22 gyalog és 9 lovas hadosztályával szemben, miután Conrad mind a 4 hadsereggel északi irányba szándékozik támadni, ha a vasuton levő csapatokat is számítjuk, legfeljebb 7 hadosztály marad⁴ és ebből csak 5 elsővonalbeli hadosztály.

Conrad még augusztus közepén elég helyesen képzelte el az oroszok helyzetét.⁵ Hogy néhány nap leforgása alatt mi okból változik meg az ellenség helyzetéről eddig

¹ Az augusztus 20-án Op. Nr. 878. számú távirati és írásbeli intézkedése a hadseregparancsnokságnak következőkép kezdődik: „1. Allgemeine Offensive aller Armee in nördlicher Richtung beabsichtigt“ (Conrad 444. lap. IV. k.).

² Lásd előbb 82—83. lapoldalt és a 12. sz. vázlatot.

³ A hadseregparancsnokságnak Op. Nr. 878. számú és augusztus 20-án délután a Kövess hadseregcsoporthoz, a 3-ik hadsereg és a hadtáp főparancsnokságnak táviratilag és írásban kiadott intézkedése.

⁴ 11. 43. 20. hadosztály, VII. hadtest, 35. 103. 40. népfölkelő és a 12. menetdandár.

⁵ Lásd 7. számú vázlatot és előbb a 84—85. lapoldalon mondtakat.

alkotott felfogása, azt megállapítanom nem sikerült.¹

Conrád felfogása az ellenséges helyzetről annál csodálatosabb, mert nehezen tehető fel, hogy az oroszok arról a nagy előnyről le fognak mondani, melyet nekik Keletgalicia határalakulása nyújtott és amely lehetővé tette a magyar-osztrák hadseregeknek két arcvonalból: északról és keletről való egyidejű átkaroló megtámadását. Annál inkább valószínűtlen volt ez, mert ez esetben az oroszok lemondtak volna a Keletgalicia keleti határaihoz vezető igen nagy teljesítőképességű vasutvonalaik kihasználásáról és egyszersmint arról is, hogy felvonulásukat minél nagyobb mértékben gyorsítsák.

Ha pedig az oroszok valódi helyzetét, azaz azok nagy számbeli fölényét, továbbá, ha a szerbiai helyzetet, — melynek következtében a 2-ik hadsereg felszállítása újabb késedelmet szenvedett és ha még a keletporoszországi eseményeket is mérlegeljük, úgy Conrádnak azt a szándékát, hogy az összes hadseregeket egy északi irányba való támadáshoz készenlétbe helyezi, nemcsak túlmerésznek, hanem már egyenesen vakmerőnek kellene minősítenünk, annál is inkább, mert hisz Conrád tekintettel a Kövess hadseregcsoport visszamaradt helyzetére, ezt a támadást augusztus 23-ika előtt nem kezdhette meg. Az ellenség tehát újabb időnyereséghez jut, amely neki még nagyobb erőt jelent.

A valódi helyzetet tekintve, tehát az oroszok elleni támadásról célszerű lett volna lemondani.

Conrád azonban az oroszok valódi helyzetét a felderítés eredménytelensége miatt nem ismerte. Az általa elképzelt orosz helyzet pedig megengedte a támadást. Conrádot tehát hibáztatni nem lehet.

*Tanulságul azonban le kell vonnunk a régi alapelvei igazságát, azaz azt, hogy a felderítésre, annak megszervezésére igen nagy gondot kell fordítani, mert hisz nélküle a hadvezér még homályosan sem láthat, csak a sötétben tapogatózik s hibás feltevésekre és helytelen elhatározásokra jut.*²

A lovasság végezte távoli felderítés mikénti elrendelésére érdekes Conrád augusztus 17-iki parancsa, mely szerint a lovasság zömének nem volt szabad túlmennie a Kameniec—Podolski—Radzivilov—Poryck—Zamosc—Krasnik—Jozefov vonalán. A további felderítést csak járőrökkel kellett eszközölnie. Ennek oka gyanánt Conrád azt mondja, hogy nem akarta, hogy a lovasság idő előtt felmorzsolódjék.³

2. Conrád elhatározása.

Conrád intézkedése a felderítésre aug. 17-én.

¹ Pfeffer: „Zum Jahrestage der Schachten von Zloczov und Przemyślan” című könyvének 9. lapoldalán említett és a hadseregfőparáság által a hadseregparságoknak kiküldött „kéjmentés” nem ismeretes.

² Lásd előbb a 73. és 74. lapoldalt.

³ Conrád IV. k. 419. és 367. lap.

2. Események augusztus hó 23-ig.

Augusztus 21.
1. Conrád helyzet-
megítélése.

Conrádot az ellenséges helyzetről való téves felfogásában még jobban megerősíti augusztus 21-ike.

A beérkezett kémjelentések¹ szerint ugyanis a Dél-Oroszországból vezető vasutvonalakon minden Varsó és Breszt-Litovszk felé van útbán.

Azonkívül Kövess gyalogsági tábornok jelenti augusztus hó 21-én, hogy a Tarnopol—Proszkurovi vasutvonalról délre nagyobb orosz erők a legközelebbi időben nem fognak fellépni.²

Repülőjelentés szerint augusztus hó 21-én a Dnyeszter és a Tarnopol—Proskurow vasutvonal között lévő területen erősebb ellenséges erőket nem lehetett megállapítani.³

Augusztus 21-én este 8 órakor a hadsereg főparancsnokság ugyan már jelentést kap arról, hogy Husiatyn-tól északra orosz gyalogsági és lovas oszlopok a Zbrucz határfolyót átlépték, amelyek előtt a 11. gyalog hadosztály parancsa értelmében visszavonult. A 11. gyalog hadosztályt ugyanis Kövess gyalogsági tábornok saját elhatározásából Zloczov—Zborovhoz támadásra rendelte előre, hogy Keletgaliciát az orosz lovasság és kisebb gyalogsági csapatok betörésétől megvédelmezze.⁴

Hogy azonban ezek a határt átlépő orosz gyalog- és lovasoszlopok valóban erős gyalogsági seregestek, avagy csak gyalogsággal megerősített lovastömegek, azt nem lehetett tudni. A hadsereg főparancsnokság pedig ez utóbbi felfogást vallotta.

Augusztus 21-e még azért is nevezetes nap, mert e napon tudja meg Conrád, hogy a keletporoszországi német hadseregnek Siedlec felé való támadására nem számíthat, mert Prittwitz először a Nyemen hadsereggel szemben keresi a döntést.

2. A valódi
helyzet.

Conrádnak az ellenséges helyzetről előbb ismertetett felfogásával szemben pedig a valódi helyzet az, hogy e napon az orosz 8-ik hadsereg a határt átlépte.

A valódi helyzetet azonban Conrád nem ismeri. Azt hiszi, hogy kelet felől veszély nem fenyeget. Ezért meg-

¹ A hadsereg főparancsnokság által közzétett kémjelentések szerint. Lásd Pfeffer: „Zum 10. Jahrestage der Schlachten von Zloczow und Przemyslany“ 9. lapoldalát.

² A jelentés augusztus 19-ről kelt, de a hadsereg főparancsnoksághoz augusztus 21-én reggel 8 órakor érkezik. Conrád IV. k. 447. lap.)

³ Banfield repülő főhadnagy jelentése augusztus 21-én délelőtt 11 óra 45-kor.

⁴ Kövess gyalogsági tábornok aug. 19-én kelt jelentése. (Conrád IV. k. 447. lap.)

marad eddigi szándéka mellett és augusztus 22-ére úgy intézkedik,¹ hogy

az 1. és 4-ik hadsereg megmarad a 21-én elért vonalban;

a 3-ik hadsereg a XIV. és XI. hadtestekkel a Magierov—Zolkiev—Kulikov—Zydatyce közötti területeken gyülekezik.

A Kövess hadseregcsoportból a III. hadtestnek Vinniki-t, a XII. hadtestnek pedig Przemyslan-t kellett augusztus 23-án elérnie. A 11. gyaloghadosztálynak Kövess gyalogsági tábornok által Zloczov—Zborovhoz való előrendelését jóváhagyják. E hadosztálynak tülerős ellenséges támadás esetén Dunajov irányába a XII. hadtesthez kellett csatlakoznia. A 43. hadosztálynak és a 35. népfőlkelő dandárnak feladata változatlan maradt.

Ezekén kívül még a hadsereg főparancsnokság a Kövess hadseregcsoportnak elrendelte, valószínűleg annak benyomása alatt hogy a Dnyeszter és a Tarnopol—Proskurov vonal között jelentékenyebb ellenséges erők nincsenek, hogy a három alárendelt lovashadosztály zöme a 11. gyalog hadosztály felé (Zborov—Dunajov) gyülekezék.²

Az augusztus hó 22-én délig beérkezett repülőjelentések szerint úgylátszott, mintha a Lublin környékén megállapított orosz erők előnyomulásukat délkeleti irányban megkezdették volna. Augusztus 22-én este azonkívül arról érkezik hír, hogy két orosz gyalog hadosztály Brody, egy pedig Tarnopol irányába nyomul elő.³

Augusztus 22.
Helyzet.

A hírek, amint tudjuk, a valóságnak kb. megfeleltek, mert az orosz 4. és 5-ik hadsereg augusztus 23-án kezdte meg előnyomulását, az orosz 3-ik hadsereg pedig augusztus hó 22-én lépte át a határt (az orosz 8-ik hadsereg augusztus 21-én).

A 3-ik hadseregparancsnokság azonkívül jelentette, hogy augusztus 25-ike előtt a neki megparancsolt gyülekezési területet (Magierov—Zolkiev—Kulikov) nem tudja elérni. A menekülő lakosság visszaözönlése akadályozza ebben.⁴

Ugyanígy a Kövess hadseregcsoport is csak augusztus 25-én érhetette el a neki kiutalt gyülekezési területet (Vinniki—Przemyslan), mert a csoport kimerülése miatt nem

¹ A hadsereg főparancsnokságnak augusztus 21-én este 8 órakor kiadott intézkedése szerint. (Conrad IV. k. 459. lap.)

² A hadsereg főparancsnokság Op. Nr. 960. számú intézkedése Conrad IV. k. 458. lap.

³ Conrad IV. k. 471. és 474. lap.

⁴ IV. k. 471. lap.

tudott ily nagy menetet végrehajtani s azonkívül még egy napi pihenőt is közbe kellett iktatnia.¹

Az augusztus 22-iki helyzet teljes képéhez tartozik még, hogy Ő Felsége I. Ferenc József a hadsereg főparancsnoksághoz este féltizenegy órakor beérkezett sürgönyével önállósította Potiorek tábornaszernagyot, alárendelve neki az összes Szerbia és Montenegró ellen harcoló seregeket.²

Elhatározás.

Az ellenségről 22-én beérkezett hírek alapján Conrád megmaradt továbbra is eddigi szándéka mellett, azaz, hogy a Kummer hadseregcsoporttal az 1. és 4. hadsereggel megtámadja a Bug és Visztula között még gyülekezésben gondolt orosz erőket, mielőtt a saját hadseregek gyülekezésüket befejezték. Ilymódon a nagy általános támadás kezdete augusztus 26-ika lett volna.³ Ezt a támadást a 3-ik hadsereggel és a Kövess hadseregcsoporttal kelet felé biztosítani akarta. A 3-ik hadseregnek azonban, — ha ezt a körülmények megengedik — a hadsereg egyes részeivel a 4-ik hadsereget támogatnia kellett.⁴

E szándék megvalósítása céljából a következőképpen intézkedik (csak kivonatossan).

Intézkedések.

„Az 1., 4., 3. hadsereggel, a 2-ik hadsereg részeivel általános támadás szándékoltatik.

E támadáshoz a készenlétbe helyezésre rendeltetik: az 1. hadsereg augusztus 23-án elfoglalja a Visztulától Frampolig, a Tanev-övtől közvetlen északra húzódó magaslatokat;

A 4. hadseregnek augusztus 23-án a Tereszpól—Potylicz vonalban kell hadtesteit gyülekeztetnie és készen lennie arra, hogy ha a 3-ik hadsereg gyülekezését már befejezte, az előnyomulást északi vagy északkeleti irányba folytassa. Eddig az időpontig pedig Zamosc, Grubieszov és Krylov irányából jövő esetleges orosz támadásokat kellett visszautasítania. A 4. hadsereg feladata még hogy az 1. hadsereg jobb szárnyára irányuló orosz támadás ellen a balszárny hadtesttel beavatkozzék.

A 3. hadseregnek gyülekezését a Magierov—Kulikov közötti területben augusztus 25-ig be kellett fejeznie. Augusztus 23-án e hadseregnek alárendelik a 3. hadtestet is. A 3-ik hadsereg feladata, amíg a gyülekezést be nem fejezi, hogy Sokal—Radziechov és Brody irányából az ellenséges betöréseket visszautasítsa.

¹ Pfeffer: Zum 10. Jahrestage der Schlachten vor Zborow und Przemyslany 8. lap.

² Lásd előbb a 69—70. lapoldalon mondottakat.

³ Conrád IV. k. 483. lap.

⁴ Conrád IV. k. 474. lap.

A Kövess hadseregcsoporth három lovashadosztálynak és a 11. gyalghadosztálynak a Tarnopol és ettől délre augusztus 21-én betört ellenség előnyomulását kellett késleltetni. A XII. hadtestnek és a 11. gyalghadosztálynak augusztus 23-án már oly helyzetben kellett lenniök, hogy a kelet felől előnyomuló oroszok ellen, ha ezek a Dunajov—Krasne vonalba előnyomulnának, erős támadást kezdhessenek.

A Tlumac-on át visszavonandó 43. gyalghadosztálynak és a 2-ik hadsereg Stanislau—Martinov—Halic—Jezupol közötti részeinek a kelet felől előnyomuló oroszok támadását kellett visszautasítaniok, ha ezek Nizniov és a Zlota—Lipa felé nyomulnának elő.

A 35. népfőkelő dandár átveszi Czernovitznál a 43. gyalghadosztály feladatát.

Orosz részről Ivanov tábornoknak, a délnyugati arcvonal főparancsnokának parancsára a 4. és 5. hadsereg elővéd kikülönítése után augusztus 23-án Vilkolaz—Vladimir Volinszkij vonalából megkezdte előnyomulását déli irányba. Miután a magyar-osztrák 1. hadsereg Dankl parancsnoksága alatt a Tanev övtől északra húzódó magaslatok elfoglalása végett augusztus 23-án szintén előnyomul, a két ellenfél összetalálkozik. Ilymódon azután augusztus 23-án kezdetét veszi a *kraszniki csata*.

Augusztus 23.
Események.

Az orosz 8. és 3-ik hadseregek, melyek az előnyomulást már augusztus 18-án és 19-én megkezdették és a határt augusztus 21-én és 22-én lépték át, kissé lassan és vontatva nyomultak elő. A lassú előnyomulás miatt az orosz legfelsőbb hadvezetőség azután Ivanov tábornoknak megparancsolja, hogy a hadseregek előnyomulása mostantól kezdve „a legnagyobb eréllyel és gyorsasággal” történjék.¹

1. A kraszniki
csata kezdete.

Az előnyomulást különben még az oláh hadsereg mozgósításának híre is lassította. E hírre ugyanis az orosz legfelső hadvezetőség utasította a 8-ik hadsereget, hogy Oláhország esetleges ellenséges magatartása esetén az oláh határ felé déli irányba kanyarodjék.² Napok teltek el, míg a megnyugtató hírek megérkeztek és az orosz délnyugati arcvonalparancsnokság teljes erejével és egész figyelmével újból Magyarország—Ausztria ellen fordulhatott.

2. Az orosz 3. és
8. hadsereg elő-
nyomulása.

Augusztus 23-án különben a legkeletibb szárnyon Czernovitz közelében *Novosielica*-nál is összeütközés keletkezik az előnyomuló orosz 8-ik hadsereg csapatai és a 43. gyalghadosztály és a 35. népfőkelő dandár csapatai között, mely az oroszoknak a határon túlra való visszavetésével végződik.

3. A novosielicai
ütközet.

¹ Daniloff 232. lap.

² Daniloff 232. lap.

4. Szervezési
változások.

E napon a már augusztus 20-án megalakult XVII. hadtesthez a 2. menetdandár helyett a magyar 23. honvédhadosztályt osztják be és a hadtestparancsnok gróf Huyn Károly lovassági tábornok lesz.

A háború kitörése óta a lengyel politikusok kívánságára felállított lengyel légió parancsnokává Bacsynszki tábornokot nevezik ki. A légiót az 1. hadsereghez osztják be.

5. Német segély-
kérés.

Augusztus 23-ának fontos eseménye továbbá, hogy a német legfelsőbb hadvezetőség annak a kívánságának ad kifejezést, hogy a magyar-osztrák haderők a német 8-ik hadsereg tehermentesítése céljából mielőbb megkezdjék a támadó hadműveleteket.

Helyzet.

A magyar-osztrák hadvezetőséghez e napon beérkezett hírek szerint kb. 1 orosz hadtest Brodyt érte el, Tarnopol felé 1 lovas- és 1 gyaloghadosztály nyomul elő keleti és északkeleti irányból. Tarnopoltól délre több gyalogsággal megerősített lovassági oszlopot állapítottak meg előnyomulóban kelet felől Gzrymalovon, Chorostkovon és Kopyczynczen át Budzanov és Czortkovra.

A magyar-osztrák hadseregfőparancsnokság e hírek dacára is megmarad augusztus 23-án az ellenségről elképzelte eddigi téves felfogásában.

A helyzet teljes képéhez tartozik még annak ismerete is, hogy az északi hadszíntérre szállítandó és a 2-ik hadsereghez tartozó IV. hadtest Sabácnál e város birtokáért újabb nehéz harcokba keveredett, úgy hogy e hadtestnek az északi hadszínhelyre való szállítását még mindig nem lehetett megkezdni.

Elhatározás.

Conrád az augusztus 23-iki események és helyzet elbírálása alapján megmarad eddigi szándéka mellett, hogy az 1-ső és a 4-ik és ha lehet a 3-ik sőt a 2-ik hadsereggel is északi irányba fog támadni.

A támadó had-
műveleti terv.

A támadó hadműveleti terv is tovább érik.

A magyar-osztrák támadás kezdete augusztus 26-ika vagy 27-ike lenne.¹ (Lásd a 12. és 17-ik számú vázlatokat.)

A támadás irányai:

az 1-ső hadseregnek Lublin,

a 4-ik hadseregnek Cholm,

a 3-ik hadseregnek, ha ebben a támadásban részt vehet Vladimir Volinszkij.

A 3-ik hadseregnek feladata mindenekelőtt az, hogy Lemberg környékén a 4-ik hadsereg keleti szárnyát, hátát és összeköttetéseit megvédelmezze. E célból a hadseregnek a Brodyn és Tarnopolon át előnyomuló oroszokra, ha

¹ Conrád IV. k. 489. lap és a hadseregfőparancsnokság Op. Nr. 1063. számú parancsa. (Conrád IV. k. 494. lap.)

ezek az előnyomulásukat tovább folytatnák, döntő csapást kellett mérnie.

A *Kummer hadseregcsoporthoz* a támadásban szintén részt kellett vennie és pedig a Visztulán átkelve nyugatkeleti irányban.

A *Kövesz hadseregcsoporthoz* feladata egyelőre a Tarnopol és ettől délre előnyomuló oroszok előnyomulásának késleltetése.

Csoportosítás a támadáshoz :

A támadás megkezdhetése végett az 1. *hadseregnek* tovább kell folytatnia az augusztus 23-án megkezdett támadást a Krasnik körüli magaslatok birtokáért. Az 1. *hadsereg* jobbszárnya (X. *hadtest*) azonban még támadólag ne lépjen fel, hogy a szomszéd 4-ik *hadsereg* bal-szárnya (II. *hadtest*) ebbe a támadásba bele ne sodortassék.¹

E támadásban való közreműködés végett a *Kummer hadseregcsoporthoz* jobbszárnnyával Zavichost, balszárnnyával pedig Jozefov-on át kellett, a Visztulán átkelve mielőbb előnyomulnia.²

A 4-ik *hadseregnek* az általános támadás kezdetéig az 1. *hadsereg*hez helyes viszonyba kellett jönnie és pedig a támadás kezdetén (augusztus 26.) legfeljebb csak 1 napi menettávolságra volt szabad visszamaradnia s emellett jobbszárnnyát is előre kellett vonnia úgy, hogy a támadás kezdetéig a Tereszpól—Jarczov vonalat elérje.

A 3-ik *hadseregnek* a kelet felől előnyomuló oroszok elleni döntő támadáshoz a már alárendelt III. *hadtesten* kívül alárendelték még a XII. *hadtestet* a 11. gyalog- és a 8. lovashadosztályt is.

A XII. *hadtestnek* azonban, mely augusztus 23-án Firjelov—Bakovce—Czahrov környékét érte el, a *hadsereg-főparancsnokság* augusztus 24-re pihenő napot engedélyezett.

A 3-ik *hadseregnek* erejét úgy kellett csoportosítani és a Brody—Tarnopolon át előnyomuló orosz erők ellen a döntő csapást végrehajtania, hogy az 1-ső és 4-ik *hadseregnek* északi irányba való támadásához csatlakozhassék és a Kamionka—Strumilova—Ravaruska vonal ellen támadhasson. Éppen ezért kívánatos volt, hogy a kelet felől előnyomuló oroszok elleni döntés kierőszakolásánál ne vegye igénybe a XIV. *hadtestet* és a 41. *hadosztályt* és a döntéshez felhasználandó erők (tehát a XI., III. és XII. *hadtestek*, 11. *gyaloghadosztály*) általában ne nyo-

¹ A *hadsereg-főparancsnokság* Op. Nr. 1200 számú parancsa. (Conrad IV k. 494 lap.)

² A *hadsereg-főparancsnokság* Op. Nr. 1064. és Op. Nr. 1039. számú parancsai. Conrad IV. k. 494—495. lap.

muljanak előbbre a támadásnál a Dunajov—Krasne vonalnál.¹

A 2-ik hadseregnek már szállítás alatt levő és még felszállítandó részei egyelőre a hadseregfőparancsnokságnak rendelkezésre álló tartalékok a Dnyeszter vonalon.²

Intézkedések.

A hadseregfőparancsnokság még augusztus 23-án e terv értelmében intézkedik az 1. és 3. hadsereggel, a Kummer és a Kövess hadseregcsoporttal.

Méltatás.

Conrád elhatározása.

Az augusztus 21-től 23-ig terjedő időben a magyar-osztrák hadseregfőparancsnokság véglegesen elhatározza, hogy támadni fog a Bug és Visztula között gyülekező orosz seregtestekre.

A felderítés.

Conrádnak ehhez az elhatározásához valószínűleg nagyban hozzájárult az, hogy az ellenség helyzetéről és szándékáról teljesen téves képet alkotott. Ezt, mint már láttuk,³ nagyrészen a felderítés eredménytelenségének tulajdoníthatjuk. Hogy azonban a Dnyeszter és a Proskurov—Tarnopol vonal közötti területben az orosz 8-ik hadsereg előnyomulását nem tudják megállapítani, annak nagyrészen Conrádnak az augusztus 17.-iki ama parancsa az oka, mellyel a lovashadosztályok zömét kb. csak a határig engedik elő.⁴ Oka továbbá az is, hogy Conrád augusztus 21-én, tehát épen azon a napon, mikor az orosz 8-ik hadsereg a határt átlépte, az itt levő 3 lovashadosztályt Zborov környékén gyülekezteti.⁵ Eme intézkedések következtében azután lovassági felderítésről nem igen lehet beszélni, mert az előreküldött lovas huszárrájőrök a lovas-zöm távolléte miatt egymagukban nem tudták áttörni az ellenség leplező övét és így nem is állapíthattak meg semmit. A felderítést így csak a repülők és a kémek végezhették. Repülőgépeink azonban alig voltak, kémiszolgálatunk pedig szintén nem volt tökéletes. De különben is e két felderítő eszköz mellett a lovassági felderítésre mindig szükségünk van. Legalább is ebből az esetből azt a tanulságot vonhatjuk le, hogy itt oly felderítő különítményeket kellett volna alkalmazni, amelyek elég erősek és ügyesek lettek volna arra, hogy az orosz 3-ik és 8-ik hadsereg leplét átszakítsák, hogy a mögé be tudjanak pillantani.

A támadás mellett szóló érvek.

Támadni azonban a magyar-osztrák haderő még az esetben is támadhatott volna, ha Conrád az orosz had-

¹ A hadseregfőparancsnokság Op. Nr. 1077. számú intézkedése Conrád IV. k. 491. lap.

² Conrád IV. k. 493. lap.

³ Lásd előbb a 94—95. lapoldalakon mondottakat.

⁴ Lásd előbb a 73—74. lapoldalt.

⁵ Lásd előbb a 97. lapoldalt.

seregek előnyomulásáról a legapróbb részletekig tájékozva van.

A támadás által ugyanis az oroszokat teljesen magára vonja. Mentesíti a keletporoszországi 8-ik hadsereget és elvonja az oroszokat a Visztula balpartján Berlin és sziléziai ipari telepek felé való előnyomulástól. A magyar-osztrák haderőnek tulajdonképp ez a feladata. Erre kéri őt most a visszavonuló német 8-ik hadsereg érdekében a német hadvezetőség is.

Azért, mert az oroszok kelet és észak felől, azaz két arcvonalból támadhatnak a magyar-osztrák haderőre, azért támadni kellett! A belső vonalon működő hadseregek sorsa ez. A belső vonalon működő hadseregek pedig túlerővel szemben is a multban már számtalanszor értek el eredményt.

Katonáink kiképzése, faji tulajdonságaikból eredő vérmérséklete szintén a támadást ajánlja.

A földrajzi tényezők szintén inkább a támadást javasolják.

A támadásnak azonban igen nagy hátrányai is vannak, mik viszont a védelem mellett szólnak.

A támadás ellen szóló érvek.

Igy nagy hátrány, hogy ez a támadás igen nehéz és talán túl merész.

Védelemmel is meg lehet oldani a feladatot. Az oroszokat ugyanis csak addig kell feltartóztatni, míg a németek nyugaton a döntést kierőszakolták. A nyugati hadszínhelyen a hadműveletek már teljes folyamatban vannak és pedig a német fegyverekre kedvező eredménnyel. Lehet tehát remélni, hogy a döntés rövidesen bekövetkezik. Akkor pedig a német főerők is az orosz ellen fordulnak. 3—4 hét múlva a németek már a keleti hadszínhelyen lehetnek. Eddig a rövid ideig pedig a San—Dnyeszter vonalában is, de a San—Kárpátok vonalában valószínűleg aktíve vezetett védelemmel fel lehet tartóztatni az oroszokat.

A támadó hadműveletek alapja ugyanis az volt, hogy az oroszokat, még mielőtt azok felvonulásukat befejezték volna, gyülekezés közben támadjuk meg. Az oroszok azonban már felvonulásukat befejezték. A 8-ik hadsereggel augusztus 18-án, a 3-ik hadsereggel augusztus 19-én, a 4. és 5. hadsereggel pedig augusztus 23-án megkezdtek a támadó előnyomulást. A támadó hadműveleteknek ez a nagyon is fontos alapja tehát összeomlott. De ép így összeomlott egy másik igen fontos támasz is. A támadást ugyanis a német 8-ik hadseregnek Siedlec felé való támadással kellett támogatnia. Erről most már szó sem lehet. A német 8-ik hadsereg a gumbinneri csata után mint vesztes fél vonul vissza a Visztula mögé.

Amíg az oroszok a felvonulásukat befejezve már támadólag nyomulnak elő, addig a magyar-osztrák hadseregek felvonulásukat még be sem fejezték. A Keletgaliciában levő erők is csak augusztus 26-án vagy 27-én kezdek meg az általános támadást, csak e napig tudják befejezni gyülekezésüket a támadáshoz. A 2-ik hadsereg pedig még ekkor sem. Ennek egy tekintélyes része még Sabácnál harcol. A támadó hadműveleteket tehát egy még teljesen fel nem vonult hadsereggel kellene megkezdeni.

Az oroszok elleni támadó hadműveletek hátrányai tehát megsokasodtak a háború kezdetétől. A védelem előnyei pedig kezdenek az előtérbe lépni. A támadással mintha túlsokat kockáztatna Conrád.

A támadó hadművelleti terv és az ebből folyó intézkedés talán ép emiatt nagyon is komplikált.

Conrád excentrikus támadása.

Conrád támadási tervénél feltűnő, hogy két irányban is keres döntést. Északon és keleten. Északon a főerővel, keleten alárendelt jelentőségű erőkkel. Ez pedig feltűnő azért, mert hisz Conrád a túlerővel szemben, tekintve az orosz 4. és 5. és az orosz 3. és 8-ik hadseregek helyzetét, tulajdonképpen a belső vonalon áll. Conrád tehát így tulajdonképpen az oroszok ellen excentrikus támadást intéz.

A hadtörténelem tanulsága szerint még mindig igaz az a régi hadászati alapelv, hogy túlerős ellenséggel szemben rendszerint csak úgy érhetünk el sikert, ha viszonylagos túlerőt alkalmazunk. Viszonylagos túlerőt, ha a belső vonalon állunk, úgy tudunk teremteni, ha a több csoportban felvonult ellenséget részletekben igyekszünk megsemmisíteni. Azaz egyiket csak a másik után támadjuk meg. És míg az egyikkel végzünk, addig a másikkal szemben épen csak a legszükségesebb erőt hagyjuk vissza védelemben.

Jelen esetben az oroszok Magyarországgal és Ausztriával szemben 2 nagy csoportban vonultak fel. Az egyik nagy csoport az orosz 4. és 5-ik hadsereg északon, a másik az orosz 3. és 8-ik orosz hadsereg keleten. Északon $22\frac{1}{2}$ gyalog- és $9\frac{1}{2}$ lovashadosztály, keleten 22 gyalog- és 9 lovashadosztály. Vasuti szállítás alatt 6 gyaloghadosztály. Az összesen $50\frac{1}{2}$ gyalog- és $18\frac{1}{2}$ lovashadosztályt kitevő orosz erővel szemben Conrádnak (a Kummer csoportot is számítva) 38 gyalog- és 10 lovashadosztálya van. Viszonylagos túlerőt tehát akár az északi, akár a keleti orosz csoporttal lehetne szembeállítani, mert Conrád összereje nagyobb, mint az egyes orosz csoportok külön-külön. Conrád azonban a való helyzetről tájékozva nincs. Az oroszok főtámadását északon várja. Keleten,

azt hiszi, csak kisebb erők fognak támadni.¹ Ezért a főerővel 1., 4., 3., sőt a 2-ik hadsereg északon akar támadni (lásd 17. sz. vázlatot). A támadáshoz a hadseregek azonban csak augusztus 26-án vagy 27-én lesznek majd készen. Az általános nagy támadást északi irányba, korábban tehát mmegindítani nem lehet. Conrád ez időpontig azonban lehetőleg végezni akar a kelet felől előnyomuló ellenséggel, hogy azután teljes erejével északi irányba támadhasson. Ezért a 3-ik hadseregnek 8 gyalog-, 4 lovas hadosztályával, 1 menet és 2 népfölkelő dandárával, összesen $9\frac{1}{2}$ hadosztállal² döntő csapást akar mérni a Brody és a Tarnopol felől előnyomuló, 3 gyalog és 4 lovas hadosztályra becsült ellenségre. A Tarnopoltól délre előnyomuló orosz erőkkel szemben pedig a 43. hadosztályt és a 35. népfölkelő dandárt és 2 lovashadosztályt (összesen $1\frac{1}{2}$ gyaloghadosztályt) hagyja vissza.

A Brody és Tarnopol felől előnyomuló orosz erőkre azonban a támadás augusztus 26-ika előtt szintén nem kezdődhetik, mert a XII. hadtest, a Dnyeszeren túl alig haladt valamit előre. Még csak a Firjelov—Bakovce—Czahrov közötti területben van és augusztus 24-én pihenni fog. Így tehát a 3-ik hadseregnek előbb a támadáshoz gyülekeznie kell. Ez pedig csak 25-én fejeződhetik be a legjobb esetben.

A támadás tehát csak 26-án kezdődhetik.

Igen ám, de ez a támadás nem csak a 3-ik hadsereg támadásra való készültségi állapotától függ! Conrád azt akarja, hogy a 3-ik hadsereg a Brody és Tarnopol felől való ellenséggel való leszámolás után az észak felé meginduló támadásban is részt vehessen. Ezért a 3-ik hadseregnek a Dunajov—Krasne vonalon túl előre nyomulnia nem szabad, mert különben az északi irányban való támadás számára elvész. 20 kilométeres napi menetteljesítményt számítva azonban az ellenség csak augusztus 26-ika folyamán lépheti át a Dunajov—Krasne

¹ Conrád az oroszok helyzetét a következőkép ismeri (Conrád IV. kötet 23. sz. melléklet):

északon: a Búg és Visztula között 17—18 gyalog-, 5 lovashadosztály; a Visztulától nyugatra kb. 4 gyalog-, 4 lovas-hadosztály;

keleten: Bródy és Tarnopol felé előnyomulóban 3 gyalog-, 4 lovashadosztály; Tarnopoltól délre gyalogsággal (kb. 2 gyaloghadosztály) megerősített több lovassági oszlop.

² XI. hadtest: 30. gyaloghadosztály, 11. menet és 93. népf. ddr.

III. " 6., 22., 28. gyaloghadosztály 105. népf. ddr.

XII. " 16., 35., 38. " " " " " " " " " "

a 11 " " " " " " " " " "

a 2., 4., 8., 11. lovas " " " " " " " " " "

vonalat. A 3-ik hadsereg támadása tehát csak 26-án kezdődhetik. Ha az ellenség lassúbb ütemben nyomul elő, akkor csak 27-én vagy még később.

A 3-ik hadsereg támadása tehát, mind a saját, mind az ellenséges helyzetet alapul véve, az északi irányba meginduló nagy támadás kezdetével összeesik. Ha most még számításba vesszük azt, hogy a világháború előtti nagy háborúk tanulsága szerint is a csaták tartama több nap, önkéntelenül kell kérdeznünk, részt vehet-e még a 3-ik hadsereg az északi irányba augusztus 26—27-én meginduló nagy támadásban? Valószínűleg nem.

Azt azonban biztosan állíthatjuk, hogy augusztus 26-án vagy 27-én és a következő napokban még keleti irányban lesz elfoglalva a 3-ik hadsereg. Conrád tehát azért, mert egyszerre 2 irányba kezd excentrikus támadást, erejét szétforgácsolja. Conrád hite szerint ugyan a viszonylagos túlerő mindkét irányban megvan, mert Conrád becslése szerint az oroszok északon 21—22 gyalog- és 9 lovashadosztály, keleten Brody és Tarnopolnál 3 gyalog- és 4 lovashadosztály erősek, amellyel szemben ő északon egyelőre 23 gyalog és 4 lovashadosztályt, keleten pedig 11 gyalog és 6 lovashadosztályt állít szembe.¹

A viszonylagos túlerő tehát a hadosztályok számát tekintve északon csak az esetben van meg, ha a magyar-osztrák hadosztályok erkölcsi derékség és katonai erények dolgában különbek, mint az orosz, mert a gyalogság és tűzértség létszámát tekintve, az orosz hadosztály erősebb. A viszonylagos túlerőt Conrád nem is az 1. és 4. hadsereggel akarja csupán megteremteni, hanem az 1., 4., 3., sőt esetleg még a 2-ik hadsereggel is. A 3-ik hadseregnek ugyanis ha már a Brody és Tarnopol felé előnyomuló ellenséggel végzett, észak felé kanyarodnia és északi irányba támadnia kell. Északi irányba tehát ekkor már összesen 38 magyar-osztrák gyaloghadosztály fog a 21—22 orosz gyaloghadosztályra támadni.

Ezt a viszonylagos túlerőt azonban még abban az esetben is nehéz lett volna megteremteni, ha az oroszok helyzete olyan, mint ahogy azt Conrád elképzelte. Nehéz lett volna pedig azért, mert — mint az előbb láttuk — nagyon is kérdéses, hogy a 3-ik hadsereg a Brody és Tarnopol felől előnyomuló ellenséggel idejekorán tud-e végezni?

Még Conrád elképzelése szerint is tehát ennek az erőcsoportosításnak igen nagy hátránya az, hogy az erejét Conrád szétforgácsolja.

¹ A XIV. hadtestet és 41. honvédhadosztályt nem számítottam, mert ez egyelőre tartalék szerepet tölt be s még nem lehet tudni, hogy hol alkalmazzák

A valóságban a helyzet még szomorúbban fest. Északon ugyanis orosz részről $22\frac{1}{2}$ gyalog- és $9\frac{1}{2}$ lovashadosztály,¹ keleten pedig 22 gyalog- és 9 lovashadosztály nyomul elő.

A valóságban tehát a 3-ik hadsereg 11 hadosztálya kétszer oly erős ellenségre fog támadni. E támadás valószínűleg sikertelen lesz. Sőt félő, hogy a 3-ik hadseregnek az orosz túlerővel szemben való támadására az egyelőre tartalék szerepet játszó XIV. hadtestet, a 41. gyaloghadosztályt és a szerb hadszínhelyről beérkező 2. hadsereget is keleti irányba kell majd harcba dobni. Ily körülmények között tehát azt remélni nem igen lehet, hogy a 3-ik hadsereg ezek után még északi irányba is támadhat.

De még ha a Conrád elképzelése szerinti orosz helyzetet vesszük is alapul, Conrád terve meglehetősen komplikált, mesterkélt. Túlnehéz feladatot ró különösen a 3-ik hadseregére.

Sokkal egyszerűbb és talán célszerűbb is lett volna, ha Conrád megmarad a régi kipróbált és a hadiörténelem által igazolt hadászati úton. E járt és kipróbált úton haladva, északon az 1. és 4. hadseregnél bizonyára nagyobb, gyorsabban érvényesülő viszonylagos túlerőt teremtet és bizonyára csak északi irányba támad. A kelet felől előnyomuló orosz erőkkel szembeállított csoportnak pedig, míg északon a döntés meg nem történik, az ellenség feltartóztatását adta volna feladatul.

A 3-ik hadseregnek tehát védelmi feladatot kellett volna kapnia.

Ez azzal a nagy előnnyel is járt volna, hogy számítva a szerb hadszínhelyről vasuti szállítás alatt álló 2-ik hadseregére, a 3-ik hadsereget gyengébbre lehetett volna hagyni és ez esetben az északi iránybani támadáshoz nagyobb viszonylagos túlsúlyt lehetett volna teremteni.

Ehhez még amaz előny is járult volna, hogy az északi irányban való általános támadást hamarabb meg lehetett volna kezdeni, mert hisz a 3-ik hadsereg gyülekezését főképp a XII. hadtestnek magához vonása miatt nem tudta 25-ike előtt befejezni.

Nagy előny származott volna továbbá abból is, hogy az északi irányba korábban és a nagyobb viszonylagos túlerővel megindított támadás biztosabb és korábbi döntést kényszerített volna ki északon, úgy hogy talán még idő maradt volna a kelet felől előnyomuló ellenséges erők megsemmisítésére is.

¹ a vasuton levő 3 orosz hadtestet nem számítottam, mert a vasuti szállítás 12 napig tart.

Nagy hátrány azonban, hogy abban az esetben, ha a kelet felől előnyomuló ellenség gyorsan nyomul elő, úgy az északi irányba támadó hadseregeink oldalát és visszavonulási vonalait a kelet felől előnyomuló orosz hadseregek erősen fenyegetik és így velők esetleg megfordított arcvonallal kell a küzdelmet felvenni. Ez az eset azonban a 3-ik hadseregnek kelet felé történő sikertelen támadása esetén szintén fennáll.

Mindenesetre a legelőnyösebb az volna, ha a 3-ik hadsereg minél messzebb keletre elől állana. A biztonságot a tér és erő adja időben. Ehhez azonban az kellene, hogy a 3-ik hadsereg elől, a határ mentén vonult volna fel. A San és Dnyeszter mögé hátrahelyezett felvonulás nagyon is hátrányosan érezteti befolyását.

Támadás, még
mielőtt a felvonu-
lás befejezve
lenne.

A támadási tervet tovább vizsgálva feltűnő még az is, hogy az I. hadsereg augusztus 23-án megkezdí és a következő napokban Conrád jóváhagyásával tovább folytatja a támadást annak ellenére, hogy Conrád az általános nagy támadást csak akkor akarja megkezdni, ha a hadseregek a felvonulást, illetőleg a támadáshoz való gyülekezést már befejezték, azaz augusztus 26-án vagy 27-én.

Az 1. hadseregnek ugyanis az általános nagy támadás megindításának megkönnyítése végett augusztus 23-án el kellett foglalni a Tanev mocsárvidék északi szegélyét kísérő magaslatokat. Az ellenséges hadseregek azonban már megkezdették előnyomulásukat. Ennek viszont következménye, hogy az 1. hadsereg 23-án már csak támadás árán tudja megoldani feladatát. Az 1-ső hadsereg augusztus 23-án támad és a támadást augusztus 24-én folytatni szándékozik. Ennek következménye, hogy bár Conrád jóváhagyja a támadást, de az 1. hadsereg kezeit a támadás végrehajtásában meg kell kötnie, hogy valahogy a harc át ne terjedjen a többi hadseregekre is. A harcnak pedig nem szabad áttérjednie, különösen a 4. hadsereg, mert Conrád bár az orosz főerőt a Bug és Visztula között sejtí, tudja azt, hogy keleten is nagyobb orosz erőnek kell gyülekezniök. Conrád eredeti hadműveleti terve (lásd : 3. és 4. sz. vázlatot) pedig az, hogy a 4-ik hadsereggel majd kelet felé kanyarodik. Az 1. hadsereg támadása következtében a 4-ik hadsereg, ha a harcba beavatkozik, ez a 4-ik hadseregnek nyugati irányba való felkanyarodását vonhatta volna maga után. Tehát ép az ellenkezője történt volna annak, amit Conrád akart. A hadseregfőparancsnokság ezért, amidőn jóváhagyja az 1. hadsereg támadását, mindenekelőtt figyelmezteti az 1. hadsereget, hogy a többi hadseregek támadása előreláthatólag augusztus 27-ike előtt nem kezdődhetik, majd pedig megparancsolja,

hogy az 1. hadsereg jobbszárnyának nem lehet támadólag fellépni, mert különben a 4-ik hadsereg balszárnya is belesodortatnék a harcba. Ez pedig nem lenne az összhelyzet érdekében.¹

Az 1. hadsereg parancsnokság feladatában tehát mindjárt két megkötés is van:

1. támadjon, de a támadásban egymagára lesz utalva, és

2. támadjon, de a támadásban az 1. hadsereg jobbszárnya (a X. hadtest) nem vehet részt.

A magyar-osztrák hadsereg főparancsnokság is érzi, hogy az 1. hadsereg elszigetelt támadásából baj lehet és hogy az 1. hadsereget teljesen magára hagyni nem szabad. Ezért mindenekelőtt a Kummer hadseregcsoportnak parancsolja meg, hogy minél nagyobb erővel keljen át a Visztulán és a 36. népfölkelő dandárt is alárendeli az 1. hadsereg parancsnokságnak.² Azután pedig megkérdezi a 4-ik hadseregparancsnokságot, hogy a balszárny-hadtest (a II. hadtest) az 1. hadsereg jobbszárnyának támogatására készen van-e, mert az 1. hadsereg jobbszárnyát az ellenség augusztus 24-én már veszélyeztetheti?³

A hadsereg főparancsnokságnak ez az előgondoskodása feltétlenül helyes és szükséges is, bár a 4-ik hadseregnek a támadásba való belesodródása az ő eddigi akaratára és szándékára ellen lenne. Nem lehet azonban tudni, mit hoz a jövő és valószínű, hogy a holnapi napon, azaz augusztus 24-én az 1. hadsereg jobbszárnyának is harcba kell lépnie, annál is inkább, mert hisz Conrád északon a Bug és Visztula között sejtí az orosz főerőt. Ha azonban ez így van, akkor kár megkötni az 1. hadsereg kezét azáltal, hogy a X. hadtest ne lépjen fel támadólag. Kár olyat parancsolni, amit mi magunk nem tartunk kivihetőnek.

A támadási tervben még egy igen érdekes és tanulságos jelenséget találunk. A 3-ik hadsereg eredetileg a 3., 8., 44. gyaloghadosztályból és a 88. országos lövészdandárból álló XIV. hadtestből, az önálló 41. honvédhadosztályból, az egy hadosztályból (30. hadosztály) és a 11. menet és 93. népfölkelő dandárból álló XI. hadtestből (a XI. hadtesthez tartozó 11. és 43. hadosztály a Kövess

A 3-ik hadsereg átszervezése.

¹ A hadsereg főparancsnokság Op. Nr. 1063. és Op. Nr. 1200. sz. intézkedései. Conrád IV. k. 494. lap.

² A hadsereg főparancsnokság augusztus 23-án kelt Op. Nr. 1063. és Op. Nr. 1068. és Op. Nr. 1080. számú parancsai. Conrád IV. k. 494. és 495. lap.

³ A hadsereg főparancsnokság augusztus 23-án kelt Op. Nr. 1082. számú telefonon leadott tudakozódása. Conrád IV. k. 495. lap.

hadseregcsoporthoz nyert beosztást) továbbá 3 lovashadosztályból állott.

A támadási terv szerint az eredeti 3-ik hadseregből a Brody és Tarnopol felől előnyomuló oroszok elleni döntő csapásra rendelkezésre csak a 30. gyaloghadosztály a 11. menet és a 93. népfölkelő dandár állott. A többi erőt (III., XII. hadtest, 11. gyaloghadosztály) a Kövess hadseregcsoporthoz újonnan rendelték a 3-ik hadseregparancsnok alá. Az eredeti 3-ik hadsereg zömét, 4 gyaloghadosztályt, 1 lövész dandárt, vissza kellett hagyni az északi irányba meginduló nagy támadáshoz.

Igy tehát most az a helyzet állott elő, hogy a 3-ik hadsereg parancsnoka csaknem új, eddig nem neki alárendelt csapatokkal kellett, hogy keleti irányban döntő támadásra induljon. Az eredeti hadseregének zömét vissza kellett hagynia. Ebből egy új csoport, tulajdonképp a hadsereg főparancsnokság rendelkezésére álló tartalék, alakult.

Az új 3-ik hadsereg tehát teljesen új, a pillanat szülte ad hoc alakulás s emellett még szét is van szórva a Lemberg—Zborov- és a Czahrov közötti területen. Ezt előbb össze kell gyűjteni.

Ez az ugyszólván közvetlen az ellenség szemeláttára való átszervezése a 3-ik hadseregnek nem előnyös.

Talán célszerűbb lett volna a hadseregparancsnoknak eddigi hadseregét a támadás végrehajtásáig a 41. gyaloghadosztály és a 88. lövészdandár kivételével meg hagyni s azt legfeljebb a III. hadtesttel megerősíteni, amely augusztus 23-án Vinniki környékét éri el, — Conrád augusztus 21-iki intézkedése értelmében. A XIV. hadtest helyére a XII. hadtestet lehetett volna küldeni. A csapatok kimélése végett azonkívül az összes eltolásokat vasuton is lehetett volna lebonyolítani, mert Halicsot—Lemberg—Zolkiev-vel, Lemberget Krasneval és Przemyslany-t Duna-jov-val vasut köti össze. Ha időt nem is nyerünk, de a csapatokat a nagy menetek fáradalmaitól, különösen közvetlenül a támadás megindítása előtt megkíméltük volna.

3. Események augusztus hó 24-én.

Események és
helyzet
aug. 24-én.

A nyugati szárnyon az augusztus 23-án kezdődő kraszniki csata tovább folyik. A csata menete a magyar-osztrák csapatokra nézve kedvező.

Az orosz 3-ik és 8-ik hadsereg tovább folytatja előnyomulását. Eleikkel augusztus 24-én estig Radziechov—Zloczov—Kozova—Buczacz vonalát érik el (12. számú vázlat). A beérkezett jelentések alapján a magyar-osztrák

hadseregfőparancsnokság Lembergől északkeleti és keleti irányból tíz előnyomuló orosz hadosztályt állapított meg. E tíz hadosztály zöme pedig úgy látszott, hogy Tarnopolból Lemberg felé nyomul elő. Az összeütközés tehát a 3-ik és 2-ik hadsereggel elkerülhetetlen volt.¹

E nap a német hadszínhelyekről öröndetes jelentéseket hozott.

Franciaországban a 6. és 7-ik hadsereg a loharingiai csata után diadalmas előnyomulásban, a neufchâteaui és longvyi csatákban a német 4. és 5-ik hadsereg a franciákat visszavetette. A 3-ik hadsereg szintén előnyomul, az 1. és 2-ik hadsereg bekanyarodása pedig előrehalad.²

Keletporoszországban a 8-ik német hadsereg új parancsnoka: Hindenburg vezérezredes főerejével az orosz Narev hadsereg ellen szándékozik támadni.³ Hindenburg e tervezett hadművelete csaknem fedte Conrád ama eddigi javaslatait, hogy a németek Keletporoszországból Siedlec irányába támadjanak.

Azonkívül a szerb hadszínhelyen is elcsendesedtek az eddigi súlyos harcok. Csapataink a Dráva és a Duna mögé mentek vissza. A IV. hadtestnek Galiciába való szállítását most már lehetett a királytól kérni.

Ez események és hírek hatása alatt a magyar-osztrák hadseregfőparancsnokság mindenekelőtt a 3-ik hadseregparancsnokságnak és a Kövess hadseregcsoportnak ad ki újabb intézkedést.⁴

Intézkedések
aug. hó 24-én a
3-ik hadsereg és
a Kövess csoport
számára.

Az intézkedés értelmében a 3-ik hadseregnek a már 23-án megparancsolt támadást végre kellett hajtania. E támadáshoz a 3-ik hadseregparancsnokságnak a rendelkezésére álló erőket a Gliniany—Lahadovtól, továbbá Przemyslanytól és Firlejovtól nyugatra fekvő magaslatokon levő területben kellett augusztus 25-én estig készenlétbe helyeznie.

Kövess gyalogsági tábornoknak pedig a 11. gyaloghadosztályt a 3-ik hadseregnek a támadásra készenlétbe helyezett erőihez csatlakoztatnia.

A 8. lovashadosztálynak Brzezany—Rohatny-on át visszavonulva, az ellenség előnyomulását kellett lassítania és a támadásra készenlétbe helyezett erők déli oldalát biztosítania.

Az augusztus 25-én Stanislauba érkező 2. hadsereg-

¹ Conrád IV. k. 505. lap.

² Gróf Stürgkh altábornagy jelentése Koblenzből augusztus 24-én. Conrád IV. k. 503. lap.

³ Fleischmann százados távirata. Conrád IV. k. 503. lap.

⁴ A hadseregfőparancsnokság augusztus 24-én d. u. 5h 30-kor Op. Nr. 1202. számú intézkedése.

parancsnokságnak a Podhajcén és ettől délre előnyomuló ellenséget kellett a 38. és a 20. honvédhadosztályokkal, a 40-ik népfölkelő- és a 12. menetdandárral, az 1. és 5. lovashadosztállyal, lehetőleg egyesített erőkkkel visszavernie, de legalább is feltartóztatnia.

A 2-ik hadseregparancsnokságnak alárendelt 43. landwehr gyaloghadosztálynak a vele szemben álló ellenségre döntő csapást kellett mérnie. Ha azonban túlerejű ellenséggel állana szemben, ezt fel kell tartóztatnia és pedig lehetőleg csak a 35. népf. dandárral. A 43. gyaloghadosztálynak pedig Zaleszczyki—Buczacz—Brzezany-on át a Zbrucz-on áttört ellenség oldalába és hátába kell előnyomulnia.

A hadseregfőparancsnokság ez intézkedéssel szemben a 3-ik hadseregparancsnokság kérelmére megengedi, hogy a XI. hadtest a Peltevtől északra fekvő területben maradjon.¹

Intézkedések
aug. 24-én az
általános táma-
dásra.

Ez intézkedésen kívül a hadseregfőparancsnokság e napon este 9 órakor a 4. hadseregparancsnokságnak kiadja a nagy általános támadásra vonatkozó irányelveket (direktívákat).²

Ebben a hadseregfőparancsnokság mindenekelőtt az ellenséges helyzetről tájékoztat.³

¹ Pfeffer: Zum 10. Jahrestage der Schlachten von Zloczow und Przemyslany. 25—26. lapoldal.

² A hadseregfőparancsnokság 1914 augusztus 24-én kelt Op. Nr. 1117. sz. intézkedése. Conrád IV. k. 508. lap.

³ Pfeffer tábornok a Brudermann hadseregnek ebben az időben volt vezérkari főnöke „Zum 10. Jahrestage der Schlachten von Zloczow und Przemyslany” című emlékiratában Conrádot azzal vádolja meg, hogy a hadseregfőparancsnokság a 3. hadsereget nem tájékoztatta a Galícia keleti határán át előnyomuló oroszok erejéről.

Ugyanis Conrád „Aus meiner Dienstzeit 1906—1918” című művének IV. kötetében az 505. lapoldalon a következőket olvashatjuk:

„Die bis nachmittags des 24. August eingelangten Meldungen hatten ergeben, dass in dem Raum nordöstlich und östlich Lemberg etwa zehn feindliche Divisionen im Vorrücken seien, wobei es schien, dass deren Hauptkräfte von Tarnopol her gegen Lemberg zu erwarten wären. Blieb der Feind im Vorgehen, so war der Zusammenstoß mit der 3. und 2. Armee unvermeidlich.”

E szerint tehát a hadseregfőparancsnokság már augusztus 24-én délután tudta, hogy a Lembergől északkeletre fekvő területben „kb. tíz ellenséges hadosztály nyomul elő.” — Tudta továbbá azt is, hogy a főerő előnyomulása Tarnopol felől Lemberg felé várható.

Ezzel szemben a hadseregfőparancsnokságnak az augusztus hó 24-én délután 5 óra 30 perckor kiadott intézkedésében (lásd előbb a 111. lapoldalon) ennek még nyomát sem találjuk. Ez intézkedés 2-ik pontja ugyanis a következőképp szól:

„Der gestern über die Ostfront Galiziens von Brody bis zum Dnjestr eingebrochene Feind hat die Vorrückung fortgesetzt. Er hat Podhorce, den Raum westlich Tarnopol und die Linie Kozowa—Podhajce—Monasterzyska erreicht.”

Az intézkedés szerint különben:

a saját nagy szándék: Cholm és a Visztula között található ellenségnek az 1. és 4. hadsereggel döntőleg való megverése.

Az 1. hadsereg támadási iránya Lublin, jobbszárnyával Biskupicére nyomuljon elő, — az ellenséges jobbszárny átkarolása mellett, Ivangorod felé biztosítja magát.

A hadseregfőparancsnokságnak az augusztus hó 23-án délután 9 h 30 l-kor kiadott Op. Nr. 1077. számú intézkedése az ellenség helyzetéről a következőképp tájékoztat:

„1. Etwa ein feindliches Korps, über Radziwilow vorgehend, erreichte am 23. August 8 Uhr vormittags, Brody.

2. Eine K. D. und wenigstens eine I. D. des Feindes waren am 22. August nachmittags im Anmarsch von Ost und Nordost auf Tarnopol.

3. Südlich davon sind am 22. und 23. August konstatiert: Mehrere Koionen, bestehend aus starker Kavallerie mit Infanterie, im Vorgehen von Ost über Grzymalow über Chorostkow, über Kopyczyncze auf Budzanow und Czortkow.“

Pfeffer tábornok vádját tárgyilagosan vizsgálva tehát megállapíthatjuk, hogy ezekben az intézkedésekben a hadseregfőparancsnokság valóban nem mondja meg a 3-ik hadseregparancsnokságnak, hogy 1914 augusztus 24-én délután már a Lembergől északra és keletre fekvő területen 10 orosz hadosztálynak előnyomulását állapították meg és hogy az ellenséges főerő előnyomulása Tarnopol felől Lemberg felé várható.

Kérdés azonban, hogy az ellenséges helyzetet úgy, ahogy azt a hadseregfőparancsnokság aug. 24-én délután ismerte, bele lehetett-e venni a délután 5 óra 30 perckor kiadott intézkedésbe? Nem korábbi megállapításokat tartalmaz-e ez az intézkedés? Mert hisz ezt magából a parancs keltéből megállapítani nem lehet.

Erre vonatkozólag igen valószínű az a feltevés, hogy az ellenséges helyzet úgy, ahogy azt a hadseregfőparancsnokság már augusztus 24-én délután ismerte, benne lehetett volna az intézkedésben. Conrád ugyanis éppen az augusztus 24-én délutánig beérkezett hírekkel indokolja a délután 5 h 30 perckor kiadott intézkedésének kiadását.

Ugyanis e látjegyzet 3-ik bekezdésében olvasható idézet ama mondata után: „Blieb der Feind im Vorgehen, so war der Zusammenstoss mit der 3. und 2. Armee unvermeidlich.“ Conrád folytatásképp a következőket írja:

„An diese beiden mussten daher Befehle ergehen.“

Majd pedig alább ezt olvashatjuk:

„Im Sinne meiner Anschauungen und Absichten erging an das 3. A. K. und an die Armeegruppe Stanislaw (für die 2. Armee) um 5 Uhr 30 nachmittags folgende Disposition.“

Kérdés azonban, hogy nem volt-e a hadseregfőparancsnokság még más intézkedése is?

Erre vonatkozólag Conrád IV. kötetének 508. lapoldalán azt olvassuk, hogy a hadseregfőparancsnokság aug. 24-én este 9 órakor a fent említett irányelveket adja ki, amely a következőképp kezdődik:

„Die feindliche Lage am 4. August nachmittags soweit sie hier vermutet wird, zeigt beiliegende Skizze.“

E szerint tehát Conrád az ellenséges helyzetről, — amennyire azt augusztus 24. délutánjáig a hadseregfőparancsnokság ismerte, — igenis tájékoztatta a 3-ik hadseregparancsnokságot.

A vázlat azonban nincs mellékelve Conrád IV. kötetéhez. A IV. kötethez Conrád csupán az augusztus 23-án gondolt ellenséges helyzetről mellékel vázlatot.

A 4. hadsereg jobbszárnyával a Huczva mentén nyomuljon elő. Kelet felé erősen biztosítja magát.

A 3-ik hadseregnek az észak felé való támadásra rendelkezésre álló része: József Ferdinánd főherceg a 3., 8. és 41. hadosztállal a 4. hadsereget kövesse lépcsőben jobbra. Általános iránya Grubieszow, biztosítás keleti irányban a Bug felé.

Auffenberg: „Aus Österreich-Ungarns Teilnahme am Weltkrieg.“ 140. lapoldal lábjegyzete, továbbá Pfeffer 27. lapoldal 4. lábjegyzete szerint e vázlatban az ellenséges helyzet a következőkép van rajzolva:

A Vieprz és Visztula között kb. 5 orosz hadosztály Krasnik—Tereszpol vonalából visszavonulóban a Dankl hadsereg előtt; e mögött a 4. orosz hadsereg zöme;

a Bug és Vieprz között Zamosc—Tarnawatka vonalában az orosz XXV. és XIV. hadtest kb. 4–5 hadosztály, e mögött Zamosc, Kamarov felé és Tyszowcze-n át északfelől az 5. orosz hadseregtől nagyobb erők előnyomulóban;

a Peltev-től északra Sokolovka—Radziehov vonalában 1 hadosztály;

a Paltev-től délre Zloczov-nál kb. 1 hadtest, Gologory és Pomorzany-ra előnyomulóban 2 lovashadosztály;

Kozlov környékén 1 gyalog- és 1 lovashadosztály;

továbbá egész délen Podhajcera és Monasterzyskara előnyomulóban 1—1 oszlop (lásd: 24. sz. vázlatot is).

Ez összesen 9—10 gyalog- és lovas-orosz hadosztály ugyan, de nemcsak a „Lemberg-től északkeletre és keletre fekvő terület”-ben — mint ahogy Conrád mondja, hanem Galicia egész keleti határa mentén. Ebből továbbá azt sem lehet kivenni, hogy a főerő Tarnopol felől Lemberg felé nyomul elő.

Pfeffer vádján gondolkozva, önkéntelenül kell kérdeznünk, a 3-ik hadsereg nem tudta-e már aug. 24-én délután az ellenség helyzetéről ugyanazt, amit a hadseregparancsnokság tudott és így a tájékoztatás nem volt-e felesleges? Hisz a jelentések legnagyobb részének a hadseregparancsnokságon át kellett eljutnia a főparancsnoksághoz. Közvetlenül alárendelt hírszerzők csak a repülők és a kémek egy része volt. Ehhez viszont azt kellene tudnunk, hogy a hírek honnan származtak? A jelentéseket ki küldötte?

Pfeffer bizonyítékai még nem teljes bizonyítékok. Azok még felderítésre szorulnak.

Mindenesetre nehéz elhinni Conrádról, hogy a közvetlen érdekelte hadseregparancsnokság előtt eltitkolta volna az ellenséges helyzetet. Nehéz elhinni, mert feleletet nem kapunk arra, hogy ezt miért tette volna?

Nem hitt volna talán Conrád e hírekben? Azokat tűzoltaknak tartotta volna?

Avagy félt talán volna attól, hogy a 3. hadseregparancsnokság, ha megtudja, hogy túlerőt kell megtámadnia és arra döntő csapást mérnie, nem fog a kellő erővel támadni?

Hogy Conrád így gondolkozott volna, azt igen nehéz elhinni Conrádról. Ez részéről szokatlan eljárás lenne.

Szokatlan eljárás pedig azért, mert a hadtörténelem tanulságai, de a logika törvényei szerint is az ellenséges helyzetről az alparancsnokokat tájékoztatnunk kell. Tájékoztatlunk kell pedig azért, mert hisz az ellenséges helyzet fontos tényező az elhatározás megfogalmazásánál, a terv alkotásánál és ennek valóraváltásánál. Az ellenséges helyzet eltitkolása hibás és helytelen elhatározás és tervnek, nagy és végzetes katasztrófának válhat okozójává.

Pfeffer vádja tehát igen súlyos vád, amely mindenesetre még felderítésre szorúl.

Az általános előnyomulás kezdetéig még parancs következik.

A 3-ik hadsereg. A 3-ik hadsereg főerejével a XII. hadtesttel, a 11. gyaloghadosztály és a 8. lovashadosztállyal a Brody és Tarnopolon át betört ellenségre támadjon, hogy azután a körülményekhez képest vagy ezt az ellenséget üldözze vagy pedig hogy a támadáshoz „nyugati”¹ irányba csatlakozzék.

A 3-ik hadsereg gondoskodik Lemberg megtartásáról, az ehhez szükséges erők révén.

A 44. gyaloghadosztály és az ezt követő 88. tiroli lövészdandár a Kulikov körüli területben álljon a hadseregfőparancsnokság rendelkezésére készen, hogy akár északi, akár keleti irányban alkalmazható legyen.

A 2-ik hadseregparancsnokság a Stanislaw területére beérkező erőket mielőbb egyesítse, hogy ezekkel előbb a Zbrucz felől bekövetkezendő ellenséges előretörést visszaverje és így az összerő oldalát és hátát biztosítsa, majd hogy azután az északi irányban való előnyomulás számára készen álljon.

A Kummer hadseregcsoport igyekezzék, hogy a Visztulán Zachivoston alól mielőbb átkelhesen és az 1. hadseregparancsnokság alá rendelve az 1. hadseregtől balra előnyomulhasson.

A német landwehrhadtest iránya Ivangorod; feladata, hogy az északi irányból bekövetkező ellenséges előtörések ellen biztosítson.

A csernovitzi csoportnak külön feladata van.

Ha a döntés a Bug és Visztula között javunkra megtörtént, — szükségessé válhatik, hogy a 2., 3. és 4. hadseregek az előnyomulást keleti irányba megkezdjék.

Ez intézkedéseken kívül Frigyes főherceg táviratilag kérte Ófelségét I. Ferenc Józsefet, hogy a IV. hadtestet a déli hadszínhelyről azonnal északra lehessen szállítania.

A király még augusztus 24-én táviratilag beleegyezik a kérelembe, kiköti azonban, hogy a Duna—Száva vonal védelmére megfelelő rendszabályokat kell foganatosítani.²

A kérelem teljesítését a külügyminiszter igyekezett meggyorsítani. A hadseregfőparancsnok sürgönyét ugyanis tudomásvétel végett neki is bemutatták, aki azért, mert a IV. hadtest északra való szállítása miatt lehetetlennek tartott nagyszabású támadást Szerbia ellen, a IV. had-

A IV. hadtestnek a szerb hadszínhelyről való felrendelése.

¹ A parancsban „nyugati” irány van. Valószínűleg elírás „északi” helyett.

² Lásd előbb a 68—70. lapoldalt és a 69. lapoldalon 4. alatti lábjegyzetet.

testnek északra való szállítását ellenezte azzal, hogy a „várható politikai és következőkép a katonai következményekért nem vállalhatja a felelősséget”.¹

E napon különben még Conrád, mint a vezérkar főnöke Berchtoldnak táviratot küld, hogy most a háború döntő időszakának kezdetén a legerélyesebb diplomáciai tevékenységet fejtsse ki Oláhországnak a háborúba való közreműködése és Bulgáriának szövetségesül való megnyerése céljából.

Az augusztus 24-én kiadott intézkedések értelmében a következő napokban az egész vonalon harcok keletkeznek. Az 1. hadsereg már 23-ika óta vívja a kraszniki csatát, augusztus 26-án kezdődik a 4-ik hadsereg nagy küzdelme az orosz 5-ik hadsereggel, melyet a komarov—zamosci csatának nevezünk. Ugyane napon kezdődik a 3. és 2-ik hadsereg valamint az orosz 3-ik és 8-ik hadseregek között az 1. lebergi csata is, melynek első részét zloczovi, második részét pedig przemyslanyi csatának hívjuk.

Méltatás.
1. A hadvezért
körülölelő
bizonytalanság.

Az augusztus 24-iki eseményeken gondolkodva, mindennek előtt Conrád támadási tervének újabb változásánál állunk meg. Ha csak a 17. és 18. számú vázlaton lerajzolt támadási terveket vizsgáljuk is, feltűnő, hogy mily nagy mértékben különböznek a vázlatok egymástól.

Oka ennek az a nagyfokú bizonytalanság, mely a hadvezért a háborúban körülveszi és amely mindig körül is fogja venni.

Mindez azonban Moltke állításának igazságát bizonyítja, aki azt mondta, hogy „egyetlen egy hadművelleti terv sem terjed teljes bizonyossággal az ellenséges főerővel való első összeütközésen túl. Csak a laikusok hiszik azt, hogy a háború menete előre kigondolt, a legapróbb részletekig megfontolt és egész a háború végéig szigorúan betartott gondolatnak következetes keresztülvitele szerint játszódik le”.² A háborúban uralkodó bizonytalanság miatt ez lehetetlen.

Conrád támadási terveinek változásai szemünkbe tárják azt is, hogy a háborús vezetés mily nehéz és hogy mennyire igaza van az egyik legzseniálisabb magyar honvéd tisztünknek: Rátz Jenő ezredesnek, amikor azt mondta: „a háborús vezetés lényege az, hogy nagyobbára ismeretlen tényezők között, ellenséges és részleteiben ismeretlen akarattal szemben a saját akaratunknak érvényt

¹ Berchtold gróf külügyminiszter megjegyzése Frigyes főherceg táviratára. Conrád IV. k. 500. lap.

² Moltke: „Über Strategie.”

szerezzünk azon tudat behatása alatt, hogy cselekvésünk sikerétől egy nemzet sorsa függ.“¹

A háborús vezetésnek ezt a találó jellemzését szemlélhetjük Conrád hadműveleti tervén is.

A második, ami feltűnik, hogy Conrád mindenütt „döntést“ keres.

2. A döntés keresés.

Az 1. és 4. hadseregnek *döntőleg* kell megvernie a Cholm és Visztula között található ellenséget, — a 3-ik hadseregnek „*döntő csapást*“ kellett mérnie a Brodyn és Tarnopolon át előnyomuló orosz erőkre, — a 43. gyalog hadosztálynak a vele szemben álló ellenségre szintén „*döntő csapást*“ kellett mérnie.

Ez a mindenütt és egyszerre való döntés keresés határozottan feltűnő és több oly kérdésre ösztönöz, melyre felelni igen nehéz.

Egyik ily kérdés: harcászati, vagy hadászati döntést akar-e Conrád? A harcászati döntés a csatát, a hadászati döntés pedig magát a hadjáratot dönti el. Conrád tehát valószínűleg csak harcászati döntést akar.

Mit értünk *döntő csata* alatt? Clausewitz szerint: „a főcsapatnak lehető legerősebb küzdelmét a főcélt, nem pusztá kísérletet, amit félbehagyni szoktunk, ha idejekorán észrevevesszük, hogy vele célhoz alig jutunk, hanem valódi teljes erőmegfeszítéssel, a *valóságos győzelemért vívott küzdelmet*.“²

Ily magas célkitűzés az orosz túlerővel szemben azonban túlságos nagy önbizalmat, a saját erők túlzásba vitt túlbecslését és az ellenség lekicsinylését jelenti. Egyiket sem lehet feltételezni Conrádról. Mert ha még Conrád a Bug és a Visztula között döntést kereshet is, ezzel egyidejűleg Lembergől keletre a 3-ik hadsereggel már nem keresheti azt. Nem pedig azért, mert augusztus 24-én délután Conrád felderítése Lembergől keletre és északkeletre 10 orosz előnyomuló hadosztályt állapított meg. Ha tehát már 10 orosz hadosztályt megállapítottak, akkor valószínűen 10-nél többnek kell ott előnyomulnia, (valóságban 22 orosz hadosztály) mert számítani kell még a hátrább levő erőkre is. A magyar-osztrák 3. hadseregnek pedig csak 7 hadosztálya van. A 3-ik hadsereg tehát legalább is kétszeres túlerővel áll szemben Conrád számítása szerint is. A 3-ik hadseregtől tehát döntést követelni — túlzás, annál is inkább, mert nem is szükséges. Elégséges lenne a 4-ik hadsereg oldalának és hátának biztosítása, míg északon a döntés meg nem történik.

¹ Zeidner: A harcászat alapelvei. 12. lap.

² Clausewitz: A háborúról. 215. lap.

Ez a sok „döntő“ jelző tehát frázisszerűen hangzik, annál is inkább, mert előreláthatólag „frázisnak“ is kell maradnia s valóban az is maradt; mert a valóságban még az északon bekövetkezett két nagy győzelem, a kraszniki és a kamarovi győzelem sem volt döntő győzelem.

Azt azonban feltétlenül el kell ismernünk, hogy augusztus 24-én Conrád jogosan kereshetett döntést északon és jogosan remélhette ennek sikerét.

A beérkezett hírek szerint az oroszok a Bug és Visztula között még nem voltak túlerőben, sikerre volt tehát remény!

Azonkívül a keletporoszországi helyzet is kedvezően kezd kialakulni. A 8-ik német hadsereg új parancsnokának Hindenburg vezérezredesnek elhatározása, hogy a Narev hadsereg ellen, tehát déli irányban támad, már csaknem az, amit Conrád eddig kért és amit a németektől eddig várt. Hindenburgnak az elhatározása reményt nyújt arra, hogy Siedlec felé tovább fogja majd folytatni a támadást a Bug és Visztula között levő orosz erők hátába. A siker pedig ez esetben nem igen maradhat el.

A szerb hadszínhelyről is fel lehet szállítani most már a IV. hadtestet, amelyet esetleg még a döntésnél, a döntés biztosításánál, avagy a siker kiaknázásánál fel lehet majd használni.

A nyugati hadszínhelyen a franciákkal elért eddigi nagy német sikereket pedig feltétlenül biztosítani kell. Ez pedig a Bug és Visztula között levő orosz erők megsemmisítése árán érhető el legbiztosabban. Conrádot, aki a magyar-osztrák hadsereg feladatát, hogy az oroszok haderejét teljesen lekösse és magára vonja, hogy azok Németországot hátba ne támadhassák — teljesen átérzi, uralkodója és hazája iránti szeretete, lovagias gondolkodásmódja, mely a szövetségest a legnagyobb áldozat árán is megsegíteni parancsolja, a németeknek tett ígéreté, az adott szó szentsége, mind-mind az északi irányba való támadásra készletli és sürgeti.

Hogy tehát Conrád támad és a Bug—Visztula között található orosz erőket döntőleg meg akarja verni, ezért őt gáncs nem érheti

3. A politika beavatkozása a hadműveletek vezetésébe.

Érdekes különben még a külpolitikának beavatkozása a hadműveletek vezetésébe és Berchtold szereplése, amellyel a IV. hadtestnek északra való szállítását meg akarja akadályozni,¹

Berchtold előbbi beavatkozásainak következménye, hogy Potioreket a király önálló parancsnokká

¹ Lásd még a 81. lapoldalon írottakat is.

tette. Ennek következménye viszont az, hogy a galíciai hadműveletek vezetése nehezkesebbé vált, mert most már azok az erők, amelyek eredetileg az északi hadszínhelyre voltak szánva, közte a IV. hadtest is, csak a király engedélyével voltak az északi hadszínhelyre szállíthatók. A kérelem pedig a király katonai irodáján ment keresztül. Ez pedig az eljárást lassította, vontatottá tette. Azonkívül pedig a hadseregfőparancsnokság Potiorek önállósítása következtében önállóságából is sokat veszít, mert most a király katonai irodáján át Ő Felségétől kérni kell azt, amit azelőtt szabadon elrendelhetett. A katonai iroda ilymódon a hadseregfőparancsnokság fölé került, ami megint a hadműveletek vezetésére vált hátrányossá.

Berchtold grófnak a hadseregfőparancsnoknak a IV. hadtest északra való szállítását kérő sürgönyére írt véleménye igen különös. Berchtold a „*várható politikai és következképp a katonai következményekért nem vállalhatja a felelősséget*“. Ez az indokolás azonban csak tartalom nélküli üres frázis, mert hisz a külügyminiszter a hadműveletekből keletkező politikai és katonai eseményekért nem is felelős. Ezért a hadseregfőparancsnokságot kell felelősségre vonni. A háborúban elsősorban a katonai szempontok a mérvadók, a politikai szempontok csak másodrangúak. A katonai szempont pedig azt kívánta, hogy északon a főellenséggel, az oroszsal szemben bekövetkezendő döntéshez minél több erőt vigyünk fel, mert hisz a sorsunk ott dől el.

A külpolitika legfeljebb ebben az esetben véleményét nyilváníthatja, avagy javasolhatja, hogy Bulgáriának, Oláhországnak és Törökországnak szövetségesül megnyerése végezté célszerű lenne a szerbek ellen újabb és eredményes támadást kezdeni. A hadseregfőparancsnokság azután majd eldönti, hogy a katonai szempontok megengedik-e azt? Ha azonban a hadseregfőparancsnokság nem fogadja el ezt a javaslatot, arról már a külügyminiszter nem tehet. Ezért felelősséggel nem tartozik.

Igaz ugyan, hogy a háború nem más, mint az állam politikájának erőszakos módon való tovább folytatása és így a háború tartama alatt a hadvezetés és a politika igen szoros viszonyban állanak egymással. Azonban már rendszerint a hadműveletek kezdetétől fogva — de a döntő hadműveletek tartama alatt föltétlenül — a hadvezetés játsza a prim hegedűt. Így tehát a háború tartama alatt a politikának kell a hadvezetés szolgálatában állania és így a hadműveletek sikerét elősegítenie, nem pedig azokat veszélyeztetnie. A politika a vezető szerepet csak a fegyverszüneti- és béketárgyalásoknál veszi át újból.

Jelen esetben már a döntő hadműveletek folynak

Galiciában. Bármennyire kívánatos lenne is, hogy Oláhországot, Bulgáriát és Törökországot szövetségesül megnyerjék külpolitikásaink, de ezt a galíciai hadműveletek sikerének veszélyeztetése árán tenni nem szabad, mert az orosz győzelem súlyosabb következményekkel jár a Monarchiára és Németországra, mint a Szerbia elleni támadás árán megszerezni vélt szövetség elmaradása.

Berchtold pedig a Szerbia elleni támadást követeli a galíciai hadműveletek rovására. Ezért nem akarja a IV. hadtest északra való szállítását. Eljárása ilymódon veszélyezteti a döntő hadműveletek sikerét.¹

A kraszniki csata, 1914 augusztus 23-tól augusztus 25-ig.

(Lásd 9., 10., 12., 19., 20. számú vázlatot.)

Helyzet és fel-
adatok.

A magyar és osztrák 1. hadsereg (11 gyaloghadosztály, 2 lovashadosztály) Dankl lovassági tábornok parancsnoksága alatt Tarnograd és a Visztula, előcsapatokkal Frampol—Janov—Zaklikov-vonalában augusztus 22-ig felzárkózott. Az ellenséget még gyülekezés közben gondolták. Ebben a helyzetben — miként tudjuk — azt a parancsot kapta az 1. hadsereg, hogy „a hadseregeknek az általános támadáshoz való készenlétbe helyezése végett augusztus 23-án vegye birtokába teljes erejével a Tanev erdős övtől közvetlen északra huzódó magaslatokat a Visztulától bezárólag a Frampolnál levő területig és minden eszköz felhasználásával rendezkedjék ott be olyképp, hogy állásai ellen irányuló minden ellenséges támadást letörjön. Az állásnak erős támpontokkal való bőséges megerősítése kellett, hogy biztosítsa ennek föltétlen megtartását az előnyomulás kezdetéig“.

A Kummer hadseregcsoporthoz, amely a határt már augusztus 13-án átlépte, a Visztula balpartján Annopol irányában nyomult elő. Ez előnyomulás közben, augusztus 22-én Rakovon a következő parancsot kapja:

„Az 1. hadsereg 23-án a Tanev övtől északra fekvő magaslatokat a Visztulától kezdve birtokába fogja ejteni. A hadseregcsoporthoz mielőbbi előnyomulása a megparancsolt irányba² sürgősen szükséges.“

¹ Érdekes Berchtoldnak a katonai hadműveletek iránti teljes érzéketlenséget eláruló felfogásával szembeállítva gróf Tisza István kiváló és fejlett katonai érzéke. Tisza ugyanis a szerbiai offenzíva ellen volt és a döntést északon kívánta keresni. (Lásd előbb a 83. lapoldal lábjegyzetét.)

² A hadseregfőparancsnokság Op. Nr. 922. számú parancs szerint a Jozefov—Annopol közötti Visztula szakasz.

Ezenkívül a hadsereg főparancsnokság augusztus 22-én a 4-ik hadseregparancsnokságnak megparancsolta, hogy az esetben, ha az 1. hadsereg jobbszárnyára túlerős ellenség támadna, a balszárny hadtesttel a lehetőséghez képest támadólag avatkozzék be.¹

Orosz részről — miként az előzményekből már tudjuk — a báró Salza tábornok parancsnoksága alatt álló 4-ik hadsereg a lublini kerületben vonult fel (9^{1/2} gyaloghadosztály, 4^{1/2} lovashadosztály). A délnyugati arcvonal parancsnokának, Ivanov tábornoknak parancsára a 4-ik és 5-ik hadseregnek elővédet kellett kiküldeniök Vilkolaz—Vladimir-Volinszkij vonalába.

A 4-ik hadsereg feladata volt:

A Szan-t Lezajsk-tól a torkolatig megszállani; azután kb. a Lezajsk—Mielec vonalra előnyomulni,

„hogy ilymódon a Visztula és a Szan közti területet biztosan kézbe kapja

és hogy túlerős ellenséges támadást is felfoghasson“.

Az általános előnyomulás kezdete augusztus 23.

E feladatokat teljesítendő, augusztus 23-án mind a két fél megkezdi előnyomulását.

A magyar-osztrák 1. hadsereg a Tanev öv mocsarainak áthatolása után, — mely a tűzérségnek és a vonatnak igen nagy nehézséget okozott, — az I-ső hadtesttel és az V. hadtest balszárnyadosztályával (a magyar 14-ik hadosztály) a Karasiovka pataktól északra huzódó magaslatokon Polichna—Sviesichov vonalában harcba lépett az orosz 4. hadsereg több mint 2 hadosztályt kitevő elővédjével. A harc este az oroszoknak Krasznik felé való visszavonulásával végződött. A harcban különösen kitűnt az V. hadtesthez tartozó 14. színmagyar gyaloghadosztály s ennek kötelékében Willerding tábornok, a magyar nemzeti hadsereg későbbi főparancsnoka, magyar katonái élén.²

A Polichna körüli bevezető harcok aug. 23-án

Dankl terve a további harcokhoz:

az 1. hadtest a Wyznica pataktól északra fekvő magaslatokat elfoglalva Urzedovon át a Krasznikra visszavonult oroszok nyugati szárnyát igyekezzék átkarolni;

Tervek.

¹ A 4. hadsereg balszárnyhadteste: a II. hadtest. A II. hadtestnek augusztus 23-án a hadsereg főparancsnokság parancsa szerint egy hadosztállyal Tereszpól—Jozefov—Alexandrov között, a 10. gylg. hadosztállyal Huta Rozaniecka-nál kellett gyülekeznie. (A hadsereg főparancsnokság augusztus 22-iki intézkedése. Conrád IV. k. 472. lap)

² Willerding részben ezért a működéséért kapta a Mária Terézia-rendet. Willerding ekkor a nagykanizsai 48., a soproni 76. gyalogezredek és a dunántuli 19. vadászszázalóaljból álló gyalogdandár parancsnoka volt. A harcok részletesebb leírása a Magyar Katonai Közlöny 1922. évi április—május havi füzetében található.

az V. hadtest balszárnya támadjon Krasznikra;
 az V. hadtest fennmaradó része és a X. hadtest állva
 marad.

A hadseregfőparancsnokság Dankl tervéhez hozzájárul, de figyelmezteti, hogy az általános támadás kezdete előreláthatólag csak augusztus 27-ike, továbbá, hogy az 1. hadsereg jobbszárnya támadólag még ne lépjen fel, hogy a 4-ik hadsereg balszárnját magával ne rántsa.

A hadseregfőparancsnokság ezenkívül a Kummer csoportot utasítja, hogy a Visztulán mielőbb, minél nagyobb erővel keljen át Zavichost és Jozefovnál. Azonkívül előre gondoskodik, hogy a 4-ik hadsereg balszárnya-hadteste Szebrzeszyn környékén a harcba beavatkozhasse.¹

Az oroszok csatatervét hitelesen, források hiányában megállapítanom még nem sikerült. Az eseményekből visszakövetkeztetve ez a következő lehetett:

A XIV. hadtest Kraszniknál arcban leköti a támadó ellenséget,

a XVI. és talán a gránátos hadtest egy része pedig Frampol—Janovon át igyekszik az ellenség keleti szárnyára az átkaroló támadást végrehajtani.

A gránátos hadtest fennmaradó része (talán az egész hadtest) és még a szállítás alatt levő III. kaukázusi hadtest tartalék.

Események.
 Augusztus 24.

Augusztus 24-én a csata sorsa tulajdonképpen már el is dől.

Magyar-osztrák részről a legnehezebb feladata volt a magyar 14-ik honvédhadosztálynak. A magyar 14. hadosztály a legnagyobb hősiességgel egész Krasznikig tör elő. A soproni 76. gyalogezred három rohamot hajtott végre s állományának 40—50%-át veszítette el.

Az átkaroló I. hadtestnek az átkarolás szintén sikerül s Urzedovig tör elő.

Az oroszok átkaroló kísérlete azonban Frampol—Janov környékén csődöt mond, mert a pozsonyi V. hadtest azt felfogja. A magyar V. hadtest hősiességét és dicsőséges magatartását még a magyarokkal nem nagyon rokonszenvező Conrád is kiemeli.² A X. hadtest pedig sikeres ellentámadásra tör előre, amely ellentámadást a 4. hadsereg is támogatja azáltal, hogy a legszélső balszárnyon álló 4. hadosztály tüzérsége oldalozó tűz alá

¹ Lásd még előbb a 100—101. és a 108—109. lapoldalon mondottakat.

² Conrád IV. k. 507. lap.

fogta a X. hadtest jobbszárnyhadosztálya (45. hadosztály) előtti ellenséget.¹ A 45. hadosztály így még tért is nyer.

Augusztus 25.

Következő nap, augusztus 25-én, a magyar 14. hadosztály elfoglalja Krasznikot, az átkaroló csoport Kraszniktól északra fekvő magaslatot. Az átkaroláshoz csatlakozik az Opolc felé biztosító 12. hadosztály is, amely Kluckovicé-t foglalja el.

A 14. hadosztály sikerült áttörése Kraszniknál párosulva az I. hadtest sikerült átkarolásával a csatát végleg eldönti. Az oroszok visszavonulási elhatározásához hozzájárul, hogy az oroszok már augusztus 23-án a Visztula mentén Annopol—Jozefov irányába erős ellenséges oszlopok előnyomulását állapítják meg (Kummer), ami miatt magukat a jobb oldalon veszélyeztetve gondolták.²

Az orosz 1. hadsereg tehát északi irányba visszavonul s így a 3 napos kraszniki csata a magyar-osztrák fegyverek győzelmével végződik.

Ezalatt a Visztulától nyugatra előnyomuló Kummer hadseregcsoport Sobótka—Ostroviec vonalat éri el. Egy előretolt csoportját augusztus 25-én Tarlovnál orosz túlerő támadta meg és Lasocin környékére szorította vissza. Woysch csapatai Szydloviec-et érik el.

A kraszniki csata méltatása.

Magyar-osztrák részről a kraszniki csatában az 1. hadsereg 9 hadosztálya küzdött körülbelül 5 orosz hadosztállyal. A kraszniki csata tehát egyike a világháború ama kevés csatáinak, ahol a magyar-osztrák hadvezetőségnek sikerült *számbeli túlsúlyt* teremteni.

¹ Számbeli túlsúly és a csata színhelye.

A csata színhelye a Tanev mocsaraktól északra fekvő magaslatok, amely magaslatok birtokáért folyik tulajdonképp a harc.

Ha a csata az 1. hadseregnek még a mocsár övből való kibontakozása és a magaslatok elérése előtt vette volna kezdetét, a magyar-osztrák haderőnek számbeli túlsúlya ellenére is, a csata kimenetele igen kétséges lett volna.

Ha Conrád csak egy napot késik, a csata színhelye már valószínűleg a Tanev mocsárvidék, mert miként tudjuk, az oroszok az előnyomulást szintén augusztus 23-án kezdik.

A sike.t tehát elsősorban Conrád gyalogsági tábornoknak köszönhetjük, ki — bár a Galicia ellen felvonult

² Merészség az elhatározásban.

¹ Auffenberg: Aus Österreich-Ungarns Teilnahme am Weltkrieg 138. lap.

² Daniloff 234. lap.

orosz hadseregek számbeli fölényben voltak, — a Vieprz és a Visztula közötti mérkőzéshez viszonylagos túlerőt tudott teremteni s azonkívül, bár még a hadseregek felvonulását nem fejezték be s így az általános támadást a többi hadseregekkel nem lehetett megkezdeni, mégis támadni mert. Pedig ez nagy merészség volt, mert az 1. hadsereget az oroszok így csaknem magára hagyva támadhatták. Merészség volt azért is, mert könnyen megtörténhetett volna hogy az 1. hadsereg támadása maga után vonja a 4. hadseregnek az 1-ső hadsereg harcába való beavatkozását is. Így az általános támadás megindult volna, mielőtt a hadseregek a felvonulást teljesen befejezték s a döntés esetleg a mi hátrányunkra következik be, még mielőtt a hátul levő erők beérkeznének. A merészség dolgában tehát a kraszniki csata is csak azt bizonyítja, hogy bátraké a szerencse.

3. A csata előkészítése.

A hadvezetés művészete leginkább abban áll, hogy a hadvezér a rendelkezésre álló erőket oly módon vezesse a harchoz, vigye a csatába, hogy szándékát el is érje, szándékát valóra váltsa.

Ennek az igazi hadvezetésnek valódi művésztét csodálhatjuk Conrádban a kraszniki csatának előszítésénél.

Conrád ugyanis azt akarja, hogy a majd bekövetkezendő általános támadás számára az 1. hadsereg kedvező helyzetben legyen. Azaz, hogy az 1. hadsereg már a nehezen járható Tanev övön áthaladva, az ettől északra fekvő magaslatokat foglalja el. Miután ezt az 1. hadsereg valószínűleg csak harc árán érheti el, — Conrád gondoskodik már előre arról, hogy ezt az akaratot az 1. hadsereg valóra is váltsa még az esetben is, ha a feladat megoldására az 1. hadsereg gyengének bizonyulna. Gondoskodik erről pedig olyképp, hogy a Kummer hadsereg-csoport a Visztulán át, a 4-ik hadsereg balszárnnyhadteste Szebrzeszyn-en környékén a harcba beavalkozhassék. A siker biztosítására Conrád tehát kettős átkarolást készít elő.

A vezetés művészetét azonban nemcsak Conrádnál, hanem Danklnál is szemlélhetjük. Az 1. hadseregnek a Tanev övön széles arcvonalban való előnyomulása már méhében rejtje az ellenség túlszárnnyalását, azaz az átkarolást.

4. A csatalerv.

Dankl támadási tervénél érdekes, hogy az ellenségnek a Visztula felőli szárnyát igyekszik átkarolni, nem pedig a Vieprz felőlét. Pedig a Visztula hatalmas akadály, mely sikertelenség esetén súlyosan esik a latba. Ez azonban csak az első pillanatra van így, mert visszavonulás esetén a jobbról jövő támadásnak a hátában a Tanev öv van, mely talán még nagyobb nehézségeket okoz, mint a Visztula.

A balról való átkarolásnak főbb előnyei, szemben a Vieprz felőlivel:

1. gyorsabb, mert az 1. hadseregnek jobbszárnya hátra hajlik. A gyorsaság pedig minden tekintetben fődolog;

2. valószínűleg az ellenség leggyengébb részét azaz valóban a szárnyat találja s azonkívül az ellenség saját erői részéről támogatásban a legnehezebben részesül;

3. a siker valószínűbb, mert ellenséges ellentámadás legfeljebb észak felől fenyegeti, míg a jobboldali átkarolást kelet felől az orosz 5-ik hadsereg ellentámadása is;

4. a nagy terv (Conrad hadműveleti terve) is azt kívánta, hogy kelet felé lehessen felkanyarodni.

A jobboldali átkarolásnak előnye az előbbivel szemben, hogy siker esetén az orosz 4. és 5-ik hadsereget egymástól elválasztja, míg a baloldali átkarolás az orosz 4-ik hadsereget az 5-ikre veti vissza.

A kraszniki csatánál megállapíthatjuk még azt is, hogy annak döntő jellege nincs, — mert az oroszoknak sikerül visszavonulniok, még mielőtt megsemmisülnének. Dankl feladata nem is a döntés kierőszakolása. Dankl feladata egyelőre a Tanev mocsaraktól északra húzódó magaslatok elfoglalása. Ezt a feladatot Dankl tulajdonképp már augusztus 23-án megoldja. Augusztus 24-én azonban tovább folytatja a támadást s most már az ellenség megsemmisítésére tör. Ez azonban nem sikerül, mert az oroszok a döntés elől kitérnek.

Az orosz Salza hadsereg feladata viszont megkívánná, hogy a Dankl hadsereggel szemben a döntésre törekedjék. Meg is kíséri. A kísérletük azonban kudarcha ful.

Erdekes tehát, hogy míg az oroszoknak döntésre kellene törekedniök, a döntés elől kitérnek, Dankl pedig, kinek a döntésért küzdeni nem feladata, a döntésért küzd.

Feltűnő Dankl hadseregénél az arcbatámadó csoportnak, a magyar 14-ik hadosztálynak magatartása. Annak ellenére, hogy az arccsoport feladata tulajdonképp az ellenséges erők lekötése, annak megakadályozása, hogy az ellenség az arcvonalból erőket kivonjon, — ez a szintiszta magyar hadosztály oly erővel és oly halálmegevétéssel támad, hogy nemcsak feladatát teljesíti, hanem ennél sokkal többet: az ellenséges arcvonalat Kraszniknál áttöri, ami az oroszokat végleges visszavonulásra kényszeríti. A 14. magyar hadosztály támadása pedig nem volt könnyű. Csak a soproni gyalogezred magyar katonái felerészben vérökkel festették pirosra a kraszniki csatatér porondját.

A magyar pozsonyi V-ik hadtest többi magyar katonái, a pozsonyi 37-ik honvéd és a komáromi 33-ik magyar hadosztály akadályozzák meg az orosz XVI-ik és gránátos hadtest átkaroló támadását is.

5. A csatának
nincs döntő
jellege.

6. A magyarok
szerepe.

A kraszniki csata tehát nagy: észben magyargyőzelem; bár a magyarok a hadseregnek kb. csak $\frac{1}{3}$ részét alkották.

A komarov—zamosci csata (az oroszok szerint a tomaszovi harcok) 1914 augusztus 26-tól szeptember 1-ig

(Lásd 9., 12., 19., 21., 22. számú vázlatot.)

Helyzet.

A magyar-osztrák hadseregfőparancsnokság augusztus 24-iki intézkedése¹ szavakba önti és papírra veti a hadseregfőparancsnokság ama elhatározását, hogy a főerővel északi irányba támad. Ezt az intézkedést a magyar-osztrák hadseregek augusztus 25-én reggel kapják meg.

A magyar-osztrák 4-ik hadsereg augusztus 24-én még az augusztus 23-iki helyzetben van (lásd 12. és 19. sz. vázlatot) azaz a hadtestek 10 km-en felüli szélességben és kb. 60 km mélységben vannak szétszórva.

Az ellenségről ismeretes, hogy Zamosc-on át a XXV. hadtest déli irányban előnyomul, amely elől a saját 6. lovashadosztály visszavonulni kénytelen. Komarovon át az orosz XIX. hadtest ugyancsak déli irányba nyomul elő. Grubieszov felől Tyszowce-re és Krylov felől szintén nagyobb orosz erők előnyomulását állapították meg.² Az ellenséges hadosztályok élei Labunie—Komarov—Czartovczyk vonalat érték el.³

Orosz részről: Plehve tábornok hadserege augusztus 23-án megkezdte a hadműveleti terv értelmében Cieszanov—Rava-Ruszká—Magierov vonala felé az előnyomulást, hogy a szükséghez képest vagy a 4-ik hadsereget támogatassa, — vagy a Lemberg—Przemysl közötti térbe előretörjön, vagy pedig a 3-ik hadseregnek Lemberg környékén segítségére siessen. (Lásd 9. sz. vázlatot.)

Az orosz 4-ik hadsereg augusztus 23-án Krasznik-től délre súlyos harcokba keveredik, minek következtében segítségért folyamodik Plehve-hez.

A Vieprz és Bug között különben semmiféle ellenséges csapatot nem tudtak eddig megállapítani, kivéve egy Tomaszov—Zamosc felé előnyomuló ellenséges hadtestet.⁴

Auffenberg elhatározása.

Auffenberg gyalogsági tábornok, 4-ik hadseregünk parancsnoka, a hadseregfőparancsnokság intézkedése és a

¹ Lásd előbb a 112—115. lapoldalakat.

² Auffenberg: Aus Österreichs Höhe und Niedergang 291. lapon 2. szöveg-vázlat.

³ Österreichisch-ungarische Kriegsberichte 3. füzet 20. lap.

⁴ Daniloff 234—235. lap.

helyzet alapján elhatározza, hogy az ellenséget megtámadandó, mindenekelőtt a Jarczov—Tomaszov—Rudka vonalra nyomul elő.

Ez elhatározást a hadsereg főparancsnokság jóváhagyja sőt az 1. hadseregparancsnokságnak megparancsolja,¹ hogy az 1. hadsereg jobbszárnya készen álljon a 4-ik hadsereg támogatására és a továbbiakban is az 1. hadseregparancsnokság arra törekedjék, hogy a hadsereg többi részével is fokozatosan jobbra kanyarodhasson és hogy a 4-ik hadsereg által vívott csatába döntőleg beavatkozhasssék.

A 4-ik hadsereg az elérni szándékolt vonalat augusztus 25-én estig el is éri.

Auffenberg augusztus 25-ike folyamán véglegesen elhatározza, hogy augusztus 26-án az *ellenséget megtámadja* és megsemmisíti.

A hadsereg főparancsnokság az elhatározást magáévá teszi s hogy az valóra váltható is legyen a 4-ik hadseregnek alárendeli a József Ferdinánd főherceg hadseregcsoportját (XIV. hadtest és 41. honvédhadosztály) és elrendeli, hogy az 1. hadsereg az előtte visszavonuló ellenséget üldözve balszárnnyal bekanyarodjék és jobbszárnnyal Krasznosztáv irányába támadjon.² Azonkívül a Medynánál levő 97. népfölkelő dandárt is a 4. hadseregparancsnokság alá rendeli.³

Auffenberg még augusztus 25-én délután megalkotja nagy vonásokban támadási szándékához a *csatatervet*. Auffenberg terve.
21. vázlat

Arccsoport, vagy mint Auffenberg nevezi a „harcalap”:⁴ a VI. hadtest a Tomaszov körüli területben, amelyet később a XVII. hadtestnek kellett megerősítenie és kelet felé meghosszabbítania.

A *kelet felől átkaroló csoport*: József Ferdinánd főherceg csoportja.

A *nyugat felől átkaroló csoport*: A IX. és II. hadtest.

E terv alapján augusztus 26-ra támadást rendel el, melynek általános iránya Cholm. Intézkedés.

Támadási cél:

A II. hadtest számára Zamosc keleti szegélye; — a hadtestnek erős balszárnnyal és a Krasznosztáv-ra tá-

¹ A hadsereg főparancsnokság Op. Nr. 1124. sz. intézkedése Conrád IV. k. 514. lap.

² A hadsereg főparancsnokság augusztus 25-én kelt Op. Nr. 1139. sz. rendel. te.

³ A hadsereg főparancsnokság augusztus 25-én kelt Op. Nr. 1125. sz. rendelete.

⁴ „Gefechtsbasis”. Auffenberg: Aus Österreich-Ungarns Teilnahme am Weltkrieg 148. lap.

madó I. hadsereg jobbszárny hadtestével (a X-ikkel) kapcsolatban kellett előnyomulnia;

a IX. hadtest számára Jutatov;

a VI. hadtestnek pedig Tyszovce. E hadtestnek erős jobbra lépcsőzött szárnyal kellett előnyomulnia és készen lennie arra, hogy Krylov irányából jövő ellenséges átkarolást megghiúsíthasson, vagy pedig hogy ő saját maga jobbról átkaroljon.

A 6. és 10. lovashadosztályokból alakított lovashadtestnek a Bug mentén kellett felderítenie és minden eszköz felhasználásával az ellenség oldala és háta ellen működni, győzelem esetén pedig minden erejének felhasználásával az oldalból üldöznie.

A József Ferdinánd főherceg csoportjának (41., 3., 8. gyaloghadosztály és a 2-ik lovashadosztály) balszárnyával Uhnov—Tyszovce-n át kellett erélyesen előretörnie, hogy ilymódon a VI. hadtest keleti oldalába irányuló ellenséges támadást oldalba fogja, vagy a VI. hadtestnek jobbról való átkaroló mozdulataihoz csatlakozhasson.

A támadáshoz való előnyomulás kezdete augusztus 26-án reggel 6 óra, ha azonban az ellenség korábban támadna, úgy a támadást azonnal meg kell kezdeni.

A IX. hadtesthez tartozó 26. hadosztálynak Huta Rozaniecka-t, a XVII. hadtestparancsnokságnak a 19. gyaloghadosztállyal együtt Narolt kellett aug. 26-án elérnie.

Ivanov szándéka
és intézkedése.

Orosz részről a délnyugati arcvonalt parancsnoka Ivanov tábornok mind a 4-ik hadsereget támadó, mind a Tomaszov—Zamosc felé előnyomuló ellenséges hadtesteket akarja megsemmisíteni. Ezért Plehve tábornokot utasítja, hogy a 4-ik hadsereg támogatása céljából az 5-ik hadsereg balszárnyon levő 3 hadtestének oly előnyomulási irányt utaljon ki, hogy ezek mind a 4-ik hadsereget támadó, mind a Tomaszov—Zamosc környékén feltűnt ellenséges hadtestnek az oldalába és a hátába támadhassanak.

Plehve terve.
(22. sz. vázlat).

Plehve tábornok, az 5-ik hadsereg parancsnoka, egyrészt Salza báró tábornoknak, a 4-ik hadsereg parancsnokának kérelmére, másrészt pedig Ivanov tábornok parancsának értelmében (lásd 22. sz. vázlatot)

a XXV. hadtest 1 dandárát közvetlenül a 4-ik hadsereg parancsnokának rendelkezésére akarja bocsátani;

a XXV. hadtest fenmaradó részét pedig Zamosc környékén állva hagyni szándékozik, a 4-ik hadsereg közvetlen támogatására;

a XIX, V. és XVII. hadtestekkel balszárnyal előrefelé a Kamarov—Laszcov—Sokal vonalába akart bekanyarodni.¹

¹ Daniloff 235. lap.

A kiadott intézkedések következtében a magyar-osztrák 4-ik és az orosz 5-ik hadseregek között 8 napig tartó változatos véres küzdelem kezdődik, melyet mi *Komarov—Zamosc-i csatának*, az oroszok *tomaszovi-harcok* nak neveztek el.

A csata rövid lefolyása a következő:

Augusztus 26-án a *bécsi II. hadtest és a 10. gyaloghadosztály* Zamosc-tól délre az orosz XXV. hadtestre bukkan. A küzdelem már augusztus 26-án a mieinkre nézve kedvező fordulatot vesz. Teljes eredménnyel azonban csak augusztus 27-én jár, amikor is este Zamosc-ot csapataink elfoglalják.

A *kassai magyar IV. hadtest* augusztus 26-án már sokkal véresebb harcokba keveredik. A hadtest hadosztályaival (39., 27., 15.) balra előre lépcsőzve nyomult előre Tomaszovon és Ravaruskán át. Tomaszovtól északra a balszárny hadosztály: a 39. honvédhadosztály a Komarovon át előnyomuló XIX. orosz hadtesttel összeütközik. A honvédek önfeláldozó, haláltmegvető hősiecs támadása az oroszokat Tarnavatkáig szorítja vissza. A támadás azonban itt megakad, mert az oroszok a lublini XIV. hadtest békebeli tűzérési lötéren, a részben kőfallal bélelt céltábla és jelző földözékekben igen erős oltalmat találnak. Az oroszok ezenkívül még tartalékaikat is bevetik. A lötéren az oroszok minden távolságot pontosan ismernek. Nem csoda tehát, hogy a honvédek támadása megakad. Hősiességüknek, rettenthetetlen vitézségüknek beszédes tanújele az elesettek és sebesültek nagy száma. Ez 50—70 százalék volt. Megsebesült a 78. honvédgyalogsandár parancsnoka, Foglár tábornok is.

A hadtest középső hadosztálya, a 27. magyar hadosztály szintén csak igen erős harcok árán tud előre jutni a Rochanié-tól délre fekvő magaslatokra. E harcokban különösen a 87. magyar gyalogezered tűnik ki, amely azonban szintén igen sok vért veszít. Az ezred vesztesége több mint 50 százalék.

A VI. hadtest az oroszok szívós ellentállását nem tudja letörni augusztus 27-én sem.

Augusztus 28-án pedig már az orosz V. és XVII. hadtest is megkezdte a támadást a VI. hadtest oldalába és hátába Laszczov és Sokalon át Tomaszov irányában.

A XIX. hadtest pedig Komarov—Tarnavatkán át támad, hogy a magyar-osztrák arcvonalat áttörje.

Az orosz támadás előhírnöke a 13-ik kozák hadosztály rajtaütése a Dyniskánál éjjelző magyar-osztrák lovashadtest 10. lovashadosztályán augusztus 27-én. A rajtaütés meglehetősen nagy pánikot idéz elő mind itt, mind a 15-ik gyaloghadosztálynál. A tulajdonképpeni

támadás szintén rajtaütéssel kezdődik. Augusztus 28-án hajnalban az V. hadtest a VI. magyar-osztrák hadtestnek oldalába és hátába támad. A váratlan támadás a 15. gyaloghadosztályt éri és itt is úgy mint előző nap a lovas-hadosztálynál pánikot okoz, ami a 15-ik hadosztálynak veszteségeit még fokozza. Ezek következtében a 15-ik hadosztály Tomaszovig vonul vissza s csak két nap múlva válik újból harcképessé. A VI. hadtest többi hadosztályai hőiesen küzdelmet vívnak, hogy az oroszok támadását kivédjék. A helyzet igen válságos volt. Végre a XVII. hadtestnek Tomaszovtól keletre való győzelmes előnyomulása, továbbá József Ferdinánd főherceg csoportjának az orosz XVII. hadtest oldalába való támadása könnyülést hozott.

Auffenberg eredeti csatatervéhez ragaszkodva a XIV. és XVII. hadtestekkel augusztus 29-én jobboldalról igyekeznek átkarolni az oroszokat, középen a VI. és IX. hadtestek a támadó és áttörni akaró oroszokat tartóztatják fel. A nyugati szárnyon a II. hadtest két hadosztálya és a IX. hadtest 10-ik hadosztálya Péter Ferdinánd főherceg parancsnoksága alatt Komarov ellen megkezdí a bekanyarodást, hogy az ott mindenáron áttörni akaró ellenséget bekerítse. A II. hadtestnek fennmaradó hadosztályai: a 4-ik hadosztály — amelyhez az 1. hadsereg 45. hadosztálya is csatlakozik — Zamosctól északra folytatja tovább a támadást, hogy a bekerítő csoportnak, Péter Ferdinánd főhercegnek a hátát biztosítsa. A bekerítő csoport hátát észak felé biztosította még a 9. lovashadosztály is.

A kétoldali átkarolás hatása augusztus 30-án kezd mutatkozni. Az oroszok, bár Auffenberg hadseregének kettős átkaroló támadásával szemben mindkét szárnyon a közép rovására erős arcvonalat alkotnak, az átkarolást már megakadályozni nem tudják. Az orosz 5. hadsereg bal-szárnyán harcoló 3 orosz hadtest helyzete az oroszok saját bevallása szerint¹ napról-napra nehezebbé és komplikáltabbá vált és amellet igen súlyos veszteséget szenved. A balszárny helyzete annál aggasztóbb, mert a nyugati szárnyon az orosz XXV. hadtest hiába kísérli meg támadással visszaszorítani a magyar-osztrák II. hadtestet, sőt ennek nyomása alatt és az orosz 4-ik hadseregnek hátálása miatt végre is Krasznosztavra visszavonulni kénytelen.

Plehve tábornok hadseregének nehéz helyzete miatt augusztus 30-án este elrendeli a visszavonulást. Visszavonulási elhatározását Plehve tábornok azzal indokolta,

¹ Daniloff 236. lap.

hogy „lehetetlenség döntő sikert elérnie“ és a magyar-osztrák „áttörést a 4-ik és 5-ik orosz hadseregek között megakadályozni“.¹

Hadseregének a visszavonulást Plehve tábornok Krasznosztávra rendeli el. Ha pedig ez nem sikerülne, az 5-ik orosz hadsereggel a Cholm—Vladimir—Volinszkij vonalra szándékozott visszavonulni.

Az orosz Plehve hadseregnek a visszavonulás a Cholm—Vladimir—Volinszkij vonalra sikerül. Sikerül, mert a nyugati szárnyon Péter Ferdinánd főherceg bekerítő csoportja meglehetősen lassan kanyarodik be az oroszok hátába és éri el Sniaticka—Dub vonalát. Majd pedig ama hirre, hogy orosz erők nyomulnak elő északi irányból, Péter Ferdinánd főherceg a bekerítő csoporttal hátraarcot csinál s visszamegy Jaroslavice—Sniaticka vonalába. Az oroszok elzárt visszavonulási útját Péter Ferdinánd főherceg így újból kinyitja és az orosz 5. hadsereg a megsemmisítés veszedelmétől megszabadul.

Az orosz visszavonulás azonban még így sem folyik le egészen simán. A kassai VI. hadtesthez tartozó miskolci 15-ik magyar hadosztály augusztus 30-iki támadása, mely támadáshoz a IX. hadtest déli szárnya is csatlakozik, ugyanis a közvetlen Komarov előtti igen erős állásokba dobja vissza az oroszokat. Augusztus 31-én pedig a magyar 15-ik és a 26-ik magyar-osztrák hadosztály elfoglalja Komarovot, még mielőtt az orosz XIX. hadtest vonata vissza tudott volna menni. Így az orosz hadtest teljes vonata és iratai, sok fogoly és felszerelés zsákmányunkká vált.

Keleten József Ferdinánd főherceg csoportja folytatja tovább, bár lassan, az előnyomulást, mert itt az orosz minden rendelkezésre álló tartalékát harcba dobja, hogy József Ferdinánd csoportjának előnyomulását lassítsa és időt szerezzen a Grubieszovon át való visszavonulásra.

Szeptember 1-én Auffenberg hadseregének győzelme már biztos. Az ellenség teljes visszavonulásban.

Eredmény 10.000 fő fogoly és több mint 150 zsákmányolt orosz löveg. Veszteségünk kb. 40.000 fő, azaz 20 %.²

Ugyane nap Dankl hadserege Lublintól délre 1 napi menettávolságra állott. A kraszniki győzelem után ugyanis üldözve sikerült az 1. hadseregnek az orosz Salza hadsereget elkeseredett nehéz küzdelmekben egész Lublinig visszaszorítania.

¹ Daniloff 236. lap.

² Deseő Lajos: Orosz háború 27. lap.

A komarov-zamosci csata részletei.

1. József Ferdinánd főherceg csoportjának alárendelése a 4-ik hadseregnek.

A komarov—zamosci csata egyik legérdekesebb részlete a József Ferdinánd főherceg hadseregcsoporthoz tartozó alárendelése a 4-ik hadseregparancsnokság alá.

Ez a csoport eleinte tulajdonkép tartalék volt.¹

Augusztus 25-én e hadseregcsoporthoz Conrád már a 4-ik hadseregparancsnokság alá rendeli.²

Augusztus 26-án délután Brudermann hadseregének kedvezőtlen helyzete miatt a 23. gyaloghadosztályt és a József Ferdinánd főherceg hadseregcsoporthoz tartozó hadseregparancsnokság újból a 3-ik hadseregnek rendeli alá.³

Augusztus 27-én arra a jelentésre, hogy a 3-ik hadsereg helyzete nem oly veszedelmes, — Conrád a József Ferdinánd főherceg csoportját újból Auffenbergnek rendeli alá azzal a paranccsal, hogy a 4-ik hadsereg harcába erélyesen avatkozzék be.⁴

Következő nap augusztus 28-án délelőtt 10 h-kor a hadseregparancsnokság József Ferdinánd főherceg hadseregcsoporthoz újból a Brudermann hadseregnek engedi át.⁵

E parancsot azonban már teljesíteni nem lehetett, mert József Ferdinánd csapatai Belzen és Uhnovon át 2 csoportban előnyomulva, az oroszok előcsapataival már a harcérintkezést felvették.

Ílymódon azután a hadseregcsoporthoz végleg a 4-ik hadseregnél marad.

2. Auffenberg hadsereg keleti oldalának és hátának fenyegetése az orosz 3-ik hadsereg részéről.

József Ferdinánd főherceg hadseregcsoporthoz tartozó északi irányba való előnyomulása és a Brudermann hadseregnek a szerencsétlen végű Zloczov-i csatája után a Gnila Lipa mögé való visszavonulása következtében a két hadsereg között nagy űr támadt. Ez az űr az Auffenberg hadsereg keleti szárnyának előnyomulása következtében mindennap nagyobbá és nagyobbá vált.

Augusztus 28-án a magyar-osztrák hadseregparancsnokságnak már hírei vannak arról, hogy ez űrben látszólag erősebb ellenséges lovasság nyomul elő.⁶

Augusztus 30-án a repülő felderítés Mosti Vielki felé előnyomulóban kb. egy orosz gyalog hadosztályt állapít meg.⁷ E miatt a hadseregparancsnokság a József Ferdinánd főherceg hátának biztosítása végett elrendeli, hogy

¹ Lásd előbb a 102. és 110. lapoldalt.

² Lásd előbb a 127. lapoldalt.

³ Conrád IV. K. 532. lap és a hadseregparancsnokság Op. Nr. 1172. számú rendelete.

⁴ A hadseregparancsnokság Op. Nr. 1208. számú intézkedése.

⁵ Auffenberg: Aus Österreichs Höhe und Niedergang 299. lap.

⁶ A hadseregparancsnokság Op. Nr. 1267. számú intézkedése Conrád IV. k. 559. lap.

⁷ A hadseregparancsnokság Op. Nr. 1337. számú intézkedése Conrád IV. k. 581. lap.

Auffenberg a 2. és 6. lovashadosztályt, a Brudermann hadsereg pedig a 10. és 11. lovas hadosztályokat rendelve ki.¹

Auffenberg e parancsra csak a 6. lovashadosztályt küldi Belz-hez és a Rava-Ruskára épen beérkező 9. menetezredet hagyja ott állva.²

Augusztus 30—31-ike folyamán még több jelentés érkezett az oroszoknak délkeleti irányból József Ferdinánd hátába való előnyomulásáról.³

Amidőn a 3-ik és 2-ik hadsereg a Przemyslany-i csata következtében kénytelen visszavonulni, a hadsereg-főparancsnokság Auffenberget augusztus 31-én délelőtt 9 h-kor figyelmezteti,⁴ hogy az esetben, ha legkésőbb szeptember 1-én a 4-ik hadsereg végleges döntést („durchgreifende Entscheidung“) nem érne el, a 4-ik hadsereg délkeleti irányból már annyira veszélyeztetve lehetne, hogy hosszabb ideig ebben a helyzetben nem maradhatna.

Majd pedig, amidőn egyik repülő augusztus 31-én délután 1 óra 15 perckor jelenti, hogy kb. egy ellenséges orosz hadosztály nyomul elő Mostivielkiről a 4-ik hadsereg hátába, ezt a jelentést a hadsereg-főparancsnokság azzal a parancssal továbbítja a 4-ik hadsereg parancsnokságának, hogy ha a döntést idejekorán és anélkül elérni nem lehet, hogy a Mostivielki felől előnyomuló ellenség vereséget okozzon, a hadsereg inkább vonuljon vissza keleti szárnyával Rava-Ruskára.⁵

A valóság az volt, hogy az orosz 3-ik hadsereg északi szárnyán a XXI hadtest Kamionka-Strumilován át settől északra az orosz 3-ik hadsereg lovassága nyomult elő.

Amidőn pedig Auffenberg hadserege Plehve hadseregének keleti szárnyát északi irányba kezdi visszanyomni és a térköz az orosz 5. és 3-ik hadsereg között mind nagyobb és nagyobbá válik, Ivanov tábornoknak a délnyugati arcvonalt parancsnokának parancsára és az orosz főhadiszállás kívánságára a XXI. orosz hadtestet Mostivielkin át és ettől északra a lovasság egy részét ama szándékkal nyomultatják elő, hogy ez és a Brudermann hadseregének visszaszorítása után a Ruski hadsereg zöme is Rava-Ruskán át a Plehve hadsereget támadó Auffen-

¹ A hadsereg-főparancsnokság távbeszélőn leadott parancsa. Conrád IV. k. 512. lap.

² Auffenberg: Aus Österreich-Ungarns Teilnahme am Weltkrieg 211. lap.

³ Auffenberg: Aus Österreich-Ungarns Teilnahme am Weltkrieg 211. lap.

⁴ A hadsereg-főparancsnokság Op. Nr. 1397. sz. rendelete. Conrád IV. k. 593. lap.

⁵ A hadsereg-főparancsnokság Op. Nr. 1376. sz. r. Conrád IV. k. 592. l.

berg hadsereg oldalába és hátába törjön, hogy az észak felé támadó magyar-osztrák haderők mielőbb megsemmisíthetők legyenek.¹

Ruski hadserege azonban meglehetősen lassan és óvatosan nyomul elő Lemberg erősítéseire való tekintettel s így Auffenberg időt nyer az orosz Plehve hadsereg fölötti győzelem kivívására.

Erdekes különben, hogy Auffenberg az oroszoknak Mostivielkin át való előnyomulásáról szóló híreket tulzotaknak, sőt árulók részéről félrevezetési szándékkal terjesztett híreknek tartotta.²

A Komarov—Zamosci csata méltatása.

Auffenberg elhatározása.

Auffenberg elhatározása: támadás. Támadásának célja az ellenség megsemmisítése. Más elhatározás nem is lehetett, mert tulajdonképpen ez volt Auffenberg feladata s az ereje is meg volt hozzá.

Auffenberg csata-terve.
1. A támadás módja.

Auffenberg támadási terve az, hogy a nagyjában Zamosc—Tyszovce vonal szélességében előnyomuló orosz erőket *két oldalról fogja átkarolni* (lásd 19. és 21. számú vázlatokat). A hadtörténelem tanúsága szerint a kétoldali átkarolással lehet legbiztosabban az ellenséget megsemmisíteni. Rendszerint azonban az ellenség fölött túlerővel kell rendelkezni. Túlerő sem feltétlenül szükséges azonban hozzá. Példa erre Hindenburg csatája: a tannenbergeri csata. Auffenberg a beérkezett hírek alapján nem gondolhatta hadseregét — József Ferdinánd főherceg hadcsoportjával együtt sem — erősebbnek az orosznál. A valóságban valószínűleg 200.000 fő állott 200.000 fővel szemben, bár azt, hogy az oroszok a komarovi csatában pontosan mennyi erőt dobtak harcba, még nem tudjuk. Jelen esetben a kettős átkarolás ellen csak az volna, hogy addig míg ez érvényesül, hosszú idő telhetik el s ez idő alatt az oroszok áttörhetik az arccsoportot alkotó magyar VI. hadtest arcvonalát és a Brudermann hadsereg nem fogja addig fel tartóztatni tudni a kelet felől előnyomuló orosz 3-ik hadsereget. A kettős átkarolás ellen szól továbbá az a körülmény is, hogy a nyugati szárny bekanyarodása után a 4-ik és 1. hadseregek között hézag támad, amely hézag miatt a két hadsereg között az összműködés nehezebbé

¹ Daniloff 236., 240., 244. és 245. lap.

² Auffenberg: Aus Österreich-Ungarns Teilnahme am Weltkrieg 212. lap és Aus Österreichs Höhe und Niedergang 310. lap.

válík és azonkívül még a belső szárnyak biztosítására külön erő is kell.

Conrad Auffenberg tervét bár jóváhagyta, de azzal nem értett egyet.¹ E helyett az alább kifejtett okok miatt inkább az *arctámadást* tartotta célhoz vezetőbbnek. Az arctámadással azonban az ellenséget megsemmisíteni csak a legkritább esetben lehet. Az arctámadás az ellenséget siker esetén is a legtöbb esetben is csak hátranyomja azaz csak visszavonulásra készíti. A 4-ik hadsereg feladata: „az 1-ső hadsereggel együtt a Cholm és Visztula között levő ellenséget döntően megverni”.² A 4-ik hadsereg feladata tehát a *döntés* előidézése. A döntést előidézni arctámadással nem igen lehet, mert az ellenség az arctámadásnál a harcot bármikor félbeszakíthatja és a döntés elől bármikor kitérhet. Az arctámadás, ha az ellenséget meg is verik, azt csak visszaszorítja és így csak fél munka. Közöséges győzelem „une bataille ordinaire”.

Szinte lehetetlen, hogy a zseniális és nagyszabású, elhatározásaiban mindig merész Conrad csak közöséges győzelemre törekedett volna és hogy megelégedett volna az oroszok egyszerű visszaszorításával.

És valóban nem is. Célja: a Bug és Visztula között előnyomuló orosz erők megsemmisítése. Terve: pedig

¹ Conrad IV. k. 588. lapoldalán a következőket olvashatjuk: „Die 4. Armee setzte unter harten Kämpfen ihr Bemühen fort den Feind einzukreisen. Dies versprach zwar einen grossen Erfolg an befangenen und Trophäen, schloss aber die Divisionen auf engem Raum zusammen, vergrösserte die Lücke zwischen beiden Armeen (1. und 4.) und setzte den Rücken derein kreisenden Flügeldivisionen der 4. Armee feindlichem Eingreifen aus. Ich hatte mir die Offensive der 4. Armee als ein Fortschreiten in breiter Front gedacht.”

² A hadseregfőparancsnokság augusztus 24-én kelt Op. Nr. 1117. számú intézkedése. Conrad IV. k. 508. lap.

A 4-ik hadsereg feladatára vonatkozólag Conrad a 4-ik hadseregparancsnokságnak augusztus 30-án kiadott intézkedésében a következőket mondja: „megverni az ellenséget fontosabb, mint azt bekeríteni.” (A hadseregfőparancsnokság Op. Nr. 1337. sz. telefon parancsa. Conrad IV. k. 581. lap.)

Ugyanezen a napon Conrad környezetének mondja: „A 4-ik hadsereg kissé túl sokat manőverezik. Sedant akar, de az a veszély fenyegeti, hogy mindig több és több ellenséges erőt von magára, mielőtt még döntő eredményt érne el.” (Conrad IV. k. 582. lap.)

A 4-ik hadsereg helyzetéről augusztus 31-én délelőtt Conrad a következőképp nyilatkozik: „mielőbbi döntés kívánatosabbnak látszott előttem, mint nagyon is magasra tűzött célok következtében bekövetkezendő sikertelenség.” (Conrad IV. k. 592. lap.)

Bár Conradnak ezeket a megjegyzéseit többféleképpen is lehet magyarázni, egy dolog tiszta és világos, ez pedig az, hogy Auffenberg tervével nem értett egyet. E helyett miként ő maga is mondja: „széles arcvonalban” való támadást akart. Ez pedig arctámadás

valószínűleg, miként azt emlékirataiból és intézkedéseiből kihámozni lehet, a helyzethez képest egyszerű vagy kettős átkarolás. Ennél *arccsoport* a 4-ik hadsereg, — *balról való átkaroló csoport*: az 1. hadsereg, — *esetleg a jobbról való átkaroló csoport*: József Ferdinánd főherceg csoportja.¹

Ez a terv azonban még nem forrott ki teljesen, mert a folyton változó helyzet és viszonyok ezt is megváltoztathatják. Az alapeszméje azonban már megszületett.²

Conrád e terve szerint pedig Auffenberg hadseregének arcban kell támadnia.³

A valószínűleg Auffenberg terve is csak közönséges győzelmet eredményezett, azaz az ellenséges 5. orosz hadsereget csak visszavonulásra kényszerítette, de nem semmisítette meg. Oka ennek, hogy a két átkaroló csoport parancsnoka, Péter Ferdinánd és József Ferdinánd főhercegek, nem Auffenbergnek, az egész parancsnokának szellemében cselekedtek. Péter Ferdinánd főherceg a már bezárt gyűrűt kinyitja azáltal, hogy Dub—Sniaticka vonalából visszamegy Jaroslavice—Sniaticka vonalába. Visszamegy, mert azt a jelentést kapja, hogy 3—4 ellenséges zászlóalj északi irányból előnyomul. Ha ez a jelentés még a valóságnak meg is felelt volna, ennek feltartóztatására elegendő lett volna 1 ezredet kirendelni, hisz Péter Ferdinánd 2 hadosztály, azaz 8 ezred fölött parancsnokolt. Az igaz, hogy az esetben, ha Péter Ferdinánd főherceget csoportjával együtt elfogják, ez az oroszoknak igen nagy politikai sikert is jelentett volna. Kockázat nélkül azonban nincsen siker. Legfeljebb ily exponált helyre nem szabad politikailag oly fontos egyént állítani, mint amilyen a királyi ház tagja.

A keleti szárnyon József Ferdinánd főherceg csoportjával szemben az igaz, hogy az oroszok mindent elkövetnek, hogy a rájuk nézve oly veszedelmes csoport előnyomulását feltartóztassák és késleltessék. Ez csak természetes. József Ferdinánd főherceg csoportja azonban nem csak emiatt nem haladt előre. Conrád írja:⁴ A főherceg elhatározta, hogy *csak az esetben támad szeptember 1-én, ha az ellenfélnél a visszavonulásnak valami jele mutatkozik*. Ez az elhatározás azonban Auffenberg csata-tervével éles ellentétben áll. Az átkaroló szárnynak támadnia

¹ Ezt mutatják az augusztus 25-én kiadott Op. Nr. 1124. és Op. Nr. 1129. parancsok (Kivonatolva lásd előbb a 126—128. lapoldalakon) és az eredeti hadműveleti terv. (Lásd előbb a 28—29. lapoldalon).

² Az egyszerű átkarolás alapeszméje teljesen tisztán kivethető az Op. Nr. 1124. sz. intézkedésből. Lásd előbb a 126—127. lapoldalt.

³ Az igaz, hogy még e magyarázat mellett sem teljesen érthetők Conrádnak a 135. lapoldalon, 2. lábjegyzet alatt ismertetett megjegyzései.

⁴ Conrád VI. k. 606. lap.

kell föltétlenül, hogy az ellenség visszavonuló vonalát elvághassa, még mielőtt az ellenség visszavonulna. Az átkaroló szárny, ha csak akkor támad, amikor már az ellenség visszavonul, nem vághatja el az ellenség visszavonulását. Ettől ilymódon rendszerint lekésik, legfeljebb a visszavonulást gyorsítja s így azt zavarhatja, rendetlenné teheti.

Ami a támadáshoz való erőcsoportosítást illeti, a csata végén a következőkép alakult:

Arccsoport: VI. hadtest = 3 hadosztály támad kb. 20 km. széles arcvonalban;

balszárny átkaroló csoport: II. és IX. hadtest = 5 gyalog- és 1 lovashadosztály, támad kb. 10 km. széles arcvonalban,

jobbszárny átkaroló csoport: XIV. és XVII. hadtest támad kb. 10 km. széles arcvonalban.

Az erőelosztásnál feltűnő az, hogy az arccsoport erejéhez mérten túl nehéz feladatot kap. Ily erőelosztás mellett felő, hogy arccsoportot az orosz, még mielőtt a kétoldali átkarolás érvényesülne, áttöri. Félő ez annál is inkább, mert az átkarolás hatása 4—5 napnál hamarabb nem igen érvényesülhet. Szükség lenne tehát tartalékokra. Auffenberg azonban tartalékait augusztus 28-án már felhasználta s így a VI. hadtestnek még 2 napig kellett életlál harcot vívnia a győzelemért.

Minket magyarokat pedig különösen érdekel ez az erőcsoportosítás. Amint ugyanis az erőcsoportosításból látható, a legnehezebb és a leghálátlanabb feladata a szintiszta magyar arccsoportnak jut osztályrészül. A legnehezebb és leghálátlanabb pedig azért, mert ennek az arccsoportnak folyton túlerő ellen kellett támadnia, hogy az oroszok erőiket el ne tolhassák a veszélyeztetett szárnyakra. Támadnia kell, hogy az oroszok összes csapataikat lehetőleg itt dobják harcba. És ez valóban sikerült is. A *kassai magyar VI. hadtest ellen augusztus 28-án* már 4 orosz hadtest támad s ezután napokon át az orosz túlerő áttörési kísérleteit hiusítja meg. Óriási véráldozatot fizet. A 39. honvéd hadosztálynak egyedül 70% a vesztesége. A borsodi, hevesi, szabolcsi és zempléni 10-es honvédeknek alig marad tényleges tisztje. A nagy vérveszteség ellenére mégis ez a magyar hadtest az, mely Komarov előtt a már csak védekezni tudó orosz XIX. hadtest utolsó ellenállását is megtöri és az augusztus 28-án Pukarzov-nál óriási veszteséget szenvedő miskolci 15. szintiszta magyar hadosztály az, mely augusztus 30-án már Komarovnál elsőnek áttöri az oroszok arcvonalát. Ennek a szintiszta 15. magyar hadosztály hőseinek köszönheti Bardolff ezredes, a 29. miskolci gyalogdandár

2. Erőcsoportosítás, feladatok.

A magyarok szerepe a komarov-zamosci csatában.

parancsnoka a Mária Terézia rendet, a legnagyobb katonai kitüntetést.¹ Bár hadászati lag József Ferdinánd főherceg hadseregcsoportja és a II. hadtest előnyomulása miatt vonul vissza az orosz 5-ik hadsereg, harcászati lag a csatát döntő győzelemmé a szintiszta magyar arccsoport érlelte, bármily furán hangozzék is ez.

Az arccsoport csodálatra méltó magatartásához a döntésre hivatott átkaroló csoportok magatartását hasonlítani sem lehet. Az igaz, hogy itt nem is magyar csapatok harcoltak. Amint tudjuk, a Péter Ferdinánd főherceg átkaroló csoportja a háta veszélyeztetésének hírére hátramegy s az oroszokat engedi az Auffenberg által készített fogóból kimenekülni. A II-ik hadtest fennmaradó része háromszoros parancs dacára sem megy előre. A jobboldali átkaroló csoport különben kiváló katonái, az tiroi, salzburgi, felsőausztriai és stíriai németek előnyomulása is lassú. József Ferdinánd főherceg — látva innsbrucki hadtestének nagy veszteségeit — szeptember 1-én már támadni sem akar addig, míg az orosz a visszavonulást meg nem kezdi. Pedig nincs olyan nehéz helyzetben, mint a magyar VI. hadtest. A VI. kassai hadtest pedig támad, bár támadnia már feladatából kifolyólag sem feltétlenül kellene. Az innsbrucki hadtestnek ellenben támadás a feladata és mégsem támad! A komarov—zamosci csata tehát tulajdonképp magyar véren vásárolt győzelem, épúgy, mint a kraszniki. A győzelmet azonban mégis az átkaroló csoportok nem magyar csapatai könyvelik el, mert az ő, az oroszok oldalába és hátába irányuló, megjelenésük és előnyomulásuk kényszerítette az oroszokat visszavonulásra. Így ők aratták asikert.

A magyar csapatok szellemére, gondolkozásmódjára különben élénk fénysugárral világít rá az épen magyar érzelműnek nem mondható Auffenberg naplója,² ahol augusztus 29-ről azt olvashatjuk, hogy Auffenberg egyik sebesült szállítmányban a besztercebányai 16-ik honvédgyalogezred egyik sebesült honvédjét, egész lelkében mélyen meghatva, vigasztalni akarta. A hős honvédgyalogos arcát keresztlben szántotta végig a puskagolyó, úgy hogy mindkét szemgolyója kifolyt. A mozdulatlanul fekvő, szemvilágától megfosztott honvéd Auffenberg vigasztaló szavaira magyarul röviden csak ennyit felelt: „Hazáért!”

A csata lefolyását ismerve, most utólag már tisztán látjuk, hogy a győzelmet a csapatok hősiességén kívül Auffenberg kitartásának és nem kis részben szerencséjének lehet köszönni.

¹ Érdekes különben, hogy egyedül csak Bardolff kapott a komarov-zamosci csatáért Mária Terézia rendet.

² Auffenberg: Aus Österreichs Höhe und Niedergang 397. lap.

Kitartásának azért, mert annak ellenére, hogy az átkarolás csak lassan kezdte éreztetni a hatását és hogy különösen a Brudermann hadsereg visszavonulása miatt az Auffenberg hadsereg háta is veszélyeztetve volt és annak ellenére, hogy már a hadseregfőparancsnokság Auffenbergnek a visszavonulásra az engedélyt megadta, tovább is kitart és a csatát egész addig, amíg csak az oroszok vissza nem vonulnak, végig küzdi, végig vívja.

Auffenberg szerencsésének köszönhető pedig azért, mert az, hogy József Ferdinánd főherceg hadseregcsoportja végre is a 4-ik hadsereghez került, ama szerencsés véletlennek köszönhető, hogy ennek előcsapatai már az oroszokkal a harci érintkezést felvették. Máskülönben József Ferdinánd főherceg hadseregcsoportját a 3-ik hadsereg támogatására küldik. József Ferdinánd főherceg hadseregcsoportja nélkül pedig Auffenbergnek — saját vallomása szerint is — legkésőbb augusztus 29-én a visszavonulást el kellett volna rendelnie.¹

Szerencsés véletlen az is, hogy a Russkij hadsereg északi szárnya Ivanov tábornok és az orosz legfelsőbb hadvezetőség sürgetései és utasításai ellenére csak igen lassan nyomul elő Auffenberg hadseregének hátába. Auffenberg pedig az erről érkező híreknek nem tulajdonít nagyobb jelentőséget, hanem merészen kitart, bebizonyítva ezzel is azt, hogy a hős magyar költőnek és törökverő hadvezérnek, Zrínyi Miklósnak jelmondata ma is igaz: „sors bona, nihil aliud!”

Orosz részről a csata elvesztése leginkább a Plehve hadseregcsoport erőinek szétforgácsolásán, valamint a Russkij hadsereg lassú előnyomulásán mulik.

Oroszok.

Az erők szétforgácsolása főképp abban nyilvánul meg, hogy a XXV. hadtestet a Salza hadsereg támogatására rendelik ki.

A Russkij hadsereg lassú előnyomulása pedig annak volt következménye, hogy Lemberg erődtítéseinek Russkij túl nagy jelentőséget tulajdonít és emiatt nem siet segítségére a Plehve hadseregnek. Az összműködés tehát hiányzik az orosz 3-ik és 5-ik hadsereg között.

A Dankl hadsereg üldöző harcai és a lublini csata első része szeptember 2-ig.

(Lásd 19. sz. vázlatot.)

Augusztus 25-én a kraszniki csata a Dankl hadsereg győzelmével ér véget. A magyar-osztrák 1. hadsereg, A Dankl hadsereg helyzete és feladata.

¹ Auffenberg: Aus Österreichs-Höhe und Niedergang 299. lap.

a hadseregfőparancsnokság augusztus 22-iki intézkedésében kapott feladatát¹ megoldotta. A Tanev övtől északra fekvő magaslatokat elfoglalta s az orosz 4-ik hadsereget e magaslatokról északi irányba dobta vissza.

Ugyanekkor, miként tudjuk, Auffenberg hadserege már az előnyomulásra kész, bár még 3 hadosztálya kb. 2 napi menetire a San-nál hátul van. Tudjuk továbbá azt is, hogy Auffenberg augusztus 26-án már meg akarja támadni az oroszokat. A hadseregfőparancsnokság éppen ezért az 1. hadsereget kéznél akarja tartani, hogy a 4-ik hadsereg támadásába, ha szükséges, támogatólag közbelephessen. Az 1. hadsereg ezért a támadást csak akkor folytathatta tovább, ha már a 4-ik hadsereg a támadást megkezdte.²

A hadseregfőparancsnokság ez elhatározásából kifolyólag még augusztus 25-én reggel 9 órakor elrendeli,³ hogy az 1. hadsereg jobbszárnya álljon készen a 4-ik hadsereg harcába való beavatkozásra és hogy az 1. hadsereg többi részeinek előnyomulása is olymódon történjék, hogy fokozatosan jobbra kanyarodva, a 4-ik hadsereg csatájába döntőleg lephessen fel.

A hadseregfőparancsnokság ezen intézkedése értelmében azután, — annak ellenére, hogy az oroszok a repülők jelentései szerint menekülésszerűen vonulnak vissza Lublin felé, — az 1. hadsereg jobbszárnya augusztus 25-én állva marad, a balszárnny pedig jobbra kanyarodik és hagyják, hogy az orosz minden harc nélkül⁴ vonuljon vissza Lublin felé.

Amint a hadseregfőparancsnokság augusztus 25-én azután a kora délutáni órákban értesül, az oroszok visszavonulásáról, azonnal intézkedik, hogy az 1. hadsereg balszárnnyának egyidejű bekanyarodása és üldözése mellett a jobbszárnny is kezdje meg a támadást általános iránnal Krasznosztavra.

Ez intézkedést kiegészíti a hadseregfőparancsnokság aug. 26-iki rendelkezése,⁵ amelynek értelmében a megvert és a Lublin felé teljes visszavonulásban levő oroszokat Lublinnál az 1. hadseregnek újból meg kell támadnia. Összhangban az 1. hadsereggel a 4-ik hadseregnek az előbb kitérő ellenséget Krasznosztavon és Grubieszovon át kell üldöznie. Ezután pedig a 4-ik hadseregnek fel kell

¹ Lásd előbb a 98. és a 120. lapoldalakon.

² Conrád IV. k. 512–513. lap.

³ A hadseregfőparancsnokság Op. Nr. 1124. sz. rendelete. Conrád IV. k. 514. lap.

⁴ Conrád IV. k. 592. lap.

⁵ A hadseregfőparancsnokság Op. Nr. 1172. sz. intézkedése. Conrád IV. k. 532. lap.

zárkóznia és teljes mértékben fel kell készülnie a támadáshoz, mert az ellenség álítólag Cholmnál védelemre rendezkedik be.

Ezenkívül a Kummer hadseregcsoporthoz augusztus 27-én délután a hadsereg főparancsnokság megparancsolja, hogy kiméletlenül, gyorsan és sürgősen nyomuljon a Visztulán át Opoléra elől.¹

Orosz részről a kraszniki csata következtében mindenekelőtt szükségessé válik a 4-ik hadsereg megerősítése. Miután pedig a III. kaukázusi hadtestnek a 4-ik hadsereghez való szállítása csak hosszabb idő múlva fejezhető be, az orosz legfelsőbb hadvezetőség a Visztula balpartján végrehajtandó támadáshoz kiszemelt és felvonult 9. orosz hadsereget gyengíti meg s ettől augusztus 25-én² elveszi a XVIII. orosz hadtestet, hogy a Visztula és a 4. orosz hadsereg jobbszárnya közötti térközt betöltse.³

Oroszok helyzete és szándéka.

Ezenkívül Plehve tábornok az 5-ik hadsereg parancsnoka Salza báró tábornok kérelmére a XXV. hadtest egy dandárát bocsátja a 4-ik hadsereg rendelkezésére. E dandár erőltetett menetekben Lublinra menetel és a 4-ik hadsereg jobbszárnyát erősíti meg. Majd pedig a 4. hadsereg nehéz helyzete miatt Ivanov tábornok, a délnyugati arcvonal parancsnoka, Plehve tábornokot a 4-ik hadsereg támogatására utasítja.⁴ E parancsra Plehve azután, miként tudjuk, az egész XXV. hadtestet Zamosc környékére, a 4. hadsereg közvetlen támogatására rendeli és a többi három hadtestével is a Tomaszov—Zamosc felé előnyomuló magyar-osztrák haderők legyőzése után a 4. hadsereget támadó Dankl hadsereg keleti oldalába szándékozik támadni.

A legfelsőbb orosz hadvezetőség azonkívül még más intézkedéseket is tesz.

Augusztus 25-én Salza báró tábornok helyére Everth tábornokot nevezi ki a 4. hadsereg parancsnokává.

Majd végleg elejti a Visztula balpartján Radomon át a Németország elleni támadás tervét. E helyett a Visztula és a Vepz között akar erős támadó csoportot teremteni. E támadó csoportnak feladata a Dankl hadsereg megsemmisítése oly módon, hogy a Dankl hadsereget a Visztulához szorítja és megkerülve, visszavonulását a Szan felé lehetetlenné teszi.

¹ A hadsereg főparancsnokságnak aug. 27-én d. u. 6 h 35-kor a Kummer hadseregcsoporthoz kiadott parancsa. Conrád IV. k. 544 lap.

² Zichovich 68. és 122. lap.

³ Daniloff 234. lap.

⁴ Lásd előbb a 128. lapoldalon Ivanov szándékát és Plehve tervét is.

E célból nem csupán a III. kaukázusi és a XVIII. hadtestnek, továbbá a 4. hadsereghez tartozó három tartalékhadosztálynak vasuti szállítását gyorsítják meg, hanem augusztus 26-án megkezdik a 9-ik hadsereg többi részének és pedig a gárda hadtestnek Lublinhoz való szállítását is.¹

Ilymódon azután a délnyugati arcvonalt jobbszárnya erejének a Visztula és Vieprz között az összes erősítések beérkezése után 248 zászlóaljról kellett növekednie.² Ezzel szemben az oroszok a Vieprz és Visztula között előnyomuló magyar-osztrák csapatok erejét 129 zászlóaljra becsülték.³

A könnyebb vezetés végett a legfelsőbb hadvezetőség ezeket az erőket két részre osztotta: a 9. és 4. hadsereg. Előbbi parancsnoka Lecsizski tábornok.

Ezenkívül a Visztula balpartján nagy lovasömegeket von össze Radom környékén, hogy ezek erőyes támadó hadműveletekkel a Dankl hadsereg Krakkó irányába való visszavonulását elvágják.

Lecsizski és Everth támadásának kezdetét augusztus 31-re tűzték ki.⁴

Események aug.
26-án.

Augusztus 26-án a magyar-osztrák X. hadtest jobbszárnyadosztálya (45. hadosztály) az Auffenberg hadsereg támogatása végett Szczebrzeszin felé nyomul elő. A hadtest többi része Turobintól délre erősebb orosz utóvédet dob vissza. A Pór patak előtt azonban a támadás megakad, mert az orosz e pataktól északra fekvő magaslatokon, továbbá a Krasznik—Lublin-i út mindkét oldalán St. Vies-Borzechov vonalban és a Chodel-től északkeletre fekvő magaslatokon védelemre rendezkedett be.

Augusztus 27.

Következő nap, augusztus 27-én, a X. hadtesthez tartozó 2. és 24. hadosztály Turobin-nál áttöri az oroszok állásait s a Pór patakon való átkelést kierőszakolja.

A magyar V-ik hadtest az oroszokat megerősített állásaikból az egész vonalon kiveti és a Visokie—Rechtov vonalig nyomul elő, míg az I. hadtest zöme Rechtov—Borzechov vonalig jut előre. Az I. hadtest balszárnyadosztálya (12.) azonban a chodeli orosz állások ellen nem tud sikert felmutatni.

Augusztus 28.

Következő nap, augusztus 28-án, az V. és X. hadtest az oroszokat tovább szorítja északi irányba és a Zol-

¹ Reichsarchiv II. k. 265. lap.

² A vasuti szállítás alatt levő XXII. hadtestet is Lublinhoz akarták szállítani. Ez azonban olyan későn érkezett volna be, hogy emiatt e hadtestet a 10-ik hadsereghez osztják be. Daniloff 240. lap, és Zichovich 57. és 149—150. lap.

³ Daniloff 240. lap.

⁴ Daniloff 240. lap.

kievka—Bichavától északra levő vonalat éri el. Az I. hadtest azonban a krasznik—lublini ut mentén a Niedrzvica—Borzechov—Chodel vonallal szemben nem tud előre jutni.¹

Augusztus 28-án az orosz 4-ik hadsereg helyzete már annyira válságos, hogy Everth tábornok Ivanov tábornoktól a Vieprz mögé való esetleges visszavonulásra a visszavonulási irányok megadását kéri. Ivanov tábornok ez esetre a Vieprz vonal védelmét és megerősítését rendeli el. Az orosz 5-ik hadseregnek ez esetben állva kellett maradnia, kivéve a balszárnnyat. Az 5-ik hadsereg balszárnnyának ugyanis ez esetben is tovább kellett volna támadnia a szomszédos 3-ik hadsereg támogatására.²

Dankl, hogy az I. hadtesttel szemben szívósan védekező oroszok további ellenállását megtörje, a Chodel—Niedrzvica vonalat 2 oldalról szándékozik átkarolni. És pedig Opole felől a Kummer hadseregcsoporttal, Bichava felől pedig az V. hadtesttel.

Terv augusztus 20-ára.

A X. hadtestnek a hadseregfőparancsnokság rendeltére az Auffenberg hadsereg balszárnnyát kellett támogatnia.³ Az orosz XXV. hadtestet ugyanis, — miként tudjuk — Plehve tábornok az orosz 4-ik hadsereg közvetlen támogatására rendelte. E hadtestet augusztus 27-én a VI. hadtest Tarnavatkánál megtámadta. A XXV. orosz hadtestnek az őt fenyegető átkarolásból augusztus 28-ára virradó éjszaka sikerült magát kivonnia és Zamosc—Deszkovice vonalába visszavonulni, mert a hadtest hátába irányított 10. magyar-osztrák hadosztály előnyomulása nem volt elég erélyes. Augusztus 28-án azután az orosz XXV. hadtest az magyar-osztrák II. hadtest balszárnnya és az ugyancsak itt harcoló 45-ik hadosztály ellen erélyes ellen-támadást kezd.

Augusztus 29-én a Kummer hadseregcsoport még nem érkezik be és így csak a magyar V. hadtest támad sikeresen az oroszok igen erős állásai ellen. E harcokban a 37. honvédhadosztály egyik dandára, a 73. honvéd gyalogdandár tűnt ki különösen. E dandárnak parancsnoka: *nemes Nagy Pál tábornok*, aki mint gyalogsági tábornok a m. kir. honvédségnek 1922-től 1925-ig volt a főparancsnoka. Vitéz nemes Nagy Pál gyalogsági tábornok e harcokért, melyek a „bichavai harcok“ név alatt ismeretesek, a Mária Terézia rendet, a legnagyobb katonai kitüntetést kapta.⁴

Augusztus 29.

¹ Österreichisch-ungarische Kriegsberichte. 3. füzet 22—23. lap.

² Daniloff 237. lap.

³ Conrád IV. k. 557. lap.

⁴ Lásd bővebben Bengyel Sándor: Majdan Piotrkovek-i ütközet című tanulmányát a Hadtörténelem I. évfolyam 2. számában és Magyar Katonai Közlöny 1922 márciusi (III-ik) füzetet.

A X. hadtest 45. hadosztálya a II. hadtest 4. hadosztályával együtt Ujazdov—Piaski között Krasznosztav felé szorítja vissza az orosz XXV. hadtestet. Az magyaroszlák X. hadtest másik két hadosztálya minden harc nélkül nyomul elő Krasznosztav irányába.

További terv.

Az V. hadtest e napi igen nehéz harcaira való tekintettel Dankl augusztus 30-án az I. és V. hadtestekkel az elért vonalban ki akart tartani, míg a Kummer csoporttal Opole, a X. hadtesttel pedig Krasznosztav felől akart támadni.¹

Augusztus 30-ika.

A Kummer hadseregcsoport, mely Jozefovnál egy hevenyészve vert hidon² kelt át, augusztus 30-án kezdi meg Opolonén át a támadást. A támadás azonban nem sikerült, mert az oroszok már meghosszabbították a XVIII. hadtesttel a jobbszárnyukat és így a támadás tulajdonképp arctámadás erősen kiépített és megszállott védelmi állásra és mert a támadási terep a mocsaras Chodel völgyön át igen kedvezőtlen.

A jobbszárnyon az átkarolás nem vehette még kezdetét, mert a X. hadtestnek a hadsereg főparancsnokság rendeletére a 4. hadsereg balszárnyának támogatására kellett harcba lépnie. Az Auffenberg hadseregének balszárnyán ugyanis — mint tudjuk —, Péter Ferdinánd főhercegnek jobbra kellett kanyarodnia az ellenség bekerítése céljából. Ily módon a Dankl és Auffenberg hadseregek között nagy úr támad, amely úrban csak a II. hadtest 4-ik hadosztálya és a X. hadtest 45-ik hadosztálya volt. Az orosz XXV. hadtest részéről fenyegető veszéllyel szemben kellett tehát a X. hadtestet a 4-ik hadosztály támogatására kirendelni. Az orosz XXV. hadtest ellentámadását különben még 30.-a folyamán visszaveri, a 4. és 45. gyaloghadosztály Ujazdovnál az oroszokat visszavonulásra kényszerítvén.

További tervek.

Ily körülmények között Dankl most már a Woyrsch-féle német hadtestet rendeli át a Visztula balpartjáról Jozefov—Solec-en át, hogy azzal erősítse meg a hadseregének balszárnyát. Addig is a X. és V. hadtestnek az ellenséget tovább kellett támadni és ha lehet, azt Krasznosztav felől átkarolni.

Augusztus 31-e

Augusztus 31-én megkezdődik az orosz védelmi állás keletről való átkarolása. A X. hadtesthez tartozó 45. hadosztály az Auffenberg hadsereg II. hadtestéhez tartozó 4-ik hadosztállyal együtt Izbicza környékén az előző nap

¹ Conrád IV. k. 569. lap.

² Nothbrücke = szükséghid helyett használok a hevenyészve vert hid kifejezést.

már megvert orosz XXV. hadtestet újból megtámadja és azt északi és északkeleti irányba szorítja vissza.

A X. hadtest 24-ik gyaloghadosztálya Krasznosztavot foglalja el. Azután megkezdí nyugat felé a Krasznosztav—Lublin-i műúton az előnyomulást Lublinra és e nap estig Lopenik-et, tőle balra pedig a 2-ik gyaloghadosztály Izdebnót éri el.

Következő nap, szeptember 1-én a X. hadtest tovább Szeptember 1-e. folytatja az orosz 4-ik hadsereg átkarolását és visszadobva egy Biskupicenél kirakodó és déli irányba előnyomuló orosz tartalékadosztályt, a Lublint Cholmmal összekötő vasuti vonalat foglalja el, az összeköttetést így az orosz 4-ik és 5-ik hadsereg között megszakítja.

E napon a X. hadtest jobbszárnya Piaskit, balszárnya a Czeszoborovicze-től északra fekvő magaslatokat éri el. Az V-ik hadtest jobbra csatlakozik a támadáshoz és a Krczonovtól északra fekvő magaslatokon vetette meg a lábát.

Szeptember 1-e az oroszokra nézve tehát újból igen válságos nap. A Plehve és az Everth hadseregek között a magyar-osztrák X. hadtest áttörése sikerrel járt, sőt már a X. hadtest meg is kezdette az orosz arcvonalnak nyugati irányban való felsodrítását. Az 5. hadsereg jobbszárnymadteste pedig úgy a 4-ik, mint a saját hadsereg helyzetére való tekintettel Rejoviec-re vonul vissza Cholm közvetlen megvédelmezésére.¹

E nap még a német Landwehr hadtest mindig késik. *Sem Dankl, sem Conrád nem tudnak róla semmit.* Még azt sem tudják, hogy az 1. hadsereghez való csatlakozási, augusztus 30-iki parancsot megkapta-e? Ezért a magyar-osztrák hadsereg főparancsnokság a német hadsereg képviselője útján Boroszlón át újból elrendeli Woyrschnak, hogy Jozefovon át a Dankl hadsereg balszárnájához csatlakozzék.²

Orosz részről szeptember 1-én az orosz haderők főparancsnoka, Nikolajevics Miklós nagyherceg, személyesen felkeresi Ivanov tábornokot, hogy az orosz részről megindítandó támadást megsürgesse.³

Szeptember 2-án az oroszok támadása már meg is indul. A támadás a Dankl hadsereg mindkét szárnya ellen irányul és sikerrel is jár. A jobbszárnynon a Lublin felé tovább támadni szándékozó X. hadtestet Dorohucza felől oldalból és Zulin felől hátból éri a támadás. E támadás miatt a X. hadtest több ezer fogoly visszahagyásával Lopiennik—Izdebnó vonalra megy vissza. Szeptember 2.

¹ Daniloff 238. lap.

² Conrád IV. k. 604—605. lap.

³ Daniloff 241. lap.

A nyugati szárnyon az orosz XVIII. hadtest a Dankl hadsereg balszárnyát kissé hátraszorítja, de nagyobb eredményt felmutatni nem tud.

A szárnyakon történt események ellenére a magyar V-ik hadtest tovább folytatja a támadást és Chmiel-ig jut előre.

A lublini csata tehát e napon forduló ponthoz érkezett. Az oroszok támadása megkezdődött. Ez a támadás a Dankl hadsereget, mely már minden erejét latba vetette és tartalékban egyetlen ember felett sem rendelkezett, fokozatosan a Szan mögé való visszavonulásra kényszeríti.

Méltatás.

Dankl harcainak
jelentősége

A kraszniki csata, az ezt követő üldöző harcoknak és a lublini csatának *legnagyobb jelentősége*, hogy az orosz legfelsőbb hadvezetőség kénytelen *legalább egyelőre lemondani a Visztula balpartján tervezett Németország elleni támadásról*. Az orosz 9-ik hadsereget, mely a Németország elleni támadásra volt hivatva, az orosz 4-ik hadsereg támogatására kell küldenie. Annak ellenére, hogy az orosz haderő számbelileg óriási fölényben van, az orosz *legfelsőbb hadvezetőség a kezdeményezést elvesztette*. Az orosz legfelsőbb hadvezetőségnek a magyar-osztrák hadseregfőparancsnokság diktál. A magyar-osztrák hadseregfőparancsnokság nem engedi, hogy az orosz Németország ellen támadjon. Conrád eme akaratát a Dankl hadsereg kényszeríti rá az oroszra. Az orosz legfelsőbb hadvezetőség kénytelen engedelmeskedni Conrád akaratának, a Dankl harcai miatt nem támadhat Németország ellen.

A Dankl hadsereg döntő, azaz megsemmisítő győzelmet ugyan nem arat az orosz fölött. Az oroszokat mindössze Lublin alá nyomja vissza. Azonban a döntő győzelem elmaradásának ellenére, Conrád már is teljesítette feladatát, mert az orosz haderő legnagyobb részét magára vonta s elérítette a Németország elleni támadástól.

Conrád eddigi eljárását az események igazolták. Igazolták pedig azért, mert feladatát a magyar-osztrák haderő a támadással fényesen oldotta meg. Ha a magyar-osztrák haderő támadás helyett védekezik, az oroszok egész nyugodtan támadhattak volna Németország ellen a Visztula balpartján is.

A számbeli
fölény.

Az eredmény tehát, — amint látjuk — nagy. Kérdés azonban, hogy nem lehetett volna-e még nagyobb? Azaz nem lehetett volna-e az orosz 4-ik hadsereget meg is semmisíteni, vagy legalább is annak oly nagy veszteségeket okozni, hogy az hosszabb időre hadműveletekre képtelenné váljék?

A kérdésre keresve a feleletet, úgy találjuk, hogy az ellenség megsemmisítéséhez az egyik legfontosabb eszköz, a számbeli fölény, egy ideig Dankl rendelkezésére állott.

A kraszniki csatában, amint tudjuk Dankl-nak 9 hadosztálya küzdött az oroszok 5 hadosztályával szemben. Dankl hadseregéhez még 4 népfölkelő dandár is be volt osztva. Az üldözést Dankl tehát túlerővel hajtotta végre, még ha le is számítjuk ebből a X. hadtest 3 hadosztályát, melyet az Auffenberg hadsereg támogatására kellett készenlétbe tartania, bár ebből állandóan csak a 45. hadosztály volt kikülönítve. Le kell azonban számítanunk Dankl hadseregéből a veszteségeket, melyeket Dankl nem pótolhatott, amelyek azonban tetemesek voltak és minden nap növekedtek.

A továbbiak folyamán az oroszok folyton erősödnek. Az oroszok ereje az összes erősítések beérkezése után 248 zászlóalj. Ezzel szemben a Dankl hadsereg összereje 184 zászlóalj (ebből kb. 26 népfölkelő zászlóalj), a Kummer csoport pedig 45 népfölkelő zászlóalj. A lublini csatában esetleg még rendelkezésre állhatott volna a Woyrsch-féle német hadtest, amely 34 zászlóaljból állott. Összerő tehát 229 és a Woyrsch hadtesttel együtt 263 zászlóaljalj. Az erőviszonyok tehát a lublini csatában már látszólag is csaknem egyenlők. A valóságban azonban nem, mert Dankl hadseregéből le kell vonni a nagy veszteségeket, amit pótolni nem lehetett, továbbá a népfölkelő és a Landwehr zászlóaljak csekélyebb harcértékét.

Ha a lublini csatában már nem, az üldöző harcok alatt azonban Dankl hadserege még föltétlenül számbeli fölényben volt. Kellő eréllyel végrehajtott üldözés esetén valószínűnek lehet tartani azt a feltevést, hogy az oroszok alig 20 km. távolságra (Krasznik—Nierdzvica) nem tudtak volna már megállani és védelemre berendezkedni. Hogy az üldözésben a kellő erélyt kifejteni nem lehetett, annak oka a komarov—zamosci csata, amely miatt a Dankl hadseregnek állandóan készen kellett lennie arra, hogy a hadsereg egy részével az Auffenberg hadsereg harcaiba támogatólag beavatkozzék.

Ez a körülmény azonban indokoltá teszi azt a fel-fogást is, hogy a siker fokozása miatt a Krasznosztav felőli egyszerű átkarolás, ha azt nagyobb erővel hajtják végre, nagyobb eredményt mutatott volna fel, mint a kettős átkarolás. A kettős átkarolás tervéből a valóságban úgyszólván egyszerű átkarolás lett. A Kummer csoport átkaroló támadása ugyanis nem sikerült. Utólag, az eseményeket ismerve, könnyű tehát megállapítani, hogy az V. hadtestet is célszerű lett volna jobbra eltolni, hasonlóan a X-ik hadtesthez és e két hadtesttel az átkaroló támadást végrehajtani.

Az üldözés
erélyessége.

Ez esetben az átkaroló csoport jobboldalát és hátát is biztosíthatta volna északi irányban. Azonkívül az Auffenberg hadsereg támogatása is könnyebb lett volna s nem okozott volna az üldözésben sem fennakadást.

Az átkaroló csoport erejét még növelni lehetett volna olyképen is, hogy a Woyrsch hadtestet a Visztula jobb partjára már korábban átvonják, hogy ez is részt vehetett volna a támadásban, még mielőtt az oroszok szeptember 2-iki ellentámadása megindul.

A magyarok szerepe.

A csapatok teljesítményeit vizsgálva, bár azok hősiessége, kitartása a tíz nap óta tartó folytonos harcokban kivétel nélkül csodálatra méltó, a magyar pozsonyi V-ik hadtest katonái mégis messze kiemelkednek a többi csapatok közül.

A pozsonyi magyar hadtest az egész idő alatt arcban támad és óriási vérvesztést szenved, s az arcban támadó csapatok közül az egyedüli, mely az oroszokat minden nap hátrább és hátrább szorítja. Támadásának vége mindig az, hogy *fut az orosz!* Ezt az eredményt nem tudja felmutatni sem Kummer, sem az I-ső hadtest. A X-ik hadtest sikeres előnyomulásának titkát a megkerülés hatásában kell inkább keresnünk. A X-ik hadtest sikere inkább Danklnak, a magasabb vezetésnek a sikere, mint a csapaté.

Az első lebergi csata. Augusztus 26-tól augusztus 30-ig.

Az alatt az idő alatt, míg északon a Dankl hadsereg a kraszniki és lublini csatát, az Auffenberg hadsereg pedig a komarov-zamosci csatát vívják és az orosz 4-ik és 5-ik hadseregeket igyekeznek döntően megverni, addig a Brudermann hadsereg és a Bőhm-Ermolli hadsereg beérkezett részei a Galicia északkeleti és keleti határán betört oroszokat igyekeznek feltartóztatni.

A magyar-osztrák 3-ik és 2-ik hadseregnek így keletkező, augusztus 26-tól augusztus 30-ig tartó, az orosz 3. és 8-ik hadsereggel vívott harcait az 1. lebergi csatának hívják. E csatának első része az augusztus 26—27-ig tartó *Zloczov-i* vagy mint az oroszok nevezik a *zoloczewszki* magaslatokon és a *Zlota-Lipa* mentén vívott csata, második része pedig az augusztus 29—30-ig tartó *przemyslany-i csata*.

A zloczovi csata jellege mind két fél részéről találkozási harc, a przemyslany-i csatáé pedig a mi részünkről ellentámadással egybekötött védelem, az oroszok részéről pedig támadás védelemhez fejlődött ellenfél ellen.

a) A zloczovi csata 1914 augusztus 26—27-ig

(Lásd 25. és 26. számú vázlatot)

A magyar-osztrák 3-ik hadsereg az eddig kapott parancsok értelmében¹ augusztus 25-én Lemberg-től keletre csoportosul a Galicia keleti határán betört ellenség megtámadásához. A 2-ik hadsereg még gyülekezőben van, hogy a 3-ik hadsereghez csatlakozzék.

A magyar-osztrák hadseregek helyzete.

A 3-ik hadsereg helyzete:

XII. hadtest: Blotnia—Przemyslany között;

III. hadtest: Visniowczy—Gologory között a Złota-Lipától nyugatra húzódó magaslatok, továbbá Olśzanicza—Bortkov vonalában;

XI. hadtest: A Lemberg—Brody-i vasút mindkét oldalán Jaryczow magasságában;

11 lovashadosztály és 80. gyalogezred a Kamionka—Strumilovai harc után Kamionka—Strumilovánál;

44. gyaloghadosztály a 88. Landesschützen dandárral Kulikovnál;

a 108. népfőlkeldandár gyülekezőben Winniki-nél;
a 11. gyaloghadosztály túlerejű ellenség elől visszavonult Pomorzányhoz;

4. lovashadosztály Gliniany-nál;

8. „ Brzezany-nál;²

A 2-ik hadsereg helyzete:

38. honvédgyaloghadosztály, az 1. és 5. lovashadosztály Monasterzyska—Podhajcze között a kelet felől előnyomuló oroszokat eredménytelenül támadja;

40. népfőlkeldandár Nizniovnál,

43. gyaloghadosztály menetben Nizniov felé,

20. gyaloghadosztály Martinovnál.

VII. hadtest gyülekezőben Zydaczow—Chodorow—Zuravno környékén.

Az ellenségről ismeretes, hogy az oroszok éleikkel Cholojov—Skolovka—Zloczov—Brzezany—Podhajcze—Monasterzyskát érték el.

Az oroszok erejét a magyar-osztrák hadsereg főparancsnokság a Stryj—Tarnopol-i vasút és a Bug között 10 gyaloghadosztályra becsülte, a Dnyeszter és az említett vasutvonal között pedig azt hitte, hogy csak gyalogsággal megerősített erősebb lovasság nyomul elő.

A 3-ik hadseregparancsnokság állítólag az ellenségtől csak annyit tudott, hogy kb. 1 gyalog- és 1 lovashad-

¹ Lásd előbb a 92-től 120. lapoldalakat.

² A József Ferdinánd hadseregcsoportját a hadsereg főparancsnokság augusztus 25-én a 4-ik hadseregnek rendeli alá. Op. Nr. 1147. számú intézkedésével.

osztály a Lemberg—Brody-i vasuttól északra, kb. 1 hadtest Zloczovon át és legfeljebb 1 gyalog- és 1 lovashadosztály Tarnopol felől nyomul elő.¹

A magyar-
trák hadseregek
feladata.

A 3-ik hadsereg feladata, hogy:

1. a Brody és Tarnopol felől előnyomuló ellenségre döntő csapást mérjen;

2. Lemberg birtokunkban való megtartására a szükséges erőkről gondoskodjék;²

3. az alsó Zlota Lipa és a Dnyeszter elleni előnyomulás közvetve való megállítására.³

A 3-ik hadseregparancsnokság kérelmére a hadsereg-főparancsnokságtól a Zloczov felé végrehajtandó előretörésre teljesen szabad kezét nyert és azt olymódon hajthatta végre, ahogy azt a legjobbnak és leghelyesebbnek vélte.⁴

A 2-ik hadsereg feladata: hogy a Stanislau körüli területbe beérkező erőket mielőbb egyesítse, azokkal a Zbrucz felől előnyomuló ellenséget visszaverje, ezáltal az összes hadseregek szárnyát és hátát biztosítsa és önönmagát ilymódon az északi irányba való előnyomulásra szabaddá tegye.⁵

Brudermann
elhatározása.

A 3-ik hadsereg parancsnokának a feladatból és a helyzetből fakadó elhatározása: hogy

a Kamionka—Busk, a Zloczov és a Tarnopol irányából előnyomuló ellenséges csoportokat részletekben egyiket a másik után megtámadja és megsemmisítse. És pedig előbb a legközelebbi és legerősebb, tehát a legveszélyesebbnek tartott csoportot, azt, amelyik Zloczovon át nyomult elő.

Brudermann
terve.

Elhatározását Brudermann kétoldali átkarolással akarja megvalósítani. És pedig:

a III. hadtest arcbán támad a Zloczovtól délnyugatra levő magaslatokra;

a XII. hadtest délről támad átkarolólag Remizovcétől délre a Zlota Lipától keletre levő magaslatokra;

a XI. hadtest pedig Buk irányába támad, azután északi irányba való erős biztosítással, északi irányból

¹ Pfeffer: Zum 10. Jahrestage der Schlachten von Zloczov und Przemyślany. 2. sz. vázlat. Lásd továbbá elől a 112. lapoldal 3. lábjegyzetét.

² A hadsereg-főparancsnokság augusztus 24-iki Op. Nr. 1117. sz. intézkedése értelmében.

³ A hadsereg-főparancsnokság augusztus 25-iki Op. Nr. 1147. sz. intézkedése. Conrád IV. k. 517. lap.

⁴ A hadsereg-főparancsnokság augusztus 25-iki Op. Nr. 1117. sz. intézkedése értelmében.

⁵ A hadsereg-főparancsnokság augusztus 24-iki Op. Nr. 1147. sz. intézkedése. (Conrád IV. k. 517. lap.)

támad átkarolólág az összes rendelkezésre álló erőkkal a Bialykamen-i magaslatokra ;

a 11. gyalog- és a 8. lovashadosztály biztosítja a jobbszárnyat Brzezany-n át előnyomulni szándékozó ellenséggel szemben ;

a 11. lovashadosztály Kamionka Strumilova felé biztosít s egyszersmint támogatja a XI. hadtestet is ;

a 44. Landwehr gyaloghadosztály és a 88 Landeschützen dandár egyelőre a hadsereg főparancsnokságnak alárendelve, a Kulikov-i és Zoltancei magaslatokon biztosítja a hadsereget északi és északkeleti irányban.

A 4. lovashadosztály, melynek a Jaroslavicei harcokban szenvedett veszteségeit először Lemberg-ből pótolnia kellett, egyelőre Przemyślanyhoz menetel.

Orosz részről augusztus 25-én estig az orosz 3-ik és 8. hadsereg éleivel a magyar-osztrák hadvezetőség által megállapított és előbb említett vonalat érte el. Oroszok.

Ivanov tábornok, a délnyugati arcvonallal parancsnoka, az orosz 3. és 8-ik hadsereget Russki tábornoknak, a 3-ik hadsereg parancsnokának egységes parancsnoksága alá helyezte ideiglenesen.

Az orosz 3-ik hadsereg fő feladata Lemberg elfoglalása volt és ezért „meg kellett szállania ezt a katonailag és politikailag igen fontos gócpontot“.

A 8-ik hadseregnek támogatnia kellett a 3-ik hadsereget feladatának végrehajtásában. Ezért előnyomulását, miután a Strypa-nál lábát megvetette, Brzezany-Rohatyn és Podkamien-en át kellett folytatnia hátrafelé lépcsőzött balszárnyal.¹

A 3-ik hadseregnek ezenkívül, a délnyugati arcvonallal parancsnokának utasítására, hadtesteinek zömével Lemberg-től északra kellett előnyomulnia a Bug és Visztula között északi irányba előnyomult magyar-osztrák hadseregek oldalba és hátba támadása céljából. A 3-ik hadsereg ez okból jobbszárnyával Luck-Kamionka Strumilova-n nyomult előre.

Az ilymódon mindkét fél részéről kiadott intézkedések értelmében augusztus 26-án orosz részről 23 gyalog- és 9 lovashadosztály ütközik össze, magyar-osztrák részről a 3-ik hadsereg hét, — illetőleg a 11. gyaloghadosztályt és a 2-ik hadsereg már beérkezett részeit is számítva — 10 gyalog- és 4 lovashadosztályával.

Az óriási túlerő miatt az eredmény nem lehet kétséges.

Már maga az, hogy a magyar-osztrák csapatok két

Események :

¹ Daniloff 231. lap.

napon át augusztus 26-án és 27-én tartani tudták magukat az óriási túlerővel szemben, a csapatok legnagyobb dicsérete.

Augusztus 26.

A 11. lovashadosztály és a 80. gyalogezred Kamionka Strumilovánál már augusztus 25-én a Cholojov felől előnyomult ellenséggel szemben sikeresen harcol; augusztus 26-án egész napon át a túlerejű ellenségnek folyton megismétlődő támadásait sikeresen védi ki.

A XI. hadtest, mely a Peltevtől északra nyomult elő, Buskot és Krasnet éri el, ahol a szintén előnyomuló oroszokkal ütközött össze. A hadtestparancsnok ama feladatát, hogy a hadtest zömével Bialykamenen át támadjon, nem teljesítheti, mert a Krasnára előnyomuló ellenséget visszadobni nem tudja, a Kulikov—Zoltancenál álló 44. gyaloghadosztály pedig a XI. hadtest támogatására irányuló kérelmét visszautasítja. amidőn ez támogatásáért hozzá fordul.

A III. hadtest, mely a Peltevtől délre nyomult elő, a 28. hadosztállyal a Lemberg—Zloczovi műúttól északra, a 6. és 22. hadosztályokkal ettől délre támadott. A támadás a túlerejű ellenséggel szemben csakhamar megakad. Ezenkívül a 22-ik hadosztály, mely az előnyomulást elkésve kezdte, déli oldalának veszélyeztetése miatt, Przemyślanyra vonul vissza. Az így keletkezett űrbe azután az oroszok észak felé előnyomulva a 6-ik hadosztályt, déli irányba pedig a XII. hadtest 16. gyaloghadosztályát karolják át. A III. hadtest főképp emiatt azután este Olszanica—Złota-Lipa vonalra megy vissza.

A XII. hadtest, melynek a III. hadtest ellen támadó ellenséget kellett átkarolólag támadnia, szintén nem támad egységesen hadosztályaival. A déli szárnyon előnyomuló 35. hadosztály ugyanis ama hirre, hogy Narajovnál a 11. gyaloghadosztályt túlerejű ellenség támadja, ennek segítségére kanyarodik déli irányba és csak a hadseregparancsnokság parancsára tér vissza — természetesen alaposan elkésve — eredeti támadási irányába. Ezalatt a hadtest másik hadosztálya, a 16. gyaloghadosztály, teljesen magára volt hagyva. Majd a III. hadtest a 22. hadosztálynak végzetes visszavonulása miatt, északról átkarolva kénytelen Dunajovra visszavonulni, ahová azután az esteli órákban a XII. hadtest 35. hadosztálya is elkésve érkezik.

A 11. gyalog- és 8. lovashadosztályt, mely a hadsereg déli szárnyát biztosította, szintén túlerejű ellenség támadja. A túlerejű támadás végül is a 11. gyaloghadosztályt Narajovra, a 8. lovashadosztályt Rohatynra nyomja vissza.

A 2-ik hadsereghez tartozó 38. honvédhadosztály és a 40. népfölkelőandár Nizniovot igen nehezen tudja

tartani, de már az 1. és 5. lovashadosztályt az előnyomuló 8. orosz hadsereg Monasterzyska környékéről Halicsra dobja vissza. A 35. népfölkelő dandár Czernovitzot, a 43. gyaloghadosztály pedig Zaleszczyköt védelmezi. Utóbbi hadosztályparancsa, hogy mielőbb Sztaniszlaura vonuljon vissza.

Augusztus 26-án tehát a helyzet az, hogy a 3-ik magyar-osztrák hadsereg az óriási orosz túlerővel szemben nemcsak, hogy előrejutni nem tud, hanem a III-ik hadtest még Olszanicza és a Złota Lipa vonalba visszamenni is kényszerült. A XII. hadtest pedig tulajdonképp már mindkét oldalról át van karolva.

Ebben a helyzetben a 3-ik hadseregparancsnokság a hadseregfőparancsnokságtól még a következő feladatokat kapja eddigi feladataihoz.¹

1. Az északkeleti irányból Lemberg felé előnyomuló ellenség visszaverése;²

2. Lemberg környékének délkeleti irányból jövő támadások ellen való biztosítása.³

A hadseregfőparancsnokság a 3-ik hadsereg nehéz helyzetén segítő a hadseregparancsnokság rendelkezésére bocsátja a 23-ik honvéd gyaloghadosztályt és a 97. népfölkelő dandárt³ ezenkívül a hadseregparancsnokság kérelmére a 44. gyaloghadosztályt és 88. lövészdandárt is.

Azonkívül a hadseregfőparancsnokság még a József Ferdinánd főherceg hadseregcsoportját is a 3-ik hadseregparancsnokság alá rendeli.

A hadseregfőparancsnokság augusztus 27-ére elrendeli:⁴

József Ferdinánd főherceg csoportja, mely a hadseregfőparancsnokság tudomása szerint Mostyvielkinél harcban állott, verje meg a vele szemben álló orosz erőket s azután támadjon fölös erejével rögtön Kamionka irányába;

a 44. gyaloghadosztálynak a III. és XII. hadtest harcaiban kell résztvennie;

a XI. hadtest Bialykamen irányába támadjon;

a III. és XII. hadtest mind az öt hadosztállyal a legérellyesebben folytassa tovább a támadást;

a 88. lövészdandár csatlakozzék a XII. hadtest támadásához;

¹ Az eddigi feladatokat lásd előbb a 150—151. lapoldalakon.

² A hadseregfőparancsnokság aug. 26-án kelt Op. Nr. 1172. számú intézkedése. Conrád IV. k. 532. lap.

³ A hadseregfőparancsnokság Op. Nr. 1187. sz. rendelete.

⁴ A hadseregfőparancsnokságnak éjjel 12 óra 15 perckor kiadott parancsa. Conrád IV. k. 534. lap.

a 11. gyaloghadosztály támadjon szintén, de legalább is tartóztassa fel a Brezezanyt át előnyomuló elleneséget.

Augusztus 27-e.

Augusztus 27-ike, nagy félreértéssel kezdődik. Conrád, a magyar-osztrák vezérkar főnöke, félreérti a 3-ik hadseregparancsnokság vezérkari főnökének, Pfeffer tábornoknak egy jelentését, aminek következtében Conrád elrendeli a 3-ik hadseregnek a visszavonulását.¹ A félreértés azonban csakhamar kiderül és így a hadseregfőparancsnokság a visszavonulásra kiadott parancsát visszavonja.² E parancsban József Ferdinánd főherceget újból a 4-ik hadseregnek rendeli alá.

A harc lefolyása a következő volt:

a *Peltevtől északra a XI. hadtest* a túlerejű ellenség támadásai következtében képtelen főerejével Bialykamen irányába támadni. A támadásokkal szemben Busk és Krasnenál is igen nehezen tudja magát tartani.

A 11. lovashadosztályt és a 80. gyalogezredet az oroszok azonban a zoltancei magaslatokra nyomják vissza, amely magaslatokat is csak a 44. gyaloghadosztály egy különítményének támogatásával tudják tartani. A 11. lovashadosztály visszavonulása következtében a XI. hadtest északi szárnya ellen is támadnak az oroszok, mire a XI. hadtest a Jaryczov—Zadvorzei magaslatokra vonul vissza.

A *Peltevtől délre* a III. és XII. hadtest támogatására rendelt 44. gyaloghadosztálynak 50 km. utat kellett megtennie és így a legjobb esetben csak augusztus 28-án avatkozhatott volna be a harcba, augusztus 27-én a III. és a XII. hadtest magukra voltak utalva.

A *III. hadtestnek* e napon tulajdonképpen csak két hadosztálya a 28. és 6. kísérelték meg Olszanicza-nál és a Gologory-i magaslatokon magukat beásva a túlerejű ellenségnek feltartóztatását. A 22. hadosztály ugyanis, miként tudjuk, augusztus 26-án visszament Przemyslany-ra,

¹ Conrád IV. k. 540. lapoldalán azt írja, hogy Pfeffer tábornok neki azt jelentette, hogy a 3-ik hadsereg visszavonulása elkerülhetetlen és hogy a visszavonulási intézkedést ki kell adni Pfeffer tábornok Conráddal szemben azt állítja, hogy ő sohasem jelentette ezt Conrádnak. A 3-ik hadsereg vonata még le van maradva. Ezt a lemaradt vonatot akarta a 3-ik hadseregparancsnokság a helyes viszonyba előrehozni és ehhez az intézkedést kiadni. Ehhez azonban szükséges volt tudni azt, hogy esetleges visszavonulás esetén a 3-ik hadsereg mely irányba fog visszamenni? A hadseregparancsnok parancsára azután Pfeffer megkérdezte telefonon Conrádot. E telefonbeszélgetésből keletkezett azután a félreértés. (Pfeffer Zum 10. Jahrestage der Schlachten von Zloczow und Przemyslany 63—69. lapoldal.)

² A hadseregfőparancsnokság Op. Nr. 1208. számú parancsa. Conrád IV. k. 542. lap.

amit mind a hadtest, mind a hadseregparancsnokság csak augusztus 27-én tudott meg. Bár a hadseregparancsnokság a 22-ik hadosztályt a jelentés vétele után azonnal előre rendelte, ez már a harcból lekéssett.

A 22-ik hadosztály hiánya miatt a XII. hadtest, mely a 88. lövészdandárnak részeivel kezdett támadni, feladatát nem tudja megoldani. Kezdetben ugyan sikereket tud felmutatni, de csakhamar északról átkarolva, majd midőn a déli szárnyat biztosító 11. gyaloghadosztály Dunajovról is kénytelen hátrálni, a déli oldalból is átkarolva, — kénytelen súlyos veszteségek mellett a Zlota Lipa mögé visszamenni.

A XII. hadtest visszavonulásával kapcsolatban a III. hadtest is visszamegy a Glinianyól nyugatra, — a Lahodov—Przemyslanytól keletre fekvő magaslatokra.

Narajovnál a 11. gyaloghadosztály különítményének; Rohatynnál a 8. lovashadosztálynak, amelyet a hadseregparancsnokság a 4. lovashadosztállyal és a 108. népfölkelő dandárral erősített meg, egész napon át sikerült magát tartani a Brzezanyon át előnyomuló oroszokkal szemben.

A *hadseregtartalék* $\frac{3}{4}$ 44 gyaloghadosztály Vinnikénél, 23. gyaloghadosztály Szklónál, 97. népfölkelő dandár Volczukinél.

Ez események hatása alatt Brudermann lovassági tábornok elhatározza, hogy a 3-ik hadsereget Firlejovtól kezdve a Gnila-Lipa mögé és a Viszniani—Jariczov—Zoltance vonalba veszi vissza és ott védelemre berendezkedik.

A hadseregparancsnokság az elhatározást jóváhagyja. A 3. hadsereg tehát abbahagyja a további támadást, védelmi harcot kezd. Így véget ér a zloczovi s veszi kezdetét a przemyslany-i csata.

Brudermann elhatározása 28-ára.

b) A przemyslany-i csata. 1914 augusztus 28—30 ig.

(Lásd 25. és 27. számú vázlatot.)

A magyar-osztrák 3. hadsereg parancsnokának ama elhatározását, hogy hadseregét a Gnila-Lipa mögé és a Viszniani—Jariczov vonalba vonja vissza és ott védelemre berendezkedik, a hadseregfőparancsnokság jóváhagyja.

Magyar-osztrák részről.
1. Elhatározás.

A védelem terve:

2. Terv.

Jobbszárnyon: a 11. gyaloghadosztály, XII. hadtest és a 88. lövészdandár Firlejov—Przemyslany között;

középen: III-ik hadtest, 3. menetdandár Przemyslany—Mogila magaslat között;

balszárny: XI. hadtest Mogila—Zidaticze között.

A *legszélső jobbszárnyon*: Rohatyn környékéig a 4., 8. lovashadosztály és a 105. népfölkelődandár.

A *legszélső balszárnyon*: a Goiginger különítmény (44. gyaloghadosztály 3 zászlóalja, 2 üteg), továbbá 11. menetdandár, 35. népfölkelő ezred és 11. lovashadosztály, a Zidaticze-i magaslatokon;

hadseregtartalék 44. gyaloghadosztály Vinnikinél.

A hadsereg főparancsnokság a 3-ik és 4-ik hadsereg közötti úrben előnyomuló ellenséges lovasság visszazsorítására a 10. és 11. lovashadosztályokból lovashadtestet alakított és ezt a 6. menetdandárral együtt a 3-ik hadsereg alá rendeli.

Ugyancsak a hadsereg főparancsnokság rendeletére a 3-ik hadseregparancsnokságnak a 23. honvédgyaloghadosztállyal és a 97. népfölkelődandárral a Zolkiev-i magaslatokról egységes *ellentámadást* kellett majd végrehajtania a támadó ellenség jobboldalába.

Ellentámadást azonban nemcsak északról, hanem délről is terveztek. Délről a 2-ik hadseregnek az összes rendelkezésre álló erőkkkel kellett támadnia. A támadást a 2-ik hadseregparancsnokság a *Gnila-Lipán át arccal kelet felé a Meixner csoporttal*; ¹ a *halicsi hídfőből Karg altábornagy csoportjával északkeleti irányba* tervezte. ²

Oroszok további tervet.

A zloczovi csata után Russki tábornok a 3-ik orosz hadsereg parancsnoka, akinek ideiglenesen a 8-ik hadsereget is alárendelték, Lemberg közelsége miatt az előnyomulást 2—3 napra be akarja szüntetni, hogy Lemberg erdődtéseit megállapítsa, továbbá, hogy a veszteségek pótlására a kiegészítő csapatok beérkezését bevárja és a hadtápkörletet berendezze.

Ivanov tábornok, a délnyugati arcvonal parancsnoka Russki elhatározását jóváhagyja, utasítja azonban Russki-t, hogy a 3. hadsereg előnyomulási területét észak felé tolja el.

Az orosz legfelsőbb hadvezetőség azonban ellentétes véleményen van és elrendeli, hogy a 3-ik és 8-ik hadsereg erőlyesen kövesse nyomon az ellenséget és hogy a jobbszárnyal Lemberget északról kerülje meg. ³

Események augusztus 28-án.

Augusztus 28-án az oroszok nem üldöznek csak egyes részekkel.

A mieink részéről a visszavonulás a legnagyobb rendben folyt le.

¹ A *Meixner csoport állott*: a VII. hadtestből (17. és 34. gyaloghadosztályok) a 20. gyaloghadosztályból, a 12. menetdandárból és a 8. lovashadosztályból.

² A *Karg csoport állott*: a 38. és a 43. gyaloghadosztályokból, továbbá a 103. népfölkelődandárból.

³ Daniloff 244 245. lapoldal.

Augusztus 29-én az oroszok már az egész vonalon újból támadnak. A támadás tüzérségi előkészítéssel kezdődik, de már reggel 8 órakor az orosz gyalogság is megkezdte a támadást.

A támadást a mieink az egész vonalon sikeresen utasítják vissza. Egyedül a 22. gyaloghadosztály jelenti a reggeli órákban, hogy állásai tarthatatlanok. A 3-ik hadseregparancsnokság a hadosztály megerősítésére a hadseregpartalékot alkotó 44. gyaloghadosztály egy dandárát küldi támogatásra. A 22-ik hadosztály így azután egész nap ki is tart.

A XII. hadtest arcvonalát Jancsin-nál, ahol lőszerhiány állott be, az oroszoknak egy helyütt szintén sikerül benyomniok. Az erdélyi hős magyar hadtest vitéz katonái azonban tovább is kitartanak annak ellenére, hogy az oroszok itt a legerősebb támadásokat indítják és azokat folyton megújítják és hogy a XII. hadtest déli szárnya is orosz részről fenyegetve volt. Fenyegetve volt pedig azért, mert a 3-ik hadsereg déli szárnyát az oroszok már tulajdonképp augusztus 29-én megkerülték. A déli szárnyat ugyanis Bursztin—Babuchov szakaszban a 8. lovashadosztálynak kellett biztosítania. A 8. lovashadosztály azonban e feladatát nem tudja teljesíteni és a Svirz pataktól keletre elterülő magaslatokra vonul vissza augusztus 29-én.

Rohatyn és a halicsi hídfő között a 8. lovashadosztály visszavonulása következtében teljesen szabaddá válik az út az oroszok számára, akik még augusztus 29-én a délelőtti folyamán erős csapatokkal Bursztin-t megszállják.¹ *A Gnila Lipa menti állás déli szárnyát így tehát már meg is kerülték.*

A 2-ik hadsereg Meixner csoportja a Rohatyn-tól nyugatra elterülő magaslatokon az ellentámadáshoz gyülekezőben van.

Tulajdonképp a VII. hadtestből még csak a 20. honvédhadosztály és a 12. menetdandár érkezett be. Ezek sem teljes erőben. A gyülekezőben levő 20. honvédhadosztályt augusztus 29-én a déli órákban Rohatyn-on át hatalmas orosz támadás éri. Az orosz tüzérség a későbbi isonzói csaták pergőtűzeire emlékeztető módon árasztja el tűzével a 20-ik hadosztályt. A mindent elnyomó oldalazó tűz hatása alatt Patzák tábornok, a 39. honvédgyalogdandár parancsnoka, saját felelősségére csapatait egy hátrább fekvő és a tüzérségi tűz elől oltalmat nyújtó te-

¹ Toepke huszárezredes és gróf Eszterházy huszárfőhadnagy d. e. 10 óráig küldött jelentései. Lásd dr. Rákossy György: a 20. hadosztály első harcrakelése. Hadtörténelmi Közlemények XXIII.—XXIV. évfolyam III—IV. füzet.

repszakasza vonja vissza. A 20. hadosztály többi része és a 12. menetdandár azonban tovább is kitart és a Rohatyn-on át támadó oroszok rohamait győzelmes kizárásában veri vissza, úgy, hogy végre is az orosz a támadásait beszüntetni kénytelen.

E harcokban különösen kitűnik Bartha Lajos ezredes parancsnoksága alatt az 1. honvédgyalogezreg és Balogh Barna alezredes alatt a 4. honvédgyalogezred.

A 2-ik hadseregnek másik ellentámadó csoportja a Karg csoport, amely a kolozsvári 38. honvéd hadosztályból, az erdélyi 103. népfölkelő dandárból és a 43. landwehr hadosztályból állott, szintén megkezdte az ellentámadást a halicsi hidfőből északi irányba, de csak Bolszovczig jutott előre.

Az északi szárnyon a szegedi 23. honvédgyaloghadosztály és a kassai 97. népfölkelő dandár e napon harcba még nem kerül, mert 28-án reggel a 23. hadosztály 70 km-re (Janov) a 97. népfölkelő dandár pedig 80 km-re (Volcsuhi) távolságra volt a zolkiev-i magaslatoktól.

Augusztus 30.

A következő nap, augusztus 30-án, eldől a csata sorsa. A hadseregfőparancsnokság az oroszok északi és déli szárnyai ellen indított ellentámadásoktól várja a kedvező fordulatot.

Az orosz túlerő miatt ezek az ellentámadások azonban csak ideiglenesen állíthatják meg az orosz.

Az északi szárnyon a szegedi 23. honvédhadosztály és a kassai 97. népfölkelő dandár délelőtt féltizkor kezdi az ellentámadást. A hős honvédek és a hiányosan felszerelt öreg magyar népfölkelők a legnagyobb halálmegvetéssel és elszántsággal támadnak. Hősiességük csodát csinál. Mert valóban csoda, hogy az orosz túlerővel szemben előre tudnak menni, sőt a XI. hadtest balszárnyát is magukkal rántják előre. Azonban a csodának is van határa és a hős magyar honvédeknek s az öreg magyar népfölkelőknek támadását az orosz erősítések, de különösen az őriási főlényben levő tüzérségi tűz delután megállítja, a Jariczov—Remenov és a kulikovi magaslatoktól északra eső vonalban.

A támadás eredménye, hogy az orosz támadás és az északi szárnynak orosz részről való átkarolása egyelőre meghiúsult.

A déli szárnyon a 2-ik hadsereg Meixner csoportja a még mindig nem teljes 34., 20., 17. hadosztályokkal és a 12. menetdandárral az ellentámadást megkezdte hogy a 3-ik hadsereg déli szárnyának szorongatott helyzetén könnyítsen annak ellenére, hogy már az előző nap az oroszok által elfoglalt Bursztin felől, — tehát déli irányból is — orosz erők nyomulnak elő. A támadás kezdetben fokozatosan

tért nyer és szép sikereket ér el. Az orosz túlerő miatt azonban a támadás a délutáni órákban megakad. A harcot azután eldönti a bursztini orosz oldalba támadó csoport beavatkozása. A Meixner csoport tartalékának harcbavetése sem tud már változtatni a helyzeten, mire Meixner gyalogsági tábornok a visszavonulást a Svirz vonal mögé elrendeli.

Mind az oroszok, mind a VII. hadtest veszteségei igen nagyok. Az oroszok e veszteségek miatt, bár még teljesen érintetlen tartalékokkal rendelkeznek, augusztus 30-án üldözni nem tudtak.¹

Az orosz túlerővel szemben a Karg altábornagy csoportja sem boldogul s a délutáni órákban már az orosz túlerővel szemben kb. 10 km-t hátrálnia is kellett.

Az ellentámadások tehát a várt eredményt nem hozták meg. Az ellentámadó csoportok ereje túl gyenge. A sikeres eredményre annál is inkább nagyobb szükség lenne, mert az oroszok augusztus 30-án tartalékaikat is bevetve, az egész vonalon általános támadásra mennek előre. Az általános támadás arban eredményt felmutatni nem tud. A 3-ik hadsereg déli szárnyán azonban a magyar-osztrák 2. hadsereg eredménytelen ellentámadása miatt az erdélyi XII. hadtest déli szárnya teljesen védtelen maradt, ami miatt azután a magyar-osztrák 3-ik hadsereg kénytelen hátra menni.

A 3-ik hadseregparancsnokság a visszavonulást egyelőre Bobrka—Lemberg és a kulikovi magaslatok vonalába rendeli el.

A hadseregfőparancsnokság rendeletére² azután a 3-ik hadsereget Kulikov—Lemberg—Mikolajov vonalára kellett visszavennie.

A 2-ik hadseregnek ugyancsak a hadseregfőparancsnokság rendeletére³ a Meixner csoporttal a chodorovi tavak vonalára, a Karg csoporttal Zuravnohoz kellett visszamennie. A halicsi hídfőt az erdélyi 103. népfölkelő dandárnak kellett biztosítania.

A 40. és 35. népfölkelő dandárokat Nizniov-ból és Csernovitzból a 2-ik hadseregparancsnokságnak magához kellett vonnia.

¹ Dr. Rákossy György: A 20. hadosztály első harcrakelése. Hadtörténelmi Közlemények. XXIII—XXIV. évfolyam III—VI. füzet.

² A hadseregfőparancsnokság Op. Nr. 1366. számú intézkedése. Conrád IV. k. 587. lap és Op. Nr. 1142. számú intézkedése. Conrád IV. k. 594. lap.

³ A hadseregfőparancsnokság Op. Nr. 1360. számú intézkedése. Conrád IV. k. 587. lap.

Az 1. lemergi csata méltatása.

A sikertelenség
okai.

Az 1. lemergi csata a magyar-osztrák 3-ik és 2-ik hadsereg visszavonulásával végződik, annak ellenére, hogy a csapatok mindent elkövettek, amit csak embernek elkövetnie lehet.

A visszavonulás okait kutatva, azokat leginkább a következőkben találjuk:

1. Az orosz
számbeli túlsúly.

1. Az oroszok számbelileg igen nagy túlerőben voltak. Orosz részről a 3. és 8. hadsereg 23 gyalog- és 9 lovashadosztályból, 368 zászlóaljból, 284 lovasszázadból és 183 ütegből állott.

Magyar-osztrák részről a népfőlkelő- és menetdandárokat is számítva, a 3. és 2. hadsereg 17^{1/2} gyalog-, 5 lovashadosztályból, összesen 250 zászlóaljból 163^{1/2} lovasszázadból, 34 ütegből állott.¹

A számok önönmagukért beszélnek.

2. A Brudermann
hadsereg táma-
dása.

2. A 3. magyar-osztrák hadsereg a zloczovi csatában kétoldali átkarolást akart a Zloczov felől előnyomuló ellenségre végrehajtani.

Már maga a támadás igen merész vállalkozás ily nagy túlerővel szemben. Az igaz, hogy a támadás gondolatáért sem Conrádot, sem Brudermannnt hibáztatni nem lehet, mert nem tudták, hogy ily nagy túlerővel állanak szemben.

A kettős átkarolásból azonban laza, széles vonalban végrehajtott arctámadás vált, melynek áttörő ereje nem volt. Conrád a kettős átkarolás helyett szorosan együtt tartott erőkkel végrehajtott áttörést akart a lemerg—zloczovi országtutól délre huzódó magaslatokon át.² Hogy ez az áttörés sikerült volna-e? arra vonatkozólag jóslásokba bocsátkozni nem igen lehet. Siker esetén is azonban legfeljebb az orosz arcvonala e részét szorította volna vissza. De ezt is csak rövid távolságra, mert már az oroszok nagy túlereje miatt az esetleg áttört orosz arcvonalat felsodritani erő hiányában nem igen lehetett volna. Másrészt pedig e szorosan együtt tartott erőknek az oroszok részéről való átkarolása és esetleg bekerítése még könnyebb lett volna.

Conrád a 3-ik hadseregpáncsnokságnak szeméreti, hogy nem úgy támadott, mint ahogy ő akarta.³ Ebben

¹ A számok nem pontosak, mert ezt ma már nem igen lehet megállapítani. Magyar-osztrák részről feltétlenül kisebb erő küzdött a przemyslany i csatában. Így pl. a VII. hadtest még vasuti szállítási alatt levő részeit is beleszámítottam.

² Conrád IV. k. 516., 531., 538. lap.

³ A hadseregfőparancsnokság Op. Nr. 1191. számú intézkedésében a következőket olvashatjuk:

„A zloczovi előretörés sikerétől függ a döntés a keleti hadszínen

azonban Conrádnak nincs igaza. Nincs igaza pedig azért, mert a 3-ik hadseregarancsnokság a támadás végrehajtására teljes szabadkezet kapott.¹ Azonkívül a 3-ik hadseregarancsnokság szándékát és intézkedéseit mindig jelentette és előterjesztette a hadsereg főparancsnokságnak, így tehát a hadsereg főparancsnokságnak módjában állott azokat megváltoztatni.²

3. A prismyslany-i csatában a magyar-osztrák csapatok védelmi állása tulajdonképp Firlejovtól—Jariczovig terjed. Ez a védelmi állás nem fogja fel az orosz 3-ik hadsereg zömét és a 8-ik hadsereget. Előbbi Jariczovtól északra, utóbbi Firlejovtól délre nyomul elő. A védelmi állás tehát rövid s az ellenség előnyomulási irányai átkarolják.

3. A védelmi állás megválasztása a prismyslany-i csatában.

A védelmi állás rövidségéből keletkezik azután, hogy a magyar-osztrák ellentámadó csoportok ellentámadása sem sikerülhet, mert az oroszok tetemes és túlerejű csapatainak előnyomulási iránya az ellentámadó csoportjaink oldalába és hátába vezet. Ezeket az előnyomuló orosz erőket előbb tehát visszaszorítani s azután a keleti szárnyakat megfelelően biztosítani kellene és csak azután lehetne a magyar-osztrák 3-ik hadseregre támadó orosz erőkre az ellentámadást végrehajtani. Ehhez azonban erő és idő kell!

4. Az ellentámadó csoport.

Magyar csapatok az 1-ső lemergi csatában a XII. hadtest, továbbá az északi és a déli átkaroló csoport.

A magyar csapatok szerepe.

Mindeniknek feladata szinte a lehetetlenséggel határos.

A XII. hadtest a zloczovi csatában átkaroló csoport.

helyen. Ezért parancsoltatott meg, hogy az előretöréshez a lemerg—zloczovi úttól délre a magaslatokon a XI., III., és XII. hadtesteket készenlétbe kell helyezni és hogy a döntő lökést zárt arcvonaltan kell végrehajtani.

A hadseregarancsnokság rendelkezései szerint azonban nem csak a XI. hadtest, hanem még a III-ik hadtest 28-ik hadosztálya is nem fönt a magaslatokon, hanem lent a Peltev síkságon volt". (Conrád IV. k. 533. lap).

Az augusztus 27-én éjjeli 12 h 15-kor kiadott intézkedésben pedig: „Nem arra kell törekedni, hogy Lemberget megvédelmezzük, hanem hogy az ellenséget megverjük. Ezért nem szabad mindenféle lehetetlen eltölásokat végezni”.

¹ A hadsereg főparancsnokság augusztus 25 én délután 6 h-kor kiadott intézkedése szerint: „A 3-ik hadseregarancsnokság a zloczovi előretörésre szabadon rendelkezhetik”. (Conrád IV. k. 517. lap. A hadsereg főparancsnokság augusztus 24-én kelt Op. Nr. 1102. intézkedése. Conrád IV. k. 506. lap.)

² Azonkívül a hadsereg főparancsnokság sohasem parancsoltta meg, hogy az erők készenlétbe helyezése a „lemerg—zloczovi úttól délre fekvő magaslatokon” történjék. A hadsereg főparancsnokság parancsa úgy szólt, hogy az erőket „általában a Gliniany—Lahodov-tól nyugatra fekvő magaslatok, valamint a Firlejovtól nyugatra fekvő magaslatok közötti területben” kell készenlétbe helyezni. Gliniany pedig 8 km-re északra fekszik a lemerg—zloczovi úttól.

A magyar-osztrák III-ik hadtestre támadó oroszokat kellene átkarolnia akkor, amikor a 22-ik hadosztálynak és a Brzezany-nál levő biztosító csoportnak visszavonulása következtében mindkét oldalról saját maga is át van karolva. És a XII. hadtest csapatai ebben a válságos helyzetben is támadnak és mennek előre. Az erdélyi XII. hadtest szereplése a zloczovi csatában az igazi magyar katonai erényeknek igazi hősi eposza, amelyet most utólag olvasva szinte úgy tetszik, mintha nem is valóság, hanem az utókor lelkesítésére kitalált költői elképzelés lenne.

És ez a XII. hadtest, mely a zloczovi csatában természetesen igen nagy veszteséget szenved, a premyslany csatában délről átkarolva, a túlerős orosz támadásokkal szemben, a lőszerhiány ellenére, újból kitart és csak akkor vonul vissza, amikor hátában az ellenség már csaknem elvágta a visszavonulás lehetőségét.

Epp ily csodálatraméltó a 2-ik hadsereg ellentámadó csoportjának magatartása. Szinte elképzelhetetlenek azok az óriási nehézségek, melyekkel itt magyar katonáinknak meg kellett küzdeniök. A vasuti kocsikból részben csak a csata alatt, részben közvetlen a csata előtt szállanak ki és mennek azonnal harcba. Vonataik legnagyobb részt nem voltak. Ennek következtében sem lőszerpótlásról, sem élelmezésről szó sem lehetett.¹ Ehhez járult még az is,

¹ Így pl. a 2-ik hadseregparancsnokságnak 72/1 hdm. számú Stryiben kelt intézkedése szerint „a 12 menetdandárnak lőszer oszlopa nincs, ezért lőszert a dandár részére a 20. hadosztálynak kellett előlegezni.”

A 12. menetdandár 78/3. hdm. számú jelentése szerint: „a légénység már 3 napja nem evett. utolsó kenyérüket augusztus 27-én fogyasztották el, 28-án kerül a sor az utolsó tartalék élelemadagra, ennél fogva 29-én a dandár csapatainak egyáltalán nincs semmi ennivalója.”

„A menetdandár augusztus 29-én reggel 6 órakor teljesen elcsigázva, kiéhezve és lőszer nélkül érkezett be Rohatyntól délre.”

„A 20. hadosztály csapatai hasonlóképp a legnagyobb élelmezési és lőszerpótlási zavarokkal küzdöttek. Az egész vonalon, a legalább 5—10-szer erősebb ellenségtől, alig 15—20 km-re élelem- és lőszerhiány uralkodott.”

„A 20. hadosztály vonatának nagy része augusztus 29-én dél előtt Bukaczovcze környékén volt egyesítve. A Bursztin környékére való ellenséges betörés folytán azonban már nem csatlakozhatott a hadosztályhoz. A hadosztály csapatai augusztus 26-tól kezdődőleg augusztus 31-ig nem ettek kenyeret. Az első kenyérkiosztás szeptember 1-én volt. Átlag minden 16 ember kapott egy darabot.”

A 20. hadosztály egészségügyi intézet parancsnoka 66/3. hdm. szám augusztus 27-én táviratilag jelenti: „Az intézet anyaghiány miatt munkaképtelen”. Az intézet természetesen aug. 29. és 30-án a csata tartama alatt is munkaképtelen volt. Dr. Rákosi György: „A 20. hadosztály első harckrakelése”. Hadtörténelmi Közlemények XXIII—XXIV. évfolyam. III—IV. füzet. 409—410. lapoldal.

hogy a helyzetből kifolyólag ide-oda tologatták, úgy hogy a csapatok a harcba csak igen nagy menetteljesítmények után jutottak.¹

A 2-ik hadsereg mind a két csoportjának azután északi irányba kellett támadnia, amikor kelet felől az oldalukba és délről a hátukba az egész 8-ik orosz hadsereg nyomult elő. Még ha szemközt, azaz archa támadott volna is az orosz, ezt a maroknyi pár magyar hadosztályt el kellett volna söpörnie. Még inkább veszélyesebb volt az oldaltámadás. A 2-ik hadsereg mindkét ellentámadó csoportja a Meixner és a Karg csoport, a lehetetlen feladat ellenére mégis támad. Támad két napon át. Ez a támadás szinte csodás teljesítmény. Eredménye is nagy, mert az orosz támadást megakasztja, ha csak egy napra is. A legnagyobb eredménye azonban az, hogy az oroszok a 3-ik hadsereg déli szárnyának már 29-én megkezdett bekerítését nem tudják befejezni. Hogy eredménye nem az, amit Conrád várt, az csak természetes.

Conrád emlékirataiban a következőket írja:² „Délután 1 óra 10 perckor a 2-ik hadseregszázados jelentette, hogy a 20. gyaloghadosztályt és a 12. menetdandárt a Rohatyn-tól nyugatra fekvő magaslatokon visszadobták. Az első állítólag rajtaütöttek és a helyben levő magasabb vezetők állítólag elmulasztották volna a legközelebbi csapatokat a harcba bevetni.

A 20. gyaloghadosztály és a 12. menetdandár állítólag harcképtelenek lennének.

Ez után a harc után érkezett délután 3 óra felé egy másik jelentés azzal a tartalommal, hogy a Karg csoport is kb. 10 km.-re visszavonult.

E fölötti bosszúságom és a jelentést átadó Metzger ezredes felindulása érthető.

A 2-ik hadseregszázadosnak a 20-ik hadosztályra és 12 menetdandárra vonatkozó jelentése egyike a legnagyobb igazságtalanságoknak. Augusztus 29-én késő estig harcol a 20. hadosztály a 12. menetdandárral együtt,

¹ Így pl. a 20. honvédhadosztály:

augusztus 25-én Halicsról Bursztin-ra menetelt 18 km.-t.

26-án Bursztinról—Martinov—Sivka—Perlovce éjjel menetelt 31 km. Siolkora.

augusztus 27-én Siolkoról—Hreble—Kuripov—Dubovica—Hreble—Sivkán át Martinov-ra 38 km.-t ment.

augusztus 28-án Martinovról Bursztin-on át Rohatyn-ra 27 km.-t ment.

Ez össze-vissza való rendszertelen menet alatt összesen 114 km.-t ment a 20. honvédhadosztály négy nap alatt.

² Conrád IV. k. 585. lap.

az orosz túlerővel szemben és e hős magyar katonák, akik már napok óta kenyeret sem láttak, akik tudják, hogy a megsebesülés is biztos halál, mert a hadosztály egészségügyi intézet „anyag hiányában munkaképtelen”, — késő estig harcolnak és feltartóztatják az orosz túlerőt. Másnap úgyszólván lőszér nélkül támadnak megint és támadásuk előre is halad. Csak a hadtestparancsnokság parancsára mennek vissza a késő délutáni órákban. Nincs a világnak még más olyan katonája, aki ezt megtette volna, csak a magyar!

A 2-ik hadseregparancsnokság jelentése tehát igazságtalan, mert nem igaz!

Ami pedig Conrád bosszuságát és Metzger ezredes felindulását illeti, azt megérteni csak az esetben lehet, ha ez a bosszuság és felindulás önmaguk ellen irányul.

Mert hisz a hadseregfőparancsnokságnak, ha még a csata előtt nem is, de már a csata végén tudnia kellett volna, hogy kb. mily erős ellenséggel áll szemben. Tudnia kellett volna, hogy Galicia keleti határán annak egész szélességében a 23 hadosztályból álló 3. és 8. orosz hadseregek nyomulnak elő. Ezt már feltétlenül fel kellett volna tudni deríteniök. Ezt felderíteni azonban elmulasztották. A bosszuság és a felindulás érzete Conrádon és Metzgeren tehát csak azért vehetett erőt, hogy ennek a maroknyi hős csapatnak oly feladatot adtak, amelyet megoldani lehetetlenség volt és hogy ezeket a hős katonákat a lehetetlen feladat teljesítése közben a teljes megsemmisülés veszélyének tették ki és hogy hiába való módon sok-sok hős magyar katona életét feláldozták.

Az északi átkaroló csoportot alkotó szegedi honvédhadosztály és a kassai népfőlkelő dandár magyar katonái szintén örök emlékezetű dicsőséget szereznek hősi magatartásukkal a magyar névnek.

Itt a szegedi honvédhadosztály 70, a kassai népfőlkelő dandár pedig 80 km.-es menet után teljesen kifáradva támad. A támadás még a XI. hadtestet is magával rántja előre. Az északi átkaroló csoport nem tudja az orosz túlerővel szemben a győzelmet a 3-ik magyarosztrák hadsereg számára biztosítani. Ehhez túlgyenge. Támadása azonban megakasztja az északi szárnyon az orosz támadást, az orosz nem tudja északi szárnyunkat átkarolni.

Az első lembergi csatában tehát magyar vér bőségesen omlott. És a magyar katonák mindent elkövettek, amit csak embernek elkövetni lehet, hogy a győzelmet az orosz kezéből kicsikarják. Hogy ez valóra nem válhatott, ez nem rajtuk múlt. A túlerővel szemben ez lehetetlen volt. Hisz utóvégre ők is csak emberek voltak!

Események Keletporoszországban. A tannenbergi csata. 1914 augusztus 26-tól augusztus 31-ig.

(Lásd 8., 28., 29. számú vázlatot)

Amint tudjuk, a gumbinneri csata után a keletporoszországi 8-ik hadsereg parancsnokául a német legfelsőbb hadvezetőség Hindenburg tábornokot, vezérkari főnökéül pedig Ludendorff tábornokot nevezi ki, majd a 8. német hadsereget 2 hadtesttel és 1 lovashadosztállyal erősíti meg a nyugati hadszínhelyen harcoló hadseregek rovasára anélkül, hogy ezt Hindenburg kérte volna. Az erősítésül küldött 2 hadtest és 1 lovashadosztály azonban a tannenbergi csátához még nem érkezik be.

A németek
helyzete

A 8-ik hadseregpáncsnokság még Hindenburg és Ludendorff beérkezte előtt az 1. hadtestet és a 3-ik tartalékadosztályt az Angerapptól vasúton Deutsch-Eylau és Allensteinhez szállíttatja, ahova a XX. hadtestnek is visszavonulni kellett. Ezenkívül a Visztula menti várak és erődítések minden, még alkalmazható csapatát is ide irányítja. A 8-ik hadseregpáncsnokság ugyanis a helyzetet kezdi kedvezőbben megítélni és már augusztus 21-én lehetségesnek tartja, hogy az előnyomuló orosz Narev hadsereg *balszárnnyát átkarolólá meg támadják*, sőt a német legfelsőbb hadvezetőség kezdeményezésére és a helyzetet mindig jobb és jobb színben látva augusztus 21-ről 22-re virradó éjjel már Prittwitz vezérezredes a kettős átkarolást is lehetségesnek tartja.¹

A 8-ik hadsereg új parancsnoka Hindenburg tábornok² vezérkari főnökével, Ludendorff tábornokkal³ augusztus 23-án délután érkezik meg Marienburgba.

¹ A kettős átkarolás gondolata a német tisztikar egységes kiképzése folytán úgyszólván a „levegőben” volt. Ez a terv ebben az időben nem csupán a német legfelsőbb hadvezetőségnél és a 8. hadseregpáncsnokságnál merült fel, hanem a XX. hadtestparancsnokság is egész függetlenül javasolta ezt. Reichsarchiw II. k., 108. lap.

² Hindenburg gyalogsági tábornok 1911 óta nyugdíjban élt Hannoverben. Mint tényleges tiszt hosszú ideig a vezérkarban szolgált. Utoljára a magdeburgi IV. hadtest parancsnoka volt. Miután a háború kitörésekor semmiféle alkalmazást nem kapott, új megbízatása most, amidőn őt a német császár a keletporoszországi 8. német hadsereg parancsnokául kinevezi, teljesen váratlanul éri. Vezérkari főnökét, Ludendorff tábornokot, eddig nem ismerte.

³ Ludendorff tábornok 1913. év tavaszáig kilenc éven át a német nagy vezérkarnak a felvonulást előkészítő osztályában szolgált. Utoljára ennek az osztálynak főnöke volt. A világháború kitörésekor a 2-ik német hadsereg főszállásmestere lett. A világháború kezdetén (lásd I. kötet, 130. lap) saját kezdeményezéséből a Lüttich elleni hadműveletekbe beleavatkozott és személyes bátorságának, hajlíthatatlan akaratának lehetett nagyrészt köszönni a vár elesét. E működéséért a legnagyobb német kitüntetést, a pour le mérite érdemrendet kapta

Az ellenség helyzetéről meglehetősen tiszta kép alakul ki. Az ellenség szándékát pedig elárulta az a parancs, melyet az I. tartalékhadtest Cavaitennél egy elesett orosz tiszt zsebében zsákmányolt¹ és egy felfogott orosz drótnélküli távirat.

Hindenburg
elhatározása

A 8. német hadsereg új parancsnokának, *Hindenburg tábornoknak elhatározása*: hogy

a Keletporoszországba betört két orosz hadsereget támadással megsemmisíti. És pedig egyiket a másik után. Előbb a déli irányból előnyomuló Narev hadsereget.

Hindenburg
terve,

A Narev hadsereg megsemmisítése céljából megindítandó támadás terve is lassan kialakul.

A terv pedig a következő:

arccsoport: Scholtz tábornok parancsnoksága alatt: a XX. hadtesttel, a 70. landwehr-dandárból és Unger tábornok csapataiból (20. és 69. landwehr-dandárok) alakított Schmettau csoporttal, a 3. tartalékhadosztállyal Gilgenburg—Tannenberg—Hohenstein vonalában *leköti* az orosz Narev hadsereg közepét;

nyugati átkaroló csoport:

François tábornok parancsnoksága alatt a vasúton Deutsch-Eylauhoz beérkező I. hadtest és az ennek déli szárnyát biztosító Mühlmann tábornok parancsnoksága alatt álló 5. landwehr-dandár, továbbá augusztus 28-tól kezdve a hadtestnek Schmettau tábornok alatt összeállított vegyes csoportja is *támad* Uzdaun át, visszadobja az orosz balszárnyoszlopot és azután Niedenburg irányában áttörve az orosz közepet, baloldalba támadja;

északi és keleti átkaroló csoport:

az éppen Schleswig-Holsteinből beérkező Goltz tábornok parancsnoksága alatt álló 1. landwehr-hadosztály és az Angerapptól visszamenetelő XVII. és a 6. landwehr-dandárral megerősített I. tartalékhadtestek déli irányba lekanyarodnak és azután a mazuri tavaktól nyugatra fekvő területen erőltetett menetekben az orosz közép jobb oldalába és hátába támadnak.

A Rennenkampf hadsereget lekötő csoport:

a königsbergi vártartalék és az 1. lovashadosztály.

Méltatás

Prittwitz elhatározása, hogy a Visztula mögé visszavonul, csak abban az esetben jogosult, ha már semmiféle módon nem lehet megakadályozni azt, hogy a mazuri tavak által szétválasztott Nyemen és Narev hadseregek egyesüljenek és ha már minden lehetőség megszűnt, hogy e két egymástól elválasztott csoportot külön-külön megsemmisítsék.

¹ Ez a parancs az orosz északnyugati arcvonalparancsnokság augusztus 13-iki direktíváinak rövidített fogalmazása volt.

A német legfelsőbb hadvezetőség és Hindenburg, sőt augusztus 21-én már Prittwitz is úgy ítéli meg a helyzetet, hogy ez még lehetséges. Az ilymódon meginduló hadműveleteket azonban az eddig rendelkezésre álló erőkkel kellett lejátszatni, mert hisz nyugaton a döntés még nem történt meg, ahhoz ott minden erőre szükség van. Ha ez másképp nem lehetséges, Keletporoszországot is át kell engedni az oroszoknak.

Hindenburg és Ludendorff ezt tudják. Ezért nem is kérnek segítséget.

A német legfelsőbb hadvezetőség azonban főképp abban a téves hitben, hogy a döntés nyugaton a francia és belga határmenti csatákban megtörtént, augusztus 25-én 2 hadtesttel és 1 lovas hadosztállal¹ erősíti meg a 8. német hadsereget. A német legfelsőbb hadvezetőség eme elhatározásában szerepet játszik az is, hogy Keletporoszországot nem akarja politikailag még ideiglenesen sem elveszteni.

Hindenburg elhatározása, hogy a két orosz hadsereg közül először az orosz Narev hadsereget igyekszik megsemmisíteni, természetes, mert ez a veszélyesebb. Azonkívül ez a szövetséges Magyarország-Ausztriával még a békében megbeszélt tervnek is megfelel.

Hindenburg terve igen merész! A Rennenkampf hadsereggel szemben úgyszólván nem hagy semmit, mert a königsbergi vár főtartaléka és az alárendelt 2. landwehrendár, továbbá az 1. lovashadosztály: mindössze 1¹/₂ gyalog- és 1 lovashadosztály, szemben 9¹/₂ gyalog-, 5¹/₂ lovashadosztályt kitevő orosz Nyemen hadsereggel, igazán kevés.

Azonban még emellett a merészség mellett sem lehetett az orosz Narev hadsereggel szemben megközelítőleg egyenlő nagyságú erőt szembe állítani. Az orosz Narev hadsereg 10³/₄ gyalog- és 3 lovashadosztályból állott.² Mivel a német hadosztályok kisebbek voltak, mint az orosz hadosztályok a német erők¹/₄-el voltak gyengébbek az oroszoknál. Kerek számban 150.000 német állott 200.000 oroszral szemben.

¹ Gárdatartalék és XI. hadtest, 8. lovashadosztály.

² A németek szerint a tannenbergi csatában szemben állottak egymással:

német részről: 153 zlj., 58 lovasszáhad, 296 géppuska, 728 löveg, összesen 153.000 fő.

orosz részről: 175 zlj., 99 lovasszáhad, 384 géppuska, 612 löveg, összesen 191.000 fő.

Az oroszok részéről mind tényleges csapatok, német részről a csapatoknak azonban csak a fele volt tényleges. (Reichsarchiw II. k. 340, lap.)

Az orosz 2-ik hadseregnek a hadműveleti terv értelmében a feladata, — miként tudjuk, — az volt, hogy a Keletporoszországot védelmező német haderőt az Augusztovo-Myzyniech-Chorzele vonalról a Rastenburg-Seeburg vonalra előnyomulva, oldalba, sőt ha lehet hátba támadja. (Lásd 8. sz. vázlatot.)¹

A 2-ik hadseregnek a határt augusztus 19-én kellett átlépnie.

A 2-ik hadsereg Augusztovo-Novogeorgievszk vonalából előnyomulását augusztus 18-án kezdi.

Szamszonov tábornok azonban balszárnyával nem Chorzele-Passenheim-on át nyomul elő, hanem a Soldau-Neidenburg vonalra. Elhatározását azzal indokolta, hogy a német főerő déli szárnyát még jobban átkarolja, továbbá, hogy közelebb legyen a Mlava-Novogeorgievszk-i vasutvonalhoz, amely vasutvonal a hadsereg ellátása szempontjából igen fontos.

A hadsereg előnyomulásának irányváltozása, továbbá az orosz-lengyelországi igen nehéz előnyomulási viszonyok miatt bekövetkezett nehézségek következtében Szamszonov hadserege csak augusztus 19. és 23-ika között lépi át a határt,

A 2-ik hadsereg csapatainak sorrendje az előnyomulás alatt a következő jobbról-balfelé:

4. lovashadosztály, VI., XIII., XV. hadtestek, a XXIII. hadtest 12. gyaloghadosztálya, az I. hadtest, a 6. és 15. lovashadosztály.

A XXIII. hadtest 3-ik gárdagyaloghadosztálya az északnyugati arcvonalpharancsnokság tartaléka gyanánt visszamaradt.

Augusztus 22-én a 2-ik hadsereg Ortelsburg-Villenberg-Neidenburg-Soldau vonalat éri el, tehát a hadtestek 70 km. széles arcvonalonban vannak elosztva.

Augusztus 23-án Szamszonov tábornok Schilinszky tábornoktól engedélyt kér, hogy hadseregével még tovább nyugati irányba tolódhassék el és hogy az Allenstein-Osterode vonalra nyomulhasson elő abból a célból, hogy a németek visszavonulását a gumbinneri csata után a Visztula mögé megakadályozhassa. Schilinszky azonban csak a Sensburg-Allenstein vonalra való előnyomulást engedélyezi.

Augusztus 23-án Szamszonov hadserege tovább folytatja előnyomulását és a XX. német hadtestre bukkan, amelyet visszanyom. A németek tervök értelmében Gilgenburg-Tannenberg-Hohenstein vonalába mennek vissza.

¹ Lásd előbb a 45. és a 48. lapoldalt.

Augusztus 24-én Szamszonov a védelemre berendezkedő német XX. hadtestet tovább támadja. Ilymódon előnyomulási iránya még jobban eltér a megparancsolt iránytól nyugat felé.

Szamszonov terve körülbelül a következő volt:

A XXIII. hadtest 2-ik hadosztályával és a XV. hadtesttel Gilgenburg-Hohenstein vonalában arcban támad; a 3-ik gárdahadosztály részeivel és a XXIII. hadtest 1. lövészdandárával megerősített I. hadtest Uzdau-Gilgenburgon át a németek déli szárnyát, a XIII. hadtesttel Allensteinon át a németek északi szárnyát átkarolólág megtámadja.

A VI. hadtestet Szamszonov a 4. lovashadosztállyal együtt Schilinszky tábornok ama kívánságára, hogy hadseregének északi szárnyát az 1. hadsereghez közelebb hozza, Bischofsburg-Sensburg környékére tolja ki.

A balszárnyon a 6. és 15. lovashadosztályoknak kellett volna felderíteniök és az Allenstein—Deutsch-Eylau vasútvonalat megszakítaniok.

A Rennenkampf hadsereg a gumbinneri csata után nem üldöz, hanem két napig még állva marad. Hadseregének pihenő szükséges, a veszteségeket anyagban és emberben pótolni akarja. Azonkívül, tekintettel Königsbergre, beakarja előbb várni a tartalékadosztályokat és a nehéz tüzérséget,

A visszavonuló németekkel így az érintkezést elvesztette.

Rennenkampf előnyomulását csak augusztus 23-án kezdi meg és pedig három hadtesttel (XX., IV., III.) Königsberg ellen a Labiau—Allenburg vonalra és csak az 1. hadtesttel (II.) a Gerdauen—Rosenthal vonalba.

Szamszonovnak az a törekvése, hogy az eredeti hadműveleti tervtől eltérőleg tovább nyugatra tolódik el, azzal a nagy előnnyel jár, hogy a Keletporoszországot védelmező német 8-ik hadsereg teljes megsemmisítéséhez vezethet, mert az előnyomulási irány a németeket a visszavonulás lehetőségétől zárja el. Hátránya, hogy a Rennenkampf és a Szamszonov hadseregek közötti űr még jobban megnagyobbodik és így az egyik a másikat nehezen segítheti. A Narev hadsereg elszigetelt vereségnek teszi ki magát. E hátrányt azonban lényegesen enyhíti, hogy a Narev hadsereg egymagában is erősebb, mint a német 8-ik hadsereg és így a maga erejére utalva is felveheti a küzdelmet a különben már a gumbinneri csatában megvertnek hitt német hadsereggel. A gumbinneri csata hatása az orosz legfelsőbb hadvezetőségre is oly nagy, hogy az egész Rennenkampf hadsereget már Keletporoszországból Varsóhoz akarja eltolni és a keletporoszországi további

Méltatás.

hadműveletekre elégségesnek tartja a 2-ik orosz hadsereget is.¹

Az 1. hadsereg magatartása azonban a gumbinnyi csata után kevésbé indokolt. A főhadműveleti cél mindig az ellenséges haderő megsemmisítése kell, hogy legyen. Az ellenséges haderő megsemmisítése a gumbinnyi csata után a legkiméletlenebb üldözést kívánta volna meg, bármennyire fáradtak voltak is Rennenkampff csapatai. Erre a célra különben lovassága is volt elég.

Üldözés helyett azonban Rennenkampff 2 napig tétlenül marad a csatatéren. Áll és vár. Az ellenséggel az összeköttetést teljesen elveszíti, az teljesen eltűnik előle s nem tudja hová lett?!

Rennenkampff a gumbinnyi csata után már nem is törekszik az ellenség megsemmisítésére. E fő hadműveleti céltól elvonja Königsberg vára. E földrajzi tárgynak jelentőségénél nagyobb értéket tulajdonít. Így történik azután, hogy főerejével nem az ellenséges hadsereg megsemmisítésére nyomul elő Bischofsburg irányába, hanem Königsberg felé. Következése ennek, hogy 100 km-es ür támad az 1. és 2. hadsereg között, továbbá, hogy Rennenkampff hat nap alatt csak 20—60 km-t halad előre.

Ha Rennenkampff Gumbinnen után üldöz, ha Königsberg helyett a visszavonuló német XVII. és I. tartalék-hadtestre veti magát, nem következhetett volna be az orosz 2. hadseregnek megsemmisítése Tannenbergnél, mert ha az 1. hadsereg lassan is nyomul elő, hat nap alatt a 100 km-re fekvő Bischofsburgot játszva érte volna el. Ekkor pedig a német 8-ik hadseregnek csaknem a hátában áll.

A tannenbergi csata.

Események.

A két fél elhatározásából keletkezik az augusztus 26-tól 31-ig tartó tannenbergi csata, melyben minden csaknem teljesen Hindenburg terve szerint játszódik le.

Augusztus 26-án mindkét szárnyon a németek az orosz szárnyhadtesteket döntően megverik.

Az északi szárnyon a német XVII. és I. tartalék-hadtest részei az oroszok igen súlyos veszteség mellett dobják vissza Bischofsburgtól délre az orosz VI. hadtestet.

A déli szárnyon pedig az orosz I. hadtestet, mely Uzdaun át Gilgenburg irányába támadott a német I. hadtest a XX. hadtestnek Schmettau tábornok alatt összeállított vegyesdandár csoportjával megerősítve és a Mühlmann

¹ Lásd előbb a 91. lapot

landwehr dandár támadja Uzdaun át. A meglepő támadásra az orosz I. hadtest — eddig fel nem derített okokból — menekülésszerűen Mlava irányába fut hátra.

Ilymódon mindkét oldalról lehetségessé válik változatos és nehéz küzdelemmel a különben is szűk térre összeszorított orosz középnek oldalba való támadása és augusztus 31-ig való teljes bekerítése. Az orosz XIII., XV. és XXIII. hadtest nagyrésze megsemmisül.

Augusztus 28-án Szamszonov még mindig bízott a győzelemben és remélte, hogy a XIII., XV. és XXIII. hadtestekkel a németek nyugati, azaz az arccsoportját döntőleg megveri. Hogy rendelkezéseinek személyes megjelenésével is érvényt szerezzen, a csapatokhoz megy. Itt azonban, látva a helyzetet, augusztus 29-re virradó éjjel elrendeli a visszavonulást. A gyűrű azonban ekkorára már csaknem bezárult. Ugy hogy maga Szamszonov nem tudott többé visszajönni. Sorsába belenyugodni nem tudott s öngyilkos lett.

Szamszonov távolléte alatt a vezetés teljesen megszűnt.

Schilinszky tábornok augusztus 27-én, látva a 2-ik hadsereg nehéz helyzetét, az I. hadseregnek parancsot ad a 2-ik hadsereg megsegítésére. Rennenkampf a II. és IV. hadtestet, továbbá a lovasságát sietve előre küldi a 2-ik hadsereg támogatására.

Jellemző azonban a helyzetre és Rennenkampf tájékoztatatlanságára, hogy az erőket Preussisch Eylau—Bischofstein vonalára, tehát nyugati irányba rendeli, ahol németek egyáltalán nem voltak. E vonalat a segítségül küldött csapatok augusztus 29-én érik el, ahol értesülve Szamszonov visszavonulásáról Rennenkampf megállítja őket. Csak a lovasságot küldi tovább előre, Wormditt—Allenstein—Passenheim vonalára, hogy a helyzetet felderítsék. A németek az orosz lovasság előnyomulására Allensteinba erős biztosító csoportot különítenek ki (I. hadtest 6. landwehr dandár).

Ép így elkésik az a kísérlet is, hogy a visszavonuló szárnyhadtesteket (a VI. és I. hadtesteket) az orosz közép megsegítésére támadásra újból előrerendeljék. Szamszonovnak a csapatokhoz való kiutazása következtében megszakad az érintkezés e két hadtesttel. Így Szamszonov rendelkezéseinek közvetítése igen nagy nehézségekbe ütközik. E két hadtest támadása ezért csak augusztus 30-án következik be. A VI. hadtest Ortelsburgon át Willenbergre, az I. hadtest pedig Neidenburgra támad. Mindkét támadás a németekre igen veszedelmes. Az orosz VI. hadtestet azonban Ortelsburgnál a német XVII. hadtest visszaveri, Neidenburgnál pedig a német I. hadtest zöme az orosz

I. hadtesttel nem törődve, erélyesen folytatja tovább Wilenberg irányába az orosz közép körül vont gyűrű teljes bezárását. E támadás biztosítására azonban Hindenburg az orosz I. hadtest ellen kirendeli Unger tábornok csapatait, a Goltz hadosztályt, a 41. és a 3. tartalékhadosztályt, amely csapatok azután a 2-ik gyaloghadosztállyal együttesen az orosz I. hadtest támadását véglegesen meg-hiusítják.

Veszteségek : német részről 12.000 fő, orosz részről több mint 120.000 ember, 350 löveg.

Méltatás

A tannenbergi csata Lipcse, Metz és Sedán után a világtörténelem legnagyobb bekerítő csatája.¹

Az eddigi bekerítő csatáktól abban különbözik, hogy a számbelileg gyengébb semmisíti meg az erősebbet. Hindenburg e csatával bebizonyította, hogy *a kettős átkarolás sikeres végrehajtásához nem szükséges feltétlenül túlerő.*

Érdekessége még e csatának, hogy a németek egyszerre nemcsak előre arcbán, hanem a hátokban is kénytelenek a segítségre siető, támogató orosz csapatokkal a teljes győzelemért küzdeni. Így például augusztus 30-án, míg a német I. hadtest az orosz közép bekerítését igyekszik teljessé tenni, addig Unger, Goltz csapatai, a 41. és 3. tartalékhadosztály az I. német hadtest hátát védve az orosz I. hadtesttel küzködik. Ugyanez játszódik le Ortelsburgnál augusztus 30-án az orosz VI. és a német XVII. hadtest között. Ugyancsak a hátok biztosítása végett kénytelenek a németek Allensteinnál is egy igen erős biztosító csapatot kikülöníteni.

A tannenbergi csata főjelentősége azonban az, hogy e csata megnyitja az utat a Nareven át Siedlec irányába, tehát a magyar-osztrák hadseregekkel küzdő, — a Bug és Visztula közötti orosz hadseregek hátába és a kraszniki, — lublini valamint a komarovi csatákkal együttesen lehetetlenne teszi az oroszoknak a Visztula balpartján Németország ellen tervezett hadműveleteit.

Orosz részről Daniloff² az orosz vereség okait a következőkben találja:

1. A 2-ik hadsereg felvonulása elkészt, előnyomulását később kezdette meg, ami azután erőltetett előnyomulást és ennek következtében a csapatok időelőtti ki-merülését vonta maga után ;

¹ Az 1813. évi október 16—19-ig tartó lipcsei csatában 276 000 szövetséges 150.000 franciával állott szemben. — Metznél 1870 aug. 16—18-ig 240.000 német 200.000 franciát vert meg és szorította a várba be. — Sedánnál 1870 szeptember 1-én 188.000 német 120.000 franciát kerített be.

² Daniloff 220. lap.

2. Az 1. hadsereg magatartása, aminek következtében lehetségessé vált, hogy a német haderő a gumbinneri csata után rendben visszamehetett és a tannenbergi csatához tervszerűen csoportosúlhatott;

3. az 1. hadsereg túlságos féelme Königsberg várától;

4. az 1. hadsereg az érintkezést az ellenséggel elvesztette és így az ellenséges helyzetről teljesen tájékozatlanul, — találmra intézkedett;

5. a 2-ik hadsereg makacs eltolódása nyugati irányba, minek következtében az 1. hadseregtől mindjobban eltávolodott s jobbszánya és háta fedezetlen maradt;

6. a 2-ik hadsereg hadtesteinek szétforgácsolása, ami a VI-ik hadtest vereségét vonta maga után.

7. Az 1. hadtest gyors és indokolatlan visszavonulása déli irányba, minek következtében a 2-ik hadsereg oldalába lehetett támadni.

Hadműveletek az 1-ső lemergi csata után.

(Lásd 29., 30., 31., 32. számú vázlatot)

Az 1-ső lemergi csata következtében Conrád eddigi hadműveleti terve kivihetlenné vált. A főerővel északi irányba támadni többé nem lehet, mert a magyar-osztrák 3-ik és 2-ik hadsereg a przemyslany-i csata után súlyos veszteségek mellett hátrál és több napi pihenőre, nyugalomra, valamint erős támogatásra van szüksége, hogy újból harcba léphessen. Az eddigi harcok és beérkezett hírek alapján a magyar-osztrák hadsereg főparancsnokság a Galicia keleti határán át támadó orosz hadseregek erejét 100—120.000 fővel erősebbre becsüli a magyar-osztrák 3. és 2-ik hadseregnél.¹

A magyar-osztrák hadsereg helyzete.

Az orosz főerő tehát nem észak, hanem kelet felől támad és így az eddigi hadműveleti terv helyett Conrádnak azt a hadműveleti tervet kell megvalósítani, melyet arra az esetre készített, ha az orosz főerő Galicia keleti határán át támadna.²

Az Auffenberg hadsereg az 5-ik orosz hadsereg fölött győzelmet aratott, de nem döntő, megsemmisítő győzelmet. Bár a Plehve hadseregnek nagy veszteségeket okozott, de az északkeleti irányba vissza tud menni s kedvezőbb körülmények között újból támadást kezdhet. Különösen

¹ Metzger: Der Krieg 1914. gegen Russland 31. lap. Metzger 1917-ig a magyar-osztrák hadsereg főparancsnokság hadműveleti osztályának főnöke volt és Conrád szűkebb környezetéhez tartozott.

² Lásd előbb a 29. és a 36—37. lapoldalon.

akkor, ha erőlyesen nem üldözik és így újból léleg-zetkez jut.

A 2-ik hadsereg felvonulása még mindig nem ért véget. A IV. hadtestnek az északi hadszínhelyre való szállítása csak augusztus 30-án kezdődött s majd csak szeptember 9-én fejeződik be teljesen.¹

A németek közvetlen segítségére számítani a legközelebbi jövőben még mindig nem lehet. Hindenburg a tannenbergi diadal után előbb még a Rennenkamp hadsereggel is végezni akar, s csak azután támadhat majd Siedlec felé. Nyugaton a németek győzelmes előnyomulása Páris felé és az a körülmény, hogy a német legfelsőbb hadvezetőség augusztus 25-én 2 hadtestet és 1 lovashadosztályt küld Keletporoszországba, azt a reményt ébresztik ugyan fel Conrádban, hogy a németek közvetlen segítséget is küldhetnek Galiciába², de a német csapatok Galiciába való szállításához is idő kell.

¹ Conrád IV. k. 17. melléklet

² A helyzet képehez tartozik még az is, hogy az 1. lemerbergi csata elvesztése miatt különösen Magyarországon a hadseregben a bizalom nem rendül meg s ennek a bizalomnak Magyarország akkori miniszterelnöke Tisza István gróf kifejezést is ad. E nehéz napokban való felfogását Berchtold gróf külügyminiszterhez szeptember 3-án írott levelében olvashatjuk: „a hadvezetőségnek csak egy dolgot szabad éreznie: azt, hogy a kormány és a nép szilárd férfias elhatározással áll a hadsereg mögött”. Majd augusztus 30-án Tisza Lajos grófnak a következőket írja: „Fényes katonai szolgáltatás volna az is, ha ezzel a túlerővel szemben lassan hátrálva állhatnánk meg úgy helyünket, hogy nagyobb katasztrófa nélkül bevárhattuk a német segítséget.” E nap, azaz augusztus 30-án Burián István bárónak, Ofelsége körüli miniszternek pedig méga következőket írja: „Ha Lembergnél az oroszok győznek, akkor is fényes és nagy, nagyrészen sikeres haditények eredményeivel számolhatunk be.” „A Lemberg felől előnyomuló orosz haderőt győztes északi hadseregünk igen kritikus helyzetbe hozhatja. *Csak se a katonák, se a politikusok ne veszítsék el a fejüket!* Vannak friss csapataink is; *verekednünk kell teljes erőfeszítéssel és szívóssággal. A nagy háború sorsa javunkra fog eldőlni...*” „... Reményem nem kerül rá a sor, de ha rosszabb hírek jönnének Galiciából, kérlek lépjen azonnal friss tetterővel akciába és képviseld ezeket a szempontokat Berchtold, Krobatin, Stürgkh s a király előtt.” Amikor azután a rossz hírek Galiciából megérkeznek, nem hagyja magára Burián bárót, hanem maga is minden elkövet, hogy a csüggedés a vezető politikusoknál és a hadsereg főparancsnokságnál lábra ne kapjon és e cél érdekében szeptember 2-án levelet ír Bolfras bárónak, a hadsereg főparancsnokságnak, Burián grófnak, szeptember 3-án pedig Berchtold grófnak. (Lásd Tisza István összes munkái II. kötet.)

Conrád emlékirataiban Tisza István e jelentős tevékenységéről röviden így emlékezik meg: „Es war in dieser schwierigen Zeit eine erfreuliche Stellungnahme des ungarischen Ministerpräsidenten.” Conrád IV. k. 627. lap.

³ Conrád Op. Nr. 1465. szeptember 1-ei távirata Moltkéhoz, melyben, ha ez lehetséges, 2 német hadtestnek Galiciába való szállítását kéri. Conrád IV. K. 607—608. lap.

Bármennyire kívánatos is lenne tehát, hogy a támadást északi irányba folytassa, ezzel fel kell hagynia, mert az orosz 3. és 8-ik hadsereg a Bug és Visztula között támadó erőink hátát fenyegeti a további hadműveletek folyamán.

Conrad
elhatározása.

Conrad azonban a támadás gondolatáról még most sem mond le és tovább is támadni akar, Csakhogy most a főerővel nem a Bug és Visztula közé, hanem a kelet felől Lemberg felé előnyomuló orosz erők ellen.

A 3-ik hadsereg a Veresica mögött Cserlánszky—Grodek-Javorov vonalában arcban támadja a Lemberg—Zolkiev között nyugat felé előnyomuló oroszokat.¹

Hadműveleti
terv.

A 4-ik hadsereg a Tomaszov és Korczmin közötti területen készségi állást véve, jobbszárnyával Niemirov, balszárnyával Magierovon át észak felől a 3-ik hadseregre támadó oroszok oldalába támad.²

A 2-ik hadsereg Cserlánszkytól délre a Veresica mögül északkeleti irányba támad Lemberg felé, egyben Drohobics környékén biztosítja a támadó hadseregek déli oldalát.³

Az 1. hadseregnek és az újonnan alakított és a 3 gyalog és 1 lovashadosztályból (II. hadtest 4., 13. hadosztály, XIV. hadtest 8. hadosztály és 9. lovashadosztály) álló József Ferdinánd főherceg csoportjának a támadó hadseregek északi oldalát és hátát kellett biztosítania.

E célból az 1. hadseregnek Lublin felé a támadást tovább kellett folytatnia, de legalább is az elért vonalban kitartania;

a József Ferdinánd főherceg csoportjának pedig a Komarovnál megvert 5-ik orosz hadsereggel szemben az erélyes üldözés látszatát kellett felkeltenie, az 1. hadsereg keleti szárnyát és a 4-ik hadsereg hátát biztosítania.⁴

A 2-ik és 3-ik hadseregek nyugati irányba való visszavonulása miatt védtelenül maradt Kárpátok védelmére a hadserégfőparancsnoksággal egyetértőleg a m. kir. honvédelmi miniszter a Kárpátok biztosítását szervezte meg. E célból népfőlkelő és pótzászlóaljak szállották meg a Kárpátok átjáróit.

A przemyslany csata után Conrad előbb a 3. és 2-ik hadsereggel nem a Veresica vonalra, hanem csak a Kulikov—Lemberg—Mikolajov vonalra akar visszavonulni. Szeptember 2-án azonban a 3-ik hadsereg új vezérkari

¹ A hadserégfőparancsnokság Op. Nr. 1620., 1605. sz. intézkedései.

² A hadserégfőparancsnokság Op. Nr. 1524., 1620. sz. intézkedései.

³ A hadserégfőparancsnokság Op. Nr. 1620. sz. intézkedése.

⁴ A hadserégfőparancsnokság szeptember 1-én kiadott intézkedése a 4. hadserégfőparancsnokságnak.

főnöke, a Pfeffer tábornok helyett kinevezett Boog tábornok, személyesen jelenti, hogy a 3-ik hadsereg nem harcképes s így Lemberget nem tudja tartani. Conrád Boog tábornok jelentése alapján azután elrendeli Lemberg feladását és a visszavonulást a Veresica vonalra.

Ez alkalommal Boog tábornok annak bizonyítására, hogy a 3. hadsereg nem harcképes, részleteket beszél el. E részletek szerint, amint azokat Conrád emlékirataiban elének tárja, a 23. és 20-ik hadosztályok volnának az okai annak, hogy a hadseregfőparancsnokság és a 3. hadseregparancsnokság a Kulikov—Lemberg—Mikolajov vonalat tartani nem tudta. Nem pedig azért, mert e hadosztályok erkölcsileg annyira megrendültek volna, hogy azokkal harcolni már nem lehetett. Így a 23. honvédhadosztályról, Conrád szerint, Boog elmondja, hogy szeptember 2-ra virradó éjjel a 23. hadosztállynál pánik volt, bár az ellenség nem is támadott. E pánik következtében a hadosztály visszafutott. Annak bizonyítására továbbá, hogy a 3. hadsereg nem harcképes, elmondja még Boog, hogy Stryjben tiszteket találtak a 20. honvédhadosztálytól, kik a rohatalyni rajtaütés után egész odáig utaztak. Conrád azonkívül Bolfrás báróhoz szeptember 5-én írott levelében a kulikovi pánikról azt írja, hogy a 23-ik hadosztályt csak a janovi gyakorlótéren lehetett a kulikovi pánik következtében keletkezett futás után megállítani. A hadosztályparancsnok és mindkét dandárparancsnok csapataikat elhagyták és Lemberg egyik szállodájában lefeküdtek s alig lehetett őket az ágyból kihúzni.¹

Ez állításokkal szemben a tényállás a következő: Conrád a przemyslany-i csata után, miként tudjuk, a Kulikov—Lemberg—Mikolajov vonalat akarta tartani. E védelmi vonal északi szárnyát a Daempf csoportnak: a 23. honvédhadosztállynak és a 97. népfőlkelő dandárnak kellett Kulikov és a Zolkiev közötti magaslatokon alkotnia. Az augusztus 30-iki² sikeres harcok után, szeptember 1-én, amikor a Daempf csoport a Kulikov—Zolkiev közötti magaslatokra vissza akar menni, a Daempf csoportot Kulikovnál északi irányból a már szintén előnyomuló oroszok megtámadják. A Daempf csoport e támadást visszaveri és Kulikovnál éjjelezik. Ez éjjelezés közben a 97. népfőlkelő dandárcsapatái között eddig még ismeretlen okból pánik tör ki, melynek következtében a 97. népfőlkelő dandár és a 23. honvédhadosztály egyik menet-ezrede (a 4. menetezred) Lembergbe visszafut. A pánikot elfojtani akaró 97. népfőlkelő dandárparancsnok lovával

¹ Conrád 617, 621, 647—650. lap.

² Lásd előbb a 158—159. és a 164—165. lapoldalakat.

elbukik és eszméletét veszti. Később eszméletét visszanyerve, összezúzva és törve gyalog megy Lembergbe, hol dandára gyülekezett. A 23. hadosztály zöme (45. gyalogdandár, 2., 5. honvédgyalogezred, 3. menetezred, 46. gyalogdandár, 7., 8. ezred) azonban Kulikov körül éjjelezési helyén marad. Daempff altábornagy valószínűleg a 97. népfölkelő dandár visszafutását látva, arra a meggyőződésre jut, hogy „a hadosztályt nem tartja harcképesnek, minden széjjel van”, — és ezért elrendeli, hogy a 23. honvédhadosztály is vonuljon vissza Lembergbe.¹

A 20. honvédhadosztály rohatyni működését már ismerjük.²

A magyar-osztrák haderő feladata nem kívánta föltétlenül meg, hogy Conrád az 1. lemergi csata után támadjon. A kraszniki, komarovi, az 1. lemergi és a tannenbergi csaták után nem kellett többé attól félni, hogy az oroszok a Visztula balpartján, Orosz-Lengyelországon át Németországot hátba támadják. Az orosz haderőt csaknem teljes egészében a magyar-osztrák haderő vonta magára. Daniloff³ tábornok, ki az orosz legfelsőbb hadvezetőségnek a hadműveleteket irányította, a következőket írja: „e nehéz helyzetben csak egy út volt: ez pedig a magyar-osztrák hadseregek föltött döntő győzelmet aratni. A kezdetben alkotott ama terv, hogy a Visztula balpartján is előnyomulunk, nem felelt meg többé a pillanatnyi helyzetnek. Nem maradt más hátra, minthogy csupán a Visztula jobbpartján való támadással elégedjünk meg.”

Méltatás.

Támadni tehát, — legalább is egyelőre — a feladtból kifolyólag fölöleges volt.

A helyzet szintén inkább a támadás ellen szól.

A számbeli túlsúly az oroszoké. Maga a hadsereg-főparancsnokság is 100—120.000 fővel erősebbnek gondolja a kelet felől Lemberg irányába támadó oroszokat. Ha a 4-ik hadsereg a zömét, miként azt valóban tette is, déli irányba fordítja, a számbeli túlsúly meg nem szerezhető.⁴

¹ A kulikovi csata és pánik történetet részletesen és hitelesen megírta Rubint Dezső: A m. kir. szegedi 5. honvédgyalogezred harcai a világháborúban 1914—1915. évben. Hadtörténelem, II. évfolyam, 1922, 4. szám.

² Lásd a 157—158. és a 162—164 lapoldalakat.

³ Daniloff 238—239. lap

⁴ A 4-ik hadseregnek a 2-ik lemergi csatában a hadrend szerint a menetzászlóaljakat is számítva 140 zászlóalja küzdött. Ez keréken 14.000 ember. A 4-ik hadsereg azonban augusztus 26. óta folytonosan harcol. Vesztesége igen nagy. A komarovi csata harcvesztésege maga 40.000 fő. Ha még leszámítjuk a menetvesztéseget, a betegeket stb. mely rendszerint nagyobb, mint a harcvesztésege, nem sokat tévedünk, ha a 4-ik hadsereg állományát összesen 80—90.000 főre becsüljük.

A csapatok emellett, kivéve, talán a 4-ik hadsereget, melyet a győzelem tudata hevített, testileg, lelkileg kimerültek. Különösen a 3-ik és 2-ik hadsereg. A csapatok több mint $\frac{1}{5}$ -e emellett népfölkelő- és menet-alakulás, tehát hiányosan felszerelt, felfegyverzett és kiképzett, nem teljes harcértékű csapat.

A németek segítségére sem lehet számítani.

A támadás helyett tehát előnyösebbnek látszik a védelem a San mögött.

A San mögötti védelemnek azonban nagy hátránya, hogy az orosz délnyugati arcvonalnak mind a 4 hadserege egyesülni fog. Ezeket külön-külön, — előbb a keletről előnyomuló 3. és 8. orosz hadsereget, azután pedig az északi 4., 9. és 5-ik hadsereget, — megverni többé nem igen lehet. E nagy hátrányt ugyan ellensúlyozza az, hogy akkorára talán már Hindenburg végez Rennenkampf-al és észak felől a Narev-en át a magyar-osztrák haderőkre támadó orosz erők északi oldalába támadhat.

Ami a támadási tervet illeti, ez szintén Conrád nagyszabású genialitására vall. Különösen ha meggondoljuk, hogy e hadműveleti tervet Conrád még 1914 március 9-ike előtt készítette.¹ A támadási tervben azonban — anélkül, hogy azt kritizálni akarnók, — különösen feltűnik József Ferdinánd főherceg csoportjának három és egy-mással ellentétes feladata, amelyek közül egyet is nehéz megoldani.

A támadási tervnél egyébként felmerülhet a kérdés, hogy célszerű volt-e kettős átkarolásra törekedni? Nem lett volna-e célszerűbb, ha a 3. és 2-ik hadseregből elvont csapatokkal megerősíti a 4-ik hadsereget? Nem lett volna-e célszerűbb csak délről átkarolólag támadni s a déli átkaroló csoportot erősebbre szabni? Nem lett volna-e a meglepetés érdekében célszerűbb a 4-ik hadsereget még 1—2 napig északon hagyni? Jól volt-e a 4-ik hadsereg támadási iránya megválasztva? Nem kellett volna-e ezt kelet felé eltolni, hogy ez jobban a Lemberg-től északra előnyomuló oroszok északi oldalát találja? stb.

Ezek azonban oly kérdések, melyekről csak gondolkozni lehet, választ adni azonban nem tudunk.

Conrád első szándéka, azaz hogy a Kulikov-Lemberg-Mikolajov vonalat tartja, nem valósúlhat meg. Nem valósúlhat meg pedig azért, mert túl közel van a przemyslani csata színhelyéhez. A 3-ik és 2-ik hadsereg csapatait hosszabb időre az 1. leMBERGI csata után megállítani nem igen lehetne. A 3. és 2-ik hadsereg csapatai az 1. leMBERGI csata nélkülözései, fáradalmi és az elszenve-

¹ Lásd előbb a 29. és a 36—37. lapoldalt.

dett nagy veszteségek miatt számbelileg és erkölcsileg gyengék ahhoz, hogy addig, míg a 4-ik hadsereg északfelől beavatkozhatik, tartani tudják a Lemberg és Mikolajov vonalat.

Ez az igazi oka annak, hogy Lemberget fel kell adni, nem pedig az, amit Boog tábornok jelent Conrádnak. A visszavonulás oka nem a kulikovi pánik és hogy a 20. honvédhadosztály tisztjei egész Sztryjig menekülnek.

A kulikovi pániknál, — amint láttuk — csak a népfölkelők és 1 menetezred megy vissza Lembergbe. Daempff altábornagy a helyzetről tájékozatlan és így elhamarkodva, túl korán jelent. A Nagy-Magyar Alföld magyar katonái, a szegedi honvédhadosztály zöme, Kulikovnál maradnak és csak parancsra mennek vissza.

A 20. honvédhadosztály magatartását Rohatyn-nál már ismerjük. Erről többet beszélni fölösleges.

Érdekes megemlíteni, hogy az 1. leMBERGI csata után TISZA István gróf magyar miniszterelnök elméjében is nagy vonásokban Conrád hadműveleti terve fogamzik meg. TISZA gróf Burián báróhoz augusztus 30-án írott levelében a következőket olvashatjuk: „a Lemberg felől előnyomuló orosz haderőt győztes északi hadseregünk igen kritikus helyzetbe hozhatja.”¹

Berchtold grófnak szeptember 3-án a következőket írja:² „Trotz der ungünstigen Wendung bei Lemberg halte ich dieselbe keineswegs für schlecht. Das Vorhandensein der siegreichen Auffenberg'schen Armee im Norden von Lemberg muss seinen Druck auf den russischen rechten Flügel fühlbar machen und eine ruhige Retablierung unserer 3-ten und 2-ten Armee sichern.

Beim Vordringen der Russen gegen diese Armeen würden sie einem Stoss Auffenberg's gegen Flanke und Rücken ausgesetzt sein und in eine höchst précaire Lage geraten.

Ich glaube also, dass wir die weiteren russischen Angriffe in einer guten militärischen Position erwarten und den herannahenden Zeitpunkt deutscher Hilfe erwarten können. Dass diese Position eine kleine Strecke westlich von Lemberg sein wird, ist nicht von grosser Bedeutung.”³

¹ TISZA István összes munkái II. k. 111. lap.

² „Részben” talán TISZA Istvánnak ez a Conrádéval teljesen meg-

egyező terve a magyarázata annak, hogy Conrád szeptember 4-én este Bolfrasnak a következő táviratot küldi: „Wir sind bestürzt darüber, dass die hier streng geheim gewahrte Operation der 4. Armee bereits in hoher Wiener Kreisen kolportiert wird” és hogy Conrád TISZA le-
veléről nem tudva a külügyminiszteriumnak a hadsereg főparancsnok-
ságnál levő delegáltját gyanúsította a fontos hír terjesztésével. (Lásd Conrád IV. k.)

Oroszok
helyzete.

Az oroszok helyzete igen válságos.

A 2-ik hadsereg megsemmisülése után a Narev arcvonal a németek előtt nyitva áll. Kérdés, hogy Rennenkampf hadserege meg tudja-e akadályozni a németeknek déli irányban a Nareven át a Bug és Visztula közé való támadását? Ez a támadás pedig igen végzetessé válhatna, mert a kraszniki és a komarovi csatákban megvert 4. és 5. orosz hadseregnek minden további küzdelme lehetetlenné válnék a Bug és Visztula között, ha a megsemmisülés veszélyének nem akarják magukat kitenni.¹

A Galicia keleti határain előnyomuló 3-ik és 8-ik hadseregek győzelmes előnyomulása azonban reményt nyújt arra, hogy ezek előnyomulásával összhangban a 4-ik és 5-ik hadseregek is kellően megerősítve a Bug és Visztula között támadjanak és ily módon a délnyugati arcvonal Bug és Visztula közötti szakaszán a helyzetöket megjavítsák és ha lehet a Galiciában felvonult magyar-osztrák hadseregekre megsemmisítő csapást mérjenek.

Oroszok
elhatározása.

Az orosz legfelsőbb hadvezetőség tehát elhatározza, hogy a Németország ellen a Visztula balpartján való támadás és a Keletporoszország elfoglalására irányuló tervét egyelőre elejti és hogy az így felszabaduló erőkkel megerősíti a délnyugati arcvonal hadseregeit és mindenekelőtt a Galiciában küzdő magyar-osztrák hadseregeket semmisíti meg.² E támadást a Hindenburg hadsereggel szemben az 1., 2. és 10. hadseregeknek kellett biztosítaniok.

A támadás terve — a már többször említett Daniloff szerint — a következő.³

Oroszok
hadműveleti
terve.

Leccsiszki tábornok parancsnoksága alatt a 9-ik hadsereg, melynek mint tudjuk eddig a Visztula balpartján a Németország elleni támadás volt a feladata és Everth tábornok parancsnoksága alatt a 4-ik hadsereg a Dankl hadsereg ellen támad, azt a Visztulához szorítja és azután megkerülve, visszavonulását lehetetlenné teszi.

A Plehve tábornok parancsnoksága alatti 5. hadsereg jobbszárnyhadtesteinek; a XXV. és XIX. hadtesteknek a 4-ik hadsereget kellett támogatniok, míg a másik két hadtestnek: az V. és XVII-nek az Auffenberg tábornok hadseregét arcban kellett támadnia.

Az orosz 3-ik hadseregnek Lembergől északra Varez—Janov vonalból előnyomulva az 5-ik hadsereggel küzdő Auffenberg hadsereg oldalába és hátába kellett támadnia és annak visszavonulását elvágnia.

A 8-ik hadseregnek a Veresica mögé visszavonult

¹ Daniloff 238. lap.

² Daniloff 239. lap.

³ Daniloff 239—244. lap.

magyar-osztrák hadseregekkel szemben Lemberget és az előnyomuló 3-ik hadseregnek a hátát kellett biztosítani.

A Dnyesztertől délre előnyomuló csoportnak Sztaniszlaut kellett elérnie és azután a Dnyeszter déli partját felderíteni.

A 9-ik hadsereg jobbszárnyán a Visztula balpartján 3^{1/2} lovashadosztályból álló lovastömeget szerveznek Novikov tábornok alatt, hogy a 9-ik hadsereg támadásával kapcsolatban a magyar-osztrák 1. hadseregnek Krakkó felé való visszavonulási vonalát komolyan veszélyeztessék.

A 3-ik és 5-ik orosz hadseregek közötti összeköttetés és a magyar-osztrák 4-ik hadsereg visszavonulása esetén annak kíméletlen üldözése a Dragomirov tábornok parancsnoksága alatt összevont 2^{1/2} lovashadosztály feladata volt.

A magyar-osztrák hadseregek elleni támadást Varsónál és a Narev mentén a Hindenburg hadsereg ellen biztosítani kellett.

E biztosítást végezte volna:

Varsónál az úgynevezett varsói csoport a 2-ik és 9-ik hadseregből elvont 2 gyalog- és 1^{3/4} lovashadosztállyal;

Varsónál és a Narev mentén a 2-ik és 1¹-ik hadsereg (a finn XXII., III. szibériai, I. turkesztáni és II. kaukázusi hadtestek). A 10. hadsereg még vasuti szállítás alatt volt és az 1-ső és 2-ik hadsereg között kellett felvonulnia.

Az 1-ső hadseregnek egyenlőre a mazuri tavak vonalát kellett szívíósan védenie.

E biztosító csoportnak egyelőre, míg a 10-ik hadsereg felvonulását be nem fejezi — ami szeptember közepére volt várható — tisztán védekezőleg kellett viselkednie, azután pedig Keletporoszország ellen újból támadnia.

A mondottakat tehát röviden összefoglalva, az orosz legfelsőbb hadvezetőség mindenekelőtt a Bug és Visztula között északi irányba támadó magyar-osztrák 1-ső és 4-ik hadsereget akarja megsemmisíteni.

Az általános támadás kezdete szeptember 4-e.

Arban támad: az orosz 9., 4. és 5-ik hadsereg. A 4-ik és 5-ik orosz hadsereg igyekszik áttörni a magyar-osztrák 1-ső és 4-ik hadsereg között, amíg az orosz 3-ik hadsereg Janov—Varez vonalról a Bug és Visztula között levő magyar-osztrák hadseregek oldalába és hátába támad.

E hadműveleteket a magyar 3-ik és 2-ik hadsereggel szemben a 8-ik hadsereg biztosítja.

Az oroszok eddigi hadművelési céljaikból¹ kénytelenek elhagyni a Németország elleni támadást és a Keletporoszország elfoglalására irányuló tervüket. Ezután az

Méltatás

¹ Lásd előbb a 49 lapoldalt.

orosz haderő zöme Magyarország Ausztria ellen fordul. Az oroszok tehát az eddigiek folyamán elvesztették a kezdeményezést. A magyar-osztrák hadseregfőparancsnokság ráerőszakolta az oroszra az akaratát. A magyar-osztrák hadseregfőparancsnokság azt akarta, hogy az orosz haderő Orosz-Lengyelországon át előnyomulva hátba ne támadhassa Németországot, amíg ez nyugaton a franciákkal küzd, hanem haderejének zömével Magyarországon Ausztria ellen forduljon. És ime a kraszniki és a komarovi csaták után az orosz sietve vonja ide Varsótól a Németország elleni támadásra készenlétbe helyezett 9-ik hadsereget is.

Az új orosz hadműveleti terv tehát főképp a magyar-osztrák haderő nyomása alatt születik meg.

Epp ezért elsősorban is az orosz az akaratával ellenkező 1-ső és 4-ik magyar-osztrák hadsereggel akar leszámolni. Ezt akarja előbb megsemmisíteni, hogy akaratának megvalósítása útjából ezt a nagy akadályt elháríthassa. A főesemények színhelye tehát ezentúl a délnyugati arcvonal. Keletporoszország csak alárendelt jelentőségű események színhelyévé válik.

A Bug és Visztula között támadó Dankl és Auffenberg hadseregek ellen az orosz legfelsőbb hadvezetőség a 9., 4., 5. és 3. orosz hadseregeket rendeli. Kb. 470.000 ember ellen 750.000 ember.

A délnyugati arcvonalon álló haderejének kb. $\frac{1}{3}$ -ad részét hagyja csak a megvertnek hitt magyar-osztrák 3. és 2. hadsereggel szemben. Kb. 220.000 orosz 420.000 magyar-osztrák katonával szemben.

A mód, ahogyan meg akarják semmisíteni a Dankl és Auffenberg hadseregeket az oroszok óvatosságára vall. Az erőket együtt tartják, nehogy elszigetelve lehessen őket megtámadni. Még az 5. és 3. hadsereg közötti, kezdetben fenálló nagy hézag is eltűnt.

Az erők ez együtt tartásának következménye azután, hogy a magyar-osztrák hadseregek valószínűleg ki fogják magukat vonni a keleti oldalukat fenyegető átkarolás alól, mert ez nem elég mélyen hatol az ellenfél oldalába és hátába.

Óvatosságuk még megnyilvánul abban is, hogy bár számbelileg fölényben vannak és bár a magyar-osztrák 3. és 2-ik hadsereget megvertnek hiszik, azok ellen egyelőre a döntést kereső támadást abbahagyják és csak biztosító feladatot adnak a 8-ik orosz hadseregnek.

Merészebb hadműveleti terv pedig biztosabb sikerrel kecsegtetne. E merészebb hadműveleti terv lehetne például a magyar-osztrák 3-ik és 4-ik hadsereg között való áttörés és az áttörő csoport egy részével a 3-ik hadseregnek

északról való átkarolása és annak a 2-ik hadsereggel együtt déli irányba való elszorítása. Esetleg lehetne ezzel egyidejűleg a 2-ik hadsereget délről szintén átkarolni és a 3. és 2-ik hadsereg teljes megsemmisítésére törekedni. Az áttörő csoport másik része pedig a Bug és Visztula között északi irányba támadó magyar-osztrák haderők hátába törne és ezek visszavonulási lehetőségét a San felé meghiusítaná. Ugyanekkor egy megkerülő csoport a Visztula balpartján a Krakó felé való visszavonulást is lehetlenné tenné.

E merészebb hadműveleti tervnek mindenesetre nagy hátránya, hogy széjjel vonná az orosz hadseregeket és így elszigetelt vereségnek tenné ki őket, azonkívül a 2-ik hadsereget délről átkaroló, valamint a San vonalat a mieink előtt elérni akaró csoportnak Przemysl felé biztosítania kellene magát, ami az erőket még jobban szétforgácsolná. E nagy hátrányok mellett azonban az egész magyar-osztrák haderőnek egy csapással való megsemmisítését igéri.

A német legfelsőbb hadvezetőség a tannenbergeri csata utolsó napján a német 8-ik hadsereg feladatául „*Keletporoszországnak a Rennenkampf hadseregtől való megtisztítását*” tűzi ki.¹

A németek elhatározása.

A magyar-osztrák hadvezetőség tőle telhetőleg mindent elkövetett, hogy a németeket a még békebeli megegyezés szerinti hadműveletekre, azaz a Nareven át Siedlec felé való támadásra rábírja.² De sem a német legfelsőbb hadvezetőséget, sem Hindenburgot nem lehetett rávenni, hogy ne a Rennenkampf hadsereg ellen, hanem Siedlec felé támadjon.

A német legfelsőbb hadvezetőség elhatározását azzal indokolta, hogy addig, míg a Rennenkampf hadsereg Keletporoszország belsejében a Nareven át tervezett hadműveletek hátában áll, Siedlec felé támadni nem lehet.³

¹ Reichsarchiw II. 268. lap.

² Így Conrád még augusztus 28-án táviratilag figyelmezteti Moltkét: „sürgősen szükséges, hogy a német erők mielőbb elérjék Siedlec és Lukov környékét.” (Conrád IV. k. 561. lap.) Augusztus 30-án újból táviratilag kéri ugyanezt Moltkétől (Conrád IV. k. 678. lap.) Szeptember 1-én, miután a német legfelsőbb hadvezetőség augusztus 25-vel két hadtestet irányított Keletporoszországba, Conrád táviratilag kér két hadtestet a magyar-osztrák haderők közvetlen támogatására. (Conrád IV. k. 607. lap.) Szeptember 2-án Conrád értesül a németeknek arról a szándékáról, hogy a 8-ik hadsereg nem Siedlec felé, hanem keleti irányba a Rennenkampf hadsereg ellen fog támadni. (Fleischmann százados távirata, Conrád IV. k. 624. lap.) Ez értesülésre Frigyes főherceg maga fordul táviratilag Vilmos császárhoz, amelyben kéri, hogy a német 8-ik hadsereg Siedlec felé támadjon. (Conrád IV. k. 625. lap.)

³ Moltke 1914 szeptember 4-én kelt levele Frigyes főherceghez. Conrád IV. k. 655. lap.

Méltatlás.

Ezenkívül — bár az orosz Narev hadsereget a német 8. hadsereg döntőleg megverte és így az út a Nareven át szabad volt — a támadást Siedlec felé a németek igen veszélyesnek tartották. Veszélyesnek, mert az előnyomuló német haderőt a jobb oldalból Varsó és Novogeorgievszk, baloldalból pedig Oszoviecs és Breszt-Litovszk veszélyeztették. Erre figyelmeztetett az Oroszország belsejéből vezető 4 keltős vágányú vasuti vonal is, amelyeken át az orosz hadvezetőség hatalmas ellentámadó csoportot vonulathat fel a Siedlec felé támadó német 8-ik hadsereg keleti oldalába.¹

Conrad és Moltke elhatározása a tannenbergi csata utáni hadműveletekre ellentétes. Conradé a merészebb, Moltkéé óvatosabb. Hogy Conrad szándékát sikerült volna-e valóra váltani, azt tudni ma már nem lehet.

Egy dolog azonban kétségtelen. A két szövetséges hadseregek közötti együttműködést csakis Conrad elhatározása hozhatta meg, Moltkéé nem.

Kétségtelen az is, hogy ez az együttműködés lehetséges lett volna, mert a német 8-ik hadsereg előtt a Siedlec felé való támadáshoz az út a Nareven át nyitva állott. Az viszont igaz, hogy ez a támadás a német 8-ik hadsereg számára igen veszélyes volt. Talán a német 8-ik hadsereg megsemmisülésére vezethetett volna. A Siedlec felé való támadó előnyomulás megkezdésének hatása azonban óriási lett volna. Az oroszok a 9., 4. és 5-ik hadseregekkel nem támadhattak volna oly erőlesen és oly nagy erővel a magyar-osztrák hadseregekre. Nem támadhattak volna, mert e hadseregek háta veszélyben forgott és így erejük nagy részével a Nareven át támadó 8-ik német hadsereg ellen kellett volna fordulniok. Mi, kik az eseményeket ismerjük, tudjuk, hogy a 2-ik leMBERGI csatát az oroszok a Bug és Visztula között déli irányba támadó 9., 4. és 5. orosz hadseregek túlerőjű támadásával nyerték meg. Az eseményekből majd látni fogjuk, hogy a 2-ik leMBERGI csatában a győzelem úgyszólván egy hajszálon függött. Az oroszok már a további támadásaikat végleg be akarták szüntetni, amikor a Dankl hadsereg a visszavonulást megkezdte. Ha tehát az oroszok a Bug és Visztula között kisebb erővel támadnak, minden jóslás nélkül állíthatjuk, hogy a 2-ik leMBERGI csata magyar-osztrák győzelem lett volna. Az igaz, hogy ezért a győzelemért a német 8-ik hadseregnek esetleg fel kellett volna áldoznia magát. *E győzelem azonban biztosan mentesítette volna Németországot az oroszok hát támadásától, mert az orosz főerő veresége esetén ily támadásra az*

¹ Reichsarchiw II. k. 263. lap.

oroszok nem gondolhattak volna. A magyar-osztrák haderő döntő veresége esetén pedig hiába tisztítják meg a németek Keletporoszországot az oroszoktól, sőt hiába semmisítik meg a *Rennenkampff* hadsereget is, mert az az orosz haderőnek csak jelentéktelen része és az út az orosz főerő előtt Orosz Lengyelországon át nyitva áll Berlin és Bécs felé!!

A két szövetséges állam hadseregei közötti együttműködés tehát ez esetben igen fontos lett volna. Ez együttműködésért esetleg még a német 8-ik hadsereg feláldozása sem lett volna nagy ár, mert az együttműködés az orosz főerő megsemmisítését ígérte.

Kétségtelenül megállapítható továbbá az is, hogy Hindenburgnak a *Rennenkampff* hadsereg ellen való támadása teljesen önálló, az egész keretébe legfeljebb csak mint a *siedleci* támadást előkészítő hadművelet illeszthető be.

Amikor a magyar-osztrák haderő a döntő támadást az orosz főerő ellen megkezdette, ehhez Hindenburgnak habozás és idővesztés nélkül csatlakoznia kellett volna és mellék hadműveletével fel kellett volna hagynia. Együttműködésről a mellék hadműveletek lezajlása után már szó sem lehet. Hiszen addig a döntés megtörténik. Ezt pedig már előre lehetett tudni. Hindenburgnak a *Rennenkampff* hadsereg elleni támadása már ezért is teljesen divergáló, az egésznek keretébe bele nem illeszthető hadművelet, melynek döntő jelentősége nem lehet, mert hadműveleti célja egy földrajzi területnek, Keletporoszországnak az orosz uralom alóli felszabadítása.

Mi, kik ma már az oroszoknak szeptember eleji új hadműveleti tervét ismerjük, tudjuk, hogy Keletporoszország csak nagyon is mellékes hadszínhely volt. A főesemények Lublin-nál és Lemberg-nél játszódtak le. Ezt előre látta Conrád. És Conrádnak ebben az előrelátásában rejlik igazi nagysága, mely őt a német Moltke és Hindenburg fölé emeli.

De még van valami más is, ami Conrádot az igazi nagy hadvezérek közé sorolja és ami a német elhatározásban hiányzik. Ez pedig az a hősi elszántság, az önfeláldozásra való készség, amely Conrádot a támadásra sarkalja. Conrád támad, hogy az orosz főerőt minél biztosabban magára vonja, hogy ilymódon az oroszok Berlin felé ne támadhassanak. Feladatát kész az egész magyar-osztrák haderő feláldozása révén is teljesíteni. A szövetséges Németországért kész tehát a legnagyobb áldozatot meghozni, hogy a németek ezalatt a francia hadszínhelyen döntő győzelmet arathassanak. Ezzel a hősie elszántsággal szemben Moltke és Hindenburg nem hajlandók Siedlec felé támadni addig, míg *Rennenkampff* Keletporoszország földjén áll, mert félnek attól, hogy *Rennen-*

kampf esetleg a 8-ik német hadsereg visszavonulási útját elvághatja. Az áldozatkészség tehát, ami Conrádot naggyá teszi szemünkben, Moltkében és Hindenburgban ez esetben nincs meg.

Események.

Augusztus 31-én magyar-osztrák részről a 3-ik hadsereg Lemberg-nél, a 2-ik hadsereg Chodorov körül gyülekezik. Következő nap az oroszok csak a szárnyakon nyomulnak nagyobb erőkkel előre, de északon Kulikov környékén a Daempf csoport¹ (23. honvédhadosztály, 97. népfölkelődandár) az előnyomulást megakasztja. A 3-ik hadsereg azonban nincs abban az állapotban, hogy Lemberg—Mikolajov vonalában az oroszok támadásával szemben hosszabb ideig ki tudjon tartani. Több napi nyugalom és erősítések szükségesek. A hadseregfőparancsnokság tehát feladja Lemberget és Conrád új hadművelleti terve értelmében a 3-ik és 2-ik hadsereget a Veresica vonal mögé veszi vissza.

E vonal mögött azután a 3-ik és 2-ik hadsereg újból rendezkedik. A 3-ik hadsereg új parancsnokot kap Bo-roevics Szvetozár, a VI. hadtest eddigi parancsnokának személyében. A VI. hadtest új parancsnoka Arz altábornagy, a későbbi vezérkari főnök lesz.

Az oroszok Lemberget, Keletgalicia fővárosát szeptember 3-án szállják meg. A város elfoglalása az oroszok számára nagy politikai és erkölcsi sikert jelentett. Keletgalicia eddig megszállott részeiből az oroszok külön katonai kormányzóságot alakítanak, melynek élére Bobrinszki gróf kerül. Az alárendelt orosz hatóságok megkezdették, mint Daniloff mondja:² „azonnal és teljesen meg nem engedhető módon a tartomány eloroszosítását, a papok pedig a görögkeleti vallás terjesztését“. Ez azután Keletgalicia lakósaiban igen nagy elkeseredést és ellenszenvet váltott ki.

Lemberg megszállása után a 3-ik orosz hadsereg a hadművelleti terv értelmében északra tolódik el s szeptember 4-én megkezdí előnyomulását, 5-én már a Varez—Janov vonalban áll. Tőle délre a 8-ik hadsereg szintén megfelelően északra tolódik s a Veresica felé nyomul elő.

Az északi szárnyon Auffenberg hadserege szeptember 2-án még üldözi a komarovi csatában megvert orosz Plehve hadsereget. Szeptember 3-án azonban már Conrád új hadművelleti terve értelmében északon József Ferdinánd főherceg alatt csak 3 gyalog és 1 lovashadosztály marad. A zöm megkezdí a déli irányban való előnyomulást, hogy az orosz 3-ik hadsereget oldalba támadja és szeptember

¹ Lásd előbb a 176. lapoldalt.

² Daniloff 246—247. lap.

5-én estig a főerővel Niemirov—Ravaruszkán, a 3-ik hadosztállal pedig Korcsminnál éjjelezett.

A 3-ik hadosztállalnak ugyanis a 4-ik hadsereg keleti szárnyát kellett biztosítania a 2-ik lovashadosztállal együtt Belcnél, azután pedig az orosz északi szárnyat kellett átkarolnia. E feladat teljesítése közben szeptember 5-én már Belc környékén orosz túlerőre bukkan. Egész nap harcol, este pedig a harcot félbeszakítva, Korcsminra vonult vissza, hogy másnap Karov—Hujcse-n át a 4-ik hadsereg északi szárnyát hátul lépcsőben követve azt biztosítsa. Következő nap a 4-ik hadsereg tovább nyomul elő a hadművelleti terv értelmében s miután az oroszok szeptember 4-én az általános előnyomulást megkezdették, szeptember 6-án az orosz 3-ik és a magyar-osztrák 4-ik hadsereg összeütközik és ezzel kezdetét veszi a *2-ik leMBERGI CSATA*.¹

A legszélső északi szárnyon az 1. hadsereg ezalatt tovább vívja a lublini csatát. Az orosz 9-ik és 4-ik hadsereg itt már szeptember 2-án megkezdte az új orosz hadművelleti terv értelmében a támadást. A támadás — miként tudjuk² — különösen az 1. hadsereg keleti szárnyán jár eredménnyel, mert a 4-ik hadsereg északkeleti irányba üldözi a megvert Plehve hadsereget és így az 1. hadsereg keleti szárnya szabaddá válik. Amikor pedig a 4-ik hadseregünk zöme déli irányban új hadműveletet kezd Conrád új hadművelleti terve értelmében és északon helyette csupán a József Ferdinánd főherceg hadsereg-csoportja marad vissza, az 1. hadsereg keleti szárnya még veszélyesebb helyzetbe kerül. Szeptember 4-én pedig az orosz általános támadás itt is megkezdődik.

A Lublini csata így szeptember 4-én a mi Dankl hadseregünkre nézve még kedvezőtlenebb fordulatot vesz, mert most már a Dankl hadsereg ellen nemcsak a 9-ik és 4-ik orosz hadsereg, hanem a fél orosz 5-ik hadsereg is támad Krasznosztáv—Izbica felől, tehát az 1. hadseregünk keleti szárnyának oldalába és hátába. Emé orosz támadás miatt azután a Dankl hadseregnek a jobbszárnyát vissza kell szeptember 5-én vonnia. Az V. hadtest Bichava—Tarnavka, a X. hadtest pedig a Pór patak mögé Tarnavka—Cserniecsin közé megy vissza, hogy e vonalba minél több orosz erőt vonjon magára, hogy ily módon

¹ A 2-ik leMBERGI CSATÁNAK a nevére és tartamára vonatkozó nézetek különfélek. Conrád első leMBERG—RAVARUSKAI CSATÁNAK hívja a szeptember 6-tól 11-ig tartó harcokat. (Conrád IV. k. 709. lap). Auffenberg ravaruska—grodeki csatának hívja, szerinte szintén szeptember 6-tól 11-ig tart. (Auffenberg: Aus Österreichs Höhe und Niedergang 339. lap). Az öSTERREICHISCH-UNGARISCHE KRIEGSBERICHTE szerint „2-ik leMBERGI CSATÁNAK” hívják, tartama szeptember 8—11-ig stb.

² Lásd előbb a 145. lapoldalt.

megakadályozza az oroszoknak Tomaszov felé való előnyomulását.¹

A veszélyeztetett jobbszárnyának megerősítésére Dankl lovassági tábornok a Woysch landwehrhadtestet is a keleti szárnyra tolja el, amellyel pedig, amint tudjuk, a nyugati szárnyon akart átkaroló támadást kezdeni. A Woysch hadtest szeptember 3-án és 4-én Jozefov-nál kel át a Visztulán és megkezdí eltolódását a keleti szárny mögé.

Kérdés azonban, hogy a Woysch hadtest beérkezése után is ki fog-e tartani tudni a Dankl hadsereg? Annál is inkább, mert a József Ferdinánd főherceg csoportja az orosz túlerő miatt azt a feladatát, hogy az 1. hadsereg keleti szárnyát és a 4-ik hadsereg hátát biztosítja, nem igen tudja megoldani.

József Ferdinánd főherceg kis csoportja ugyanis három feladata közül² az orosz 5-ik hadsereg üldözését már megoldani nem tudja. Nem tudja pedig azért, mert a hadseregcsoport bár szeptember 3-án még a Grubieszovot délről és keletről kb. 10 km.-re közelíti meg,³ szeptember 4-én már azt a parancsot kapja,⁴ hogy a II. hadtesttel az 1. hadsereg keleti szárnyát esetleg támogatnia kell. E célból a hadseregcsoportnak szeptember 5-én Miacsin-Tiszovcse területre kellett visszajönnie s így az üldözéssel fel kellett hagynia. A továbbiak folyamán József főherceg csoportja, — amint látni fogjuk, — az 1. hadsereg keleti szárnyát sem tudja biztosítani, mert az északról Grubieszov felől és keletről Sokal irányából előnyomuló orosz erőkkel szemben minden erejére szüksége van, hogy legalább a Lemberg irányába támadó 4-ik hadseregünk hátát biztosíthassa. Az orosz túlerővel szemben azonban, mint azt látni fogjuk, ez sem sikerül.

Méltatás.

Az 1. leMBERGI csata a „győzelmes” orosz hadseregnek igen nagy veszteségeket okoz. A veszteségek pótlásához idő szükséges. A 3. és 8. orosz hadsereget azonkívül északfelé is el kell tolni, ami megint csak időbe kerül. Az orosz hadseregek előnyomulása lassú és nehézkes is. Így azután a magyar-osztrák 3-ik és 2-ik hadseregek időt nyernek a Veresica mögé való visszavonulásra és a rendezkedésre.

Az orosz általános támadó előnyomulás szeptember 4-én kezdődik s szeptember 5-én a a Dankl hadsereg

¹ Conrád IV. k. 641. lap.

² Lásd előbb a 175. lapot.

³ Conrád. IV. k. 634. lap.

⁴ A hadseregfőparancsnokság Op. Nr. 1568. számú rendelete. (Conrád IV. k. 635. lap.)

keleti szárnyával már 5-én a Pór patak mögé kényszerül visszamenni s miután kelet felől oldala és háta továbbra is válságos helyzetben marad, mert József Ferdinád főherceg csoportja gyenge ahhoz, hogy hármass feladatát teljesíthesse, a Lemberg felé meginduló magyar-osztrák támadás sikerét még mielőtt a támadás megindult volna, hátban és oldalban az orosz 9., 4. és 5-ik hadseregek már is veszélyeztetik.

Az oroszok, bár időt vesztenek, de a támadást már szeptember 4-én megkezdik. A magyar-osztrák támadást tehát megelőzik és ami fő, a 3-ik orosz hadsereg észak felé az Auffenberg hadsereget túlszárnyalja és átkarolja, aminek következménye, hogy az oroszok a kezdeményezést magukhoz ragadják. Ezért előreláthatólag az oroszok akarata fog diadalt ülni, mert az Auffenberg támadásából arctámadás lesz, mely az orosz 3-ik hadsereg északról való átkarolásával szemben alig számíthat sikerre. Az orosz 3-ik hadsereg túlszárnyalására különben már a szeptember 5-iki Belc körüli harcokból lehet következtetni.

Kérdés tehát, hogy ily körülmények között a döntő támadás elől kitérni és a San vonalra visszamenni s ott védelemre berendezkedni nem volna-e célszerűbb?

Ez esetben azonban a magyar-osztrák hadvezetőség elszalasztaná az utolsó alkalmat, hogy az orosz hadsereget részenként verje meg, mielőtt az észak és kelet felől előnyomuló erők teljesen egyesülnének. (Bár már ezeket egyesülteknek is lehet tekinteni, mert az orosz 3. és 5-ik hadsereg között alig van hézag, Conrád azonban ezt még nem tudta!) Ha a San mögé visszamegyünk úgy az 5-ik és az orosz 3-ik hadsereg közötti hézag teljesen megszűnik. Az esetben pedig támadni újból nem lehet német segítség nélkül, mert az egyesült orosz hadseregekkel szemben a magyar-osztrák hadseregek gyengék. Német segítség pedig csak a nyugati hadszínhelyről jöhet. Ha ez elmarad, mint ahogy tényleg a szerencsétlen végű marnei csata után el is maradt, a védelem igen nehézé válhatik, mert a keletporoszországi 8-ik hadsereg segítségére számítani most még a mazuri csata előtt, — igen bajos. — Kérdés, nem-e kényszerül Hindenburg is védelemre?

A támadás tehát bár merész, de indokolt.

Kérdés azonban az is, hogy a támadási tervnél helyes volt-e megmaradni? A szeptember 5-iki belci harc után nem kellett volna-e a délről való átkarolást a 2-ik és 3-ik hadsereggel már most megkísérelni?

Nem kellett volna-e a 4-ik hadsereget lekötő csoportnak már most alkalmazni, úgy, mint azt Conrád később csinálta? És nem kellett volna-e a 4. hadsereget,

mint lekötő csoportot szélesebb területre elosztani, jobban észak felé kitolni? Esetleg a 4-ik hadseregből elvont erő-
kel József Ferdinánd főherceg csoportját megerősíteni. hogy
e csoport azután kellő erős legyen feladatainak megoldá-
sához?

Ezek mind oly kérdések, melyekre nekünk, kik az
eseményeket már ismerjük, válaszolni könnyű, de akkor
még a bizonytalanság kódében választ adni nem lehetett,
mert hisz a szaptnmber 5-i belci harc a csataterv teljes
megváltoztatására igen csekély támpont.

A 2-ik leMBERGI csata 1914 szeptember 6-tól szeptember 11-ig

(Lásd 33., 34. számú vázlatot.)

Események szeptem-
ber 6. és 7-én.

Szeptember 6-án a magyar-osztrák 4-ik hadsereg
megkezdi a támadást Lemberg felé, hogy a hadművelleti
terv értelmében a Lemberg és Zolkiev közötti területben
előnyomuló orosz erők oldalába törjön.

Az oroszok hadművelleti tervük értelmében szintén
előnyomulnak és pedig a 3-ik hadsereg és mögötte hátra-
felé lépcsőviszonyban a 8-ik hadsereg. Az orosz 3-ik had-
sereg északi szárnya Varezén át, a 8-ik hadsereg déli
szárnya a Dnyeszter mentén.

Ennek következtében Auffenberg hadserege és az
orosz 3-ik hadsereg összeütközik, de nem úgy, mint ahogy
magyar-osztrák részről tervezték. Auffenberg hadserege
ugyanis Kurniki és Hujcse között arcban találja az orosz
3-ik hadsereget. Az orosz 3-ik hadsereg ellenben Auffen-
berg hadseregét nemcsak átkarolja, hanem részben ol-
dalba is támadja.

Szeptember 6-án Auffenberg hadserege a Kurniki,
Magierov, Lipnik, Hujcse vonalat érte el és pedig a déli
szárny harc nélkül, a közép és északi szárny erős harcok
arán. Következő nap szeptember 7-én az orosz átkarolás
már érvényesül és a 4-ik hadseregnek északi szárnyát
Ravaruska környékén hátra kell hajlítani, a 3-ik gyalog-
hadosztály Michalovkához megy vissza s arccal észak-
kelet felé harcol.

A Lemberg felé támadni akaró csapatok helyzetét
azonban még veszedelmesebbé teszi az, hogy az észak
felől elnyomuló orosz hadseregek támadásukat tovább
folytatják. Az 1. hadsereg ugyan szeptember 6-án és 7-én
feltartóztatja az oroszok támadásait, jobb szárnya azon-
ban már meglehetősen megrendült. A X. hadtest veszte-

ségei is igen nagyok¹, úgy hogy szeptember 7-én Dankl a Woyrsch hadtestet kénytelen az V. és X-ik hadtest közé a jobbszárny megerősítésére harcba rendelni. A József Ferdinánd főherceg csoportját pedig 7-én igen erős orosz támadás éri, miért is Rochanie-Jarcsov környékére kénytelen visszamenni. Az 1. hadsereg keleti szárnyát tehát biztosítani nem tudja. Erre pedig annál inkább nagyobb szükség lett volna, mert az oroszok Zamosc-ot elfoglalva, tekintélyes erőkkkel nyomulnak elő az 1. hadsereg keleti oldalába.

A legdélibb szárnyon az orosz 8-ik hadsereg lassan és óvatlanul nyomul elő szeptember 6-án és Mikolajovot foglalja el. A 3-ik és 2-ik hadseregnél tehát még komoly események nem fordultak elő, hanem nyugodtan készülhetnek a bekövetkező harcokra. Szeptember 7-ig beérkezik a szerb hadszínhelyről a IV. hadtest zöme is. A 2-ik hadsereg tehát teljes egészében befejezte felvonulását.

Szeptember 7-én este a helyzet tehát az, hogy Con-
Helyzet szeptem-
ber 7-én este.
 rád tervének egy része már megvalósíthatatlan. A 4-ik hadsereg az orosz északi oldalába támadni nem tud. Az oroszok átkarolása ellenben a magyar-osztrák hadseregek északi oldalába megkezdődik.

Conrad a támadás gondolata mellett továbbra is
Conrad elhatáro-
zása.
 kitart.

A változott viszonyokhoz képest Conrad azonban
Conrad új terve.
 megváltoztatja eddigi tervét. A 4-ik hadseregnek a Lemberg felől északnyugati irányba támadó oroszokat fel kell tartóztatnia. A 2-ik és 3-ik hadseregnek pedig a Veresicán át előnyomulva a Lemberg-től délre előnyomuló oroszokat kell visszadobnia és azután délről Lemberg felé bekanyarodva az Auffenberg hadsereg ellen támadó orosz erőket kell átkarolnia. Ehhez az átkaroláshoz a Dnyesztertől délre levő 38. honvédhadosztályt is Drohobicstől a Dnyeszter északi partjára kell vonnia.

Szeptember 8-án reggel a 2-ik és 3-ik magyar-osztrák
Események.
 hadsereg átlépi a Veresicát és így a csaknem 100 km-es arcvonalon megkezdődik a csata a legnagyobb hévvel.

A legdélibb szárnyon Komarno mindkét oldalán a budapesti IV. és a temesvári VII. hadtest, tőlük északra pedig az erdélyi XII. hadtest támad, míg a kolozsvári 38. honvédhadosztály délről a Dnyeszteren át oldalozólag nyomul elő. A magyarok haláltneművető hősiei támadásának az orosz nem tud ellentállni és már szeptember 9-én

¹ Például a 89. gyalogezred ütközet létszáma 500, a 90. ezredé 800 fő. A 89. ezred tehát mindössze két század, a 90-ik ezred egy zászlóaljnyi erős. (Conrad IV. k. 663. lap.)

az oroszok igen nagy és súlyos veszteségek közepette kénytelenek a Szcserek patak mögé visszavonulni. *Ezekben a harcokban különösen kitűnik a magyar főherceg hadosztálya, a 31. színmagyar hadosztály és ennek parancsnoka Ő Fensége József királyi herceg.*¹

A 3-ik hadsereg csapatai közül a III. hadtestet a magyar XII. hadtest támadása szintén magával ragadja s Grodek-en át előre viszi, míg a szegedi 23. honvédhadosztály, amelyet még egypár nappal előbb a hadsereg vezérkari főnöke Boog tábornok „harcképtelennek” minősített, Janovot foglalja el. Tőle őszakra a tiroli lövészek jutnak előre.

Az északi szárnyon Auffenberg hadserege, bár az oroszok főerejökkel ellene támadnak, szeptember 8-án és 9-én minden támadást visszaver. Az orosz túlerő még helyi sikereket sem tud felmutatni. E harcokban a leghevesebb támadások a magyar VI. hadtestet és a 41. honvédhadosztályt érik. A magyar vitézség és hősiesség azonban itt is csodákat teremt. Érdekes megemlíteni, hogy a legszélső északi szárnyon a 4. és 6. lovashadosztály csapatait az oroszok átkaroló támadásával szemben Auffenberg gyalogtűzharcba rendeli.

A Bug és Visztula között harcoló fedező csapatoknál azonban már szeptember 9-én következik be a leg-súlyosabb válság.

József Ferdinánd főherceg csoportját az orosz 5-ik hadsereg mindkét oldalon átkarolja és Tomaszovtól délre Lyubicsáig szorítja vissza.

Az 1. hadseregnek is meg kellett engedni, hogy a San mögé visszavonulhasson, mert a keleti szárnyát a ¹/₂ 5-ik hadsereg már csaknem megkerülte. Tartaléka pedig már a Dankl hadseregnek egyáltalában nem volt, hogy ezt a megkerülést kivédhesse, mert a Woyrsch csoportot is teljesen felhasználta már. Balszárnján a Kummer csoportot az oroszok visszanyomták. A Visztulától nyugatra előnyomuló orosz lovasság megkísérli, hogy a San torkolata körül a Visztulán átjutva az 1. hadsereg hátába jusson. Dankl tehát ily körülmények között megkezdte a visszavonulást a San mögé. Előbb azonban még védőállást foglal a Tanev övtől közvetlen északra fekvő magaslatokon, hogy a hadsereg vonatjának visszavonulását fedezhesse.

¹ A magyar csapatok hősiességét, kitartását, nélkülözéseit gyönyörűen írja le Ő Fensége József kir. herceg: „A 31. hadosztály a komarnói útközetben s a reá következő visszavonulásban” című visszaemlékezésében. (Hadtörténelmi Közlemények XXIII—XXIV. évfolyam I. füzet.)

Conrad azonban még mindig nem adja fel a játszmát. Törhetetlen akarateréje a nagy nehézségek és az északról fenyegető katasztrófa ellenére sem engedelmeskedik még az orosz nyomásnak. Még mindig bízik, hogy különösen a 2-ik hadsereg eddigi sikerei a déli szárnyon a döntést meghozzák, hogy a magyar fegyverek a győzelmet kivívják.

Orosz részről a déli szárnyon a 8-ik hadsereg váratlan veresége a legnagyobb aggodalmat váltotta ki. Segítségül egyelőre, miután tartalék nem volt már, a lovasságot rendelik a 8-ik hadsereg megerősítésére¹ és a 9. és 4-ik hadsereg további támadását szeptember 9-én már be akarják szüntetni.² E nem remélt pillanatban következik be a Dankl hadseregnek az oroszok által nem remélt visszavonulása. Erre az északi szárnyon tovább folytatják a támadást.

Szeptember 10-én a csata tehát tovább folyik. A 2-ik hadsereg magyar katonái teljes erejükkel támadnak s Mikolajov—Dornfeld—Sztavcsáni vonalába jutnak előre.

Északon azonban Ravaruskánál a csata sorsa végleg eldől.

József Ferdinánd főherceg csoportja Lyubicsát tartani nem tudja, visszavonulni kénytelen. Azonkívül Auffenberg is kénytelen balszárnyát Szcserzecs—Horinyec vonalába hátravenni, mert a $1\frac{1}{2}$ 5. orosz hadsereg Narolon át délnyugati irányba tovább előnyomult.

A szeptember 10-én és 11-én felfogott orosz drótnélküli táviratokból a magyar-osztrák hadseregarancsnokság megtudja, hogy a $1\frac{1}{2}$ 5. orosz hadsereg és az orosz 3. hadsereg tekintélyes erői Narolon át Lubacsova nyomulnak elő az Auffenberg hadsereg hátába. A Dankl hadsereg pedig szeptember 11-én a Tanevtől északra fekvő magaslatokról a visszavonulást a Szán mögé tovább folytatja.

Ebben a helyzetben Conrad feladja a további küzdelmet. Délután 5 óra 30 perckor a magyar-osztrák hadseregfőparancsnokság kiadja a visszavonulási parancsot.

A 2-ik leMBERGI csatában a Visztula és Dnyeszter között számszerint 51 orosz hadosztály állott szemben 47 magyar-osztrák hadosztállal, azaz papirforma szerint: magyar-osztrák részről 804 $1\frac{1}{2}$ zászlóalj, 398 lovasszázad, 2140 löveg,³ orosz részről 823 $1\frac{1}{2}$ „ 690 „ 3060 löveg.⁴

Méltatás.

¹ Daniloff 249. lap.

² Zichovics 199. lap és Reichsarchiw II. k. 336. lap.

³ Conrad IV. k. 21. melléklet szerint.

⁴ Reichsarchiw II. k. 339. lap.

Az erőviszonyokat azonban csupán csak e számokból megítélnünk nem szabad. Mert míg az orosz csapatok teljes hadiállományon voltak, addig a magyar-osztrák kötelékek a 2-ik lemergi csata előtt elszenvedett nagy veszteségek miatt számbelileg nagyon megfogyatkoztak. Volt ezred, melynek állománya két század állományú volt, 100 emberből tehát mindössze csupán 12 ember maradt meg.¹ Ma már lehetetlen pontosan megállapítani az erőkülömböséget. Azt hiszem azonban, hogy nem túlozunk, ha az oroszok erejét $\frac{1}{3}$ -al többre becsüljük, mint a magyar-osztrák haderőt.

Ily nagy számbeli különbség mellett pedig csodálnunk kell Conrád törhetetlen akaraterejét, mellyel a támadás mellett kitarzott, megmentette Németországot az orosz inváziótól és lehetővé tette a tannenbergi és angerburgi győzelmeket.

A visszavonulási elhatározás.

A döntés az északi szárnyon történt. Ha a 34. számú vázlatra csak egy pillantást vetünk is, látjuk, hogy Conrád a legislegutolsó pillanatig kitarzott. Hamég tovább is erőszakolta volna a déli szárnyon a győzelmet, Auffenberg hadserege valószínűleg nem tudott volna már visszavonulni sem. A 3-ik és 2-ik magyar-osztrák hadsereg visszavonulása is csak Magyarország felé lett volna lehetséges. Az oroszok előtt így megnyílt volna az út a Visztula völgyében Bécs és Berlin felé. A magyar-osztrák haderő feladata pedig ép az volt, hogy az oroszok Németországot hátba ne támadhassák. A feladat tehát egyenesen követelte azt, hogy Conrád a 2-ik lemergi csatát szeptember 11-én félbeszakítsa és visszavonuljon.

A Dankl hadsereg visszavonulása.

Az oroszok részére a győzelmet tulajdonképpen a Dankl hadsereg szeptember 9-iki visszavonulása hozza meg. Az oroszok már a további támadásokat be akarják szüntetni. Az első hadsereg részéről csak még egy kis kitarítás kellett volna! Ez esetben Lemberg előtt álló csapataink szeptember 11-én még nem vonultak volna vissza s így idejük maradt volna a győzelem kivívására. Dankl helyzete azonban szeptember 9-én már igen veszélyes. Az oroszok két oldalról átkarolták. A további kitarítás esetén, ha az oroszok a támadást tovább folytatják Dankl visszavonulása, a Tanev mocsarakkal a hátában, szinte lehetetlen. Csapatok augusztus 23-tól — tehát tizenkilenc nap óta — szakadatlan harcokban igen nagy veszteségeket szenvedtek, testileg, lelkileg kimerültek. Nem csoda tehát, hogy Dankl engedélyt kér a visszavonulásra.

József Ferdinánd főherceg és a 4. hads. helyzete.

Conrád visszavonulási elhatározásának azonban nem

¹ Lásd előbb a 191. lapoldalon 1. alatti lábjegyzetet.

is annyira Dankl e kérése, mint inkább József Ferdinánd főherceg csoportjának és a 4-ik hadsereg északi szárnyának helyzete a legfőbb szülőoka. Ez a helyzet főképp abból keletkezett, hogy a Komarov-Zamosc-i csatában megvert orosz 5-ik hadsereg túl gyorsan nyerte vissza támadó képességét. Ez viszont bizonyítja azt, hogy a komarovi győzelem jelentőségét Conrádék túlbecsülték.

Az elvitathatatlan, hogy a komarovi győzelem nagy eredményeket ígért. A győzelmet azonban nem aknázták ki. Az üldözés elmaradt. Az Auffenberg hadseregnek már szeptember 3-án hátra arcot kell csinálnia és déli irányban új célok felé haladnia. Az orosz 5-ik hadsereg így nyugodtan mehet vissza, rendezheti szétmorzszolt kötelékeit, pótolhatja tetemes veszteségeit s ezek után nyugodtan indulhat támadásra.

József Ferdinánd főherceg csoportja túl kicsi egy feladat megoldására is. E csoportnak pedig, mint tudjuk, három feladata van! Nem csoda tehát, hogy egy feladatát sem tudja teljesíteni.

Az ellenséges helyzet felől való bizonytalanság e csatánál is szembeszökő. Conrád a Lemberg felől előnyomuló orosz erők északi szárnyát Zolkiev-nél gondolja. Valóságban pedig légvonalban mérve Zolkievtől északra, még kb. 50 km-re Vareznel van. A valódi helyzetben tehát az Auffenberg hadserege csak az esetben támadhatott volna átkarolólag az orosz 3-ik hadseregére, ha szeptember 6-án az átkaroló támadás nem Niemirov—Rava—Ruska vonalból, hanem ettől 50 km-re északra kb. Tiszovcse—Krilov—Gribovica vonalból indul meg délkeleti irányban a Bug mentén. Természetesen a Boroevic és a Bőhm-Ermolli hadseregeknek is észak felé ki kellett volna nyulniok. Ez esetben Auffenberg hadserege még legalább 2 nappal tovább üldözhetne volna az orosz 5-ik hadsereget s a komarovi győzelmet teljessé tehetné volna.

Sikerült volna-e ilymódon megakadályozni az 5-ik orosz hadsereg támadását? Feleletet ma már erre adni nem lehet. Tény azonban az, hogy a magyar-osztrák hadseregfőparancsnokság az ellenséges hadseregek felől téves képet festett lelki szemei elé. Másutt gondolta az orosz 3-ik hadsereget. Lebecsülte az orosz 5-ik hadsereg támadó értékét. Az Auffenberg támadás ilymódon ártámadássá válik, sőt azt az oroszok karolják át. József Ferdinánd főherceg csoportjának erejét gyengére szabja. Az ellenséges helyzetének fel nem derítése okozza ilymódon azt, hogy már szeptember 7-én este kivihetlenné válik Conrád első terve. Az Auffenberg hadseregből: az eddigi átkaroló csoportból arccsoport lesz és az eddigi arccsoportnak, a 3-ik hadseregnek és azonkívül még a 2-ik had-

Az ellenséges
helyzet felől való
bizonytalanság.

Magyarok
szerepe.

seregnek is délről kell az oroszokat átkarolnia. Az új arccsoportnak azonban, ha az ellenség helyzetét ismerjük, észak felé nemcsak Michalovkáig, hanem ezentúl Tiszovce—Miacsin—Str. Zamosc vonalában is kellene még állania. Ehhez csatlakozna azután a Dankl hadsereg.

Ami a csata lefolyását illeti, a magyar hősiesség és vitézség újból csodákat mivel. Az egész csata tulajdonképp megint csak a magyarság csatája.

Auffenberg hadseregénél ami eredményt a csapatok elérnek, azt a szinmagyar kassai VI. hadtest és a XVII. hadtesthez tartozó 41. honvédhadosztály hősiessége szerzi meg. A Boroevic hadsereg legkimagaslóbb haditénye, Janov elfoglalása, szintén magyar haditétt. Janovot a Boog tábornok által még pár nappal előbb harcképtelennek minősített Sconrad által leszólt szegedi 23. hódvéd hadosztály foglalja el.

A 2-ik lemergi csata legnagyobb eredménye, ami Conrádban is a győzelmi reményt elaludni nem hagyja, ami akaraterjét még erősebbé, még szilárdabbá teszi: az orosz déli szárny átkarolása és Lemberg közvetlen megközelítése, szintén a magyar budapesti IV., a bánáti VII. és az erdélyi XII. hadtest nevéhez fűződik. E hadtestek közül pedig az erdélyi XII. hadtest a zloczovi és a przemyslany-i csatákban az összes csapatok között a legtöbbet szenvedett és a legtöbb nélkülözést állta ki.

A magyarok nélkül a 2-ik lemergi csatára büszkén, lelkesedéssel nem gondolhatnánk!

Az angerburgi vagy a mazuri tavak melletti csata.

(Lásd 55. számú vázlatot.)

Hindenburg had-
sereg feladata.

Hindenburg hadseregének a német legfelsőbb hadvezetőség a tannenbergi csata utolsó napján, azaz augusztus 31-én, legközelebbi feladatául azt tűzi ki, hogy Keletporoszországot a Rennenkampff hadseregtől tisztítsa meg.¹

Hindenburg
elhatározása.

Hindenburg a feladat teljesítése céljából elhatározza, hogy a Rennenkampff hadsereget, melyről tudta, hogy egyelőre Labiau—Wehlau—Gerdauen—Nordenburg—Angerburg vonalában védelemre rendezkedik be és amelynek erejét a várható megerősítésekkel együtt 20 gyalog- és 6 lovashadosztályra becsülte, megtámadja. De nemcsak azért akarta megtámadni, hogy Rennenkampffot a határon túlra szorítsa, hanem hogy meg is semmisítse vagy legalább is, hogy annak oly nagy veszteséget okozzon, hogy a további

¹ Lásd előbb a 183. lapoldalt.

Siedlec irányában tervezett hadműveletekhez a 8-ik német hadsereg számára a teljes mozgási szabadságot megszerezze.

Hindenburg a rendelkezésre álló 18^{1/2} gyalog- és 2 lovashadosztállyal a Labiau—Angerburg vonalban védelemre berendezkedő orosz Rennenkampff hadsereget délről átkarolólak akarta megtámadni.

Átkaroló csoport 5 hadosztály és pedig: az 1-ső tartalékadosztállyal a tavaktól délre, a XVII. hadtest Lötzenen át északi irányba felkanyarodva átkarolja az oroszok déli szárnyát;

arctámadó csoport: a XX., a nyugati hadszínhelyről áttolt XI., továbbá az I. tartalékhadtest a 6-ik landwehrdandárral, az ugyancsak a nyugati hadszínhelyről áttolt gárdatartalékhadtest és a poseni vár főtartaléka Angerburg és Wehlau között arcban támadja a Rennenkampff hadsereget a tavaktól északra a Prégelig terjedő területben.

Az északi szárnyat biztosítja a Prégeltől északra a königsbergi vár főtartaléka,

a déli oldalt biztosítja a Mlaván, Chorzelén, Misi-nyez-en, Csucsionon, Grajevon és Augusztuvon át támadó orosz erőkkel szemben a graudenzi vár főtartaléka, a 35. tartalékadosztály, a 70. landwehrdandár és a Goltz-féle landwerhadosztály.

Az 1. lovashadosztályból és a nyugati hadszínhelyről beérkező 8. lovashadosztályból alakított lovashadtestnek az átkaroló csoport előtt kellett felderítenie.

Az oroszok megtévesztésére szeptember 7-én drótnélküli táviratot adnak le, amelyet az oroszok is felfoghattak és olvashattak, amely táviratban az volt, hogy a gárda és V. hadtest Labiaun át támad.

Az oroszok a tannenbergi csata után a 2-ik hadsereg újjászervezésének, továbbá a 10. hadseregnek, a 2-ik és 1. hadsereg között tervezett felvonulások befejezéséig a támadó német keletporoszországi hadsereggel szemben védőleg akartak viselkedni.¹

Rennenkampff a Deime, Alle, Omet s részben a Mazuri tavak mögött foglal védelmi állást Labiau—Angerburg között, és ezt a rendelkezésére álló eszközökkel igyekszik megerősíteni és kiépíteni.

A védelmi harc keresztülvitelére az 1. hadsereg kötelékébe tartozó 16^{1/2} gyalog hadosztályból Rennenkampff csak 14 hadosztályt vont harcba, kb. 2^{1/2} hadosztály Kovno, Grodnó és Riga várakban marad vissza.

A védelmi állást 8^{1/2} hadosztály szállja meg. —

Oroszok elhátarozása.

Rennenkampff védelmi terve.

¹ Lásd előbb a 181. lapoldalt.

1¹/₄ hadosztály a mazuri tavaktól keletre Lötzen-nél szemben a védelmi állás déli jobbszárnyát biztosítja, míg kb. 4¹/₄ hadosztály a jobbszárny és közép mögött tartalék volt.¹

A német 8-ik hadsereg előnyomulása szeptember 4-én kezdődik.

Szeptember 7-én kezdődik tulajdonképpen a támadás az egész vonalon.

Az oroszok már szeptember 7-én felismerik a helyzetet s látják a németeknek délről való átkaroló szándékát. Erre az északnyugati arcvonal parancsnoka, Schilinszky tábornok, elrendeli a 2-ik és 10-ik hadsereg már beérkezett és helyben levő részeinek a támadást a német támadó csapatok déli oldalába és hátába. E támadásokat azonban a németek déli szárnyát biztosító csapatok és a 3. tartalékhadosztályok visszaverik. (Lyck IX/8.) Közben pedig a német átkaroló csoport hatása érvényesülni kezd. Rennenkampf az átkarolás megakadályozása végett a tartalék 3 hadosztályát (XX. hadtest 28., 29. és az 54. tartalékhadosztály) fokozatosan a déli szárny megerősítésére rendeli szeptember 8-án és 9-én. Mielőtt azonban ezek beérkeznének, a déli szárny hátrálni kezd, Rennenkampf pedig félve Samsonov sorsától, szeptember 9-én délután elrendeli a visszavonulást.

A németek az üldözést a legnagyobb eréllyel kezdik. Az arctámadó csoport azért, hogy az ellenség visszavonulását késleltesse, az átkaroló csoport és a lovasság pedig azért, hogy az oroszok hátába minél mélyebben előre jussanak s azok visszavonulását lehetetlenné, de legalább is fejevesztetté tegyék.

Az üldözésben nagy idővesztést okozott a német XI. hadtest szeptember 11-iki elhamarkodott jelentése. E jelentésben a hadtest azt mondja, hogy túlrejtő ellenség

¹ Részletesen:

a *Deime vonal mögötti védőszakaszban*: XXVI. tartalékhadtest (53., 56. tartalékhadosztály) 1. önálló lovasdandár és a 73. tartalékhadosztály tüzérsége;

Allenburgi védőszakasz: III. hadtest (25., 27. hadosztály);

Gerdaueni „: IV. hadtest (40., 30. hadosztály) 5. lövész dandár és az 57. tartalékhadosztály.

Angerburgi „ ¹/₂ II. hadtest (26. hadosztály);

A *déli szárnyal*: biztosító csoport: ¹/₂ I. hadtest (43. hadosztály) a 76. tartalékhadosztály egy ezrede és összes tüzérsége.

Tartalék: *Tilsitnél*: 68. tartalékhadosztály részei;

a *Deim mögött*: XX. hadtest (28., 29. hadosztály);

Intersburgnál: 54. tartalékhadosztály;

Darkehmen-nél: 72. tartalékhadosztály.

Lovasság: lassanként a védelmi állás mögé visszavonult. Ez állott a Hussein khán hadtestéből, 2. gárda lovas- és 1. lovashadosztályból.

támadta meg, amiért is a XVII. és I. hadtesteket előnyomulási irányuktól eltérítették. A XI. hadtest tévedése kiderül ugyan, de az oroszok fél napot nyernek.

Az oroszok visszavonulása kezdetben rendezett, később azonban rendezettségéből veszít s lassanként általános meneküléssé változik. Végül is Rennenkampf hadserege teljesen harcképtelen állapotban lépi át a határt.

A csata ilymódon szeptember 13-án Keletporoszország teljes felszabadításával végződik.

Az oroszok vesztesége kb. 100.000 fő, 70.000 halott és sebesült, 45.000 fogoly.¹

A csata jelentősége nem oly nagy, mint a tannenbergi csatáé.

Méltatás.

Tannenberg a Nareven át való támadáshoz nyitotta meg az utat.

Angerburg viszont a Rennenkampf hadsereg visszanyomásával szabadkezet ad a Nareven át való támadáshoz. A 8-ik német hadsereg háta többé nincs veszélyeztetve.

Mindkét csata tehát tulajdonképpen a csak ezután következő főhadműveleteknek, a Nareven át való támadásnak az előkészítő hadművelete.

Amíg azonban Tannenbergnél a Narev hadsereg teljesen megsemmisül, addig Angerburgnál Rennenkampf-nak sikerül visszavonulnia.

Sikerül visszavonulnia, mert idejekorán rendeli el a visszavonulást, még mielőtt a déli szárny átkarolása befejeződött volna. Azonkívül, amíg Tannenbergnél kettős átkarolás érvényesült, addig itt csak egyszerű volt az átkarolás.

Ami az erőviszonyokat illeti, Tannenbergnél Hindenburg túlerővel szemben harcolt, Angerburgnál pedig kb. egyenlő erők állottak egymással szemben.

A csata legnagyobb jelentősége azonban abban nyilvánul, hogy a németek most már a magyar-osztrák csapatok harcaiban is közreműködhetnek.

Visszavonulás a 2-ik leMBERGI csata után.

(Lásd 33. és 44. számú vázlatot.)

Conrád ama elhatározása következtében, hogy a 2-ik leMBERGI csatát félbeszakítja és visszavonul, Galiciának nagy része az orosz birtokába kerül.

A magyar-osztrák hadsereg főparancsnoka még a leMBERGI csata után.

Conrád a visszavonulásra a parancsot szeptember 11-én d. u. 5^h 30-kor adja ki.

¹ Reichsarchiw II. k. 317. lap.

Conrád eleinte csak a Szán-ig akar visszavonulni.

A Szán mögött Przemysl—Jaroslau között a 3-ik hadseregnek, míg Przemysltől délre Chyrovig a 2-ik hadseregnek kellett volna az oroszok további előnyomulását megakadályoznia. Az 1. és 4-ik hadseregnek a Szán mögött pedig úgy kellett gyülekeznie, hogy a Szánon át előnyomuló oroszokat a Szán nyugati partján megtámadhassa.¹

A visszavonulást a Szán-tól a 4-ik hadsereg kezdte meg, amely a legveszélyesebb helyzetben volt. A 4-ik hadsereget azután a 3-ik, majd a 2-ik hadsereg követte lépcsőviszonyban.

A magyar-osztrák hadseregek a Szán mögé való visszavonulásának következménye, hogy az eddigi hadműveleti tervet teljesen fel kell adni és így a keletporoszországi 8-ik német hadsereg támadása az angerburgi csata után Siedlec felé már hiábavaló lenne. Conrád ezért Hindenburg hadserege zömének közvetlen támogatását akarja és ezért azt kéri, hogy a 8-ik német hadsereg minél nagyobb része, de legalább is három hadtest Krakkón át Galiciába szállíttassék.²

Moltke ebbe beleegyezik.³

A magyar-osztrák hadseregek azonban a Szán—Chyrov-vonalon nem állhattak meg. Nem pedig azért, mert a Szán-vonalon rövid időn belül újabb nagy csatára került volna a sor. A Dankl hadserege ugyan már szeptember 13-án a Szán folyó mögött áll, de a magyar-osztrák 4. és 3-ik hadsereg csak szeptember 15-én éri el a Szánt. Ezzel szemben az oroszok szeptember 14-én az alsó Szánt és Sandomierz-nél a Visztulát átlépik. Ilymódon szeptember 14-ike már újabb nagyobb harcok árnyékát vetette előre. A magyar-osztrák csapatoknak pedig az augusztus 23. óta tartó harcok és az elszenvedett fáradalmak, nélkülözések valamint a nagy veszteségek miatt pihenésre, erősítésre és utánpótlásra volt szükségük. Emellett a német 8-ik hadsereg közvetlen támogatása is szükséges volt. A német hadtestek Krakkón át való beérkezését tehát előbb be kellett várni.

Ezért Conrád elhatározza, hogy a visszavonulást Przemysl, továbbá a Sieniava és a Jaroslau-i hidfő oltalma alatt tovább folytatja a Viszloka mögé. És pedig:

¹ Conrád IV. k. 726 lap

² Conrád 1914 szeptember 11-én az esteli órákban küldött táviratai Moltkéhoz, gróf Stürgkh altábornagyhoz, majd szeptember 12-én Moltkéhoz, Fleischmann századoshoz stb.

³ Moltke, Stürgkh és Fleischmann szeptember 12-iki táviratai Conrádhoz.

az 1. hadsereg: Tarnov és a Visztula közé,
 a 4. „ a Gorlice és Tarnov közötti területre,
 a 3. „ a Gladiszov-Gorlice „ „
 a 2. „ a 3-ik hadseregtől délre a Lupkov
 hágóig.¹

A Kárpát átjárók védelmére Hoffmann tábornok parancsnoksága alatt 6 menet- és 22 népfölkelőzászlóalj szállta meg a szorosokat. A népfölkelők többnyire a legidősebb korosztályból voltak. Fegyverzetük Werndl puska volt.

A hágókat kb. 2-2 zászlóalj szállta meg.

Védelmi körlet tartalékok:

1. Munkácsnál 3 zászlóalj, az uzsoki, vereckei és a Beszkid hágók számára;

2. Máramaroszigetnél 1 zászlóalj a toronyai (Wisokovi) Pantyr és a Tatár (Jablonicai) hágók számára;

3. Radnán 3 zászlóalj, — a Kirlibabai, Jakobeny és Borgói hágók számára.

Főtartalék három zászlóalj Husztnál.

Conrad további szándéka:

1. az esetben, ha az oroszok nyugati irányban nyomulnának elő, a németekkel együttesen ezt megakarja akadályozni;

2. ha az oroszok összes erejükkel Magyarországon át nyomulnának elő, úgy az előnyomuló oroszokat Nyugatgaliciából oldalba akarja támadni.²

A Dankl hadseregnek szeptember 9-iki visszavonulása után az oroszok a Dankl hadsereget a 9. és 4-ik orosz hadsereggel üldöztetik. Az orosz 5-ik hadsereg szárnyhadtesteinek Csieszanov felé balra kellett kanyarodniuk, hogy a hadsereg másik felével egyesülhessenek és hogy a Ravaruskánál harcoló magyar-osztrák csapatok visszavonulási útját elvágják.

Ez azonban nem sikerül. A magyar-osztrák hadseregeknek sikerül a Szán mögé visszamenniük.

„Az orosz hadseregek rettenetes kimerültsége és súlyos veszteségei miatt”³ nem lehetett a magyar-osztrák hadseregeket a Szánon túl tovább üldözniük. A csapatoknak pihenniük kellett. Az eddigi ember- és anyagi veszteségek pótlásra szorultak. A hadtápkörletet előbbre kellett helyezni. A szükség nagy volt. A csapatok nagy részénél különösen kínos „sóéhség” uralkodott.⁴

Oroszok helyzete
és terve.

¹ A hadseregfőparancsnokság 1914 IX/16-án kelt Op. Nr. 2063. számú intézkedése.

² Conrad IV. k. 777. lap.

³ Daniloff saját szavai. (Daniloff 250. lap.)

⁴ Daniloff 251. lap.

A Szánon túl való üldözést az előbb felsorolt okokon kívül kockázatosnak tartották még Przemysl miatt is.

A további hadműveletek számára Ivanov hadművelési terve tehát:

a 3. orosz hadsereg Przemyslt ostromolja;

a 4., 5. és 8. hadsereg pedig a Przemyslt ostromló 3. hadsereget a magyar-osztrák hadseregek felszabadító támadásával szemben biztosítja.

E biztosítás céljából a 4. és 5. hadseregnek Przemysltől északra a jaroslai, szieniavai és a niskoi San menti hidfőket kellett elfoglalnia, a 8-ik hadseregnek pedig Przemysl és a Dnyeszter közötti területet kellett megszállnia.

A további előnyomulásra, azaz az úgynevezett „üldözésre” ilymódon csak a 4-ik hadsereg egy hadtestével megerősített 9. hadse eg maradt.

A Visztula balpartján Novikov tábornok több hadosztály erős lovas csoportja nyomul elő felderítés és a hadseregek északi oldalának biztosítása céljából.

A déli oldalon a Dnyeszter jobb partján és a Kárpátok átjáróin át gyalog- és lovasosztagoknak kellett felderíteniök.¹

Események

A magyar-osztrák hadseregek Conrád elhatározása következtében a San mögött nem állanak meg, hanem tovább folytatják visszavonulásukat. Przemysl magára maradt. A szieniavai hidfőt csapataink szeptember 18-án, a jaroslait pedig szeptember 20-án üritik ki. A hadseregek pedig szeptember 23-án már a Viszloka mögött vannak.

Az oroszok részéről mindössze a 9-ik hadsereg marad érintkezésben a magyar-osztrák csapatokkal s nyomul elő egész a Viszlokáig.

A Kárpát átjárók előtt már szeptember közepén mutatkoznak az első kozák járőrök.

Szeptember 24-ike és október 3-ika közötti időben a Kárpát-hágók gyenge és rosszul felszerelt öreg népfőkelői az orosz túlerőnek engedve, kénytelenek visszavonulni és így a hágókat, a borgói védőszakaszt kivéve, az oroszok szállják meg s nagyjában az Uzsoki hágó Szolyva—Ökörmező—Máramarossziget vonalig nyomulnak elő.

Az oroszok tehát szeptember végéig a Viszloka és a Kárpátok gerincéig nyomultak elő, megszállották Lemberget és Csernovicot Bukovina és Galicia nagy részével. Ezzel szemben azonban az oroszok északnyugati arcvonala összeomlott. Az újonnan megszervezendő arcvonal élére Schilinszky tábornok helyett az eddigi 3-ik hadsereg

¹ Daniloff 251. lap.

parancsnoka, Russki tábornok lép. A 3-ik hadsereg parancsnokává a volt bolgár tábornokot, Radko Dimitrijevet nevezik ki, ki a világháború kezdetén az oroszok iránt érzett nagy szeretetből orosz szolgálatba lépett és eddig az orosz VIII. hadtest parancsnoka volt.

A visszavonulást Conrád még idejekorán rendeli el, mert a magyar-osztrák haderők az ellenségtől el tudnak válni anélkül, hogy az ellenség hadseregeink visszavonulási útját el tudta volna vágni.

Méltatás.

A visszavonulás saját akaratból történik. A magyar-osztrák hadseregek csupán a további harc elől akarnak kitérni, mert a magyar-osztrák hadseregfőparancsnokság belátja, hogy a németek közreműködése nélkül az orosz túlerőt döntőleg megverni nem tudja. A magyar-osztrák hadseregfőparancsnokságnak különben ez nem is volt a feladata. A feladat az orosz főerő lekötése volt kb. a mozgósítás 40-ik napjáig.¹ *Ezt a háládatlan feladatot pedig a magyar-osztrák hadseregek fényesen megoldották. Ugyszólván csaknem az egész orosz haderő a Monarchia hadereje ellen támad. A 40-ik német mozgósítási nap pedig szeptember 9-ike volt!*

A magyar-osztrák—orosz háború első nagy fejezete, a lembergi hadjárat, tehát a valóságban a magyar-osztrák hadseregfőparancsnokság szándékát valóra váltotta.

Conrádnak ama törekvését, hogy az orosz erők teljes megsemmisítését igyekezett elérni, azaz, hogy messzebbfekvő hadműveleti célt tűzött ki, mint amit tőle megkövetelt, — hibáztatni nem lehet. Nem lehet már csak azért sem, mert ma, az események teljes ismeretében, tudjuk, hogy az oroszok kudarca a 2-ik lembergi csatában csak egy^h hajszálon mulott. Gondoljunk csak szeptember 9-ére!

Az oroszok felett a döntő győzelmet a 2-ik lembergi csatában feltétlenül kivívtuk volna, ha a német hadvezetőség a magyar-osztrák hadvezetőséggel komolyan igyekszik együtt működni. Ha a magyar-osztrák önfeláldozó hadviselési módot legalább 50 százaléknyi mértékben a németek is magukra vállalják, *ha például azt a 2 hadtestet, amit augusztus 25-én a francia hadszínhelyről a keleti hadszínhelyre toltak el, nem Keletporoszországba, hanem Galiciába irányítják, valószínűleg orosz vereséggel végződött volna a lembergi hadjárat. Pedig a tannenbergi csata után Hindenburgnak semmi szüksége sem volt erre a két hadtestre.*

A visszavonulási irány megválasztása következtében

¹ Conrád IV. k. 786. I. k. 370—383—395—6. III. k. 610., 673. lapoldal, továbbá e munka 24. lapoldalát.

az oroszok előtt Magyarország felé: a Kárpátok átjáróin és a Nagy Magyar Alföldön át Budapest irányába az előnyomulás útja szabadabbá válik. Conrádot a visszavonulási irány megválasztásában ép úgy, mint eddig is, a szövetséges Németország érdeke vezeti. Conrád azért vonul vissza a Kárpátoktól északra és azért hagyja fedezetlenül a Magyarországon át vezető hadművelleti irányt, mert fél attól, hogy az oroszok a 2-ik leMBERGI csata után főerejükkel Németországot hátba támadják. Ezt akarja megakadályozni. Ezért tartja együtt a Kárpátoktól északra teljes haderejét. Csak így tudja majd a Németország ellen támadó orosz főerőt támadásában megállítani. Conrád tehát a 2-ik leMBERGI csata után is az a nagyszabású, az egész keretébe beilleszkedni tudó, nem a népszerűséget hajhászó, külső sikerek után futó, hanem önfeláldozásra bármely pillanatban kész hadvezér. Ez pedig egyike a legszebb, legigazibb katonai jellemtulajdonságoknak.

Hogy igaza volt, azt — mint még látni fogjuk — már 1914 szeptember és október hónapja bebizonyította!

Pedig Conrád elhatározása igen merész elhatározás volt. Merész volt pedig azért, mert Magyarország a háború sorsának szempontjából nem csupán egyszerű földrajzi terület. Jelentősége nem a politikai és erkölcsi hatásban nyilvánul meg csupán, mint ahogy ez a hadművelleti célul kitűzött földrajzi területeknél legtöbbször előfordul. Magyarország a Nagy Magyar Alfölddel a központi hatalmak éléstára. Magyarország megszállása már ez okból is rövidesen a háború végét jelentené. De Magyarország katonái a Monarchia haderejének számbelileg is a felét, valóságban pedig a haderő zömét alkotják. Magyarország megszállása azt jelentette volna tehát, hogy a magyar katonák veszteségeit pótolni többé nem lehet. Magyar katona többé nincs! Ez pedig inkább a háború végét jelentette volna. Magyarország és Ausztria népei között leginkább a magyar az, amely tudja, hogy a győzelemtől függ nemzeti léte, jövője; vereség esetén pedig országát szét-darabolják. A magyar egyedül áll a nagy világban. A többi nép: a német, cseh, lengyel stb. — ha Ausztriát a térképről letörlik is, — tudja, hogy nemzete nem vész el, van állam, ahova csatlakozhatik. Sőt egyes osztrák népek, mint a cseh, olasz, ukrán, oláh stb. titokban kívánják is Ausztria végét. *Magyarország megszállása tehát a Monarchia háború akaratának, az erkölcsi ellentállásnak letörését, az általános, mindenáron való békevágó megszületését jelentené.* Magyarország megszállása azonkívül az orosz és szerb közvetlen kapcsolatot, Oláhország és Olaszországnak ellenünk való harcbaállását váltaná ki.

Magyarország megszállása tehát feltétlenül a hábo-

rúnak az entente részéről rövid idő alatti győzelmes befejezését jelentené.

Szerencse, hogy az orosz legfelsőbb hadvezetőség Magyarországnak ezt a fontos katonai jelentőségét még nem ismerte fel.

Az orosz hadvezetőség lassúsága, nehézkessége a 2-ik lemergi csata után szembeszökő. Különösen feltűnő ez akkor, amidőn hadseregeivel a Szán folyót éri el, ahol Przemysl vára miatt négy hadsereggel megáll s csupán egy gyenge hadsereggel folytatja tovább az előnyomulást a Kárpátok és a Visztula között. A vár jelentőségét ennyire túlbecsülnie nem lett volna szabad. A legerősebb orosz hadseregek egyikének, a 3-ik hadseregnek feladata a vár ostroma, a 4., 5. és 8-ik hadsereg pedig biztosítja ezt az ostromot. Szinte hihetetlennek tűnik fel ez az elhatározás nekünk, kik a nagy Moltke mondását ismerjük: „a várakat könnyebben lehet az ellenséges hadsereg feletti győzelemmel elfoglalni, mint közvetlen ostrommal”.

A visszavonulás alatti események a két fél elhatározásának bélyegét viselik magukon.

Szeptember hó utolsó harmadában a magyar-osztrák hadseregek a számukra kijelölt gyülekező helyeken vannak, hogy kipihenjék eddigi nagy fáradalmukat, pótolják eddigi nagy veszteségeiket. Csak a Kárpátok átjáróiért folyik a harc.

Az 1914. évi lemergi hadjárat ezzel befejezést nyert. Csapataink e hadjáratban feladatukat — miként láttuk — dicsőséggel oldották meg. Ha e hadjárat csatáit szemünk elé varázsoljuk, úgy kétségtelen, hogy a dicsőség kivívásában az oroszok rész a magyar csapatoké. Az elsőség az övék!

Az 1914. évi lemergi hadjárat ép ezért a dicső magyar történelem egyik legfényesebb lapja.

Bár az ott kiömlött sok-sok hős magyar vér ne ömlött volna hiába!

A Szán és Visztula menti őszi hadjárat 1914 októberében.

Összefoglalás és méltatás.

1. Általában.

A Szán és Visztula menti őszi hadjárat eredménye

Az 1914. évi Szán és Visztula menti őszi hadjárat a hadtörténelem legváltozatosabb, legérdekesebb hadjáratának egyike. Ugyszólván mindenre találunk benne példát. Vannak benne nagyszabású, merész koncepciójú hadműveletek, de megvan ennek ép az ellenkezője is; sőt találunk példát az u. n. kis háborúra: a guerilla harcra is. Van benne mozgó harc, de van az állásharcnak legkifejezettebb példája: várostrom is. Van benne hegységben vívott harc, folyón való átkelés stb.

2. Helyzet és a hadvezetőségek további szándékai.

(Lásd 36., 38., 44. számú vázlatot és a 7. sz. mellékletet.)

A magyar-osztrák és német haderők helyzete.

1914 szeptember közepéig a két ellenséges szövetséges csoport között az első nagy összecsapás megtörtént, az első nagy mérkőzés lejátszódott. Ebben az első nagy és hatalmas erőpróbában két, méreteiben is nagyszabású, csata az, mely a további eseményeket irányítja. Ez a két nagy csata a *marnei* és a *2-ik leMBERGI csata*.

A *marnei csatában* a németeknek a kedvező döntést kellett volna előidéznük, mert a haditerv ezt parancsolta. A haditerv ugyanis azt írta elő, hogy Franciaországot mielőbb békére kell kényszeríteni, de legalább is haderejét megsemmisíteni, hogy azután Németország és a Monarchia hadseregeikkel Oroszország ellen támadhassanak. A francia haderőt megsemmisíteni pedig csak egész a döntésig keresztülvívott csatában lehetett. A *marnei csatát* azonban a németek a döntésig nem harcolják végig. A csatát a németek félbeszakítják, a döntés előtt kitérnek és az Aisne vonalra mennek vissza. *Döntés tehát a francia hadszínhelyen még nincs.* Holott azt a közös megállapodások

értelmében a 40. német mozgósítási napig ki kellett volna erőszakolni. A 40-ik német mozgósítási nap szeptember 9-ike volt.

A 2-ik lemergi csatában a magyar-osztrák hadseregek szintén visszavonulnak. A magyar-osztrák hadseregeknek azonban itt, szemben a marnei csatával, a haditerv értelmében vissza kellett vonulniok. A haditerv szerint a magyar-osztrák haderő feladata az volt, hogy feltartóztassa az oroszok támadását mindaddig, míg nyugaton a döntés meg nem történik és amíg Németország és a Monarchia közös erővel nem léphetnek fel Oroszországgal szemben. A magyar-osztrák haderőnek tehát úgy kellett feltartóztatnia az oroszok támadását, hogy maga e feladat teljesítése közben fel ne morzsolódjék, meg ne semmisüljön. A 2-ik lemergi csatát tehát, tovább erőszakolni nem volt szabad, mert a Dankl hadsereg visszavonulása következtében az orosz 9., 4. és 5-ik hadseregek további előnyomulásukkal, a Bőhm-Ermolli hadsereg sikereinek ellenére is a magyar-osztrák haderő visszavonulási útját könnyen elzárhatták volna az oroszok. A magyar-osztrák haderőnek tehát vissza kellett vonulnia, mert a haditerv ezt parancsolta. A magyar osztrák haderő így az oroszok ellen a közeljövőben megint támadni tud, támadó erejét nem veszti el.

A helyzet tehát a régi. Nyugaton döntés még nincs, keleten pedig a magyar-osztrák haderőnek továbbra is magára hagyatva kell az oroszok támadását feltartóztatnia, addig míg Németország haderejének zömével a Monarchiával együttesen Oroszország ellen fordulhat.

A magyar-osztrák hadseregfőparancsnokság a marnei csata szerencsétlen kimeneteléről még nem tud semmit¹ s ezért abban a hitben van, hogy a nyugati hadszínhelyen a döntés már nem soká várathat magára.

Conrad épp azért, nehogy az eredeti haditerv sikerrel veszélyeztesse, azaz a francia hadszínhelyen való döntést valahogy ne késleltesse, megelégszik azzal, ha a német keletporoszországi hadsereg zömét közvetlen támogatásul a magyar-osztrák hadseregek balszárnyára tolják el, hogy az oroszokkal szemben mielőbb támadólag léphessen fel. A magyar-osztrák hadsereg eddigi veszteségeit természetesen a lehetőséghez képest pótolni akarja.

A német és a magyar-osztrák legfelsőbb hadvezetőség szándéka és rendelkezései

¹ A marnei csatáról a németek sem a magyar-osztrák hadseregfőparancsnokságot, sem Ő Felségét I. Ferenc Józsefet nem tájékoztatták. Csak lassan, fokozatosan, az elterjedt hírek, külföldi közlések és végül Stürgkh grófnak a német legfelsőbb hadvezetőséghez kiküldött tábornok, útján értesült a veszített csatáról Conrad (Conrad IV. k. 986. lap), aki azt sem tudta hosszú ideig, hogy Moltke helyébe Falkenhayn lépett szeptember 14-én. Conrad ezért még október 27-én is Moltkénak és nem Falkenhaynnak táviratozik. (Lásd Conrad V. kötet 300. lap).

A németeknek szeptember 14-től kezdve új vezérkari főnöke Falkenhayn, a marnei csata után is a döntést előbb még mindig a francia hadszínhelyen keresi, azaz mindenekelőtt a nyugati ellenséggel akar leszámolni és csak azután az oroszokkal. *A főhadszínhely marad továbbra is tehát a nyugati hadszínhely.*

Falkenhayn ép ezért a Németország belsejében újonnan felállított 13 hadosztállyal és a rendelkezésre álló hadieszközökkel mindenekelőtt a nyugaton küzdő hadsereg veszteségeit akarja pótolni.

Amde a német legfelsőbb hadvezetőség az orosz főerő támadását, még mielőtt az a sziléziai ipari gócpontot és szénmedencét elérné és Morvába behatolna, feltétlenül meg akarta állítani. A sziléziai gazdag ipar- és bányatelepek a háború viselése miatt igen fontosak voltak. Az oroszoknak Csehországhoz való közeledését pedig a németek azért akarták megakadályozni, mert a kettős Monarchiát a belső összeomlástól féltették. A német legfelsőbb hadvezetőség meg akarta továbbá azt is akadályozni, hogy az oroszok újabb területeket foglaljanak el, mert úgy vélte, hogy minden további orosz győzelem a balkán államoknak Magyarország-Ausztria elleni megtartását fogja majd hátrányosan befolyásolni.

A német legfelsőbb hadvezetőség elhatározása tehát: hogy a magyar-osztrák hadsereg főparancsnokságnak közvetlen segítséget küld Keletporoszból. Eleinte azonban csak két hadtestet Conrád, majd Ludendorff ajánlatára,¹ végül is elhatározza, hogy a 8-ik hadsereg zömét Hindenburg vezérezredes parancsnoksága alatt, mint új 9-ik hadsereget a magyar-osztrák hadseregek balszárnýára a Krakkó—Csenstohova közötti területbe tolja el. Ennek az új 9-ik hadseregnek *feladata* volt, hogy a magyar-osztrák hadseregekkel együttesen támadjon az orosz főerőre abból a célból, hogy az orosz főerőt a német határtól minél távolabb lekötve tartsa és hogy így időt szerezzen a német főerőnek a nyugati hadszínhelyen a döntés kierőszoalására.

Az új 9. hadsereg állott:

¹ A világháborúval foglalkozó német írók csaknem kivétel nélkül Ludendorffnak tulajdonítják, holott Conrád az 1914 szeptember 11-én este 9 óra 40 perckor Moltke vezérezredeshez küldött táviratában a következőket kéri: „német keleti hadsereget kérem utasítani, hogy mielőbb, lehetőleg nagyobb erőket küldjön vasúton Krakkón át hozzánk, minden más együttműködés most már késő.” (Conrád IV. k. 703. lap.) Ezzel szemben szeptember 12-én Ludendorff még nem tudja, hogy őt hadfesttel Keletporoszból a Nareven át támadjon-e, avagy a keleti hadsereg zömét a magyar-osztrák haderő közvetlen támogatása céljából Porosz-Sziléziába tolják-e el, hogy azután azzal a Visztulától északra támadjanak-e? (Fleischmann szds. szeptember 12-én kelt 128. számú távirata. Conrád IV. k. 731. lap.)

a XI. (22., 38. hadosztály), XVII. (35., 36. hadosztály), XX. hadtestekből (37., 41. hadosztály), a gárda tartalék-hadtestből (1., 2. gárda tartalékhadosztály), továbbá a 35. tartalék- és 18. landwehr gyalog- és 8. lovashadosztályból, összesen 10 gyalog- és 1 lovashadosztály, amelyhez még a Woyrsch-féle landwehrhadtest (1., 2. landwehrhadosztály) is csatlakozott, amely eddig a magyar-osztrák 1. hadsereggel harcolt együtt.

Keletporoszország védelmére a 8-ik hadsereg maradt vissza, amely most már csak 2^{1/2} hadtestből, 1 lovashadosztályból, a várórségekből és landwehr-csapatokból állott Schubert tábornok parancsnoksága alatt.

A német legfelsőbb hadvezetőség különben az Oroszország elleni hadműveletekhez elengedhetetlennek tartja Oláhország haderejét is.¹ Oláhországnak a háborúba való bevonását ugyanis a mértékadó körök lehetségesnek tartják, ha Bukovinában a Szucsava területet Oláhországnak Ausztria átengedi és ha Erdélyben az oláhoknak a magyar kormány hasonló jogokat ad, mint amelyet azok Bukovinában élveznek.²

A magyar-osztrák hadseregeknek és a német 9-ik hadseregnek egymással összhangban és egyetértésben kellett működniök.

Hindenburg vezérezredest, — a 9-ik hadsereg parancsnokát, — az összes keleten működő német erők főparancsnokává is kinevezték és közvetlenül a német legfelsőbb hadvezetőségnek rendelték alá.

Frigyes főherceg ugyan kérte a német császárt, hogy a hadműveletek egységes vezethetősége miatt a német 9-ik hadsereget rendelje alá a magyar-osztrák hadseregfőparancsnokságnak³; II. Vilmos a kérést azonban nem teljesíti.⁴

A marnei csata után nyugaton a döntést kierőszakolni rövid idő alatt már nem lehetett. A marnei csata után a döntést a nyugati hadszínhelyen egyelőre már keresni nem lett volna szabad, mert nemcsak Magyarország-Ausztriának, hanem Németországnak is most már

Méltatás.

¹ Vilmos császárnak I. Ferenc Józsefhez szeptember 16-án keltezett távirata.

² Czernin értesítése 1914 szeptember 11-ről (Conrad IV. k. 724. lap). A magyar-osztrák külügyminiszter és mindkét miniszterelnök (Conrad IV. k. 737. lap.) Czernin 1914 szeptember 15-én kelt távirata (Conrad IV. k. 768. lap.) A bukaresti katonai attaché szeptember 17-iki távirata. (Conrad IV. k. 791. lap.) Hohenlohe és Falkenhayn állásfoglalása 1914 szeptember 19-én (Conrad IV. k. 814. lap.) Bukaresti katonai attaché szeptember 28-iki távirata (Conrad IV. k. 857. lap.)

³ Frigyes főherceg szeptember 15-én kelt távirata II. Vilmos német császárhoz.

⁴ II. Vilmos német császár szeptember 16-án éjjel 11 órakor érkezett távirata Frigyes főherceghez.

a legveszélyesebb ellensége az orosz. A legveszélyesebb pedig azért, mert az orosz túlerő Németországot is közvetlenül fenyegeti. A nyugati hadszínhelyen pedig ellenségeink nagy veszteségeket szenvedtek, a német hadseregek a marnei csata ellenére is mélyen Franciaország belsejében állanak. Itt Németországot még további visszavonulás esetén sem fenyegeti nagyobb veszély. Legfeljebb a déli szárnyon, ha a német csapatoknak a Rajna mögé kellene visszamenniök, — veszne el Elszász. *A veszedelmesebb ellenség egyelőre tehát mindenestre az orosz.* Ez esetben azonban a háború súlypontját keletre kellett volna áthelyezni. A német főerőt nyugatról keletre kellene áttolni és az oroszokat döntésre kényszeríteni. Ha az orosz hadsereget nem is sikerül megsemmisíteni, hanem, miként az 1915 nyarán történt, sikerül azt további hadműveletekre csak hosszabb ideig is megbénítani és Oroszország belsejébe mélyen visszaszorítani, újból meg lehet kísérelni nyugaton a döntést legkésőbb 1915. tavaszán. És pedig sokkal kedvezőbb körülmények között, mint 1918-ban, mert hisz ez esetben még Anglia hadserege nem lett volna olyan erős, Olaszország, Oláhország és Amerika valószínűleg nem állott volna az entente oldalára. Sőt ellenkezőleg, a bekövetkezendő orosz kudarc után a legnagyobb valószínűség szerint Oláhország Németországhoz és a Monarchiához csatlakozott volna.

Conrád, a magyar-osztrák vezérkar főnöke, a marnei csata után a háború súlypontját keletre akarja áthelyezni.¹ Javaslatát azonban Falkenhayn-nál süket fülekre talál, ki a döntést a marnei csata után is nyugaton keresi.

Falkenhayn elhatározását is meg lehet azonban érteni.

Ha a háború súlypontját keletre helyezi át, úgy nyugaton előbb oly helyzetet kell teremtenie, melyben az ellenségénél sokkal gyengébb erőkkel is hadászatiilag eredményesen lehet védekezni. Ha szeptember közepén Falkenhayn a német hadseregek zömét nyugatról keletre tolja át, nyugaton a visszamaradó alárendelt jelentőségű német erőknek, hogy eredményesen védekezhessenek, vissza kellett volna vonulniok a Maas—Metz—Strassburg és a Felső Rajna vonalára, — vagy pedig az Aisne—Somme vonalban, jobbszárnyal Abbéville körül a tengerre támaszkodva szilárd védelmi vonalat kellett volna előbb teremteniök. Utóbbi azonban csak támadással lehetett volna megvalósítani. E támadáshoz pedig idő és erő kellett. Ez esetben tehát a német főerőt egyelőre nyugatról keletre eltolni még nem lehetett.

¹ Conrád V. kötet 982. lap.

A Maas—Rajna vonalra való visszavonulás pedig Északfranciaország és az angolokra oly fontos Calais-i csatorna partjairól való lemondást jelentette volna. A német visszavonulás erkölcsi és politikai hatása mind ellenségeinknél, mind a semleges külföldön, valamint a saját hadseregnél és a háterszágban kiszámíthatatlan lett volna.

Hogy azután Falkenhayn az Aisne—Somme vonalában való szilárd védelmi vonalon túl a nyugati hadszínhelyen döntésre is törekedett, ezt hibául igazán nem lehetett felróni.

Az oroszok helyzete északon a tannenbergi és angertburgi csaták után a lehető legkedvezőtlenebb.

Oroszok helyzete.

Az északnyugati arcvonal parancsnokának, Schilinszky tábornoknak, helyére szeptember 17-én Russki tábornok kerül, aki a parancsnoksága alá tartozó hadseregeket mindenekelőtt újjá szervezni, veszteségeiket emberben és anyagban pótolni akarja.

E célból az orosz 1. hadsereget a Nyemen mögé a Kovno és Grodno közötti területre vonja vissza.

Az 1. hadseregtől délre az újonnan felállított 10. hadsereg, melynek parancsnokságát október közepén Sievers tábornok (a 3-ik hadsereghez tartozó X. hadtest parancsnoka) vette át, az augusztovi erdő és Oszoviecs között gyülekezett. Az északnyugati arcvonal balszárnyán a 2. hadsereg a Narev mögé visszavonulóban van. E hadsereg a tannenbergi csatában majdnem teljesen megsemmisült. Újból való felállítása igen nagy nehézségekbe ütközött. Különösen sok gondot okozott a hadseregnek fegyverrel, lövegekkel és géppuskával való ellátása.¹

A délnyugati arcvonalon viszont az orosz hadseregek, miként tudjuk, támadó erejüket a 2. lebergi csata következtében, ha időlegesen is, de elvesztik.² A délnyugati arcvonal 5 hadserege közül mindössze a 9-ik hadsereg követi lassan a visszavonuló magyar-osztrák hadseregeket, míg a többi 4 hadsereg a Szán-nál visszamarad és várja Przemysl elestét.

A nyugati hadszínhelyen a marnei csata után az entente hadseregei csakhamar megállanak. A nyugati hadszínhelyen újból nehéz és súlyos harcok kezdődnek. E nehéz helyzetben a franciák az oroszoktól azt kívánják, hogy Nikolajevics Miklós a főhadműveletek színhelyét a Visztula balpartjára helyezze át és az orosz haderő zömével Németország ellen támadjon.

A franciák kívánságának teljesítése azzal az igen nagy előnnyel is jár, hogy Oroszország rövidesen elfoglal-

¹ Daniloff 282—284. lap.

² Daniloff 291. lap.

hatja Németország lengyel lakta területeit, továbbá a sziléziai ipari gócpontot és szénterületet, amelyre Oroszországnak igen nagy szüksége volt.

Nikolajevics Miklós elhalálozása.

Az orosz legfelsőbb hadvezetőség a franciák kívánságának eleget akar tenni. Ezért szeptember közepén elhatározza, hogy a Visztula balpartján Németország ellen hatalmas támadást kezd. Kiköti azonban, hogy e támadással egyidejűleg a franciák a nyugati hadszínhelyen szintén támadjanak, hogy itt a német főerőt továbbra is lekötve tartsák, másrészt pedig azért, hogy Németország belsejébe előnyomulva a kelet felől támadó orosz hadseregekkel együttesen Németországot békére kényszerítsék.¹

Méltatás.

A 2-ik lembergi csatában a magyar-osztrák hadseregeket az oroszok nem tudták megsemmisíteni. A Szán mentén az orosz hadseregek megállanak és nem üldöznek. A magyar-osztrák hadvezetőség így időt nyer, hogy eddigi veszteségeit pótolja és a csapatoknak támadó készségét visszaadja. És valóban így is történik. Oroszország fő ellensége tehát továbbra is a Monarchia, mert míg a német főerő a nyugati hadszínhelyen küzd és harcol, a magyar-osztrák hadseregek nagyobb és veszélyesebb csapást mérhetnek az oroszra, mint a keleten küzdő kicsiny német hadsereg. Az oroszoknak tehát továbbra is a Monarchia hadereje ellen kellene támadnia. A Németország elleni támadás mindaddig igen veszélyes, míg a Visztula balpartján előnyomuló orosz főerőnek a déli oldalában a magyar-osztrák haderő veretlenül áll.

Nikolajevics Miklós nagyherceg elhatározását azonban politika szüli. A francia kormány kívánságának akar egyrészt eleget tenni, másrészt pedig Németország lengyel lakta területeit, a sziléziai ipari és széntelegeket akarja meghódítani. *Nikolajevics tehát földrajzi terület elfoglalására vágyik, főképp politikai szempontokból!* Pedig régi hadtörténelmi tapasztalat, hogy a hadműveletek vezetésénél a katonai, — nem pedig a politikai szempontok a döntőek.

3. Előnyomulás a Szán és Visztula vonalra.

Hadműveleti tervek.

(Lásd 36., 37., 38., 39. sz. vázlatot és a 7. sz. mellékletet.)

Magyar-osztrák német hadműveleti terv.

Szeptember 18-án délután Conrádot Neusandezben fel keresi Ludendorff tábornok, hogy a hadműveleteket megbeszéljék.²

¹ Daniloff 292. lap.

² Conrád IV. k. 795. lap.

E megbeszélés értelmében a magyar-osztrák haderőnek a német 9-ik hadsereggel együtt megindítandó hadműveleteinek célja, hogy az oroszokkal szemben a háborút eldöntő nagy csatát megvívják.¹

E célból az 1., 4., 3. magyar-osztrák hadseregeknek fokozatosan a Tarnov-Gribov vonalra, a 2-ik hadseregnek pedig ettől délre kellett visszamenniük, hogy ott azután az üldöző orosz hadseregek támadását feltartóztassák. A német 9-ik hadsereg feladata az volt, hogy a Visztula északi partján előnyomulva, déli irányba bekanyarodjék az oroszok északi oldalába.²

E hadműveleti elhatározás megalkotásakor mindkét vezér azt hitte, hogy az oroszok előnyomulásukat a Szánon túl is zömmel a Visztulától délre, erélyesen folytatni fogják.

A napok azonban multak, anélkül, hogy az oroszok a Szánon túl nagyobb erővel nyomultak volna elő. Azonkívül a német 9-ik hadsereg is hamarabb fejezi be új felvonulását, mint ahogy azt gondolták és az már szeptember 27-én hadműveletre kész.³ Ennek következtében újabb hadműveleti terv készül.

Ez újabb terv szerint a magyar-osztrák hadseregeknek szintén támadniuk kellett és pedig az 1. hadsereg zömével, a 4. és 3-ik hadsereggel, a Szán, a déli szárnyal Przemysl, északi szárnyal pedig a Szán torkolat irányába.

Az 1. hadsereg 5^{1/2} gyalog-, 2 lovashadosztályának, továbbá a 9-ik német hadsereg jobbszárnyán a német Woysrch hadtestnek a Visztula északi partján kellett előnyomulnia. A Dankl hadseregnek a Visztulától északra előnyomuló részének, valamint a 9-ik német hadsereg két hadtestének abban az esetben, ha az oroszokkal, még a Szán-on innen összeütközésre kerülne a dolog, a Szán torkolattól nyugatra, míg a 9-ik hadsereg főerejének Jozefovtól északra kellett a Visztulán átkelnie és az oroszok hátába támadnia.⁴

A 2-ik magyar-osztrák hadseregnek a Kárpátok gerincétől kellett előnyomulnia és a Kárpátok gerincétől északra előnyomuló orosz erőket lehetőleg minél nagyobb

a) Cél.

b) Erőcsoportosítás és feladatok az 1-ső terv szerint

c) Erőcsoportosítás és feladatok a 2-ik terv szerint.

¹ Conrád szeptember 20-án Molikéhez intézett táviratában többek között a következőket írja: „Der mit der Aktion am 30. September beginnende Kampf in Ostgalicien und Russisch-Polen wird die Feldzugsentscheidung im Osten bringen.“ (Conrád IV. k. 818. lap.)

² Conrád IV. k. 706—797. lap.

³ Eleinte azt hitték, hogy a német 9-ik hadsereg csak szeptember 30-án lesz hadműveletre kész.

⁴ Conrád IV. k. 900 lap.

erővel délről átkarolnia. Föltétlenül meg kellett akadályoznia, hogy nagyobb orosz erők a Kárpátoktól északra vívandó harcba beleavatkozzanak.¹

A Kárpátok gerincén átvezető átjárókon az oroszok előnyomulását a Kárpátokat biztosító csapatoknak kellett megakadályozniuk.

És pedig:

a Duklai horpadástól a Barcsa magaslatig a kassai katonai parancsnokságnak 25-30 zászlóaljjal, 3 üteggel, ettől délre az oláh határig a munkácsi katonai parancsnokságnak 25-30 zászlóaljjal, 3 üteggel.

Hogy pedig az oroszok figyelmét a német 9-ik hadseregnek Keletporoszországból való kivonásától és a bekövetkezendő hadműveletektől eltereljék, a német 8-ik hadseregnek a Nyemen és a Narev vonal ellen tüntetően támadnia, sőt Ossoviecsset ostromolnia kellett.

A 9-ik hadsereg északi szárnyát az V. és II. hadtest határbiztosító csapatainak kellett biztosítaniuk, amelyek a Varta mentén Kolo-ig, innen egész Vloclavek-ig vonultak fel.

Mellátás.
c) A hadművelési
cél megválasz-
tása.

Conrad és Hindenburg² még mielőtt a német főerő a nyugati hadszínhelyen a döntést kívívná, az oroszokkal végleg le akarnak számolni.

Conrad az oroszok erejét 57-58 hadosztályra becsülte.³ Ez összesen 912-928 zászlóalj. Ezzel szemben állott 49^{1/2} szövetséges hadosztály, azaz 594 zászlóalj. Emellett a magyar-osztrák haderő meggyengült, az augusztus—szeptemberi harcokban igen nagy veszteségeket szenvedett. Az orosz pedig, — bár szintén igen nagy veszteségeket szenvedett, de — ezt pótolni tudta és eddigi fáradalmait is kipihentette.

Ily körülmények között tehát igen nagy kérdés, hogy a kereken ¹/₃-al erősebb ellenség nem semmisíti-e meg az őt megrohanó, számbelileg sokkal gyengébb magyar-osztrák és német csapatokat.

Hogy azonban Conrad és Hindenburg e merész elhatározásra jutottak, az érthető. Merészségüket igazolják

¹ Conrad IV. k. 838. lap.

² Conradra vonatkozólag lásd előbb a 213. lap 1. lábjegyzetében mondottakat. Hogy Hindenburg szintén az oroszok megsemmisítésére és pedig egy újabb Tannenbergre törekedett ez kivüláglik a 9-ik hadsereg parancsnokság 23-án érkezett átiratából, amelynek utolsó mondata így hangzik: „An einem Erfolg zweifelt auch dann die 9. Armee nicht (ha ugyanis Conrad nagyobb erőt nem tol át a Visziula északi partjára) er wird aber nur ein Mukden, kein Tannenberg. (Conrad IV. k. 836/7. lap.)

³ Conrad IV. k. 807. lap.

nemcsak a régebben vívott háborúk, hanem már a világ-háborúnak eddig lezajlott része is. Avagy nem Hindenburg volt-e az, aki Keletporoszországban a németek erejét kétszeresen felülmúló Samsonov és Rennenkampf hadseregeit döntően megverte?

E túlerővel szemben azonban döntő sikert csak úgy lehet elérni, ha azzal szemben valahol viszonylagos túlerőt sikerül létesíteni. E viszonylagos túlerőt Conrád és Hindenburg kettős átkarolással próbálják elérni. Északról átkarolólag kellene támadnia a 9-ik német hadseregnek és az 1. hadsereg 5^{1/2} hadosztályának, tehát összesen 17^{1/2} hadosztálynak. Délről átkarolólag támadna a 2. hadsereg, azaz 9 gyaloghadosztály, míg arcban az 1. hadsereg fennmaradó részének, továbbá a 4. és 3-ik hadseregnek, azaz 25 hadosztálynak kellett támadnia.

Az erőelosztás szerint tehát az arccsoport ereje 25 hadosztály, az átkaroló csoportok 17^{1/2}, illetve 9 hadosztályával szemben.

Ez kissé különös, mert rendszerint az átkaroló csoport erősebb, mint az arccsoport.

Egész más képet nyerünk azonban, ha az ellenséges és a földrajzi viszonyokat is emlékezetünkbe idézzük. Az ellenséges főerő, Conrád és Hindenburg elképzelése szerint, a Visztulától délre nyomul elő. A Visztula azonkívül meglehetősen elválasztó, nagy akadály. Az ellenség tehát, még mielőtt az átkarolás a Visztulán át észak felől hatását éreztetné, erélyes és merész támadással a túl gyengére szabott arccsoportot könnyen megsemmisíthetné. Érthető tehát Conrád aggodalma. Túl merész dolog lett volna az arccsoportot még jobban meggyengíteni.

Az északi átkaroló csoport így is elegendő erősnek látszott. A Visztulától északra az oroszoknak eddig főleg csak lovasságból álló gyengébb erői nyomultak elő. Ezzel szemben Hindenburg előnyomulása a Visztulától északra a legszebb reményekre jogosít.

Ami az átkaroló csoportok támadási irányát illeti, az egyenesen az oroszok hátába vezet és az orosz visszavonulási utat teljesen elvágja. Az északra átkaroló csoport támadása pedig siker esetén egyenesen halálos és döntő. Ha ugyanis a Hindenburg hadsereg zömének sikerül Jozefov környékén a Visztulán átkelni, az oroszok visszavonulása a Visztula és Bug között lehetetlen és így az orosz délnyugati arcvonal hadseregei az orosz északnyugati arcvonal hadseregeivel többé nem egyesülhetnek.

E nagyszabású merész koncepciójú hadműveleti terv, tehát nem csoda, hogy mind Conrádban, mind Hindenburgban azt a jogos reményt keltette életre, hogy önön maguk erejére utalva is sikerül majd halálra sebezniök az orosz.

b) Erőcsoportosítás.

c) A támadási irányok.

Oroszok hadmű-
veleti terve
a) Az első had-
műveleti terv.

Francia nyomásra — miként tudjuk — Nikolajevics Miklós nagyhercegnek főerejével Németország ellen kell támadnia.

Nikolajevics Miklós, az orosz fővezér, a Németország elleni támadást a délnyugati arcvonal feladatává teszi.

Az orosz legfelsőbb hadvezetőség az ilymódon bekövetkezendő hadműveletekre elfogadja bizonyos változtatásokkal a délnyugati arcvonal vezérkari főnökének, Alexejev tábornoknak hadműveleti tervét.

E hadműveleti terv nagyjában a következő volt:¹

A délnyugati arcvonal hadseregeinek zömét, 12-16 hadtestet Galiciából északra tolják el. A zöm azután Ivangorodnál átkel a Visztulán és Petrokov—Miehov vonalban felvonul, hogy Krakkón át Bécs vagy pedig Kalison át Berlinre nyomuljon elő.

A főerőnek a Visztula balpartján való előnyomulását északon az északnyugati arcvonal hadseregeinek kellett biztosítaniok, melyet e célból az 5-ik hadsereggel erősítettek meg. Ennek az alsó Narevtől Plockon át Posenre kellett előnyomulnia.

A déli szárnyat a délnyugati arcvonalnak még a Visztulától délre visszamaradó erői biztosították volna. Ezeket az északnyugati arcvonal néhány hadtestével, továbbá a két szállítás alatt levő hadtesttel² akarták meg erősíteni.

A hadműveletek megkezdése előtt azonban Przemysl még el akarták foglalni. Ugy számítottak, hogy e vár szeptember végéig elesik.

A hadműveletek kezdetét október 10—15-ike közötti időben remélték. Ez időben Alexejev tábornok számítása szerint a főtámadó csoport élhadtesteinek a Nida folyó vonalában kellett állaniok.

E hadműveleti terv azonban csak terv maradt.

b) A 2-ik had-
műveleti terv.

Közben ugyanis az oroszok híreket kapnak a német 9-ik hadseregnek Keletporoszlországból való eltolásáról. Sőt szeptember 30-án egy elesett német tiszt naplójából azt is megtudják, hogy mely hadtesteket szállították el a németek. Majd megállapítják az oroszok a német—magyar-osztrák új felvonulást is.

Ezután pedig megkezdődik a németek előnyomulása is a Visztula balpartján.

Szeptember végén ezért az oroszok megváltoztatják a hadműveleti tervét, amely már úgy is idejét multá, mert hisz a németek és a Dank! hadsereg ekkor már a Nida

¹ Daniloff szerint (lásd Daniloff 295—96. lap).

² 1 és II. szibériai hadtestekkel.

vonalt elértek. Az orosz főerőnek pedig a Nida vonalában kellett volna felvonulnia.

Az oroszok új hadműveleti terve szerint az orosz hadseregek legközelebbi és főfeladata a Visztula balpartján előnyomuló német—magyar-osztrák hadseregek megsemmisítése.

A főtámadást az előnyomuló német hadseregek északi oldalába tervezik és pedig 10 hadtesttel, míg a többi 16 hadtesttel a Visztula és Szán mentén a német—magyar-osztrák hadseregek támadását arcbán akarják lekötöni.

Az északnyugati arcvonall feladata volt a jobbszárny biztosítása.

Fenti célból Ivanov tábornok rendelkezésére bocsátják még az eddig az északnyugati arcvonallhoz tartozó 2-ik hadsereget is.

A főtámadó, azaz az oldaltámadó csoportot a 2-ik és 5-ik hadsereg alkotta. E csoportnak Novogeorgievsk—Varsónál a Visztulán átkelnie és Skierniewicse irányában támadnia kellett. A főtámadó csoport nyugati oldalát Novikov tábornok lovashadtestének kellett biztosítania azért, hogy a Bzura mentén állást foglal.

A Visztula mentén a Palica mentén és az Ilzanka torkolat között a 4-ik hadseregnek kellett felvonulnia. Elővédjével Kosienice és Alexandriánál a Visztula balpartján.² Ezenkívül a Visztulán számos hídfejt kellett teremtenie, hogy így a folyón való átkelést előkészítse.

A 4-ik hadseregtől délre a 9-ik hadseregnek kellett felvonulnia az Ilzanka torkolattól délre a Visztula és az alsó Szán mentén.³ E hadsereg két lövészdandárt és egy gárda lovashadtestet küldött Opatovhoz, mint elővédet.

A 9-ik hadseregtől délre a Przemysl-t ostromló 3-ik orosz hadseregnek kellett a Szán mentén állást foglalnia.⁴ Ép ezért, hogy a 3-ik hadsereget mielőbb szabaddá tegyék, egy ostromló hadseregnek, a 11. o. osz hadseregnek a felállítását rendelik el.⁵

¹ A Scheidemann tábornok parancsnoksága alatt álló 2-ik hadsereget ezidőben az I. szibériai, II. szibériai, I., XXIII., XXVII., II., IV. hadtest alkotta.

² A Plehve tábornok parancsnoksága alatt álló 2-ik hadsereg állott az V., XVII. és XIX. hadtestekből.

³ A 4-ik hadsereg parancsnoka Everth tábornok; ez a XVI., a gránátos és a III. kaukázusi hadtestekből alakult.

⁴ A 9-ik hadsereg Lecciszki tábornok alatt a XIV., XVII., valamint a gárda hadtestből állott.

⁵ A 3-ik hadsereg parancsnoka Radko Dimitriev tábornok. A IX. X., XI. és a XXI. hadtestek alkották.

⁶ A 11-ik hadsereg parancsnoka Szelivanov tábornok, a XXVIII., valamint a XXIX. hadtestekből állott.

A legszélse balszárnyon az orosz 8-ik hadsereg balszárnyával Sztaremasztó-nál volt.¹ E hadsereg lovassága pedig Szanok-Jablonicza között a Kárpátok hágaiban.

A Galiciában visszamaradó 3., 11. és 8-ik hadseregekből különben Ivanov tábornok felsőbb utasításra külön csoportot alkot, melynek parancsnoka Bruszilov tábornok, aki emellett még a saját hadserege fölött is megtartja a parancsnokságot.

Méltatás.
a) Az oroszok
tétlensége.

Feltűnő mindenekelőtt a lassúság és vontatottság. A 2-ik lemergi csata után tulajdonképpen egész szeptember hónapban nem történik semmi. Mindenki Przemysl esestére vár, bár már szeptember közepén Nikolajevics Miklós elhatározza, hogy a Visztula balpartján fog támadni.

b) Az oroszok
elvesztik a kez-
deményezést

E lassúság és vontatottság miatt azután az orosz fővezér kezéből kiesik a kezdeményezés. Kénytelen lemondani a tervéről. Új tervet kell készítenie, melyet azonban már tulajdonkép Hindenburg és Conrád diktál, mert hisz az orosz új hadműveleti terv tulajdonkép nem más, mint ellenrendszabálya a német—magyar-osztrák hadműveletekkel szemben.

c) A döntés he-
lyének megvá-
lasztása.

Az orosz fővezér épúgy mint Conrád és Hindenburg, északon keresi a döntést. Az ellenfél északi szárnyát akarja átkarolni. Az orosz azonban észak felé messzebb tolódik el, mint Hindenburg s ezért az orosz átkarolás sikerülni fog, míg Hindenburg átkarolásából arctámadás lesz.

d) A hadműveleti
terv bonyolult
volta.

Feltűnő az orosz hadműveleti terv bonyolult volta. Így pl. az orosz 5-ik hadsereget egész Varsóig tolják északra. Viszont ennek helyébe az északnyugati arcvonalból akarnak erősbítéseket eltolni Galiciába.

e) A parancsnok-
lái viszonyok.

Ivanov tábornok hat (sőt a 11. hadsereggel együtt hét) hadsereg fölött parancsnokol. Napoleon ama megállapítását, hogy a csapat vezetésben az ember teljesítő képességének felső határa az öt rendelkezési egység, a világháború is igazolta. A feladat és a földrajzi viszonyok szerint itt 3 nagy csoportot lehetne alakítani. Egyik csoport lehetne a főtámadó, vagy oldaltámadó csoport a 2. és 5-ik hadsereg, amely kb. 320 zászlóalj, azaz kerek 350.000 fő. A másik csoport lehetne az arccsoportnak a Visztulától északra fekvő része: a 4. és 9. hadsereg, amely kb. 192 zászlóalj, kereken 200.000 fő. Végül a 3-ik csoport lehetne az arccsoportnak a Visztulától délre húzódó része, a 3., 8. és 11. hadsereg, amely szintén kb. 320 zászlóalj, azaz kerek 350.000 fő.

Súrlódásokra adhat az is alkalmat, hogy a 8-ik had-

¹ A 8-ik hadsereg parancsnoka Bruszilov tábornok, a VII., VIII., XII. és a XXIV. hadtestekből alakult.

sereg parancsnokának alárendelik a Visztulától délre működő hadseregeket is, mert az emberi természet egyik sajátos jellemtulajdonsága, hogy a saját hadsereget könnyen előnyben részesíti. A közmondás is úgy szól: „még a szentnek is maga felé hajlik a keze”.

A hadjárat rövid összefoglalása.

Az ismertetett hadműveleti tervek alapján kezdődő, a Szán és Visztula menti őszi hadjárat 5 időszakra osztható fel:

1-ső időszak: a magyar-osztrák és német hadseregek általános támadása október 4-től 9-ig;

2-ik időszak: a nagy csaták bevezető harcai október 10-től 12-ig;

3-ik időszak: a nagy csaták időszaka október 13-tól 20-ig;

4-ik időszak: a magyar-osztrák—német arcvonaltól északi szárnyának támadása október 21—27-ig;

5-ik időszak: a magyar-osztrák arcvonaltól déli szárnyának támadása és az északi szárnyán való ellentállás megkísérlése okt. 28-tól nov. 2-ig.

Az *első időszakban* az oroszok lassúsága, úgyszólván csaknem tétlensége miatt a magyar-osztrák és német hadseregek erélyes támadással előretörnek Sztari—Szambor—Varsó között a Szán és Visztula vonalig. Az oroszok a Visztula balpartján Orosz-Lengyelországban akarnak támadni, s ezért a főerejüket északra tolják el, Przemysl azonban előbb még el akarják foglalni. E sikertelen vállalkozás miatt azután a főerőnek északi irányba való eltolásával elkésnek.

A *2-ik időszakban* mindkét fél a főtámadás számára igyekszik az előfeltételeket megteremteni. Az oroszok Varsó és Ivangorodnál a főtámadás megindításához szükséges hatalmas hídfejt akarják biztosítani. A német és magyar-osztrák hadseregek pedig a Szán torkolat és a Sztari—Szambor vonalban megindítandó főtámadás számára igyekeznek kedvező előfeltételeket teremteni és a főtámadásra kirendelt hadseregek oldalait biztosítani. Ez nekünk sikerül is. Varsónál, Ivangorodnál és a Kárpátokban visszaszorítjuk az oroszokat.

A *3-ik időszakban* a mi részünkről megkezdődik a főtámadás a Sztari—Szambor—Szán vonalon. Ugyanekkor azonban az oroszok újból megkísérlik, hogy az okt. 21-én megindítandó főtámadás számára Varsó előtt meglehetősen nagy és biztosított kitörési kaput teremtsenek, amely mögött azután a főtámadásra kiszemelt orosz főerő nyu-

A hadjárat beosztása időszakokra.

godtan és biztosan gyülekezhessék. Megkísérlik azonkívül, hogy a magyar-osztrák haderőt lekössék, nehogy Varsóhoz lehessen küldeni az északi szárny megerősítésére és az orosz főtámadó csoport átkarolásának megakadályozására.

Igy keletkezik azután északon a *varsói csata*, amelyben az orosz visszaszorítja a németeket, továbbá a *Szán menti* és *chirovi* csata, amelyekben a mi főtámadó csoportjaink a legszebb reményekre feljogosító módon kezdik meg a Szán torkolat és Sztari—Szambor vonalában a főtámadást.

A német 9-ik hadsereg varsói veresége azonban maga után vonja, hogy a Szán mentén a további támadást be kell szüntetnünk, mert az egész 1. hadsereget Hindenburg segítségére észak felé el kell tolnunk. A Szán mentén visszamaradt 4-ik magyar-osztrák hadsereg pedig a támadásra egymaga gyenge.

A *4-ik időszakban* megkezdődik az oroszoknak régen vajudó általános támadása. E támadás a német—magyar-osztrák északi szárny összeomlásával végződik. Végződik pedig ezért, mert a Hindenburg hadsereg északi szárnyát az oroszok teljesen átkarolják, az ivangorodi csatában pedig a magyar-osztrák 1-ső hadsereget az oroszok támadása hátraszorítja és így a Hindenburg hadsereg déli szárnyát is átkarolás fenyegeti. E kétoldali átkarolás veszélye miatt azután a Hindenburg hadsereg visszavonul.

Az oroszok általános támadása miatt a Szán menti és a chirovi csatákban, melyek ez időszakban is tovább folynak — igen válságossá válik a helyzet. A Szán menti csatában az oroszoknak több helyen sikerül a Szán nyugati partjára átjutniok. — a chirovi csatában pedig a középre és a déli szárnyra az oroszok hatalmas ellentámadást intéznek, minek következtében jobbszárnyunk kissé hátraszorul.

Az *utolsó, azaz 5-ik időszakban* a magyar-osztrák hadseregfőparancsnokság még mindig nem adja fel a reményt, hogy végül mégis csak sikerül a győzelmet kicsikarnia. Az ivangorodi csata következtében visszavonult Dankl hadsereg az Opatovka mentén védelemre rendezkedik be és hősieles elszántsággal kíséri meg, hogy a chirovi csatában a döntésért küzdő hadseregeink számára a szükséges időt megszerezze.

Ez azonban nem sikerül. Az *opatovkai csatában* az orosz túlerő visszanyomja az 1. hadseregünk közepét és déli szárnyát. Az 1. hadseregnek így vissza kell vonulnia úgyszólván épp abban a pillanatban, amikor a *chirovi csatában* támadó csapataink győzedelmes támadó előnyomulásukat megkezdik. Az északi szárny ellentálló képességének megtörése miatt a chirovi csatát is félbe kell

szakítanunk és megkezdődik a visszavonulás az egész vonalon.

A hadműveletek.

A magyar-osztrák és német hadseregek általános támadása október elején.

(Lásd 44., 36., 39. számú vázlatot és a 7. sz. mellékletet.)

A hadműveletek Keletporoszországban kezdődnek. Itt, hogy az oroszok figyelmét a német 9-ik hadseregnek Felsősziléziába való eltolásától eltereljék, a 8-ik hadsereg Grodno—Kovnora támad tüntetőleg, gyengébb erőkkel pedig a Narev vonal ellen nyomul elő, sőt Oszoviecs-et is ostromolni kezdi szeptember 26-án.

1. A 8-ik német hadsereg tüntető előnyomulása.

Az oroszok, hogy a bekövetkezendő hadműveletek északi szárnyát biztosítsák a német 8-ik hadsereggel szemben szeptember végén a Kovno—Grodno—Olita vonalból kettős átkaroló támadást kezdenek. A túlerővel a német 8-ik hadsereg nem bír. Lépésről-lépésre kénytelen hátrálni a Nyementől egész az Angerrap vonalig, ahol a kiépített, megerősített állásban az oroszok támadása fennakad.

Az oroszok: ellen-támadása a német 8-ik hadsereg ellen.

A német legfelsőbb hadvezetőség ekkor az ország belsejében felállított új XXV. tartalékhadtestet küldi Keletporoszországba. Ennek beérkezte után október közepén a német 8-ik hadsereg újra támad és az oroszokat a határon túlra veti vissza.

Keletporoszország déli határának biztosítására a Visztula menti várórségekből és népfölkelő csapatokból álló 2 hadosztály erős Zastrow hadtestet alakítják.

Közben a német 9-ik hadsereg felvonulását befejezi és szeptember 27-én már hadműveletekre készen áll Krakkó és Kalis között. Szeptember 28-án pedig az előnyomulást meg is kezdi, amelyhez a Dankl hadseregnek a Visztulától északra való előnyomulásra kész csoportja is csatlakozik. Az előnyomulást a rossz utak és kedvezőtlen időjárás megnehezítették. Napi menetteljesítmény átlag 30 km.

2. A német 9-ik hadsereg előnyomulása.

Október 4-én a Dankl hadseregnek a Visztulától északra előnyomuló része Klimontov-nál, a Woysch hadtest pedig Opatov-nál az orosz 9-ik hadsereg előretolt részeit heves harc után visszadobja. Az oroszok nagy veszteségeket szenvednek és a Visztula mögé mennek vissza.

3. A magyar-osztrák hadseregek előnyomulása.

Majd október 5-én a Dankl hadseregnek a Visztulától északra támadó csoportja Sandomierz-t foglalja el.

A magyar-osztrák hadseregek október 4-én kezdik az előnyomulást.

A Dankl hadsereg jobbszárnya és a 4-ik hadsereg, melynek parancsnokságát Auffenberg-től József Ferdinánd

főherceg vette át¹ Jaroszlautól a Szán torkolatig terjedő Szan vonalra nyomultak elő.

A 3-ik hadsereg közepével Przemysl-re, tőle délre pedig a 2-ik hadseregnek jobbszárnyával az uzsoki szoroson át, Samborra nyomult elő.

Az uzsoki szorostól délkeletre pedig a Kárpátok hágóinak visszafoglalására Hoffmann tábornoknak, a munkácsi katonai parancsnoknak népfőkelői mennek támadásra. Itt különben október elején Pflanzner-Baltin lovassági tábornokot bízzák meg a Kárpátok átjáróinak és Erdélynek védelmével.

Az oroszok hadműveleti tervök értelmében a Visztulától délre is a Szán mögé vonják vissza hadseregeiket. Így tehát a Szánig csak jelentéktelen utóvéd harcok vannak. Erősebb ellentállást az oroszok csak Rzezov-nál és Lancut-nál fejtenek ki.

Minket magyarokat különösen érdeklő harcok azonban Przemysl-nél és a Kárpát-hágókért zajlanak le.

4. Przemysl első
ostroma és fel-
mentése.

Amidőn Przemyslt visszavonuló hadseregeink magára hagyták, az orosz 3-ik hadsereg megkezdte lassan Przemysl körülrését.² A gyűrűt a vár körül az oroszok csak október 1-én zárják be.³

Az erődök tervszerű lövetése szeptember 22-én, a város bombázása október 2-án kezdődött.⁴

A vár parancsnoka Kusmanek altábornagy, feladata „a várnak végsőkéig való tartása.”⁵ Ő azonban nemcsak szenvedő védelemre szorítkozott, hanem csapataival kitöréseket hajtat végre, hogy ezáltal nagyrészt az oroszok üldözését visszavonuló hadseregeinkkel szemben zavarja és késleltesse, másrészt pedig, hogy mennél több ellenséges erőt magára vonjon s ezáltal hadseregeink visszavonulását, később pedig a Szán felé való támadását megkönnyítse.

Említésre méltó kitörések a szeptember 25., 27. és

¹ Auffenberget, Conrád ellenvetése ellenére, Frigyes főherceg váltatta fel, mert a magyar-osztrák hadsereg főparancsnoka hivatalos szemléinél és Auffenberg eddigi magaviseletéből arra a meggyőződésre jutott, hogy a 4-ik hadsereg nem bízik Auffenberg vezető képességében és hogy Auffenberg az újabb hadműveleteket pesszimiztikusan ítélte meg. (Conrád IV. k. 881. lap.)

² Kusmanek, a vár akkori parancsnoka, az első ostromot szept. 17-től okt. 10-ig számítja. (Lásd Kusmanek: Przemysl mindkét ostroma 1914. és 1915-ben. Hadtörténelem 1921. 4. szám 201. lap) Bár Jaroszlaut csapataink csak szeptember 20-ról 21-re virradó éjjel ürítik ki és így Przemysl csak ezidőtől kezdve maradt magára.

³ Österreich-Ungarische Kriegsberichte Heft. 5, 18. lap.

⁴ Kusmanek 2 alatt említett munkája, 216. lap.

⁵ Kusmanek 2 alatt említett munkája, 213. lap.

október 4-iki. Az elsőt Weber tábornok, az utóbbi kettőt pedig Tamássy altábornagy magyar csapatai hajtották végre a legnagyobb hősiességgel.¹

A magyar-osztrák hadseregek gyors előnyomulása miatt az oroszoknak hadműveleti tervük értelmében is mielőbb a Szán mögé kellett visszamenniük és emiatt Przemysl ostromával is fel kellett hagyniuk. Előbb azonban megkísérelték Przemysl várának erőszakos támadással való elfoglalását. Az erőszakos támadást Cserbacsov tábornok hajtotta végre,² és pedig állítólag $9\frac{1}{2}$,³ illetőleg 10 hadosztállal.⁴ A 72 órán keresztül, azaz egész október 5-től 8-ig tartó véres küzdelemben Weber tábornok magyar népfölkelői és a 23. honvédhadosztály magyar katonái véres fővel verik vissza az orosz, bár az oroszoknak sikerült már az egyik erőd tetejére feljutniuk.

A sikertelen erőszakos támadás után Tamássy altábornagy parancsnoksága alatt a magyar honvédek október 11-én és 12-én egy utolsó kitörést hajtanak végre, hogy az oroszok visszavonulását gyorsítsák és a saját 3-ik hadsereg előnyomulását megkönnyítsék. E kitörés szintén teljes sikerrel járt s az orosz sietve vonult el a Szán keleti partjára. Przemysl ostroma az oroszoknak kb. 70.000 emberébe került.⁵

A Kárpátok átjáróit — amint tudjuk,⁶ — az oroszok a 2-ik lemergi csata után elfoglalták és általában az Uzsoki hágó—Szolyva—Ökörmező—Máramarossziget vonaláig törnek be Magyarországra.

Az új hadműveleti terv értelmében a 2-ik hadsereg déli szárnyának az Uzsoki szoroson át kellett támadólag előnyomulnia. Ettől keletre pedig a munkácsi katonai parancsnokság alá tartozó csoportnak, amely fölött az Erdély védelmével megbízott Pflanzner-Baltin lov. tábornok október 8-án átveszi a parancsnokságot, kellett az oroszokat a hágókról viasszaszorítania és a Dnyeszter felé előnyomulnia.

5. A Kárpátok hágóinak visszafoglalása; az oroszok kiűzése Magyarországból.

¹ Tamássy Árpád altábornagyot és a magyar 23. honvéd hadosztályt tartották általában a védelem lelkének. A felszabadult przemysli védőrség hangulatáról így tájékoztatja Frigyes főherceget szárnysegéd-tisztje: Mor ezredes (Conrad V. k. 226. lap). Ezt mondja különben a magyarokat nem igen szerető Conrad is Bolfrashoz írott levelében (Conrad V. k. 302. lap). Bolfras pedig kétszer is megsürgeti levélileg Conrádot, hogy Tamássy és „derék honvédeknek” kitüntetési javaslatával mi van? (Conrad V. k. 259. és 352. lap)

² Daniloff 310. lap.

³ Kusmanek előbb említett munkája 218. lap.

⁴ Schweitzer István: Przemysl védelmének rövid ismertetése. Hadtörténelmi szemelvények a világháborúból 196. lap.

⁵ Schweitzer előbb említett munkája 196. lap.

⁶ Lásd előbb a 202. lapoldalt.

E feladat megoldásánál keletkeztek megint csak a magyar fegyverekre dicső harcok, melyek az oroszoknak Magyarországból való kiverését eredményezték.

a) Uzsck.

Az uzsoki hágót szeptember 24-én elfoglalják az oroszok és Hajasdra nyomulnak elő, miután az uzsoki hágó védelmére kirendelt három zászlóaljat viasszaszorították és öt éppen a vasuti kocsiból kirakodó löveget zsákmányoltak.¹ Ezt a három zászlóaljat a 17. népfőkelő dandárral továbbá, először a IV. hadtesthez tartozó 38. honvédgyaloghadosztály egy dandárával, majd az egész 38. honvédhadosztállyal és a szintén magyar 102. népfőkelődandárral Karg báró altábornagyparancsnoksága alatt megerősítik, aki a szeptember 26-tól 28-ig² tartó *fenyves-völgyi* ütközetben megveri az oroszokat, és a következő nap már tovább folytatja a támadást az uzsoki szorosra. E támadás megkönnyítésére a vereckei védőszakasz parancsnoka Drda ezredesnek különítményét különíti ki, hogy ez az uzsoki szorost védő oroszokat megkerülje. Drda ezredes azonban Tihá-t elérve, különítményével a fáradtságra és az élelmiszerhiányra való hivatkozással, Vereckére visszafordul.³ Karg altábornagy támadása így csak lassan halad előre. Október 2-án maga Tersztyánszky lovassági tábornok kap parancsot, hogy a IV. hadtest zömével és az eddigi Karg csoporttal támadjon. Október 4-én az oroszok ellentállása meginog és az uzsoki szoros hazánk egyik kapuja, újra a mienk.

Tersztyánszky csoportja tovább nyomul elő. Az előnyomulás a hegységben különben is igen nehéz. Az oroszok szívós ellentállása még nagyobb nehézségeket okoz. Minden nap újabb és újabb harcok között kell az utat kivekedni. Így azután a Tersztyánszky csoport október 9-én csak Turkát éri el, amit szintén harccal, erős küzdelem árán kell elfoglalnia. Ezzel szemben a 2-ik hadsereg többi része, mely a rossz útviszonyok miatt szintén csak nehezen tudott előjutni e napon (október 9.), a Chyrov-felé vezető úton a Kroszcienkot érte el.

b) A Vereckei és
a Beszkid hágók.

Az uzsoki szorostól délkeletre fekvő hágók birtokáért és az oroszoknak Magyarországból való kiszorításáért ez alatt az idő alatt Hoffmann tábornok csoportja vív szintén véres harcot.

Az oroszok szeptember 26-28-iki harcokban a Vereckei és a Beszkid hágók védőit Vezérszállásra és Volócra szorították vissza. Csapataink azonban a túlerővel szem-

¹ Karg báró altábornagy jelentése szerint (Conrad IV. k. 859. lap.)

² Conrad IV. k. 887. lap.

³ Conrad IV. k. 887. és 902. lap.

ben itt sem tudják magukat tartani szeptember 30-án éjjel Szolyvára kénytelenek visszavonulni.

A Magyarországot fenyegető orosz betörés elhárítására Hoffmann tábornok 8 menetzászlóaljat és 2 honvéd tartaléküteget kap Fleischmann alezredes parancsnoksága alatt erősítés gyanánt.

Hoffmann tábornok e 8 zászlóaljból 6-ot Fleischmann parancsnoksága alatt a már egész Szolyváig előnyomult oroszok ellen támadásra rendel. Fleischmann már október 3-án támad. Október 4-én Vezérszállást, október 5-én Alsó Vereckét és Volóct, október 6-án a Vereckei szorost, 7-én pedig a Beszkid hágót foglalja el.

A Vereckei és Beszkid hágókkal csaknem egyidejűleg támadják meg az oroszok a toronyai (Vyszkov) hágót is, amelynek védőit a szeptember 25–26-i harc után Ökörmezőre szorítják vissza.

c) Toronya.

Hoffmann tábornok mindennek előtt a rendelkezésre álló tartalékszászlóaljjal¹ megerősíti a védőrséget. Azután ama 8 menetzászlóaljból, melyet erősítésül kapott, 2 zászlóaljat,² továbbá a Pantyr hágót védő csapatból, mert az ellenség itt nem támadott, 1 zászlóaljat egyesít Attems gróf altábornagy parancsnoksága alatt s ezekkel Királymezőn–Kalocsaláz–Szinevér-en át Ökörmezőre támadtat. A Pantyr hágó védőivel, miután a kalocsalázi ütközetben az utat megnyitják, gróf Attems altábornagy egyesíti különítményét s az ő vezetése alatt az Ökörmező ellen indított vállalat október 1-én fényesen sikerül. Az oroszok 300 fogoly visszahagyásával elkeseredett harc után Toronya felé a majdánkai állásba mennek vissza.

A Tatár (Jablonica) hágót Turnau alezredes a) A Tatár hágó Zalescsikitől visszavonult zászlóaljával védte. A túlerő ellen azonban ő is kénytelen szeptember 28-án Körösmezőre visszavonulni, amelyet báró Bothmer tábornok 4 zászlóaljjal és 1 népfölkelő üteggel szállt meg. A túlerős orosz támadást azonban báró Bothmer sem tudja feltartóztatni, október 1-én Rahóra, 2-án pedig N. Bocskóra és még az éj folyamán Hosszúmezőre vonul vissza. Október 3-án pedig Técsőnél foglal védelmi állást, ahova a csoport-tartalék is bevonul.³ Ilymódon Máramarossziget az oroszok kezébe kerül.

Hoffmann tábornok időközben 8 zászlóaljat és 3 üteget von össze Técsőnél. Most azután az ökörmezői győző: gróf Attems altábornagy indul támadásra Máramarossziget visszafoglalására, ahonnan az oroszok erejük

¹ Lásd előbb a 201. lapoldalt.

² Hat zászlóalj Fleischmann alezredes alatt Szolyvára támadt.

³ Lásd előbb a 201. lapoldalt.

egyrészevel az Iza völgyén át Erdélybe törtek be. Attems gróf Hosszúmezőnél október 5-én megtámadja az oroszokat, akiket két napos küzdelemben a hártérre épen beérkező 2-ik lengyel légió segítségével megver. Az oroszok Máramarosszigetet feladják és Nagybecskóra vonulnak vissza, ahonnan azonban már október 7-én Kis Lonkára, innen pedig október 8-án még tovább kénytelenek visszamenni.

Ez események hírére az Iza völgyén át Erdélybe betört orosz különítmény is visszafordul. Elővédje azonban október 8-án Szurdoknál a Máramarosszigetről az Iza völgyébe irányított zászlóaljunkra bukkan. Közben az Attems csoport 6. zászlóalja és 1 ütege a Visó völgyben nyomult elő, míg Kirlibabáról Borsán át a keleti védőszakasz 7. zászlóalja és 2 ütege Schuller tábornok alatt, végül Rácz ezredes parancsnoksága alatt az erdélyi védőrség 6. zászlóalja és 1 üteg erős dandára nyomult elő. Minden oldalról körülfogva, az oroszok nagyrésze fogságba esik és csak egy kis rész menekült meg az erdőkön át.

Október 8-án Pflanze-Baltin veszi át a parancsnokságot, aki mindenekelőtt átszervezi a neki alárendelt csoportot. (Lásd 7. sz. mellékletet.)

A hadműveletek
lefolysa orosz
részről.

Hindenburgnak, majd a magyar-osztrák hadseregnek előnyomulása következtében — oroszrésztől — a hadműveleti terv értelmében megkezdődik a hadseregeknek a Szán és Visztula mögé való hátravonása.

A hadseregek hátra való felvonulása és északra való eltolása a rossz időjárás és a rossz úti viszonyok miatt igen lassú. Legnehezebb az 5., 9. és 4. hadseregek hátravonása. A 9-ik hadsereg ugyanis időközben a Viszlokát érte el. Ettől délre pedig az 5. hadsereg a Szánon át megkezdte az előnyomulást és a Rzezov-Jaroslau vonalat érte el. E hadseregeknek tehát nagy útat kellett megtenniük, hogy a terv szerinti helyöket mielőbb elfoglalják. Október 9-ig a felvonulás azonban nagyjában befejezést nyert, kivéve az 5-ik hadsereget, amely október 8-án és 9-én még csak Lublint érte el. Ennek ellenére azonban Ivanov tábornok október 10-ére a támadás megkezdését rendeli el.

4. A Visztula és a Szán vonalon kifejlődő nagy csaták bevezető hadműveletei.

Új hadműveleti tervek.

(Lásd 40., 44. és 45. sz. vázlatot és a 7. sz. mellékletet.)

Helyzet.

Magyar-osztrák és német részről az előnyomulás megkezdése után csakhamar megállapítják, hogy az oro-

szok a Szán-tól nyugatra a döntésért harcolni nem akarnak, a harc elől kitérnek és nagy erőket tolnak el Galiciából a Szán és Visztula keleti partján Ivangorod, továbbá Varsó környékére valószínűleg azért, hogy Orosz-Lengyelországban a Visztula balpartjára átkelve az előnyomuló német—magyar-osztrák hadsereget Varsó környékéről átkarolólág megtámadják.

Ez új helyzetekkel szemben Hindenburg és Ludendorff elhatározzák,¹ hogy

Hindenburg és
Ludendorff
szándéka

Ivangorodot és e vártól délre a Visztula vonalát elfoglalják, hogy ílymódon az oroszoknak a Visztula nyugati partjára való átkelést lehetetlenné tegyék;

Ivangorod és Varsó között a Visztula balpartjára átkelt orosz erőket megverik, Varsót elzárják, ha lehet elfoglalják.

E célból a 9. hadseregparancsnokság október 8-án elrendeli, hogy

a Mackensen csoport (XVII. és a Frommel hadtest) Varsóra nyomuljon elő;

Erőcsoportosítás,
feladatok.

a Gallwitz csoport (XX. és a gárda tartalék hadtest) zárja le a Visztulát Ivangorodtól délre és északra;

a Woysch hadtest a Gallwitz csoporttól délre védelmezi a Visztula vonalat s azonkívül tartson összeköttetést a Dankl hadsereggel;

a XI. hadtestet a Dankl hadsereg megerősítése végett e hadseregnek rendelik alá.

A magyar-osztrák hadvezetőség a német 9-ik hadseregparancsnokságnak a 3. és 7-ik lovashadosztályt rendeli alá. A németek a 3. lovashadosztályt a XX. hadtesthez, a 7. lovashadosztályt pedig a Frommel hadtesthez osztják be.

Magyar-osztrák részről a hadseregfőparancsnokság² a Visztula mögött a felvonuló orosz erőket a déli oldalukba és a hátukba akarja támadni.

Conrad szándéka.

E szándék megvalósíthatása végett mindenekelőtt a Szánon akar átkelni, azután Lemberg felé keleti irányban akar támadni Conrad, hogy ílymódon az északi irányba felkanyarodó és támadó hadseregek oldalát és hátát biztosítsa.

E szándék megvalósítására október 10-én adják ki az intézkedést.³

Erőcsoportosítás,
feladatok.

¹ Schwarte: Der grosse Krieg I. Teil: Der Krieg im Herbst und Winter im Osten. Oberst Immanuel. 463/4. lap.

² Conrad V. k. 86. lap.

³ A hadseregfőparancsnokság 1914 október 10-én kelt Op. Nr. 3077. sz. intézkedése.

Ez intézkedés szerint:

az 1. hadsereg a német XI. hadtesttel együtt Jozefov és ettől délre keljen át a Visztulán és a Szán-on, azután balszárnnyával a Visztulára támaszkodva támadjon északi irányba;

a 4. hadsereg a Krzezov—Jaroszlaui vonalból a Ravaruska—Tomaszov közötti területbe nyomuljon elő, hogy azután a körülményekhez képest vagy az 1. hadsereggel együttesen északi irányba támadjon átkarolólag, vagy pedig keleti irányba nyomuljon elő, ha a Lemberg környéki csatánál erre szükség lenne;

a 3. hadsereg, melynek a 23. honvédhadosztályt¹ újból alárendelik, keleti irányba, déli szárnyával Janov—Lemberg-re nyomuljon elő;

a 2. hadsereg ettől délre ugyancsak Lemberg-re támadjon és pedig a Tersztyánszky csoporttal Drohobics—Mikolajovon át lehetőleg átkarolólag;

a Kárpátok átjáróin levő erők a Dnyeszter felé támadjanak, hogy e folyótól délre levő orosz erőket lekössék és az ellenség összeköttetéseit megszakítsák.

Méltalás.
a) A kitűzött cél
és a rendelkezés
re álló erő.

Az új hadműveleti terv szerint tulajdonképp a német 9-ik hadsereg a XI. hadtest kivételével² Jozefov és Varsó között a Visztula mentén kb. 170 km hosszú arcvonalon *lekötő csoport*. A magyar-osztrák 1., 4., 3. és 2-ik hadsereg és a német XI. hadtest³ pedig Jozefov és a Dnyeszter között kb. 180 km. széles területben *főtámadócsoport*. A lekötőcsoportban kb. 1 1/2 méterre jut egy ember, míg a főtámadócsoportnál egy méterre kb. 3 ember jut.

b) A németnél.

A német 9-ik hadsereg feladatai:

1. a Visztula balpartján levő orosz erőket meg kell verni;

2. a Visztuláig kell előnyomulnia;

3. az oroszok átkelését a Visztulán meg kell akadályoznia;

4. Varsót és Ivangorodot kell elfoglalnia.

Ha a német 9-ik hadsereg erejét a feladatokkal összevetjük, önkéntelenül is kételkedés ébred fel bennünk, hogy ily gyenge erővel ily sokoldalú és kiméretlen támadást kívánó feladatokat megoldhassunk. Ha a német 9-ik hadsereg már közvetlenül a Visztulánál lenne és ha már Varsót és Ivangorodot is elfoglalta volna, még akkor is kétséges, hogy ily gyenge erővel az orosz túlerőnek a Visztulán való átkelését és támadását meg tudja-e aka-

¹ Eddig Przemyslben volt.

² 10 gyalog és 3 lovashadosztály.

³ 38 1/2 gyalog- és 6 lovashadosztály.

dályozni addig, míg a magyar-osztrák hadseregek támadása a döntést megérleli?

Szerencsére azonban nemcsak a szám, hanem az erkölcsi erő is nagy szerepet játszik, sőt az erkölcsi erők a fontosabbak. A tannenbergi és az angerburgi győzőknél pedig az erkölcsi erők túlsúlyára jogosan lehetett számítani.

A magyar-osztrák hadseregek feladata viszont a következő:

C) Magyar és osztrák hadseregekénél.

1. a megáradt Szán folyót védelmező és ettől délre a Kárpátok magaslatain kitünő védelmi állásban levő kb. 250 zlj. erős¹ orosz hadseregeket kellett megverniök kb. 500 zlj-al.²

2. a Kárpát-magaslatok—Szan—Visztula vonalában vívott csata után az ellenséget erőlyesen üldözve, valószínűleg még egy új nagy csatát kell azzal vívniök Lemberg előtt, Lemberg birtokáért;

3. minél előbb és minél gyorsabban északi irányba kell kanyarodniök és a Visztula vonalon át a német 9-ik hadsereget támadó orosz erőket déli irányból oldalba és hátba támadniök.

Mindez igen nehéz feladat! Kérdés, elég erős lesz-e a főtámadó csoport? Annyival is inkább, mert a zlj.-ak ereje 1000 ember helyett általában csak 800 fő, állományuk így nem teljes, a tüzérségi támogatást tekintve pedig messze mögötte állanak az oroszoknak.³

E messzemenő távoli és az orosz főerő megsemmisítését célzó hadműveleti terv helyett talán célszerűbb lett volna kezdettől fogva már szerényebb hadműveleti cél elérésével megelégedni. Talán elegendő lett volna, ha egyelőre megelégedtünk volna a Visztula—Szan—Kárpátok vonalán szilárd védelmi vonal kiépítésével és az oroszok további támadásának visszaverésével. A további támadással várni lehetett volna addig, míg a németek nyugatról a francia hadszínhelyről az orosz hadseregek megsemmisítéséhez elegendő erőt nem hoznak. A haditerv ezt nemcsak megengedte, hanem egyenesen követelte is.

Korlatoltabb hadműveleti cél ki-tüzése.

Ez esetben pedig a Visztulától északra nem csupán az 1. hadsereg részei, hanem ennél sokkal nagyobb magyar-osztrák haderő nyomulhatott volna elő. A német 9-ik hadsereg ez esetben jobban északra tolódhatott volna el,

¹ Kb. 15. orosz hadosztály a 16 zlj.

² 36 1/2 magyar-osztrák, 2 német hadosztály.

³ A magyar-osztrák 1., 2., 3 és 4. hadsereg állománya a 3. menetászólóaljak felosztása után összesen 477.100 gyalogos, 583 zlj. zászlóaljanként tehát 800 fő. (Conrad V. kötet 17. lap és C melléklet.) A magyar-osztrák hadtesteknek 50, az orosz hadtesteknek 108 lövegük volt. (Lásd 6. sz. mellékletet.)

hogy északi szárnyát az oroszok átkaroló támadásával szemben biztosítsa. Ez esetben Ivangorod és Varsó elfoglalására is több erő állott volna rendelkezésre.

Egységesség vezetés
hiánya.

A lekötő és főtámadó csoport teljesen önálló. Nincs felettök közös előljáró, aki e két nagy csoport harcát egységes irányban a közös cél érdekében irányítaná.

Ílymódon nagyon kérdéses, hogy meglesz-e a két nagy csoport között az összhang, az együttműködés?

Conrad messze-
menő és távoli
hadművelési cél
kitűzése.

Érdekes és kissé szokatlan, hogy Conrad október 10-iki intézkedésében a hadseregeknek mindjárt igen messze-menőleg kitűzi az elérendő hadművelési célokat. Mindez azonban még a jövő zenéje, kérdés, hogy azok közül az elsőt, azaz a Szán vonal mögött és a Kárpátok magaslátán álló orosz hadseregek megverését sikerül-e majd megvalósítani? Nem kell-e a hadművelési tervet addig is többször módosítani? Hisz régi hadtörténelmi tapasztalatokon nyugszik a nagy Moltke mondásának igazsága: „Die Strategie ist ein System der Aushilfen...“¹

Conrad intézkedésének mindenestre az a nagy előnye, hogy a hadseregarancsnokokat már jó előre tájékoztatja szándékáról és ílymódon lehetővé teszi az egymásközött való céltudatos együttműködést. Az igaz, hogy erre megint azt lehet válaszolni, hogy együttműködés biztosítására egyelőre elég, ha a legközelebbi hadművelési célról tájékoztatja a hadseregarancsnokokat, a többire pedig még ráér.

Oroszok hadmű-
velési terve.

A oroszok hadművelési terve változatlan maradt.²

Hadműveletek 1914 október 12-ig.

Mindkét fél hadművelési tervét meg akarja valósítani. A megvalósítást Hindenburg október 9-én, Conrad október 11-én, Ivanov október 10-én kezdi meg. A vezérek akarata az egész vonalon azután nagy csaták életrekelteje.

Mackensen cso-
porttámadása és
az orosz 2-ik had-
sereg visszavo-
nulása.

Északon a Mackensen csoport³ már 9-én kezdi a támadást Varsó felé a 2-ik orosz hadseregnek a Visztula balpartján előretolt elővédje ellen, amelyet Grojec-nél visszavet. A 2-ik orosz hadsereg másnap, azaz október 10-én akarta a hadművelési terv értelmében a támadó előnyomulást megkezdeni. Scheidemann tábornok azonban az előnyomuló Mackensen csoport erejét túlbecsüli és nem hiszi, hogy az 5-ik hadsereg beérkeztéig a Blonie—Grodzisk—Nadarzin—Piasecsno vonalat tartani tudná. Az 5-ik had-

¹ Moltke: „Über Strategie.“

² Lásd előbb a 216. lapoldalt.

³ XVII. hadtest a 35. tartalékhadosztályból, Bredow landwehrhadosztályából és a 8. lovashadosztályból álló Frommel hadtest.

sereg ez időben ugyanis még csak Lublin környékét érte el. Ezért Scheidemann elhatározza, hogy csapatait október 12-ére virradó éjjel Varsó várának erődei mögé vezeti vissza.¹ E visszavonulás következtében Mackensen csoportja Varsót délfelől 15 km-re közelíti meg, ahol azután beássa magát.

Az oroszok hadműveleti tervök ama részét sem tudják megvalósítani, hogy Ivangorodnál a 4-ik hadsereg elővédje átkeljen a Visztulán és a folyón való átkelést elősegítse azáltal, hogy számos hídőt készítsen. Az orosz gránátos hadtestnek ezirányú kísérleteit Novo-Alexandriánál épűgy, mint a XVI. hadtestét Kazimierz-nél a német Woysch hadtest és a Galwitz csoport visszaverik az okt. 10. és 11-iki harcokban. Csupán Ivangorodtól északra sikerül a III. kaukázusi hadtestnek Kozsienice-nél a Visztula balpartján átkelnie október 12-én.

Az oroszok október 10-én meginduló haműveleti tehát teljes kudarcba fulnak mindenütt.

A Szán vonalon ezidőben az úgynevezett Szán menti csata veszi kezdetét. A csata megindulása után az oroszok hadseregeink támadásaival szemben október 11-én az egész vonalon, kivéve Radimno-t, kénytelenek a Szán keleti partjára visszamenni. A XVII. hadtest rohammal foglalja el e napon Jaroslaut. E hadtest 41. honvédhadosztályának még a folyón való átkelést is sikerül csaknem kierőszakolni.

E dicsőséges magyar fegyvertényhez méltán sorakozik a már felszabadult Przemysl védőrségének már előbb említett² kitörése, melyben a 23. magyar honvédhadosztály hős fiai Radimno-t foglalják el október 12-én s így az utolsó orosz csapatok is kénytelenek a Szán nyugati partját feladni.

A legerősebb ellenállást az oroszok a magyar-osztrák 2-ik hadsereg előtt fejtik ki, miért is a Tersztyánszky csoportot is bevonják a harcba és Drohobics helyett e csoportnak Sztari—Szambor-ra kell támadnia.

Conrád és Hindenburg hadműveleti tervöknek első részét megvalósították. Elérték a Szán-Visztula vonalát, — Przemyslt felszabadították. A további hadműveleti célok elérése azonban kétséges. Hindenburg legészakibb szárnya, a Mackensen csoport. Varsó előtt már védelmi harcot folytat, a Gallvitz csoport nem tudta teljesen visszaverni az oroszok támadását Ivangorodnál, mert Kozsienicénél az orosz III. kaukázusi hadtest a Visztula balpart-

Az orosz 4-ik hadsereg sikeresen átkelési kísérletei Ivangorodnál.

A magyar és osztrák hadseregek támadása.

Méltatás.

¹ Daniloff 314—15. lap.

² Lásd előbb a 223. lapot.

ján már megvetette a lábát. Sikerül-e ily körülmények között a tervezett támadást tovább folytatni? sikerül-e Varsót és Ivangorodot elfoglalni? Kérdések, melyekre a választ a küszöbön álló nagy csaták adják majd meg.

5. A Sztari—Szambor és Varsó vonalában vívott nagy csaták.

(Lásd 41., 42., 43., 45. sz. vázlatot.)

Nikolajevics Miklós nagyherceg hadműveleti terve.

Az oroszok eddigi hadműveleti terveinek sikertelensége ellenére Nikolajevics Miklós nagyherceg nem válik kishitűvé és még mindig bízik a végleges győzelemben. Az orosz fővezér meggyőződése az, hogy a világháború sorsa a Visztula mellett dül el.¹ Ezért mindent elkövet, hogy a végleges győzelmet ellenfelei kezéből kicsikarja.

Mindenekelőtt eddigi hadműveleti tervét módosítja.

Az október 13-án kiadott parancsa értelmében módosított hadműveleti terve a következő:

a *hadseregek legközelebbi és fő feladata* ép úgy mint eddig, a Visztula balpartján előnyomuló ellenfél megsemmisítése, amely célból a főtámadást az ellenfél baloldalába kellett intézni.

E cél elérhetése végett a 2. és 5. hadsereget, valamint Novikov tábornok lovasságát Russki tábornoknak az északnyugati arcvonal parancsnokának rendeli alá.

Az északnyugati és délnyugati arcvonalak között a határt a Pilica mentén vonja.

Az északnyugati arcvonal feladata:

1. A Visztula balpartján a Novogeorgievszk és a Pilica között a megerősített állásnak kibővítése a főtámadó csoport átkelésének megkönnyítése és a bekövetkezendő hadműveletek részére kedvező kiindulási alap szerzése céljából. E miatt a 2-ik hadseregnek október 12-ike előtti állását, Blonie—Grojec vonalában azonnal vissza kellett foglalnia;

2. a főtámadást a 2. és 5. hadsereggel az ellenfél baloldalába az 5. hadsereg beérkezése után kell végrehajtani;

3. a főtámadást végrehajtó hadseregek északi oldalát biztosítani kell. Ecélből a VI. hadtestet Pultuszhoz, az I. turkesztáni hadtestet pedig Rozánhoz rendelik a 2. hadsereg északi szárnyára.

A délnyugati arcvonalnak Ivanov tábornok parancsnoksága alatt *feladata hogy:*

¹ Daniloff 317. lap.

1. az északnyugati arcvonallal összhangban támadjon,
2. lehetőleg minél nagyobb ellenséges erőt magára vonjon, hogy ily módon a fő támadó csoportnak a 2. és 5. hadseregnek feladatát megkönnyítse.

Az általános támadásnak október 21-én kell kezdődnie.

Események:

Az oroszok eme hadműveleti terve következtében október 13-án már újból fellángol, azaz folytatódik a harc az egész vonalon. Tulajdonképp összefüggő, hatalmas méretű nagy csata az egész. E nagy csata egyes részeit azonban más és más néven hívják. Mindenekelőtt a Szán mentén az október 9-én megkezdődött *Szán menti csata* folyik tovább. Északon zajlik le a *varsói csata* október 13-tól 20-ig, a déli szárnyon pedig Przemysltől délre október 13-tól november 2-ig tartó *chirovi csatát* vívják erejük teljes megfeszítésével a szembenálló ellenfelek.

A varsói csata,

Az orosz 2. hadsereg parancsa értelmében már okt. 13-án megkezdte a támadást, hogy Blonie – Grojec vonalát elfoglalja.

A túlerejű támadást a szintén támadni akaró Mackensen feltartóztatja ugyan, de már okt. 15-én Bloniet az oroszok elfoglalják. Következő nap sikerül ugyan Mackensennek az elvesztett terület nagy részét visszafoglalni, de az oroszok növekvő túlerejével szemben Mackensen helyzete mind bizonytalanabbá válik, különösen balszárnyának Novogeorgievskz felől való átkarolása miatt.

Tovább délen Ivangorod előtt és ettől délre a Gallwitz csoport, a Woyrsch és a XI. hadtest, továbbá a magyar-osztrák 1. hadsereg hiúsítja meg az oroszok támadásait. A támadások különösen Ivangorodnál igen hevesek, ahol a Gallwitz csoportnál több ízben válságos a helyzet.¹

A németek még az október 9-iki grojeci harcok csataterén az egyik elesett orosz tiszt zsebében egy parancsot találtak, a megfelelő vázlattal, melyből a német hadvezetés az orosz fővezér egész hadműveleti tervét megismerte.²

Hindenburg tehát, hogy különösen a Mackensen csoport veszélyes helyzetén könnyítsen, magyar-osztrák csapatoknak a Visztula balpartjára való eltolását kéri a magyar-osztrák hadseregtőparancsnokságtól.³

Conrád e kérelemre október 12-én az 1. hadsereghez tartozó V. hadtestet tolja át a Visztula északi partjára, hogy az 1. hadsereg ily módon hathatósan támogassa a németeket, különösen az Ivangorodnál támadó oroszok visszaverésében.⁴

¹ Lásd előbb a 230. lapoldalt,

² Hofmann: Der Krieg der versäumen Gelegenheiten“ 57. oldal.

³ Conrád V. k. 96. lap.

⁴ A hadseregtőparancsnokság október 12-én kelt Op. Nr. 3140. sz. intézkedése.

Amidőn október 13-án megkezdődik, amint tudjuk, az oroszoknak a Visztulán át való előretörése és a 9-ik hadsereg helyzete mind válságosabbá és válságosabbá válik, még inkább kívánatosabb, hogy még több magyar-osztrák erő támogassa a Visztula balpartján a németeket.

Ez okból kifolyólag az eddigi hadműveleti terv újból megváltozik.

Hindenburg had-
műveleti terve.

A változás a következő.

A német 9. hadsereg Mackensen csoportjának Varsótól a Rava—Skierniewice—Lovics vonalra való visszavétele, hogy ily módon e csoport balszárnya a fenyegető orosz átkarolástól egyelőre megszabaduljon.

A Gallwitz csoportnak a Visztula mentén Ivangorod előtt a magyar-osztrák 1. hadsereggel való felváltása. A Gallwitz csoportnak, amely most már a XX., XI. és a gárda tartalékhadtestből, valamint a magyar-osztrák 3. lovashadosztályból alakult a Varsó felől Skierniewicére támadó orosz főerőt kellett felváltás után a Bialobrzeg—Novemiaszto vonalából oldalba támadnia.

Conrad hadmű-
veleti terve.

Conrad mindenekelőtt az Ivangorodon át támadó orosz erőket akarta megsemmisíteni.

Ezért a Visztula mellől Kozienicse—Ivangorod—Kazimierz vonalról a német és a magyar-osztrák csapatoknak nyugati irányba vissza kellett vonulniuk,

azután az 1. hadseregnek az ellentámadásra készenlétbe helyezett zömével Skariszev—Csepelov és ettől keletre húzódó vonalból az Ivangorodon át nyugati irányba támadó oroszokat kellett oldalba támadnia, amely támadáshoz az 1. hadseregnek Ivangorod előtt visszavont erőinek is csatlakoznia kellett.¹

A továbbiakban azután az 1. hadseregnek Ivangorodnál csak a szükséges erőket kellett volna visszahagynia, míg a többi összes rendelkezésre álló erővel a német 9-ik hadsereg jobbszárnán Hindenburgnak Varsó elleni támadásához kellett volna csatlakoznia. Az ellentámadás oldalának biztosítása miatt a Zavihoszt—Solec-i Visztula szakaszról a csapatokat sem felváltani, sem onnan kivonni nem volt szabad.

Már az V. hadtestnek az északi partra való áttolása alkalmával a hadműveleti terv oly értelemben változott meg, hogy az 1. hadsereg a Szán mentén visszamaradt részeinek az oroszokkal szemben a folyón való átkelését nem kellett erőszakolniuk.

Amidőn pedig az egész 1. hadsereg a Visztulától északra megy, ennek helyét is a 4-ik hadseregnek kellett

¹ Conrad V. k. 138. 159. 160. 161. 184. és 190. lap.

átvennie és így a déli szárnyon főképp csak a 2. és 3.-ik hadseregnek kellett¹ a döntő támadást végrehajtania.

Az 1. hadsereg fölötti parancsnoklás kérdésében meglehetősen éles ellentét támadt a németek és Conrád között. A németek ugyanis azt kívánták, hogy az 1. hadsereget rendeljék alá Hindenburgnak. Conrád ellenben azt ellenezte. E kérdésben maga II. Vilmos császár is exponálta magát, aki az 1. hadseregnek Hindenburg parancsnoksága alá való helyezését táviratilag kéri I. Ferenc Józseftől.²

Aki azonban Conrád közbelépésére a kérelmet nem teljesíti.³

Conrád ellenkezésének főbb indokai:

a németek az 1. hadsereget kizárólag német érdekekre használnák fel;

a hadműveletek vezetésénél az eddig követett rendszer, azaz a közös megállapodás, Conrád nézete szerint a jövőben is meg fog felelni;

a német hadvezetésben nem bízott, mert a németeket okolta a bekövetkezett kedvezőtlen helyzetért;

félt, hogy nem kapja többé vissza a magyar-osztrák hadvezetőség az 1. hadsereget.⁴

Érdekes még megjegyezni, hogy a Varsónál elkezdett veszélyes helyzet elhárítása végett Hindenburg nem akarta megbolygatni az Ivangorod és ettől délre terjedő Visztula vonalat. Ő a rendelkezésre bocsátandó magyar-osztrák hadosztályokkal a varsói csoportot akarta közvetlenül megerősíteni.

Conrád azonban ebbe nem egyezett bele, mert ez esetben a német és a magyar-osztrák csapatok összekeveredtek volna s így a parancsadás nehézségei miatt a kettős vezetést nem lehetett volna fenntartani. Egységes vezetést pedig csak az esetben akart, ha a németeket is a magyar-osztrák hadsereg főparancsnokság alá rendelik.

Conrádnak főképp az volt a kívánsága, hogy a német legfelsőbb hadvezetőség a nyugati hadszínhelyről⁵ és az ország belsejéből elvonandó erőkkel erősítse meg Hindenburgot, annál is inkább, mert a németek Keletporoszország veszélyeztetettsége miatt oda október elején a XXV. tartalék hadtestet adják, azonkívül Németország belsejébe 6 és fél új hadtestet állítottak fel.⁶

¹ Conrád V. k. 104. 184. 185. lap.

² Vilmos császár okt. 18.-i sürgőnye. Conrád V. k. 180. lap.

³ I. Ferenc József okt. 19.-i sürgőnye. Conrád V. k. 189. lap.

⁴ Conrád V. k. 181., 182., 183., 219., 220., 221. lap.

⁵ Conrád sürgőnye Moltkéhoz okt. 16.-án és Conrád V. k. 208. lap.

⁶ Conrád V. k. 207. lap.

Conrád nézete szerint tehát a német legfelsőbb hadvezetőség — ha akarná — tudna segíteni Hindenburg válságos helyzetén. Conrád kívánságát már azért is jogosnak tartja, mert a német főerőnek nem nyugaton, hanem keleten van a helye. Conrád szerint ugyanis a marnei csata után a főhadszínhely a keleti kell, hogy legyen.

Azonkívül Conrád helyesebbnek tartotta volna, ha a Galiciából való erőelvadás helyett Hindenburg a kelet-poroszországi 8-ik német hadseregből rendel le a Mackensen csoport támogatására csapatokat.

A varsói csata vége.

A hadműveleti tervnek ez újabb megváltoztatása következtében a varsói csata véget ér, mert Hindenburg, amidőn a Mackensen csoportnak balszárnyát az oroszok teljesen átkarolják és az orosz lovasság a Bzura felől csaknem teljesen megkerüli, a Ravka mögé vonja vissza hadműveleti terve értelmében ezt a csoportot. Mackensen a visszavonulást a legnagyobb rendben október 20-ára virradó éjjel hajtja végre.¹ A visszavonulást az oroszok csak október 20-án délelőtt veszik észre. Részben már ez ok miatt is, de főképp azért, mert a németek az orosz üldözés megakadályozása miatt a visszavonulási területet elpusztítják,² az oroszok nem üldöznek.

Az ivangorodi csata.

Amíg északon a varsói csatában az orosz 2-ik hadsereg az 5-ik hadsereggel együtt végrehajtandó főtámadás számára Varsó előtt a Visztula balpartján biztos alapot akar teremteni, azalatt az 5-ik hadsereg Varsó környékén a Visztula keleti partján gyülekezik. A felvonulás befejeztével október 20-án közvetlenül azután, hogy a Mackensen csoport Varsó elől visszavonul, az orosz fővezér hadműveleti terve értelmében megparancsolja a főtámadás megkezdését és a Lodz—Petrokov—Opocno—Opatov—Szandomiers vonalra az előnyomulást.

Még mielőtt azonban az oroszok a főtámadást megkezdették volna, Ivangorod elől csapataink október 21-én Hindenburg és Conrád hadműveleti terve értelmében visszavonulnak. A visszavonulás terv szerint a legnagyobb

¹ A visszavonulás német források szerint okt. 19-ére virradó éjjel folyik le. A napi jelentések szerint azonban ez okt. 20-ára virradó éjjel volt. (Conrád V. k. 212. és 219. lap.)

² Daniloff szerint a németek a vasuti állomás épületeket, vitzornyokat, a blockházakat leégették, ami az égés után még megmaradt, azt felrobbantották. A vasutvonalakat, hidakat, vízvezetéki csöveket, viaduktokat oly alaposan és ügyesen pusztították el, hogy azokat gyorsan rendbehozni teljes lehetetlenség volt. Minden építményt elromboltak, az utak töltéseit sakktáblaszerűen robbantották és szaggatták fel, a távirópóznákat ledöntötték, az izolatorokat szétvagdalták. A németek azután ily módon elérték azt, hogy az oroszok nemcsak hogy üldözni nem tudtak, hanem a további támadó előnyomulás is végtelenül nehézzé és fáradságossá vált. Daniloff 321. lap.

rendben zajlik le. Következő nap, október 22-én, Dankl hadserege Conrád terve értelmében megkezdí a támadást Ivangorod felé. A támadásban azonban már nem vehet részt a X. hadtest, melynek felváltását a Szán vonalon dúló és tetőfokon levő Szán-menti csata miatt a 4. hadsereg csak október 23-án kezdheti meg. A támadás ezenkívül nem éri oldalába az Ivangorod felől támadó oroszokat, mert az oroszok csak kisebb különítményekkel üldöztek és főerejökkel nem nyomultak elő azonnal. Conrád oldaltámadása így arctámadássá válik, amely ugyan mutat fel kezdetben sikereket, de végül is megakad. Majd október 23-án az oroszok főtámadása is megkezdődik. Az oroszoknak október 23-án sikerül átkelniök Novo Alexandriánál a Visztulán 1. hadseregünk támadó csoportjának déli oldalába. Következő napokban az 1. hadsereg déli oldalában a veszély még nagyobb lesz, mert október 24-én, Kazimierznél is átkelnek az oroszok, okt. 26-án pedig Solec-nél. A déli szárnyat így vissza kell venni. E napon a Pilica torkolat felől is támadást kezdenek az oroszok, ahol csapatainkat az orosz támadás szintén visszanyomja.

A két orosz hadseregnek: a 4. és 9-ik hadseregnek kettős átkaroló támadásával szemben ily helyzetben Dankl 26-án este kénytelen csapatainak a visszavonulást elrendelni.

A német 9-ik hadsereg ellen az orosz 2. és 5. hadsereg csak okt. 24-én kezdi a támadást. A túlerővel szemben Hindenburg hadserege sem bír. Északi szárnyát a Bzura mentén az oroszok teljesen megkerülik, amidőn pedig Dankl okt. 26-án este Ivangorod elől visszavonult, a német 9-ik hadsereg déli szárnya is veszélybe jut. A visszavonulást tehát Hindenburg is elrendeli, amit okt. 27-én hajtanak végre.

Az ivangorodi csata után a Dankl hadsereg Kielcse—Opatov és az Opatovka patak vonalába vonul vissza, míg a németek a Szeradz—Novoradok—Vloszcsova vonalra mennek vissza, hogy e vonalban kitarva az 1. és 9. hadsereg az oroszok támadását mindaddig feltartóztassák, míg a déli szárnyon a hadműveleti terv értelmében a magyar-osztrák 3-ik és 2-ik hadsereg a döntést kierőszakolja.

Az oroszokat azonban feltartóztatni nem lehetet.

November 1-én ugyanis Opatovnál az oroszok a Dankl hadsereg közepét benyomják, Kielcsénél pedig a balszárny ellen átkarolólag támadást kezdenek, amely azonban nem sikerül. Sikerül azonban a Dankl hadsereg jobbszárnyán nov. 2-án az egész X. hadtestet hátraszorítaniok, — minek következtében az egész Dankl hadsereg félbeszakítja a további harcot s visszavonul a Nida mögé.

Az opatovkai
csata.

Az opatovkai csata miatt azonban a Szán vonalon küzdő magyar-osztrák 4-ik hadseregnek az északi szárnya is szabaddá válik úgy, hogy emiatt Conrád a 4., 3. és 2-ik hadseregnek is elrendeli a visszavonulást úgyszólván éppen abban a pillanatban, amikor a déli szárnyon küzdő csapataink az oroszok ellentállását megtörték.

A Szán menti
csata,

A déli szárnyon ugyanis, amint tudjuk, a hadművelési terv értelmében a mi részünkről délről átkarolólag kellett támadni és a döntést előidézni¹, orosz részről pedig hadseregeink támadását erélyes támadással kellett feltartóztatni, azonkívül minél nagyobb erőt kellett az orosz seregeknek magukra vonniok és azokat lekötönni, hogy a magyar-osztrák haderőnek a Visztula balpartjára való eltolását és a varsói csatába való beavatkozását megakadályozzák.²

A Szán mentén a feladatok következtében a magyar-osztrák hadseregek, amelyek okt. 12-ig az egész vonalon a Szán tulsó partjára vetik vissza az oroszokat, okt. 13-án tovább folytatják a támadást, hogy a Szán folyón való átkelést kierőszakolják. A támadást az 1., 4., 3. hadseregnek kellett volna végrehajtaniok. A Varsó előtti helyzet miatt azonban az 5. hadtestet okt. 12-én már a Visztula északi partjára rendelik, így a Szán mentén az 1. hadseregből csak a X. hadtest maradt. Ennek tehát csak tüntetni kellett, míg az átkelés kierőszakolása a 4. és 3. hadsereg feladatává vált.

Október 13-án a Bruszilov parancsnoksága alatt álló déli szárny is a varsói és ivangorodi csoportokkal egyidejűleg és összhangban támadni kezd. A Szán mentén tehát ilymódon okt. 13-án megkezdődik a varsói csatával egyidejűleg a Szán-menti csata.

A csata alatt mindkét fél támadását erősen akadályozta a Szán folyó, mely a rossz időjárás miatt megáradt és ezért a hidverés igen nagy nehézségekbe ütközött, különösen a mi részünkről, mert a Szán keleti partja az uralkodó part.

E nehéz támadási viszonyok miatt az átkelés mind a mi, mind orosz részről meghiusul. Kivétel egyedül a 41. honvédhadosztály, amelynek hősiessége és mindenre elszánt önfeláldozása következtében Jaroszlaunál okt. 16-án sikerült a tulsó partra való átkelés és a folyónak egy hadihíddal és egy szükséghíddal való áthidalása, amely hidakon azután az egész XVII. hadtestnek sikerült átkelnie.

A magyar hősiesség és vitézség e csodás fegyver-

¹ Lásd előbb a 227. lapoldalt.

² Lásd előbb a 232. lapoldalt.

tényét akarja most a 4-ik hadseregparancsnokság kihasználni és a továbbtámadást úgy tervezi, hogy az egész 4-ik hadsereggel a VI-ik hadtest kivételével, mely feladatúl a Szán folyó biztosítását kapta, — Jaroszlaunál a tulsó partra kel át. A 4-ik hadseregnek azután a tulsó parton meginduló támadásához kellett csatlakoznia a 3-ik hadseregnek is, amelynek előbb még természetesen a Szánon át kellett átkelnie.

A támadás további folytatása azonban csak terv marad, mert a varsói események miatt okt. 17-én a X. hadtestet is a Visztula északi partjára kell rendelni,¹ és ezért a 4-ik hadseregnek a támadás helyett a Szán folyó biztosítását kellett átvennie. A döntő támadásra a déli szárnyon most már csak a 3-ik és 2-ik hadsereg maradt meg.

Ugyanezen időben azonban az oroszok támadása a legmagasabb fokra fokozódik. Okt. 18-án az oroszoknak sikerült Niskonál és Rudniknál, okt. 19-én pedig Sienianánál, okt. 30-án Radimnonál a Szánon átkelniük.

Az oroszok e sikeres támadása miatt a X. hadtestnek Ivangorodhoz való eltolását is el kellett halasztania, úgy hogy e hadtest felváltását csak október 23-án lehet megkezdeni. E hadtest így a Szán-menti csata miatt az ivangorodi csatából lekésik.

Az 1. hadseregnek az ivangorodi csatához való elvonása miatt azonban a Szán folyón való minden további támadásról osztrák-magyar részről le kellett mondani annál is inkább, mert a Przemysltől délre dülő Chirovi csata miatt a 3-ik hadsereg nagy részét a Szán mellől el kellett vonni és a chirovi csatába dobni. A 4-ik hadsereg így a Szán mentén teljesen magára marad s a továbbiakban állását megerősíti s csak arra szorítkozik, hogy az oroszok támadásait feltartóztassa. Ez sikerül is, egész addig az időpontig, míg a varsói, ivangorodi és az opatovkai csaták miatt november 2-án Conrád el nem rendeli a további harcok beszüntetését és a visszavonulást.

Amíg északon Varsónál, majd Ivangorodnál Hindenburg és Dankl hadseregeinek, az orosz túlerő miatt, nem sikerül az oroszok támadásait feltartóztatniok és az orosz erőket lekötöniök mindaddig, míg délen a 4-ik 3. és 2-ik hadseregek az oroszok déli szárnyára döntő csapást mérhetnek, — addig — bár a 4-ik hadseregünk támadása a Szán mentén megakadt, — a Boroevics és a Bőhm-Ermolli hadseregeknek és a Pflanze-Baltin hadsereg csoportjának segítségével sikerül az orosz déli szárnyat hosszas és

A chirovi csata.
Okt. 13-tól nov-
2-ig.

¹ A hadseregfőparancsnokság okt. 17-én kelt Op. Nr. 3340. sz. intézkedése.

véres küzdelmekben megverniök. A 2-ik és 3-ik hadseregnek ezt csaknem emberfeletti erőmegfeszítéssel vívott október 13-tól november 2-ig tartó küzdelmét chirovi csatának hívjuk. A chirovi csatában kivívott győzelmet csapataink azonban már nem használhatják ki, mert a Hindenburg és Dankl hadseregek visszavonulása miatt, — miként látni fogjuk — győzelmes csapatainknak is félbe kell szakítaniok a további harcot.

A chirovi csatát Conrádnak és Nikolajevics Miklós nagyherceg orosz fővezérnek már többször említett hadművelati tervei szülték.¹

A hadművelati terv elapján Boroevics a XI. és IX. hadtesttel Przemyśl—Radimno között a Szánon át, a III. hadtesttel és a 23. honvédhadosztállyal pedig Przemyśltől délre Moscsiska felé akar támadni.

Bóhm-Ermolli hadseregének a 3-ik hadseregtől délre, azzal összhangban, a Tersztyánszky csoporttal Turkáról Drohobicson át délről átkarolólag kellett támadnia.

Orosz részről ehelyütt Brussilov hadseregének minél több ellenséges erőt kellett magára vonnia, hogy ezeknek eltolását észak felé lehetetlenné tegye, hogy ilymódon a döntő támadás sikerét Varsónál megkönnyítse.

A támadás a mi részünkről október 13-án meg is indul, de csak kevés sikerrel, aminek oka az, hogy a Magiera magaslat, mely az oroszok birtokában volt, oldalozta a támadást. Előbb tehát a magaslatot kellett elfoglalni.

E magaslat elfoglalásához azonban be kellett várni a Radimnotól ide irányított III. hadtestet és a 23. honvédhadosztályt. Ezek október 26. előtt nem érkezhettek be s így a mi részünkről a támadás egyelőre megáll.

Október 15-én azonban az oroszok csaknem áttörik a 2-ik hadsereg közepét Chirov-nál és a VII., X. és XII. hadtest igen válságos helyzetbe kerül. E hatalmas méretű áttörési kísérlet elhárítására Boroevics a III. hadtestet veti be és azonkívül a Szán vonalról a XI. hadtestet is lerendeli, ahol így csak a IX. hadtest marad. A 3-ik hadsereg csapatainak azután október 18-án sikerül a Magiera magaslatot rohammal elfoglalniok és így az oroszok áttörési kísérletét megghiúsítani.

Ez idő alatt, hogy a IV. hadtestnek, azaz a Tersztyánszky csoportnak Szambor felé való átkaroló támadását, mely Sztariszambor—Uroz—Boriszlyáv vonalig jutott előre, elősegítse, a Pflanzert Baltin csoportjához tartozó Hoffmann hadtestnek, melynek ez idő alatt sikerült

¹ Lásd előbb a 227. és 232. lapoldalakat.

Tuchláról Skoleig előrejutni, Sztryj felé kellett előre törnie.

A Pflanzer-Baltin alá tartozó lengyel légiónak és Attems hadosztályának Delatin és Nadvorna elérése után ugyancsak Sztryj felé kellett előnyomulnia.¹

A Hoffmann hadtest október 20-án folytonos harcokkal el is foglalja Sztryj-t.

Október 21-én azonban az oroszok hatalmas ellen-támadást kezdenek a 2-ik hadsereg déli szárnya ellen. Bóhm-Ermolli megkísérli, hogy a Hoffmann hadtestet Sztryjről Drohobics felé a IV. hadtestet támadó oroszok oldalába rendlje. Ez azonban nem sikerül, mert az orosz túlerő a Hoffmann hadtestet előbb Sztryj-re, majd onnan a Kárpátok felé szorítja vissza.

A 2-ik hadtest déli szárnya ellen október 21-én kezdődő hatalmas ellentámadás csapatainkat a legnagyobb önfeláldozásuk ellenére is visszaszorítja. A 2-ik hadsereg kénytelen a Chirovtól délre és Turkától nyugatra húzódó magaslatokra visszavonulni. Az oroszok ez új védelmi állások ellen a legnagyobb hevességgel és eréllyel támadnak, a 3-ik hadseregtől küldött segítséggel és erősítésekkel sikerül azonban október 27-ig a 2-ik hadsereg közepe ellen irányuló áttörési kísérlet végleges megghiúsítása.

Ennek az október 21-től 27-ig tartó hatalmas küzdelemnek helyes megítéléséhez tudnunk kell, hogy az után-szállítási vonalak rosszasága miatt² a csapatok élelmezése, lőszerrel való ellátása igen nagy nehézségeket okozott, úgy, hogy csapataink a szó szoros értelmében éheztek, s mindenütt a legnagyobb lőszerhiány uralkodott. Ehhez járult még az is, hogy a kolera és a vérhas is meglehetősen nagy mértékben felütötte a fejét. A 2-ik hadsereg egyes kötelékei egészen összezsugorodtak, a 3-ik hadseregnél is a századok alig rúgtak egy gyalogszakaszra. E kényszer helyzetben Boroevics Przemyśl várának az esetleges ostrom tartamára elraktározott lőszer és élelmi készletéhez nyúlt s abból igyekezett a csapatok szükségleteit kielégíteni.

Pflanzer-Baltin kicsiny hadseregcsoportja, bár a leg-szebb eredményeket mutatja fel, de erejét felülmúló feladatát, azaz, hogy Sztryj felé nyomuljon elő, nem tudja teljesíteni.

A lengyel légio Pflanzer parancsára már október 19-én megkezdte az előnyomulást és az október 23-iki pascicsnai ütközet után, október 26-án egyesül az Attems

¹ A hadseregfőparancsnokság október 22-én kelt Op. Nr. 3487. sz. intézkedése.

² Például csak október 27-én válik használhatóvá az oroszok által visszavonulásuk alkalmával elrombolt Mezőlaborc—Przemyśl vasútvonal.

hadosztállal, mely csak október 20-án tudta a Tatár hágót védelmező oroszokat visszadobni.

Nadvornánál, a Sztaniszlaunál levő tekintélyes orosz erők miatt, egyelőre csak a lengyel légiót lehetett előre-küldeni Dolina irányába, amíg a Viso völgyben gyülekező 52. gyaloghadosztály a Sztaniszlau felé való biztosításra be nem érkezik. Az 52. hadosztály október 27-ig pedig csak Tatarovot érte el.

A Kirlibabánál gyülekezett 54. hadosztály október 27-ig Kutit éri el. E hadosztály egy különítménye Fischer alezredes parancsnoksága alatt október 20-án Bukovina fővárosát, Csernovitzot foglalta el.

A Hoffmann hadtestnek október 27-ig az orosz túl-erővel szemben Skole-ig kellett hátrálnia.

Október 28-án a chirovi csata újabb s egyszersmint utolsó időszaka kezdődik.

A 2-ik hadsereget sikerül a Kárpátokban állott népfölkelő alakulatokkal megerősíteni s így október 28-án a 2-ik hadsereg a déli szárnytól kezdődőleg az északi szárny felé újabb támadást kezd.

A támadás sikerrel jár s november 2-ig eléri azt a vonalat, ahonnan az oroszok október 21-én kezdődő ellen-támadása őket visszavetette.

November 2-án a 3-ik hadsereg is csatlakozik a támadáshoz.

Ekkor érkezik meg a hadseregfőparancsnokságnak a visszavonulást elrendelő parancsa, amely az oly változatos, de ránk nézve dicsőséges chirovi csatának végét vetett.

Összefoglalás és méltatás.

A Szan és Visztula menti hadjáratban a német és a magyar-osztrák hadvezetőség kitűzött célját — a döntést — az orosz túlerő miatt nem tudja megvalósítani. De nem tudja megvalósítani az orosz sem. A magyar-osztrák, valamint a német hadseregeknek azonban a döntés keresés a nagy haditerven belül tulajdonképp nem is a feladatuk. A tulajdonképpeni feladatuk időnyerés. Időt kell nyerniök a nyugati hadszínhelyen vívott döntés előidézhetése végett. Ennek pedig a magyar-osztrák és német hadseregek meg is felelnek, mert megint feltartóztatták az orosz hadsereget több mint egy hónapon át.

Nem így van ez azonban az oroszoknál. Az orosz hadvezetőségnek a haditerv értelmében döntésre kellett törekednie. Az orosz hadseregek feladata az ellenfél megsemmisítése volt. Az oroszok azonban ellenfelük hadseregeit nem tudták megsemmisíteni, mert ezek a döntés elől idejekorán kitértek. Az oroszok ugyanott vannak a feladat megvalósításában, ahol a háború elején. A német —

magyar-osztrák hadseregek megsemmisítését célzó kísérleteiket kezdhették újra.

Az oroszok az októberi hadműveleteikkel még azt sem tudták elérni, hogy a franciáknak legalább közvetve azzal segítsenek, hogy a németek erőket vonjanak el a nyugati hadszínhelyről a keletre, hogy így a franciáknak megkönnyítsék feladatukat.

Áttérve a hadműveletek méltatására, mindenekelőtt meg kell állapítanunk, hogy az események nem úgy játszódtak le, mint ahogy azt Conrád és Hindenburg elképzelték. Conrád és Hindenburg azt gondolták, hogy a Visztulától délre és a Szántól nyugatra verhetik meg döntőleg az orosz. Az orosz azonban visszavonul saját szabad akaratából, mert ez volt a terve.

Az orosz visszavonulás, de még inkább az orosz főerőknek északra való eltolása miatt Hindenburg és Conrád eredeti hadműveleti terve kivihetetlen. Az orosz nem lehet északról átkarolni. Sőt az orosz szárnyalja most már túl Hindenburgot. A lezajlott események következtében az, aki átkarolni akart, átkaroltta változott.

Az események tehát megbuktatták a magyar-osztrák és német hadműveleti tervet. Helyette újat kell készíteni. Ez azonban nem az orosz érdeme.

Az újabb hadműveleti terv szerint is gyengének bizonyult Hindenburg Varsó előtt. Messzemenő hadműveleti céljait nem tudta megvalósítani az oroszoknak négy-szeres túlereje miatt.¹ Mackensennek végül is, amidőn balszárnyát az oroszok átkarolják, vissza kell vonulnia. A németek így a varsói csatát elvesztik. A vereséért azonban a német csapatokat okolni nem lehet. Ezek elkövetnek mindent, hogy nehéz feladatuk első részét,² azaz hogy a Visztula balpartján levő orosz erőket megverjék és a Visztuláig előnyomuljanak, — sikeresen megoldják.

Mackensen csoportjának, amint tudjuk, az orosz 2-ik hadsereg erélytelen magatartása miatt³ sikerül Varsót megközelítenie. Az orosz 2-ik hadsereget azonban döntően nem veri meg, mert ez Scheidemann tábornok kishitűsége miatt a döntés elől kitér.

Az oroszok e kishitűsége a tannenbergi és az angerburgi vereségekben gyökeredzik.⁴

Méltatás.
1. Conrád és Hindenburg hadműveleti tervét megvalósítani nem lehet.

a. A kishitűség demoralizáló hatása.

¹ Mackensen csoport 4 hadosztály, az orosz 2-ik hadsereg, a tartalékhadosztályokat nem számítva, 14 hadosztály.

² Lásd előbb a 227., 228 és a 229. lapoldalt.

³ Lásd előbb a 267. lapoldalt.

⁴ Daniloff Tannenberg és Angerburg hatásáról röviden a következőket írja:

„E vereség nyomait a háború egész tartama alatt nem lehetett eltüntetni. Nagyon sok vezetőnek és a csapatok legnagyobb részének

Pedig az orosz 2-ik hadsereg 7 hadtestből, tehát legalább is 14 hadosztályból állott. Mackensen ereje pedig összesen 4 gyal. ho. És Scheidemann a hadműveleti terv szerinti feladatát nem meri megvalósítani az 5-ik hadsereg megérkezése előtt. Nem mert támadni, bár négyszer erősebb számbelileg, mint a német. Valóban Scheidemann lelkében a saját erővel szemben való kételkedés klasszikus példája az elszenvedett vereség demoralizáló hatásának.

b. Az erős akarat szuggesztív ereje.

Német részről az ellenkező a példa. Ott Tannenberget és Angerburg ép az ellenkező hatást váltja ki. Az oroszokhoz viszonyítva, — szinte azt lehetne mondani — egy maroknyi csoporttal megkísérik a Visztula balpartjára előnyomult orosz erők megverését és Varsó elfoglalását. És ez a merészség csaknem célhoz is juttatja a németeket. Ha Nikolajevics Miklós akaratában nem erős, ha reá is ráragad az orosz tábornokoknak a németektől való félelme, a németek valószínűleg messzemenő céljukat el is érik. Nikolajevics Miklós nagyherceg azonban, bízva a saját túlerőben, a döntés elől nem tér ki és október 13-án a 2-ik hadsereggel már erélyesen támadtat. A bekövetkezett támadás miatt azután a németek Varsótól kénytelenek a Ravka mögé visszavonulni. Az orosz fővezér parancsára Scheidemann végrehajtja az 5-ik orosz hadsereg beérkezése előtt még ugyanazt a feladatot, amit kevéssel előbb könnyebb és kedvezőbb körülmények között megoldhatatlannak tartott.

c. A kettős vezetés.

A varsói csatában világosan láthatjuk továbbá, hogy a kettős vezetés a legszorosabb együttműködés mellett sem pótolhatja az egységes vezetést.

Hindenburgot és Conrádot egyaránt a világtörténelem legnagyobb és legzseniálisabb katonái közé sorolta be a világháború. Azt hihetnők tehát, hogy ez a csata, melyet e két katonai lángelme közösen vezet, egyike a legjobban vezetett csatáknak. A példa azonban egészen mást mond.

A varsói csatában ugyanis akkor, mikor a Mackensen csoport helyzete válságosra fordult, világos, hogy azt meg kell segíteni. Erőket kell oda mielőbb szállítani. Ha a vezetés egységes lett volna, akkor bizonyos, hogy

lelkében sziklaszilárdan és megingathatatlanul az a meggyőződés élt, hogy északi ellenfelünk, a németek, felettünk feltétlenül túlsúlyban vannak. Ennek következtében azután a legtöbb lélek fölött urrá lett a kételkedés a saját erőben. És épen ez a kételkedés volt az, mely a háború további folyamán a vezetők akaratát megbénította annyira, hogy nagyon sok olyan eset fordult elő, amikor a valóságos hadászati helyzetből kifolyólag nagyszabású feladatok megoldása helyett a vezetők megelégedtek „kevésbé hálás, de kisebb ellenállást kivánó hadműveletekkel.” (Daniloff 280—1. lap.)

a szükséges erőket mielőbb oda is szállítják még pedig onnan, ahol kevésbé válságos a helyzet.

E helyett azonban mit látunk? Azt, hogy Ivangorodtól vonnak el erőket, azaz onnan, ahol a Gallwitz-csoport élet-halál harcot vív, ahol az orosz a Visztula nyugati partján már megvetette lábát. A kettős vezetés időt pocskoló közös tárgyalás után megegyezik, hogy a Mackensen csoport közvetlen támogatására a Gallwitz csoportot kell Ivangorodtól elvinni és a Gallwitz csoport helyére a Szán vonalról kell felhozni az 1. hadseregnek még ott levő részeit. Nem egyszerűbb lett volna-e az V. és X. hadtestet egyenesen a Mackensen csoporthoz küldeni? Ez esetben nem vesztett volna időt Ivangorod előtt a Gallwitz csoport a felváltással és Ivangorod előtt, a legválságosabb helyek egyikén, a viszonyokkal és helyzettel teljesen ismerős csapatok és vezetők maradtak volna. Ha a vezetés egységes, valószínűleg így is történik. Ez esetben azonban a Dankl hadserege összekeveredett volna a Hindenburg hadsereggel, amit Conrád nem akart, mert félt, hogy az 1. hadsereg a csata után is Hindenburg parancsnoksága alatt marad majd. A legegyszerűbb megoldás az lett volna, ha a Hindenburg hadsereget is Frigyes főhercegnek rendelik alá, mert hisz a magyar-osztrák haderő túlnyomó volt a németekkel szemben. Ezt viszont a németek nem akarták.

A kettős vezetés mellett azután a Mackensen csoport nem tud kitartani addig, míg az erősítés beérkezik és kénytelen a túlerővel szemben magára maradvra a Ravka mögé visszavonulni.

A kettős vezetés másik jelensége, ha a 42. és a 43-ik számú vázlatot jól megnézzük, hogy mind Conrád, mind Hindenburg döntésre törekszik. Az egyik Varsónál, a másik Ivangorodnál. És pedig mindketten úgyszólván teljesen azonos módon. Mindkettő az ellenség elől vissza akar vonulni és azután hátrább összevont erőkkkel az előnyomuló oroszok oldalába ellentámadásra szándékozik előre törni.

Ha egységes lett volna a vezetés, valószínűleg csak egy helyen tervezték volna ezt az ellentámadást, vagy talán egyik helyen sem, de semmiesetre sem két helyen. Két helyen is ellentámadásra törekedni ugyanis azt jelenti, hogy az ellentámadó csoport egyik helyen sem lehet olyan erős, mintha csak egy helyen támadunk. Az ellentámadás végrehajtásánál pedig mind Conrádnak, mind Hindenburgnak a lehető legerősebb ellentámadó csoportot kellett alakítania, mert hisz mindketten túlerővel állottak szemben. A siker az erős ellentámadó csoporton kívül azonban még azt is követelte, hogy mindkét ellentámadás sikerrel

járjon. Ha ugyanis Conrád ellentámadása az Ivangorod felől támadó oroszok déli oldalába nem sikerül, akkor már Hindenburg nem támadhat, mert ellentámadó csoportjának háta veszélyeztetve van. És viszont, ha Hindenburg támadása nem sikerül, úgy Conrád Ivangorodra támadó csoportjának északi szárnyát veszélyezteti az orosz.

3. Az ivangorodi csata.

Az *ivangorodi csata* tervezése és végrehajtása úgy, ahogy azt Conrád csinálta, igen nagy merészség. Conrád ugyanis az Ivangorodnál álló és a Visztulán át való támadást eddig megakadályozó csapatainkat a Visztulától nyugati irányba visszavonultatta. Engedte, hogy tetemes orosz erők keljenek át a Visztulán, csak azért, hogy ez orosz erőket a Visztulán való átkelés közben oldalba támadja. Tette pedig ezt azért, mert döntően akarta megverni az ivangorodi orosz erőket is. Ezzel azonban kockáztatta az egész hadjárat sikerét. Kockáztatta azért, mert ha a csel nem sikerül, — miként valóban nem is sikerült, — a Hindenburg hadsereg sem hajthatja végre ellentámadását déli oldalának és hátának veszélyeztetése miatt. Valóban nem is hajtotta végre, hanem ehelyett visszavonult. E visszavonulásért a németek kivétel nélkül Conrádot okolják. Pedig nem jogosan! Mert nem csupán az ivangorodi csatavesztés miatt vonultak vissza a németek. Visszavonultak volna valószínűleg, különben is. Visszavonulásra kényszerítette őket az orosz túlerő. Hisz északi szárnyukat a Bzura felől már megkerülte az orosz. Csak szépíteni akarták és akarják tehát a varsói csatavesztést. Bűnbakot kerestek és találtak is Conrád személyében.

Tárgyilagosan tekintve a hadműveleteket, a németek is tulajdonképp ugyanazt tették, amit Conrád. Hindenburg is visszavonul Varsótól a Ravka mögé, hogy azután a Ravka vonalra utánn nyomuló oroszokat a déli irányból Radom felől oldalba támadhassa.

Conrád ivangorodi csatájának alapeszméje, vezérgondolata az asperni csata alapgondolata, hol Károly főherceg ugyancsak engedte, hogy Napoleon seregének egy része átkeljen a Dunán. Azonban Károly főherceg asperni győzelmét nem annak köszönhette, hogy Napoleonnak a Dunán átkelt seregét Aspern felől oldaltámadással elvágta a Dunától és nem engedte meg, hogy Napoleonnak a Duna tulsó partján levő csapatai átkeljenek a Dunán. Ezt még abban az időben sem tudta megtenni, pedig akkor a csaták sokkal gyorsabban zajlottak le, mint ma. Akkor az igaz, hogy Napoleon seregének egy része a tulsó parton rekedt, de azért, mert Károly főhercegnek sikerült elromboltatni, illetőleg felgyújtani az átkelésre szolgáló gyenge és rosszul biztosított szükséghidat.

A csaták mai hosszú tartalma miatt Aspern tehát nem igen lebeghetett Conrád szemei előtt. Conrád ivangorodi csatája épúgy, mint Hindenburg terve, a Varsó előli visszavonulás után tulajdonképp nem más, mint a franciák „manoeuvre de retraite”-je,¹ amelynek egyik leg-szebb példája a marnei csata. Itt azonban hiányzik a hosszú, illetőleg mély visszavonulási terep.

A varsói és ivangorodi csaták kihatása azonban a Szán menti és a chirovi csatára igen nagy. A Szán mentén a további támadást be kell szüntetni, mert a 4-ik hadseregnek kellett az egész Szán folyó védelmét átvennie.

A varsói és ivangorodi csaták után tulajdonképpen az északi arcvonal összeomlott. Az Opatovka mentén már csak ideig-óráig tartóztathatta fel a meggyengült és nagy vérvesztéséget szenvedett 1. hadsereg az utána hömpölygő orosz áradatot. Miként az események mutatják, az opatovkai csata, továbbá a Szán menti és chirovi csatának okt. 27-től nov. 2-ig való továbbfolytatása fölösleges véráldozat volt. Most utólag megállapíthatjuk, hogy okt. 27-én a 4., 3. és 2-ik hadseregnek is el kellett volna rendelni a visszavonulást. Majdnem egy heti véres küzdelem, szenvedés, kín és nélkülözés maradhatott volna el.

Igen ám, de ezt utólag könnyű megállapítani.

Conrád azonban a jövőbe nem láthatott. Ő hitt és remélt, bizott a győzelemben. Hitte és remélte, hogy az 1. és 4-ik hadsereg az Opatovka és Szán mentén fel tudják addig tartóztatni az orosz, míg a 3-ik és 2-ik hadsereg a chirovi csatát győzelmesen befejezi. Tudjuk, hogy majdnem így is történt. Ha az 1. hadsereg az Opatovka mentén még rövid ideig ki tud tartani, a győzelem a mi oldalunkon van. Hisz a chirovi csatában a győzelem már érett, csak még le kellett volna aratni. Ehhez azonban már nem volt idő!

De különben is a hit és a remény a végső győzelemben, a végsőig való kitartás, az elszánt és a legnagyobb válságok közötti erős, törhetetlen akarat, a nagy hadvezérek egyik jellemző tulajdonsága.

E jellemtulajdonság nélkül győzelmet aratni lehetetlen.

Lehet-e tehát Conrádot azért kárhoztatni, mert hitt, remélt és erős akaratral elszántan kitartott eddigi elhatározása mellett — és tovább támadott?

Még meg kell emlékeznünk a magyarok szerepéről. És mindenekelőtt meg kell állapítanunk, hogy a lezajlott események a magyar hadtörténelem legdicsebb

4. Az opatovkai csata.

2. Magyarok szerepe.

¹ Lásd előbb I. kötet 73. lapoldalt.

lapjai. Sandomierznél magyar tábornok győzött. Przemyśl első ostroma, a Kárpátokból az oroszok kiűzése a magyar hősiesség és vitézség csodatettei.

A hadjárat első részében a Visztulától északra tulajdonképpen nem is voltak nagyobb orosz erők. A Visztulától délre pedig az orosz önként ment vissza. Przemyślt azonban az orosz komolyan el akarta foglalni és a Kárpátokat is tartani akarta. *Ott ahol az oroszok nem akartak visszamenni: magyar hősök kergették őket vissza!*

Magyarok szerepe

A küzdelemben az oroszánrészt e hadjárat alatt is megint a magyarok vívták meg. Ennek bizonyítására csak egy adatot említek. Hivatalos jelentés szerint a kolozsvári magyar 38. honvédhadosztály, a magyar 102. népfőlkelő dandár okt. 22-én már csak 1400 emberrel harcolt.¹ Az eddigi harcokban tehát állományának 90%-át vesztette el. De azért harcolt tovább! Harcolt, mert magyar volt! Erre alig találunk példát a hadtörténelemben. En legalább nem tudok!

A döntőtámadást a déli szárnyon a 2-ik hadsereg hajtotta végre. A hadjárat egyedüli győzelmes nagy csatája a chirovi csata. A chirovi csatában a győzelmet a 2-ik hadsereg vívta ki. A második hadsereg pedig tiszta magyar hadsereg. Az erdélyi, délmagyarországi és a budapesti hadtestekből állott. A 20 gyalogdandár között mindössze 2 népfőlkelő dandár volt osztrák. A csapatok 90%-a tehát magyar. A hadjáratban a legnehezebb és legfontosabb feladatot a magyarok kapták. A hadjárat egyedüli győzelmes csatájának glóriája kizárólag a magyar hősök győzelmes fegyveréről csillog felénk.

¹ Minarelli Fitzgerald: Der Anfang vom Ende 98. lap

A lodzi és limanovai hadjárat.

Helyzet és további elhatározások 1914 november elején.

(Lásd 8., 9., 10. sz. mellékletet, 46. és 47. sz. vázlatot.)

Nyugaton október 20-án kezdődik az Yser és az Yperni csatában a németek támadása.¹ A német jobbszárny támadása az Ysernél azonban a támadási területnek a tenger vizével való elárasztása miatt véglegesen megakad. Ugyancsak nem sikerül Ypernnél a Fabeck hadseregcsoportnak a támadása sem.

Helyzet a nyugati hadszínhelyen.

Falkenhayn azonban legalább is *látszat sikert* akar elérni. Ezért Ypernnél tovább folytatja a támadásokat, hogy az yperni ívet benyomja és a hadi jelentésekben oly sokszor emlegetett Ypern elfoglalását végül is a világnak tudtúl adhassa. A németeknek azonban, miként tudjuk még ezt a látszat sikert sem sikerült megszerezniök.

November elején tehát nyugaton tulajdonképp presztige kérdésből folyik a harc.

A nyugati hadszínhelyen különben az arcvonalak már megmerevedtek. Állásharc van. A szembenálló ellenfelek ereje: 1,700.000 német és 2,600.000 entente katona.² Mind a németek, mind az entente sikeres további támadásra, erőhiány miatt, nem igen számíthatnak.

A nyugati hadszínhelyen tehát egyik fél sem remélhet egyelőre gyors döntést. A németek a további támadásokhoz az entente arcvonalának áttöréséhez gyengék, viszont a pusztán az eddig elért vonal megtartására erősek. Védelemre, azaz az entente támadásának feltartóztatására elegendő lenne 1,300.000 német katona is, 400.000 embert esetleg a keleti hadszínhelyre lehetne áttolni. Ez a 400.000 ember pedig körülbelül 30 német hadosztály.

¹ Lásd I. kötet 161. lapoldalt.

² Hierl: Der Weltkrieg in Umrissen II. k. 49/50 lap.

Az esetben, ha az entente váratlanul sikeres támadást kezdene, ez a támadás nem veszélyeztetni a háború sikeres befejezését, mert a németek Belgiumot és Észak-Franciaország nagyrészét megszállva tartják. Az entente támadása elől tehát még mindig ki tudnak térni és visszavonulva ellenséges területen választott védelmi állásban újra megkísérelhetik az entente támadásának feltartóztatását.

Helyzet az orosz
hadszínhelyen.

A keleti hadszínhelyen a helyzet már sokkal veszélyesebb. Itt kb. 800.000 fő magyar-osztrák és német katona áll szemben kb. 1,600.000 fő oroszral.¹ A Visztula balpartján kb. 50 orosz hadosztály² 800 zászlóalj erőben támad 300 magyar-osztrák és német zászlóaljat,³ amely támadás elől a varsói—ivangorodi csaták után a német és magyar-osztrák hadseregek visszavonultak, úgy hogy az orosz hadseregek nemcsak Galicia földjét tapodják már, hanem a háború folytatásához annyira szükséges sziléziai bányá- és ipartelepeket, továbbá Bécsét és Berlint is fenyegetik.

Az orosz haderő zömének, — melyet a londoni „Times” után orosz gőzhengernek szokás nevezni⁴ — további előnyomulása ez időtől kezdve, Németország háttámadását jelenti. Ez már egymagában is végzetes lehet. Az oroszok további győzelmes előnyomulása azonkívül könnyen előidezheti a szláv többségű Ausztria összeomlását is, a csehek hazaáruló pánszláv érdekek szolgálatában álló magatartása miatt. Hadseregeink visszavonulása miatt a Magyarországra vezető út is nyitva áll az oroszok előtt. Magyarországnak az oroszok által való megszállása pedig a kettős monarchia ellentálló erejének végleges megtörését, Oláh- és Olaszországnak, sőt Bulgáriának és Görögországnak is az entente-hez való csatlakozását jelenti.

A veszedelmesebb ellenfél most már határozottan az orosz.

A döntést tehát a keleti hadszínhelyen kell keresni.

A döntés kivívását a keleti hadszínhelyen remélni lehet. Lehet pedig azért, mert keleten még mindig mozgó háború van, nem úgy mint nyugaton, ahol kezdetét vette az állásharc és az arcvonalak már megmerevedtek. A nehézkesen és lomhán délnyugati irányban előrehömpölygő orosz gőzhenger szárnyai szabadok. Átkaroló, sőt oldal-

¹ Lásd 8., 9. és 10. sz. mellékletet.

² 1., 2., 3., 4. és 9. orosz hadsereg; hadosztályonként 16 zlj.

³ Conräd 1914. okt. 27-én kelt levele Bolfras báróhoz.

⁴ Immanuel Der Krieg im Herbst und Winter im Osten; Schwarte I. kötet 474. lap.

támadás ennek különösen északi oldalába lehetséges. Ez az oldaltámadás azután az orosz gőzhengert szíven találhatná. Az orosz főerő megsemmisítése után a központi hatalmak egyesült erővel fordulhatnának a nyugati ellenség ellen.

A keleti hadszínhelyen való döntés előidézéséhez azonban legalább is a döntőtámadás helyén kell viszonylagos túlerőt létesíteni. E viszonylagos túlerő létesítéséhez csak a nyugati hadszínhelyről lehetne erőt keletre eltolni. A nyugati hadszínhelyen, amint azt az előbb láttuk, ha ott a német hadvezetőség a további támadásokat beszünteti, kb. 30 hadosztály feleslegessé válik.

Máshonnan, mint a nyugati hadszínhelyről erőt hozni nem is lehet. Németország belsejében ugyan 9 új hadosztályt állítanak fel. Ez új 9 hadosztály azonban január vége előtt nem lehet kész.

A kettős monarchiának csak a szerb hadszínhelyen van még 5 hadteste. A magyar-osztrák balkán haderő összesen körülbelül 300.000 fő. Ezzel szemben a szerbek és montenegróiak kb. 250.000 fő fegyveres fölött rendelkeztek.¹ A szerb hadszínhelyen Potiorek a szerbek ellen megindítandó 2-ik nagyszabású támadó hadjáratának küszöbén áll. Ha Potiorek a tervezett támadás gondolatáról le is mondana és csupán védelemre szorítkozna, akkor 100—150.000 főt, azaz kb. 10 hadosztályt fel lehetne az északi hadszínhelyre küldeni. Potiorek azonban erre nem igen lett volna hajlandó és így Ő Felségének, a legfelsőbb Hadúrnak parancsára történhetett volna meg csak ez az eltolás, mert hisz Potiorek, mint a Balkán haderők főparancsnoka, teljesen önálló és független volt a hadsereg főparancsnoksággal szemben² Ő Felsége beleegyezését megnyerni viszont a legnagyobb valószínűség szerint nehezen lehetett volna, mert ez ellen Berchtold gróf külügyminiszter és Tisza István gróf magyar miniszterelnök politikai tekintélyük teljes latba vetésével léptek

Helyzet a déli
hadszínhelyen

¹ A balkán haderők ereje 1914. november elején 311 zászlóalj 70 ¹/₂ lovasszázad, 163 ³/₄ üteg (Conrad V. k. 13. melléklet). A szerbek hadereje augusztus közepén 220—240.000 fegyver. (Németh Lajos; Az 1914. évi hadjárat Szerbia és Montenegró ellen. H-dtörlelmények XXVI évf, IV füzet 501. lap.) Ha tehát a később beérkezett erősítések és az eddig elszenvedett veszteségeket figyelembe vesszük, a haderő létszáma kb. 250.000 fő.

² Potioreket a király aug. 21-én Nr. 15. res számú táviratával teszi meg önálló parancsnokká. Aug. 21-ike után is még azonban a napi jelentéseket és a sajtó számára szánt közleményeket Potioreknek a hadsereg főparancsnokság útján kell előterjesztenie. A külügyminiszter kívánságára szept. 25-től kezdve a király parancsára Ő Felsége katonai irodájának közvetlenül terjeszti elő a jelentéseket is, úgy hogy e naptól kezdve azután Potiorek teljesen független a hadsereg főparancsnokságtól (Conrad IV. k. 851—854. lap.)

A Balkán államok és Olaszország megatartása.

volna fel. Előbbi a Balkán államai miatt Szerbia mielőbbi leverését igen szükségesnek tartotta, utóbbi pedig még azért sem látta volna szívesen a Balkán haderőnk meggyengítését, mert Magyarországot Szerb betörésektől féltette.¹

A Balkán államoknak hozzánk való csatlakozását sem lehet remélni. Sőt Oláh- és Olaszország magatartása is kétes. Oláhországban Károly király okt. 10-én elhunyt. Halála igen nagy veszteség a központi hatalmakra,² mert könnyen az oroszbarát politikusok kerekedhetnek felül Oláhországban, annál is inkább, mert az új királynőnek, Máriának, „entente barát” érzelmei közismertek.³

Bulgária sem mutat hajlandóságot a csatlakozásra.

Ez államok miatt is igen előnyös lenne az orosz haderő fölött aratott győzelem.

Törökország csatlakozása.

Törökország okt. 29-én nyílt a központi hatalmak mellé állt és e napon megkezdődik az orosz—török háború is.

Törökország csatlakozása nagyjelentőségű, mert arra a reményre jogosít, hogy a lengyelországi és galíciai hadszínhely rovására az oroszoknak erőket kell majd eltolni a török—orosz hadszínhelyre.

A Dardanellák elzárásával pedig Oroszország és a nyugati entente hatalmak között csak Archangelszk-en és a szibériai vasuton át lehetséges az összeköttetés. Archangelszkhez a hajózási viszonyok igen kedvezőtlenek, onnan az ország belsejébe vezető vasutvonalak csekély teljesítőképességűek. Ugyanez az eset a szibériai vasutnál is, amelynek óriási nagy távolságot kell leküzdenie.

Conrad elhatározása

A helyzetet mérlegelve Conrad, a magyar-osztrák haderő vezérkari főnöke, arra a meggyőződésre jut, hogy *a döntést többé nem nyugaton, hanem keleten kell keresnie.*

Ezért a német legfelsőbb hadvezetőséget arra kéri,

¹ Így pl. Tisza István gróf Burián báróhoz 1914 okt. hó 21-én írott levele szerint a Bánátban levő gyenge népfölkelő csapatainkat Pflanzér-Baltinnak az északkeleti Kárpátokban sikeresen működő csapataiból akarná megerősíteni. E levél utolsó bekezdésében pedig nagy hibának minősíti a Szerbiában álló csapataink meggyengítését. (Tisza István gróf összes munkái II. kötet 241. lap.)

² Károly király halálával meghiusul egyelőre Oláhország megnyerése végett Berchtold és Tisza István szeptember elején megkezdett tevékenysége. Czernin bukaresti követünk ugyanis szept. 7-én kelt Nr. 524. szám alatt jelenti, hogy az oroszok Oláhország csatlakozásának ellenértékéül Bukovinát át akarják adni az oláhoknak. Marghiloman a király egyik tanácsadója azt ajánlotta a királynak, hogy a szucsavai területet és az erdélyi oláhoknak adandó „statut politique”-ért álljon a központi hatalmak oldalára. A mi részünkről azonnal meg is indulnak a kezdeményező lépések, de a király halála meghiusítja ezeket.

³ Berchtold gróf külügyminiszter okt. 17-én kelt levele Conradhoz

hogy 30 német hadosztályt dobjon keleten harcba.¹ Az ílymódon megerősített német 9-ik és a magyar-osztrák hadseregek az oroszokkal szemben a döntést kikényszeríthetnék.

A keleten kivívott döntő győzelem esetén Németország azután teljes erejével ismét nyugaton léphetne fel.

Falkenhayn Conráddal szemben egészen ellentétes elhatározásra jutott.

Falkenhayn
elhatározása.

Falkenhayn elhatározása :

„A döntést továbbra is nyugaton kell keresni.“

Amíg a döntés nyugaton meg nem történik, „addig keleten ki kell tartani“.²

Falkenhayn ezért — bár Conrád nézetét vallotta Hindenburg vezérezredes és Ludendorff tábornok is³ — elutasítja Conrád ama kérését, hogy 30 hadosztályt küldjenek a nyugati hadszínhelyről a keleti hadszínhelyre.

Falkenhayn Hindenburgot mindössze 2 lovashadosztállyal és 40.000 főnyi pótalakulással erősíti meg.

Teszi pedig ezt azért, mert Falkenhayn az okt. 20-án kezdődő Yser és Ypern-i csatában még mindig sikert remél.

Falkenhayn nem hiszi továbbá, hogy 1914. év késő őszen az előrehaladott évszak és az orosz túlerő miatt a keleti hadszínhelyen döntést lehetne kivívni. Falkenhayn különben is abban a meggyőződésben élt, hogy Oroszországot döntésre kényszeríteni nemcsak 1914 őszen, hanem máskor sem lehet és hogy Oroszország katonai leverése teljes lehetetlenség.

Amikor november 3-án az Yser mentén a német jobbszárny támadása a tengerpart elárasztása miatt végleg megakad, Falkenhayn még mindig ragaszkodik az Yperni támadáshoz. A támadás tisztán prestige kérdésből folytatódik. Falkenhayn nem akarja bevallani a német csapatok kudarcát és legalább, ha már nagyobb eredményt elérni nem tud, Ypernt akarja elfoglalni.

Az Yser és Ypern-i csata miatt nem lehet tehát erőket nyugatról keletre eltolni.

Amikor azután az Yperni támadás is megfeneklik és holtpontra jut, Falkenhayn pozitív hadműveleti célt nem tűz ki. Ehelyett mind szilárdabbá és szilárdabbá válik ama hitében, hogy a háborút döntő győzelemmel nem lehet befejezni és hogy a háborút az a fél nyeri meg,

¹ Conrád okt. 27-én kelt Op. 3652/I, sz. távirata Moltkéhoz: (Conrád még mindig Moltkénak címezi a táviratot!)

² Berlinben okt. 30-án Falkenhayn, Ludendorff tábornokok és Conrád megbízottja Kundmann őrnagy közötti megbeszélésről készített jegyzetek. (Conrád V. kötet 340. lap.)

³ Conrád V. k. 341. lap.

amely tovább ki tud tartani, amely az ellenfelet hamarább ki tudja fásztani.¹

A döntő győzelemnek, azaz az ellenség megsemmisítésének helyébe a „kitartás” lép. A pozitív hadműveleti célt felváltja a negatív hadműveleti cél.²

A Napoleon- s a nagy Moltke-féle „ellenséget megsemmisítő hadviselés”³ alapelvei helyett Falkenhayn a „kifárasztó hadászat”⁴ szabályai szerint akarja tovább folytatni a háborút.

Az Yperni csata erőszakolása miatt és mert pozitív hadműveleti célt az Yperni csata után sem tud Falkenhayn kitűzni, csak elkésve küld nyugatról a keleti hadszínhelyre erősítésül 8 gyalog- és 2 lovashadosztályt, amelyet pedig nemcsak Conrád, Hindenburg és Ludendorff, hanem ő maga is szükségeseznek tart.⁵ E csapatoknak az arcvonalból való kivonása azonban csak november 19-éről 20-ára virradó éjjel kezdődik.

Többet, mint 8 hadosztályt Falkenhayn továbbá azért sem tartott tanácsosnak küldeni, mert ilymódon a már is 600.000 fővel erősebb entente haderő a keleti hadszínhelyre küldött erősítés miatt meggyengült német arcvonalat áttörhetné, vagy ha ezt nem is, de esetleg hátrább szorítaná és így az eddig vérrel elfoglalt Belgium és Északfranciaország földjét lassanként fokozatosan visszavonulva esetleg fel kellene a németnek adnia.

Conrád és Hindenburg Ludendorffal együtt kénytelenek beletörődni egyelőre Falkenhayn elhatározásába, de Conrád azért, ép úgy mint Hindenburg—Ludendorff is mindent megkísérlelnék, hogy Falkenhaynt mielőbbi erősítések rávegyék.

Addig is azonban Conrád és Hindenburg megegyeznek, hogy a maguk saját gyenge erejükre támaszkodva a Visztula balparján előnyomuló orosz gőzhengert megtámadják és megkísélik annak megsemmisítését.

E támadáshoz Hindenburg a keletporoszországi 8. hadseregből a 9. hadsereget az I. és a XXV. tartalék-hadtesttel erősíti meg.

Nikolajevics Miklós nagyherceg elhatározása még akkor keletkezik, amidőn Hindenburg a varsói csata következtében visszavonul. Ennél az elhatározásánál az ivan-gorodi, opatovkai és chirovi csaták után is kitart.

Hindenburg,
Ludendorff,
Conrád
elhatározása.

Nikolajevics
Miklós nagy-
herceg, orosz
fővezér
elhatározása.

¹ Falkenhayn: „Die Oberste Heeresleitung 1914—16. 20—34—35., 58., 245. oldal.

² Hirl: Der Weltkrieg in Umrissen II. k. 55. lap.

³ „Vernichtungsstrategie.”

⁴ „Ermattungsstrategie.”

⁵ Falkenhayn: „Die Oberste Heeresleitung“ 1914—16. 20., 34—35., 58., 245. oldal.

Elhatározása volt:

hogy az északnyugati arcvonal hadseregeivel haladéktalanul átkel a Visztulán és az üldözést erélyes és gyors előnyomulással megkezdi. Célja: hogy a német hadsereg fölött mielőbb teljes győzelmet arasson.¹

Méltatás.

A központi hatalmak, ép úgy mint a világháború kezdetén, a belső vonalon állanak szemben az entent túlerőben levő hadseregeivel. A külvilágtól elzárva, tisztán a saját erőforrásaikra utalva, körülzárt és ostromlott vár-hoz hasonló a helyzetük. Ha csak az ellenség támadásait akarják kivédeni és ha csak ily módon akarják az ellenséget arra a belátásra rábírni, hogy őket legyőzni nem lehet, akkor a háborút már is elvesztették, mert az entente emberrel és anyaggal tovább győzi a „kitartást”. Az entente-ot „kifárasztani” nem lehet.

A hadműveleti cél kitűzése. A „megsemmisítő” és a „kifárasztó” hadászat.

Sikerre számítani csak úgy lehet, hogy a külső vonalon egymástól elválasztott keleti, nyugati és déli ellenséges hatalmakat egymás után egyenként döntően megverik s a többiek ellen addig a lehető legkevesebb erővel csak védekeznek.

Az ellenséget „kifárasztó” hadviselés helyett, miként azt a világháború mutatja, az „ellenséget megsemmisítő” hadviselés juttathatta volna csak a központi hatalmakat a háború győzelmes befejezéséhez.

Falkenhaynnak az ellenséget kifárasztani akaró hadviselése még siker esetén is csak „megegyezőes” békét eredményezhetett. Tehát csak fél megoldás lett volna.

Amint az események mutatják, Falkenhaynnal szemben Conrádnak, Hindenburgnak és Ludendorffnak volt igaza.

Falkenhayn nem hitte, hogy Oroszországot katonailag le lehet verni. Conrád, Hindenburg és Ludendorff igen!

Hindenburg szerint Falkenhayn eme felfogása Napoleonnak 1812-ik évi oroszországi kudarcán alapszik. Falkenhayn azonban megfelelkezik Oroszországnak 1812 utáni politikai és gazdasági fejlődéséről, megfelelkezik különösen a vasutakról.²

E tekintetben is Conrád, Hindenburg és Ludendorff látták helyesen a bekövetkezendő eseményeket. Bizonyítja ezt, amint látni fogjuk, az 1914. évi lodzi és limanovai hadjárat, amelyben az orosz gőzhengert döntően megverni

¹ Daniloff 324—325, lapoldal.

² Hindenburg: „Aus meinem Leben” 121—122. lapoldal.

csak azért nem sikerült, mert Falkenhayn még azt a 8 hadosztályt is, amit segítségül küld, későn küldi.

Conrád és Hindenburg amaz elhatározása, hogy minden segítség nélkül a maguk erejére utalva megkísérlik a döntés elérését, merész elhatározás. De csak ez hozhatott sikert, védelem avagy a további visszavonulás a biztos bukás szülte volna.

Eme elhatározásnál is könnyen szemlélhető a nem egységes vezetés nagy hátránya. Conrádnak és Hindenburgnak az orosz gőzhenger elleni támadáshoz minél több erőre lenne szüksége. Hindenburg ehhez a támadáshoz a 8-ik hadseregből von el erőt. Teheti, mert a keletporoszországi és orosz-lengyelországi hadszínhelyeken az összes német csapatok felett egységes a vezetés.

A nem egységes
vezetés hátránya.

A támadáshoz Conrád is tudna erőt hozni Szerbiából, ahol hadászatiilag az összhadviselés szempontjából nem feltétlenül szükséges a támadás. A támadást ott csak a külpolitikai szempontok kívánják. A háború sorsa azonban északon és nem a szerb hadszínhelyen dől el. Az a 10 hadosztály, amit onnan fel lehetett volna hozni, északon a döntést a mi előnyünkre hozta volna meg. Conrád azonban a szerb hadszínhelyről erőt nem hozhatott fel, mert nem volt egységes vezetés. Berchtold külügyminiszter keresztülvitte a királynál, hogy Potiorek önnálló független parancsnok legyen. A külpolitikának ez a belekontárkodása a hadvezetésbe, már megbosszulta magát, amint láttuk a lemergi hadjáratnál, mert lekéselt a 2-ik hadsereg. Megbosszulja magát most, mert nem lehattunk a döntés helyén elég erősek.

Összefoglalás.

A helyzet alapján tehát 1914 november kezdetén a központi hatalmak elhatározása a következő lehetett volna:

A legközelebbi hadműveleti cél: az orosz haderő megsemmisítése. Ezért a keleti hadszínhelyen kell a főerővel támadni.

A nyugati és déli hadszínhelyen a legkisebb mértekre szabott erővel csupán a védelemre kell szorítkozni, hogy erőt takarítsunk meg a keleti hadszínhelyen kívándó döntés biztosítására.

Az elhatározásból következett volna:

1. a további támadásoknak Ypernél és Szerbiában való beszüntetése;

2. a nyugati és a déli hadszínhelyen kedvező fekvésű és lehetőleg rövid védelmi állás kiválasztása, hogy azt az entente áttörő kísérleteivel szemben biztosan és minél kisebb erővel lehessen tartani. Így pl. a nyugati hadszínhelyen minél több erőnek a megtakarítása céljából az állásokat meg lehetett volna rövidíteni, ha az Oise

mentén Páris felé kiugró ívet Lille és a Maas között vont hurvonal mentén levágyák.¹

3. A nyugati hadszínhelyről azonnal legalább is 8–10 gyalog- és több lovashadosztályt és az állások megrövidítésével fokozatosan, de lehetőleg a legrövidebb idő alatt még további kb. 20 gyaloghadosztályt, ugyanúgy a szerb hadszínhelyről is kb. 10 gyaloghadosztályt kell az orosz hadszínhelyre a döntés kivívásához útba indítani.

A központi hatalmak hadműveleti terve.

(Lásd a 46. 47. számú vázlatot és a 9., 10. sz. mellékletet)

A keleti hadszínhelyen eddig az ideig a hadműveleteket mind Hindenburg, mind Frigyes főherceg közös megegyezéssel, de önállóan vezették. A legfelsőbb vezetésben való legteljesebb egyetértés és összhangra való törekvés és a surlódások elkerülése miatt a keleti hadszínhelyen az egységes vezetést már kezdettől fogva megakarták valósítani. Az eddigi sikertelen kísérleteket ez irányban ismerjük.

November elején legfelsőbb Hadurunk, I. Ferenc József, a németek megelégedésére a kérdést szeretné megoldani és ezért a következőket szándékozott a német császárnak javasolni:

Az orosz hadszínhelyen működő magyar-osztrák hadseregek fölött Conrád gyalogsági tábornok venné át a parancsnokságot, míg a német 9. hadsereg fölött Hindenburg.

Conrád és Hindenburg fölé, legfelsőbb főparancsnokul Frigyes főherceget állítanák, aki mellett vezérkari főnök Ludendorff tábornok lenne.

A javaslat megtétele előtt azonban Ő Felsége mind Frigyes főherceget, mind Conrádot állásfoglalásra szólította fel.²

Frigyes főherceg az egységes parancsnokság megszervezésével teljesen egyetértett. Német vezérkari főnököt azonban nem akar maga mellé.³

Conrád azt tartja, hogy a legfelsőbb hadseregfőparancsnokságnak kell rendelkeznie közvetlenül a hadseregekkel és így egy új hadseregfőparancsnokság közbeiktatását a legfelsőbb hadseregfőparancsnokság és a hadsereg közé célszerűtlennek tartja.

Miután pedig a javaslat szerint a hadműveletek további vezetése Ludendorff tábornok kezébe kerülne,

¹ Lásd I. kötet 63. sz. vázlat.

² Bolfras báró 1914. nov. 4-én kelt Nr. 96. sz. távirata Conrádhoz.

³ Frigyes főherceg gyal. tbk.-nak 1915. nov. 5-én kelt Nr. 160. sz. távirata Bolfras tábornokhoz.

A magyar-osztrák és német hadseregek egységes vezetésének megteremtése irányuló kísérlet.

Conrád azt hiszi, hogy ez a körülmény az eddig beléje helyezett bizalom elvesztésének jele. Kéri, tehát, hogy véglegesen visszaléphessen.¹

A király ennek következtében végkép lemond szándékáról és Conrádot legteljesebb bizalmáról biztosítja.²

Minden maradt tehát a régiben és így az új magyar-osztrák német hadművelleti terv Conrád és Hindenburg közös megegyezésének eredménye.

A magyar-osztrák és német hadművelleti terv.
1. Hadművelleti cél.

Falkenhayn, mint tudjuk, nyugaton keresi a döntést és ezért a keleti hadszínhelyen csak halogató, az oroszok támadását feltartóztató hadműveleteket akar.

Conrád és Hindenburg azonban ennél sokkal többet: a Visztula balpartján Orosz-Lengyelországban előnyomuló, a Berlint, Sziléziát és Bécset fenyegető orosz gőzhengert akarják támadással megsemmisíteni, de legalább is előnyomulásában megállásra kényszeríteni. E cél érdekében Hindenburg kész feláldozni ideiglenesen Keletporoszországot, Conrád pedig Magyarországot is.³

2. A hadművelleti cél elérésének módja.

E szándékot kettős oldaltámadással, azaz átkarolással akarják megvalósítani.

3. A súlypont.

A súlypont tehát északon és délen van.

4. Erőcsoportosítás és feladatok.
a) Északi oldaltámadó csoport.

Északi oldaltámadó csoport a német 9-ik hadsereg zöme, megerősítve a 8-ik hadseregtől elvont két hadtesttel⁴ Mackensen parancsnoksága alatt, mint új 9-ik hadsereg. Összesen 5 és fél hadtest, 11 gyaloghadosztály.⁵

Ez az új 9-ik hadsereg mielőtt felvonul Gnesen és Thorn között, azután a Visztula és Varta folyók között meglepően a Visztula balpartján előnyomuló orosz hadseregek északi oldalába tör előre.

A támadás kezdete november 11.

A német 9-ik hadsereg felvonulását biztosítja és

¹ Conrádnak ugyancsak nov. 5-én kelt távirata Bolfrashoz (Conrád V. k. 393. lapoldal.)

² Ő felsége I. Ferenc József 1914 november 6-án kelt Nr. 97. chiffr számú táviratai Frigyes főherceghez és Conrádhoz, Bolfras nov. 6-án kelt levele Conrádhoz.

³ Conrád 1914. november 10-én a német legfelsőbb hadvezetőség által a tárgyalás végett Mézieresből Teschenbe küldött Hentsch alezredesnek a következőket mondja:

„Die Entscheidung liegt jetzt in Russisch-Polen; daher liegt mir auch gar nichts daran, selbst wenn auch die Russen mit einem Teil vorübergehend nach Ungarn gelangen. Ich habe daher auch die vier Divisionen der 2. Armee nach Russisch-Polen heraufgezogen.“ (A döntés jelenleg Orosz-Lengyelországban van és engem ezért egyáltalán nem érint, ha az oroszok erejük egy részével ideiglenesen Magyarországra is törnek A 2-ik hadsereg négy hadosztályát emiatt Orosz-Lengyelországba toltam fel.) Conrád V. k. 455. lap.

⁴ I. tartalék- és XXV. tartalék hadtestek.

⁵ A XI., XVII., XX., I. tartalék-, XXV. tartalék hadtestek, 3. gárda gyaloghadosztály, összesen 11 hadosztály.

leplezi a Varta-tól délre a 3-ik, északra pedig az 1. lovas-hadtest.

A déli oldaltámadó csoport: a magyar-osztrák 4. hadsereg¹ Krakkó vár erődövétől támad északi vagy északkeleti irányba, a Visztula balpartján előnyomuló orosz hadseregek déli oldalába.

A támadást megkezdi: ha az ellenség a Varta mentén álló 1. magyar-osztrák hadsereg és Krakkó vára elleni támadásra már teljesen felfejlődött és erős veszteségeket szenvedett.² Ha azonban az oroszok nem támadnának komolyan, hanem e helyett hadseregeik egy részét a német 9-ik hadsereg ellen északra akarnák eltolni, úgy ennek megakadályozása végett azonnal támadni kell.³

Arctámadó csoport:

c) Az arctámadó csoport.

1. A magyar-osztrák hadseregfőparancsnokság parancsnoksága alatt:

a) a magyar-osztrák 1. hadsereg. Felvonul Olkusz és Zarki között;

b) A Woyrsch hadseregcsoport. Felvonul Csenstohova környékén.

Mindkettő feladata a német 9-ik hadsereg északra való eltolásának leplezése, Szilézia biztosítása, továbbá az oldaltámadó csoportok döntő támadásának elősegítése;

c) a Woyrsch német tábornoknak alárendelt magyar-osztrák 2. hadsereg, felvonul a Woyrsch csoport északi szárnya és Vielun között.

Feladata a Woyrsch csoport északi szárnyának biztosítása és azzal összhangban való támadás.

2. Hindenburg parancsnoksága alatt:

a német 9-ik hadsereg és a magyar-osztrák 2-ik hadsereg (eleinte a Woyrsch csoport) közötti ürbe összeköttetés gyanánt Kalis-tól délre az újonnan alakult boroszlói hadtest, északra pedig a poseni hadtest vonul fel.

Felvonulásukat a 3-ik német lovashadtest biztosítja.

A Kárpátok ájá őit védelmező csoport:

a magyar-osztrák 3. hadsereg a duklai horpadás és az uezsoki hágó között. Feladata, hogy a Przemsyl mindkét oldalán előnyomuló ellenséges erőket akár Galiciába nyomulnak azok elő, — akár a Kárpátokon át — leküzdje, de legalább is feltartóztassa. Főerejét támadólag kell alkalmaznia, a Kárpátok átjáróit pedig szívósan védelmeznie.⁴ Az esetben, ha mindkét irányban erős ellenség

d) Kárpátok átjáróit védelmező csoport.

¹ Hadrendet illetőleg lásd 9. sz. mellékletet.

² Conrad V. kötet 480. lap.

³ Conrad V. kötet 499. lap.

⁴ A hadseregfőparancsnokság nov. 8-án kelt Op. Nr. 4086. számú intézkedése.

nyomulna elő, csak a Kárpátokon át előnyomuló ellen-
séget kell leküzdenie.¹

A *Pflanzer-Baltin lov. tábornok hadseregcsoportja*:
biztosítja a Kárpátok átjáróit, bezárólag a Vereckei
szorosától keletre.²

c) Déli összekötő
csoport.

A *magyar-osztrák 4-ik és 3-ik hadsereg között össze-
kötő csoport*:

a Ljubicic gyalogsági tábornok csoportja a XI. had-
testtel és a XVII. hadtest részeivel biztosítja a 4-ik had-
sereg jobboldalát a Visztulától délre azáltal, hogy lehető-
leg késlelteti a Dunajecen át előnyomulni akaró ellensé-
get, a Tarnovon át előnyomuló ellenséget pedig oldalba
támadja¹

f) Keletporosz-
ország védelme.

Keletporoszországot védelmezi a főtámadás kedvéért
meggyengített német 8. hadsereg Below Ottó tábornok pa-
rancsnoksága alatt. E hadseregnek Hindenburg megen-
gedi, hogy szükség esetén a Mazuri tavak és az Angerapp
mentén időközben kiépített megerősített állásra vissza-
vonuljon.

g) Keletporosz-
országi összekötő
csoport.

A német 8-ik és 9-ik hadsereg között összeköttetés
gyanánt az újonnan felállított *Dickhut hadtest*-nek a Visz-
tula jobbpartján a főtámadó csoporttal egyidejűleg kellett
előnyomulnia, minél több orosz erőt magára vonnia és
lekötönie.

Hasonló feladata volt a Kelet- és Nyugatporoszor-
szág határán álló *Zastrow hadtest*nek is.

Méltatás.

Conrad, Hindenburg és Ludendorff most sem tagad-
ják meg magukat. A közös megegyezés alapján készült
hadművelési terv nagyszabású, merész koncepciójú; méltó
e nagy hadvezérekhez.

Mindenekfölött feltűnő, hogy Falkenhayn halogató
magatartást ajánló tanácsa ellenére támadnak. De támad-
niok is kellett, mert másképp megállítani az orosz gőz-
hengert nem lehet. Éles, szinte a jövőbe látó szemek
észreveszik az oroszok gyengéjét, a szabad oldalakat és
ott támadnak.

Feltűnő továbbá az az erős, semmitől vissza nem
riadó akarat, mellyel szándékaikat, a kitűzött cél érdekében
végre akarják hajtani. A döntés helye: Orosz-Lengyelország.
Mind Hindenburg, Ludendorff, mind Conrad minden erőt
úgyszólván ott összpontosítanak. Ezért a célért Hindenburg

¹ A hadseregfőparancsnokság november 17-én kelt Op. Nr. 4362-
számú intézkedése.

² A hadsereg főparancsnokság nov 8-án kelt Op. Nr. 4086.
számú intézkedése.

kész feláldozni ideiglenesen Keletporoszországot, Conrád pedig Magyarországot. Keletporoszország és Magyarország védelmére alig marad erő. De mást nem tehetnek, ha szándékukat meg akarják valósítani. Az orosz-lengyelországi döntő támadáshoz erő kell. Erőt máshonnan venni nem tudnak, mint a Visztula jobbpartjáról. Onnan vesznek tehát. Ha Orosz-Lengyelországban az oroszot megállítani nem tudják, Keletporoszország és Magyarország úgy is elveszett. Így legfeljebb ideiglenesen tapodja majd hazánk földjét az orosz, úgy azonban ki tudja, meddig? A két rossz közül a kisebbiket választják tehát.

A nagyobb áldozatot azonban most is Conrád hozza. A négy magyar-osztrák hadsereg közül hármat a Visztula balpartjára tol át. A Visztulától délre a Kárpátokban a négy hadseregből mindössze egy marad vissza.

A hadműveleti terv szerint Conrád és Hindenburg is döntésre törekszik. Mindkét vezér oldalba akarja támadni az orosz. E terv láttára önkéntelenül szakad fel lelkünk mélyéről a szorongó érzés, elég erős-e a két oldaltámadó csoport? Amint a jövő mutatta, valóban gyengéknek bizonyultak. Miért nem tolták el tehát a magyar-osztrák 4. hadsereg zömét is a Varta és Visztula közé? A német 9. hadsereg így módon elég erős lett volna arra, hogy Lodznál a 2. és 5. orosz hadsereg zömét megsemmisítse. Azt hiszem nem tévedek, ha azt állítom, hogy abban az esetben, ha egységes vezetés lett volna, így is lett volna. Ha ugyanis Conrád a 4. hadsereget a 9. hadsereg megerősítésére északra tolta volna, a 4. hadsereget Hindenburgnak kellett volna alárendelni, mert hisz lehetetlen elképzelni is, hogy a főtámadást végrehajtó 9. és 4. hadseregek fölött, amelyek ez esetben egy csoportot képeztek volna, 2 ember parancsnokoljon, és pedig a 4. hadsereg fölött a Teschenben székelő Frigyes főherceg, a 9 hadsereg fölött pedig a Posenben székelő Hindenburg. Conrád azonban nem szívesen egyezett volna abba bele, hogy a 4. hadsereg német parancsnokság alá kerüljön. Nem pedig azért, mert félt attól, hogy a csaknem északi szárnyra eltolt 4. hadsereget nem kapja többé vissza és hogy azt a németek a hadműveletek lezajlása után továbbra is megtartják. Erre mutat legalább is az a körülmény, hogy mikor a 2. hadsereget Woyrschnak alárendelik, Ludendorffnak előbb becsületszavát kellett adnia, hogy visszavonulás esetén a 2. hadsereggel Conrád szabadon rendelkezhetnek.¹ Pedig a 2. hadsereg esetében Woyrsch fölött és így a 2. hadsereg fölött is Conrád parancsnokolt.

Az egész hadműveleti tervnél egyedüli szépséghiba

¹ Conrád V. kötet 483. lap.

az egységes vezetés hiánya. Hogy Conrád az egységes vezetés megteremtését lemondásával meghiúsította, annak oka elsősorban az, hogy oly módon, ahogy azt tervezték, az egységes vezetés Ludendorff kezébe került volna. Tehát német vezetés lett volna.

Ezt pedig Conrád nem akarta. Nem akarta, mert az igazság érzete lázadt fel ellene. Az igazság az lett volna, ha a vezetés magyar-osztrák hadvezér kezébe kerül. Hisz az orosz hadszínhelyen küzdő csapatok zöme magyar és osztrák. A magyar-osztrák vezetést azonban még a háború elején visszautasította II. Vilmos német császár; erről a németek hallani sem akartak.

Conrád szerint a háború eddigi lefolyása különben is azt mutatta, hogy a németek nem küzdenek mindig a kitűzött nagy közös célért. A háború elején a németeknek Siedlec felé kellett volna a közös megegyezés alapján támadniuk. A megállapodást nem tartották be. Előbb Keletporoszországot akarták az oroszoktól visszafoglalni és így a Monarchia csapatai az első és második lebergi csatában magukra maradtak. Conrád nem bízott tehát a német vezetésben. Félt, hogy a magyar-osztrák hadseregek is tisztán német érdekekért fognak a német vezetés alatt küzdeni.

Ez okokon kívül Conrád abban az időben még úgy érezte, hogy az ivangorodi csata elvesztésének és az októberi Szán—Visztula menti őszi hadjárat sikertelenségének Ludendorff vezetése volt az oka. Ehhez járult még nyugaton a marnei kudarc is. Conrád ezek után a német vezetésben nem bízott.¹

Ludendorffot azonkívül épp úgy, mint a vezető német körök is, még túl fiatalnak tartotta.²

Conrádot még tudjuk tehát érteni, ha ily gondolatok mellett a német vezetésbe belenyugodni nem tudott.

Az oroszok hadműveleti terve.³

(Lásd 48. sz. vázlatot és a 8. sz. mellékletet.)

Előzmények.

Az orosz fővezérnek a varsói csata után elkezdett elhatározása — miként azt tudjuk⁴ — az Orosz-Lengyelországban Csensztovhova irányába visszavonuló Hindenburg hadsereg üldözése és annak megsemmisítése.

Az üldözést az északnyugati arcvonal hadseregeinek

¹ Conrád november 8-án kelt levele Bolfras báróhoz, Conrád V. k. 425—426. lap, továbbá Conrád V. k. 392—394. lapoldallal.

² Moltke 1915 január 8-án kelt levele Bettmann-Hollweghez. Generaloberst H. v. Moltke: *Erinnerungen, Briefe Dokumente 1877—1916.*

³ Adataimat Daniloff könyvéből vettem.

⁴ Lásd előbb 254. lapoldalt.

egyelőre Lodz—Petrikau vonalig kellett végrehajtaniok. Az északi oldal Thorn felé megfelelően biztosítandó volt, míg a déli szárny biztosítása végett a délnyugati arcvonalt jobb szárnyának az Opocna—Opatov—Szandomierz vonalába való előnyomulását parancsolják meg.

Az üldöző azonban igen nehezen halad előre, az ivangorodi, az opatovkai és a chirovi csaták miatt és végül azért, mert a németek visszavonulás közben mindent elrombolnak és felégetnek.

Ilymódon az oroszok november 8-tól 11-ig csak Kutno—Uniejov—Laszk—Przedborz—Nida torkolat vonalát érik el. Északon a Visztula mindkét oldalán előnyomuló 1. hadsereg elől levő hadtesteivel Vloclaveket és Kelet-Poroszország déli határát érték el. A déli szárnyon a 3. és 8-ik hadsereg Tarnov—Gorlice és a kárpáti átjárók vonaláig jutott el.

Az ellenségről az orosz fővezér csak azt tudta, hogy Hindenburg hadserege Csensztohova irányába, a magyar-osztrák hadseregek pedig főerővel Krakkó, kisebb erőkkel a Kárpátokba vonultak vissza.

A továbbiak folyamán Nikolajevics Miklós nagyherceg az üldözést tovább folytatni, a főerőkkel délnyugati irányba, hogy a Csensztohova—Wielun—Kalis vonalban gondolt német főerőt megverje.

A főtámadást a Visztula balpartján előnyomuló 2., 5., 4. és 9. hadseregeknek, azaz összesen 40 gyaloghadosztálynak kellett végrehajtaniok és a Jarocsin—Kreuzburg—Oszwiecsin vasutvonalat mielőbb elfoglalniok, azután pedig azt megerősíteni kellett.

A 2-ik hadsereg egy hadtestének (a II-nak) a jobboldalt Thorn felé kellett biztosítania és ezért Gnesen irányába előnyomulnia.

A könnyebb vezetés céljából a 4-ik hadsereget az északnyugati arcvonalt parancsnokságnak rendelik alá és így a Visztula balpartján előnyomuló hadseregek közül csak a 9-ik hadsereg marad továbbra is Ivanov tábornoknak a délnyugati arcvonalt parancsnokának parancsnoksága alatt.

A déli szárny biztosítása, a magyar-osztrák haderők lekötése a Visztulától délre előnyomuló 3., 8. és 11. hadsereg, összesen 25 gyaloghadosztály, feladata volt.

E hadseregeknek, melyek a 9-ik hadsereggel együtt Ivanov tábornok parancsnoksága alatt a délnyugati arcvonalt alkották, — a Dunajec és a Kárpátok vonalára kellett előnyomulni és azután e vonalt megerősíteniök.

A 30 hadosztály erős 1. és a 10-ik hadseregnek a jobboldalt kellett biztosítania.

A 10. hadsereg e célból a megerősített és a német

Nov. 8—11.

Hadműveleti csl.

Erőcsoporthozítás,
feladatok
Főtámadó
csoport.

Közvetlen jobb-
oldal biztosítás
és összeköttetés.

Déli szárny-
biztosítás.

Északi szárny-
biztosítás.

8-ik hadsereg által védelmezett Mazuri tavak vonalának elfoglalását kapja feladatúl. Az 1. hadsereg feladata pedig az, hogy Mlava és Vloclavek felé nyomuljon elő és a Visztula mindkét partján a Varsó felé vezető összes előnyomulási irányokat zárja le, az esetben pedig, ha a németek Posen és Thorn felől esetleg előnyomulnának, akkor a 2-ik hadsereg jobbszárnyát kellett megvédelmeznie.

A támadó előnyomulás kezdetét az egész vonalon november 14-ére tűzték ki.

Méltatás.

A kezdeményezésre való törekvés

Az oroszok a Szán- és a Visztulamenti őszi hadjáratban megszerzett kezdeményezést továbbra is meg akarják tartani. Ehhez azonban erélyes és kíméletlen üldözés, azaz támadó előnyomulás lenne kívánatos. Az oroszok előnyomulását erélyesnek és gyorsnak a legjobb akarat mellett sem lehet mondani. Előnyomulás közben megállnak, hosszú ideig rendezkednek és lebonyolítják az utánpótlást. Így ép egy hétig állnak tétlenül Uniejov és Nida torkolat vonalában. Ez a heti tétlenség éppen elég, hogy erélyes, ügyes és merész ellenséggel szemben a kezdeményezést elveszítsék. Amint majd látni fogjuk, el is veszítették!

A hadművelleti cél megválasztása.

Az orosz fővezér hadművelleti célja Hindenburg hadseregének megsemmisítése. E cél elérése miatt széles arcvonalban (Gnesen—Oszviecsin 250 km.) nyomul elő a Csensztohova—Kalis vonalban sejtett németek ellen. Az orosz arcvonal tehát úgy délen, mint északon túlszárnyalja a vélt német arcvonalat, vagyis az oroszok kettős átkarolást készítenek elő a Csensztohova—Kalis vonal ellen.

A kettős átkarolás itt indokolt, mert e támadási móddal lehet legkönnyebben az ellenséget bekeríteni és megsemmisíteni. Az oroszok pedig ezt akarják.

Érdekes azonban, hogy a Jarocsin—Oszoviecs vasút-vonal elérése után újból meg akarnak állni és a vonalat meg akarják erősíteni. Az ellenséges német hadsereg megsemmisítése után miért és ki ellen kell védekezniük? Csakis a magyar-osztrák haderő ellen, melynek főereje — az oroszok tudomása szerint — Krakó felé a Visztulától délre vonul vissza. Az oroszok tehát valószínűleg azért erősítik meg az elérni szándékolt vonalat, hogy főerejükkel azután a magyar-osztrák főerő ellen támadhassanak.

A feladat szerint tulajdonképp 3 csoport van:

Erőcsoportosítás.
Parancsnoklási viszonyok.

1. A főtámadó csoport (2., 5., 4. és 9. hadsereg).
2. Az északi lekötő, vagy az északi szárnyat biztosító csoport (1. és 10. hadsereg).

3. Déli lekötő, vagy a déli szárnyat biztosító csoport (3., 8., 11. hadsereg).

A feladat szerint tehát 3 seregcsoport alakítása volna célszerű.

A helyzet és a földrajzi viszonyokból kifolyólag az északi szárnyat biztosító csoport feladata kettős. A Visztulától északra levő erőknél (10. hadsereg és 1. hadsereg zöme) feladata tulajdonképp a Keletporoszországot védelmező német hadsereg megtörése, illetőleg Varsó és a Nyemenen át való előnyomulásának a megakadályozása. A Visztulától délre levő 1. hadsereg részeinek és a 2-ik hadsereg egy hadtestének pedig a feladata a főtámadó csoport északi szárnyának Thorn és Posen felé való biztosítása.

Ezek alapján ezt a csoportot is két részre lehetne osztani.

Összesen tehát négy csoportot lehetne alakítani, mind külön-külön álló feladattal.

Az oroszoknál azonban csak két seregcsoport van.

Az északnyugati arcvonal és a délnyugati arcvonal.

Az északnyugati arcvonalnak ílymódon *hármós feladata van:*

1. A főtámadásnak délnyugati irányban való végrehajtása.

2. A főtámadó csoport északi szárnyának a Visztula déli partján való biztosítása.

3. Keletporoszország elfoglalása.

A délnyugati arcvonal feladata pedig kettős:

1. A főtámadás végrehajtása (9. hadsereg).

2. A déli szárnyon a magyar-osztrák hadseregek lekötése.

A vezetés tehát a bonyolódott parancsnoklási viszonyokból kifolyólag meglehetősen nehéz.

Események.

(Lásd 49., 50., 51. és 52. számú vázlatot.)

Az oroszok lassú előnyomulása miatt és mert november 8-án az orosz hadseregek 60—80 km.-re Uniejov—Przedborz—Nida torkolat vonalban megállanak, a magyar-osztrák, valamint a német 9-ik hadsereg, Conrád és Hindenburg hadműveleti terve értelmében az új felvonulást a legnagyobb rendben és az oroszoktól teljesen észrevétlenül hajtják végre.

Még mielőtt azonban a német 9-ik hadsereg felvonulását befejezhette volna, az orosz 10. hadsereg meg-

A központi
hatalmak fel-
vonulásának
lefolyása. Nov. 8.

A német 8-ik
hadsereg
visszavonulása.

támadja a német 8-ik hadsereget, hogy megakadályozza erőiknek a 9-ik hadsereghez innen való eltolását. A támadás elől Below tábornok kénytelen a hadseregét a védelemre előkészített Mazuri tavak és Angerapp vonalára visszavonni. E megerősített vonallal szemben azután a Sievers hadsereg már hiába támad.

Harcok Prasznia
Mlava
vonalában

A 10. hadsereg támadásával egyidejűleg Rennenkampff hadserege is megkezdí előnyomulását a Visztula mindkét oldalán. Részben ugyanazon céllal, mint a 10-ik hadsereg, részben pedig, hogy az Orosz-Lengyelországban előnyomuló és a főtámadásra hivatott orosz hadseregek északi szárnyának biztosítására szükséges területet elfoglalja.

Nov. 8.

Ennek következtében november 8-áig az V. szibériai hadtest Vloclaveket, a VI. hadtest Szierpcset, a VI. szibériai hadtest Plock-ot éri el.

Harcok Soldau—
Neidenburg
vonalban.
Nov. 13—17.

Az I. turkesztáni hadtest pedig Mlava irányába támad és sikerül is a gyenge Zastrov hadtestet a Mlava Prasznisz vonalról a Soldau—Neidenburg vonaláig viszaszorítani. November 13-tól 17-ig eme vonalban eredményesen védekezik Zastrov, amikor is hadteste megerősödik a nyugati hadszínhelyről beérkező 4. német lovashadtesttel.¹ Ez időtájt különben Rennenkampff a további támadásokat beszüntetni kénytelen, mert hadseregének zömét a német 9-ik hadsereg oldaltámadása miatt a Visztula balpartjára kell átvonnia.

Nov. 10. A német
9-ik hadsereg
oldaltámadása.

A német 9-ik hadsereg november 10-én befejezi a felvonulást Jarocsin és Thorn között.

A német 9-ik hadsereg eltolásáról az oroszok nem sejtettek semmit. Azt hitték, hogy e hadsereg még mindig Csensztohova környékén van s így minden aggodalom nélkül készültek elő a hadművelleti terv értelmében november 14-én megkezdendő támadó előnyomuláshoz.

Nov. 11.
Az előnyomulás
kezdeté.

November 11-én Mackensen megkezdí az előnyomulást² a Varta és Visztula közötti területen,³ a Dickhut hadtest pedig a Visztula jobbpartján.

Az előnyomulás teljesen váratlanul és meglepően éri a mit sem sejtő oroszokat.

Nov. 12-én
Vloclavek.

November 12-én a Mackensen hadsereg balszárnya Plock irányába támadva, Vloclaveknél az V. szibériai hadtesttel ütközik össze és azt súlyos veszteségek mellett dobja vissza.

A vloclaveki ütközet után a német I. tartalék hadtest tovább üldöz Plock irányába, a 9-ik hadsereg zöme dél-

¹ A 4 lovashadtest a 2. és 4. lovashadosztályból állott.

² Jobbszárnnyól a balszárnny felé következő volt az előnyomulásnál a sorrend: XI., XVII., XX. hadtest 3. gárdahadosztály, I. tartalék hadtest, XXV. tartalék hadtest

³ Az oroszok helyzete e napon, lásd a 48. és 49. sz. vázlatot.

kelet felé Lodz irányába kanyarodik, hogy az orosz 2-ik hadsereget oldalba támadja.

Orosz részről a Vloclavék-i ütközetnek nem tulajdonítanak nagyobb jelentőséget s ezért november 14-én a hadműveleti terv értelmében az előnyomulást meg akarják kezdeni. Az előnyomulás megkezdését azonban el kellett halasztani, mert a 4-ik hadsereg élelmi készletét még nem egészítette ki.

A kutnoi csata
nov. 14–15.

Igy tehát november 14-én Mackensen támadása Kutnonál teljesen váratlanul éri a 2. orosz hadsereget, amely következő nap, azaz november 15-én kénytelen Lodz felé visszavonulni.

Orosz visszavonulás
Lodz-ra
nov. 15.

Ezzel egyidejűleg a német I. tartalékhadtest kemény és véres harcok árán a Plock-tól délre újból támadja a VI. szibériai és VI. hadtest részeivel megerősített V. szibériai hadtestet és sikerül is neki az orosz 1. hadsereget november 18-ig Gambin-ig visszanyomni.

A plocki csata.
nov. 18.

A kutnoi csata az orosz hadvezetőséget végtelenül kinosan érinti.

Orosz ellenrendszabályok.

Az északnyugati arcvonal parancsnoka Russki tábornok, mindenekelőtt az összes alárendelt hadseregeknek az eddigi délnyugati irányba való előnyomulást szünteti be.

Azután a 2-ik hadseregnek balszárnny hadtesteit, melyeket a német támadás nem ért, további az 5. hadsereg 2 1/2 hadtestét Lodz-hoz szállítják, 1/2 hadtestet (az V. hadtest 10. hadosztályát) Skierniewicséhez tolnak el arcvonalatartalékként Russki rendelkezésére.

Az orosz 1. hadseregnek a Visztula jobbpartján Keletporoszország elleni támadását szintén abba kell hagynia s zömével a Visztula balpartjára átkelve, a német balszárnny ellen kell támadnia.

Nikolajevics Miklós nagyherceg, az orosz fővezér, Russki tábornok intézkedéseit jóváhagyja. Azonkívül november hó 18-tól kezdődőleg a 4-ik hadsereget Ivanov tábornoknak, a délnyugati arcvonal parancsnokának rendeli alá, hogy Russki tábornok teljesen csak a Visztula és a Varta folyók között kifejlődő Lodz-i csatának szentelhesse minden idejét és gondolatát.

Hogy pedig Hindenburg és Conrád több erőt az orosz hadseregek északi oldalába ne tolhassanak el, Ivanov hadseregeinek főképp Csensztohova és Krakó irányába, de általában az egész arcvonal mentén erélyes és kiméletlen támadást kellett kezdeniök.

E célból a 4-ik orosz hadseregnek Csensztohovára, a 9-ik hadseregnek Krakóra kellett támadnia. A 3-ik hadsereg egy részét a 4. és 9-ik hadsereg támogatása céljából a Visztula északi partjára vonják át, míg a 8-ik

hadsereg feladata az volt, hogy Zmigrod—Duklán át Magyarországba törjön be.

A két fél intézkedései alapján keletkezik azután a lodzi és a krakkó—csensztohovai csata.

Az 1-86 lodzi
csata november
16-tól 26-ig.

Az 1. orosz hadseregnek Vloclavektól keleti irányba való visszadobása, a 2-ik hadseregnek pedig a kutnói csata után déli irányba való visszanyomása miatt az 1. és 2. orosz hadsereg között Lovics környékén kb. 60 km. szélességben hatalmas űr támad.

Ez az űr még megnagyobbodik, amikor november 18-án az I. tartalékhadtest elől az orosz az Ilov—Lovics vonalra vonul vissza.

A németek ezt az űrt használják azután ki, hogy az orosz 5. hadsereggel megerősített orosz 2. hadsereget, amely Lodz körül félkörben állott, Schäffer-Boyadel tábornok parancsnoksága alatt a $\frac{3}{4}$ XXV. tartalékhadtesttel, a 3. gárdatartalékhadosztállyal és az 1. lovashadtesttel Brzezinin át északról átkarolják, míg az I. német tartalékhadtestnek továbbra is Plocktól délre, az orosz 1. hadsereget kellett lekötnie.

Schäffer-Boyadel tábornok átkaroló kicsiny csoportja annak ellenére, hogy saját oldala és háta Lovics—Skierniewice—Petrikau felől erősen veszélyeztetve volt, a legnagyobb eréllyel és elszántsággal kezdi meg a megkerülő előnyomulást és november 22-ig mélyen a Lodz körül összeszorított 2. és 5. orosz hadsereg hátába kerül és Rzgov-ig jut előre, úgy, hogy az összeköttetés az orosz 2., 5. és a legfelsőbb hadvezetőség között teljesen megszakad. Ezzel egyidejűleg a német XX. és XVII. hadtest Lodzot észak felől, a XI., a 3. lovas, a poseni és később még a boroszlói hadtest részei pedig nyugat felől támadtak. A támadás azonban észak és nyugat felől előrejutni nem igen tud, sőt a XI. hadtest egyik hadosztályát, amely Pabianice-n át akart törni, hogy Rzgov-on át kezet fogva Schäffer átkaroló csoportjával, Lodz körül a gyűrűt bezárja, az 5-ik hadsereg erélyes parancsnokának, Plehve tábornoknak ellentámadása csaknem megsemmisíti.

A brzezini-i
áttörés.
Nov. 23—24.

Lodz körül ily módon német részről újabb Tannenberg készült. Ezt az orosz vezetés is látta, ezért az 1. hadseregnek egyik csoportja¹ a Visztula és a Lovics közötti területben északnyugati irányba való támadásra kapott parancsot, míg a többi része Lovics és Skierniewice felől Bzezini-n át a Lodzot megkerülő német támadó csoport hátába kellett, hogy támadjon. Az 5-ik hadsereg két hadteste pedig déli irányból támadnak.

Az átkarolókból ily módon csakhamar átkaroltak

¹ V. szibériai VI. szibériai hadtestek és a II. hadtest részei.

váltak. Schäffer-Boyadel átkaroló csoportját körülkerítik s elvágják a visszavonuló útjától.

E válságos helyzetből Schäffer-Boyadel tábornok csoportja az u. n. Bzezini-i áttöréssel vágja ki magát. November 23—24-re virradó éjjel a 3-ik gárda hadosztály Litzmann tábornokkal az élén és Schäffer-Boyadel tábornok a XXV. hadtesttel áttöri Brzezini-nél az orosz gyűrűt. A visszavonulást Richthoffen lovas hadteste fedezte. Az áttörés után nehéz és súlyos harcok árán azután sikerül a csoportnak a XX. hadtest balszárnyát elérnie és a XX. hadtest és az I. tartalék hadtest közötti arcvonalba november 26-án bevonulni. Az alig 8000 főt számláló csoport az egész vonatját, összes sebesültjeit s azonkívül még 6000 fő orosz foglyát is magával hozta.

Hogy az oroszok helyzete mily válságos volt, mutatja az, hogy november 22-ről 23-ra virradó éjjel Russki tábornok az északnyugati arcvonal hadseregeinek Ilov—Lovics—Skierniewicse—Tomaszov vonalára a visszavonulást már el akarta rendelni és csak a legfelsőbb orosz hadvezetőség parancsára halasztotta még el egyelőre e szándékát.

Az oroszok bekerítése és megsemmisítése Lodz-nál nem sikerül. Az eddigi hadműveleti célt, azaz az orosz arcvonal felgöngyölítésével az orosz gőzhenger tetemes részének megsemmisítését — nem lehetett elérni. Az oldal-támadó német 9-ik hadsereg gyengének bizonyult. Ez azonban nem Hindenburg hibája. Ő mindent elkövetett, hogy minél erősebbé tegye Mackensen hadseregét. A siker így is csak hajszálon múlt!

Az 1. lodzi csatával egyidejűleg vívják a magyar-osztrák 4., 2., 1-ső hadseregek és a Woyrsch hadsereg-csoport a krakkó—csensztohovai csatát, hogy a hadműveleti terv értelmében¹ egyrészt a 4. hadsereggel és az 1. hadsereg jobbszárnyával Krakkó várának erőd övéből az orosz gőzhengert oldalba támadják, másrészt, pedig hogy a többi hadseregek erélyes támadással minél több orosz erőt magukra vonjanak és így a német 9-ik hadseregnek Lodz-nál november 16-án kezdődő támadását elősegítsék.

József Ferdinánd főherceg hadserege november 17-én kezdi a támadást. A támadáshoz 19-én Dankl hadsereg s tovább északra Woyrsch és a 2. hadsereg is csatlakozik. A 4. hadsereg támadása, melynél különösen a magyar kassai VI. hadtest, de ebben is főképp a 39. hadosztály hős honvédei tűnnek ki — győzelmesen halad előre s csakhamar a Szreniava patakon is átjut.

Nov. 23—24.
a brezini áttörés.

A krakkó—
csensztohovai
csata. Nov. 17—
23-ig.

Nov. 17. a táma-
dás kezdete.

¹ Lásd előbb a 258. lapoldalt.

Miként tudjuk¹ a kutnói csata következtében Russki tábornok az 5. hadsereg hadtesteit az orosz 2. hadsereg segítségére Lodzhoz rendeli és így az orosz 4-ik és 5-ik hadsereg között új támad. E kedvező alkalmat kihasználható a magyar-osztrák 2. hadsereg az orosz 4-ik hadsereg északi szárnyát Novo-Radomszk irányába igyekszik átkarolni. A támadás mutat is fel kezdő sikereket, de az orosz 4-ik hadseregnek északra való kiterjesztésével az oroszoknak sikerül a támadást Novo-Radomszk-nál feltartóztatniok. Hogy azonban az oroszok mennyire aggódtak az 5. és 4-ik hadseregeik között támadt új miatt, mutatja az, hogy az orosz legfelsőbb hadvezetőség az új kitöltésére a Keletporoszországban küzdő 10. hadseregtől ide irányítja a II. kaukázusi hadtestet. Amidőn azonban a 4-ik hadsereg egymaga is feltartóztatja a magyar-osztrák 2-ik hadsereg támadását, a II. kaukázusi hadtestet is a Visztula balpartján küzdő erők északi szárnyára irányítják.

A magyar-osztrák 2-ik hadsereg és 4-ik hadsereg között arcban támadó 1-ső hadsereg és Woysch hadseregcsoport támadása tulajdonképpen meg sem indulhat, mert miként tudjuk² a lodzi csata miatt Nikolajevics Miklós nagyherceg parancsa következtében Ivanov tábornok a neki újonnan alárendelt 4-ik hadsereggel Csensztohovára, a 9-ik hadsereggel pedig Krakkóra támadtat.

E támadások miatt a Dankl hadsereg és a Woysch hadseregcsoport védekezésre kényszerül.

A József Ferdinánd főherceg hadsereg támadását ez események ellenére az orosz 9-ik hadsereg ellentámadása nem tudja megállítani. Itt azonban a csatát eldönti az orosz 3-ik hadsereg támadása. Dimitrieff tábornok az orosz 3-ik hadsereg parancsnoka, az orosz fővezér utasítására egy hadtesttel a Visztula balpartjára kel át és így a Visztula mindkét partján Krakkó felé előnyomulva a magyar-osztrák 4-ik hadsereg keleti oldalába támad nov. 22-én. E támadás a magyar-osztrák 4-ik hadsereg támadását végleg megállítja, a Ljubicic csoportot pedig Bochnia vonalába veti vissza.

E támadással egyidejűleg az orosz 8-ik hadsereg is erélyes támadást kezd a Kárpátokon át és a magyar-osztrák 3-ik hadsereg balszárnyát Bártfa felé, közepét pedig Homonna felé szorítja vissza.

A magyar-osztrák 4-ik és 3-ik hadsereg balsó szárnyai között már most hatalmas új támad, melyen át az orosz két részre szakíthatja a magyar-osztrák hadserege-

Orosz támadás a magyar-osztrák 4. hadsereg keleti oldalába nov. 22-én.

¹ Lásd előbb a 267. lapoldalon „oroszok elleni rendszabályok” alatt.

² Lásd előbb a 267. lapoldalon „oroszok elleni rendszabályok” alatt.

ket. Ezt meg kellett akadályozni. A krakkói csatát tehát be kellett szüntetni s ezért csapataink november 24-től az egész vonalon védelembe mennek át.

A krakkó-csensztohovai csatában tehát a kitűzött hadműveleti cél, azaz a Visztula balpartján előnyomuló orosz hadseregek déli szárnyára való döntő csapás nem sikerül. Nem sikerül, mert a döntéshez az erők nem elégségesek. A sikertelenség oka ugyanaz, mint az 1. lodzi csatánál.

A látszólagos sikertelenség mellett azonban a siker mégis nagy. Nagy pedig azért, mert az első lodzi és a krakkó—csensztohovai csatával sikerül az oroszok kezéből a kezdeményezést kiragadnunk, sikerül az orosz gőzhengert támadó előnyomulásában oldaltámadásainkkal megállítanunk.

Amíg északon Orosz-Lengyelországban a döntésért folyik a harc, addig a Kárpátok is véres küzdelmek színterévé válnak.

Az orosz 2-ik betörése Magyarországra.

Itt ugyanis a hadműveleti tervek értelmében¹ a magyar-osztrák 3-ik hadseregnek és a Pflanzner—Baltin hadseregcsoportnak a Kárpát átjárók megvédelmezése, az oroszoknak pedig a Kárpát átjárók elfoglalása volt a feladata.

E feladatok értelmében az orosz 8-ik hadsereg már november 15-én megkezdte a támadást.

Orosz támadás kezdete a Kárpát arcvonalon nov. 15.

A Kárpátokat az Uzsoki hágó és Zboro között Boroevics hadserege, a Vereckei hágótól keletre, délre pedig Pflanzner-Baltin hadseregcsoportja védelmezte.

A védelem ellentámadásokkal akarja az egyidejűleg az összes hágók ellen meginduló orosz támadást feltartóztatni. Ez azonban nem sikerült.

Az Uzsoki hágót Karg altábornagy csoportja, a 38. honvédhadosztály, a 8. lovashadosztály és három népf. dandár védelmezi. A védők balszárnyát biztosító különítményt november 15-én az oroszok visszaszorítják. Karg altábornagy következő nap Patakujfalun át sikeres ellentámadást hajt végre. November 17-én az oroszok az egész vonalon túlerővel támadnak, amely támadás elől azután Karg nov. 18-án csapatait kénytelen Havasköz—Malomrét—Patakujfalu vonalára visszavonni.

Ütközet Patakujfalunál nov. 16—17.

Cisnát a Círóka átjárói előtt Krautwald altábornagy védte a már sokat szenvedett magyar 34. hadosztállal. Ez állást az oroszok november 16-án arcbn, november 17-én pedig két oldalról átkarolólag támadják. Ez ellen november 18-án Krautwald sikeres ellentámadást kezd, de következő nap az oroszoknak harmadszori rohamozás

¹ Lásd előbb a 259—265. lapoldalt.

után arcbán sikerült betörniök, mire a Krautwald-csoport egy 5 km.-rel hátrább fekvő gerincvonalra, 20-án újabb nyomásra Cirókaófalú—Vendégi vonalára, 21-én pedig Szinnára megy vissza, de itt sem tud kitartani s egész Barkóig hátrál.

A *Lupkovi hágót* a magyar VII. hadtest zöme védte. Itt az oroszok november 15-től kezdve hiába támadnak. A magyar csapatok a túlerős orosz támadásokra ellentámadásokkal felelnek. Az oroszok segítséget kénytelenek hozni s így a még nagyobb túlerővel szemben most heves váltakozó küzdelem kezdődik. 21-én végül e csoport is kénytelen az első védelmi állását feladni és visszamegy az előkészített 2-ik védelmi állásba.

A *Duklát* a III. hadtest, ettől nyugatra az *Ondava Viszloka forrásai körüli gerincet* pedig a IX. hadtest védelmezte, a hadsereg balszárnyán a Poprád szorost a 4-ik lovashadosztály zárta le.

November 20-ika után az oroszok az egész Kárpátok vonalán még erősebb támadást kezdenek, hogy egyrészt megakadályozzák a magyar-osztrák csapatoknak az arcvonalból való kivonását és Orosz-Lengyelországba való eltolását, másrészt pedig nehogy oldalba és hátba támadhassa a magyar-osztrák 3-ik hadsereg a Visztula mindkét partján Krakkóra támadó 3-ik orosz hadsereget a Duklai horpadáson és ettől nyugatra eső területen át.

Ennek következtében az oroszok november 21-én már Duklánál is támadnak.

Ezzel egyidejűleg azonban Boroëvic is ellentámadásba megy át.

Az Uzsoki hágót elfoglaló oroszok oldalába ugyanis a Vereckei szorost védelmező Hoffmann csoportból a Guillaume dandárt.

a cisnai hágót elfoglaló oroszok keleti oldalába Karg altábornagyot rendeli.

a III. hadtest ellen Duklánál támadó oroszok ellen a támadást pedig a IX. hadtestnek kellett végrehajtania.

Az ellentámadás az oroszok túlerejű támadásával szemben a balszárnyon nem sikerül, úgy hogy itt Boroëvic azt be is szünteti és november 23-ra a IX. hadtestet visszarendeli helyére az Ondava és Viszloka körüli hegygerince, a III. és VII. hadtestet pedig visszavonja a Laborcza mögé a Mezőlaborcz és Alsó-Pagony közötti határgerince, bízva abban, hogy a jobbszárnyról meginduló támadással sikerül az oroszokat visszavonulásra kényszerítenie.

A jobbszárnyon mind az Uzsoki szoroson, mind a cisnai hágón át előnyomuló oroszok ellen sikerül az ellentámadás.

Igy a Guillaume dandár november 25-én visszafoglalja az uzsoki hágót.

Uzsoki hágó
visszafoglalása.
Nov. 25.

E napon Karg altábornagy csoportja is (¹/₂38. és 56. gyaloghadosztályok 8. lovashadosztály) megközelíti Nagypolány—Takcsány vonalát, mire az oroszok Homonnárról sietve erőket tolnak Szinna felé.

November 26-án Karg altábornagy megszállja Nagypolány—Takcsányt, ahol tőle a parancsnokságot Szurmay altábornagy veszi át, — Krautwald altábornagy pedig kinek még a 34. hadosztályon kívül az újonnan alakult 51. honvédhadosztályt (Kornháber tábornok) is alárendelik, megkezdí támadását Homonna ellen.

28-án Szurmay elfoglalja Szinnát, Krautwald pedig Homonnát.

29-én pedig megtörik az oroszok ellenállását Koskócz—Méhesfalvánál, 30-án Laborcbér—Vendéginél, mire azok a Kárpátok gerincére vonulnak vissza.

A Szurmay csoportot azonban vissza kellett küldeni az uzsoki szorozhoz, mert ott a Guillaume dandárt felváltó Csermák dandárt (76. honvéddandár) az oroszok túlerejű támadása visszaszorítja.

A balszányon ezalatt szomorú események történnek.

Itt november 25-től december 2-ig tartó, nehéz és igen heves harcokban, azért mert csapataink a veszteségek és korai tél behatása folytán erősen megfogytak, a IX., III. és VII. hadtesteket Bártfától délre fokozatosan vissza kell vonni és pedig a VII. hadtestet Sztrópkótól délre, a III-ik hadtestet Felsőköcsényre, a IX. hadtestet Magyarasszlavicára.

A hadsereg balszárnját biztosító 4. lovashadosztályt az oroszok Örlőig szorítják vissza.

Miután a kimerült és gyenge létszámú csapatok az elért vonalat sem bírták volna tartani, Boroëvic tábornok az erősen kiépitett Eperjes vonalába akart visszamenni. Erre azonban már sor nem került, mert az oroszok is kimerültek és a limanovai csata miatt, — miként látni fogjuk — az orosz 8-ik hadseregnek erőket kell küldeni az orosz 3-ik hadsereg támogatására. Ezért december 1-je után a támadást beszüntetik és beássák magukat. Visszavonuló csapatainkat csak elővédekkel követik.

A legszélső keleti szárnyon a Pflanzér csoport szintén gyengének bizonyul. Az oroszoknak sikerül Csernovicot elfoglalniok és Pflanzér-Baltin jobbszárnját a Szucsava völgyébe visszaszorítaniok.

Méltatás.

A krakkó—csensztohovai és a lodzi csatákat eredményező hadműveletek és maguk a csaták is a világháború és a hadtörténelem legszebb hadműveletei közül valók.

Általában.

A felvonulás.

Különösen szép és mintaszerű a központi hatalmak részéről a felvonulás és a támadó hadműveletekhez való gyors csoportosítás végrehajtása. Az oroszok félrevezetése teljesen sikerül. Az oroszok nem is sejtik a német 9-ik hadseregnek Sziléziából Posen és Thorn közti területre való eltolását. Ezt a gyorsaságnak, a leplezés és biztosítás tökéletességének, valamint a felvonulási terület helyes megválasztásának lehet köszönni.

Az oroszok meglepetése.

A gyorsaságot ugyanis különösen az által lehetővé elérni, hogy a felvonulási terület ügyes kiszemelése következtében lehetővé vált a gyors eltolás. A Varta vonal mögött ugyanis 2 vasúti haránt vonal állott a központi hatalmak rendelkezésére. (Egyik a Krakkó—Kreuzburg—Posen—Thorn, a másik Teschen—Oppeln—Boroszló—Posen vasútvonal.)

Az előnyomuláshoz való csoportosítás tervszerűségét pedig az mutatja, hogy az első ütközetet Vloclaveknél az I. tartalékhadtesttel és a XXV. tartalékhadtest részeivel, azaz azzal a két hadtesttel vívatták meg, amely hadtesteket Keletporoszlországból vontak ki. Ez szintén nagy részben hozzájárult ahhoz, hogy az oroszok a vloclaveki ütközet után is még mindig azt hiszik, hogy a Varta és Visztula közötti területben csak gyengébb, legfeljebb Keletporoszlországból odavont erők lehetnek. Hiszik ezt azért, mert Keletporoszlországból eddig is csak gyengébb erők állottak, onnan tehát a németek sok erőt nem vonhattak el. Miután pedig keletporoszlországi hadtesttel harcoltak Vloclaveknél még a vloclaveki ütközet után sem gondoltak arra, hogy Hindenburg a 9-ik német hadsereget Csensztovahoz környékéről a Visztula és a Varta közti területbe északra feltolta.¹

Az ellenség meglepetésének ily tökéletes módon való előkészítése azt mutatják, hogy e hadműveleteket valóban a hadvezetésnek igazi művészei vezették Hindenburg és Ludendorff személyében.

Az előnyomulás gyorsasága.

A zseniális hadvezérek mögött azonban nem marad hátra egy lépésre sem a csapat. A meglepetés másik tényezőjének: a gyorsaságnak a biztosítása főképp a csapat érdeme. A 9-ik hadsereg november 11-én kezdi az előnyomulást és november 16-án a vloclaveki és kutnoi

¹ Erre vonatkozólag Daniloff tábornok a legfelsőbb orosz hadvezetőség ezidőbeni vezérszállásmestere a következőket mondja: „bizonyosan csak azt lehetett megállapítani, hogy ebben a harcban német részről a Keletporoszlországból idevont XXV. tartalékhadtest részei harcoltak. Az északnyugati arcvonal törzsének vezérszállásmestere Boncs-Brujevics tábornok a vloclaveki csatáról beküldött harcjelentésében azt hangoztatta, hogy a Visztula és Konin között csak két német hadosztály nyomult elő.” Daniloff 135. lapoldal,

csaták után már Lodz előtt áll. Hat nap alatt átlagban 140 km-t, naponta tehát a csatanapokat is beleszámítva kb. 23 km-t menetelt. Ez óriási teljesítmény!

Ily vezetés és ily csapatok mellett nem csoda tehát, ha az oroszok meglepése sikerül és hogy a kezdeményezést, amely a varsói csata után elveszett, újból sikerül az oroszok kezéből kiragadni.

A német hadműveletekkel szemben viszont feltűnő az oroszok lassúsága. Ennek oka az, hogy az ivangorodi, opatovkai és a chirovi csata megakasztja az oroszokat előnyomulásukban. Oka azonban még az is, hogy a németek a visszavonulási területen mindent, ami az oroszok gyors előnyomulását elősegíthette volna, elromboltak és felégették. Daniloff tábornok a pusztításnak és rombolásnak borzalmas képét festi le.¹

Az oroszok nehézsége.

Bármily nagy értékek pusztultak is el ily módon, célját Hindenburg elérte. Elérte, mert ez az egyik eszköz volt ahhoz, hogy az orosz gőzhengert nyugat felé való előnyomulásában megállítsa. Ha ezt nem teszi, az oroszok támadását nem lehet megállítani, az oroszok a központi hatalmak bukását idézhették volna elő. A vesztett háború pedig még több érték és pedig saját érték pusztulását jelent. Ezt kellett tehát megakadályozni. Különben is a háborúban az anyagi értékeknél sokkal nagyobb értékeket áldoztunk fel: ember életet.

A visszavonulási terület elpusztítása.

A hadműveletek érdekében végrehajtott rombolások tehát szükségesek, azokat kárhoztatni nem lehet. Különben is erre a legnagyobb szabású példát maguk az oroszok adták még 1812-ben.

A lodzi csata a brzezini-i áttöréssel együtt a világtörténelem egyik legszebb hadművelete, a siker csak egy hajszálon függött.

A lodzi és a krakkó-csensztóhovi csata.

A németek mögött azonban semmiben sem marad vissza Conrád és nem maradnak vissza a magyar-osztrák csapatok sem a krakkó—csensztóhovi csaláiban.

Ezek a csaták világosan mutatják, hogy Falkenhayn tábornok, a németek vezérkari főnöke tévedett, amikor azt hitte, hogy keleten az oroszokkal szemben a döntést még 1914 őszén nem lehet kierőszakolni. A lodzi csata beszédes tanujele annak, hogy az orosz 2. és 5. hadsereget Lodznál teljesen meg lehetett volna semmisíteni, ha a német 9-ik hadsereg Varsó és Lovics irányába Schäffer tábornok átkaroló csoportjának hátát és oldalát biztosítani tudta volna és általában, ha magát az átkaroló csoportot erősebbre lehetett volna szabni. A krakkó—

¹ Daniloff 321. lap.

csensztóhová csata szintén beszédes tanujele annak, hogy az orosz 9-ik hadsereg katasztrófális csapást lehetett volna mérni, ha meg lehet akadályozni, hogy az orosz 3-ik hadsereg József Ferdinánd főherceg támadó hadseregét oldalba támadja. Ehhez megint erő kellett volna. Hogy erő nem volt, annak oka Falkenhayn, aki az yperni csata miatt csapatokat idejekorán nem küldött át a nyugati hadszínről és aki idejekorán nem ismerte fel — úgy mint Conrád, hogy a marnei csata után már a háború súlypontját keletre kell áthelyezni.

Falkenhayn ily módon elszalaszt az orosz hadseregek megsemmisítésére s ezzel a háború győzelmes befejezésére is egy igen kedvező alkalmat. Falkenhaynnal ellentétben Conrád és Hindenburg mindent elkövetnek, hogy ezt a kedvező alkalmat megragadják. Minden erőt, amit csak tudnak Orosz-Lengyelországba visznek. A Kárpátokban és Kelet-Poroszországban alig marad erő.

Ez azután az oka, hogy az oroszok mind Keletporoszországban, mind a Kárpátokban sikert tudnak felmutatni és hogy úgy Magyarország, mint Keletporoszország földjét újra kozákok tapodják. Keletporoszországban a gyenge 8-ik hadsereget a Mazuri tavak vonalára, a Kárpátokban pedig a magyar-osztrák 3-ik hadsereget a Bártfától délre eső területbe szorítják vissza.

Pedig mind a Kárpátok, mind Keletporoszország hős védői mindent elkövetnek, hogy az oroszok támadását feltartóztassák.

A Kárpátok védelmében különben érdekes jelenség, hogy míg a 3-ik hadseregnek tisztán magyar, de főképp honvédekből álló gyenge csapatai fel tudják tartóztatni az orosz támadásokat és a Magyarországra betört oroszokat az országból újra kiverik, addig a balszárnyon levő cseh IX. és a stíriai (gráci) III. hadtest az oroszokkal szemben vereséget szenved, ami miatt azután József főherceg színmagyar hadtestét, a VII. hadtestet is hátra kell vonni.

Helyzet és hadművelleti tervek a lodzi és a krakkói csaták után.

(Lásd 53. és 54. sz. vázlatot!).

Helyzet.

Mindkét fél az eddigi harcokban kimerült.

Hindenburg és Conrád a további hadműveletekhez mindenképp a nyugati hadszínről várnak erősítést. Conrád, Hindenburg, Lundendorff többször egymásután kéri Falkenhaynt, hogy a francia hadszínről erősítse meg a keleti hadszínen küzdő csapatokat, mert hisz a súlypont már a keleti hadszínen

van. Sőt maga I. Ferenc József Ő Felsége maga is II. Vilmos német császárhoz fordul e kérelemmel.

Amikor Falkenhayn végül belátja, hogy Yper-nél eredményt elérni nem lehet, félbeszakítja a további harcot és elhatározza, hogy 8 hadosztályt¹ és 2 lovashadosztályt az arcvonalból kivon és azokból hét hadosztályt és a lovasságot Hindenburgnak, egy hadosztályt pedig Conrádnak rendelkezésére bocsájt.

E hadosztályokat azonban csak fokozatosan lehet november 20-tól kezdődőleg az arcvonalból kivonni és a keleti hadszínhelyre elszállítani.

Hindenburg és Conrád tehát mindenekelőtt ezeket a hadosztályokat akarják bevárni. Négy hadosztály beérkezése, — melyből egy hadosztályt Conrádnak kellett kapnia, november végére, a többi csak december elejére volt várható.

A magyar-osztrák hadseregeknél Nyugatgaliciában Boroevic hadserege és a Krakkó előtt harcoló Ljubicic csoportbalszárnya közötti ür, mind veszélyesebbé kezd válni.

A további hadműveletekhez Conrád más erőre, mint a Falkenhayn által megerősítésül küldött egy német hadosztályra, nem számíthat. Szerbiában ezidőben Potiorek diadalmasan nyomul elő. A szerb hadszínhelyről erőket elvonni — ha máskülönben lehetne is — már ez ok miatt sem célszerű.

Orosz részről² a hadseregek szintén kimerültek.

A tényleges tisztisztkar állományának kb. 70%-át elvesztette. Az altisztikar vesztesége is igen nagy. A legénységi állományban a hiány napról-napra nő. A lodzi csatában résztvevett csapatoknál voltak olyanok, melyek állományuk 70%-át is elvesztették. Ivanov tábornok hadseregeinek állapota sem kielégítő. A 3-ik hadseregnél az ezredek állománya az előírt 3000 fő helyett átlagban 1200—1500 puska. A 9-ik hadseregnél egyes ezredek állománya csak 400 fő volt. Hasonló volt a helyzet a 8-ik hadseregnél is.

A csapatok létszámának ez ijesztő csökkenése azért volt veszedelmes, mert bár emberanyag pótlásul szinte kimeríthetetlen mennyiségben volt, de kiképzett ember, altiszt és tiszt nem. Azonkívül igen nagy volt a fegyverhiány is. A pótlásra kiképzett embereket puskával nem tudták felszerelni. Puska nélkül az ember pedig nem katona.

A fegyverhiányon kívül igen érezhetővé, sőt végzetes

¹ II., XIII., XXV. tartalék- és III. tartalékhadtestek. Ebből a XXIV. tart. hadtesthez tartozó 47. gyaloghadosztályt Conrád rendelkezésére. Lásd 10. számú mellékletet.

² Daniloff 358—378. lap.

jelentőségűvé kezdett válni a gyalogsági, de különösen a tüzérségi lőszer hiánya. A tüzérségi lőszerhiányt csak fokozta, hogy november végén Breszt-Litovszkban még ma is kideríthetetlen okból hatalmas robbanás történt.

A fegyverhiányon segitendő, Amerikában és Japánban rendelték fegyvereket. A szállítást azonban előrelátólag csak 1915-ben lehetett lebonyolítani.

A lőszerhiányt pedig, mivel Amerikát az entente többi államai halmozták el megrendeléseikkel, csak Japánból lehetett pótolni.

Az orosz lőszergyártást is igyekeztek megszervezni. Mindkét mód azonban nem volt alkalmas arra, hogy a közel jövőben elegendő lőszert biztosítson.

Az orosz haderő hadműveletekre való készültségi állapotát nagyban befolyásolta a lóállományban bekövetkezett nagy veszteség. Így igen nagy lóhiány uralkodott az 1., 4., 5., 9. hadseregeknél és a 8-ik hadsereg lovasságánál, mely utóbbi lovait főképp a Kárpátokban vesztette el.

A további hadműveletek előtt tehát a lóhiányt is lehetőleg pótolni kellett.

Az oroszok elhatározása és hadműveleti terve.¹

Az orosz hadseregek helyzetének és a további hadműveletek megvitatása miatt Siedlec-ben, Russki tábornok törzs hadiszállásán Nikolajevics Miklós nagyherceg, valamint Ivanov és Russki tábornokok tanácskozást tartanak.²

E tanácskozás eredménye az, hogy a további döntő támadásról lemondanak és hogy esetleg visszavonulással az arcvonalat megrövidítik, hogy az arcvonalból megfelelő tartalékokat vonhassanak ki, amellyel azután a kedvező alkalommal támadásba tudnak majd átmenni.

A 10. hadsereg ez alapon azt a feladatot kapja, hogy az első vonalban lehető legcsekélyebb erővel beásva magát, védelembe menjen át és közvetlen összeköttetést létesítsen az arcvonal többi hadseregeivel.

Az északnyugati arcvonal visszavonul az Ilov—Tomaszov vonalra és ott védelemre berendezkedik, fedezi a Varsóra és az Ivangorodra vezető utakat, megfelelő erős tartalékokat von ki, azzal a szándékkal, hogy azokat Mlavanál Keletporoszország elleni támadáshoz lehessen csoportosítani.

A dényugati arcvonalnak Krakkót kellett elfoglalnia és Krakkó—Csensztovahoz között áttörnie.

Visszavonulás esetén fő feladata azonban Keletgaliciának megvédelmezése. Ez okból a visszavonulás szélső határa a Nida, azután a Visztula és a Szán folyó,

¹ Daniloff 378—384. lap.

² Daniloff 358. lap.

úgy azonban, hogy a Szán hidjainak az oroszok birtokában kellett maradniok.

Az oroszok elhatározását és hadművelleti tervét a kishitűség jellemzi. Az oroszok, bár veszteségeik nagyok és harceszközökben is nagy hiányt szenvednek, azért még mindig túlerőben vannak. A védelembe való átmenet — ha az egyelőre még nem is végleges és a támadás gondolatát nem is ejtik el teljesen — nem egészen indokolt.

Az orosz elhatározás és az orosz hadművelleti terv tulajdonkép megegyezés eredménye Daniloff tábornoknak, az orosz legfelsőbb hadvezetőség vezérszállásmesterének terve, továbbá Ivanov és Russki tábornokok ellentétes tervei között. Tehát végeredménykép egy haditanács határozata, amelyen Nikolajevics Miklós nagyherceg elnökölt, aki az ellentétes vélemények között Danilofftábornokkal szemben az arcvonalparancsnokoknak adott igazat.

Daniloff tábornok terve ugyanis az volt, hogy a németekkel szemben a döntés kierőszakolását egyelőre el kell ejteni, de az arcvonalat velök szemben meg kell rövidíteni és ezért az északnyugati arcvonal csapatainak előre kell menniök Plock és a Varta könyök közé. Az arcvonalmegrövidítés folytán azután lehetőségessé válik tekintélyes tartaléknak kivonása és eltolása Mlava környékére. Ez az erő azután a 10-ik orosz hadsereggel együtt Keletporoszországot foglalná el, hogy ily módon megteremtse a Németország elleni támadás egyik előfeltételét, azaz a németek ellen támadó hadseregek északi szárnyának biztonságát.

A Németország elleni támadás előtt azonkívül még a magyar-osztrák hadseregek zömét is döntően meg kellett verni. Ezért a délnyugati arcvonal hadseregeinek feladata lett volna: a főerővel a Krakkó—Csensztóhova között Oppeln irányába való áttörés, a magyar-osztrák hadseregeknek Bécs felé való visszavonulási útjának elvágása. Keletgalícia és a Kárpát átjárók védelmére az éppen legszükségesebb erőket kellett volna visszahagyniok.

Ezt a tervet Russki tábornok az északnyugati arcvonal szempontjából kivihetetlennek tartotta, Ivanov tábornok pedig a Dimitrijevi tábornokkal való tanácskozás után Krakkó elfoglalását lehetőnek tartotta. Az orosz fővezér Ivanov és Russki tábornokkal szemben állást foglalni nem akart, mindkettőnek igazat akar adni s így születik meg az orosz hadművelleti terv, amely terv szerint Ivanov egyelőre támad, Russki pedig visszavonul.

Az orosz hadművelleti terv világos példája annak, hogy a haditanácsokat, ehhez hasonló megegyezéseket és ellentétes elhatározásokat áthidaló döntéseket kerülni kell és hogy a hadműveleteket egy embernek, egy szilárd akaratnak kell vezetnie.

Méltatás.

A központi hatalmak elhatározása és hadművelleti terve.

Az orosz hadművelleti terv különben az állásharc kezdetének már az előhírnöke.

Mind Hindenburg, mind Conrád azt határozzák, hogy eddigi szándékuknál tovább is kitartanak és a döntésért, az orosz hadseregek megsemmisítéséért, a támadó hadműveleteket tovább folytatják.

Hindenburg a nyugatról beérkező első erősítések után a *főtámadást* Mackensen hadseregével Lodzra és és Lovicsra akarja végrehajtani.

Conrád Hindenburg kérelmére elrendeli, hogy a Woyrsch tábornok alá rendelt 2-ik hadsereg és a Woyrsch hadseregcsoport a Mackensen hadsereg *főtámadásában* vegyen részt és hogy Novo-Radomszkon át Pietrokov felé a Lodznál levő orosz hadseregek déli oldalába és hátába támadjon.

Az 1-ső hadseregnek állásait kellett kiépítenie és az oroszok támadásait feltartóztatnia.

Conrád a *főtámadást* a 4-ik hadsereggel Krakkótól délre, a Krakkó és a Boroewic hadsereg közötti hézagon át a Krakkó irányába támadó oroszok déli oldalába akarja végrehajtani.

E támadáshoz a XVII. hadtesttel megerősített Ljubicic csoportot is József Ferdinánd főhercegnek rendeli alá, a 4-ik hadsereget pedig Krakkó erőd öve mögé vonja vissza és e hadsereg 3 gyaloghadosztályát, amelyek mindegyikének állománya nem volt több, mint egy hadiállományú ezred és a német 47-ik tartalék gyaloghadosztályt vasuton Chabovkára tolja el.

A 3-ik hadseregnek az oroszok támadását a Kárpátokon át kellett feltartóztatnia és megakadályoznia, hogy az oroszok erőket vonjanak ki az orosz 8-ik hadseregből és azt az orosz 3-ik hadsereg támogatására küldjék.

A Pflanzér-Baltin hadseregcsoport feladata a Kárpátok átjáróinak védelme.

E hadművelleti terv végrehajtása szüli azután a 2-ik lodzi csatát, melyet lodz—lovicsi csatának is hívunk és a limanova—lapanovi csatát.

Hindenburg és Conrád hadművelleti terve annak az erős akaratnak a jellegző bélyegét viseli magán, mely csak erős jellemelek sajátja. Az orosz túlerővel szemben az 1. lodzi és krakkói csatában nem tudták tervüket megvalósítani. Nehéz és súlyos válságokat éltek át. Akaraterejük azonban nem tört meg. Szándékuk mellett kitartanak és mindketten újat-módot keresnek, amelynek alapján céljukat elérhetik.

Hindenburg a nyugatról érkező hadosztályokat várja meg, hogy azok segítségével támadjon azonnal.

Nehezebb a helyzete azonban Conrádnak. Ő segít-

Méltatás.
1. A hadművelleti cél.

2 A cél elérésére rendelkezésre álló erők és módok.

séget nem kaphat, mert az az egy német hadosztály, amit Falkenhayn rendelkezésére bocsát, nem segítség. Ő tehát magára van hagyva. Segítséget csak önön magától kaphat.

Es Conrád nagysága éppen ebben rejlik. Az orosz 3-ik hadsereg József Ferdinánd főhercegnek és Ljubicicnek már az oldalába, csaknem a hátában van. Az orosz 8-ik hadsereg Boroevicot visszavetette a Kárpátokon túlra. Az oroszok már magyar földön vannak. Boroevic és Ljubicicot az oroszok egymástól elválasztották. A magyar osztrák arcvonalban nagy úr tátong, melyen keresztül az orosz bármely pillanatban áttörhet és Krakkót délfelől körülzárhatja, Boroevicot pedig északnyugat felől karolhatja át. Veszedelemes helyzet, mely könnyen végzetes lehet.

Es Conrád éppen ebben a veszedelemes helyzetben látja megmentőjét. Ez az úr az, amelyen keresztül az oroszok 3-ik hadseregét oldalba lehet támadni, halálra lehet sebezni.

Eles szeme észreveszi azonnal az orosz sebezhető pontját. Megtalálja az utat, a módot — mellyel győzni lehet. Megtalálja, mert találni akart. Akarata nem ismer akadályt.

A főtámadás helye Conrád részéről más nem is lehetett, mert aránylag gyengébb, mint az orosz. A támadás sikerre csak akkor számíthat, ha viszonylagos túlerőt tud teremteni. A viszonylagos túlerőt megteremteni az erős orosz arcvonallal szemben nehéz. Az orosz arcvonal áttöréséhez sok erő kellene. A viszonylagos túlerőt csak átkarolással lehet megteremteni. Átkarolni csak az orosz 3-ik hadsereget lehet, mert csak az orosz 3-ik és 8-ik hadsereg belső szárnya szabad. A 8-ik hadsereg jobb-szárnya azonban messze van.

A 3-ik orosz hadsereg déli oldalába való támadás azonban kockázatos, mert a 8-ik hadsereg az átkarolócsoport oldalát és hátát veszélyezteti. De kockázat nélkül nincs siker.

Hindenburg a főtámadás helyét már nem tudja ily szerencsésen megválasztani. Vele szemben az oroszoknak az északi szárnyát a Visztula védi. Délen pedig a 4. és 5-ik hadsereg közötti űrt már kitöltötték. Hindenburgnak tehát az áttörést kell megkísérelnie. Kérdés, hogy fog-e sikerülni, mert ehhez sok erő kell. Hindenburgnak pedig nincs sok ereje. Mi, akik már az oroszok hadműveleti tervét ismerjük, tudjuk, hogy az orosz vissza fog menni, mert már vissza akar menni. Ezt már elhatározta az orosz fővezér. De ha nem is akarna visszamenni és ha Hindenburg a támadáshoz elég erős lenne, még akkor is valószínűleg csak az orosz visszanyomása következne be, csak közönséges győzelmet aratna Hindenburg, mert az arctámadás csak ritka esetben eredményezi az ellenség megsemmisítését, azaz a döntést.

A főtámadás helyének megválasztása.

Ez esetben azonban önként felmerül a kérdés, hogy Hindenburgnak szükséges volt-e támadnia? Ludendorff maga a következőket írja: „jobb lett volna abbahagyni.”

Ez esetben azonban megint önkéntelenül tovább kérdezzük, hogy nem kellett volna-e akkor ott támadni, ahol a döntő győzelem reménye sikerrel kecsegtetett? Nem kellett volna-e Hindenburgnak legalább a segélyül kapott 7 gyaloghadosztályt Conrád rendelkezésére bocsátania, hogy azzal is erősebb legyen Conrád oldaltámadása?

Lodznál még akkor is nehéz lett volna eredményt elérni, ha az oroszok északi szárnya szabad és ha az átkarolás lehetséges is, mert már az oroszok tudták, hogy a németek főereje ezen a területen van. Itt tehát meglepni az oroszokat nem lehetett. Az oroszok három hadsereget zsúfoltak itt össze: az 1., 2. és 5. hadsereget. Az átkarolás rendszerint pedig csak akkor sikerül, ha az a meglepetéssel párosul, mert különben az ellenség még idejekorán meg tudja tenni a kellő ellenrendszabályt. Hindenburg támadási helyének megválasztása tehát nem szerencsés.

Ennek okát pedig viszont az egységes vezetés hiányában kell keresnünk.

Hogy pedig egységes vezetés nem volt, annak nem Hindenburg az oka!

A Limanova—Lapanovi csata 1914. december 3-tól 14-ig.

(Lásd 55., 56., 57. számú vázlatot.)

Feladatok.

A hadműveleti terv értelmében miként tudjuk² a magyar-osztrák 4-ik hadseregnek a Krakkó irányába támadó 3. orosz hadsereget oldalba kellett támadnia.

Orosz részről viszont³ Ivanov tábornok Krakkót akarja elfoglalni.

Magyar-osztrák
támadási terv.

A kitűzött célt a Conrád által kitűzött irányelvek és a József Ferdinánd főherceg intézkedései alapján a következőképp akarják megvalósítani:

Arctámadó csoport a XVII-ik hadtesttel megerősítendő Ljubicic csoport.⁴

A Ljubicic csoportnak a főtámadás megkezdéséig a Tarnov—Bochnián át Krakkó felé támadó oroszokat lehe-

¹ Ludendorff: Kriegserinnerungen 85—86. oldal.

² Lásd előbb a 280. lapoldalt.

³ Lásd előbb a 278. lapoldalt.

⁴ XVII. hdt (1/241, 19. ho.), XI. hdt. (11. 30. ho.)

tőleg fel kellett tartóztatnia, hogy a főtámadó csoportnak Krakkó északi várövében Chabovka környékére való eltolásához időt szerezzen és hogy a főtámadó csoportnak felvonulását biztosítsa. Döntő vereségnek azonban nem volt szabad magát kitennie. Túlerős ellenséges támadással szemben fokozatosan és a szükség mérvéhez képest legfeljebb Vielicska—Dobcsice—Lubien vonalig volt szabad visszamennie.

A főtámadás megkezdésekor ahhoz csatlakoznia kellett.

Főtámadó csoport: Roth altábornagy csoportja 4 hadosztállal¹, vasúton Chabovka környékén vonul fel, a támadáshoz csoportosul és azután Lapanovon át Bochnia irányába zártan és meglepően a Ljubicic csoportot támadó orosz erőket oldalba és hátba támadja.

Délen oldal- és hátbiztosító csoport: báró Nagy altábornagy csoportja 3. lovashadosztály, a lengyel légió és néhány népfölkelő zászlóalj², Limanován át Neuszandec felé nyomul elő, hogy biztosítsa a főtámadó csoportnak a felvonulását, támadáshoz való csoportosulását és a támadás alatt annak keleti oldalát és hátát.

A 3-ik hadsereg és a Pflanzler-Baltin hadseregcsoporthoz a Kárpátok átjáróit védelmezi.

Eszakon a szárnyat biztosítja:

Krakkó és a várat megszálló csapatok³ és az

Arz csoport⁴ Krakkó és az 1. hadsereg jobbszárnya között.

A főtámadó csoport támadásának kezdete december 3.

December 3-ig a Ljubicic csoport az orosz 3-ik hadsereg támadása elől fokozatosan balszárnyával Krakkó erőd övére támaszkodva Vielicska—Dobcsice—Lubien vonalra húzódik vissza. Nagy altábornagy lovasságának zömével pedig Timbark környékét éri el.

December 3-án a magyar-osztrák csapatok támadása a hadműveleti terv értelmében megindul.

A támadás december 8-ig az oroszok minden erőlködése ellenére fokozatosan előre halad és a Roth csoport e napon már a Bochnia—Tarnov-i műutat, az orosz 3-ik hadsereg egyik legfontosabb visszavonulási vonalát, veszélyezteti. Nagy altábornagy csoportja pedig Limanovát foglalja el, míg északon Krakkónál a 4. hadseregnek még

¹ XIV. hadtest (13., 3. és 8. hadosztály) és a német 47. tartalék-hadosztály.

² 6., 10. és 11. lovashadosztály, a lengyel légió és 4 népfölkelő zászlóalj.

³ 45., 106. gyalghadosztály, 1., 110. népfölkelődandár.

⁴ 15. gyalog- és 39. honvédgyalghadosztályok.

ottmaradt részei és az 1 hadsereg az oroszoknak Krakkó elleni támadását tartóztatják fel.

Oroszok terve.

Dimitrieff tábornok hadseregének veszélyeztetett helyzetét látva, mindenekelőtt hadseregének a Visztula balpartjára a krakkói csata alkalmával a 9-ik hadsereg megsegítésére átküldött részeit vonja át a Visztula déli partjára, hogy azzal ellentámadásba mehessen át.

Ivanov tábornok pedig még azonkívül a Kárpátokban támadó 8-ik, a Przemyslt ostromló 11-ik és a Krakkó ellen támadó 9-ik hadsereg részeit irányítja a csataterre, hogy ezekkel az erőkkel a Dimitrieff hadsereget megerősítse és hogy a magyar-osztrák támadó erők jobbszárnyát keleti és déli irányból oldalba és hátba támadhassa.

Conrad kiegészítő intézkedései-

Közben a magyar-osztrák hadseregfőparancsnokság orosz drótnélküli táviratokat hallgat le, amelyekből megtudja, hogy az orosz VIII. hadtest Neuszandec-be érkezett és hogy az oroszok a Kárpátokból erőket tolnak el nyugati irányba, továbbá, hogy a Visztula északi partjáról Krakkó előtt a X. orosz hadtestet a Visztulán át délkeleti irányba tolják el.¹

Conrad ezért még december 5-én elhatározza, hogy a 45. gyalog- és a 39. honvédhadosztályt Arz altábornagy parancsnoksága alatt vasúton Krakkóból Timbark környékére, a Roth csoport közvetlen támogatására rendeli rendeli és hogy a Boroevic hadsereggel is beavatkozik a csatába. Ezért Boroevicet *északi irányba, tehát a Krakkó felé* támadó orosz erők déli oldalába és hátába való támadásra utasítja, hogy ilymódon egyrészt a 4-ik magyar-osztrák hadsereg helyzetén könnyítsen, másrészt pedig, hogy a végleges győzelmet biztosítsa és amennyire csak lehetséges megnagyobbítsa.

Ezenkívül december 7-én Conrad a 4. hadseregpáncsnokság kérelmére még a 15. gyaloghadosztályt is Krakkóból a Ljubicic csoport megerősítésére rendeli.

Események.

Ez újabb elhatározások jegyében játszódnak le azután a további események.

Orosz erő-ítések beérkezése dec. 9.

Az oroszok a Visztula északi partjáról átvont hadtesteikkel a Roth csoport jobb- és balszárnya ellen támadást kezdenek. Ennek következtében Roth támadása december 9-én megakad, következő nap pedig már csapatainkat Rajbrot-nál és Lapanov-nál vissza is szorítják.

Ugyancsak december 10-én az orosz 8-ik hadseregnek Neuszandec-en át előnyomult VIII. hadteste Limanova és Rajbrot irányába, tehát a Roth altábornagy hátába támad.

Limanovánál csak gróf Herberstein tábornoknak a

¹ Conrad V. k. 678. és 682. lap, továbbá a hadseregfőparancsnokság december 5-iki Op. Nr. 4979. számú intézkedése.

6., 10., 11. lovashadosztályból és kevés népfölkelőkből álló csoportja, (az azelőtti báró Nagy altábornagy csoportja) védelmezte a Roth csoport hátát és oldalát.

A helyzet tehát igen válságosra fordul.

December 9-én ebben a válságos pillanatban érkezik be az Arz csoport, melyből a 45. gyaloghadosztályt a Roth csoport keleti szárnyára, a 39. honvédhadosztály Daubner¹ dandárát² a Herberstein csoport jobb szárnyán dobják harcba, Molnár dandárát³ pedig a Golcsov magaslaton át a Limanován át támadó oroszok déli oldalába irányítják.

December 10-én beérkezik még a 15. hadosztály is, melyet Lapanov környékén dobnak harcba.

Ilymódon azután az orosz 8-ik hadsereg idedobott részeinek támadását december 10-én és 11-én a Herberstein és a Daubner csoportok hősie és halált megvető igazi magyar bátorsággal és a végsőig kitartó elszántsággal Limanovánál feltartóztatják.⁴

E harcokban soha el nem múló, hervadhatatlan örök dicsőséget szerzett december 11-én Limanovánál a 9., 10. és 13. huszárezred, továbbá a 10. honvédgyalozezred III. zászlóalja. A három huszárezrednek vesztesége 16 tiszt, közöttük a 9. huszárezred parancsnoka Muhr ezredes is és igen sok huszár. A 10. honvédgyalozezred III. zászlóaljának vesztesége 77%.⁵ A Herberstein és a Daubner csoportok azonban nemcsak feltartóztatni igyekeznek a Roth csoport hátába támadó orosz túlerőt, hanem a Daubner csoport jobbszárnya megkísérli, hogy vakmerő támadással kiragadja az oroszok kezéből a támadó orosz VIII-ik hadtest déli szárnyának kulcsponjtját: a Golcsov magaslatot.⁶

Az oroszok túlerős támadását sikerül eközben a Roth, Ljubicic és a Kritek csoportnál is feltartóztatni a magyar 15-ik és 45-ik gyaloghadosztályok harcbalépése után. A veszteségek itt is igen nagyok, különösen a 3-ik

¹ Jelenleg vitéz Doroghy Sámuel ny. altábornagy.

² 78. honvédgyalogdandár, a miskolci 10. és a beszercebéányai 16. honvédgyalozezredek.

³ 77. honvédgyalogdandár, a kassai 9-ik és a munkácsi 11. honvéd gyalozezredek.

⁴ Vitéz Doroghy Sámuel altábornagy Limanova és Bauer Győző altábornagy: Limanova című leírása a Magyar Katonai Közlöny XII. és XIII. évfolyamában.

⁵ A miskolci 10. honvédgyalozezred III. zlj.-ának állománya december 9-én 15 tiszt és 380 fő legénység, december 11-én 4 tiszt és 90 fő legénység.

⁶ A 16. honvédgyalozezred I zlj.-a december 9-én délután, a 10. honvédgyalozezred II-ik zlj.-a december 9-ről 10-re virradó éjjel támad a kb. 4 zlj.-nyi erővel megszállott Golcsov-magaslatra. Vitéz Doroghy Sámuel: Limanova. Magyar Katonai Közlöny XIII. évfolyam 1—2. füzet. 78—79 lapoldal.

gyaloghadosztálynál, melynek állománya 900 főre olvadt le úgy, hogy két zászlóaljba alakították.

December 12-én azonban a Zalesien át a Golcsovara a VIII. orosz hadtest oldalába irányított Molnár dandár elfoglalja a Golcsov-magaslatot. A hosszas és véres küzdelemnek ezzel máris vége szakadt, mert az oroszok feladják a további küzdelmet s megkezdik a déli szárnyról a visszavonulást.

Félbeszakítják pedig az oroszok a további küzdelmet azért is, mert Limanovánál a 39. honvédhadosztály által súlyosan megvert orosz balszárny segítséget idejekorán már nem kaphat és mert az orosz 3-ik hadsereg visszavonulási vonala is veszélyben van.

A magyar-osztrák 3-ik hadsereg ugyanis Conrádnak december 5-iki intézkedése értelmében, miután előbb az 51. és $\frac{1}{2}$ 38. honvéd hadosztályokból álló Szurmay csoportot az Uzsoki szorostól,¹ a hadsereg balszárnyára a Tilicsi hágó környékére tolja el, — megkezdí támadását december 8-án északi irányban.

A Tilicsi hágó
visszafoglalása.
Dec. 10.

A 3-ik hadsereg támadását siker koronázza. A meggyengült és erőben széjjel vont orosz 8-ik hadsereg nem tud ellentállani. December 10-én Boroevic hadserege már eléri a a Kárpátok gerincét.

December 11-én a Szurmay csoport Frikovát, december 12-én pedig Neuszandecet és Gribovot foglalja el és megakadályozza, hogy a XXIV. orosz hadtest beavatkozhasson a limanovai csatába.

A IX. hadtest e napon Gorlicét a III. hadtest a december 10-iki alsópagonyi és december 11-i krempai harcok után Zmigródot, a VII. hadtest a december 10., 11. és 12-én a Dukla-hágó birtokáért vívott igen erős harcok árán Duklát, a Krautwald csoport pedig az országhatárt lépi át.

Így tehát az oroszoknak nemcsak az orosz 3-ik hadsereg további támogatásáról kell lemondaniok, hanem azonkívül még el is veszítik egyik legfontosabb visszavonulási vonalukat a Neuszandec—Gribov—Gorlice-n át vezető műutat is.

Neu-Szandec elfoglalása után a magyar-osztrák 4-ik és 3-ik hadseregek belső szárnyai összeérnek, most közösen folytatják az előnyomulást. Cél, hogy felsodriítsák az orosz arcvonalat. Ezért a 4-ik hadsereg déli szárnya észak felé kanyarodik.

December 14-én a Szurmay csoport Zaklicsint, a IX. hadtest pedig Gromnikot, III. hadtest Jaszlót, a VII. hadtest igen erős harcok árán Krosznót foglalja el, a 34. hadosztály pedig Szanok-Lisko elé ér.

¹ Lásd előbb a 273. lapoldalt.

Az oroszok 3-ik utolsó visszavonulási útja, a Bochnia—Tarnov-i, út erősen veszélyeztetve van. Emiatt azután december 15-én az egész 3-ik orosz hadsereg megkezdte a visszavonulást a Dunajec mögé.

December 16-án a visszavonulás áterjed a Visztulától északra is, ahol a 9-ik és 4-ik orosz hadsereg a Nida-Pilica mögé megy vissza.

A limanova—lapanovi csatában nem sikerül teljesen megsemmisítenünk az orosz 3-ik hadsereget. Ehhez gyengék voltunk. Az orosz félbe tudta szakítani a csatát, még mielőtt utolsó visszavonulási útja a Bochnia—Tarnovi út is elveszett. Az orosz azonban oly nagy veszteségeket szenved, hogy az esetben, ha a keleten harcoló német és magyar-osztrák hadseregeket a nyugati hadszínhelyről átszállított erőkkel kellő módon megerősítik, remény van az orosz teljes megsemmisítésére, vagy legalább is arra, hogy ez orosz haderőt a további hadműveletek folyamán annyira megbénítják, hogy az orosz hosszú időre elveszíti támadó készségét. Ez alatt az idő alatt pedig most már a magyar-osztrák haderőnek az orosz hadszínhelyen felszabaduló részeivel együtt a németek a nyugati hadszínhelyen a végleges győzelem kivívásáért küzdhetnek volna.

Méltatás.

A limanovai csata nekünk magyaroknak azért is igen nagyjelentőségű, mert a csata következtében az orosz 8-ik hadsereg kénytelen volt Magyarországból másodszor is kitakarodni.

A csatát harcászatiilag Hadfy altábornagy 39-ik honvédhadosztálya, hadászatiilag pedig Szurmay altábornagy csoportjának Neuszandec-re és Gribovra való gyors és erélyes előnyomulása, a továbbiak folyamán pedig a Bochnia—Tarnov-i útnak a Boroevic hadsereg által való veszélyeztetése dönti el.

Mind a harcászati, mind a hadászati döntés tehát magyar tábornokok (Hadfy, Daubner, Molnár, Szurmay, Nagy Pál és Kornhaber) nevéhez és magyar csapatok (39., 38., 51. honvédhadosztályok) fényes és dicső küzdelmeihez fűződik.

A limanova—lapanovi csata tehát igen nagy részben magyar győzelem.¹

¹ Érdekes, hogy mind a német, mind az osztrák munkák ezt agyonhallgatják. Conrad emlékiratainak V. kötetében a 765. lapon a 4-ik hadsereg harcainak tulajdonítja „mindenekelőtt” a győzelmet. És mégis azt írja, hogy ebben a csatában mindenkifölött „a mai kis osztrák hazánk gyermekei szereztek el nem múló érdemeket.” „A tiroliaiak, voralbergiek, salzburgiak, karinthiaiak, stíriaiak, felső- és alsóausztriaiak (XIV. II. és III. hadtestek)”. Ez valóban csodálatos, igazságtalan történelemírás.

A limanovai csata főbb vezetői közül Ruzsics és Roth altábornagyok a legnagyobb katonai kitüntetésnek, a Mária Terézia rendnek parancsnoki keresztjét kapták.

Hadműveletek Krakkótól északra a limanovai csata idején.

(Lád a 49. és 58. számú vázlatot.)

Hindenburg hadműveleti terve értelmében Lodz előtt november 26-ika után előbb a nyugatról utbaindított erősítésekre vár.

A 2-ik lodzi, vagy
lodz—lovicsi
csata. Dec. 1-től
10-ig.

A nyugatról megígért hadosztályokon kívül Hindenburg ide vonja a már különben is erősen meggyengített 8-ik német hadseregtől az 1. gyaloghadosztályt is, amelyvel az I. tartalékhadtestet erősíti meg.

A nyugatról beérkező II. hadtestet és 48. tartalék-hadosztályt a 9-ik hadsereg jobbszárnyának, a XIII. hadtest 26. gyaloghadosztályát pedig a balszárny megerősítésére Lovicshoz rendeli.

A támadás december 1-én kezdődik, azonban sehol előre nem jut.

Az oroszok hadműveleti terve értelmében azonban tulajdonképpen e napon Russki hadseregei megkezdik a visszavonulást. Először a háttérületből szállítanak mindent hátra. Szándékuk leplezése végett elől levő csapataikkal élénk tevékenységet fejtenek ki, mintha támadni akarnának.

December 5-én az oroszok igen erős tűzérzségi tűzzel árasztják el a német vonalakat, mintha a közel jövőben áttörést terveznének. 6-ára virradó éjjel azután a legnagyobb csendben és óvatossággal az Ilov—Lovics—Brzezini—Petrikau vonalba mennek vissza.

Az oroszok Lodz elől való visszavonulása után Hindenburg a támadást csak a további erősítések után folytatja tovább.

Amidőn azután a III. tartalék-hadtest és a XIII. hadtest 25. tartalék hadosztálya is beérkezik, december 10-én Hindenburg megindítja a támadást.

A támadás azonban eredményt felmutatni nem tud.

Amikor azonban a Limanova—lapanovi csata következtében a délnyugati arcvonalt parancsnoka Krakkó elfoglalására vonatkozó tervét végleg elejteni kényszerül, december 13-án Breszt-Litovszkban Nikolajevics Miklós nagyherceg orosz fővezér újabb tanácskozást tart Ivanov és Russki tábornokokkal.¹ E tanácskozás eredménye, hogy

¹ Danilov 383. lap

az orosz fővezér elrendeli az orosz arcvonalaknak a Bzura—Ravka—Tomaszov—Nida vonalába való visszavételét.

A visszavonulást az oroszok december 15-én kezdik meg.

Az oroszok hadműveleti terve értelmében a 2. lodzi és a limanovai csaták idejében az orosz délnyugati arcvonal hadseregeinek Krakkót kellett volna elfoglalniuk és Krakkó Csensztohova között a magyar-osztrák—német arcvonalat áttörniök.

A Belchatov
köri harcok
december 1-től
14-ig.

E cél elérése végett Ivanov tábornok hadseregeivel hatalmas támadást kezd nemcsak a Visztulától délre, de főképp a Visztulától északra is. Támadása azonban megtörik a magyar-osztrák 1. hadsereg, a német Woysrsch csoport és a magyar-osztrák 2-ik hadsereg ellentállásán.

A mi részünkről ama törekvésen kívül, hogy Ivanov tábornok támadásait feltartóztassuk, hadműveleti tervünk értelmében még az a törekvés is megnyilvánul, hogy a Mackensen hadsereg támadását a 2-ik lodzi csatában támogassuk. E célból a Woysrsch csoportnak Novo-Radomszkról Petrikau irányába kellett támadnia.

Az orosz 4. és 9. hadseregeknek a Csensztohova-Krakkó vonal ellen megindított támadása miatt azonban csak a magyar-osztrák 2-ik hadsereg tudja megkezdeni a támadást, amely december 1-én kezdődik.

A támadás az orosz 4. és 5. hadseregek belső szárnyán előre is jut csaknem Petrikauig.

Az oroszok azonban most archan a 4. és 5. hadsereg közötti hézagban támadó 2. magyar-osztrák hadsereg ellen Novo-Radomszk felől támadásra rendelik a XIV. és III. kaukázusi hadtesteket és a gárda lovasságot. E támadás nemcsak, hogy megakasztja a mi támadásunkat, hanem a helyzet még válságossá is válik, úgy hogy Krakkótól az 1. hadseregtől segítséget kell küldeni: a magyar 27. gyaloghadosztályt.

A magyar-osztrák 2. hadsereg tehát védelemre szorúl már december 3-án, hasonlóan a Woysrsch csoporthoz és az 1. hadsereghez.

A limanovai csata következtében azután az oroszok itt is beszüntetik a támadást december 14-én és megkezdik a visszavonulást a Nida és Pilica mögé.

Méltalás.

A Visztula balpartján lejátsszódott hadműveletek azt mutatják, hogy igaza volt Lundendorffnak, amikor azt írja, hogy „jobb lett volna abbahagyni“ az 1. lodzi csata után a további támadásokat Lodznál és Lovicsnál. Igen, jobb lett volna! Az oroszok a limanovai vereség következtében úgyszólván visszavonultak volna a Visztula balpartján is. A visszavonulás így is a limanovai csata miatt következik be, nem pedig a Mackensen hadsereg támadása miatt.

A nyugatról küldött segítség: a nyolc német hadosztály nagyobb eredményt érhetett volna el Limanovánál, illetőleg Boroevics hadseregénél, mert a limanovai győzelem eredményeit megsokszorozhatta, kiszélesíthette volna.

Hadműveletek a limanovai csata után.

(Lásd 58. számú vázlatot.)

Helvzet.

December 16-ig az egész óriási orosz arcvonalat, mind Orosz-Lengyelországban, mind Galiciában és a Kárpátokban visszavonulásra kényszerítettük. Az oroszok a Bzura—Ravka—Tomaszov—Nida—Dunajec—Biala vonalon foglalnak állást és beássák magukat. Az arcvonal kezd megmerevedni.

A magyar-osztrák hadseregek a Visztulától délre előnyomulóban. Boroevic hadserege a IX. hadtesttel Rigelicét, a III. hadtesttel Brzostek-et a VII. hadtesttel Krosnót, a jobbszárnnyal pedig Liskót érik el.

Az oroszok fő összeköttetési vonala: a Tarnov—Rzezov—Jaroslau-i vasútvonal erősen veszélyeztetve.

További tervek.
1. Oroszok.

Ivanov tábornok a visszavonulás után erejét átcsoportosítva szilárd és biztos védelmi állást akar hadseregeinek biztosítani. Ezért az arcvonalát Nyugatgaliciában elő akarja vinni a Dunajec—Biala mögé és tovább a Kárpátok gerincére.

Az orosz hadvezetőség a továbbiak folyamán a hadsereg állapotára való tekintettel állásharcra akar áttérni. Ezzel szemben Ivanov tábornok a főerővel a Kárpátokon át Magyarországra való betörést és a magyar-osztrák hadseregek megsemmisítését javasolja.

2. Conrád.

Conrád továbbra is az orosz hadseregek megsemmisítését tartja szem előtt, azonkívül Przemyslt akarja felmenteni. Falkenhayn az állásharcra akar áttérni. Nem hiszi, hogy az orosz hadseregeket meg lehetne semmisíteni. Ezért a nyugati hadszínhelyről erőt a keleti hadszínhelyre nem ad.

Conrád Falkenhayn ellenére is kitart szándéka mellett s ezért a 3-ik hadseregnek északi irányba kell előnyomulnia. Hogy a 3-ik hadsereget a további hadműveletekhez erőssé tegye, azt meg akarja erősíteni.

Események.

December 18-án Ivanov a 3-ik és a megerősített 8-ik hadsereggel, továbbá a 11. hadsereg részeivel ellentámadásba megy át. Így keletkezik azután a *jaslói vagy a karácsonyi kárpáti csata*, amelyben a gyenge Boroevic hadsereg, miután a Krakkó felől vasuton ide [irányított] erősítések a nagy kerülő miatt idejekorán nem érkez-

hetnek be a kellő időben, az oroszok támadásának nem tud ellentállani.

Az oroszok az alsó Dunajecnél, a Biala mentén Gorlice—Zaklicsin között, továbbá Dukla előtt akarnak áttörni. Támadásuk a Dunajecnél nem sikerül. A jasloi medencében azonban Boroëvic kénytelen hátrálni, a Kárpátok gerincére, továbbá Zmigród—Gorlice vonalára megy vissza.

Január 1-én elveszítjük az uzsoki hágót, amit pedig kevéssel azelőtt: december 25-én foglalt vissza Csermák ezredes.

A következő napokban az ettől keletre fekvő hágók is orosz kézre kerülnek. Bukovina teljesen az oroszoké lesz.

A központi hatalmaknak a keleti hadszínhelyen működő hadseregei egymagukban, a nyugati hadszínhelyről átvonandó segítség nélkül gyengék az orosz túlerő megsemmisítésére. A további támadásokkal tehát egyelőre fel kell hagyni. Következménye ennek, hogy az arcvonalak megmerevednek és keleten is kezdetét veszi az állásharc.

A lodz—limanovai hadjárat egyike a világháború legérdekesebb, legváltozatosabb és legszebb hadműveleteinek.

Ha a hadjáratl Conrád és Hindenburg a maguk elé kitűzött célt, azaz az orosz haderő megsemmisítését nem is érték el, de elérték azt, hogy az orosz gőzhengert támadásában megállították.

Németország az orosz betörés veszélyétől megszabadult. Megszabadult pedig a magyar-osztrák hadseregek segítségével, sőt egész bátran lehet mondani: Németországot az orosz veszélytől mi mentettük meg. Mi, a gyengének, a leMBERGI csaták után megvertnek és további támadásra képtelennek hitt Magyarország és Ausztria!

Méltatás.

Az 1914. évi szerb—montenegrói hadjárat.

Előzmények.

A világháború a magyar-osztrák—szerb háborúval kezdődik.

A háború hiányos politikai előkészítése miatt a kettős Monarchia felelős vezetői nem tudták, hogy a külpolitikai helyzet hogyan és miképen fog alakulni? A külpolitika felelős vezetői nem tudták, hogy a bekövetkezendő háborúban ki fog mellénk állni és ki fog ellenünk fordulni? Ki a barát, ki az ellenség? Eleinte még Németországgal sem voltak tisztában.¹

Politikusaink nagyfokú tájékozatlanságának következménye, hogy a szerb háború kitörésekor azt hiszik és a hadvezetőséget úgy tájékoztatják, hogy Oroszországgal a háború előtti tárgyalásokat húzni-halasztani lehet, azaz, hogy egyelőre az orosz háború kitörését el lehet odázni addig, míg a szerb hadseregre döntő csapást nem mérünk, ami Bulgária és Törökország, továbbá Oláh- és Olaszország csatlakozása szempontjából is igen kívánatos volt.

A felelős külpolitikai vezetők ily irányú tájékoztatása mellett hadvezetőségünknek tisztán a „B” eset² szerint kellett a háborút viselnie.

Politikusaink tájékozatlanságának és — hazánk szempontjából káros — túlságos nagy békeszeretetének további következménye az volt, hogy későn is kezdtük meg a háborút.

A trónörököspárt június 28-án gyilkolják meg.

A szerbek elleni háborút július 7-én határozzák el.

A szerbek elleni 1-ső mozgósítási nap mégis csak július 28-ika.³

¹ Lásd előbb az 57. lapoldalt.

² Lásd I. kötet, 63. lapoldalt.

³ Lásd előbb az 64—67. lapoldalakat.

Ellenségeink, de különösen Oroszország, így egy hónapot nyertek az előkészületekre.

Ha a trónörökös-pár meggyilkolása után azonnal meghoranjuk Szerbiát, akkor a meglepetést és az erkölcsi fölényt s ezzel együtt a kezdeményezést is a magunk számára biztosítjuk.

Haditervek, erőviszonyok.

(Lásd 11., 12., 13. sz. mellékletet, 59., 60. és 61. sz. vázlatot.)

Az esetre, ha a Monarchiának csak Szerbiával és Montenegroval lett volna háborúja, miként az valóban 1914 július havában kezdődött, a Szerbia és Montenegro ellen mozgósított haderők feladata mindenekelőtt Szerbia térdre kényszerítése és így a szerb hadsereg megsemmisítése és Szerbia megszállása volt.

Magyarország-
Ausztria.

E feladat megoldásáig Montenegroval szemben csak a montenegrói csapatok betörését akarták megakadályozni.

A háborút tehát Szerbia ellen támadó, Montenegro ellen pedig védőleges módon akarták viselni.

Szerbia ellen fel kellett vonulnia két hadseregnek: az 5. hadseregnek az alsó Drinán Zvornik és Száva között;

a 2-ik hadseregnek a Szerémségben.

Mindkét hadsereg feladata egymással összhangban a Valjevo irányában való támadás.

A 6-ik hadsereg felvonul főerejével Szerbia, az épen legszükségesebb erőkkel pedig Montenegro ellen. Feladata először az, hogy a szerb-montenegrói betöréseket Bosznia-Hercegovinába meghiusítsa, azután pedig az 5. hadsereggel együttműködve Uzice felé kellett előnyomulnia.

E három hadseregen kívül még a Bánátban a VII. hadtestnek kellett felvonulnia. Ez eleinte önálló lett volna. Később azonban a 2-ik hadsereghez kellett csatlakoznia.

Ilymódon tehát mindenekelőtt a Drina—Száva (Duna) vonalat kellett átlépni, azután pedig az esetleges ellenséges ellentállást megtörni, a Belgrád, Valjevo—Uzice vonalat elérni és a támadást Szerbia szívébe kellett tovább folytatni.¹

A Szerbia elleni hadműveletek kezdete a 16-ik mozgósítási nap.

Felvonulás közben azonban kitör az orosz háború is. Most tehát már nemcsak szerb-montenegrói, hanem orosz háború is van. Az orosz-szerb magyar-osztrák

¹ Conrád IV. k. 270. lap.

háborúra tervezett háborús előkészületek szerint a döntésnek előbb az orosz hadszínhelyen kellett bekövetkeznie.

A *Balkán haderők feladata* ebben az esetben a szerbek és a montenegróiak a Monarchia területére való betörésének minden körülmények között való megakadályozása.

Az előkészületek szerint a felvonulást a következőkép tervezték:

6. *hadsereg* zöme Sarajevo környékén; megfelelő részek Hercegovina és a Bocche di Cattaro biztosítására.

5. *hadsereg* három védelmi körletben:

Bjelinaí körlet: 2 hadosztály, 1 hegyi és 1 népf. ddr.

Szerémségi körlet: 2 hadosztály 1 népf. ddr.

Bánáti körlet: 1 népf. ddr. és 1 vadász zlj.

Összerő: 190.000 fő.

E 2. terv szerint a 2-ik hadseregnek nem Szerbia, hanem Oroszország ellen kell felvonulnia.

A 2-ik hadsereg felvonulása azonban Szerbia ellen már megkezdődött.

A vezérkari vasutügyi osztály akkori vezetőjének véleménye szerint a 2-ik hadsereg szállítmányainak visszafordítása kivihetetlen a technikai nehézségek miatt. A 2-ik hadseregnek a Szerémségbe való felvonulását tehát előbb be kell fejezni és csak azután azaz augusztus 18-án lehet a hadsereget Galiciába szállítani.¹

A 2-ik hadsereg tehát augusztus 18-ig tétlenül kell, hogy álljon a Szerémségben.

Conrád ezért Potiorek tábornakszernagy kérelmére megengedi, hogy a 2-ik hadsereget a Szerbia elleni hadműveleteknél tüntetésre lehessen felhasználni. Ennek az engedékenységnak viszont az a következménye, hogy a Balkán haderők ereje az egész időre kb. 2¹/₂ hadosztállyal erősebb marad és hogy az egész 2. hadsereg augusztus 18-ig, a VII. hadtest augusztus 22-ig, a IV. hadtest pedig egész augusztus 29-ig a szerb hadszínhelyen visszamaradt.

A felvonuló hadseregek ereje összesen 412.000 fő.

A szerbek és a montenegróiak haditervét még nem ismerjük.

A lejátszódott hadműveletekből arra lehet következtetni, hogy a szerbek egyelőre védőleg akartak viselkedni és csak ha Oroszország és más államok közbelépése következtében Magyarország-Ausztria a Szerbia-Montenegró ellen működő haderejének nagy részét is más hadszínhelyre szállítaná el, akartak a Monarchia ellen támadólag fellépni.

Szerbia és Montenegro.

¹ Lásd előbb az 67., 68., 80. lapoldal és a 80. lapoldal 6. lábjegyzetét.

A szívós védelem céljaira előkészített védelmi állások: Uzice, Valjevo, Kosmaj, Palanka (a Morava mellett) környéke, továbbá e mögött a Kragujevac—Bagodan és Medvegja vonalban voltak.

A szerbek haderejük zömével e központos védelmi állásban vonultak fel és pedig:

1. *hadsereg*: Palanka—Racsa, 2. *hadsereg*: Kosmaj—Arangjelovac, 3. *hadsereg*: Valjevo, az *Uzicei hadsereg*: Uzice—Novavaros környékén.

A montenegrói hadsereg főerővel Hercegovina határán, kisebb erőkkel a Lovcsenen és Plevjénél. Utóbbi csoport a szerbek uzicei hadseregével együtt kellett, hogy működjön.

A kettős Monarchia hadvezetősége az esetben, ha csak Szerbiával lesz háborúnk, támadó háborút akart viselni Szerbia ellen, ha ellenben a háborúba Oroszország is beleavatkozna, úgy előbb Oroszországgal akar leszámolni. Az északi hadszínhelyen kivándó döntésig a Balkánon azonban mindenesetre meg akarta akadályozni a szerbek és montenegróiak betörését a Monarchia területére. E minimális feladat tehát védelmi háborút jelent.

Méltatás.
1. A háborúviselés módja.

Csak szerb háború esetére a magyar-osztrák hadseregek ereje 412.000 puska. A szerb és montenegrói haderő pedig 330—380.000 fő.¹ Különbség alig van. Támadó háborúra, gyors döntésre, csak a számbeli túlsúlyt tekintve tehát a Szerbia és Montenegró ellen felvonult magyar-osztrák erők gyengék.

2. Erőviszonyok.

Az erő eme nagyon is szűk kiszabásának főoka az, hogy a magyar-osztrák hadvezetőség csak az 1912—13. évi Balkán háború adataira támaszkodott. A háború után felállított új alakulatokkal nem számolt. Pedig Szerbia a Balkán háború befejezése után azonnal hozzáfogott a meghódított új területek katonai megszervezéséhez.²

Orosz-szerb háború esetén a Balkán haderőnek ereje összesen 190.000 fő. Ezzel szemben a szerb-montenegrói haderő a III. vonal nélkül³ kb. 230.000 fő.

190.000 fő tisztán védelemre tehát túlsók.

¹ A III. vonalbeli alakulásokat is számítom, mert bár a háború kitörése előtt ez csak papíron volt meg, de lehetetlen feltételezni, hogy vesztély esetén ezeket is ne hívták volna be és ne használták volna fel.

² Vitéz Németh Lajos: 1914. évi szerb hadjárat. Hadtörténelmi Közlemények XXVI. évfolyam, III. füzet 318. lap.

³ A III. vonalat nem számíthatjuk, mert az még nem alakult meg és a támadásban részt nem vehetett. A népfölkelés sürgős felhívása és felállítására nem volt szükség, mert a szerb hadsereg számbelileg fölényben volt.

Pedig a Monarchiának az oroszsal szemben nincs elegendő ereje. Az északi hadszínhelyen úgyszólván minden katonára szükség lenne. A szerb hadszínhelyen 190.000 fő erős haderő ily körülmények között bizonyosfokú erőpocsékolást jelent.

Hogy a Monarchia hadvezetősége tisztán szerb háború esetére Szerbia leverését és megszállását tűzte ki célul, az természetes. Szerbiára a Monarchia akaratát más-kép rákényszeríteni nem igen tudta volna. De kívánatossa tette ezenkívül még a Monarchiának a Balkán népei előtt már-már hanyatló nagyhatalmi állásának és tekintélyének visszaszerzése és megszilárdítása is.

Orosz és szerb háború esetén azonban a Szerbia és Montenegró ellen működő hadseregeinktől már nem lehetett Szerbia térdrekényszerítését megkövetelni. Elegendő volt, ha az Oroszországban bekövetkezendő döntésig a szerbek és a montenegróiak betörését a Monarchia belsejébe megakadályozzák.

A felvonulás helyének és a támadási iránynak megválasztásához tisztán szerb háború esetére azonban már szó fér.

Igen sok kiváló katona véleménye szerint a leghatásosabb támadási irány Szerbiába a régi „történelmi útvonalon” Belgrádon és a Morava völgyön át vezet, amelyet a mi nagy Hunyadink is használt.

3. Katonai földrajzi viszonyok.

Szerbia szíve, azaz Szerbia utolsó és fő ellentállási vonala Kragujevac—Krisevac—Nis területe. Ide az út Belgrádon át 150, Szemendrián át 120, a Drinától 200 km.

A Drinától útban és segélyforrásokban igen szegény hegyvidéken át vezet az út. Boszniának a Drina menti része, mint felvonulási terület össze nem hasonlítható Dél-magyarországgal, — a további hadműveletek pedig a Duna—Száva vonalon át a gazdag Morava völgybe vezetnek.

Conrad szerint a Drinán átvezető támadási irányt azért kellett választani:

mert állandóan számítani kellett nemcsak szerb, hanem orosz háborúra is, amikor Szerbia ellen a magyarosztrák haderőnek csak a minimuma működhetett.

Ennek a minimumnak, azaz a 5. és 6. hadseregeknek tulajdonképp kettős feladata volt.

Egyik feladat, hogy megakadályozza a szerbeknek a Monarchia területére való betörését. Ezt a feladatot Conrad szerint a Drina vonalról oldhatja meg a legjobban, mert Boszniát a szerb támadással szemben közvetlenül védi, a Magyarországra betörő szerbeket pedig oldalba támadhatja.

Másik feladat pedig, hogy tisztán szerb háború esetén a szintén Szerbia ellen felvonuló 2-ik hadsereggel együtt támadjon Szerbia belsejébe.

Az első feladat megkövetelte, hogy az 5. és 6-ik hadsereg ne távozzon messze Boszniától, mert különben a szerbek e tartományba könnyen betörhetnek, a másik feladat pedig azt kívánta, hogy a 2-ik hadsereg ne legyen messze az 5-ik és 6-ik hadseregtől, azaz, hogy a két csoport együttműködése lehetséges legyen. A 2-ik hadseregnek ezért a Száva mentén lehetőleg a Drina torkolat közelében kellett volna felvonulnia.

A Dunánál való felvonulás Conrád szerint hátrányos még azért is, mert

a Szerémség a vasuti hálózat fejlettsége miatt előnyösebb a felvonulásra, mint a Bánát; a Duna hatalmas akadály, a Kosova, az uralgó tulsó part miatt a Dunán való átkelés nehéz és időt rabló. Már pedig — szükséges volt a gyors döntés egyrészt, hogy szövetségesekre tegyünk szert, másrészt, hogy a csapatok más feladatokra fel szabaduljanak.

Conráddal szemben ellenérvül felhozható:

Bosznia-Hercegovina közvetlen védelme főképp politikai ok. A Boszniába betört szerb erőket a Duna—Száva vonalról megindított támadás épúgy oldalba és hátba éri, mint a Drina vonaláról meginduló támadás a Dunán át támadó szerbeket.

Ami Bosznia-Hercegovina közvetlen védelmét illeti, úgy csapatainknak a Dunán való átkelése és a Morava völgyben való előnyomulása Kragujevac—Nis felé Bosznia-Hercegovinának is a legjobb védelme, mert a Morava völgyben való sikeres előnyomulás a szerb főerő vereségét jelenti.

Az igaz, hogy a Duna hatalmas akadály, de a Drina is! De a multban az alaposan és jól előkészített folyón való átkelés még mindig sikerült. Sikerült ez a Dunán is. Valószínű tehát, hogy sikerült volna ez 1914 augusztusban is, mint ahogy 1915-ben valóban sikerült is.

Kosava az igaz, hogy fujhat, de az sem fuj állandóan.

Az uralgó tulsó part a Drinánál is meg van az ellenség javára.

A Bánát vasuthálózata valóban nem oly fejlett, mint a Szerémségé, de a felvonulás a Bánátban is gyorsan lebonyolítható.

Ami a gyors döntésre való törekvést illeti, ez a Dunán át rövidebb idő alatt bekövetkezik, mint a Drinán át. A szerb főerő utolsó és fő ellenállási vonala a Morava völgyben lesz a legnagyobb valószínűség szerint. A Mo-

Szerbek és montenegróiak haditerve.

rava völgyet elérni a legrövidebb idő alatt a Dunán át lehet. A Drinától fél Szerbia választja el.¹

A szerbek védőlegesen magatartása az orosz háború kitörése után már nem eléggé indokolt.

A szerbek csaknem biztosan számíthattak arra, hogy a Monarchia a döntést előbb nem a szerbek ellen, hanem Oroszországgal szemben fogja keresni és hogy így Szerbiával és Montenegróval szemben csak gyenge erők maradhatnak vissza. A szerb-montenegrói hadsereg ily módon azután számbelileg fölényben lesz. Valóban így is volt.

A szerbek tehát támadhattak volna is.

A támadás irányai:

1. Délmagyarországon át Budapestre.

2. Uzicén át Sarajevora.

Az első támadási irány *katonailag* igen hatásos, mert hátba támadja az oroszokkal küzdő magyar-osztrák főerőt és az orosz haderővel való közvetlen összműködést segíti elő.

Hátránya e támadási iránynak, hogy Bosznia és esetleg a háborúba beavatkozó Bulgária oldalozza, illetőleg hátában veszélyezteti.

A Sarajevo felé vezető támadási irány *politikailag* nagy sikert ígér. A szerbek régi vágyát: Bosznia-Hercegovina megszállását a legrövidebb idő alatt valóra váltja.

Hátránya, hogy döntést nem hoz és hogy Bulgária ennek a támadásnak is hátában áll. Hátránya továbbá, hogy Bosznia-Hercegovina sorsa nem Boszniában dől el. Bosznia-Hercegovina területe csak mellékhadszínhely. Azonkívül a Sarajevo felé való támadás esetén nyitva marad az út a magyar-osztrák főerő előtt a Dunán—Száván át a Morva-völgybe, azaz Szerbia szívébe.

Hadműveleti tervek.

(Lásd 62. számú vázlatot és a 11., 12., 13. sz. mellékletet).

Potiorek terve.

Potiorek tábornakszernagy azt a feladatát, hogy legalább is a szerbek betörését a Monarchia területére megakadályozza, támadó módon akarja megvalósítani.

¹ Érdekes megemlíteni, hogy a világháború előtt megtartott hadijátékok résztvevői közül többen és pedig minden évben állást foglaltak Conrád támadási irányja ellen, de sikertelenül, sőt Klobucsar lovasági tábornokot, a honvédség volt főparancsnokát, kit az 5. hadsereg parancsnokául szemeltek ki, teljesen elejtették, mert mint Szerbia alapos ismerője, két ízben írásban állást foglalt a Drinán át, — keleti irányban végrehajtandó támadás ellen. Krauss Alfréd: Die Ursachen unserer Niederlage. 123—124. lap.

A támadást kezdi augusztus 12-én az 5. hadsereg az Alsó-Drinán át Valjevó irányába.

Az 5. hadsereg támadásának elősegítésére a 2-ik hadseregnek tüntetnie, a Száván és Dunán való átkelést azonban mellőznie kellett. A hadseregfőparancsnokság rendelete csak szerb Mitrovica és Sabác elfoglalását engedte meg.

Potiorek rendeletére a Száva—Duna mentén a tüntető tűzérési tűznek 11-én, a tüntető átkelésnek 11-éről 12-ére virradó éjjel Kupinovótól nyugatra kellett kezdődniök.

A 6. hadseregnek, ha az 5. hadsereg Valjevót már elérte, Uzice felé kellett támadnia és pedig jobb szárnyával (XVI. hdt.) Foca—Megjegja-sávban Plevje—Uvac felé, balszárnyával (XV. hdt.) Visegrád—Bajina—Basta-sávon át.

A 6-ik hadsereg jobbszárnyának (XVI. hdt.) a Drinán való átkelést augusztus 14-én, balszárnyával (a XV. hdt.) augusztus 18-án kellett megkezdnie.

Tartalék, a 40. honvédhadosztály, mely még vasúti szállítás alatt volt, a jobbszárnyat követi.

Potiorek támadási tervét Conrád jóváhagyja.

Hercegovina megvédése Pongrác tábornok parancsnoksága alatt a 3. hegyi dandár, a Boche di Cattaro biztosítása pedig a 14. hegyi dandárral megerősített védőrség feladata volt.

Az 5. hadsereg parancsnoka a hadseregének támadását következőkép tervezte:

Az 5. hadsereg-parancsnokság támadási terve.

XIII. hadtest Koviljaca-nál az alsó Drinán átkel és Loznica-ra támad,

VIII. hadtest Bjelinától keletre kel át a Drinán és észak felől átkarolólágg támad Ljesnicara,

a 42. honvédhadosztály Zvorniknál a főparancsnokság rendelkezésére vár, hogy az 5. vagy 6. hadsereg támadásához csatlakozzék-e?

Letovszky tábornok csoportja (3 népf. zlj.) a VIII. hadtesttől északra kel át a Száván, azután Sabác felé nyomul elő és összeköttetést teremt a 2-ik hadseregnek a Száván átkelt részeivel.

Potiorek feladatát, azaz a szerbek betörésének megakadályozását a Monarchia területére támadó módon is, védőlegesen is, meg lehet oldani.

Méltatás.
A feladat megoldásának módja.

A támadás az ellenség megsemmisítését eredményezheti. Védelemmel ezt igen nehéz elérni. Ezért eredményesebb a támadás. Potiorek ilymódon feladatát a legyökeresebben akarta megoldani.

A támadásnak azonkívül igen nagy politikai jelentősége is van. A külpolitika felelős vezetőinek állítása szerint Bulgária és Törökország csatlakozása a szerbek fölött aratott győzelemtől függ.

A támadás, a rendelkezésre álló erőt tekintve, lehetséges. A szerb hadsereg csak Montenegro haderejével, azaz kb. 40.000 fővel erősebb Potiorek hadseregénél. Az 5. és 6-ik hadseregen kívül azonban augusztus 18-ig a 2-ik hadseregnek a Szerémségben való jelenléte és tüntető magatartása a szerbek erejének egy részét valószínűleg le fogja kötni.

A támadásnál mindenestre viszonylagos túlerő létesítésére kell törekedni.

2. A támadási irány.

A támadás azonban nehéz, mert a Drinán át a Morava völgyig: Szerbia szívébe kb. 200 km. a távolság. Az előnyomulást nemcsak a szerb ellentállás, hanem a közlekedési vonalakban és segélyforrásokban igen szegény hegyvidék is megnehezíti. Mindjárt kezdetben a határállépésnél az előnyomulás a szerbek által védett Drinába ütközik.

Más támadási irányt, mint a Drinán át azonban már Potiorek nem választhat. A hadsereg főparancsnokság a felvonulási területek kiválasztásával egyszersmind kijelölte a támadási irányt is.

3. Erőcsoportosítás.

Potiorek a szerbek megtámadásához 3 csoportot alakít:

1. Montenegro ellen a Hercegovinát védő csoport kb. 15.000 fő.

2. az Uzicén át támadó csoport kb. 50.000 fő, népf. és menetalakulatokkal 90.000.

3. az alsó Drinán át Valjevo felé támadó csoport kb. 40.000 fő (menet- és népfölkelő alakulatokkal kb. 80.000 fő.)

Súlypont tehát a déli szárnyon lenne.

A két támadó csoport térben és időben egymástól távol van. Valjevo—Uzice légvonalban kb. 50 km., azaz 2 napi menet, de közötté nehezen járható középhegység terül el, aminek leküzdése legalább is 2—3 napi időtöbblet. Ehhez kell számítani még az ellenséges ellentállás leküzdésére szükséges időt. A 6-ik hadsereg támadását azonkívül csak akkor kezdi, ha az 5-ik hadsereg már Valjevet elérte.

Félő tehát, hogy az 5-ik hadsereget a szerbek túlerővel támadják meg, még mielőtt a 6-ik hadsereg támadása érvényesülhetne.

A hadsereg főparancsnokság és Potiorek azonban azon a véleményen vannak, hogy „nem valószínű, hogy a szerbek a Száva és Drina alkotta harapófogóba belémerészkednek”,¹ és így az 5-ik hadsereg elszigetelt megverésétől nem félnek.

¹ Németh Lajos: 1914. évi szerb hadjárat. Hadtörténelmi Közlemények, XXVI. évfolyam, III. füzet, 341. lap.

Az első Drina menti csata és a sabáci csata.

(Lásd 63 sz. vázlatot és 13. sz. mellékletet.)

A magyar-osztrák hadseregek *mozgósítása* a legnagyobb rendben megy végbe.

Mozgósítás.

A *felvonulás* az 5-ik hadsereg csapatainál már nem ment ilyen simán. Augusztus 7-én Észék közelében, augusztus 10-én pedig Vinkovce-nél vasuti baleset történik, minek következtében a csapatok nagyrészenek a felvonulás utolsó részletét gyalog-menetekben kell megtennie, ami idővesztéssel és a csapatok időelőtti kifárasztásával járt. A legnagyobb baj azonban az volt, hogy a tűzéréség nagyrésze, a lőszeroszlopok és a Drinán való átkeléshez szükséges hadihíd-készletek visszamaradtak.

Felvonulás.

Az 5-ik hadseregarancsnoksága emiatt kérte a támadás kezdetének 14-ére való elhalasztását, Potiorek azonban ebbe nem egyezik bele.

Augusztus 12-én az 5-ik hadsereg megkezdte az átkelést a Drinán, következő nap csoportosul a támadáshoz a Drina tulsó partján. Augusztus 13-án a 2-ik hadsereg egyes részei is átkelnek a Száván Mitrovicánál, Jaraknál, Sabácnál és Belgrád mellett a Cigányszigetre. Nagyobb ellenállás csak Sabácnál volt, hol Dáni tábornok parancsnoksága alatt a 62. dandár magyar katonái az elsők a szerb parton.

Átkelés a Drinán
augusztus 12.
Átkelés a Száván
augusztus 13.

A magyar-osztrák 5-ik és 2-ik hadsereg átkelésének hírére a szerb főerő előretör és augusztus 14-én már erősen támad az egész vonalon. E nap a VIII. hadtest északi szárnyán a 21. landwehrradosztály cseh csapatain a szerbek váratlanul rajtaütnek, minek következtében pánik tör ki s az egész hadosztály visszafut. Augusztus 16-án a 2-ik hadsereg szélső nyugati szárnyán előnyomuló csehországi IX. hadtest 29. hadosztályát lepi meg a szerbek és dobják vissza, úgy, hogy az egész csoport kénytelen Sabádra visszamenni.

A szerbek ellen-
támadása aug.
14-16. aug. 16-ig.

Az 5-ik hadsereg többi csapatainak támadása is igen nehezen jut előre. Augusztus 15-ike folyamán egyedül csak a 42. honvédhadosztály tudja teljesíteni az aznapi parancsot és elfoglalja Krupanjt. A következő napokban az 5. hadsereg nehéz küzdelmek árán eléri ugyan Tekeris—Zavlaka—Krupanj vonalat, de előbbre jutni nem tud a folyton növekvő erejű szerb támadásokkal szemben.

A magyar-osztrák
hdsg. déli szár-
nyának harcai.

Augusztus 19-én délig nyilvánvalóvá válik, hogy támadásunk mind a Drina mentén, mind Sabácnál holtpontra jutott és félő volt, hogy a csapatok a szerbek további támadásainak nem tudnának ellentállni. A 6-ik hadsereg beavatkozására belátható időn belül számítani nem lehetett. Ezért Frank Liborius, az 5-ik hadsereg

A m.-o. 5. hdsg.
visszavonulása-
nak elrendelése
aug 16-án.

parancsnoka, augusztus 19-én délután elrendeli az egész 5-ik hadsereg visszavonását a Drina mögé.

A m.-o. 6 hdsz.
hadműveletei
aug. 15-től aug.
22-ig.

A 6-ik hadsereg augusztus 15-én kezdi meg az előnyomulását. Az előnyomulás következtében a XV. hadtest az augusztus 20—21-ig vívott visegrádi ütközetet, a XVI. hadtest az augusztus 20—22-ig tartó priboji ütközetet vívja. A XV. hadtest a szerbek szívós ellentállása miatt csak augusztus 20-án tud átkelni a Drinán és a XVI. hadtest is Uvac felé előnyomulva csak a Lim folyót éri el. Ekkor azután Potiorek az 5-ik hadsereg veresége miatt a 6-ik hadseregnek további előnyomulását beszünteti.

A visegrádi ütközetben különösen kitűnt a Tabajdi Kálmán tábornok parancsnoksága alatt álló 79. honvédegyalogdandár.

A visszavonulás
lefolyása aug.
2.—23-ig.

Az 5-ik hadsereg visszavonulása augusztus 20-án aránylag simán játszódik le. Nem így azonban a 2-ik hadseregé.

Sabácot ugyanis Potiorek a további hadműveletek számára, mint hídfejt meg akarja tartani. A csehországi IX. hadtestre hárult ez a feladat. A szerbek támadásával szemben azonban a IX. hadtest tartani nem tudja magát, miért is a budapesti IV. hadtest a Száván újra átkel a IX. hadtest támogatására. A szerbek azonban még így is túlerőben vannak, amiért is 23-án az egész csoport a Száva északi partjára vonul vissza.

Méltalás.
A csatlavesztés
okai.

Potiorek hadműveleti tervét arra a feltevésre építette fel, hogy a szerbek a Drina és a Száva képezte egérfogóba nem merészkednek belépni. A szerbek azonban a feltevés ellenére ezt mégis megtették és így az 5-ik hadsereg, valamint a 2-ik hadseregnek a Száván átkelt részei vereséget szenvednek anélkül, hogy a 6-ik hadsereg segítségükre jöhetne.

Az 5-ik hadsereg azonban nem semmisül meg. A szerbek csak közönséges győzelmet aratnak, mert az 5-ik hadseregnek sikerül még idejekorán a harcot félbe szakítania.

De nemcsak a hadműveleti tervben kell keresnünk a vereség okát, hanem abban is, hogy tulajdonképp a felvonulás sincs még teljesen befejezve és Potiorek mégis támad. Az 5-ik hadseregnek nem engedi meg, hogy a Drinán való átkelést augusztus 14-én kezdhesse meg. A csapatok ezért fáradtan, kimerülten, nem kellő tűzérési támogatással, lőszerhiánynak kitéve kezdik meg a támadást.

A kudarc erkölcsi és politikai hatása azonban igen súlyos következményekkel járt.

Erkölcsi vissza-
hatás.

Erkölcsi tekintetben főképp megingatta a felsőbb vezetésbe vetett hitet és igen nagy mértékben emelte az ellenesség önbizalmát.

Politikai tekintetben kitolta Bulgária és Törökország-
nak a központi hatalmakhoz való csatlakozásának idejét
s erős mértékben lerombolta mind a németeknél, mind a
semleges államoknál a kettős Monarchia külpolitikai
tekintélyét.

Politikai vissza-
hatás.

A cseh csapatoknak, különösen a 21. landwehr-
hadosztálynak a magatartását nem árulás okozta, hanem
tisztán a biztosító és felderítő randszabályoknak elhanya-
golása.

A cseh csapatok
magatartása.

A magyar csapatok e csatában is hősiességüknek,
elszántságuknak legfényesebb tanujelét adták. Ezek kö-
zött különösen kitűnik a budapesti IV. hadtest és a 42.
honvédhadosztály.

A magyar csapa-
tok magatartása.

A szerbek betörése a Szerémségbe és a Bánátba.

(Lásd a 64. számú vázlatot és a 13. sz. mellékletet.)

Potiorek tábornok az első Drina menti veszített
csata ellenére feladatát továbbra is támadással akarja
megoldani.

Hadműveleti
tervek.

E támadáshoz báró Lütgendorf altábornagy parancs-
noksága alatt

a 107. népfölkelő dandárnak Pancsova környékén,

a $1\frac{1}{2}$ 7 hadosztálynak Zimonynál,

a 29. hadosztálynak, melyet az 5. hadseregparancs-
nokságnak rendelnek alá, Sabác—Mitrovica-val szemben a
Szávától északra,

az 5. hadseregnek az Alsó-Drinánál,

a 6. hadseregnek a Középső-Drinánál kellett gyüle-
keznie.

A Visegrádon át Sarajevo felé vezető támadási
irányt a 8. hegyidandár zárta le.

A támadást az 5. és 6. hadsereg hajtotta volna végre
Valjevo irányába.

Mielőtt azonban még Potiorek az új támadást meg-
indíthatná, a szerbek kezdenek támadást.

A szerb hadmü-
veleti terv.

A szerbek ugyanis az első Drina menti csata után
minden lehető elkövetnek, hogy a szükséges kiegészíté-
sek és előkészületek befejezte után minél gyorsabban
maguk mehessenek át támadásba. Ez különösen a már
ez időben mutatkozni kezdő lőszerhiány miatt ment
nehezen.¹

A támadásra a szerbeket különösen Oroszország és

¹ Daniloff 229. lap.

Franciaország sarkalta. Az orosz fővezér még augusztus 13-án Sándor trónörököshöz fordul táviratilag és kéri, hogy a szerb hadsereg mielőbb érélyes támadást kezdjen Magyarország-Ausztria ellen.¹

Főtámadási irányul a szerbek a Száván át Budapestre vezető irányt választják.

A főtámadó csoport Sándor szerb trónörökös parancsnoksága alatt az I. és II. vonalbeli Dunahadosztály. Feladat: Belgrádtól nyugatra a Cigányszigeten, továbbá Obrez és Kupinovonál, — az I. vonalbeli Timok hadosztálynak pedig Jarak és Mitrovica között a Száván való átkelés és északi irányba való előretörés.

Kisebb erőknél valószínűleg csak tüntetésképpen Pancsovánál a Dunán való átkelést kellett megkísérelniök.

A még fennmaradó szerb erőnek a jelek szerint a Drina mentén a főtámadás keleti oldalát kellett biztosítani és Szerbiát az esetleg Bosznia-Hercegovinából bekövetkezendő magyar-osztrák támadástól megvédenie.

Események.

Szeptember 6-án reggel a szerb tüzérség igen erős tűzzel árasztja el a Duna és Száva északi partját. A tüzérségi tűzzel való előkészítés után az I. Timok hadosztály a terv szerint Jarak és Mitrovica között még szeptember 6-án, az I. és II. Dunahadosztályok pedig a Cigányszigeten, Obreznél és Kupinovonál átkelnek a Száván és északi irányban megkezdik az előnyomulást.

A jaraki ütközet
szept 6-án.

Az I. Timok hadosztálynak vállalkozása még szeptember 6-án csúfos véget ér. A 29. hadosztály öntevékeny parancsnoka, Krausz Alfréd altábornagy, hadosztályának egyik dandárával (59. dandár 74. és 94. ezredek) az észak felé előnyomuló szerbeknek Sasinci-nél útját állja a másik dandárával (57. dandár) pedig Jarakon át Sasinci és a Száva között az I. Timok hadosztály keleti oldalába tör.

A támadást fényes siker koronázza. Az 57. dandár egy osztaga Cavalár főhadnagy parancsnoksága alatt a szerbek hídját elfoglalja, úgy hogy a szerbek visszavonulni nem tudnak. A szerb I. Timok hadosztály zöme ilymódon megsemmisül. Kb. 5000 fő szerb foglyot ejtünk, 4 löveget, 10 géppuskát zsákmányolunk. Cavalár főhadnagy és a 74. gyalogezred parancsnoka hősiecs magatartásukért a Mária Terézia rendet kapják.

Potiorek a szerb betörés hírére a 104. népfölkelő dandárt a 29. hadosztály támogatására rendeli. A dandár beavatkozására azonban már sor nem került.

¹ Daniloff 228. lap.

Ezalatt az idő alatt a Sándor szerb trónörökös parancsnoksága alatt előnyomuló I. és II. Dunahadosztályok a hősiiesen védekező ^{1/2} 7-ik hadosztályt szeptember 9-ig Ó-Pázuáig nyomják.

Az Opázuai csata, szept. 9-től = szept. 14-ig.

Szeptember 10-én érkezik ide az erősen szorongatott ^{1/2} 7 hadosztály támogatására a 29. hadosztállyal Krausz altábornagy, ki a Szerémségben levő összes csapatok felett átveszi a parancsnokságot és aki a további hadműveletekre Potiorektől teljes szabadkezet nyer.

Krausz altábornagy azután szeptember 14-ig tartó nehéz és súlyos harcokban a szerbeket a szeptember 13-án beérkező 104. népfőlkelő dandárral és a 28. landwehrgyalogezreddel oldalba támadja, mire a szerbek visszavonulnak és valószínűleg még az időközben megindult 2-ik Drina menti csata hatása alatt kiűrik a Szerémséget.

Az ó-pázuai csatában monitoraink is részt vesznek.

A szerbeknek a Száván való átkelésével kapcsolatban sikerül kisebb és jelentéktelen erőkkal Pancsovánál is átkelniök a Dunán, miután a 107. népfőlkelő dandár Pancsovánál levő részei úgyszólván minden ellentállás megkísérlése nélkül visszavonulnak. A népfőlkelő dandár parancsnokának erélyes közbelépésére azután a csoport visszavonulása nemcsak megszűnik, hanem Pancsova felé is újból megkezdí az előnyomulást, ahonnan a szerbek szeptember 10-én hajnalban rövid harc után újból a Duna déli partjára mennek vissza.

A szerbek pancsovai betörése.

A szerbek Magyarországra való betörése és támadási kísérlete tehát az egész Száva—Duna vonal mentén kudarcba ful.

Az első Drina menti csata után a szerbek a válságot elmúlnak és a magyar-osztrák haderőt megvertnek tekintik.¹ A szerb vezetők és csapatok önbizalma rendkívüli mértékben emelkedik. A támadást a magyar-osztrák hadseregek ellen tehát lehetségesnek tartják és győzelmet remélnek. Ezenkívül úgy az oroszok, mint a franciák is sürgetik a szerb támadást.

Méltatás.
1. Az elhatározás indokai.

A szerbek elhatározása annnyival is inkább indokolt, mert számbelileg is erősebbek.

A támadási irányul a Budapest felé vezető útát választják. Az I. lebergi csata után a szerbek erősen bíznak a további orosz sikerekben, annnyival is inkább, mert Keletgalícia fővárosának, Lembergnek elfoglalásában az orosz fegyvereknek nagy katonai, erkölcsi és politikai sikerét látják. A szerbek tehát Budapest felé való támadá-

¹ Vitéz Németh Lajos többször említett műve. 342, lap.

sukkal a győzelmes orosz testvérnek akarnak kezet nyújtani. De különben is jól tudják, hogy Bosznia-Hercegovina sorsa nem Boszniában dől el.

A támadás sikerében is bizhatnak, hiszen a magyar-osztrák hadseregek zöme a Drina mögött áll. A Duna—Száva vonalát, a 2-ik magyar-osztrák hadseregnek Galiciába történt elszállítása után, csak kisebb erők védelmezik.

2. Erőcsoportosítás.

A támadáshoz való csoportosításnál azonban a támadó csoportot gyengére szabják. Három hadosztály támad északi irányban, míg Bosznia-Hercegovina határán, mint lekötő és Szerbiát védelmező csoport 8 hadosztály és a montenegrói hadsereg marad. Három hadosztály gyenge ahhoz, hogy egész Budapestig előre jusson.

3. Az átkelési hely megválasztása.

Az átkelés helyének a megválasztása sem igen szerencsés. Túl közel van a Drinához, ahonnan a magyar-osztrák hadvezetőség még idejekorán tolhat el erőket az észak felé előnyomuló szerbek oldalába, annyiival is inkább, mert itt a szerbek észak felé való előnyomulását a Száván kívül még a Duna—Dráva vonal is, melyen szintén át kell kelniök, késlelteti.

Belgrádtól keletre a Dunán való átkelés több sikerrel kecsegtet, mert itt csak alárendelt jelentőségű erők védik a Duna vonalát. Bosznia pedig, ahol a magyar-osztrák főerő áll, messze van.

A Száván való átkelés tulajdonképp két nagy csoportban történik. A Timok hadosztály Mitrovica—Jarak között, a két Dunahadosztály pedig Kupinovo—Belgrád között kel át. Kupinovo—Jarak kb. 40 km., tehát kb. 2 napi menet. A két csoport egymást nehezen támogathatja épen a legnehezebb hadművelet, azaz a Száván való átkelés közben. A két csoportot külön-külön és egyiket a másik után könnyen meg lehet semmisíteni. Az egyiket Krausz altábornagy meg is semmisíti, a másikat pedig újra a Száván túlra veti vissza.

4. A vezetés.

Ami a hadműveleteket illeti, a jaraki ütközet a vezetés művészetének, az öntevékenységnek és a bátor kezdeményezésnek valódi iskolapéldája.

5. A magyar csapatok szerepe.

Amíg a jaraki ütközet lefolyásában a csapatvezér és az alparancsnoknak vezetői készségét és művészetét csodálhatjuk, addig az ó-pázuai csatában a vezetés mellett főképen a magyar csapatoknak, a kecskeméti 38., a szolnoki 68. gyalogezrednek, a marosvásárhelyi 23., az aradi 28. vadászszázalóaltnak és a zágrábi 104. népf. dandárnak igazi hősiességét, elszántságát és igazi magyar katonai erényeit bámulhatjuk.

A 2-ik magyar-osztrák támadás Szerbia ellen. A 2-ik Drina menti csata.

(Lásd a 65. sz. vázlatot és a 13. sz. mellékletet.)

Potiorek táborszernagy az 1. Drina menti csata után feladatát továbbra is támadó módon akarja megoldani. Arra a hirre, hogy a szerbek a Szerémségbe betörték, Potiorek azonnal elrendeli a támadást szeptember 7-ére. Az 5. hadsereg a hadműveleti terv értelmében az Alsó Drinán át támad. A folyón való átkelés azonban a szerbek szívós és igen ügyes védelmével szemben csapataink óriási véráldozata ellenére sem tud szeptember 13-ig a Drinán átjutni, mert az előkészületek az eddigi tapasztalatok alapján nem voltak az utolsó részletekig átgondolva. Szeptember 13-án végre a 42. honvédhadosztály Batárnál, következő nap pedig a 21. landwehrhadosztálynak Racsan alól, a Parasnica félszigeten, szeptember 16-án pedig ettől délre a 9. hadosztálynak is sikerül a Drina tulsó partján a lábát megvetni. Előbbre jutni azonban nem tudnak, sőt a Drina tulsó partját is csak a legnagyobb áldozatok árán tudják tartani. Így pl. szeptember 15-én a 42. honvédhadosztály 40 tisztet és 2000 embert veszít.

Az 5-ik hadsereg további győzelmes előnyomulását Potiorek táborszernagy Krausz altábornagytól reméli, akit a Szerémségnek a szerbektől való megtisztítása után Jarakon át a Száva déli partjára, a szerbek Drina menti állásának oldalába és hátába való támadásra rendel.

Krausz tábornagy, kinek eddigi szerémségi csoportja a „kombinált hadtest” nevet kapja, szeptember 17-én a monitorok hathatós közreműködése mellett át is kel a Száva déli partjára, de Nocsaj—Pricsinovic vonalában támadása megakad a Macsva mocsár-, sártengerében.

Az 5. hadseregtől délre a 6. hadsereg mindjárt kezdetben hidak nélkül, gázolva kelt át a Drinán. A nehézségek itt csak a tulsó parton kezdődnek. Csak súlyos harcok árán, lépésről-lépésre tud a 6. hadsereg a Jagodnja—Boranja és Gucsevo hegyláncokon át a szerbek szívós védelmével szemben előre jutni. Szeptember 11-én a Jagodnja, szeptember 12-én a Boranja hegyhátak csapataink birtokába jutnak, szeptember 13-án pedig a 40. honvédhadosztály a Gucsevo hegygerinc kulcspontját, a már nagyon sok vérrel öntözött Kuliste magaslatot foglalja el.

Szeptember közepén a szerbek ellentámadásba mennek át a Száva északi partjáról visszavont erőikkel, főképp

Potiorek terve.

A támadás kezdete.

A m.-o. f. hdsg. harcai.

A 42. honv. ho. átkelése Batárnál 13., a 21. ho. átkelése a Parasnica félszigetre szept. 14.; a 9. ho. átkelése szept. 16.

A kombinált hadtest.

A 6. hdsg. harcai.

Sagodnja szept. 11. Boranja szept. 12. Gucsevo szept. 13. Kuliste szept. 13.

Szerb ellentámadások szept. közepétől kezdve.

¹ Lásd előbb a 303. lapoldalon „hadműveleti tervek alatt.”

Szerb ellentámadások letörése szeptember 25-ig.

a 6-ik hadsereg ellen, hogy ezt a Drinán visszavetve, az 5-ik hadsereget délről felgöngyölítsék. A parancsnokságot maga Sándor trónörökös veszi át. A véres harcok gyújtópontja főképp a Jagodjina és Kuliste magaslatok. A magaslatok bár többször cserélnek gazdát, végül is csapataink birtokában maradnak. Szeptember 25-én azután a szerbek teljesen kimerülve, a további támadásokat abba hagyják.

E harcokban a XV. hadtest vesztesége 12.000 ember, míg a XVI. hadtestnél csak a visszaszállított sebesültek száma 13.000 fő.

Méltatás.
1. A támadás módja.

Potiorek hadművelleti terve értelmében arctámadás keletkezik. A támadás módjai közül ez a legnehezebb, legtöbb veszteséggel járó és a legkevesebb eredményt ígérő támadási mód. Hogy ez valóban így van, példa rá ez a csata is.

2. Erőcsoportosítás.

A támadást Potiorek megint csaknem egyenlően elosztott erőkkel kezdi. Súlypont nincs. Számbelileg pedig Potiorek hadseregei nincsenek fölényben. Így tehát annál inkább kellett volna viszonylagos túlerő létesítésére törekednie.

A támadás okai.

A támadást Potiorek ugyan megindította volna akkor is, ha a szerbek támadást nem kezdenek Magyarország felé, a támadás elrendelésének mégis ez az indító oka. A szerbeknek a Száván át való előretöréséhez feltétlenül erő kellett. Ezt az erőt csakis a Drina vonalról vehették. Remélni lehetett tehát, hogy a Drina vonalon csak gyengébb erők állanak, amely gyenge erők ellen a támadás sikerrel fog járni. Ez a siker a szerb támadó hadsereg anyaországának veszélyeztetését jelenti, amely meg kell hogy állítsa és visszafordulásra kell, hogy bírja a Száván át támadó szerbeket. Így is volt. A 6-ik hadsereg bár lassú, de fokozatos térnyerése Krupanj felé a Szerémség teljes kiürítésére bírja rá a szerbeket. Potiorek tehát feladatát megoldotta, mert meggyőztette a szerbek támadó szándékát.

A támadás tehát indokolt. Igazolják az események.

A csata jelentősége.

A 2-ik Drina menti csatának jelentősége azonban nemcsak az eddig elmondottakban van. Igen fontos a csatának kihatása a jövőben lejátszódó hadműveletekre is. A 2-ik Drina menti csatában csapatainknak sikerül a Drina és a Száva tulsó partján a lábukat megvetniök. A továbbiak folyamán a Szerbia ellen támadó hadműveleteket az eddiginél könnyebb viszonyok között lehet megkezdeni. Különösen fontos a tekintetben a Zvorniktól keletre, a Drina jobbpartján hídfőszerűleg húzódó magaslatok birtoka, melyek a mi csapataink kezében vannak.

A szerbek és montenegróiak betörése Bosznia-Hercegovinába.

(Lásd a 66. számú vázlatot és 13. számú mellékletet.)

Délboszniában és Hercegovinában augusztus havában és szeptember elején nagyobb jelentőségű hadműveletek nem játszódtak le.

Hadműveletek
Dél-Boszniában
és Hercegovinában
aug. és szept.
hónapokban.

A magyar-osztrák 1. szerbiai támadó hadműveletek miatt Harcegovinában Pongrácz tábornok parancsnoksága alatt csak gyenge erők maradhettek vissza, ami a mi részünkről minden nagyobb szabású hadműveletet eleve kizárt.

A montenegróiak bár túlerőben vannak, de hadseregük fegyverzetének és felszerelésének hiányosságai miatt nagyobb szabású támadó hadműveletekre nem vállalkozhattak.

Augusztus hóban ily körülmények között a montenegróiak főképp csak Cattarónak a Lovcsenről való lövétése és kisebb támadó vállalatokra szorítkozhatnak, minden eredmény nélkül.

Cattaro lövétése
1914. aug. -ban

A mi részünkről hajóhadunk, mely Cattaro védelmében szintén résztvett, augusztus 16-ig az albán-montenegrói tengerpartot blokád alatt is tartotta. E napon a francia hajóhad Ragusa előtt váratlanul megjelenik, Zenta nevű cirkálónk elsüllyed. A francia hajóhad miatt tehát be kell szüntetnünk a blokádot. Hajóhadunk azért továbbra is ki-kitör egyes részeivel, hogy a Buduánál elsáncolt montenegróiakat és Antivarit lődözzé és hogy Montenegro tengeri összeköttetéseit veszélyeztesse.

Az albán-montenegrói tengerpart
blokádja.

A francia hajóhad
megjelenése
Ragusa előtt aug.
16-án.

A cattarói öböl előtt a francia flotta ezután szeptember 1-én jelenik meg, azonban eredmény nélkül.

A Hercegovina területére betört montenegróiaktól Pongrácz tábornok igen ügyesen vezetett csekély számú csapatai tisztítják meg a tartományt, sőt még őket montenegrói területen is üldözik.

A montenegróiak
betörése Hercegovinába és
Dél-boszniába.

Délboszniában a szerbek és montenegróiak az első Drina menti csata után meglehetősen lanyhán viselkednek.

Nagyobb szabású hadműveleteket a szerbek itt csak akkor kezdenek amikor a 2-ik Drina menti csata megindul.

A szerbek ekkor a Drina mentén támadó magyar-osztrák főerő hátában minél nagyobb zavart és fejetleniséget akarnak szítani.¹

E célból a megerősített II. Sumadija hadosztállyal és a montenegrói főerővel szeptember 11. és 14-e között

Szerb-montenegrói
betörés
B. H.-ba szept.
11-14.

¹ Breit többször említett műve 150. lap.

Bajinabasta, Visegrád, Gorazde és Focanal átkelnek a Drinán és a főerővel Vlasencia felé nyomódnak elő.

Ez előnyomulást kisebb erővel Sarajevo és Kalinovik felé biztosítják. Potiorek a 2-ik Drina menti csata miatt Délboszniában csak igen gyenge erőket hagyott vissza, melyeknek zömét a 8. hegyi dandár alkotta. E maroknyi csapat a szerb és montenegrói túlerő előtt hátrálni kénytelen, úgy hogy szeptember 26-án a Bajinabastánál előnyomuló szerbek (kb. 2 zlj. és számos banda) Osmacet érik el. Velök szemben 9. népfelkelő hadtáp dandár Srebrenica-ra hátrál;

a Visegrád-Gorazde-n át előnyomuló II. Sumadija hadosztály Rogaticán át elővédével Han Pjesakot éri el, míg a 8. hegyi dandár Vlasenica felé harcolva vonul vissza és a szerbek előnyomulását késleltetni igyekszik,

a Focán át előnyomuló montenegrói főerők és szerb bandák Pale-Kalinovik vonalig nyomódnak elő.

A helyzet tehát veszélyes. A szerb—montenegrói erők a magyar-osztrák 6-ik hadsereg hátrafelé vezető összeköttetéseit és a tartományt fenyegetik,

A 2-ik Drina menti csatában a szerbek szeptember 25-én amint tudjuk, a csapataik kimerülése folytán beszüntetik a további támadásokat.

Potiorek elhatározása és terve.

Potiorek tábornok tehát elhatározza, hogy a Délboszniába betört szerbeket megtámadja és őket Bosznia területéről kiveri.

Szándéka megvalósítása céljából részben a Bosznia-Hercegovinában levő, részben pedig a Drina mentén küzdő 6-ik és 5-ik hadseregből von el erőket és ezekből 4 csoportot alakít.

Első csoport a Vlasenicánál és Srebrenicánál küzdő 8. hegyi és 9. népfelkelő dandárból, továbbá az ezek megerősítésére a 6-ik hadseregtől (XVI. hadtest) elvont 13 hegyi dandárból állott. *Feladata*, hogy a II. Sumadija hadosztálynak a Drina mentén küzdő főerőink hátában való előnyomulását megakadályozza és azokat északról déli irányban támadja.

Második csoport: a 6-ik hadsereg 3 zászlóalja tűzérsséggel, az 5-ik hadsereg 2 zászlóalja, a harctérre éppen beérkező 27. népfelkelő ezred, Tuzlánál. *Feladata*, hogy Kladanjon át Han Pjesakra előretörjön a Vlasenica-ra támadó szerbek hátába és oldalába.

Harmadik csoport: a sarajevói vörösség 2 zászlóalja és 1 ütege *támad* Vares-Cevljanovic-ról Olovo-n át a Kladanjon át előnyomuló csoporttal együtt Han Pjesakra.

Negyedik csoport: Pongrácz tábornok 3. hegyi dandára Hercegovinából idevonva. Hercegovina védelmére csak népfelkelés maradt vissza. *Feladata* Kalinovik fel-

mentése és azután Sarajevo irányában való előnyomulás, hogy a Palén át Sarajevo felé előnyomuló montenegróiakat oldalba támadja.

A támadás e terv szerint október 1-én indul meg és az arcbán, valamint 2 oldalról meginduló átkaroló támadás a szerbeket előbb a Placa magaslatra, majd október 9-ig a Romanja Planinára: Han Gromile-Stap vonalba veti vissza, ahol kb. 1000 m. magas hegységben jól kiépített erős védelmi állásban a további támadás megakad.

A m.-o. ellen-támadás kezdete október 1-én.

A 3. hegyi dandár ezalatt az idő alatt Kalinovik-ot menti fel.

A szerbek veszélybe jutott II. Sumadija hadosztályuk megerősítésére segítségül küldenek:

Egy I-ső vonalbeli csapatokból kombinált hadosztályt, a 1/2 Ipek hadosztályt, és két montenegrói dandárt.

Az így megerősödött szerbekkel szemben csapataink nem tudnak boldogulni. Közben beköszönt a zord idő és hó borítja be a hegyeket, ami miatt mindkét félnél a csapatok sokat szenvednek s betegség kezdi ritkítani soraikat. A szerbek beássák magukat a Romanja Planinán s állásharc kezdődik.

Potiorek terve a romanja-planinai csatához.

Potiorek végleg le akar számolni az összeköttetéseit veszélyeztető ellenséggel.

E célból minden nélkülözhető erejét ide vonja és Wurm tábornok parancsnoksága alatt két támadó csoportot alakít.

Egyik csoport a 18. gyaloghadosztály Trolmann altábornok parancsnoksága alatt, a Romanja Planinán húzódó szerb állásokkal szemben. Alakul a Han Pjesak-tól délre levő eddigi csapatokból alakított 8., 13., 17. hegyi dandárokból és a XVI. hadtesttől idevont 5. hegyi dandárból.

A másik csoport az 50. gyaloghadosztály Kalser tábornok parancsnoksága alatt, Sarajevónál alakul a 3., 15. és a 16. hegyi dandárból. Utóbbi két dandárt népfölkelő zászlóaljakból újonnan állítják fel.

A 18. hadosztály feladata, hogy arcbán támadjon és lekösse a szerbeket, míg

az 50. gyaloghadosztály 3. és 15. hegyi dandára Mokron át az ellenség nyugati oldalába támad.

Tartalék a 16. hegyidandár Han Pjesak-nál.

Hadosztály köteléken kívül állott:

Barthos alezredes csoportja Kalinoviknál 3 zászlóalj 2 1/2 üteg, feladata, hogy a Focától nyugatra levő montenegróiakat magára vonja.

Chwostek alezredes csoportja Srebencánál, feladata, hogy e várostól keletre a Drina szöveget az ellenségtől megtisztítsa;

9. hadtápdandár Lenz tábornok parancsnoksága alatt Vlasenicától keletre.

A romanja-planinai csata október 18–22-ig.

A támadás október 18-án kezdődik. Az így keletkezett küzdelmes és nehéz harcokat *romanja—planinai csatának* hívjuk.

Az átkaroló csoportot alkotó 50. hadosztály támadása csakhamar érezteti hatását. A szerbek balszárnyukat a rogaticai úttól nyugatra hátra vonják, hogy így arcba találja őket az 50. hadosztály támadása. A rogaticai úttól keletre pedig hatalmas ellentámadást intéznek a 18. gyaloghadosztály csapataira, hogy azt megverve északi irányba visszadobják.

A csata tetőpontját október 21-én éri el. A 18. hadosztály, bár igen nehéz küzdelmet vív, feltartóztatja a szerbek támadását, az 50. hadosztály pedig a szerb előállásokat foglalja el.

Wurm tábornok most tartalékát, a 16-ik hegyidandárt, a keleti szárnyon dobja harcba, hogy a legrövidebb úton Visegrád felé előretörjön és a szerbek visszavonulását elvágja.

Ez ugyan nem következik be, mert bár a szerbek és montenegróiak október 21-én a nyugati szárnyukat támadó 50. hadosztályt véres szuronyharcra kísérik visszavonulni, mégis már 22-én hajnalban a nyugati szárnyon megkezdik a visszavonulást. A közép- és a keleti szárny egyelőre még kitart, hogy fedezze a visszavonulókat.

A csata csaknem egész tartama alatt szakadt az eső, ami a támadást igen megnehezítette.

Üldözés.

A szakadó eső még nagyobb és több akadályt tornyosított az üldöző csapatok útjába. Az utak feneketlenekké váltak, ami miatt azután az üldözés nem gyors és nem járt a kívánt sikerrel.

Október 25-én a szerbek utóvédje Visegrádnál átlépi a Drinát. Megjegyél, és Gorazdenál üldöző csapatainknak sikerült a szerbek gyengébb osztagait még utólrni.

Szerb-montenegrói visszavonulás Kalinoviktól október 26-án.

A romanja—planinai csata következtében okt. 26-án a montenegróiak is visszavonulnak Kalinoviktól, Focánál azonban hídfő állást akarnak maguknak biztosítani. Ez azonban nem sikerül, mert 2 napi kemény harc után okt. 30-án kénytelenek a Drina balpartját végleg kiüríteni.

A Drina vonal biztosítását a mi részünkről Foca és Slap között Snjaric tábornok veszi át.

A montenegrói főerő valószínűleg a Focán és a Gorazden át visszavonuló montenegrói csapatok helyzetének megkönnyítésére Avtovác ellen okt. 23-án és Trebinje ellen okt. 25-én támadást kezdenek. E harcok okt. 27-ig tartanak, melyekben a Kalinoviktól odarendelt Barthos különítmény is résztvesz. E támadásokat a hercegovinai

erődök megszálló csapataiból alakított csoport, nemcsak hogy visszaveri, hanem még támadásba is átmegy.

A romanja—planinai csatával egyidejűleg a montenegróiak Cattarot erősen lövik a Lovcsenről, de eredménytelenül. A mieink a tüzelést természetesen viszo-
nozzák.

Potiorek amaz elhatározása, hogy a Drina mentén keresi a döntést és Délbosznia valamint Hercegovina megvédésére csak alárendelt jelentőségű erőket hagy vissza, szűli a szerbek és montenegróiaknak Boszniába való betörését. E betörés célja az volt, hogy a szerb és montenegrói hadsereg egy tekintélyes része Vlasenica felé előretörve a Drina mentén harcoló magyar-osztrák haderőnek hátába jusson és az 5-ik és 6-ik hadsereg csapatainál zavart, rendetlenséget okozzon.

Méltatás.
Potiorek elhatározása a 2-ik Drina menti csatához és ennek következménye.

Potiorek elhatározása egyike a legmerészebb elhatározásoknak, amit a hadtörténelemből ismerünk. Saját támadó főerőinek hátába mélyen beengedi az ellenséget, kockáztatja nemcsak a tartomány fővárosát, Sarajevót, hanem saját visszavonulását is. Teszi ezt oly területen, melynek lakossága nagyrészen a szerb eszme fanatikusa, melynek soraiban a trónörökös pár gyilkosai is születtek s amely lakosságnak nagyrésze csak alkalomra vár, hogy a Monarchiától a gyűlölt „svábá”-tól megszabaduljon. Valóban! Potiorek nem volt kishitű ember!

A szerbek támadási iránya tehát igen hatásos irányba vezet. Hogy tartós sikerrel nem jár, annak oka a szerbeknek kezdetbeni meglehetősen lassú előnyomulása. Október 10-től 17-ig a szerbek tétlenül viselkednek. Így azután Potiorek a Drina mellől elvont erőkkal megerősítheti a Bosznia belsejében harcoló erőit és támadásba mehet át. A szerbek a kezdeményezést elvesztik és Potiorek ragadja azt magához.

A szerb-montenegrói támadás veszélyessége és eredménytelenségének okai.

Mi lehetett az oka a szerbek és montenegróiak e lassúságának és tétlenségének? Ez ma még nem ismeretes. Valószínűleg a bizonytalanság érzete, mellyel minden az ellenség hátában és oldalában lejátszódó hadművelet jár, továbbá a rossz időjárás, az előnyomulásra nem igen alkalmas útban és segélyforrásokban szegény kb. 1000 m. magas hegyekkel borított terület, a szerb hadsereg lőszer és élelmi utánszállításában valószínűleg beállott nehézségek, a montenegrói csapatoknak távolabbi támadó hadműveletekre alkalmatlan és hiányos felszerelése.

A romanja—planinai csata kettős átkarolásnak indul s a közönséges arctámadássá válik. Oka ennek főképp az, hogy Wurm tábornok az 50. hadosztályt nem irányítja eléggé mélyen a szerbek oldalába. Ha a Mokron át vezető irány helyett a Prača völgyében Rogaticára támad az

A csata tervezése

50. hadosztály a szerbek visszavonulási útját a Drina völgye felé könnyebben elvághatta volna.

A szerb-montenegrói visszavonulás.

Érdekes a visszavonulás végrehajtása is. A visszavonulási irány Visegrád—Gorazde és Foca felé vezet. A visszavonulást a balszárny kezdi, legtovább kitarat a közép- és a keleti szárny. Tehát épp a megfordítottja annak, aminek történnie kellene. Erélyes és a visszavonulókat azonnal követő, éjt-napot együvé tevő üldözés a montenegróiak és a szerbek déli irányba való visszavonulását könnyen lehetetlenné tehetné volna.

A csata eredménye.

A romanja—planinai csatában a szerbeket Potioreknek megsemmisíteni nem sikerül. Potiorek célját azért mégis eléri, mert a szerbektől és montenegróiaktól megtisztítja a Drina mentén álló főerőnek hátát és oldalát. A Drina menti hadműveleteket tehát a jövőben tovább lehet folytatni.

Potiorek 1914 novemberi támadása Szerbia ellen.

(Lásd a 67. sz. vázlatot és a 13. sz. mellékletet).

A macsvai harcok IX/29-től november 3-ig.

A 2-ik Drina menti csata egyik legnagyobb eredménye, hogy csapatainknak a Drina tulsó partján a Zvorniktól keletre húzódó magaslatokon és a Macsvában sikerült lábokat megvetniök.

A Macsvában, amint tudjuk, az 5-ik hadsereg nem igen tudott tért nyerni. A támadás megfeneklett és állás-harc kezdődik.

Az 5. hadsereg azonban Potiorekkel egyetértőleg ki akarja bővíteni az eddigi sikereket. Ezért a Délboszniába betört szerb és montenegrói erők kiűzésére irányuló hadműveletekkel egyidejűleg a Macsvában is tovább folyik a harc.

A kitűzött cél mielőbbi elérhetése végett a Száva balpartjára vonják át szept. 29-én a Szerémségből a Lüttendorff parancsnoksága alatt álló szerémségi csoportot is. A támadás azonban így sem halad előre. Október közepén pedig beáll az esős időszak is.

A Szerémség védelmére azonban ily módon csak Tamássy altábornagy csoportja (26 $1\frac{1}{2}$ zlj., 7 lov. szd., 8 $1\frac{1}{2}$ üteg) marad vissza, míg a Bánát védelme Hess altábornagy, temesvári katonai parancsnok (11 $1\frac{1}{2}$ zlj., 8 lov. szd., 6 üteg) feladata volt.

2. szerb betörés a Szerémségbe szeptember 8-án.

A szerbek a Lüttendorff csoportnak a Szerémségből való kivonását ki akarják használni és szeptember 28-án Zimonymál a Száván át újból előretörnek. Tamássy altábornagy azonban derék magyar népfölkelőivel október 3-án a Száva északi partján befészkelte szerbeket újból és végleg a vasuti hid hídfőjébe szorította vissza.

E harcokban résztvesznek monitorjaink is. A „Lajta” azonban megsérül s javítás végett 2 hétre vissza kell vonni. A „Temes” október 24-én Sabácnál aknára fűt és elsüllyed.

A szerbek folytonos támadásai miatt a 6-ik hadseregnél sem szünetelnek a harcok. A szerbek főképp a Gucsevo magaslat birtokába szeretnének jutni. Okt. 3-án sikerül is nekik a Kuliste magaslatot a 13. gyalog dandártól elfoglalni.

Az október közepén beállott esőzés a 6-ik hadsereg helyzetét is igen nehezé teszi. A Drina megárad. A magas vizállás előtti Batar környékén a 42. honvédhadosztály állásait, úgy hogy ezek tarthatatlanná válnak. Batarnál azonban a hidat elviszi október 13-án a víz. A 42. hadosztály csapatait tehát csak áthajózni lehet. A szerbek a hadosztály nehéz helyzetét felismerik s támadnak. Az áthajózás így még nehezebbé válik. Az utolsó századok október 15-én csak uszással menekülnek a fogságba jutástól. Eközben sok ember ful a vízbe.

A romanja—planinai csata győzelmes befejezése után Potiorek elhatározza, hogy a szerbeknek a Drina mentén harcoló főerejét megsemmisíti és ezért nemcsak az 5-ik, hanem a 6-ik hadsereggel is a szeptember végén félbe-

Potiorek elhatározása a romanja-planinai csata után.

maradt támadást tovább folytatja. E támadást Potiorek két oldalról átkarolólag tervezi. Északról átkarolólag a Macsvából Valjevo irányába erős balszárnnyal az 5. hadsereg a 106. (cseh) népfölkelő dandárral megerősítve eddigi támadásait tovább folytatja, hogy a szerbek keleti szárnyát a Szávától elszakítsa és a szerbek visszavonulását lehetetlenné tegye. Délről a XVI. hadtestnek Ljubovinánál a Drinán átkelve Krupanjon át kellett az ellenség oldala ellen támadnia.

Támadási terv.

A XVI. hadtest jobboldalát a 4-ik hegyi dandárnak kellett biztosítania és e célból Rogacicánál a Drinán átkelve északi irányba előnyomulnia.

A Visegrád környékén visszamaradt Snjaric tábornok dandárának azt a látszatot kellett keltenie, mintha az egész XVI. hadtest itt akarna átkelni a Drinán.

Október 24-én az 5-ik hadsereg gondos előkészületek után a Maros és Kőrös monitorok támogatása mellett újból megkezdí a támadást. A támadás azonban újból csak kisebb eredményeket mutat fel. A támadást 27-én újból megismétlik. Eredményt csak a 37-es magyar bakák érnek el újból. Ravnjét foglalják el.

A macsvai harcok folytatása okt. 24-től.

Ugyan e nap a szerbek is az egész vonalon támadásba mennek át. A támadás úgy az 5-ik, mint a 6-ik hadsereg arcvonala előtt végtelen hevességgel dúl egész 30-ikáig, de a szerbek eredményt nem tudnak felmutatni.

Okt. 30-án a Krausz hadtestnek sikerül Sabácnál elfoglalni a szerbek egy fontos kulcspontját,¹ tőle jobbra Salis gróf kombinált hadosztálya Ravanjetől keletre a szerbek állásába tör be.² A szerbek állását sikerül csapatainknak módszeres várharchoz hasonló eljárással 100 lépésre, egyes ezredekkel 75 lépésre megközelíteni. A szerbek védelmi állása nem volt tartható.³

Okt. 30-ról 31-re virradó éjjelre a szerbek észrevétel nélkül kiürítik állásaikat. Nov. 2-án éjjel Krausz hadteste rohammal elfoglalja Sabácot.

A szerbek Ljesnica és Sabáctól közvetlen délre már előre kiépített védelmi állásban újból megállanak, amelyet azután az 5. hadsereg nov. 3-tól kezdve egyelőre újból hiába támad.

A 3-ik Drinamenti csata
nov. 6—10-ig.

November 6-án a XIII. és XV. hadtest is megkezdte a támadást. A XVI. hadtest pedig átkel Ljubavijánál a Drinán. November 7-én az ellenség a XIII. és XV. hadtest előtt megkezdte a visszavonulást Valjevo irányába. Potiorek már 8-án kiadja az intézkedést az üldözésre nagyjában Valjevo felé, de a szerb déli szárny még nov. 9-én is önfeláldozóan kitart XVI. hadtestünk minden erőfeszítésével szemben és így biztosítja a saját főerőinek zavartalan visszavonulását és megakadályozza, hogy Potiorek hadserege a győzelmet kiaknázhassa.

Az északi szárnyon 5. hadseregünk Sabác előtt kifejtett minden erőlködése ellenére sem tud előre jutni. A szerb 1. hadsereg makacsul védekezik és időnként heves ellentámadásokkal felel. Végre november 10-én hajnalban, a visszavonulást ügyesen leplezve, az 1. hadsereg eltűnik 5-ik hadseregünk elől.

A 3-ik Drinamenti csatában a magyar és horvát csapatok hősi és önfeláldozó magatartásukkal megint az elsők között vannak és a győzelem kivívását nagyrészt az ő vitézségüknek és igazi magyar katonai erényeiknek lehet köszönni.

Méltatás.

A 3-ik Drinamenti csata határozottan magyar-osztrák győzelem, amelyet a csapatok szinte emberfeletti küzdél-

¹ Ez eseményt csak Breit, ezidőben a 107. népf. dandár parancsnoka említi könyvének 163. lapoldalán és ezt tartja a döntés okának.

² Ezt az eseményt viszont Pohl ezredes kezdetben az 5. hadseregparancsnokságnál, majd a VIII. hadtesthez beosztott vezérkari tiszt említi csak „Der Feldzug 1914. gegen Serbien und Montenegro” című tanulmányában. Schwarte V. kötet 73. lap.

³ Krausz tábornok az akkori komb. hdt. parancsnoka a Breit és Pohl által felhozott eseményeket nem említi. Ő viszont a szerb állások megközelítését ta tja fontosnak. Krausz: Die Ursachen unserer Niederlage 159. lap

mének és ezenkívül Potiorek döntésre törekvő, törhetetlen, szinte makacs akarat erejének köszönhetünk.

A győzelem azonban nem döntő győzelem. A szerbeknek sikerül még idejekorán visszavonulni egész haderejükkel. Potiorek célját tehát tulajdonkép nem érte el, mert a szerb haderő, ha megtépázottan is, de még megvan.

Hogy a szerb haderő megtudott a megsemmisítés veszélye elő menekülni, azt annak köszönhetette, hogy északi szárnyát a Szávára, déli szárnyát pedig nehezen járható hegyvidékekre támasztva, feltudta tartóztatni Potiorek átkaroló csoportjainak támadását. Azaz Potiorek nem tudta a szerb haderő két oldalát beroppantani, összetörni és így a gyűrű a szerb haderő hátában nem záródhatott össze. Oka ennek az, hogy a két átkaroló csoport feladatának megoldására gyenge volt.

Ha azonban a kettős átkaroláshoz gyenge volt Potiorek hadereje, az egyszerű átkaroláshoz talán elég lett volna, ha ez nem is kecsegtetett oly nagy eredménnyel, mint a kettős átkarolás.

Az északi és déli szárnyról megindítandó átkarolási irányok közül eredményesebb a déli irányból jövő irány. Erőteljesebb, mert az ellenséges haderőt saját országának belsejétől az ellenséges ország és a Száva felé szorítja el.

Kérdés azonban, hogy egyáltalán jogos volt-e a támadás? Ha csak a szerb hadszínhely viszonyait mérlegeljük, — akkor igen! De a szerb hadszínhely csak mellékszínhely volt. A Monarchia főhadszínhelye kezdettől fogva az északi hadszínhely, a marnei csata után pedig úgy kellene, hogy az egész világháború főhadszínhelye az orosz főhadszínhely legyen. Október végén, amikor Potiorek a romanja—planinai csata után elhatározza a Szerbia elleni támadó hadműveletek újbóli megkezdését, születik meg északon Conrád és Hindenburg lelkében a lodz—limanovai hadjárat alapgondolata. Ehhez azonban Conrádnak erőre lenne szüksége. Nem volna-e az természetes, hogy északon, az orosz hadszínhelyen, vessünk minden erőt harcba és hogy a többi hadszínhelyen ép csak a védelemre legszükségesebb erő maradjon vissza?

Ha egységes vezetés lett volna, valószínűleg így is történik. Így azonban érthető, hogy Potiorek nem ajánlja fel, hogy a szerb hadszínhelyről északra a lodz—limanovai hadjáratához erőket tol el. Az erőttöbbletet inkább a Szerbia elleni támadásra akarja felhasználni.

Miután a szerbek a 3-ik Drina menti csatát idejekorán félbeszakítják és a szárnyak önfeláldozó kitartása következtében sikerül a megsemmisüléstől megmenekülniök, Potiorek számára nem maradt más, mint hogy erélyes és

Üldöző harcok.
Valjevo bevétele:
1. Potiorek szándéka.

kiméletlen üldözéssel a szerbek megingott ellentállóképességét letörje és hogy a szerbeket még lehetőleg a Kolubara-elérése előtt — tehát a szerbekre nézve nagyon is kedvezőtlen viszonyok között — döntő csatára kényszerítse.

2. Az üldözés akadályai.

E cél elérése érdekében november 10-én már az egész Balkán haderő előnyomulóban van. A szerbek utóvédjei azonban sokhelyütt szívós ellenállást fejtenek ki, úgy hogy a folytonos utóvédharcok, a rossz utak és a már két hónap óta tartó folytonos küzdelmekben kimerült magyar-osztrák csapatok csak lassan haladnak előre. A távolság az üldözők és visszavonulók között mind nagyobb lesz. Ezek miatt azután mind valószínűtlenebbé válik, hogy a szerbeket a Kolubara vonal előtt döntő csatára tudják kényszeríteni.

3. Potiorek nov. 11-i intézkedése.

Potiorek november 11-iki intézkedése szerint már csak a Kolubara—Ljig—Lukavica folyóktól közvetlen keletre húzódó magaslatokat kell az 5. és 6. hadseregeknek folyékonyan előnyomulva az előcsapatokkal elérnie egyrészt, hogy a Valjevo—Kolubara vonal mentén megakadályozzanak egy újabb szerb ellentállást, másrészt, hogy az obrenovac—valjevoi vasútvonalat a hadsereg anyagi ellátására üzembe helyezhessék.

4. A Kolubara elérése, Valjevo bevételé nov. 13-án.

Az üldözés a következő napokban is csak lassan halad előre. Rossz, gondozatlan és a kevés számú út miatt az oszlop alakítás igen nehéz.

November 13-án a szerbek egész haderejükkel Obrenovac—Ub—Blizonyski—Jautina—Kamenica—Rogacica vonalában megállanak.

Következő nap, november 14-én, csapataink mindkét szárnyon a szerbeket hátraszorítják, ami miatt a szerbek még november 15-ikére virradó éjjel tovább folytatják a visszavonulást. Csapataink így november 15-én úgyszólván minden harc nélkül foglalják el Valjevot és érik el az Ub és Tamnava keleti partját.

5. A Kolubara és a Ljig menti csata nov. 16—0-ig.

Következő nap a hadseregek tovább folytatják az előnyomulást, hogy a Kolubarától közvetlen keletre húzódó magaslatokat elfoglalják. E magaslatok ugyanis uralják a Kolubara völgyét és a völgyben vezető Zabrez—Obrenovac Valjevo-i vasútvonalat. E vasut mielőbbi üzembehelyezése szinte életszükséglet, mert az utánszállítás lebonyolítása a Drina—Száva és a Kolubara határolta területen igen nagy nehézségekbe ütközött. E területen ugyanis nincs vasút. Loznica—Valjevo 70 km, Sabac—Ub 50 km. Az utánszállítás a hihetetlen rossz állapotban levő és kevés számú úton lehetetlen volt.

November 16-án csapataink az egész vonalon mindenütt elérik a Kolubarát, de már az első kísérlet, hogy a keleti parton húzódó magaslatokat elfoglalják, kudarcot

vall. Az entente ügyes propagandája, a sürgősen megindított pénz-, élelmiszer-, lőszer-, fegyverzet-, felszerelés-, küldemények, a szerbek csüggedt hangulalatát újra bizakodóvá változtatják át. Igen nagy erkölcsi hatást vált ki, hogy a beteg és agg Péter király személyesen hozza ki az utolsó tartalékokat a harctérre és hogy a népszerű és közszeretben álló György herceg, mindenki által csodált bátorsággal és hősiességgel küzd az első vonalban, mint ezredparancsnok.

Ez a bizakodó hangulat és az új életre kelő erkölcsi erő megállásra bírja a szerb hadsereget a Kolubarától közvetlen keletre húzódó magaslatokon.

Ilymódon egész november 30-ig tartó erős és véres küzdelem veszi kezdetét, melyet *Kolubara és Ljig menti csatának hívunk.*

E csatában november 16-tól 22-ig terjedő időben Potiorek, aki eleinte abban a hitben van, hogy a szerbek főereje Arangjelovac—Grn—Milanovac—Cacak vonalára vonult vissza, felismeri a helyzetet és megállapítja, hogy nem utóvédekkel, hanem magával a szerb főerővel harcol.

E harcok alatt, — melyet ilymódon a csata bevezető harcainak tekinthetünk a 6. és 5. hadsereg kb. a következő vonalat éri el :

XVI. hadtest harcban áll a Valjevo-ból a Bukovska hegyen át déli és délkeleti irányba vezető utak birtokáért;

XV. hadtest 3 napi kemény harc után elfoglalja rohammal a Grn—Toplica—Brezgje-től keletre húzódó magaslatokat ;

XIII. hadtest Zupanjac-tól délre a Ljig nyugati partján,

VIII. hadtest Zupanjac—Stepojevac között a Lukavica keleti partján,

Krausz hadtest, amely a hadihidanyag beérkezése után csak november 21-én kezdhette meg az áthajózást a Lukavica túlsó partjára, 22-én eléri a túlsó partot.

Potiorek november 22-én, miután a helyzetet felismeri, két oldalról akarja átkarolni a szerbek állásait, hogy ilymódon azokat végleg megsemmisítse.

Délről át kellett, hogy karoljon a XV. hadtest, északról a 7. hadosztály ;

arcban a VIII. és XIII. hadtestnek kellett támadnia.

A XVI. hadtest a támadást déli és keleti irányba kellett, hogy biztosítsa.

E terv értelmében a támadás már 23-án megindul, a kettős átkarolás azonban igen nehezen, de azért mégis halad előre. E harcokban különösen kitűnik a 7. magyar hadosztály, mely a Lazarevac melletti Veliki Crnjeli

magaslatot foglalja el. Épp így leírhatatlan, nehéz és fáradságos és nélkülözéssel teljes harcok árán foglalja el méter magas hóban, hegyek között támadva a 40. honvédhadosztály november 26-án a döntő állásokat Moravcától keletre és hősie, halálmegvető bátorsággal 1500 foglyot ejt, 11 géppuskát zsákmányol.

Szerb ell-ntámadás, Konaticé és Lazarevac-nál.
November 28.

A szerbek november 28-án Konaticé-nél és Lazarevac-nál ellentámadásba mennek át. A konaticéi ellentámadást a szerbek Belgrádból idevont, kb. 25 zászlóalj erős III. vonalbeli csapatokkal hajtják végre, de eredményt elérni nem tudnak. A lazarevac-i ellentámadás azonban visszaszorítja a 21. lanwehr hadosztályt.

November 29-én végül a szerbek feladják a további küzdelmet. E nap Ljig mentéről, következő nap pedig az 5-ik hadsereg arcvonala elől is eltűnnek a szerbek, megint teljesen észrevétlenül.

A szerb haderőt tehát megint nem tudta Potiorek megsemmisíteni.

Az eddigi harcok, előnyomulás, nélkülözések azonban Potiorek hadseregét már alaposan megritkították. A létszám általában századonként kb. 60 fő. A csapatok emellett teljesen ki vannak merülve. A XIII. hadtest parancsnoka már november 26-án, a XV. hadtest parancsnoka pedig november 27-én jelentik Potioreknek, hogy csapataik elérték az „emberi teljesítőképesség határát”.

Potiorek azonban még most is csak a 6-ik hadsereg csapatainak engedélyez 2-3 napos pihenőt. Az 5-ik hadseregnek tovább kell folytatnia az előnyomulást Belgrád elfoglalása céljából.

6. Belgrád elfoglalása dec. 2-án.
(Lásd 13. sz. mellékletet is!)

Potiorek, az 5-ik hadsereg parancsnoka, továbbá a szerémségi védőkörlet parancsnoka is megállapítják a szerbek visszavonulásából, hogy a szerbek Belgrádot kiürítették.

E megállapítás után Tamássy altábornagy magyar népfőlkelői december 1-éről 2-ára virradó éjjel, az 5-ik hadsereg élosztagai pedig december 2-án hajnalban minden harc nélkül bevonultak Belgrádba.

Belgrád bevétele után Potiorek szándéka, hogy a szerbek teljes megsemmisítése végett a támadást tovább folytatja.

Terve ehhez :

A Cacak—Rudnik—Arangjelovac—Kosmaj és Vlaska vonalban sejtett ellenséges főerőnek arcbn Rudnik környékén a XV. hadtesttel való lekötése, a XVI. hadtesttel Grn Milanovacon át a szerbek déli szárnyának támadása, az 5. hadsereggel és a XIII. hadtesttel pedig a szerbek északi szárnyának északról déli irányba átkarolóan való támadása.

Mielőtt azonban a támadás a szerb hadseregek megsemmisítése céljából megindulhatna, a szerbek Potioreket megelőzik és december 3-án nagyszabású támadást kezdenek.

E támadás 2 gyalog- és 1 lovashadosztállyal az arangjelovac—lazareváci út mindkét oldalán a XIII. hadtest ellen,

7. A Grn. Milanovac—Arangjelovaci csata, Dec. 3—10-ig.

6 hadosztállyal Rudnik és Grn. Milanovac között a XV. és XVI. hadtest ellen,

1½ hadosztállyal Cacakról északnyugati irányba a 18. hadosztály ellen irányul.

A szerb támadást a teljesen kimerült, dandáronként átlag 1000 főre leolvadt és az 5. hadseregnek Belgrád felé való eltolása miatt magára maradt XVI. hadtest nem tudja feltartóztatni és így az december 7-ig fokozatosan a Kolubara mögé megy vissza.

A XVI. hadtest ellentálló erejének teljes összeroppanása magával rántja a XV. és XIII. hadtesteket is, amelyek pedig a rájuk támadó szerbeket mindenütt visszaverik, de a déli szárnyuk veszélyes helyzetére való tekintettel szintén kénytelenek a Kolubara és Ljig mögé hátrálni.

A déli szárnyunk ellen meginduló támadás ellensúlyozására Potiorek az 5-ik hadsereget azonnal támadásra rendeli elő. Az 5. hadsereg még december 4-én megkezdí támadó előnyomulását, de a szerbek erősen kiépített védelmi állásával szemben a támadás érvényre nehezen jut. December 8-án a magyar 7. hadosztály megrohamozza a Kosmaj hegyet, elől a magyar 38. gyalogezreddel, mely 10 löveget zsákmányol. E nap azonban a XV. hadtest a szerbek heves támadásával szemben nem tudja tovább tartani magát s Valjevoba a szerbek bevonulnak.

Ez események miatt Potiorek elhatározza, hogy az 5. hadsereget a XIII. hadtesttel együtt Belgrádra, a XV. és XVI. hadtestet pedig Sabácon át a Száva északi partjára vonja vissza.

8. Visszavonulás a Száván át. Belgrád elvesztése.

December 10-től kezdve a 6-ik hadsereg roncsai 16—18.000 fő, Potiorek intézkedése értelmében Sabádra mennek vissza. December 13-án a Száva északi partjára kelnek át anélkül, hogy az ellenség az átkelésben zavarná őket.

Az 5. hadsereg visszavonulása Belgrádra a szerbekkel vívott folytonos harcok között történik. December 13-ára az 5-ik hadsereg az u. n. „külső belgrádi hídfőbe” vonul vissza, melynek egyik legfontosabb támpontja az Avala hegy.

A hadsereg állapotára való tekintettel az 5. hadsereg

véleménye alapján Potiorek december 14-én elrendeli Belgrád kiürítését is.

December 15-én az 5-ik hadsereg zöme már a Száva északi partján van.

Monitorjaink a délelőtti folyamán a szerb gyalogság és tüzérséggel szemben elszántan fedezik az utóvéd visszavonulását és a hidak lebontását.

A szerb hadjáratban haderőnk több mint 250.000 főt veszített.

Azonban a szerbek is óriási veszteséget szenvedtek. A veszteségek miatt a szerb hadsereg egy évig hadműveletekre csaknem alkalmatlan.

A visszavonulás befejeztével csapataink a Duna—Száva—Drina vonal mentén beássák magukat és e hadszínhelyen is állásharc kezdődik.

Méltatás.
1. Potiorek hadműveleti célja.

Potiorek helyett Jenő főherceg veszi át a parancsnokságot.

Potiorek a 3-ik Drina menti csata után az üldözést azonnal megkezdi, hogy az ellenséget lehetőleg még a Kolubara-vonal előtt döntő csatára kényszerítse. Ehhez azonban az kellene, hogy a szárnyak gyorsan előretörve a visszavonuló szerbeket megelőzzék és azután északi és déli irányba fel, illetve lekanyarodva azok visszavonulási útját elvágják. Ez még útakban bővelkedő, az előrejutást nem akadályozó terepen is nehéz feladat. Különösen nehéz azonban Szerbiának Boszniával határos nyugati részében, ahol a földrajzi viszonyok különösen hátrányosak az előnyomulásra.

Potiorek amidőn azután látja, hogy a szerbeket a Kolubara előtt nem sikerül megállásra bírnia, már nem tűz ki maga elé ily magas hadműveleti célt. Most már csak a Kolubara vonalat akarja elfoglalni Valjevoval együtt.

El akarja foglalni pedig azért, mert a szerbeket megálláshoz juttatnia nem volt szabad. Nem volt szabad, mert ha a szerbek időt nyernek, akkor újból lélekzethez jutnak és retablírozhatják magukat. Potiorek a szerb hadsereget döntően még nem verte meg s így a szerbek 2—3 napi pihenő alatt emberben, fegyverzetben, felszerelésben való megfelelő kiegészítés után ellentálló képességüket újból visszaszerezhetik. Megállásra, időszerzésre, a Drinától keletre az első igen alkalmas védelmi állás a Kolubara és Valjevo vonal. E vonal védelme mögött ellentálló, sőt támadó erejét is visszaszerezhetné a szerb haderő. Nem szabad tehát hagyni, hogy a szerbek a Kolubara—Valjevo vonalat a magukénak mondhassák.

2. Földrajzi viszonyok.

A Kolubara—Valjevo vonal elfoglalása után az üldöző csapatok azonban még nem állhatnak meg, még az

esetben sem, ha a Drina mentén vívott nagy csata fáradalmait kipihenni, az ember- és anyagveszteséget pedig pótolni is kellene. Nem pedig azért, mert Szerbiának a Drina vonaltól egész a Morava folyóig elterülő része utakban szegény, részben közép és alpesi hegységekkel, mély bevágású völgyekkel borított, részben pedig mocsaras (Macva, Kolubara völgy) terület. A meglevő kevés-számú út nagyobbára északról déli irányba vezet, vasutvonal csak egy van Zabrez—Obrenovac—Valjevon át, tehát a Szávától déli irányba vezető keskeny vágányú vasut. Az utak állapotát esős időjárás nagyon lerontja, de különben is alapépítményeik, műtárgyaik gyengesége, kavics tartalékhánya miatt is nagyobb forgalom lebonyolítására, hosszabb ideig való használatra nem alkalmasak. Vasutat építeni a Drinától a Kolubaráig sok ideig tart.

Az utánpótlás lebonyolítására tehát csakis a Száva vonalat, továbbá az Obrenovac—Valjevoi keskeny vágányú vasutat lehet felhasználni.

Az obrenovac—valjevoi vasutvonalat azonban üzembe helyezni mindaddig nem lehet, míg e vasutvonalat uraló és a Kolubarától keletre húzódó magaslatokat a csapatok el nem foglalták. E magaslatok pedig a Drinától kb. 80 km. távolságra vannak (Ljesnica—Strepovac).

A földrajzi viszonyok miatt tehát az üldöző csapatokra a Drina menti csata után — eltekintve a mindennapi üldöző harcoktól — nemcsak az üldözéssel együtt járó hatalmas erőlködés, hanem még két, előreláthatólag küzdelmes és véres csata megvívásának feladata is hárul.

Ezek után gondoljuk át még egyszer a hadműveletek lefolyását.

³ A Drinán és a Dunán át vezető támadási irányok.

Az üldözés alatt az üldözők lemaradtak. A szerbeket csapataink nem tudták megelőzni, mert a földrajzi viszonyok őket ebben meggátolták. Ha csapataink nem a Drinán át támadtak volna, hanem a Dunán át, a hadműveletekre kiválóan alkalmas Morava völgyben az üldözés valószínűleg könnyebben folyt volna le.

A Kolubara és Ljig menti csatában csapataink kimerülten, hadianyag és ügyszólván tüzésésg nélkül, meg lehetős nagy lőszer- és élelmiszerhiánnyal kezdik meg a csatát. Pihenés helyett harcolni kell. Csoda, hogy megnyerték a csatát! Most azonban tételezzük fel, hogy ebben a csatában a szerbektől nem sikerül a magaslatokat elfoglalni és a szerbek sikerült ellentámadással visszanyomják arcvonalunkat, hova vonul akkor vissza Potiorek? Más választás nincs, csak a Drina és a Száva mögé! Hiába győzött Potiorek a 3. Drina menti csatában, hiába nyomult elő és üldözte a szerbeket egész a Kolubaráig, az összes eddigi eredményt fel kellett volna adnia és

egyhuzamban vissza kellett volna mennie a Drina és Száva vonalig. A Drinán át való támadás tehát hazárdjáték a földrajzi viszonyok miatt. Ez is másképp lett volna a Morava völgyében vezető támadási iránynál, ahol kisebb balsiker nem ily végzetes.

A Kolubara és Ljig menti csata után azonban a csapatoknak már föltétlenül pihenniük kellett volna. Pihenniük, hogy erőt gyűjtsenek az utolsó döntő nagy csatához, melynek Kragujevac környékén Szerbia szívében kell lefolynia. Potiorek azonban még most is csak a 6-ik hadseregnek ad pihenőt, bár ez sem pihen, mert „állásjavítás” miatt a Kolubara és Ljig menti csata után is tovább harcol. Az 5-ik hadseregnek pedig pihennie még egyáltalán nem lehet, mert előbb Belgrádot kell elfoglalnia. Belgrád elfoglalása is főképp az utanszállítás megkönnyítése végett szükséges. A Belgrádon át vezető vasút-vonal az, amelyet el kell foglalni.

Potiorek tehát az 5-ik hadsereget északra küldi. Az eredeti állományának kb. $\frac{1}{3}$ -ára legyengült 6-ik hadsereg magára marad. Ilymódon a szerbekkel szemben alig marad erő.

Potiorek valóban hazárdjátékos. Ugyszólván mindent egy kockára tesz fel. Pedig eléggé hazárd volt már a földrajzi viszonyok miatt eddig is a már lefolyt hadművelet.

Amidőn december 3-án a szerbek ellentámadása megindul a 6-ik hadsereg déli szárnya ellen és annak ellentálló ereje megtörik, nincs más választás, mint visszavonulni. A visszavonulás határa pedig a Drina és a Száva. Előbb megállani a földrajzi viszonyok miatt nem lehet.

Potiorek szerbiai hadjáratánál tehát nem vette eléggé figyelembe a földrajzi viszonyokat és ez bosszulta meg magát. A földrajzi viszonyok miatt az egész támadásnak nem a Drinán, hanem a Duna—Száván át és a Morava völgyben kellett volna lefolynia.

Magyarság
szerepe.

A szerb hadjárat, bár ránk nézve szomorúan végződik, mégis egyike a legszebb és legtanulságosabb hadműveleteknek, amelyben a magyar katona hősiességéről a magyar fajt ezeréve fentartó katonai erényeiről újabb tanúságot tett. A Dunántúl, Nagy Magyar Alföld, Erdély és a Bánát fiai azok, kik a magyar névnek dicsőségét öregbitik. A 40., 42. honvéd-, a 7. gyaloghadosztályok, a kecskeméti 38., szolnoki 68., nagyvárad 37. gyalogezerdek, a marosvásárhelyi 23., aradi 28. vadászszázaljak magyar katonái azok, kik a harcokban leginkább kitűnnek.

A hadjárat ered-
ménye.

E magyar katonák érdeme azután nagyrészen az, hogy e hadjárat, csúfos végének ellenére, mégis tartós eredményt hozott. Eredménye pedig az, hogy e hadjáratban a szerb hadsereg oly nagy veszteséget szenvedett és

annyira meggyengült, hogy támadó képességét hosszú időre elveszítette. A Balkán haderő így mégis megoldotta feladatát. A szerbek további betöréseitől is megmentette a Monarchiát. A hadműveletek azután e hadszínhelyen szünetelnek mindaddig, míg 1915 év őszén Mackensen tábornok alatt újból meg nem kezdik csapataink a támadó hadműveleteket!

Törökország csatlakozása a központi hatalmakhoz.

Törökország a világháború első hónapjaiban jóakarató semlegességet tanúsított a központi hatalmakkal szemben. Törökország magatartása a világháború kezdetén.

E jóakarató semlegesség jelei:

A tengerszorosokat elzárta aknákkal s így lehetlenné tette Oroszország és az entente hatalmak között a hajóforgalmat;

megvásárolta a németektől a Földközi tengerről Konstantinápolyba menekült „Göben“ és „Breslau“ nevű cirkálókat, ezek legénységét török szolgálatba fogadta;

tengeri és szárazföldi haderejét mozgósította.

A mozgósítás alkalmával felállított török főhadiszállás a török haderő hadrendjét még augusztus hóban következőkép állapítja meg:

A *hadsereg* főparancsnok V. Mohamed szultán, helyettese Enver pasa. A szultán mellé beosztva Goltz pasa.

1. *hadsereg* Liman von Sanders német tábornok parancsnoksága alatt európai Törökországban 5 hadtest.

2. *hadsereg* Djemal pasa parancsnoksága alatt Konstantinápolytól délre Kis Ázsiában 2 hadtest.

3. *hadsereg* Hassan Izzet pasa, vezérkari főnök Guse német őrnagy. Örményországban Erzerum körül 3 hadtest.

A tengerszorosok felett a főparancsnokságot Usedom német tengernagy vette át.

Október 28-án a Bosporus bejárata előtt a Selim Javuz szultán és a Midilli (a volt német „Göben“ és „Breslau“) török cirkálók orosz aknát lerakó hajókat súlyosztanak el. Következő nap az orosz hajókat üldözve a török hajóhad Odessát, Szbasztopoljt és Feodosiát, a Fekete tenger e fontos kikötőit bombázza.

A török—orosz háború ezzel kezdetét vette, bár a törökök csak november 12-én üzenik meg a háborút az entente-nak.

Törökország háborúba lépése a központi hatalmakra főképp a következő előnyökkel járt:

1. Oroszország összeköttetése a nyugati entente ha-

Törökország háborúba lépése.

Méltatás.¹

¹ Lásd előbb a 251. lapoldalt.

talmakkal igen nehézé vált. A Keleti tengert ugyanis a német hajóhad uralta s így csak északon Archangelsken és Ázsián át lehetett Oroszországnak a külvilággal a kereskedelmi érintkezést fentartani és hadianyagot a nyugati államokból Oroszországba szállítani. Viszont az orosz búzát Franciaországba és Angliába is csak ezeken az utakon, nagyon körülményesen és hosszú idő alatt lehetett eljuttatni.

2. A központi hatalmak Törökországon és Ázsián át a Kelet nyersanyagához hozzájuthatnak. A központi hatalmak köré vont elzáró gyűrű kitágult.

3. A török ázsiai területekről Angliának két nagyon értékes és féltett részét lehetett támadni: Indiát és Egyiptomot.

E két utóbbi előny alapos kihasználására azonban 1914 őszén még nem voltak meg az előfeltételek. A Bagdad vasút ugyanis még nem volt kész. Ennek végpontja Bagdadtól 700 km távolságra volt. Sem Sziríán, sem Mezopotámián keresztül nem vezetett vasút. Ennek kiépítésére a szakértő mérnökök kijelentése szerint kb. $\frac{1}{2}$ évre lett volna szükség.¹ Még így is a kiépítendő utolsó vasuti állomástól a sinai pusztaságon át 7 napi menettávolságra lett volna a Szezei csatorna.²

Vasut hiányában úgy India, mint Egyiptom elleni támadást kezdeni igen nehéz. Ép így nagy nehézségekbe ütközött a központi hatalmak részéről Törökország gazdasági kihasználása is.

Goltz tábornagy még 1914 őszén minden rendelkezésre álló eszközzel meg akarta valósítani az angol világbirodalomnak Törökországon át való megtámadását. Tervét azonban Falkenhayn csak kis mértékben támogatta. Így történt azután, hogy a Bagdad vasút kiépítése alig haladt előre. A Taurus alagut csak 1918 őszén készült el.

4. Nagy előny rejlett továbbá abban is, hogy Törökország háborúba lépése miatt az orosz hadsereg egy részét Törökország lekötve tartotta.

Törökország háborúba lépésére válaszul Anglia Cyprus szigetét, a Sinai félszigetet és Egyiptomot annektálja, a többi entente nagyhatalom beleegyezésével. Uglátszik azonban, hogy Oroszország beleegyezéséért kárpótlást kívánt, mert az angol kormány Oroszországnak hivatalosan tudtul adja, hogy a háború győzelmes befejezése után Anglia kész Konstantinápoly és a tengerszorosok kérdését az oroszok kívánságai szerint megoldani.³

Események:
1. Egyiptom, Cyprus és a Sinai félsziget annektálása.

¹ Förster: „Graf Schlieffen und Weltkrieg“ 2. rész. 32. lap.

² Liman v. Sanders: 5 Jahre in der Türkei 39. lap.

³ Daniloff 399. lap.

A háború megkezdése után a török szultán, mint a mohamedán világ feje, „szent háborút” hirdet.

Ennek azonban nagy eredménye nincs.

Törökország hadbavonulásával tulajdonkép négy új hadszínhely keletkezik, úgymint:

a Kaukázusban, Mezopotámiában, Palesztinában és a Dardanelláknál.

1914-ben csak a Kaukázusban és a Szuezi csatorna környékén játszódnak le nagyobb hadműveletek.

Török részről a kaukázusi hadszínhelyen a 3. hadsereg vonul fel Izzet Hasszán pasa parancsnoksága alatt. Vezérkari főnöke Guse német őrnagy. A hadsereg a IX., X. és XI. török hadtestekből, összesen kb. 90.000 főből állott.

Orosz részről gróf Voronzov-Daskov tábornok parancsnoksága alatt a kaukázusi hadsereg vonult fel még a háború elején. Ebből azonban Magyarország-Ausztria-Németország ellen fokozatosan több hadtestet nyugatra szállítanak. (II. és III. kaukázusi hadtestet, az 1. kaukázusi lövészdandárt és egy kaukázusi lovas hadosztályt.)

November elején a kaukázusi hadsereg áll:

1. kaukázusi hadtestből (20. és 39. gyaloghadosztály),
66. gyaloghadosztályból,

2. kaukázusi lövészdandárból,

1. és 2. plastundandárból,

1. és 2. kaukázusi kozákhadosztályból.

Összesen 68 zászlóalj 48 szotnya, 184 löveg.

Ezt novembertől kezdve megerősítik még a:

II. turkesztáni hadtesttel (4. és 5. turkesztáni lövészdandár),

egy káspi kozák dandárral,

1. szibériai lövészdandárral.

Ezzel a kaukázusi hadsereg összesen 86 zászlóalj, 96 szotnya, 258 löveg.

A hadműveletek már november elején megkezdődnek az Erzerum-Kars-i út mentén. Az előnyomuló törököket az oroszok visszaszorítják a nov. 6-iki Köprikö-i ütközet után Hassankaleig. Itt azonban a török XI. hadtest ellentámadásba megy át és az oroszokat Ardost-ig szorítja vissza. Az orosz előnyomulás így egyelőre megakad.

Ekkor Enver pasa veszi át a kaukázusi török hadsereg parancsnokságát. Vezérkari főnöke Schellendorffi Bronsart tábornok.

Enver pasa szándéka: az Ardostnál levő orosz főerőnek megtámadása, hogy azt megsemmisítse.

Terve:

a XI. hadtest az Erzerum felé előnyomulni szándékozó orosz főerőt arcban leköti,

^{2.} A szent háború kihirdetése.

^{3.} Hadműveletek a Kaukázusban.
a. Haderők.

b. A köpriköi és a Hassankalei ütközetek.

c. A szarikamisi és az ardashani csaták.

a IX. és X. hadtestekkel a Bordus hegyen és Szarikamison át a X. hadtest egy részével pedig Olti-n és Ardahán-on át az orosz főerőt megkerülni és visszavonulási útjától elvágni akarja.

E terv értelmében a IX. és X. török hadtestek meg is kezdik az előnyomulást a Kis-Kaukázus hegységben a Kars hegy tömbjeire felvezető és mély hóval borított ösvényeken.

December 20-án a Bordus hegycsúcson át előnyomuló főerő már kezd a tulsó lejtőn leereszkedni és Szarikamis irányában támadni. Az oroszoknak több napi igen elkeseredett és kemény harc árán sikerül a törökök támadását megghusítani.

Az Oltin át Ardahánra előnyomuló török oszlopnak sikerül ugyan a december 29. és 30-iki ardaháni ütközetben Ardahánt elfoglalni, de hátulról sietve hozott erősítésekkel az oroszok január 3-án újból visszafoglalják Ardahánt.

A törökök azonban különösen a szarikamisi csata után visszavonulni, a hegytömbökön már nem tudnak. Egy részük fogságba kerül, köztük egy hadtest- és három hadosztályparancsnok törzseikkel együtt. Másik része a visszavonulóknak pedig a mély hóval fedett szakadékokban és zord hegységben megfagy. Szarikamis környékén később az oroszok több mint 30.000 megfagyott török holttestet találtak.¹

d. A szivini csata
jan. 8—16-ig.

A megkerülő oszlopokkal egyidejűleg a török XI. hadtest is támad. A szarikamisi és az ardaháni csaták után az oroszok teljes erővel támadnak és a Szivinnél kétségbeesetten védekező törököket január 8-tól 16-ig tartó véres küzdelem után Erzerumra dobják vissza.

A kb. 90.000 fő erős 3-ik török hadseregből a hivatalos jelentések szerint kb. 12.000 ember maradt csak.²

A 3-ik török hadsereg fölött ezután a parancsnokságot Havis Hakki pasa veszi át.

A Szeuez csatorna
elleni hadműve-
letek.

A Kaukázusban lejátszódott szomorú végű hadműveleteken kívül még jelentősebb hadművelet a Szeuez csatorna elleni támadás.

A török hadvezetőség még novemberben megkezdi a 4-ik török hadsereg felállítását Szíriában. E hadsereg parancsnokságát Djemal pasa az eddigi 2-ik hadsereg parancsnoka veszi át. Vezérkari főnöke Frankenberg német ezredes.

A Szeuez csatorna elleni vállalatra a kb. 16.000 fő

¹ Daniloff 396. lap

² Limann von Sanders: „Fünf Jahre Türkei“ 54. lap.

erős VIII. hadtestet rendelik ki, melynek előbb vezérkari főnöke, majd parancsnoka Kresz báró német ezredes.

A hadtest a leggondosabb előkészületek után kezd meg az előnyomulást, (a vizet is tevén kell szállítani), hogy az angolokat meglepve, rajtaütésszerűen törjenek be Egyiptomba s ejtsék birtokukba a Szuezi csatornát.

Hét napi — csak éjjel végrehajtott — menet után az El Tih pusztaságon keresztülhaladva Izmailia környékén a csatornát elérik a törökök. Az angolok előtt az egész előnyomulás a legnagyobb titokban maradt. A felderítésre előküldött tiszti járőrök megfigyelték hogy az angol tisztek nyugodtan fociztak, mitsem sejtve, hogy az ellenség a csatornát már 25 km.-re közelítette meg.

Február 2-áról 3-ára virradó éjjel a törökök rajtaütnek az angol előőrsökre és megkezdik a csatornán való átkelést.

A harci zajra azonban angol erősítések sietnek elő és a kb. 2 századnyi török csapatot, amelynek sikerült már a csatorna túlsó partját elérnie, részben megsemmisítik, részben foglyul ejtik. Fél óra múltán a csatorna partját az angolok már oly nagy erővel szállották meg, hogy minden további átkelési kísérlet sikertelen maradt.

Angol páncélvonatok öt hadihajó támogatása mellett a törökök ellen támadást kezdenek. Végül is a túlerővel szemben február 3-án a törökök megkezdik a visszavonulást.

A törökök ezután előcsapatokkal Kalaat El-Aris—Kalaat-en Nachle vonalát szállják meg, hogy portyázó különítményekkel a csatornát állandóan veszélyeztessék. A VIII. hadtest zöme Khan Junis és Gaza környékén a 10. hadosztály Birsebaánál, a hedzsasz hadosztály Maan-nál foglalt védelmi állást.

Amíg ezek az események a Kaukázusban és a Szuezi csatornánál lejátszódnak, az angolok egy indiai hadtesttel a Schat-el Arab területre nyomulnak elő. November 22-én elfoglalják a kalifák ősi városát Basrát és egész Gurnáig a Tigris és Eufrat összefolyásáig nyomulnak elő december 9-ig, ahol egyelőre megállanak. További előnyomulásukkal fenyegetik Bagdadot.

A törökök kaukázusi és a Szuezi csatorna elleni hadműveleteit, tulajdonképp a kedvezőtlen földrajzi viszonyok és a kellő előgondoskodás hiánya buktatják meg.

Enver pasa terve végtelenül merész, mert hisz a sikertelenség az egész 3-ik török hadsereg pusztulását okozta. Szinte rémregénynek, egy borzalmas álomnak tűnik fel az egész. Amíg azonban ezek a hadműveletek Enver pasa könnyelműségét árúlják el, azok egyszersmind a török ka-

Az angolok előnyomulása Mezőpotámiába.

Méltatás.

tona igénytelelenségének, az önfeláldozásra való készségének tanubizonyságai.

A Szuez csatorna elleni vállalat, épígy a török csapatok kiváló teljesítőképességének bizonyítéka. Ez a vállalat, ellentétben a kaukázusi hadműveletekkel, bár kiválóan elő volt készítve, nem sikerülhetett, mert 16.000 ember kevés a Szuez csatorna elfoglalására. Nagyobb erőt küldeni nem lehetett, mert még így is igen nehéz lehetett e hadtest részére a szükséges élelmi-, ivó-, lőszer-stb. készletek utánszállítása.

A magyar-osztrák hadrend a világháború kezdetén.

I. H A D S E R E G										Alakulat	Nemzetiség
Dank lovassági tábornok ²										Parancsnok	
nemes Kochanowski tábornok										Vezérkari főnök	Nemzetiség
E g y s é g										parancsnoka	
Gyalog-										zászlóalj	
Lovas-										század	
Üteg										Állomáshelye	
Szám										neve	
neve										parancsnoka	
Szám										neve	
neve										parancsnoka	
Szám										neve	
neve										parancsnoka	
Szám										neve	
neve										parancsnoka	
Szám										neve	
neve										parancsnoka	
Szám										neve	
neve										parancsnoka	
Szám										neve	
neve										parancsnoka	
Szám										neve	
neve										parancsnoka	
Szám										neve	
neve										parancsnoka	
Szám										neve	
neve										parancsnoka	
Szám										neve	
neve										parancsnoka	
Szám										neve	
neve										parancsnoka	
Szám										neve	
neve										parancsnoka	
Szám										neve	
neve										parancsnoka	
Szám										neve	
neve										parancsnoka	
Szám										neve	
neve										parancsnoka	
Szám										neve	
neve										parancsnoka	
Szám										neve	
neve										parancsnoka	
Szám										neve	
neve										parancsnoka	
Szám										neve	
neve										parancsnoka	
Szám										neve	
neve										parancsnoka	
Szám										neve	
neve										parancsnoka	
Szám										neve	
neve										parancsnoka	
Szám										neve	
neve										parancsnoka	
Szám										neve	
neve										parancsnoka	
Szám										neve	
neve										parancsnoka	
Szám										neve	
neve										parancsnoka	
Szám										neve	
neve										parancsnoka	
Szám										neve	
neve										parancsnoka	
Szám										neve	
neve										parancsnoka	
Szám										neve	
neve										parancsnoka	
Szám										neve	
neve										parancsnoka	
Szám										neve	
neve										parancsnoka	
Szám										neve	
neve										parancsnoka	
Szám										neve	
neve										parancsnoka	
Szám										neve	
neve										parancsnoka	
Szám										neve	
neve										parancsnoka	
Szám										neve	
neve										parancsnoka	
Szám										neve	
neve										parancsnoka	
Szám										neve	
neve										parancsnoka	
Szám										neve	
neve										parancsnoka	
Szám										neve	
neve										parancsnoka	
Szám										neve	
neve										parancsnoka	
Szám										neve	
neve										parancsnoka	
Szám										neve	
neve										parancsnoka	
Szám										neve	
neve										parancsnoka	
Szám										neve	
neve										parancsnoka	
Szám										neve	
neve										parancsnoka	
Szám										neve	
neve										parancsnoka	
Szám										neve	
neve										parancsnoka	
Szám										neve	
neve										parancsnoka	
Szám										neve	
neve										parancsnoka	
Szám										neve	
neve										parancsnoka	
Szám										neve	
neve										parancsnoka	
Szám										neve	
neve										parancsnoka	
Szám										neve	
neve										parancsnoka	
Szám										neve	
neve										parancsnoka	
Szám										neve	
neve										parancsnoka	
Szám										neve	
neve										parancsnoka	
Szám										neve	
neve										parancsnoka	
Szám										neve	
neve										parancsnoka	
Szám										neve	
neve										parancsnoka	
Szám										neve	
neve										parancsnoka	
Szám										neve	
neve										parancsnoka	
Szám										neve	
neve										parancsnoka	
Szám										neve	
neve										parancsnoka	
Szám										neve	
neve										parancsnoka	
Szám										neve	
neve										parancsnoka	
Szám										neve	
neve										parancsnoka	
Szám										neve	
neve										parancsnoka	
Szám										neve	
neve										parancsnoka	
Szám										neve	
neve										parancsnoka	
Szám										neve	
neve										parancsnoka	
Szám										neve	
neve										parancsnoka	
Szám										neve	
neve										parancsnoka	
Szám										neve	
neve										parancsnoka	
Szám										neve	
neve										parancsnoka	
Szám										neve	
neve										parancsnoka	
Szám										neve	
neve										parancsnoka	
Szám										neve	
neve										parancsnoka	
Szám										neve	
neve										parancsnoka	
Szám										neve	
neve										parancsnoka	
Szám										neve	
neve										parancsnoka	
Szám										neve	
neve										parancsnoka	
Szám										neve	
neve										parancsnoka	
Szám										neve	
neve										parancsnoka	
Szám										neve	
neve										parancsnoka	
Szám										neve	
neve										parancsnoka	
Szám										neve	
neve										parancsnoka	
Szám										neve	
neve										parancsnoka	
Szám										neve	
neve										parancsnoka	
Szám										neve	
neve										parancsnoka	
Szám										neve	
neve										parancsnoka	
Szám										neve	
neve										parancsnoka	
Szám										neve	
neve										parancsnoka	
Szám										neve	
neve										parancsnoka	
Szám										neve	
neve										parancsnoka	
Szám										neve	
neve										parancsnoka	
Szám										neve	
neve										parancsnoka	
Szám										neve	
neve										parancsnoka	
Szám										neve	
neve										parancsnoka	
Szám										neve	
neve										parancsnoka	
Szám										neve	
neve										parancsnoka	
Szám										neve	
neve										parancsnoka	
Szám										neve	
neve										parancsnoka	
Szám										neve	
neve										parancsnoka	
Szám										neve	
neve										parancsnoka	
Szám										neve	
neve										parancsnoka	
Szám										neve	
neve										parancsnoka	
Szám										neve	
neve										parancsnoka	
Szám										neve	
neve										parancsnoka	
Szám										neve	
neve										parancsnoka	
Szám										neve	
neve										parancsnoka	
Szám										neve	
neve										parancsnoka	
Szám										neve	
neve										parancsnoka	
Szám										neve	
neve										parancsnoka	
Szám										neve	
neve										parancsnoka	
Szám										neve	
neve										parancsnoka	
Szám										neve	
neve										parancsnoka	

3. H A D S E R E G ¹⁰										Alakulat	
lovag Brudermann lovassági tábornok ²⁰										Parancsnok	
Pfeifer tábornok										Vezérkari főnök	
XIV.										száma	
XI.										neve	
hadtest										Parancsnok	
ns. Kollóslov. tbk.										ns. Kollóslov. tbk.	
I. Fed. fbg. g. tbk.										Vezérkari főnök	
ns. Paic ezr.										Riml. ezr.	
1										30	
3										8	
44										Lw.	
237										H.	
41										löv.	
88										npf.	
93										108	
97										4	
11										H.	
2										3	
4										11	
14										H.	
238										148	
Összesen :										159 1/4 100 1/2 63	
Kövess haderegcsoport, aug. 25-től kezdve : 2. HADSEREG ⁽²³⁾											
Aug. 25-ig Kövess gyalg. tbk, aug. 25. után nemes Böhm-Ermolli lov. tbk ⁽²⁰⁾											
Aug. 25-ig Kövess gyalg. tbk, aug. 25. után nemes Böhm-Ermolli lov. tbk ⁽²⁰⁾											
Aug. 25-ig Weimelka alezredes, aug. 25. után nemes Mecenseffy tábornok											
VII. 12 - XII. 9										hadtest	
ns. Meisner gy. tbk.										ns. Kövess gy. tbk.	
ns. Terz. társzky lov. tbk.										ns. Kövess gy. tbk.	
ns. Schilhaw-éky ezr.										ns. Zeidler E. ezr.	
17 13										16	
34 13										35	
119										31 16	
43										32 17	
201										Lw.	
38										H.	
1										1	
5										H.	
89										1	
71										menetdandár	
121										1	
35										1	
40										1	
102 1										1	
103 1										1	
105 9										1	
Összesen :										235 1/4 108 1/4 115	

Alakulat		E g y s é g										Gyalog- zászlóalj	Lovas- század	Útveg	Állomáshelye	Nemzetiség	
Hadsergecsoport	Parancsnok	Vezérkari főnök	száma	neve	Parancs- nok	Vezérkari főnök	Száma	neve	parancsnoka								
ns. Kummer lov. tbk.	Göttlicher alezr.								közvetlenek	0	0	3					
			7	lov.					ns. Korda altb.	1	24 ⁴ / ₄	3	Krakkó				
			95	gy. hdt.					ns. Richárd tbk.	19	1	7	Prága				
			106	népf.					Czapp „	16	1	7	Olmütz				
			100	dandár					ns. Mihálcics tbk.	9	1	6	Pozsony		magy.		
összesen :										45	27 ⁴ / ₄	26					
5. HADSEREG																	
lovag Frank Liborius gy. tbk.	nemes Csicsericcs tábornok	XIII.	VIII.	hadtest	bárá Giesl lov. tbk.	bárá Rhemen gy. tbk.	ns. Zaidler ezr. Sinder mann e.	9		ho.	Scheuchenstuel alt.	26	5 ¹ / ₂	18	Prága	Prága	
								21			Przyborsky „						
								36		gyal.	Czibulka „	27 ¹ / ₄	4 ¹ / ₄	15	Zágráb	Zágráb	hor-vát
								4	H.		ns. Sarkotic „						
								13	gy.	dandár	Stracker tbk.	7	2	3			
								11	hegyi		Lawrowsky „	6	1	2	Dolnja Tuzla		
								104	n. gy.		Bekic „	7	1	1	Zágráb		hor-vát
								13	men.		Letovsky „	6	1	0	Zágráb		
összesen :										79 ¹ / ₂	14 ¹ / ₂	39					
6. HADSEREG																	
Potónék tbszgy. egyszersmint a balkáni haderők löpar.	Böltz tábornok	XVI.	XV.	hadtest	nemes Appel gy. tbk.	Wurm gy. tbk.	Mihaljevics e. Loeffen ezredes	1	gyalog	ho.	ns. Bokát altb.	19	1	2	Sarajevo		
								48	ho.		„ Eisler „						
								2	hegyi	dandár	Gabr. tb. k. Moucka						
								13	hegyi		gr. Berchtold ezr.	26 ¹ / ₂	2	14	Spalato		
								1	hegyi		Novák ezr.						
								18	gyal. ho.		Trollmann altb.				Mostar		
								3	hegyi dan.		ns. Pongrácz tbk.	5	1 ⁴ / ₄	2	Spalato		
								47	gyal. ho.		Novák altb.	5	1 ⁴ / ₄	3	Castelnouvo		
								40	h. gy. ho.		Braun „	12	2	8	Székesfehérvár		ma-gyar
								109	n. gy. ddr.		Czeiszberger tbk.	6	0	1	Budapest		
Sarajevo, — Mostar, — Trebinje. Bileca, — Kalinovik, — Arad, Stolac, — Cattaro városrészek.										20 ¹ / ₂	0	1 ²					
összesen :										94	5 ¹ / ₂	53					

Megjegyzés.

¹ Augusztus 20-án még vasuti szállítás alatt.

² Állomáshelye békében Bécs volt.

³ A hadtestparancsnokság csak augusztus 23-án érkezik a déli hadszínhelyről Jaroslauba.

⁴ Augusztus 20-án alakítják.

⁵ Csak augusztus 25-én érkezik a délkeleti hadszínhelyről Lubaczow—Oleszycera.

⁶ A volt m. kir. honvédelmi miniszter.

⁷ Csak augusztus 27-én érkezik meg Medika—Mosciskara a délkeleti hadszínhelyről.

⁸ A dandárok alkalmazásba nem kerültek. A 3. és 4-ik menet- ezreddel közvetlenül intézkedtek.

⁹ Augusztus 23-tól kezdve a 3-ik hadsereghez tartoznak.

¹⁰ Augusztus 23-tól kezdve a 3-ik hadsereghez tartozik még a III., XII. hadtest, 11. gyalog-, 8. lovashadosztály és a 105. népfőlkelő dandár is.

¹¹ A 2-ik hadseregparancsnokság augusztus 25-én érkezik meg a délkeleti hadszínhelyről Stanislauba.

¹² Csak augusztus 27-én érkezett meg a hadtestparancsnokság Zydaczowra a délkeleti hadszínhelyről.

¹³ Csak augusztus 31-én érkezett meg a délkeleti hadszínhelyről Zydaczow—Chodorowra.

¹⁴ Csak szeptember 2-án érkezett meg a délkeleti hadszínhely- ről Zydaczow—Stryjbe.

¹⁵ Csak szeptember 2-án érkezett meg a délkeleti hadszínhelyről Samborba.

¹⁶ Csak szeptember 8-án érkezett meg a délkeleti hadszínhelyről Kaisersdorf—Sambor—Chyrowba.

¹⁷ Csak szeptember 8-án érkezett meg a délkeleti hadszínhelyről Sambor—Chyrowba.

¹⁸ Csak szeptember 9-én érkezett meg a délkeleti hadszínhelyről Stryj—Samborba.

¹⁹ A 2. hadseregparancsnokságnak közvetlenül alárendelt hadtáp- alakulatok és a vonat csak szeptember 6-án érkezik meg a délkeleti hadszínhelyről.

²⁰ Állomáshelye békében Pozsony volt.

²¹ Állomáshelye békében Budapest volt.

²² A 2-ik hadseregből a Balkán hadszínhelyen maradtak: a IX. hadtesthez tartozó therezienstadti osztrák 29. gyaloghadosztály gróf Zedwitz altábornagy parancsnoksága alatt 13. gyalogzászlóalj, 2² lovasszázad, 9 üteg;

az északi 7. gyaloghadosztály báró Lütgendorf altábornagy parancsnoksága alatt 8 zlj., 1 lov. szd., 5 üteg; a 107. nagyváradi ma- gyar népfőlkelő gyalogdandár Breith tábornok parsága alatt 12 zlj., 4 lov. szd., 1 üteg.

²³ Állomáshelye békében Zágráb.

Az osztrák-magyar haderő beosztása mozgósításkor.

Had- test	Gyalog- hadosz- ályok	Lovashad- osztályok	Önálló dandár	Menet dandár	Honvéd menet ezred	Mépfőkező dandár	Hadtest körlet
I.	5. 12 46. L.	7.		1.		106.110	Krakkó
II.	4. 25 13 L.	3. ¹		2.		1. 40.	Bécs
III.	6. 28. 22 L.			3.		105. 112	Grác
IV.*	31.* 32.* H.* 40.* 41.* H.*	10. 5H.*		4.*	1.* 13.*	101 109*	Budapest
V.*	14.* 33.* 37. H.*	2. ²		5.*	7.* 8.* 14.*	100*	Pozsony
VI.*	15.* 27.* 39. H.*			6.*	5.* 6.* 16.*	97*	Kassa
VII.*	17.* 24.* 20. H.* 23 H.*	1.* 11. H.*		7.*	3.* 4.* 15.*	102.* 107*	Temesvár
VIII.	9. 19. 21. L.			8.		95	Prága
IX.	10 29 26. L.			9		36	Leitmeritz
X.	2. 24. 45. L.	6. ³		10.		111	Przemyśl
XI.	11. 30 43 L.	4. 8. 9.		11.		35. 93	Lemberg
XII.*	16.* 35.* 38. H.*			12.*	9.* 10.*	103*	Nagyszében
XIII.	7 36. 42. L.			13	11. 12	104	Zágráb
XIV.	3. 8. 44. L.		88 x Lsch.	14		108	Innsbruck
XV x	1. 48		11. He				Sarajevo
XVI.x	18. 47.		5 He				Raguza
Össze- sen	48	11	3	14	15	20	

Jelmagyarázat: L = Landwehr. H = honvéd. * = magyar csapatok, x = a monarchia minden nemzetiségéből, Lsch = Landesschützen, He = hegyi.

¹ 50%-ban magyar.

² 85%-ban magyar.

³ 25%-ban magyar.

**A magyar-osztrák vezérkar számvetése
az ellenséges erőkről:¹**

Számítottak		A 20-ik			A 30-ik			Megjegyzés
		Orosz mozgósítási napig körülbelül						
		gyalog		lovas		gyalog		
		hadosztályra						
Oroszország	Dnyeszter és Pruth között	4	1-2	8	Ezenkívül a Kelet-poroszországi erők.			
	Podoliában Proskurovnál	10	5	16				
	Wolhyniában Rowónánál	7	2	12				
	Bug és Visztula között	14	4	24				
	Összesen :	35	12-13	60				
Szerbia	1. vonalbeli 6 ho. = 96.000 fegyver							
	2. " 6 ho. = 76.000 "							
	3. " <u>alakulások 100.000 "</u>							
	Összesen : 272.000 fegyver							
Montenegró	40.000 fegyver. (A legutóbbi adatok szerint azonban csak 25.000 fegyver).							

**A német vezérkar számvetése 1910 óta a Keletporoszország
ellen felvonuló erőkről.¹**

Narew hadsereg 5 hdt. 1 tart. ho. $7\frac{1}{2}$ lov. ho. = $11\frac{1}{2}$ $7\frac{1}{2}$.
 Nyemen " 4 " 1 " " $2\frac{1}{2}$ " " = $9\frac{1}{2}$ $2\frac{1}{2}$.
 Összesen: 21 ho. 10 lov. ho.

Megjegyzés: A német vezérkar 1914. július 30-iki számítása szerint az orosz erők már a 16-ik mozgósítási nap (augusztus 15-én) hadműveletekre készen állhattak.

¹ Conrád IV. kötet 308. lap és Kriegsarchiw, Wien, Kiszling alezredes tanulmánya.

² Reishcarchiw II. kötet 50. lap.

A keleti hadszínhelyen működő német haderők hadrendje.

8. hadsereg.

Parancsnok: von Prittwitz és Gaffron vezérezredes 1914 augusztus 22-ig.
von Beneckendorff és von Hindenburg vezérezredes
augusztus 22-től.
Vezérkari főnök: gróf von Waldersee tábornok 1914 augusztus 22-ig.
Ludendorff tábornok 1914 augusztus 22-től

I. hadtest.

(24 zlj., 8 lov. szd., 32 üteg [176 löveg]).

Parancsnok: von François gyalogsági tábornok.
Vezérkari főnök: Schmidtsecki Schmidt báró ezredes.
1. *gyaloghadosztály:* von Conta altábornagy 12. zlj., 4. lov. szd.,
12 üteg.
2. *gyaloghadosztály:* von Falk altábornagy 12 zlj., 4. lov. szd.,
12 üteg.
Gyalogtüzérség: 1 osztály; aug. 27-től 1 osztály még a thorn-i
vártól is beosztva.
3 *utász század.*
14. *tábori repülőosztály* = 6 légjárómű.

XVII. hadtest.

(24 zlj., 8 lov. szd., 28 üteg [160 löveg]).

Parancsnok: von Mackensen lovassági tábornok.
Vezérkari főnök: von Duncker alezredes.
35. *gyaloghadosztály:* Hennig altábornagy 12 zlj., 4 lov. szd.,
12 üteg.
36. *gyaloghadosztály:* von Heineccius altábornagy 12 zlj., 4 lov.
szd., 12 üteg.
Gyalogüzérség: 1 osztály; aug. 19–21-ig még 1 osztály a
königsbergi várból is beosztva.
3 *utász század.*
17. *tábori repülőosztály* = 6 légjárómű.

XX. hadtest.

(25 zlj.,¹ 8 lov. szd., 28 üteg [160 löveg]).

Parancsnok: von Scholtz tüzérségi tábornok.
Vezérkari főnök: Hell ezredes.
37. *gyaloghadosztály:* von Staabs altábornagy 12. zlj., 4 lov.
szd., 12 üteg.
41. *gyaloghadosztály:* Sontag vezérőrnagy 12 zlj., 4 lov. szd.,
12 üteg.
Gyalogüzérség: 1 osztály; IX/1-től még 1 osztály a thorn-i várból.
3 *utász század.*
15. *tábori repülőosztály* = 6 légjárómű.

¹ Szeptember 8-tól még 1 vadász zlj. beosztva.

I. tartalékhadtest.

(26 zlj., 6 lov. szd., 16 üteg [88 löveg]).

Parancsnok: von Below Otto altábornagy.

Vezérkari főnök: gróf von Posadowsky-Wehner ezredes

1. tartalékhadosztály: von Förster altábornagy 13 zlj. 3 lov. szd., 6 üteg.

36. tartalékhadosztály: Krüge vezérőrnagy 13 zlj., 3 lov. szd., 6 üteg.

Gyalogtüzérség: 1. osztály Königsbergből, IX/1-től $\frac{1}{2}$ osztály Thornból, IX/3-tól még $\frac{1}{2}$ osztály Marienburgból.

2 utász század.

37. tábori repülőosztag, csak IX/1-től (6 légjárómű).

3. tartalékhadosztály: von Morgen altábornagy 12 zlj., 3 lov. szd., 6 üteg (36 löveg), 1 utász szd.

1-ső magasabb landwehr parancsnokság¹: Goltz landwehr hadosztály:

Parancsnok: báró von der Goltz altábornagy 12 zlj., 4 lov. szd., 4 üteg (20 löveg).

6. landwehr dandár: Krahmer vezérőrnagy. 6 zlj., 3 lov. szd., 2 üteg (12 löveg).

70. landwehr dandár: Breithaupt vezérőrnagy. 6 zlj., 6 lov. szd., 2 üteg (12 löveg).

1. lovashadosztály: Brecht vezérőrnagy 1 zlj., 24 lov. szd., 3 üteg (12 löveg).

Légi erők: 16 tábori repülőosztag, 4 vár repülőosztag (Posen). 1 Schütte-Lanz-féle kormányozható léghajó (az osztrák-magyar hadvezetőség rendelkezésére). 1 Zeppelin-féle kormányozható léghajó (augusztus végén Mlava-nál lelőtték).

A thorni várból a főtartalék:

35. tartalék hadosztály: von Schmettau altábornagy 12 zlj., 3 lov. szd., 8 üteg. 1 utász szd.

A kulmi, graudenz-i és marienburg-i várakból:

a graudenz-i főtartalék: von Semmern vezérőrnagy. 6 zlj., 1 lov. szd., 4 üteg (22 löveg), 1 utász szd., 6 vár repülőosztag

A königsbergi várőrség:

Parancsnok: von Pappritz altábornagy.

Vezérkari főnök: Nehbel alezredes.

Főtartalék: Brodrück altábornagy. 11 zlj., 6 lov. szd., 9 üteg (46 löveg), 1 utász szd.

Egyéb őrség: 16 $\frac{1}{2}$ zlj., 3 $\frac{1}{2}$ lov. szd., 57 üteg (különféle lövegek) 2 utász zlj. és 6 landwehr pót- és népfölkelő utász szd., 5 vár repülőosztag és 1 Zeppelin-féle kormányozható léghajó.

2. landwehr dandár: báró Lupin ezredes. 5 zlj., 2 lov. szd., 2 üteg (12 löveg).

Boyen erőd (Lötzen):

Parancsnok: Busse ezredes. 4 $\frac{1}{2}$ zlj., 1 lov. szd., 8 üteg.

A hadsereg hadtápkörletéből augusztus 30 és 31-én átmenetileg kivontak von Heuduck altábornagy parancsnoksága alatt 5 zlj.-at, 1 lov. századot, 1 tábori üteget (pót- és népfölkelő csapatok).

Szeptember első napjaitól kezdve. Gárdatartalék hadtest.

(26 zlj., 6 lov. szd., 28 üteg [160 löveg]).

Parancsnok: von Gallwitz tüzérségi tábornok.

Vezérkari főnök: von Bartenwerffer ezredes.

¹ csak VIII/27-től kezdve érkezik be.

- 3 gárda gyaloghadosztály : von Bonin altábornagy.
 1 gárdatartalék : Albrecht vezérőrnagy.
 Gyalog tüzérség : 1 osztály.
 3. utász század.

XI. hadtest.

(24 zlj., 6 lov. szd., 30 üteg [168 löveg]).

- Parancsnok : von Plüskow gyalogsági tábornok.
 Vezérkari főnök : von Sauberzweig ezredes.
 22. gyaloghadosztály : Dieffenbach vezérőrnagy. 12 zlj., 3 lov. szd.,
 12 üteg.
 38. gyaloghadosztály : Wagner altábornagy. 12 zlj., 3 lov. szd., 12 üteg.
 Gyalog tüzérség : 1 1/2 osztály.
 3. utász század.
 28 repülőosztag.
 8. lovas hadosztály : gróf von der Schölenburg. 0 zlj., 24 lov. szd.,
 3 üteg = 12 löveg.

A poseni várból a főtartalék :

- Parancsnok : gróf Bredow vezérőrnagy. 9 zlj., 1 lov. szd., 8 üteg, (36
 löveg, 1 utász szd.

Szeptember közepétől kezdve :

- 3-ik magasabb lovas parancsnokság (lovas hadtest).
 Parancsnok : lovag Frommel lovassági tábornok.
 Vezérkari főnök : von Meisz alezredes.
 1. és 8. lovashadosztály ; (lásd előbb).

A hadseregparancsnokságnak még alárendelve:

Landwehr hadtest.

(34 zlj., 12 lov. szd., 12 üteg [72 löveg]).

(Szeptember elejétől az osztrák-magyar 1. hadsereghez beosztva.)

- Parancsnok : von Woyrsch gyalogsági tábornok.
 Vezérkari főnök : Heye alezredes.
 3. landwehr hadosztály : báró König altábornagy.
 4. landwehr hadosztály : von Wegerer altábornagy.
 Gyalog tüzérsége nincs.
 2 utász pót század.
 1 légjárómű.

A hadtestparancsnokságok helyén működő magasabb parancsnokságok.

- VI. hadtest. Breslauban a breslaui és glatzi várakkal.
 V. „ Posenben a glogaui és poseni várakkal.
 II. „ Stettinben a svinemüdei várral.
 XVII. „ Danzigban a thorni, kulmi, graudenzi, marienburgi és
 danzigi várakkal
 XX. „ Allensteinben a boyeni (Lötzen) erőddel.
 I. „ Königsbergben a königsbergi és pillauai várakkal.

1 A vadász zlj.-t IX/8-án a XX. hadtesthez osztották be.

Az orosz hadsereg hadrendje 1914 augusztus—szeptember havában.

Legfelsőbb hadúr: II. Miklós, Oroszország cárja.

Legfelsőbb hadvezetőség: A szárazföldi és tengeri összes haderők főparancsnoka: Nikolajevics Miklós orosz nagyherceg, lovassági tábornok.

Vezérkari főnök: Januskevics altábornagy.

Az északnyugati arcvonal hadseregcsoportja: 1914 VIII/26-án (tannenbergi csata 1. napján) 22 gyaloghadosztály, 11 $\frac{1}{2}$ lov. hadosztály = 354 zlj., 331 lov. század, 198 üteg (1428 löveg). 1914. szeptember 10-ig: 34 $\frac{1}{2}$ gyaloghadosztály, 11 $\frac{1}{2}$ lov. hadosztály = 562 zlj., 389 lov. szd., 268 üteg (= 1980 löveg).

Főparancsnok: Shilinski lov. tábornok.

IX/16-tól kezdve: Ruszki gyalogsági tábornok.

Vezérkari főnök: Oranovski altábornagy.

1. hadsereg.

9 $\frac{1}{2}$ gyaloghadosztály, 5 $\frac{1}{2}$ lov. hadosztály = 156 zlj., 140 lov. szd., 90 üteg (= 648 löveg).

Parancsnok: von Rennenkampf lovassági tábornok.

Vezérkari főnök: Mileant altábornagy.

IX/11-től kezdve Bajov vezérőrnagy.

II. hadtest: (eleinte a 2. hadseregnél) Scheidemann lovassági tábornok, VIII/31-én a 2. hadsereg parancsnoka lesz. VIII/31-től kezdve: Sijussarenko altábornagy. 26 és 43. hadosztály.

III. hadtest: Japancsin csalogsági tábornok, 26. és 43. gyaloghadosztály.

IV. hadtest: Aliev tüzérségi tábornok 30. és 40. gyaloghadosztály

XX. hadtest: (eredetileg a 4. hadsereghez számv. Smirnov gyalogsági tábornok.

5. lövész dandár: 56 gyalog (tartalék) ho. a 73. tüzér (tartalék) dandárral.

1. gárda lovas ho.: Kasnakov altábornagy.

2. gárda lovas ho.: Rauch altábornagy.

1. lovas ho.: Romeiko-Gurkó altábornagy. — IX/7-én a ho.-t a 10. hadsereghez osztották be.

2. lovas ho.: Nahicsevanski Hussein khán altábornagy.

3. lovas ho.: Belgard altábornagy.

1. önálló lovasdandár.

1. nehéz tüzérdandár.

Repülőosztag

Határőrség 16 gyalog és 16 lovas határőr század.

Erősítés IX/10-ig 7 gyaloghadosztály = 112 zlj. 50 lov. szd., 30 üteg (= 300 löveg) a várőrségek és a hadosztály lovasság is beleszámítva.

XXVI (tartalék) hadtest: Gerngrosz gyalogsági tábornok; 53., 56. gyalog (tartalék) ho.

54., 57., 68., 72., 73., 76. gyalog (tartalék) hadosztály.

2. hadsereg.

10 $\frac{1}{2}$ gyaloghadosztály, 3 lovashadosztály = 166 zlj., 111 lov. szd., 88 üteg (= 636 löveg).

Parancsnok: Samsonov lovassági tábornok (VIII/30-án elesett Tannenbergnél.) VIII/31-től Scheidemann lovassági tábornok.

Vezérkari főnök: Postovski vezérőrnagy.

I. hadtest: Artamanov gyalogsági tábornok; VIII/28-től kezdve Duschke-

- vics altábornagy; 22. és 24. gyaloghadosztály (augusztus végéig mindkét hadosztálytól 1—1 ezred Varsónál).
- VI. *hadtest*: Blagovjeschcsenski gyalogsági tábornok, szept. 12-től Balujev altábornagy.
- XIII. *hadtest*: (Tannenbergnél megsemmisült). Klujev altábornagy: 1. és 36. gyaloghadosztály
- XV. *hadtest*: (Tannenbergnél megsemmisült) Martos gyalogsági tábornok; 6. és 8. gyaloghadosztály.
- XXIII. *hadtest*: (Felerészben Tannenbergnél megsemmisült) Kondratovics gyalogsági tábornok, 3. gárda gyaloghadosztály, 2. gyaloghadosztály.
1. *lövész dandár*.
4. *lovashadosztály*: Tolpygo altábornagy.
6. *lovashadosztály*: Roop „
15. *lovashadosztály*: Ljubomirov „
2. *nehéz tüzérdandár*,
Repülő osztag.
- Határőrség: 23 gyalog és 23. lovas szd.
- Erősítés szept. 10-ig: 3 gyaloghadosztály = 76 zlj., 32 lov. szd. 18 üteg (= 144 löveg) a várőrségek és 4 hadosztálylovasság is beleszámitva 59., 77. és 79. gyalog (tartalék) hadosztályok szept. 5-től kezdve az 59. és 77. gyaloghadosztályokat a varsói csoporthoz osztják be.

9. hadsereg.

(Lásd a délnyugati arcvonal hadseregcsoportnál is.)

Felállítás alatt; augusztus végén a délnyugati arcvonal hadseregcsoporthoz osztják be. Eleinte csak 2 gyalog, 3 lovashadosztály = 32 zlj., 80 lovasszárad, 20 üteg (144 löveg).

Parancsnok: Lecsizki gyalogsági tábornok.

Vezérkari főnök: Guljevics altábornagy.

Gárdahadtest: Besobrasov lovassági tábornok. 1. és 2. gárda gyaloghadosztály.

1. hadtest a 2-ik hadseregnek átadva, ebből csak 2 ezred maradt a 9. hadsereg rendelkezésére Varsónál

XVIII. *hadtest*: aug. 25-én a délnyugati arcvonal hadseregcsoporthoz osztatott be.

5. *lovashadosztály*: Moritz altábornagy.

Kaukázusi *lovashadosztály*: szept. 5-én a varsói csoporthoz osztják be, Charpentier altábornagy.

Az 1. gárda *lovashadosztály* 3. *dandára*: szeptember 5-én a varsói csoporthoz osztják be.

Turkesztáni *kozák dandár*

10. hadsereg.

Csak szept. 10-től kezdve.

4 $\frac{1}{2}$ gyaloghadosztály, 1. *lovashadosztály* = 72 zlj., 38 lovasszárad, 33 üteg (= 252 löveg). Tervezett állomány: 7 $\frac{1}{2}$ gyaloghadosztály, 1 $\frac{1}{2}$ *lovashadosztály* = 120 zlj., 62 lovasszárad, 56 üteg (= 426 löveg).

Parancsnok: Flug gyalogsági tábornok

Vezérkari főnök: Markov altábornagy

XXII. *hadtest*: báró von den Brinken altábornagy. 1., 2., 3. és 4. finn *lövész dandár*.

III. *szibériai hadtest*: Radkevics gyalogsági tábornok 7. és 8. szibériai *lövészadosztály*.

I. *Turkesztáni hadtest*: Jerofejev gyalogsági tábornok, 1. turkesztáni

lövészdandár, 2. és 3. turkesztáni lövészdandár még vasúti szállítás alatt

II. Kaukázusi hadtest: Még vasúti szállítás alatt.

I. lovas hadosztály: Romeiko-Gurgo altábornagy. Szept. 7-én az 1. hadseregtől osztják be

4. önálló lovas dandár: Még vasúti szállítás alatt.

Varsói csoport.

Szeptember 5-én a 2-ik és 9-ik hadsereg részeiből alakítják.
2 gyalog ho., 1 $\frac{3}{4}$ lov. ho.

Parancsnok: Olchovszki gyalogsági tábornok.

XXVII. (Tartalék) hadtest:

59. és 77. gyalog (tartalék) hadosztály a 2-ik hadseregtől.

Kaukázusi lovas hadosztály: Charpentier altábornagy a 9-ik hadseregtől.

Az 1. gárda lov. ho. 3 ddra a 9. hadseregtől.

1. Astracháni kozák ezred a 9-ik hadseregtől.

A délnyugati arcvonali hadseregcsoportja.

1914 szeptember 10-én állott: 51. gyaloghadosztály, 21. lov. hadosztály = 823 $\frac{1}{2}$ zlj. 690 lov. szd 417 üteg (3060 löveg.)

Főparancsnok: Ivanov tüzérségi tábornok.

Vezérkari főnök: Alexejev altábornagy.

3. hadsereg.

11 gyalog hadosztály, 4 lov. hadosztály = (határőrség nélkül)
176 zlj., 129 lov. szd 93 üteg (= 672 löveg.)

Parancsnok: Szept. 16-ig Ruszki gyalogsági tábornok.

Vezérkari főnök: Dragomirov altábornagy.

IX. hadtest: 5. és 42. gyalog hadosztály.

X. hadtest: 9. és 31. gyalog hadosztály

XI. hadtest: 11. és 32. gyalog hadosztály.

XXI. hadtest: 33. és 44. gyalog hadosztály.

(III. Kaukázusi hadtest) a 4. hadsereghez osztják be.

58., 69., 78. gyalog (tartalék) hadosztályok.

9., 10., 1. lovas hadosztály.

3. kaukázusi kozák hadosztály.

4. nehéz tüzérdandár.

Határőrség: Adataim nincsenek.

4. hadsereg.

10 gyaloghadosztály, 2 $\frac{1}{2}$ lov. hadosztály = 163 $\frac{1}{2}$ zlj., 108 lov. szd 84 üteg (= 606 löveg.)

Parancsnok: Szept. 4-ig báró Salza gyalogsági tábornok, szept. 4-től Evert gyalogsági tábornok.

Vezérkari főnök: Gutor vezérőrnagy

Gárda hadtest: (Előzőleg a 9-ik hadseregnél) 1. és 2. gárda gyalog ho.

Gránátos hadtest: 1. és 2. gránátos hadosztály.

XIV. hadtest: Szept. 3-tól kezdve a 9-ik hadseregnél

XVI. hadtest: 41. és 47. gyalog hadosztály.

III. Kaukázusi hadtest (eredetileg a 3. hadsereghez lett volna beosztva).
21. és 52. hadosztály.

2. lövész dandár: Csak szept. 3-ig, ekkor a 9-ik hadsereghez osztják be.
80., 82., 83. gyalog (tartalék) hadosztály: A 80. hadosztályt szept. 3-án a 9. hadsereghez osztják be.

8., 13. és 14. lovas hadosztály: Mindhármát szept. 3-án a 9. hadsereghez osztják be.

Önálló gárda lovas dandár:

3. Don-kozák és Ural-kozák hadosztály (II. vonalbeli alakulás).

3 nehéz tüzérdandár.

Határőrség: 14 gyalog század és 14 lovas század.

5. hadsereg.

11 gyalog hadosztály, 5 lovas hadosztály = 180 zlj. 174 lovas szd. 95 üteg (= 684 löveg).

Parancsnok: Plehve lovassági tábornok.

Vezérkari főnök: Müller vezérőrnagy.

V. hadtest: 7. és 10. gyalog hadosztály.

XVII. hadtest: 3. és 35. gyalog hadosztály.

XIX. hadtest: 17. és 38. gyalog hadosztály.

XXV. hadtest: 3. gránátos és 46. gyalog hadosztály.

61., 70. és 81. gyalog (tartalék) hadosztály. A 81. gyalog hadosztály Brest-Litovsk biztonsági őrsége.

55. gyalog (tartalék) hadosztály: Eleinte valószínűleg mint biztonsági őrség Moszkvában, vagy Brest-Litovskban maradt vissza, ahonnan később az északnyugati arcvonala szállították.

7. lovas hadosztály.

Összetett lovas hadosztály: 2. és 3. önálló lovas dandárokból.

1. Don-kozák hadosztály.

4. és 5. Don-kozák hadosztály (II vonalbeli alakulás)

5. nehéz tüzérdandár.

Határőrség: 17 gyalog és 17 lovas század

8. hadsereg.

12 gyalog hadosztály, 5 lovas hadosztály = határőrség nélkül 192 zlj 155 lovas század, 90 üteg (= 684 löveg).

Parancsnok: Brussilov lovassági tábornok.

Vezérkari főnök: Lomnovski vezérőrnagy.

VII. hadtest: 13. és 34. gyalog hadosztály.

VIII. hadtest: 14. és 15. gyalog hadosztály.

XII. hadtest: 12. és 19. gyalog hadosztály.

XXIV. hadtest: 48. és 49. gyalog hadosztály.

3. és 4. lövész dandár.

60., 65. és 71. gyalog (tartalék) hadosztály.

12. lovas hadosztály.

2. összetett kozák hadosztály.

1. és 2. Kubani és 1. Terek kozák hadosztály. (II. vonalbeli alakulás).

Határőrség: Adataim nincsenek.

9. hadsereg.

Augusztus végéig az északnyugati arcvonalon 7 gyalog hadosztály, 4½ lovas hadosztály = 112 zlj. 124 lovas szd. 55 üteg (= 414 löveg).

Parancsnok: Lecsizki gyalogsági tábornok.

Vezérkari főnök: Guljevics altábornagy.

XIV hadtest: 18. és 45. gyalog hadosztály.

XVIII. hadtest: 23. és 37. gyalog hadosztály.

Gárda és 2. lövész dandár. A 2. lövész dandár szept. 3-ig a 4-ik hadseregnél.

75. gyalog (tartalék) hadosztály: Ivangorod védőrsége,

81. gyalog (tartalék) hadosztály: Szept. 3-ig a 4. hadseregnél.

5., 8., 13. és 14. lovas hadosztály: A 8., 13. és 14. lovas hadosztály szept. 3-ig a 4. hadseregnél.

Turkesztáni kozák dandár.

Ezekon kívül még rendelkezésre állott:

Az eredeti 6. hadsereg maradványa Szt. Pétervárott.

4 gyalog hadosztály, 1 lovas hadosztály = 64 zlj. 36 lovas szd. 26 üteg
(= 204 löveg).

Parancsnok: van der Bliet tüzérségi tábornok.

Vezérkari főnök: herceg Jengalics, altábornagy.

(XVIII. hadtest: A 9-ik hadsereghez osztják be.)

XXII. hadtest: A 10-ik hadsereghez osztják be.

50. gyalog hadosztály.

67., 74. és 84. gyalog (tartalék) hadosztály.

Orenburgi kozák hadosztály. (II. vonalbeli alakulás).

Az eredeti 7. hadsereg maradványa Odesszánál.

3 gyalog hadosztály, 1½ lov. ho. = 48 zlj. 21 lovas szd. 18 üteg
(= 144 löveg.)

Parancsnok: Nikitin tüzérségi tábornok.

Vezérkari főnök: Wasiljev altábornagy.

62., 63. és 64. gyalog (tartalék) hadosztály.

Kirimi lovas ezred és a 7. Don-kozák ezred.

Még köteléken kívül.

19 gyalog hadosztály, 4½ lovas hadosztály = 310 zlj. 173 lovas szd.
162 üteg (= 1176 löveg).

I. kaukázusi hadtest: A kisázsiai határon.

II. turkesztáni hadtest.

I. szibériai hadtest.

II.

IV.

V.

11. szibériai lövész hadosztály.

12.

13.

14.

1. kaukázusi lövész dandár.

2.

6.

55. gyalog (tartalék) hadosztály. (Lásd előbb az 5. hadseregnél).

66.

18. egyes kozák (Plasztun) zászlóalj.

1. kaukázusi kozák hadosztály.

2.

½ turkesztáni kozák hadosztály.

Kaspi tengerentúli lovas dandár.

Szibériai lovas dandár.

Transbaikáli lovas dandár.

Usori lovas dandár.

2. szibériai nehéz tüzér dandár.

A hadrendek sematikus összehasonlítása.

Kötélék		Magyarország-Ausztria	Németország	Oroszország
H a d t e s t	hadoszt.	2 közös és 1 honv. v. landwehr	2 hadosztály	2 hadosztály
	hadtest lovasság	—	—	1 lovasezred
	hadtest tüzérség	1 nehéz tarack-osztály à 2 üteg à 4 15 cm-es tarack	1 nehéz tüzérezr. à 4 üteg à 4 15 cm-es nehéz tábori tarack	1 tábori tarackos osztály à 2 üteg à 6 12 centiméteres tarack
	zászlóalj	kb 42	24—(26) ¹	kb. 32
	lovasszd.	4	8—(6) ¹	kb. 6
	lőveg	50	160 (72) ¹	kb. 108
G y a l o g h a d o s z t á l y	zászlóalj	à 2 dandár à 2 ezred à 3—4 zlj. összesen 12—16 zászlóalj.	2 dandár à 2 ezred à 3 zlj. ¹ összesen 12 (13) zászlóalj.	2 dandár à 2 ezr à 4 zlj. összesen 16 zlj.
	géppuska	minden zlj.-nál 1 gp. osztag à 2 gp. összesen 24—32 géppuska	minden ezrednél 1 gp. szd à 6 gp. összesen 24.	ezredenként 8 gp. összesen 32
	lovasszd.	2	1 lovasezred à 4 lovasszárad összesen 4. (3) ¹	külön hadosztály lovasság nincs. A hadtest lovasságából esik 3 lovasszárad
	lőveg	1 táb. ágyusezred à 5 üteg à 6 ágyu.; 1 táb. tarackoszt. à 2 üteg à 4 lőveg. összesen 42 lőveg.	1 tüzér ddr. à 2. ezr. à 2 oszt. à 3 üteg à 6 lőveg összesen 72 lőveg	1 tüzér dandár à 6 üteg à 9 lőveg össz. 48 lőveg

¹ A tartalékalakulást jelenti

A magyar-osztrák hadseregek hadrendje. 1914 október elején.

1. hadsereg. Dankl Viktor lovassági tábornok,

Vezérkari főnök: Kochanovszki tbk.

7. lov. ho. Korda altábornagy	1 — 24 — 3
3. „ „ Brudermann altb.	0 — 24 — 3
I hdt br. Kirchbach lov. tbk.	47 1/2 — 9 — 32
vez. főnök Demus ezredes.	
46. landw. gyalog ho.: Brandtner tábornok.	
5. gyalog ho.: Scotti altábornagy	
12. gyalog ho.: Kestranek altábornagy;	
35. osztrák népf. gyalogdandár: Münzel tábornok:	
1. lengyel gyalogezred: Sosukowski ezredes;	
37. honv. gyalog ho. Wieber altb.	34 — 5 — 13
106. osztr. népf. gyalog ddr.: Richárd tbk.	
100. magyar népf. gyalog ddr.: Mikolics tbk;	
V. hadtest Puhallo tábornok	34 3/4 — 6 — 22
vez. főnök: Sallagar ezredes:	
14. gyalog ho.: Martiny altábornagy;	
33 „ „ Rebracha altábornagy;	
1 osztr. nép gyalog dandár: Brauner ezredes;	
X. hadtest: Meixner lov. tábornok	38 — 11 — 26
vez. főnök: Kralowetz ezredes;	
2. gyalog hadosztály: Liposcai altábornagy;	
24 „ „ Langer altábornagy;	
45. landw. gyalog ho.: Smekal tábornok;	
9. lov. ho. br Hauer altábornagy	0 — 24 — 3
43. landw. gyalog ho. Schmidt altábornagy	16 — 2 — 8
101. magyar népf. dandár Siegler tábornok	5 — 1 — 1
110 osztrák népf. dandár Matasic „	5 — 0 — 1
Összesen:	181 — 106 — 111

Megjegyzés: I—24—3 = 1 zlj. 24. lov. szd. 3 üteg, zlj-ak ereje = 800–1000 ember, lov. szd. ereje = 80–100 lovas, könnyű üteg ereje = 5–6 löveg, nehéz üteg ereje = 4 löveg.

4. hadsereg. József Ferdinánd főherceg lov. tábornok.

Vezérkari főnök: Krausz Rudolf tábornok.

2. lov. ho. Ziegler altábornagy	0 — 23 — 3
6. „ „ Wittmann altábornagy	0 — 24 — 3
10. lov. ho. Loserth tábornok	0 — 21 — 3
11. honv. lov. ho. br Nagy	0 — 24 — 3
II. hdt. br. Kirchbach altábornagy	40 — 7 — 33
vezérkari főnök: ns. Szeptycki;	
4. gyalog. ho.: Stöger-Steiner altábornagy;	
25. gyalog ho.: Péter Ferdinánd főherceg altábornagy:	
13. landw. gyalog ho.: Kreysa altábornagy	
XVII. hadt. Kritek altábornagy	31 — 4 — 16
vezérkari főnök: Lerch ezredes;	
19. gyalog ho.: Lukás altábornagy;	
41. honv. gyalog ho.: Nikic altábornagy	
VI hdt. Arz altábornagy	39 — 8 — 28
vezérkari főnök: Huber ezredes;	
15. gyalog ho.: Schenk altábornagy;	

27. „ „ Kosak tábornok ;	
39. hov. ho. : Hadffy altábornagy ;	
XIV. hdt. Rotz altábornagy	30 — 4 — 19
vezérkari főnök : Göttlicher ezredes ;	
3. gyalog ho : Schneider altábornagy ;	
8. gyalog ho : Fabini tábornok.	
Összesen :	140 — 155 — 108

3. hadsereg. Boroëvic gyal. tábornok.

Vezérkari főnök : Boog tábornok.

4. lovas ho. Berndt tábornok	0 — 17 — 3
IX. hdt. Friedel tábornakszernagy	32 — 5 — 22
vezérkari főnök : Kramer ezredes ;	
10. gyal. ho. : Hordt altábornagy ;	
26. landw. gyal. ho. : Lischka altábornagy ;	
XI. hdt. Ljubic altábornagy	32½ — 7 — 18
vezérkari főnök : Riml ezredes ;	
11. gyal. ho. : Pokorny altábornagy ;	
30. „ „ Kaiser „	
III. hdt. Colerus lov. tábornok	41 — 7 — 24
vezérkari főnök : Müller ezredes ;	
6. gyal. ho. : Gelb altábornagy ;	
22. landw. gyal. ho. : Schmidt-Fussina tb. ;	
28. gyalog ho. : Králicsek altábornagy.	
88. lövész ddr. herceg Schönburg altábornagy	10 — 3 — 5
44. landw. gyal. ho. Tschurtschen haler tbk.	11 — 2 — 8
Összesen :	126½ — 41 — 80

2. hadsereg. Böhm-Ermolli lov. tábornok.

Vezérkari főnök : Mecenséffy tbk. szept. 23-ig, azután dr. Bardolff ezr.

XII. hadtest Kövess lov. tábornok	33 — 4 — 20
vezérkari főnök : Zeidler ezredes ;	
16. gyal. ho. : Schariczter tábornok ;	
35. gyal. ho. : Fox altábornagy ;	
105. osztrák népf. gyal. ddr. : Dieterich tbk.	
VII. hadtest Fail-Grieszler altábornagy	52 — 8 — 23
vezérkari főnök : Schilhawsky ezredes ;	
17. gyal. ho. : Henriquez altábornagy ;	
34. gyal. ho. : Krautwald altábornagy ;	
20. honvéd gyal. ho. : Csanády altábornagy ;	
103. magyar népf. gyal. ddr. : Hannel tbk. ;	
IV. hadtest Tersztyánszky lov. tábornok	56 — 9 — 28
vezérkari főnök : Benesch ezredes ;	
31. gyal. ho. : József főherceg altábornagy ;	
32. „ „ Goiginger Lajos altábornagy ;	
38. honv. gyal. ho. : Karg altábornagy ;	
40. osztrák népf. gyal. ddr. : Kroupa ezredes ;	
102. magyar népf. gyal. ddr. : Planck tbk..	
1. lov. ho. br. Peteani tábornok	0 — 20 — 2
5. honv. lov. ho. : br. Apor tábornok	0 — 24 — 1
8. lov. ho. : Lehmann altábornagy	0 — 24 — 2 ½
Összesen :	141 — 89 — 76 ½

Báró Pflanzter lov. tábornok seregcsoportja.

Vezérkari főnök : Soós ezredes.

Pflanzter lov. tbk. október elején átvette a főparancsnokságot az

Erdélyben levő összes erők és a munkácsi katonai parancsnokság következő csapatai felett:

munkácsi katonai parancsnokság	23	—	2	—	4
gr. Attems altábornagy csoportja	10	—	0	—	0
Schuller tbk. (7. népf. hadtáp zlj)	3	—	0	—	0
Fischer alezredes csoportja (csendőrök)	6	—	3	—	0
Összesen:	42	—	5	—	4

Pflanzer lov. tábornok emez erőkkel elzárja a Kárpátok gerincét és Máramarosszigetnél visszadobja a betört oroszokat.

Október 20-ig a Dnyeszter felé való támadásra alkalmas seregcsoporthot szervez, amelynek hadrendje a következő:

Báró Pflanzer-Baltin seregcsoporthja.

Vezérkari főnök: Soós ezredes.

55. gyalog ho: Hofmann tbk.					
12. népf. ddr.	32	—	1 1/2	—	9 1/2
lengyel légio	9	—	2 1/2	—	4
52. gyal. ho.: Schreitter altb.	8	—	1/2	—	2
56. " " gr. Attems "	6	—	1 1/2	—	2
54. " " Schultheisz "	9	—	2	—	4
Fischer alezredes csoportja	7	—	1/4	—	1 1/2
Összesen:	71	—	8 1/4	—	23

Przemysl: Kusmanek altábornagy.

23. honv. gyal. ho.: Tamássy altábornagy	18	—	2	—	3
97. magyar népf. gyal. ddr.: Weber tábornok	12	—	3	—	1
93. osztrák " " " Kaltnecker tábornok	4	—	1	—	1
108 osztrák " " " Martinek ezredes	6	—	1	—	1
111. " " " Waitzendorfer tbk	10	—	1	—	1
Nickl tábornok csoportja	4	—	0	—	0

Krakkó: Kuk altábornagy: 16 — 1 — 1

36. osztrák népf. gyal. ddr.: Maulik tábornok;	
95 " " " Piasecky tábornok.	

Ö s s z e s e n:

1 hadsereg	=	181	—	106	—	111
2. "	=	141	—	89	—	76 1/2
3. "	=	126 1/2	—	41	—	80
4. "	=	140	—	115	—	108
Pflanzer seregcsoporth	=	4	—	5	—	4
Összesen:		630 1/2	—	356	—	379 1/2

Az orosz haderő hadrendje a lodzi és limanovai hadjáratban.¹

Legfelsőbb hadur: II. Miklós orosz cár.

Legfelsőbb hadvezetőség:

az összes orosz szárazföldi és tengeri haderő legfelsőbb parancsnoka: Nikolajevics Miklós nagyherceg, lovassági tábornok,
a vezérkar főnöke: Januskevics altábornagy.

Az északnyugati arcvonal seregszoportja:

Főparancsnok: Russki gyalogsági tábornok.

10. hadsereg: Szievers tábornok.

III., XX., XXII., XXVI., II., kaukázusi és III. szibériai hadtestek.

1. hadsereg: Rennenkampff lovassági tábornok.

VI., I. turkesztáni, V. és VI., szibériai hadtestek.

2. hadsereg: Scheidemann tábornok

I., II., IV., XXIII. és II. szibériai hadtestek, — Novikov (8., 14. lov. hadosztály) és Charpentier (kaukázusi lov. hadosztály) tábornokok lovassága.

5. hadsereg: Plehve tábornok.

V., XIX. és I. szibériai hadtestek.

4. hadsereg: Evert tábornok, csak nov. 18-ig. E naptól kezdve a délnyugati arcvonal parancsnokságnak rendelik alá.

XVI., XVII. a gránátos és a III. kaukázusi hadtestek.

A délnyugati arcvonal seregszoportja.

Főparancsnok: Ivanov tüzérségi tábornok.

Vezérkari főnök: Alexejev altábornagy.

4. hadsereg: mint fent november 18-tól kezdve.

9. hadsereg: Lecsiczy tábornok.

Gárda, XIV. és XXV. hadsereg.

3. hadsereg: Dimitriev Radko tábornok.

IX, X., XI., XXI. és XVIII. hadtestek.

11. hadsereg: Szelivanov tábornok

VII., XXVIII., XXIX. és XXX. hadtestek.

8. hadsereg: Bruszilov tábornok.

VIII., XII., XXIV. hadtestek.

Összesen:

1. és 10. hadsereg . . .	30 hadosztály
2., 5., 4. és 9. hadsereg .	40 "
3., 8., 11. hadsereg . . .	25 "

Összesen: 95 hadosztály.

Kaukázusi arcvonal: összesen 68. zlj., 48. szotnya, 184 löveg.

Kaukázusi hadsereg: Voronzov-Daskov gróf tábornok.

1 kaukázusi hadtest (20—39. hadosztály).

66 gyaloghadosztály

2. kaukázusi lövész dandár.

1., 2. Plastun dandár.

1., 2. kozák hadosztály

Megjegyzés: Minden hadseregben volt 1-2 lovashadosztály. — A hadtestek többnyire 2 tábori és 1 tartalékhadosztályból állottak.
— E hadosztályban átlag 16 zászlóalj volt

¹ Daniloff 325., 328., 334—5., 341. és 391. lapoldalán foglaltak szerint állítottam össze.

A magyar-osztrák hadseregfőparancsnokság alá rendelt erők hadrendje 1914 november közepén.

Legfelsőbb hadúr: Őfelsége I. Ferenc József Magyarország apostoli királya, Ausztria császára stb.

Hadseregfőparancsnok: Frigyes főherceg gyalogsági tábornok.

A vezérkar főnöke: Hötzendorfi Conrád Ferenc báró gyalogsági tábornok.

Woyrsch gyalogsági tábornok csoportja:

*magyar-osztrák 2. hadsereg: Bóhm Ermolli lovassági tábornok.*¹

vezérkari főnök: Dr. Bardolff ezredes

magyar 1/4 IV. hadtest: Tersztyánszky lovassági tábornok,
vezérkari főnök: Benesch alezredes 14 — 2 — 92

magyar 31. gyaloghadosztály: br Lütgendorf
altábornagy 14 — 2 — 7

magyar XII. hadtest: Kövess lovassági tábornok,
vezérkari főnök: Zedler ezredes 19 — 2 — 16

magyar 16. gyaloghadosztály: Scharitzer tábornok
vezérkari főnök: Scharitzer ezredes 13 — 2 — 7

magyar 35. gyaloghadosztály: Fox altábornagy 6 — 0 — 7

a magyar Hauer lovashadtest

3. lovashadosztály: Bruderman altábornagy 0 — 48 — 6
9. lovashadosztály: Hauer altábornagy

A hadsereg fennmaradó része: csak november második felében
érkezik meg a Kárpátokból. És pedig:

a magyar 1/4 IV. hadtest: 32. gyaloghadosztály;

a magyar XII. hadtest: többi része;

a magyar 4. ik huszárezred (eddig a 3-ik hadsereg kötelékébe tartozó 1. lovas ho.-hoz tartozott).

Woyrsch hadseregcsoport

sziléziai landwehrhadtest. Gárda tartalék hadtest a 3-ik gárda gyaloghadosztály kivételével, 35. tartalékadosztály, gr. Bredow landwehr hadosztálya.

Magyar-osztrák 1. hadsereg: Dankl Viktor

lovassági tábornok 175 3/4 — 74 3/4 — 121

vezérkari főnök: Kochanowski tábornok,

II. hadtest: báró Kirchbach János altábornagy 29 1/2 — 28 — 24

vezérkari főnök: gr. Szeptyczki ezredes

25. gyaloghadosztály: Bolbertz tábornok:

4. lovashadosztály: Stöger-Steiner altábornagy.

magyar 2. lovashadosztály: Ziegler altábornagy.

Tschurtschenhaler altábornagy csoportja 30 — 5 — 17

43. landwehr gyaloghadosztály: Schmiedt altábornagy

44. landwehr gyaloghadosztály: Tschurtschenhaler altábornagy

magyar 101. népfölkelő dandár: Siegler tábornok

I. hadtest: Kirchbach Károly báró, lovassági tábornok 46 1/2 — 9 1/4 — 33 1/2

vezérkari főnök: Demus ezredes.

¹ A Kárpátokból november 18-ig érkezik meg vasuton a Woyrsch hadseregcsoport északi szárnyára (Conrád V. k. D. melléklet) és Hindenburg kérelmére Woyrsch tábornoknak rendelik a 2. A hadseregfőparancsnokság nov. 14-én kelt Op. Nr. 4248. sz. intézkedése míg viszont Woyrsch tábornokot a magyar-osztrák hadseregfőparancsnokságnak rendelték alá. Ludendorff becsületszavára megígérte, hogy esetleges visszavonulás esetén a 2-ik hadsereget, — ha szükséges, vasuton oda irányítják, ahova ezt a magyar-osztrák hadseregfőparancsnokság kívánja.
2 14—2—7 jelentése: 14 zászlóalj, 2 lovas század, 7 üteg.

12. gyaloghadosztály: Kestranek altábornagy.
 46. landwehr gyaloghadosztály: Brandtner tábornok
 5. gyaloghadosztály: Scotti altábornagy.
 lengyel légió 1. ezrede.
- A magyar V. hadtest: Puhalló táborszernagy 43 1/2 — 7 — 25
 vezérkari főnök: Sallager ezredes.
 magyar 37. honvéd gyaloghadosztály: Wieber altábornagy.
 magyar 14. gyaloghadosztály: Marlinsky altábornagy.
 magyar 33. gyaloghadosztály: Rebracha altábornagy.
 36. népfőlkelő dandár: Maulik tábornok.
- X. hadtest: Meixner H. gyalogsági tábornok 21 1/4 — 7 — 17
 vezérkari főnök: Kralowetz ezredes.
 2. gyaloghadosztály: Liposcai altábornagy.
 24. " " : Langer altábornagy
 35. népfőlkelő dandár: Munzel tábornok 5 — 2 — 1
 a magyar 11. honvéd lovashadosztály: Nagy báró altábornagy. 0 — 16 — 3 1/2
- Magyar-osztrák 4. hadsereg: József Ferdinánd főherceg, lovassági tábornok 128 — 55 — 89
 vezérkari főnök: Mecenseffy tábornok
- magyar VI. hadtest: Arz altábornagy 46 — 9 — 25
 vezérkari főnök: Huber ezredes
 a magyar 15. gyaloghadosztály: Schenk altábornagy
 " " 27. " : Kosak tábornok
 " " 39. honvéd gyaloghadosztály: Hadfy altábornagy.
 45. landwehr gyaloghadosztály: Smekal altábornagy
 (november elején még az I. hadsereghez tartozott)
- XIV. hadtest: Roth altábornagy 48 1/2 — 9 — 36
 vezérkari főnök: Göttlicher ezredes
 3. gyaloghadosztály: Horsetzky tábornok.
 8. " : Fabini altábornagy.
 13. landwehr gyaloghadosztály: Székely tábornok.
 06. népfőlkelő gyaloghadosztály: Richard tábornok.
- Az 50%-ig magyar XVII. hadtest: Kritek gyalogsági tábornok 33 1/2 — 8 — 22
 vez. főnök: Lerch ezredes.
 a magyar 41. honvéd gyaloghadosztály: Nikic altábornagy
 19. gyaloghadosztály: Lukács altábornagy
 kombinált népfőlkelő gyaloghadosztály: 110. és 1. népf. gy. ddr)
 a magyar 10. lovashadosztály: Löser tábornok 0 — 16 — 3
 6. lov. ho. (25% magyar) Schwer tábornok 0 — 13 — 3
 A 4. hadsereghez később beosztják még a német XXIV. tartalékhadtesthez tartozó 47. tartalékadosztályt is.
- Krakó: Varparancsnok Kuk altábornagy.
 vezérkari főnök: Haller ezredes
 védőszakasz és előtért megszálló csapat 39 zlj. beleszámítva a 95. népfőlkelő dandárt is.
- A magyar osztrák 3-ik hadsereg: Boroevic gyalogsági tábornok 159 1/2 — 107 3/4 — 111
 vez. főnök: Boog ezredes.
 4. lovashadosztály: Berndt tábornok 0 — 16 — 3
 XI. hadtest: Ljubicic táborszernagy 31 — 10 1/4 — 25
 vez. főnök: Riml ezredes.
 30. gyaloghadosztály: Kaiser altábornagy.
 11. " : Bellmond altábornagy.
- IX. hadtest: Friedl táborszernagy 27 — 2 — 17
 vez. főnök: Kraml ezredes
 10. gyaloghadosztály: Hordt altábornagy
 26. landwehr gyaloghadosztály: Lichka altábornagy
- III. hadtest: Colerus gyalogsági tábornok 34 1/2 — 8 — 24

- vezérkar. főnök: Müller
 6. gyaloghadosztály: Gelb altábornagy
 28. " : Králicsek altábornagy
 22. landwehr hadosztály: Schmedt-Fussina altábornagy
 a magyar VII. hadtest: József főherceg altábornagy 28 — 5 — 18
 vez. főnök: Schilhavszyk ezredes
 a magyar 17. gyaloghadosztály: Le Beau altábornagy
 a magyar 20. honvédhadosztály: Csanádv altábornagy
 105. népfőlkelő dandár: Dieterich tábornok
 a magyar Krautwald csoport
 a magyar 34. gyaloghadosztály: Krautwald altábornagy 12 — 2 $\frac{1}{2}$ — 4 $\frac{1}{2}$
 a magyar 17. népfőlkelő területi dandár
 a magyar Karg csoport 27 — 32 — 11 $\frac{1}{2}$
 a magyar 38. honvéd gyaloghadosztály: Karg altábornagy
 1. népfőlkelő területi dandár
 2
 a magyar 1. lovashadosztály: Peteani br. tábornok 0 — 15 — 4
 a magyar 5. honvéd lovashadosztály Apor br. tbk. 0 — 9 — 2
 8. lovashadosztály: Lehmann altábornagy 0 — 10 — 2
 Báró Pflanzler-Ballin lovassági tábornok hadseregcsoporthja: 71·8 $\frac{1}{4}$ ·23
 vezérkari főnök: Soós ezredes.
 Hoffmann csoport (magyar) 32 — 1 $\frac{1}{2}$ — 9 $\frac{1}{2}$
 magyar 55 gyaloghadosztály: Hoffmann tábornok
 magyar 12. népf. ter. dandár
 lengyel légio 9 — 2 $\frac{1}{2}$ — 4
 magyar 52. gyaloghadosztály: Schreitter altábornagy 8 — $\frac{1}{2}$ — 2
 magyar 56. " gr. Attems " 6 — $\frac{1}{2}$ — 2
 magyar 54. " Schultheisz " 9 — 2 — 4
 Fischer ezredes csoportja 7 — $\frac{1}{4}$ — 1 —
 Przemysl: Várparancsnok Kusmanek tábornaszernagy
 a magyar 23. honvéd gyaloghadosztály: Tamássy altábornagy
 85. landwehr gyalogdandár: Komma tábornok
 a magyar 97. népf. gyalogdandár
 93. népfőlkelő gyalogdandár
 108. népfőlkelő gyalogdandár
 111.
 Összesen: kb. 65 $\frac{1}{4}$ zászlóalj, 7 lovasszászad, 4 mozgó üteg,
 43 vartiüzerszászad, 49 népfőlkelő tűzér osztalg. 8
 árkász század.
 2. hadsereg: 33 — 4 — 25 (a Hauer lovashadosztály. kivételével)
 1. " 175 $\frac{3}{4}$ — 74 $\frac{3}{4}$ 121
 4. " 128 — 55 — 89
 3. " 159 $\frac{1}{2}$ — 107 $\frac{3}{4}$ — 111
 Pflanzler csop. 71 — 8 $\frac{1}{4}$ — 23
 Összesen: 567 $\frac{1}{4}$ — 249 $\frac{3}{4}$ — 369

Az orosz hadszínhelyen alkalmazott német erők hadrendje 1914 novemberében.

Legfelsőbb hadvezetőség:

Főparancsnok: II Vilmos német császár.

vezérkari főnök: Falkenhayn Erich tábornok

Kelet főparancsnoka: Hindenburg vezérezredes

vezérkari főnök: Ludendorff tábornok

9. hadsereg: Meckensen tábornok

XI. hadtest: Plüskov tábornok (22. és 38. gyaloghadosztály)

XVII. " Pannewitz tábornok (3. és 36. gyaloghadosztály)

XX. " Scholtz tábornok (37. és 41. gyaloghadosztály)

I tartalék hadtest: Vorgen tábornok (1. és 36. tart. hadosztály)

XXV. " Shhaffer báró tábornok (49. és 50. tartalék ho.)

3-ik gárda gyaloghadosztály: Litzmann tábornok

1. lovas hadtest: Richthoffen tábornok (6. és 9. lovashadosztály)

3. " " Frommel tábornok (5. és 8. lovashadosztály) s a magyar-osztrák 7. lovas ho. Korda altábornagy)

Később 9-ik hadseregnek alárendelik még:

a boroszlói hadtestet: Megnes tábornok (landwehr és népfőlkelő alakulatokból)

a poseni hadtestet: Koch tábornok (landwehr és népfőlkelő alakulatokból)

November végén és december elején a nyugati hadszínhelyről beérkeznek még a 9-ik hadsereg megerősítésére:

a II. hadtest: Linsingen lovassági tábornok (3. és 4. gyalog ho.)

a XIII. " Faheck gyalogsági tábornok (25. tart. és 26. gy ho.)

a XXIV. tartalék hadtest: Gerock gyalogsági tábornok 48. gyaloghadosztály a hadtesthez tartozó 47. gyaloghadosztályt a magyar-osztrák hadsereg főparancsnokság rendelkezésére bocsájtják)

a III. tartalék hadtest: Beseler tábornok (5. és 6. tarthadosztály)

8. hadsereg: Below Ottó tábornok

1. hadtest, 2. gyaloghadosztály, 3. tartalékadosztály, 1. lovashadosztály, 3. lovasdandár 1. 10. landwehradosztály, königsbergi landwehradosztály, a tilsiti csapatparancsnokság, lötzeni védőrség, összesen kb. 100.000 fő.

Zastrow hadtest, később XVII. tartalék hadtest-nek hívják (a küstrini, graudenzi, marienburgi várak őrségeiből, népfőlkelőkől összeállítva)

Később a Zastrow hadtestet megerősítik a nyugati hadszínhelyről ideszállított

Hollen lovashadtesttel (2. és 4. lovashadosztály)

Dickhut hadtest (landwehr és népfőlkelő alakulatokból)

Westernhagen népfőlkelő dandár;

35. tartalékadosztály (eddig a thorni vár főtartaléka volt.)

A szerb és montenegrói haderő hadrendje 1914 augusztus közepén.¹

1. Szerbia.

Főparancsnok: a beteges Péter király helyett Sándor trónörökös.

Vezérkari főnöke: Putnik vajda.

I. **hadsereg. Parancsnoka:** vagy Bojovic, vagy Zivkovic, vagy pedig Zivanovic tábornok.

I. vonalbeli Timok hadosztály.

II. „ Duna, Timok és Morava hadosztály.

1. lovashadosztály.

Összesen 4 gyalog-, 1 lovashadosztály, kb. 52 zászlóalj.

2. **hadsereg. Parancsnoka** vagy Bojovic, vagy Zivanovic, vagy Zivkovic tábornok.

I. vonalbeli Duna, Morava és Sumadija hadosztály, kombinált hadosztály (4. sz. feletti ezred) összesen kb. 64. zászlóalj.

3. **hadsereg. Parancsnoka:** Jurisic-Sturm tábornok

I. és II. vonalbeli Drina hadosztály.

Különítmények:

Obrenovac, 6 zászlóalj és tüzérség.

Sabac, 9 zászlóalj és tüzérség.

Loznica, 6 zászlóalj és tüzérség.

Uzicei hadsereg Parancsnok: Bozanovic tábornok.

II. vonalbeli Sumadija hadosztály, Uzice-i és Lim-i dandár, összesen kb. 26 zászlóalj.

A szerbeknek tehát volt tizenegy I és II vonalbeli és egy lovashadosztályuk. Papiroson volt még öt III. vonalbeli népfőkelő gyaloghadosztály is, amelyek azonban egelőre nem alakultak meg. A III. vonalbeli alakulások kb. 100–150.000 főből állottak.

A **hadsereg hadrendje** a helyzet szerint állandóan és igen gyakran változott.

Egy I. vonalbeli hadosztály állott:

4 gyalogezredből (à 4 zlj. és 1 géppuskás szd., à 6 géppuskás)

3 lovasszázadból,

9 kocsizó ütegből (à 4 löveg).

3 hegyi ütegből à 4 löveg).

2 utász századból,

távíró, egészségügyi stb. alakulatokból.

Egy II. vonalbeli hadosztály állott:

3 gyalogezredből,

2 lovasszázadból.

Egyébként mint az I. vonalbeli hadosztály.

Egy III. gyaloghadosztály papiroson alakult:

12 zászlóaljból, 1 lovasszázadból, 6 régebbi mintájú lövegekkel felszerelt ütegből.

Ezek szerint a szerb hadseregek állománya a 3. vonal nélkül kb. 189 zászlóalj (szerb adatok alapján volt összesen 213 zászlóalj 50 lovasszázad, 115 üteg).

A szerb haderő ereje tehát kb. 190.000 fegyver.

A 3. vonallal együtt 290–340.000 fegyver.

¹ A szerb és montenegrói hadseregek hiteles hadrendjét, pontos állományát még eddig nem ismerem. A fent közölt adatokat vitéz Németh Lajos „1914. évi hadjárat Szerbia és Montenegro ellen” című tanulmányából (mely jelent a „Történelmi Közlemények XXVI. évfolyamának III. és IV. füzetében”) és Doberdói Breit József „Az 1914. évi osztrák-magyar–szerb montenegrói hadjárat” című könyvéből, továbbá a Ritter von Pohl „Der Feldzug 1914. gegen Serbien und Montenegro” Schwarte: Der grosse Krieg V. kötet, 54. lap) című leírataiból vettem.

2. Montenegró.

A *hadserg parancsnoka*: Danilo trónö ökö, a szerb főparancsnokság alá helyezték; Cetinjeben a főhadiszálláson szerb katonai ki- rendeltség működött.

Főerő: Vukotić tábornok alatt Hercegovina határán körülbelül 18—20 000 fő.

Plevjei csoport 8—10.000 fő a szerbek uzicei csoportjával együtt működik.

Lovçeni csoport: 7—8000 fő Cattaró környékén.

Összesen: kb. 35—40.000 fő.

A montenegrói hadsereg különben 4 gyaloghadosztályból, melyet 11 dandáról alakítottak, állott.

A szerb és montenegrói haderő összesen kb. 230 000 fő.

A szerb 3-ik vonal hadosztályával együtt kb. 330—380 000 fő.

Megjegyzés:

1. Ugy a szerb, mint a montenegrói hadsereg háborús tapasztalatokban gazdag, harcedzett, vitéz, leleményes, kisigényű harcosokból állott.
2. A szerb lövegek hatás tekintetében jóval felülmúlták a magyar-osztrák lövegeket, mozgékonyágukat illetőleg azonban hátrányban voltak a Monarchia löveganyagával szemben.

Tervezett hadrend.

Tisztán „B” háború esetén a „maximális” „B” eset.

6. *hadsereg* XV. hadtest (1. 48. hadosztály) 11. hegyi dandár nélkül, XVI. hadtest (18., 47. hadosztály) 40 honvédhadosztály = 76.000 puska, 142 géppuska, 128 hegyi = 36 táborilöveg. Vármegszálló csapatok (15. menet zlj) = 42.000 puska Esetleg még: a 19. hadosztály (VIII. hadtest) = 12.000 puska. 24 géppuska, 12 táb löveg, 3 menet zlj = 3000 puska.

5. *hadsereg* VIII. hadtest (9, 21 hadosztály) XIII hadtest: (36. 42. hadosztály és a VII. hadtest 13. dandára) 11. hegyidandár = 64 000 puska, 128 géppuska, 200 tábori, 32 hegyi, 16 nehéz löveg. A VIII és XIII. hadtest menetdandára, 11., 12 honvéd menetezred = 29.000 puska.

2. *hadsereg* IV. hadtest (31. 32 hadosztály) IX hadtest (29. 26. hadosztály) 1/27 hadosztály (14. dandár) 23., 20. gyalog-, 10. lovashadosztály 6 vartüzérezred 2. zlj, a pétervárad várorség, 36. népf. dandár, IV és IX. hadtest menetdandárai, 13., 15., 3 és 4. honv. menetezred.

VII. hadtest először önálló, később a 2 ik hadsereghez kellett volna beosztani, VI. hadtest (17. 34 hadosztály) 1. és 11. lov. hadosztály, 107. 102. népf. dandár, VII. hadtest menetdandára.

A 2. *hadsereg* és V. *hadtest állománya*: tábori csapatok 115.000 puska, 230 géppuska, 354 tábori, 24 nehéz, 64 ostrom löveg, 66 lovasszáhad népfölkelő és menetalakulás, 71.000 puska.

Összerő maximális esetenél: tábori alakulások: 267.000 puska
népf. és menet alakulások: 145 000 „

Összesen: 412.000 puska.

2. „R” és „B” háború esetén ezért maximális „B” eset.

6. *hadsereg* XV. hadtest (1. 48. hadosztály) 11. hegyi dandár nélkül, XVI. hadtest (18. 47. hadosztály) 109 népf. dandár vármegs-álló csapatok.

Állomány: tábori alakulat: 64.000 puska, 128 gp, 128 hegyi löveg.
népf. menetalakulat: 36.000 puska

5. *hadsereg Bjelinai védőkörlet* XIII. hadtest (36. 42 hadosztály) 11 hegyi, 104 népf XIII hadtest menet dandár 11 és 12. honvéd menetezred

Szerémségi védőkörlet 7. 20. hadosztály 6 vartüzérezred 2 zlj -a, Pétervárad várorsége, 36. népf. dandár, 13. 15. honvéd menetezred.

Bánáti védőkörlet 107. népf. dandár a VII. hadtesttől 2 vadász zlj.

Állomány: tábori alakulatok: 43.000 puska, 86 gp., 120 tábori, 40 hegyi, 8 nehéz, 33 ostrom löveg. népf. menet alakulatok: 47.000 puska.

Összerő minimális esetenél: tábori alakulatok: 107 000 puska
népf menet alakulatok: 83.000 „

Összesen: 190.000 puska

3. 1914. évi mozgósítás alkalmával végrehajtott felvonulás.

6. *hadsereg* mint ahogy maximális esetenél tervezve volt, de a 19 hadosztály és a hozzá tartozó 3 menet zlj nélkül

5. *hadsereg* mint ahogy maximális esetenél tervezték.

2 *hadserg felvonult a Szerémségben* IV. hadtest (31., 32. hadosztály) az északi hadszínhelyre viszik VIII/29-től kezdve. IX. hadtest (29. hadosztály) a 29. hadosztály itt is marad, 23 hadosztály az északi hadszínhelyre viszik VIII/19-től kezdve. $\frac{1}{2}$ 7 hadosztály (14. gyalog dandár).

10 lov. hadosztályt az északi hadszínhelyre viszik VIII/18-től kezdve,

6 vartüzérezred 2. zlj.

Pétervárad várőrsége

A *mozgósítási állomásokon maradtak és egyenesen az északi hadszínhelyre vonultak fel*: 26. 20. gyalog, 11. lov. hadosztály, 36. népf., a IV. IX. hadtest menet dandár 13. 15 honvéd menetezred

VII. hadtest a Bánátban felvonult: VII. hadtest (17. 34. hadosztály) az északi hadszínhelyre viszik VIII/22-től kezdve, 107. népf. dandár.

4. *Eltérések tehát az eredetileg tervezett minimális „B” esettől.*

6. *hadserg* a 40 honvéd hadosztállyal erősebb lett, mert az északi hadszínhelyre nem szállították el.

• 5. *had est megnövekedett*: mert az északi hadszínhelyre nem szállították el,

a VIII. hadtesttel (9 21 hadosztály),

a VII. hadtest menetdandárával,

29 hadosztállyal

gyengébb lett; mert nem Szerbia, hanem Oroszország ellen vonultak fel.

20 gyaloghadosztály 36. népf. dandár 13. 15 menetezreddel.

Tehát az eredeti terv ellenére: nem Galiciába, hanem Szerbia ellen vonult fel $4\frac{1}{2}$ gyaloghadosztály nem Szerbia ellen, hanem Galiciában vonult fel 2 gyaloghadosztály.

Szerbia ellen tehát $2\frac{1}{2}$ gyaloghadosztállyal több vonult fel, mint ahogy tervezték.

Balkán haderőnk hadrendje a felvonulás után 1914 augusztus 12.

Összes haderők főparancsnoka : Frigyes főherceg gyalogsági tábornok.
A vezérkar főnöke : Conrád Ferenc gyalogsági tábornok.
Balkán haderők főparancsnoka : Potiorek Oszkár tábornokszernagy.
Vezérkari főnök : Bölitz Ede tábornok.

2. Hadsereg.

(Augusztus 18-án az északi harctérre indul).

Parancsnok : Böhm-Ermolli lovassági tábornok.

Vezérkari főnök : Mecenseffi tábornok.

IV. hadtest : Tersztyánszky lovassági tábornok.

Dáni Béla ezredes, 27zlj. 5 1/4 lov. szd. 16 üteg.

31. hadosztály : József főherceg altábornagy.

61. gyalogdandár : Le Beau tábornok.

62. " Dáni Balázs tábornok.

32. hadosztály : Fail-Griessler altábornagy.

63. gyalogdandár : Pothoránszky tábornok.

64. " Mallász tábornok.

4. magyar dandár : Zhuber ezredes, 14 zlj. 1 lov. szd.

VII. hadtest : Meixner Ottó gyalogsági tábornok, 30 zlj 5 lov. szd. 16 üteg.
Schilhawsky ezredes.

17. hadosztály : Henriauez altábornagy.

33. gyalogdandár : Barbini tábornok.

34. " Resch tábornok.

34. hadosztály : Krautwald altábornagy.

67. gyalogdandár : Lauingen tábornok.

68. " Rösler tábornok.

magyar 107. népfőlkelő dandár : Breith tábornok,
12 zlj. 4 lov. szd. 1 üteg.

7. magyar dandár : Breith tábornok, 8 zlj. 1 lov. szd.

IX. hadtest : Hortstein gyalogsági tábornok, 13 zlj. 2 1/2 lov. szd. 9 üteg.
Martinek ezredes.

29. hadosztály : Zedtwitz altábornagy.

57. gyalogdandár : Schön tábornok.

58. " Poleschensky tábornok.

10. lovashadosztály : Majer altábornagy, 21 lov. szd. 3 üteg.

4. lovasdandár : Loserth ezredes.

8. " Bauer ezredes.

7. hadosztály : br. Lütgendorf altábornagy, 8 zlj. 1 lov. szd. 5 üteg.

14. gyalogdandár : Baumgartner ezredes.

23. honvédhadosztály : Daempf altábornagy, 12 zlj 2 lov. szd. 6 ü.

45. honvédgyalogdandár : Seide tábornok.

46. " Festl tábornok.

Péternárad várőrsége : 2 zlj.

8. magyar dandár : Schreitter tábornok, 4 zlj. 1 lov. szd.

Összesen :

135 zászlóalj, 43 3/4 lovasszázad, 56 üteg.

5. Hadsereg.

Parancsnok : Frank Libórtus gyalogsági tábornok.

Vezérkari főnök : Csicseric tábornok.

VIII. hadtest : Gieszl báró lovassági tábornok, 26 zlj. 5 1/4 lov. szd.
18 üteg. Sündermann ezredes.

9. hadosztály : Schauchenstuel altábornagy.

17. gyalogdandár, Dániel tábornok.

18. " Mayrhofer ezredes.

21. landwehr hadosztály, Przyborsk altábornagy.
 41. landwehr dandár, Panesch tábornok.
 42. " Pothaisky tábornok.
 XIII hadtest: báró Rhémen gyalogsági tábornok, 27 $\frac{1}{2}$ zlj. 4 $\frac{1}{2}$ lov.-szd.
 15 üteg. Zeidner ezredes.
 36. hadosztály, Czibulka altábornagy.
 71. gyalogdandár, gróf Sális tábornok.
 72. " Luxardó ezredes.
 42. honvédhadosztály, Sarkotics altábornagy.
 83. honvéddandár, Istvenovics tábornok.
 84. " Kolak tábornok.
 13. gyalogdandár, Stracker tábornok, 7 zlj. 2 lov. szd. 3 üteg.
 11. hegyidandár, Lawrowsky tábornok, 6 zlj. 1 lov. szd. 2 üteg.
 Magyar 101. népfőlkelő dandár, Bekics tábornok, 7 zlj. 1. lov. szd. 1 üteg.
 13. magyar dandár, Letovsky tábornok, 6 zlj. 1 lov. szd. (13 magyar dandárt feloszlattak.)
 Összesen:
 79 $\frac{1}{2}$ zászlóalj, 14 $\frac{1}{2}$ lovasszászad, 39 üteg.

6. Hadsereg.

- Parancsnok: Potiorek Oszkár tábornagy.
 Vezérkari főnök: Böltz Ede tábornok.
 XV. hadtest: Appel gyalogsági tábornok, 19 zlj. 1 lov. szd. 12 üteg.
 Mihajlevics ezredes.
 1. honvédhadosztály, Bogath altábornagy.
 7. hegyidandár, Serics tábornok.
 9. " Hrozny ezredes.
 48. hadosztály, Eisler altábornagy.
 10. hegyidandár, Schmarda ezredes.
 12. " Kalser tábornok.
 XI. hadtest: Wurm gyalogsági tábornok, 26 $\frac{1}{2}$ zlj. 2 lov. szd. 14 üteg.
 Loefen ezredes.
 2. hegyidandár, Gabriel tábornok, később Moucska ezredes.
 1. " Novák ezredes.
 13. " gróf Berchtold ezredes.
 18. hadosztály, Trollmann altábornagy.
 8. hegyidandár, Andrián tábornok.
 6. " Goiginger H. tábornok.
 4. " Konopicky ezredes.
 5. " Nöhrling ezredes.
 3. " Pongrácz tábornok, 5 zlj $\frac{1}{4}$ lov. szd. 2 üteg.
 47. hadosztály, Novák altábornagy, 5 zlj $\frac{1}{4}$ lov. szd. 3 üteg.
 14. hegyidandár, Verkljan ezredes.
 40. honvédhadosztály, Braun altábornagy, 12 zlj. 2 lov. szd. 8 ü.
 79. honvédgyalogdandár, Tabejdy tábornok.
 80. " Háber ezredes.
 Magyar 109. népfőlkelő dandár, Czeiszberger tábornok, 6 zlj. 1 ü.
 Várőrségek: 20 $\frac{1}{2}$ zászlóalj, 13 üteg.

Összesen:
 94 zászlóalj 5 $\frac{1}{2}$ lovasszászad, 53 üteg.

Balkán haderők ereje összesen: 308 $\frac{1}{2}$ zlj., 63 $\frac{3}{4}$ lov. szd. 148 üteg

Hadrend október 20-án:

- A Balkán haderők főparancsnoka: Potiorek Oszkár tábornagy.
 Vezérkari főnök: Böltz Eduárd.
 5. hadsereg. Parancsnok: lovag Frank Liborius gyalogsági tábornok.
 Vezérkari főnök: Gorabek Károly tábornok.

Kombinált hadtest: Krauss Alfréd altábornagy.

Vezérkari főnök: Hittl ezredes, 50 zlj. 12 lov. szd. 25 $\frac{1}{2}$ üteg.

29. gyaloghadosztály, Zanantoni tábornok.

57. gyalogdandár Schön tábornok.

58. „ Poleschen-ky tábornok.

14. „ Baumgartner ezredes.

104. magyar népf. dandár, Bekic tábornok,

107. „ „ Breit tábornok

41. landwehr gyalogdandár, Keki ezredes.

Sappe ezredes csoportja.

VIII. hadtest: Scheuchenstuel altábornagy.

Vezérkari főnök: Sündermann ezredes, 22 $\frac{3}{4}$ zlj. 2 lov. szd. 14 üteg.

9. gyaloghadosztály, Dániel Ferenc tbk.

17. gyalogdandár, nincs betöltve.

18. „ Kornberger ezredes

21 landw. gy. hadosztály, Przybor-ki altábornagy.

42. landw. gy. dandár, Podhajszy tábornok.

Hadserg közvetlenek:

71. gy. dandár, gr. Salis tábornok, 12 $\frac{1}{2}$ zlj. 5 lov. szd. 9 $\frac{1}{2}$ üteg.

8. népf. ht. dandár, Kalic tábornok. 7 $\frac{1}{2}$ zlj. 2 lov. szd. 2 üteg.

Összesen: 92 $\frac{3}{4}$ zlj., 21 lov. szd., 51 üteg.

6. hadserg. Parancsnok: Potiorek Oszkár táborszernagy.

Vezérkari főnök: Bölzt tábornok.

XIII. hadtest: Remen báró gy. tábornok.

Vezérkari főnök: Zeidler ezredes, 33 $\frac{3}{4}$ zlj. 4 lov. szd. 24 üteg.

36. gy. hadosztály, Gzibulka altábornagy.

72. gy. dandár, Luxardo ezredes

13. „ Stracker tábornok.

42. honv. gy. hadosztály, Mátásic ezredes X/26-ig, azután

Mihaljevic ezredes.

83. honv. gy. dandár, Mihaljevic ezredes

84. „ „ Mátásic ezredes.

Müller ezredes csoportja.

Neumann ezredes csoportja

XV. hadtest. Appel gy. tábornok.

Vezérkari főnök: Falkenhausen ezredes, 40 zlj. 3 $\frac{1}{4}$ lov. szd. 20 üteg.

1. gy. hadosztály, Bogat altábornagy.

7. hegyidandár, Ströher ezredes.

9. „ „ Hrózny ezredes.

40. honv. gy. hadoszt. Tabajdi tbk.

79. h. gy. dandár Ehmann ezredes.

80. „ „ Háber ezredes.

48. gy. hadosztály Eisler altábornagy.

11. hegyidandár Lawrowsky őrnagy.

12. „ „ Soretic ezredes.

10. „ „ Droffa ezredes

XVI. hadtest, Wurm táborszernagy.

Vezérkari főnök: Loefen ezredes, 73 $\frac{1}{4}$ zlj. 4 $\frac{3}{4}$ lov. szd. 31 $\frac{1}{2}$ üteg.

Kombinált hadosztály: Goiginger tábornok.

1. hegyidandár. Lukachich ezredes.

2. „ „ Gabriel tábornok.

4. „ „ Konopicky ezredes.

6. „ „ Helleb onth ezredes.

14. „ „ Reinöhl ezredes.

109. h. gy. dandár, Czeiszberger tábornok.

18. gy. hadosztály, Trollmann altábornagy.

5. hegyidandár, Nöhring ezredes.

8. „ „ Andrián tábornok.

13. hegyidandár, gróf Berthold tábornok.
 17. „ Karpellus alezredes.
 Hauser csoport.
 50. gy. hadosztály, Kalser tábornok.
 3. hegyidandár, Pongrácz tábornok.
 15. „ Wieden ezredes.
 16. „ Zeidler tábornok.
 Chwostek csoport.
 9. népf. ht. ddr. Lenz tábornok.
 Várőrségek Bosznia-Hercegovinában: Sarajevo, Mostar, Trebinje, Bilek-Avtovac, Kalinovik, Grad, Stolac és a Cattaroi hadikikötő
 23 ³/₄ zászlóalj, 6 üteg.
 Hadseregcsoport Bánát és Szerémségben; és a Péterváradai erősségben.
 Tamassy altábornagy, 28 zlj., 5 ¹/₂ lov. szd., 9 üteg.
 Összes balkáni haderő: 291 ¹/₂ zlj., 38 ¹/₂ lov. szd., 141 ¹/₂ üteg.

Hadrend november elején.

- A Balkán haderők főparancsnoka: Potiorek Oszkár tábornaszernagy.
 Vezérkari főnök: Bölitz Eduárd tábornok.
 5. hadsereg. Parancsnok: Frank Liborius gy. tábornok.
 Vezérkari főnök: Gerabek Károly ezredes.
 VIII. hadtest Scheuchenstuel altábornagy.
 Vezérkari főnök: Sündermann ezredes, 40 ¹/₂ zlj. 5 lov. szd. 22 üteg.
 9. gy. hadosztály, Dániel Ferenc tbk.
 17. gyalogdandár, Hausmann ezredes.
 18. „ Kornberger ezredes.
 21. landw. gv. hoszt., Przyborski altábornagy.
 4. ldw. gy. dandár, Keki ezredes
 42. „ Podhajsky tbk.
 71. gyalogdandár Wöllner ezredes.
 Kombinált hadtest, Krauss altábornagy.
 Vezérkari főnök: Hittl ezredes, 42 zlj. 6 lov. szd. 21 üteg.
 7. gy. hadosztály, Letowsky tábornok.
 14. gy. dandár, Baumgartner ezredes
 107. npf. „ Breit tábornok,
 29. gy. hadosztály, Zanantoni tbk.
 57. gy. dandár, Schön tbk.
 58. „ Poleschensky tbk.
 104. npf. „ Bekic tábornok.
 Hadsereg közvetlenek:
 Péterváradai és szerémségi csoportok: Tamassy altbgy. 26 ¹/₄ zlj.
 7 lov. szd. 8 ¹/₂ üteg.
 Bánáti csoport: Hess altbgy. 21 ¹/₂ zlj. 8 lov. szd. 6 üteg.
 8. népf. hadtáp ddr. 7 zlj. 2 lov. szd. 2 üteg.
 Összesen: 127 ¹/₄ zlj. 28 lov. szd. 59 ¹/₂ üteg.
 6. hadsereg: Parnok, Potiorek Oskár tbszgy. egyidejűleg a balkáni vk. f.: Bölitz Eduárd tbk. [haderők főparancsnoka.
 XIII. hadtest:
 vk. f. Rhemen gy. tbk. 32 ¹/₄ zlj.
 36. gy. ho. Zeidler ezrds 4 ¹/₄ l. szd.
 72. gy. ddr Czubulka altbgy. 24 üteg.
 13 gy ddr Luxardo ezrds.
 42 honv gy ho Stracker tbk
 83 honv gy ddr gr Salis tbk
 84 honv gy ddr Mihaljevic ezrds
 Mátásic ezrds
 Müller ezredes csoportja
 Neumann ezredes csoportja

XI. hadtest: Appel gy. tbk.

	vk. f. Falkenhausen vk. ezrds.	
1. gy. ho.	Bogat altbgy	
7. hegyi ddr.	Stöher ezrds	
9. " " "	Hrózny ezrds.	
40. honv. gy. ho.	Tabajdi tbk.	
79. h. gy. ddr.	Ehmann ezrds	
80. " " "	Háber ezrds	
48 gy ho	Eisler altbgy	
10 hegyi ddr	Droffa ezrds	
11 " "	Lawrowsky tbk	
12 " "	Soretic ezrds	

40 $\frac{1}{2}$ zlj.
3 l. szd.
26 $\frac{1}{2}$ üteg.

XVI. hadtest: Wurm tbszgy.

vk. f. Loefen ezrds.
Kombinált ho. Goiginger tbk.

1. hegyi ddr.	Lukachich ezrds.	
2. " "	Gabriel tbk.	
6. " "	Hellebronth ezrds.	
14. " "	Reinöhl ezrds.	
7. npf. ddr.	Franzel tbk.	
109 h. npf. gydr	Czeiszberger tbk.	
18 gy ho	Trollmann altbgy	
4 hegyi ddr	Konopicky ezrds	
5 " "	Nöhring ezrds	
8 " "	Andrián tbk	
13 " "	gr. Berthold tbk	
50 ho	Kalser tbk	
3 hegyi ddr	Pongrácz tbk	
15 " "	Wieden ezrds	
16 " "	Zeidner tbk	
9 npf ht ddr	Lenz tbk	

70 $\frac{1}{2}$ zlj.
4 $\frac{1}{2}$ l. szd.
40 $\frac{1}{2}$ üteg.

Drina biztosító csoport: Snjaric tbk. 15 $\frac{1}{4}$ zlj. $\frac{1}{2}$ lov. szd. 7 $\frac{1}{2}$ üteg.
Erődítési és biztosító csapatok Bosnia-Hercegovinában, Sarajevo, Mostár, Trebinje, Bilek, Avtovac, Kalinovik, Grad, Stolac és a Cattaroi hadikikötőben. 25 $\frac{1}{4}$ zlj, 6 üteg.

Összesen: 183 $\frac{3}{4}$ zlj. 12 $\frac{1}{2}$ lov. szd. 104 $\frac{1}{2}$ üteg.

Összes felvonult balkáni haderő: 311 zlj. 40 $\frac{1}{2}$ lov. szd. 163 $\frac{3}{4}$ üteg.

Hadrend december elején.

A Balkán haderők főparancsnoka: Potiorek Oszkár tábornok
vezérkari főnök Böltz Eduard tábornok.

5 Hadsereg: Frank Liborius gyalogsági tábornok.
vezérkari főnök Gerabek tábornok

VIII hadtest: Scheuchstuel altábornagy
vezérkarifőnök Sündermann ezredes 34 zászlóalj 4 század 21 üteg

- 9. gyaloghadosztály: Dániel tábornok
- 17. gyalogdandár: Hausmann ezredes
- 18. gyalogdandár: Konrberger ezredes
- 21. landwer gyaloghadosztály Przyberski alábornagy
- 41. " gyalogdandár Koki ezredes
- 42. " " Pothajski tábornok

Kombinált hadtest: Krauss Alfréd alábornagy
vezérkari főnök Hittl ezredes 44 $\frac{1}{2}$ zászlóalj 7 $\frac{1}{2}$ lovasszázad 24 üteg

- 7. gyaloghadosztály: Lotowsky tábornok
- 14 gyalogdandár: Baumgartner tábornok
- 107. magy. npf. gy. ddr: Breith " "

29. gyaloghadosztály Zananoni tbk.
 57. gyalogdandár Tirschek alezredes
 58. " Poleschenszky tábornok
 71. " Wöllner ezredes
 104. magy. népfölkelő dandár Bekic tábornok
 Schön tábornok csoportja
 Hídfőparancsnokság Belgrád, 8. zászlóalj, 1 lovasszáhad 19 üteg
 Szerémségi és bánáti valamint a Pétervárad-i erősítések 24 zászlóalj 9 $\frac{1}{2}$ lovasszáhad, 17 üteg
 Összesen: 110 $\frac{1}{2}$ zászlóalj, 22 lovasszáhad, 81 üteg
6. Hadsereg: Potiorek Oskár tábornok egyúttal a Balkán haderők főparancsnoka
 vezérkar főnök Böltz Eduard tábornok
- XIII. hadtest: Rhemen báró gyalogsági tábornok 28 zlj.,
 vezérkari főnök Zeidler ezredes 4 $\frac{1}{4}$ lvszd., 25 $\frac{1}{2}$ üteg
 (a XIII. hadtest XII/9-től az 5. hadsereghez osztatik be;)
36. gy. hadosztály Czibulka altábornok
 13. gyalogdandár Stracker tábornok
 72. " Luxardo ezredes
42. honvéd gy. ho. Salis gróf tábornok
 83. " " ddr. Mihaljevic ezredes
 84. " " Matasic ezredes
- XV. hadtest: Appel gyalogs. tábornok 44 $\frac{1}{4}$ zlj.
 vezérkari főnök Falkenhausen ezredes 3 $\frac{1}{4}$ lvszd.
 1. gyaloghadosztály Bogat altábornok 30 üteg
 7. hegyi ddr. Ströher ezredes
 9. " " Hrózny tábornok
 8. " " Andrián "
40. honv. gy. ho. Tabajdi "
 79. honv. gy. ddr. Ehman ezredes
 80. " " Háber "
48. gya. hadosztály Eisler altábornok
 10. hegyi ddr. Droffka ezredes
 11. " " Spindler "
 12. " " Soretic "
- XVI. hadtest: Wurm tábornok 65 $\frac{1}{2}$ zlj. 4 $\frac{1}{2}$ lvszd.
 vezérkarifőnök Loefen tábornok 35 $\frac{1}{2}$ üteg
- Kombinált gyalog hadosztály Goiginger tábornok
 2. hegyi dandár Gabriel "
 6. " " Hellebronth ezredes
 14. " " Reinöhl "
 7. népf. ht. zlj. Franzel tábornok
 109. magy. npf. ddr. Porupka ezredes
18. gyaloghadosztály Trollmann altábornok
 4. hegyi dandár Konopicky ezredes
 5. " " Nöhring "
 1. " " Dukechich "
 13. " " Panzenböck "
50. gyaloghadosztály Kalser tábornok
 3. hegyi dandár Schwenda ezredes
 15. " " Wioden "
 16. " " Zeidler tábornok
 9. népfölkelő hadtest ddr. Lenz "
- Drinabiztosítás: Snjaric altábornok 17 $\frac{1}{2}$ zlj. $\frac{1}{2}$ lovasszáhad 6 $\frac{1}{2}$ üteg
 Várőrsegék 22 $\frac{3}{4}$ zászlóalj

Összesen: 178 zászlóalj, 12 $\frac{1}{2}$ lovasszáhad, 97 $\frac{1}{2}$ üteg

Balkán haderő összesen 288 $\frac{1}{2}$ zászlóalj, 34 $\frac{1}{4}$ lovasszáhad 178 $\frac{1}{2}$ üteg

Hadrend 1914 december hó végén.

Cs. és kir. balkáni haderők:

Parnok: Jenő főherceg lov. tbk.		
vk. f.: Krauss Alfréd altbgy.		
VIII hadtest: Scheuchenstuel altbgy. 21 zlj. 4 lvszd, 18 üteg.		
vk. f. Sündermann ezrds.		
9 gy ho.	Schön tbk	
17. gy. ddr	Hausmann ezrds.	
18. gy. ddr.	Kornberger ezrds.	
21 ldw gy. ho.	Podhajsky tbk.	
41. ldw. gy. ddr.	Keki ezrds.	
42. " " "	nincs betöltve.	
XIII. hadtest Rhennen gy. tbk.		
vk f Zeidler ezredes		
36 gy ho	Czibulka altbgy	
13 gy ddr	Siracker tbk	
72 gy ddr	Luxardo ezrds	
42 honv gyho	Gróf Salis tbk	
83 honv gy ddr	Mihaljevic ezrds	
84 honv gy ddr	Petrovic ezrds	
XV hadtest Appel gy tbk		
vk f Falkenhausen ezrds		
1 gy ho	Bogat altbgy	42 1/3 zlj
7 hegyi ddr	Ströher ezrds	3 1/4 lvszd
8 " "	Andrien tbk	24 üteg
9 " "	Hrózny tbk	
48 gy ho	Zeidler báró tbk	
10 hegyi ddr	Droffa ezrds	
11 " "	Lawrowsky tbk	
12 " "	Soretic ezrds	
40 honv gy ho	Plankh altbgy	
79 honv gy ddr	Ehmann ezrds	
80 " "	Háber tbk	
XVI hadtest Würm tbszgy		
vk f Loefen ezr		
18 gy ho	Böltz tbk	
1 hegyi ddr	Lukachich ezrds	
13 " "	Kranenböck ezrds	
50 gy ho	Kalser tbk	
3 hegyi ddr	Schwandt ezrds	
15 " "	Wieden ezrds	
Komb hadosztály		
2 hegyi ddr	Goiginger tbk	
6 " "	Gabriel tbk	
109 magy népfgy ddr	Hellebronth ezrds	
Kombinált hadtest: Trollmann altgy		
vk főnök: Gürnste ezrds		
7 gy ho	Letovsky tbk	25 zlj 7 1/4 lvszd
14 gy ddr	Baumgartner tbk	19 üteg
71 gy ddr	Plivelic ezrds	
29 gy ho	Zanantoni tbk	
57 gy ddr	Wöllner ezrds	
58 gy ddr	Poleschenszky tbk	
Mozgó biztosító csapatok Bosznia-Hercegovinában		
32 zlj 1 1/2 lov szd, 13 1/2 üteg.		
Mozgó biztosító csapatok a Szerémségben 27 zlj. 3 lvszd. 5 1/2 üteg.		
Mozgó biztosító csapatok Bánátban 11 zlj 4 1/4 lvszd 11 1/2 üteg		
Biztosító és erősítési csapatok Pétervárad, Sarajevo, Mostar, Kalinovik,		
Bilek, Avtovac, Trebinje, Grad, Stolac és a Cattarói hadi kikötőben 33 zlj.		
Összes felvonult csapatok: 260 zlj 33 1/2 lov. szl. 140 1/2 üteg.		

TARTALOMJEGYZÉK:

	Oldal
Előszó	3
Az 1914. évi lembergi hadjárat	
Általában	5
Az 1914. évi lembergi hadjárat eseményeinek össze- foglалása	6
Az 1914. évi lembergi hadjárat részletes leírása	
Hadműveleti tervek	
1. Központi hatalmak	23
2. Az oroszok hadműveleti terve	41
Események	
A mozgósítás	56
A mozgósítás elrendelésének méltatása	64
A felvonulás	67
Események a felvonulás közben	73
A felvonulás és a felvonulás alatti események méltatása	78
Események augusztus hó 22-ig Keletporoszországban .	86
Események augusztus hó 25-ig az orosz délnyugati arcvonalon és Galiciában	92
A kraszniki csata	120
A kraszniki csata méltatása	123
A komarov—zamosci csata	126
A komarov—zamosci csata méltatása	134
A Dankl hadsereg üldöző harcai és a lublini csata első része	139
Méltatás	146
Az első lembergi csata	148
Az első lembergi csata méltatása	160
Események Keletporoszországban	165
A tannenbergi csata	170
Hadműveletek az 1-ső lembergi csata után	173
A 2-ik lembergi csata	190
Az angerburgi vagy a mazuri tavak melletti csata . .	196
Visszavonulás a 2-ik lembergi csata után	199

A Szán és visztula menti őszi hadjárat 1914 októberében**Összefoglalás és méltatás**

1. Általában	206
2. Helyzet és a hadvezetőségek további szándékai	206
3. Előnyomulás a Szán és Visztula vonalra	212
A Visztula és a Szán vonalon kifejlődő nagy csaták bevezető hadműveletei	226
5. A Sztari-Szambor és Varsó vonalában vívott nagy csaták	232
Összefoglalás és méltatás	242

A lodzi és limanovai hadjárat

Helyzet és további ellátásozások 1914 nov. elején	249
Méltatás	255
A központi hatalmak hadműveleti terve	257
Méltatás	260
Az oroszok hadműveleti terve	262
Méltatás	264
Események	265
Méltatás	273
Helyzet és hadműveleti tervek a lodzi és a krakkói csaták után	276
A limanova—lapanovi csata	282
Hadműveletek Krakkótól északra a limanovai csata ide én.	288
Hadműveletek a limanovai csata után	290

Az 1914. évi szerb—montenegrói hadjárat

Előzmények	292
Haditervek, erőviszonyok	293
Hadműveleti tervek	298
Az első Drina menti csata és a sabáci csata	301
A szerbek betörése a Szerémségbe és a Bánátba	303
A második magyar-osztrák támadás Szerbia ellen	307
A szerbek és a montenegróiak betörése Bosznia- Hercegovinába	309
Potiorek 1914 novemberi támadása Szerbia ellen	314
Törökország csatlakozása a központi hatalmakhoz	325

Mellékletek	331
-----------------------	-----